

ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 08 / ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2022

ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 08 / ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2022 / 10,00 €

ΚΑΤΑ ΝΟΜΟΝ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ:

ό Μητροπολίτης Λαρίσης και Τυρνάβου Γερώνυμος

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ:

Πρωτ. Θεμιστοκλῆς Α. Μουρτζανός

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Άρχιμ. Γιγνάτιος Μουρτζανός, Σ. Μπαλατσούκας, Κ. Σπανός,

Ν. Παπαθεοδώρου, Ά. Χρυσοβέργης

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Ίωαννίνων 3, 413 34, Λάρισα

ΤΗΛΕΦΩΝΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ: 2410 61 76 85 και 6945 152 571 / e-mail: info@imlarisis.gr

Τό περιοδικό αναρτάται ηλεκτρονικά στὸν ιστότοπο www.imlarisis.gr καί στὸ Facebook στὸ
προφίλ ΑΧΙΛΛΙΟΥ ΠΟΛΙΣ

Συνεργασίες γίνονται δεκτές σταλαμένες σέ ηλεκτρονική μορφή

Οἱ θέσεις καί ἀπόψεις τῶν συγγραφέων τῶν κειμένων εἶναι προσωπικές
καί δέν ἀπηχοῦν κατ' ἀνάγκη τίς θέσεις τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης

ΘΕΜΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Χρῆστος Παπανικολάου

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Γιάννης Πέτρου

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΟΡΘΩΣΗ: Βασίλης Μαλισιόβας

ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Λυχνία Α.Ε.

ISSN: 2654-0223

Περιεχόμενα

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ
EDITORIAL: CUM DEO SPERAMUS!

9

ΜΕΡΟΣ Α΄ ΜΙΚΡΑΣΙΑ ΧΑΙΡΕ

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΥΡΙΓΟΣ

Ἡ Γενοκτονία τῶν Ἑλλήνων μεταξύ 1914-1919

13

ΜΑΞΙΜΟΣ ΧΑΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀπό τό «ποθούμενο» στήν καταστροφή καί τό ἔπος τῆς ἀναδημιουργίας

19

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ ΑΛΕΞΙΟΣ

100 χρόνια ἀπό τήν μικρασιατική καταστροφή

25

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΣΤΑΥΡΟΥΠΟΛΕΩΣ ΒΑΡΝΑΒΑΣ

Ἐσπέρια Θεσσαλονίκη - Ἡ μητρόπολι τῆς προσφυγιάς

29

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΝΕΑΣ ΙΩΝΙΑΣ, ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ,

ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ ΓΑΒΡΙΗΛ

Ὁ Μητροπολίτης Πατάρων Μελέτιος (1880-1967)

33

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΟΛΕΒΑΣ

Τό Αἶβαλί (Κυδωνία) καί ἡ διαχρονική Ἑλληνικότητα τῶν Μικρασιατῶν

43

ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ (ΝΤΙΝΟΣ) ΑΥΓΟΥΣΤΗ

Ἡ μικρασιατική τραγωδία καί ἡ Κύπρος

47

ΑΡΧΙΜ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Τό 1922 καί ἡ ἐπίδρασί του στήν Ἑλληνική κοινωνία

57

ΙΩΑΝΝΗΣ ΝΤΑΒΕΛΗΣ

Ἡ Μικρασιατική Καταστροφή

65

ΦΑΝΗ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ

Ἡ γαστρονομική παράδοση τῶν μικρασιατῶν προσφύγων.

Καππαδοκία, Πόντος, Ἰωνία-Σμύρνη

79

ΜΕΡΟΣ Β΄

Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ, Η ΛΑΡΙΣΑ ΚΑΙ Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ ΚΑΙ ΑΛΜΥΡΟΥ ΙΓΝΑΤΙΟΣ
Τό θαύμα τῆς ἀναγέννησης ἀπό τὴν Μικρὰ Ἀσία στὸν Βόλο
87

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ
Οἱ πεσόντες στὴν Μ. Ἀσία ἀπὸ τὸν νομὸ Μαγνησίας
95

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β. ΖΟΡΜΠΙΑΣ
*Ὅταν ἡ Ἱστορία κατεβαίνει ἀπὸ τὸν τοῖχο.
Ἰχνηλατῶντας τὰ βήματα ἑνὸς στρατιώτη στὴν Μικρὰ Ἀσία,
ἐκ Λαρίσης ὀρμωμένου*
113

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
*Ἡ Ἀνέγερσις τῆς Δημοτικῆς Ἀγορᾶς Λαρίσης
καὶ ἡ ἀπομάκρυνση τῶν παραγκούχων προσφύγων*
135

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΑΡΑΠΚΟΥΛΕ
Μάκρη καὶ Λιβίσι Μικρᾶς Ἀσίας, πατρίδα τῶν προγόνων
149

ΣΙΔΕΡΗΣ ΔΕΛΑΡΟΥΔΗΣ
*Οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Ἀνατολική Ρωμυλία-Βόρεια Θράκη
στὴν Λάρισα καὶ στὰ χωριά της*
159

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ
*Τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν Μικρασιατῶν προγόνων μας
εἶναι τό μοναδικό ὄπλο ἐνάντια στὴν λήθη*
169

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΑΝΟΣ
Οἱ Δομενίκου καὶ Ἐλασσῶνος Ἀρχιεπίσκοποι Ἰωάσαφ Α΄ καὶ Τιμόθεος Β΄
173

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΟΥΛΟΥΔΗΣ
Ἡ εἰκόνα τοῦ Πολυκάρπου Λαρίσης στὴν ἱστορική ἔρευνα (19ος-20ός αἰώνας)
179

ΠΡΩΤΟΠΡ. ΗΛΙΑΣ ΔΡΟΣΙΝΟΣ
Ἡ Συντροφία τῶν Ἀμπελακίων καί τό πλοῖο «Καλλιρρόη»
199

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΑΛ. ΡΟΥΒΟΛΗΣ
Ἀδαμάντιος Θ. Μάνιαρης - Ἐθνική Τράπεζα - Ἀμπελάκια
203

ΒΑΣΙΛΗΣ Κ. ΣΠΑΝΟΣ
Ἐνας κατάλογος τῶν βιβλίων τῆς Μονῆς τοῦ Μεγάλου Μετεώρου τό 1805.
215

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΘΩΔΑ-ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ
Ἐποικισμός τοῦ Ἀμπελώνα ἀπό Ἡπειρώτες τοῦ Πληκατίου
223

ΜΕΡΟΣ Δ'
ΘΕΜΑΤΑ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΜΠΑΛΑΤΣΟΥΚΑΣ
Ὁρθόδοξη πνευματικότητα
235

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Γ. ΜΑΡΑΣ
*Ἡ συμβολή τῶν Πατέρων τῆς Μ. Ἀσίας
στόν Χριστιανισμό τῶν πρώτων αἰώνων*
239

ΜΙΧΑΗΛ Γ. ΤΡΙΤΟΣ
Ἡ παρουσία τοῦ Ἁγίου Ὁρους στήν Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας
261

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Δ. ΧΡΥΣΟΒΕΡΓΗΣ
*Οἱ θεολογικές κατευθύνσεις τοῦ Θεσσαλοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως
Καλλινίκου Γ' (1757) στό κίνημα τῶν Κολλυβάδων*
273

ΑΡΧΙΜ. ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
*Ὁ ἀπό Λαρίσης Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν & πάσης Ἑλλάδος
Δωρόθεος Κοτταρᾶς καί οἱ θέσεις του περί γάμου*
293

ΠΡΩΤΟΠΡ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ
Συνάντηση καί συνύπαρξη χριστιανῶν καί μουσουλμάνων
303

π. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΓΚΙΑΦΗΣ
Τό φαινόμενο τοῦ «ἐγκλεισμοῦ» καί ἡ ποιμαντική ἀντιμετώπισή του
315

ΜΕΡΟΣ Ε΄
ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ ΖΩΗ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΡΑΝΤΑΣ
Φιλόλαος Τλούπας: Ὁ γνωστός-ἄγνωστος συμπολίτης μας
337

ΠΡΩΤ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΚΑΤΖΩΝΑΣ
*Πρωτοπρεσβύτερος Νικόλαος Μαυρογιάννης (1931-2008) κτίτωρ καί
ἐφημέριος τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης*
345

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΤΕΡΖΟΥΔΗΣ
Κεσσάκης Ἰωάννης (1934-2016)
351

ΜΕΡΟΣ ΣΤ΄
ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ
Μήνυμα Χριστουγέννων 2022
359

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ
Μήνυμα Πρωτοχρονιάς 2023
363

ΑΡΧΙΜ. ΤΙΜΟΘΕΟΣ Γ. ΑΓΓΕΛΗΣ
*«Τοῦ ποταμοῦ τά ὄρμύματα εὐφραίνουσι τήν πόλιν τοῦ Θεοῦ...»
Θεομητορικές προσεγγίσεις*
365

ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ
Ἡ ἐπιστήμη στήν ὑπηρεσία τοῦ Εὐαγγελίου
369

ΑΡΧΙΜ. ΓΑΒΡΙΗΛ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΗΣ
Ὁ ἅγιος Ἰάκωβος ὁ νέος ἀσκητής
377

ΜΕΡΟΣ Ζ'
ΤΟΥ ΚΑΙΡΟΥ ΜΑΣ

ΟΠΟΥ Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΕΚΕΙ ΚΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ
Χρονικά Νοεμβρίου 2021 - Απριλίου 2022
389

ΜΠΕΤΤΥ ΜΑΓΡΙΖΟΥ
Ἡ βουλμία τῆς δεσποινίδας Π.
397

ΒΑΡΒΑΡΑ Γ. ΒΑΣΙΛΑΚΗ
Ἄρνητικές σκέψεις:
Κράτα τό πρόσωπό σου στό φῶς καί δέν θά βλέπεις σκιές
399

ΠΡΩΤΟΠΡ. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
Συμπεράσματα ἀπό τήν μικρασιατική καταστροφή γιά τούς νέους μας
429

CUM DEO SPERAMUS!¹

Ἐκατό χρόνια! Ἕνας αἰώνας ἀπό τήν μαύρη ἐκείνη στιγμή πού οἱ Ἕλληνες διωγμένοι ἀπό τήν βαρβαρότητα καί τό τυφλό μῖσος, ἀναγκάστηκαν νά ἐγκαταλείψουν μέ μεγάλο κόστος τίς ἀλυσμόντες μικρασιατικές πατρίδες. Στήν προκυμαία τῆς Σμύρνης ὅπου γράφτηκε ὁ ἐπίλογος τῆς ντροπῆς γιά ὅλον τόν πολιτισμένο κόσμο, κορυφώθηκε ἡ θυσία μέ τέτοιον καί τόσον ἀπάνθρωπο τρόπο πού, παρὰ τά χρόνια πού πέρασαν καί τήν φρίκη ἄλλων μακάβριων ἱστορικῶν συγκυριῶν πού ἀκολούθησαν, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἀκόμη φρίττει καί ἱλιγγιᾷ καθὼς δέν ἀντέχει νά ἀκούσει οὔτε τίς μαρτυρίες, πολλῶ δέ μᾶλλον νά φανταστεῖ τίς κραυγές, τοὺς ποταμούς τῶν αἱμάτων καί τό συντριπτικό κτύπημα στήν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια. Αἰώνιο σύμβολο Ἀγιότητας, ἱεροπρέπειας, ἀνθρωπιᾶς, πολιτισμοῦ, ἀλληλεγγύης, εἰρήνης, ὀξυδέρκειας ὁ Ἅγιος Ἱερομάρτυς Σμύρνης Χρυσόστομος! Τό φοβικαστικό του τέλος ἀρκεῖ γιά νά χαρακτηρίσει τήν ἠθική ποιότητα τῶν δημίων του, οἱ ὁποῖοι, σημειωτέον, εἶχαν χιλιουεργετηθεῖ ποικιλοτρόπως ἀπό τόν Ἕλληνα Ἱεράρχη!

Κι ἐμεῖς σήμερα τί; Θά κλαῖμε καί θά θρηνοῦμε ἐγκλωβισμένοι σέ μιά συναισθηματικά καταθλιπτική ἔξαρση ἢ σέ μιά ἀποκαρδιωτική καί μοιρολατρική παραδοχή τῶν τετελεσμένων; Ἐξαρτᾶται πῶς βλέπουμε τά πράγματα. Τί συνείδηση ἔχουμε. Πῶς θεωροῦμε τό ζήτημα τῆς Πίστης καί τῆς Πατρίδας. Πόσο τά βιώνουμε καί πῶς τά ὑποστασιοποιοῦμε στήν ζωή μας. Στήν κορυφαία ἐκδήλωσή της γιά τά ἑκατό χρόνια ἀπό τήν Μικρασιατική καταστροφή, ἡ Ἱερά Μητρόπολις Λαρίσης καί Τυρνάβου προτίμησε νά συνεργαστεῖ μέ τό Λύκειο Ἑλληνίδων τῆς πόλης μας, γιά νά παρουσιαστεῖ ἕνα χορευτικό ὑπερθέαμα ἀπό ὅλες τίς ἀλυσμόντες πατρίδες, ἐν ὄψει καί τοῦ ὅτι στήν Λάρισα ἔχουμε τό πρόνομο νά κατοικοῦν ὅσοι ἤλθαν πρόσφυγες ἀπό τήν Ἀνατολική Ρωμυλία, τήν Θράκη πού τώρα κατέχουν οἱ Τούρκοι ἢ καί αὐτήν πού τώρα ὑπάγεται στήν Βουλγαρία. Μάλιστα τό προάστιο τῆς Λάρισας πού ὀνομάζεται Φιλιππούπολι, φιλοξενεῖ ἐδῶ καί δεκαετίες τά γραφεῖα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, τήν Ἐπισκοπική κατοικία, τό συσσίτιο καί τήν Σχολή Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Ἄρα πολλοί λόγοι νά μὴν σταθοῦμε μόνον στήν Μικρασία, ἀλλά νά ταξιδέψουμε παντοῦ στά μέρη ἐκεῖνα ὅπου κάποτε ἀκούγονταν ἑλληνικά, ὅπου μύριζε λιβάνι κι ἄναβε καντήλι, ὅπου παράγονταν πολιτισμός καί ἀναπτύσσονταν κοινωνίες σέ ἀκμή.

¹ Σύν Θεῷ ἐλπίζουμε!

Γιατί δέν κάναμε κάποιον συνέδριο ἢ ἔστω ἡμερίδα; Μά γιατί ὅσα καί νά λέγαμε, ὅσο καί νά γέμιζε ὁ ἐγκέφαλος μέ πληροφορίες, δέν θά εἶχαμε αὐτό τό ἀποτέλεσμα πού ζήσαμε στό κηποθέατρο Ἀλκαζάρ βλέποντας τά νειῶτα τῆς πόλης μας νά χορεύουν μέ λεβεντιά καί καμάρι, κάνοντάς μας περιφάνους. Μπορεῖ νά συγκινηθῆκαμε. Ἦταν ὅμως, ὁ μόνος λόγος νά χύσουμε δάκρυα. Δέν θρηνήσαμε, οὔτε μοιρολογήσαμε. Ἀναλογισθῆκαμε, θυμηθῆκαμε, ἀναβαπτισθῆκαμε καί προχωρᾶμε. Μέ τοῦ χοροῦ τά βήματα στόν τόπο μου γυρίζω. Κι ἂν ὁ τόπος μου δέν χαρακτηρίζεται ἐπίσημως πιά Ἑλληνικός, δέν μέ πειράζει. Γιατί βοοῦν οἱ λίθοι. Τά μνημεῖα, ἀρχαῖα, βυζαντινά καί νεώτερα πού μαρτυροῦν τί κατόρθωσε ἡ καρδιά καί ἡ ψυχὴ τῶν προπατόρων μας καί πῶς ἄφησε ἴχνη ἀνεξίτηλα γιά νά καταλαβαίνουν ὅλοι ποιοί εἶναι οἱ πραγματικοί νοικοκυραῖοι τοῦ τόπου... Καί δέν μέ πειράζει γιατί ἡ πατρίδα μου γιά νά ὑπάρχει θέλει τό ἦθος μου, τήν καρδιά μου, τόν τρόπο τῆς ζωῆς μου κι ὄχι γεωγραφικά ὄρια, τά ὁποῖα πολλές φορές τήν ἀδικοῦν. Πόσες φορές ἔχω πει σέ στρατιωτικούς πόσο τυχεροί εἶναι! Γιατί; Γιατί ἡ πατρίδα τούς λείει θά μέ φυλάξεις ἀπό ἐδῶ ἕως ἐδῶ. Σέ αὐτά τά σύνορα. Μέ ὄρους καί ὄρια. Ἐγώ εἶμαι Κληρικός. Πῶς νά ὀρίσω τό ἄπειρο τοῦ Ἁγίου Θεοῦ καί τό αἰώνιο τῆς Ἑλλάδας; Ποῦ εἶναι τά δικά μου σύνορα γιά νά τά φυλάξω; Τά φυλάω χωρίς ὄρους καί ὄρια, καθῶς ἡ οἰκουμενικότητα τόσο τῆς Ὀρθοδοξίας ὅσο καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ δέν γνωρίζουν ἐδαφικούς περιορισμούς. Τούς ὑπερβαίνουν καί τούς καταργοῦν. Γι' αὐτό καί ἡ κάθε ψυχὴ εἶναι εὐθύνη μου, γι' αὐτό καί ἡ ἐκδπαπάνηση ὅλης τῆς ζωῆς μου, ὅλων τῶν δυνάμεών μου, ὅλου τοῦ εἶναι μου εἶναι αὐτονόητη, καί μάλιστα χωρίς παζάρια ἐπίγειων ἀνταμοιβῶν.

Ἐπειδή, λοιπόν, ὁ χορός καί τό τραγούδι δέν ἀπασχολοῦν μόνον τόν ἐγκέφαλο, ἀλλά ἐνεργοποιοῦν τόν ὅλον ἄνθρωπο, προτιμήσαμε νά ἀφήσουμε τά θεωρητικά κι ἐνδεχομένως δύσκολα γιά τό παρόν τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ μας κι ἐμεῖς μέ τό Λύκειο Ἑλληνίδων καί τήν Λάρισα νά ζήσουμε μιά ἀξέχαστη βραδυά, ἐπιβεβαιώνοντας οὐσιαστικά ὅτι δέν χάσαμε τίποτε, δέν ξεχάσαμε τίποτε, γι' αὐτό καί δέν πάθαμε τίποτε, μᾶς πού τό φρόνημα, ἡ ψυχὴ κι ἡ λεβεντιά συνεχίζουν νά μᾶς χαρακτηρίζουν. Δέν πειράζει τόσο πού χάσαμε χῶμα, ἀφοῦ δέν χάσαμε ἀρχές, ἀξίες, ἰδανικά, ὅσα καί ὅπως χαρακτῆριζαν αὐτούς πού μᾶς τά παρέδωσαν ὡς τήν πολυτιμότερη παρακαταθήκη τῆς προσφυγιάς καί τοῦ ξεριζωμοῦ. Γι' αὐτό καί ἔχουμε ἐλπίδα...

Στό τεῦχος μας τώρα. Ἄν καί δέν προηγοῦνται τά κείμενά τους στήν κατάταξη τῆς ὕλης, ξεκινῶ ἀπό τούς Προέδρους τῶν σωματείων μέ ἀναφορά καί τόπο καταγωγῆς τίς ἀλυσμόνητες πατρίδες. Μᾶς ἔκαναν τήν τιμὴ ὅλοι νά συμ-

βάλουν σέ αυτό τό ἐπετειακό τεῦχος μνήμης καί αὐτογνωσίας. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἀπέδειξαν, ὄχι μόνον τήν ἄριστη συνεργασία τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης καί Τυρνάβου μέ καθένα ἀπό τά σωματεία αὐτά, ἀλλά καί τήν διαχρονική σύνδεση Ἐκκλησίας καί λαοῦ, Ὁρθοδοξίας καί Ἑλληνισμοῦ. Τούς εὐχαριστῶ θερμά, ὄχι μόνον γιά τήν παροῦσα γραπτή συμβολή, ἀλλά γιά τήν ὄλη συναναστροφή καί συνεργασία στόν τόπο μας.

Εὐγνώμονες εὐχαριστίες σέ ὅσους συνέβαλαν μέ βαρυσήμαντες ἐργασίες στόν παρόντα ὄγδοο τόμο τοῦ ἐπιστημονικοῦ μας περιοδικοῦ. Κυρίως, στόν Ἐξοχώτατο καί Ἐλλογιώτατο κ. Ἄγγελο Συρίγο, Ὑφυπουργό Παιδείας, ἀλλά καί τόν ἀγαπητό συνεργάτη μας στήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἀξιότιμο κ. Κωνσταντῖνο Χολέβα, Πολιτικό Ἐπιστήμονα. Αὐτονόητα διακρίνω τήν σημασία καί τήν σπουδαιότητα τῶν κεμένων, ἀλλά καί τήν ἀπόδειξη τῆς ἀγάπης μέ τήν ἀνταπόκριση στήν παράκλησή μας, τῶν Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν Νικαίας κ. Ἀλεξίου, Δημητριάδος καί Ἄμμυρου κ. Ἰγνατίου, Νεαπόλεως καί Σταυρουπόλεως κ. Βαρνάβα καί Νέας Ἰωνίας καί Φιλαδελφείας κ. Γαβριήλ. Ἰδιαιτέρες εὐχαριστίες στήν Ἀδελφότητα Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ» γιά τήν ἀνάθεση τῆς συγγραφῆς κεμένου γιά τόν Μέγα Βασίλειο, τόν μέγαν αὐτόν Πατέρα καί διδάσκαλο τῆς Ἐκκλησίας μας καί Καππαδόκη στήν καταγωγή, σέ ἕνα ἀπό τά ἐκλεκτά μέλη της. Καί πάλι θά ἀφήσω γιά τό τέλος τούς τακτικούς μας συνεργάτες, γιατί τούς θεωρῶ πρώτους στήν διακονία τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως καί τήν ὑπόθεση τοῦ ἐπανευαγγελισμοῦ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Διά πρεσβειῶν πάντων τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, Πόντῳ καί Θράκῃ μαρτυρησάντων Πατέρων καί Ἀδελφῶν ἡμῶν, ὁ Ἅγιος Θεός νά εὐλογεῖ καί τούς συγγραφεῖς καί τούς ἀναγνώστες καί ὅσους εἰδικά κοπιάζουν γιά τό κάθε τεῦχος αὐτοῦ τοῦ περιοδικοῦ.

† Ὁ Λαρίσης καί Τυρνάβου Ἱερώνυμος

ΜΕΡΟΣ Α΄

Μικρασία Χαΐρε

* * *

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΥΡΙΓΟΣ

ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΥΦΥΠΟΥΡΓΟΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Η ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΕΤΑΞΥ 1914-1919

Μεταξύ Δεκεμβρίου 1913 και του τέλους του πρώτου παγκοσμίου πολέμου υπήρξε συστηματικός εξανδραποδισμός και εκδίωξη των Ελλήνων από τις εστίες τους με έμφαση αρχικώς στην Ίωνία και στην Ανατολική Θράκη και ακολούθως στον Πόντο. Συνηθίζουμε να μιλάμε για τις γενοκτονίες των Αρμενίων, των Ελλήνων του Πόντου και της Ίωνίας, καθώς και για την γενοκτονία των Ασσυρίων. Δεν έχουμε όμως πολλές ξεχωριστές γενοκτονίες. Πρόκειται για την γενοκτονία όλων των χριστιανικών πληθυσμών της Ανατολής που αρχίζει με συστηματικό τρόπο το 1914 και εκτυλίσσεται σε διαφορετικές φάσεις.

Είναι λάθος να σπᾶμε την γενοκτονία σε επιμέρους γεγονότα. Προσφέρουμε στους Τούρκους την δυνατότητα να προβάλλουν διάφορα επιχειρήματα και ανυπόστατες δικαιολογίες. Ίσχυρίζονται επί παραδείγματι πώς επιτέθηκαν στους Αρμένιους διότι οι τελευταίοι πήραν τά όπλα έναντίον τους. Λένε επίσης πώς οι Έλληνες του Πόντου συμάχισαν με τους Ρώσους ή ότι οι Έλληνες της Ίωνίας εκδιώχθηκαν από τά σπίτια τους διότι βρίσκονταν σε εμπόλεμη ζώνη.

Εάν όμως συναρμολογήσουμε τά επιμέρους κομμάτια θά δοῦμε την μεγάλη εικόνα. Από τό 1908 που ανέλαβαν οι Νεότουρκοι την εξουσία, έβλεπαν με μεγάλη καχυποψία τους χριστιανικούς λαούς της περιοχής. Η καχυποψία τους επιβεβαιώθηκε κατά την διάρκεια των βαλκανικών πολέμων. Οί χριστιανικοί λαοί των Βαλκανίων υποδέχθηκαν ως έλευθερωτές τους στρατούς της Ελλάδας, της Σερβίας, της Βουλγαρίας και του Μαυροβουνίου. Ταυτόχρονα, 400.000 πρόσφυγες μουσουλμάνοι έφτασαν στην Όθωμανική Αυτοκρατορία

καί ἔπρεπε κάπου νά ἐγκατασταθοῦν. Στίς ἀρχές τοῦ 1914 οἱ Νεότουρκοι προχώρησαν σέ ἐφαρμογή ἑνός σχεδίου τό ὁποῖο εἶχαν ἐτοιμάσει καιρό πρὶν. Δέν ἐπρόκειτο γιά κάτι τυχαῖο ἢ ἀνορθολογικό, μία ἀκραία ἀντίδραση κάποιων φανατικῶν.

Ἦταν μέσα στό Ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν εἰδικό τμήμα ὑπό τήν ὀνομασία «Γραφεῖο Ἐγκατάστασης Φυλῶν καί Μεταναστῶν». Αὐτό συστάθηκε τό 1913, καί εἶχε ὡς ἀποκλειστική του ἀρμοδιότητα τόν διασκορπισμό φυλετικῶν ὁμάδων καί τήν ἐπανεγκατάσταση πληθυσμῶν. Αὐτό τό γραφεῖο εἶχε καταγράψει σέ κάθε μεγάλο χωριό καί σέ κάθε πόλη τόν ἀκριβῆ ἀριθμό τῶν μί μουσουλμάνων καθῶς καί ποιά ἦσαν τά ἐπαγγέλματά τους. Ὁ ἐκτελεστικός βραχίονας τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν τῶν σχεδίων ἦταν ἡ «Τεσκιλάτι Μαχσουσά», ἡ μυστική ὀργάνωση τῶν Νεοτούρκων. Εἶναι ἐνδιαφέρον τό γεγονός πῶς δέν ὑπάρχουν τά ἀρχεῖα τῆς συγκεκριμένης ὀργάνωσης. Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1918, βλέποντας ὅτι τελειώνει ὁ Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος εἰς βάρος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καί ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι αὐτό πού ἔκαναν ἦταν ἐγκλημα κατά τῆς ἀνθρωπότητας, κατέστρεψαν οἱ ἴδιοι τά ἀρχεῖα τους.

Πῶς λειτουργοῦσε ἡ Τεσκιλάτι Μαχσουσά; Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐπετίθεντο σέ ἕνα χωριό, σκότωναν ἐπιλεγμένα κάποιους καί φεύγοντας ἔλεγαν «θά ξανάρθουμε σέ λίγες μέρες». Τρομοκρατημένοι οἱ κάτοικοι ἐγκατέλειπαν τά σπίτια τους. Ἄς πάρουμε τό παράδειγμα τῆς κατοικημένης ἀπό ἑλληνικό πληθυσμό Παλαιᾶς Φώκαιας, ἡ ὁποία βρισκόταν στήν περιοχή τῆς Ἰωνίας. Οἱ ἄνδρες τῆς Τεσκιλάτι μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ἐσρέφ Κιουσούμπασι, ἕναν Τσερκέζο σημαῖνον στέλεχος τῆς ὀργάνωσης, ἐπιτέθηκαν στήν πόλη τόν Ἰούνιο τοῦ 1914. Ἡ ἐπίθεση ξεκίνησε στίς 12 Ἰουνίου 1914 ἀπό τρεῖς πλευρές. Οἱ Τοῦρκοι σκότωσαν τουλάχιστον 50 ἄτομα, λεπλάτησαν σπίτια καί μετά τούς ἔβαλαν φωτιά. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, ἀλλόφρονες, προσπαθοῦσαν νά ἐπιβιβαστοῦν σέ πλεούμενα γιά νά διαφύγουν. Οἱ σφαγές καί οἱ βιασμοί συνεχίσθηκαν ἐπί 4 ἡμέρες. Ἕνας Γάλλος ἀρχαιολόγος μάλιστα, ὁ Φελίξ Σαρτιέ, ἀπαθανάτισε μέ φωτογραφική μηχανή τίς σκηνές τῆς καταστροφῆς.

Ἡ ἑλληνική κυβέρνηση, βλέποντας ὅτι ὑπάρχουν συστηματικές διώξεις κατά τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰωνίας καί τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καί, κατόπιν προτάσεως τοῦ τότε πρέσβη τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας στήν Ἀθήνα, δέχθηκε νά συζητήσει ἀνταλλαγῆ πληθυσμῶν. Ἡ ἀνταλλαγῆ θά ἀφοροῦσε στούς μουσουλμάνους τῆς Μακεδονίας καί στούς Ἕλληνες χριστιανούς τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καί τῆς περιοχῆς τῆς Ἰωνίας. Ἡ συμφωνία αὐτή προχώρησε μέ ἀνταλλαγῆ διπλωματικῶν διακοινώσεων καί ὀλοκληρώθηκε στά χαρτιά τόν Ἰούνιο

του 1914. Δέν εφαρμόστηκε ποτέ στην πράξη διότι λίγο καιρό μετά ξέσπασε ο 1ος Παγκόσμιος Πόλεμος.

Οι διώξεις κατά των Ελλήνων συνεχίστηκαν πρακτικῶς μέχρι καί τον Νοέμβριο του 1914, ὅποτε ἡ Τουρκία μπήκε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Κατόπιν παροτρύνσεως τῆς γερμανικῆς κυβερνήσεως σταμάτησαν γιά ἕνα διάστημα οἱ συστηματικές διώξεις κατά των Ελλήνων. Οἱ Γερμανοί δέν ἤθελαν νά στραφεῖ ἡ Ἑλλάδα πρὸς τίς δυνάμεις τῆν Ἀντάντ. Εἶναι ἡ περίοδος πού ἄρχισαν οἱ διώξεις κατά ἄλλων χριστιανικῶν πληθυσμῶν καί κυρίως τῶν Ἀρμενίων. Οἱ Τούρκοι ἐπανῆλθαν ἀπό τόν Ἰούνιο τοῦ 1915 μέ ἐθνοτικές ἐκκαθαρίσεις στην περιοχή τῆς Ἰωνίας. Ἐκκένωσαν τήν περιοχί πού ἦταν δίπλα στά μικρασιατικά παράλια, τήν χερσόνησο τῆς Καλλιπόλεως στά Δαρδανέλια καί ἀρκετές περιοχές, οἱ ὁποῖες θεωρήθηκαν ὅτι θά μπορούσαν νά γίνουν θέατρο στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων. Παράλληλα, ξεκίνησαν γενοκτονικές ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν Ελλήνων τοῦ Πόντου. Ἐνῶ στίς ἄλλες περιοχές οἱ διώξεις σταμάτησαν τό 1918, οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου εἶχαν τήν δυστυχία νά δέχονται τίς γενοκτονικές ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων μέχρι καί τό 1922 καί τήν ἀνταλλαγί τῶν πληθυσμῶν... Ἐκτιμᾶται ὅτι σέ αὐτό τό χρονικό διάστημα ἀπό ἕναν πληθυσμό περίπου 2 ἑκατομμυρίων Ελλήνων περίπου 700.000 ὑποχρεώθηκαν νά διωχθοῦν ἀπό τά σπίτια τους.

Βεβαίως, ὅλα αὐτά τά γεγονότα τά ἔχουμε ξεχάσει γιατί ἦρθε ἡ μικρασιατική καταστροφή καί τά ἔσβησε ὅλα ὡς πολύ μεγαλύτερο γεγονός. Ὅταν καίγεται ὀλόκληρο τό σπίτι σου, δέν θυμᾶσαι ὅτι λίγο καιρό πρῖν εἶχε καί ἕνα δωμάτιο. Πρέπει ὁμως νά θυμόμαστε καί τά γεγονότα ἐκείνης τῆς περιόδου διότι εἶναι προανάκρουσμα τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς καί διότι οὐδέποτε οἱ Τούρκοι μπῆκαν στην λογική νά λογοδοτήσουν γιά τό τί ἔγινε τότε.

Θέλουμε νά ἀναγνωρίσει ἡ Τουρκία τί ἔγινε τότε ὄχι γιατί θέλουμε νά ἐκδικηθοῦμε οὔτε διότι περιμένουμε νά πάρουμε ἀποζημιώσεις. Οὔτε πρόκειται περὶ ἑνός ἱστορικοῦ καθήκοντος, ἑνός ἀπλοῦ μνημόσυνου πρὸς τοὺς νεκρούς, μίας διορθώσεως ἡμαρτημένων. Ζητᾶμε τήν ἀναγνώριση γιά νά μῖν τό δοῦμε νά ἐπαναλαμβάνεται· γιά νά ἐπανέρχεται ὡς ὑποχρέωση στίς ἐπόμενες γενεές νά μῖν ξεχνᾶμε ποτέ, γιά νά μῖν τά ξαναζήσουμε.

Ἄς δοῦμε ἕνα πρόσφατο παράδειγμα. Ἐδῶ καί περίπου δύο χρόνια ἡ κρατική τηλεόραση στην Τουρκία δείχνει μία νέα τηλεοπτική σειρά. Ἡ ὑπόθεση ἐκτυλίσσεται στό σήμερα. Μία ομάδα νέων ἀνθρώπων, ἀριστα ἐκπαιδευμένων, πραγματοποιεῖ κρυφές ἐπιχειρήσεις γιά λογαριασμό τῆς τουρκικῆς ὑπηρεσίας πληροφοριῶν, τῆς γνωστῆς μέ τό ἀκρωνύμιο MIT. Ἐάν τά πράγματα σταμα-

τουῶσαν ἐδῶ, θά ἦταν μία τουρκική ἐκδοχή τῶν ταινιῶν «Ἐπικίνδυνες Ἀποστολές» μέ πρωταγωνιστή τόν ἠθοποιό Τόμ Κρούζ. Μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιά τίς ἀντιλήψεις τῆς Τουρκίας παρουσιάζει ὁ τίτλος τῆς σειρᾶς: Τεσκιλάτ [Teskilat-I].

Στὴν σημερινή γλῶσσα τῆς Τουρκίας δέν σημαίνει τίποτα. Στά ὀθωμανικά-τουρκικά σημαίνει «ὀργάνωση». Ὁ τίτλος παραπέμπει εὐθέως στὴν περιώνυμη «Εἰδική Ὀργάνωση» γνωστή ὡς «Τεσκιλάτ-ι Μαχσουσα» [Teskilat-I Mahsusa]. Ὅπως προαναφέρθηκε, ἡ Τεσκιλάτι μεταξύ ἄλλων ὀργάνωσε τίς σφαγές τῶν Ἀρμενίων καί τίς διώξεις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Στὴν ἱστοσελίδα τῆς τουρκικῆς ὑπηρεσίας πληροφοριῶν ΜΠΤ ἢ «Εἰδική Ὀργάνωση» ἀναφέρεται ὡς ὁ προπάτοράς της. Προφανῶς δέν δίδονται ἄλλες λεπτομέρειες γιά τὴν δράση της...

Γιὰ νά ἀντιληφθοῦμε τίς ἀντιστοιχίες, εἶναι σάν νά ἔδειχνε σήμερα ἡ γερμανική κρατική τηλεόραση μία σειρά μέ τόν τίτλο «Γκεστάπο». Στὴν Τουρκία, ὅμως, θεωρεῖται αὐτονόητο νά χρησιμοποιοῦν μέ ὑπερηφάνεια τόν ὄρο «Τεσκιλάτ». Ὁ λόγος εἶναι ἀπλός. Ἡ ἱστορική μνήμη τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου εἶναι ζῶσα στὴ Γερμανία, διότι κάποιοι ἰσχυροὶ ἐξωτερικοὶ παράγοντες ἀπαίτησαν ἀπὸ ἓνα λαό νά σταθεῖ ἀπέναντι στά ἐγκλήματα του. Ἐδῶ μάλιστα δέν ἰσχύει αὐτό πού λέμε στὴν Ἑλλάδα: δέν φταῖνε τὰ παιδιά γιά ὅσα ἔκαναν οἱ πρόγονοί τους. Ὁ γερμανικὸς λαός (ἔμαθε νά) αἰσθάνεται συλλογική ἐνοχή γιά ὅσα συνέβησαν ἐπὶ Χίτλερ.

Ἀντιθέτως, ἡ Τουρκία δέν στάθηκε ποτέ ἀπέναντι στὴν ἱστορία της. Σύμφωνα μέ τὴν (προβληματική) ὀθωμανική ἀπογραφή τοῦ 1914, οἱ μὴ μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ (Ἕλληνες, Ἀρμένιοι, Ἀσσύριοι, Ἑβραῖοι) πού κατοικοῦσαν στά ἐδάφη τῆς σημερινῆς Τουρκίας ἀνέρχονταν τουλάχιστον στό 20% τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ. Μετά τό 1922 (καί πρὶν ἐφαρμοσθεῖ ἡ συμφωνία περὶ ἀνταλλαγῆς) εἶχαν μειωθεῖ στό 2,5%. Ἡ τουρκική στάση δέν εἶναι τυχαία. Ἡ Συνθήκη τῆς Λωζάννης ἀδιαφόρησε πλήρως γιά τὴν ἐκκαθάριση καί τίς σφαγές ὄλων τῶν μὴ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν μεταξύ 1914-1922. Γιατί δέν ἔγινε τίποτα στή Λωζάννη; Διότι ἐπικράτησε ἡ ἀγγλοσαξωνική ἀντίληψη: «αὐτὴ εἶναι ἡ Τουρκία...».

Ἐάν ἡ Τουρκία εἶχε σταθεῖ ἀπέναντι στά ἱστορικά της ἐγκλήματα πρὶν ἀπὸ ἓνα αἰῶνα, δέν θά εἶχε ἐμπλακεῖ στὸν πρόσφατο πόλεμο στό Ναγκόρνο Καραμπάχ. Εἶναι ἀδιανόητο γιά πολλοστή φορά μετά τό 1890 (ὅταν σημειώθηκαν τό πρῶτο πογκρόμ) οἱ Ἀρμένιοι νά βρίσκουν ἀπέναντί τους τὴν Τουρκία ὡς τὸν προαῖνιο σφαγέα τους. Οὔτε ὁ Ἑρντογάν θά κατέθετε σχέδια γιά ἐθνοκάθαρση μίας ζώνης 30 χιλιομέτρων καθ' ὅλο τό μήκος τῶν τουρκο-συριακῶν

συνόρων προκεκμένου, δίδεν, νά εγκαταστήσει πρόσφυγες. Ούτε θά είχαμε τήν εισβολή στήν Κύπρο ή τά Σεπτεμβριανά στήν Κωνσταντινούπολη τό 1955 κατά τής έλληνικής μειονότητας. Ό μέσος Τουρκος έχει απόλυτη άγνοια γιά τήν σχεδόν εξαφάνιση τών Έλλήνων από τά εδάφη τής σημερινής Τουρκίας.

Δυστυχώς όλη αυτή ή ζοφερή περίοδος πού προχώρησε καί μέ τόν έθνικό διχασμό είχε συνέπειες καί γιά τό Οικουμενικό Πατριαρχείο, τό όποιο μετά τό 1913 είδε τό ποίμνιό του νά αντιμετωπίζει τις άπηνεις διώξεις τών Νεοτούρκων. Τό 1914 άντιτάχθηκε στήν πιθανότητα συμφωνίας μεταξύ Ελλάδος καί Τουρκίας γιά τήν άνταλλαγή τών πληθυσμών, ένώ δέν μπόρεσε νά κάνει κάτι τό ιδιαίτερο τήν περίοδο τών μεγάλων σφαγών. Τό 1919 έξέδωσε τά στοιχεία γιά τις σφαγές σέ ένα βιβλίο υπό τόν τίτλο «Μαύρη Βίβλος τών διωγμών του έλληνισμού» καί τόν Οκτώβριο του 1918 ό τότε Οικουμενικός Πατριάρχης Γερμανός ό Ε΄ προσπάθησε νά ξεφυμενίσει τό ποίμνιο, τό όποιο ήταν πολύ ένοχλημένο πού ή Έκκλησία δέν είχε μπορέσει νά σταματήσει τους Νεοτούρκους, μέ ένα μνημόσυνο υπέρ τών πεσόντων καί εξαφανισθέντων κατά τήν έμπόλεμο περίοδο. Κατά τί διάρκεια του μνημόσυνου άποδοκιμάστηκε έντονότατα από τους παρευρισκόμενους μέ άποτέλεσμα νά παραιτηθεί. Η παραιτήση αυτή ήταν δυστυχώς κρίσιμη γιά όλη τήν ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Τά έπόμενα χρόνια καί μέχρι τό Νοέμβριο του 1921 τό Οικουμενικό Πατριαρχείο παρέμενε κατ' ουσίαν άκέφαλο, ένώ κατά τήν περίοδο τής πατριαρχίας του Μελέτιου Μεταξάκη ένεπλάκη πλήρως στον Έθνικό Διχασμό.

Είναι ένας οικουμενικός θεσμός, ό όποιος επιβίωσε επί 17 αιώνες, κάποιους από αυτούς μέσα στήν μαύρη σκλαβιά. Μέ τά πάθη μας καί μέ τόν έθνικό μας διχασμό κατορθώσαμε νά τόν φέρουμε σέ μία κατάσταση όπου άπειλείτο ή ύπαρξη του τό 1922. Αυτό άποτελεί ένδεικτικό παράδειγμα του πώς μπορούμε πολλές φορές νά παρασυρθούμε από τέτοιες καταστάσεις.

Δρ ΜΑΞΙΜΟΣ ΧΑΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ - ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ - ΠΡΩΗΝ ΥΠΟΥΡΓΟΣ

ΑΠΟ ΤΟ «ΠΟΘΟΥΜΕΝΟ» ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΠΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ

Ἐφέτος συμπληρώνονται 100 χρόνια από τήν αποφράδα χρονιά τοῦ 1922. Τότε πού συντελέστηκε ἡ Μικρασιατική Καταστροφή, μέ κορυφαῖο γεγονός τήν πυρπόληση τῆς Σμύρνης. Ἐκείνη τήν χρονιά μπῆκε ἡ σφραγίδα τοῦ τέλους μιᾶ λαμπρῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ 3.000 ἐτῶν. Ἀπό τήν ἐποχή τοῦ πρώτου ἀποικισμοῦ, ὅταν οἱ Ἴωνες βρέθηκαν στά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ ἑλληνικές πόλεις ἀποτέλεσαν μιᾶ διαχρονική γέφυρα πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης μέ τήν Ἀσία, τῆς Δύσης μέ τήν Ἀνατολή. Τά πνευματικά ρεύματα ἀπό τίς δυό πλευρές τοῦ Αἰγαίου δημιούργησαν τό θαῦμα τῆς προσωκρατικῆς φιλοσοφίας, πού ἔθεσε τόν ἄνθρωπο στό ἐπίκεντρο τοῦ κόσμου καί προήγαγαν τίς ἐπιστῆμες. Ἀκόμη καί σήμερα οἱ ἰδέες τοῦ Θαλῆ τοῦ Μιλήσιου, τοῦ Ἀναξίμανδρου, τοῦ Ἀναξίμενη, τοῦ Ἡράκλειτου, παραμένουν θεμέλια τῆς δυτικῆς σκέψης.

Ὁ μικρασιατικός ἑλληνισμός στάθηκε, ἐπίσης, τό ἐφαλτήριο τῆς ἐποποιίας τῶν ἀλεξανδρινῶν ἐκστρατειῶν πού δημιούργησαν τό θαῦμα τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου, αὐτοῦ πού ἔφθανε ἕως τήν Ἰνδία. Καί πάνω σέ αὐτό τόν πολιτισμό βρῆκε γόνιμο ὑπόστρωμα γιά νά φυτρώσει τό δέντρο τοῦ χριστιανισμοῦ. Στίς μικρασιατικές κοινότητες θά ἰδρυθοῦν οἱ πρώτες μεγάλες ἐκκλησίες. Καί ἀπό ἐκεῖ θά προέλθει πλειάδα Ἀγίων καί Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἡ Μικρά Ἀσία στάθηκε ὁ γεωγραφικός πυλώνας τῆς Ὁρθοδοξίας, καί τοῦτο ἀντιλήφθηκε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἰδρύοντας τήν Νέα Ρώμη, πού πῆρε ἔπειτα τό ὄνομά του στήν δοξασιμένη πρωτεύουσα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὁ ἑλληνισμός τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀποτέλεσε τήν πηγί τῆς δύναμης τῶν 1.100 χρόνων τοῦ Βυζαντίου, καί ἀπό ἐκεῖ, ἀπό τήν Αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας, ἔγινε ἡ ἀντεπίθεση καί ἀνακατάληψη τῆς Πόλης ἀπό τούς σταυροφόρους. Ἀλλά τά τουρκικά στίφη, ἐρχόμενα ἀπό τήν Κεντρική Ἀσία, κατέκτησαν σταδιακά τήν μικρασιατική ἐνδοχώρα καί, στό τέλος, ὅλη τήν ὑποήπειρο,

στερῶντας ἀπό τὴν Πόλη καὶ τὴν αὐτοκρατορία τὸν πνεύμονά της. Τό τέλος, ἐπομένως, ἦταν ἀναπόφευκτο. Ὁ ἑλληνισμός καὶ ὁ χριστιανισμός, ὥστόσο, ἐπέζησαν στοὺς ἀλλεπάλληλους αἰῶνες τῆς σκλαβιάς – πολὺ περισσότερους ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα. Παρὰ τοὺς βίαιους ἐξισλαμισμούς, παρὰ τὴν ἀπώλεια τῆς γλώσσας σέ πολλές περιπτώσεις. Καὶ βρέθηκε στὸν 19ο αἰῶνα σέ μιὰ νέα ἀκμή. Κατέχοντας τὰ οἰκονομικὰ ἡνία τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ συστήνοντας σπουδαῖα πνευματικὰ ἰδρύματα, στὴν Ἰωνία, στὴν Αἰολία, στὸν Πόντο, στὴν Καππαδοκία. Ἕνας δυτικὸς ἄνεμος δημιουργίας εἶχε συνεπάρει τὸν ἑλληνισμό τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ μιὰ Εὐρώπη ἀναδυόταν στὴν καρδιά τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Μικρασιῶτες ἀνέμεναν τὸ ποθοῦμενο, στὸ πλαίσιο τῆς Μεγάλης Ἰδέας, καθὼς ὁ Μεγάλος Ἀσθενής, ἡ αὐτοκρατορία τῶν Ὀθωμανῶν, εἶχε περιπέσει σέ μαρασμό, λόγῳ τῆς ὀπισθοδρομικότητας τῶν θεσμῶν της καὶ τῆς καταπίεσης πού ἀσκούσε στὶς μειονότητες της.

Τὰ διεθνή συμφέροντα, ὥστόσο, δὲν εἶχαν πεῖ τὴν τελευταία τους λέξη. Ἀσκῶντας τὴν ἐπιρροή τους, κυρίως οἱ ἡγετικοὶ κύκλοι τῆς Γερμανίας, πού ἔφαρχε νὰ βρεῖ ὁδούς ἄσκησης ἀποικιακῆς πολιτικῆς στὴν Μέση Ἀνατολή καὶ στὰ Βαλκάνια, συνέδραμαν τοὺς τουρκικοὺς κύκλους πού ἤθελαν τὴ δημιουργία ἑνὸς κράτους μὲ ὁμοιογενῆ θρησκευτικὰ πληθυσμό. Σέ αὐτὴν τὴν νέα Τουρκία, οἱ χριστιανοὶ δὲν θά εἶχαν θέση. Πολλῶ δέ μᾶλλον, πού ἐμφανίζονταν ὅτι εἶχαν συμπάθειες μὲ τοὺς Ἄγγλους, τοὺς Γάλλους καὶ τοὺς Ρώσους. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ διώξεις κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ ξεκίνησαν ἀπὸ τὸ 1894, ἐναντίον τῶν Ἀρμενίων, ἀλλὰ συνεχίστηκαν μὲ μεγαλύτερη σφοδρότητα ἀπὸ τοὺς Νεοτούρκους μετὰ τὸ 1908. Ἀντὶ τῆς ὑλοποίησης τῶν συνθημάτων τῆς ἰσοπολιτείας καὶ τῆς εὐημερίας ὄλων τῶν πολιτῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ θρήσκευμα καὶ τὴν ἐθνικὴ τους ταυτότητα, ἐφαρμόστηκαν πολιτικὲς καταπίεσης καὶ διώξεων κατὰ τῶν χριστιανῶν. Αὐτὴ ἡ πολιτικὴ τῆς καταστολῆς κατέληξε στὴν Γενοκτονία ὄλων τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς – Ἑλλήνων, Ἀρμενίων καὶ Ἀσσυρίων.

Μετὰ ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας τὸ 1913 ἀπὸ τὴν τριανδρία Ἐμβέρ, Ταλαάτ καὶ Τζεμάλ, καὶ ἰδίως μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οἱ διωγμοὶ τῶν χριστιανῶν ἔγιναν ἀκόμη πρὸ συστηματικοί. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ σφαγὴ τῆς Φώκαιας τὸν Ἰούνιο τοῦ 1914. Αὐτὴ ἡ μόνιμη ἀπειλὴ κατὰ τῶν Ἑλλήνων Μικρασιατῶν ὀδήγησε ἑκατοντάδες χιλιάδες στὴν προσφυγιά. Καὶ αὐτὸς ὁ κίνδυνος τῆς καθολικῆς ἐκδιώξεώς τους ἢ ἀκόμη καὶ τῆς ἐξολόθρευσός τους ἀνάγκασε τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο νὰ λάβει τὴν ἀπόφαση νὰ ἀποσταλεῖ ἑλληνικὸς στρατός στὴν Σμύρνη. Ὅπου ἐκεῖ, καθὼς καὶ

σέ ολόκληρη τήν περιοχή του Αιιδίνιου, θά μπορούσε σέ μιά πενταετία νά συγκεντρωθεί ό χριστιανικός πληθυσμός από τήν ένδοχώρα καί νά κηρυχθεί ή περιοχή αυτόνομη ή καί νά ένωθεί μέ τήν Έλλάδα. Αύτή ήταν ή στιγμή του υπέρτατου θριάμβου της Μεγάλης Ίδέας. Τό όραμα γενεών καί γενεών, γιά ένα κράτος πού θά συμπεριλάμβανε σχεδόν ολόκληρο τόν έλληνισμό –έκτός, τότε, της Κύπρου, της Βορείου Ήπειρου καί του Πόντου, πού γινόταν προσπάθεια νά ένταχθεί σέ ένα ποντοαρμενικό κράτος– φαινόταν ότι έπιτέλους πραγματοποιείτο.

Δυστυχώς, όμως, τό σαράκι του Έθνικου Διχασμού, γιά μιά άκόμη φορά, ύπνόμευσε τόν κοινό στόχο. Η μοιραία σύγκρουση των φιλοβασιλικών δυνάμεων μέ τόν Βενιζέλο, ή ήπτα του τελευταίου στις εκλογές του 1920, οι αστοχίες καί τά λάθη των κυβερνήσεων 1920-22, όδήγησαν σέ ναυάγιο τήν Μικρασιατική Έκστρατεία. Κι αυτό παρά τήν γενναιότητα των Έλλήνων στρατιωτών καί τις πολλές έπιτυχίες στο πεδίο της μάχης. Στο άποτέλεσμα αυτό συνετέλεσε, ώστόσο, καί ή άνθελιπνική στάση μεγάλων δυνάμεων, όπως της Γαλλίας, της Ίταλίας καί της νεαρής τότε Σοβιετικής Ένωσης, πού συντάχθηκαν άναφανδόν μέ τόν Κεμάλ, τροφοδοτώντας τον μέ όπλισμό καί δίνοντάς του οικονομική καί διπλωματική άρωγή.

Σέ κάθε περίπτωση, ή έπομένη της καταστροφής βρίσκει σύμπαντα τόν έλληνισμό σέ μιά νέα έποχή. Μέ νεκρή, πλέον, τήν Μεγάλη Ίδέα, ό στόχος πού έτέθη ήταν νά άφομοιωθεί ό τεράστιος προσφυγικός πληθυσμός πού είχε εισρεύσει στην Έλλάδα, στά ύφιστάμενα σύνορά της. Πρόκειται γιά ένα κολοσσιαίων διαστάσεων γεγονός, πού διήρκεσε πολλές δεκαετίες, καί θά μπορούσε νά χαρακτηριστεί ως άληθινό «έπος».

Γιατί, ή Έλλάδα του Μεσοπολέμου ήταν μιά πάμπρωχη χώρα, κατεστραμμένη οικονομικά από τούς πολέμους πού είχε διεξαγάγει τό προηγούμενο διάστημα, καί εύρισκόμενη διαρκώς σέ μιά πολιτική άναστάτωση. Κι όμως, τό άποτέλεσμα είναι άξιοθαύμαστο, κάνοντας μιά σύγκριση μέ τις δυσκολίες πού άνέκυψαν τήν δεκαετία του 1990 μέ τό έγχείρημα της έγκατάστασης μερικών δεκάδων χιλιάδων παλινοστούντων, από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες.

Γενικώς, στόχος του κράτους ήταν ή άποκατάσταση των προσφύγων νά γίνει σέ νέους ένιαίους οικισμούς, άμιγώς προσφυγικούς, πού θά έξασφάλιζαν συνθήκες κατά τό δυνατόν παρόμοιες μ' εκείνες της χαμένης πατρίδας τους. Έτσι, θά μπορούσαν νά ξαναμίξουν οι συγγενικές οικογένειες καί σέ περιβάλλοντα οικεία, νά άντιμετωπίσουν εύχερέστερα τις δυσκολίες της προσαρμογής τους στην έλλαδική πραγματικότητα. Έτσι κτίσθηκαν ή Νέα Ίωνία, ή

Νέα Φιλαδέλφεια, ή Νίκαια, ή Νέα Σύμωρη, τά Νέα Μουδανιά, ή Νέα Άλικαρνασσός, ή Νέα Έρυθραία, ή Νέα Φώκαια, ή Νέα Καρβάλη, ή Νέα Μάκρη, αλλά και μία σειρά από χωριά στην ήπειρωτική Έλλάδα.

Άπό τό σύνολο τών προσφύγων, περίπου τό 47% έγκαταστάθηκαν σέ άγροτικές περιοχές, ένω τό υπόλοιπο 53% σέ αστικά κέντρα. Συγκεκριμένα, από τούς «άγρότες πρόσφυγες» 430.295 έγκαταστάθηκαν στην Μακεδονία, 68.358 στην Θράκη και οι υπόλοιποι 53.283 σέ άλλα διαμερίσματα τής χώρας.

Ήταν, κυρίως, οι βενιζελικές κυβερνήσεις, οι όποιες σέ συνεργασία μέ τήν Έπιτροπή Άποκατάστασης Προσφύγων διοχέτευσαν τούς πρόσφυγες στον πρωτογενή τομέα, ό όποιος, πριν από τήν έλευση τών προσφύγων, άδυνατοῦσε νά καλύψει τίς ανάγκες του πληθυσμού σέ σιτηρά. Έπιπλέον, μέ τόν τρόπο αυτό, ενίσχυε μέ έλληνικούς πληθυσμούς περιοχές, οι όποιες είχαν εκκενωθεί από τούς μουσουλμάνους, μετά τήν ανταλλαγή τών πληθυσμών βάσει τής Συνθήκης τής Λωζάνης, τό 1923.

Όστόσο, οι περιουσίες που άφησαν πίσω τους οι μουσουλμάνοι δέν έπαρκοῦσαν για τήν άποκατάσταση όλων τών προσφύγων. Ταυτόχρονα, έντονος ήταν οι πιέσεις και τών γηγενών άκτημόνων καλλιεργητών, που, εύλογα, άνέμεναν νά έπωφεληθοῦν και αυτοί από τήν διανομή τών γαιών. Τό μείζον αυτό άγροτικό πρόβλημα λύθηκε τελικά μέ εύρειες άπαλλοτριώσεις μεγάλων εκτάσεων σέ όλόκληρη τήν χώρα.

Έπρόκειτο για ένα πρόγραμμα, που είχε εκτός από οικονομικά αίτια και πολιτικά, καθώς ό Βενιζέλος στόχευσε στην δημιουργία μιας νέας μεγάλης τάξης άγροτών μικροϊδιοκτητών, που θά απέτρεπε τήν εμφάνιση άναρπρεπτικών κινημάτων, όπως αυτά είχαν άναπτυχθεί σέ άλλες χώρες τών Βαλκανίων.

Άξίζει νά αναφερθεί ότι τό μέγεθος του κλήρου που παραχωροῦνταν σχετιζόταν άνάλογα μέ τόν αριθμό τών οικογενειακών μελών. Ός εκ τούτου, πολλαπλασιάστηκαν οι γάμοι και οι γεννήσεις μεταξύ τών προσφύγων. Έτσι, πολύ γρήγορα, όχι μόνον άποκαταστάθηκε τό μέγεθος του πληθυσμού τών προσφύγων που είχαν έγκατασταθεί στην Έλλάδα και είχε μοιραία μεγάλη θνησιμότητα, αλλά άρχισε νά αυξάνεται.

Η προσφορά τών προσφύγων θά είναι μεγάλη, ώστόσο, και στα αστικά κέντρα. Αυτοί θά άποτελέσουν τό νέο πολυπληθές βιομηχανικό προλεταριάτο, που παρείχε άφθονη φθηνή εργατική δύναμη, κυρίως στην κλωστοϋφαντουργία, τήν ταπητουργία, τήν μεταξουργία και τήν άλευροβιομηχανία, συντελώντας στην οικονομική άνάπτυξη του Μεσοπολέμου. Ταυτοχρόνως, οι Μικρασιάτες έμποροι, βιοτέχνες και βιομήχανοι –όπως ό Άθανάσιος Μποδοσάκης– έφοπλι-

στές –όπως ο Άριστοτέλης Ώνάσης– θά δώσουν μιά νέα πνοή στην επιχειρηματικότητα της Ελλάδας, φέρνοντας μαζί τους τις γνώσεις και την εμπειρία που είχαν αποκτήσει από τον ρόλο που έπιτελοῦσαν, ως αστική τάξη της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Καθόλου μικρότερη δέν ἦταν ἡ συμβολή τῶν Μικρασιατῶν στά ἑλληνικά γράμματα. Πλειάδα κορυφαίων συγγραφέων καί ποιητῶν θά διαμορφώσουν ἕνα νέο πνευματικό σύμπαν, κυρίως ἀπό τήν λεγόμενη γενιά τοῦ 1930: Γιώργος Σεφέρης, Ἡλίας Βενέζης, Φώτης Κόντογλου, Τάσος Ἀθανασιάδης, Κοσμάς Πολίτης, Στρατίς Δούκας καί τόσοι ἄλλοι.

Καθοριστική ἦταν ἡ συμβολή τῶν προσφύγων γυναικῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας στήν συνολική ἀναβάθμιση τῆς θέσης τῆς γυναίκας στήν Ελλάδα. Περισσότερο χειραφετημένες ἀπό τίς γηγενεῖς, οἱ Μικρασιάτισσες ἔσπασαν παγιωμένες προκαταλήψεις στήν ἑλληνική κοινωνία καί συνέβαλαν στό νά ἀποκτήσουν οἱ γυναῖκες περισσότερα δικαιώματα στήν ἐργασία, στίς προσωπικές σχέσεις, στήν οἰκογένεια καί στήν πολιτική.

Όλα τά παραπάνω, ὅμως, δέν πραγματοποιήθηκαν σέ ἕνα ἀνέφελο περιβάλλον, καθώς οἱ πρόσφυγες ἀντιμετώπισαν ἀρχικῶς μιά εὐρεία καχυποψία, σέ κάποιες περιπτώσεις ἀκόμη καί ἐχθρότητα ἀπό τοῦς γηγενεῖς. Χαρακτηρίζονταν ὡς «τουρκόσποροι» ἢ «πρόσφυγες». Πίσω ἀπό αὐτήν τή συμπεριφορά ὑπῆρχε ὁ φόβος γιά τήν ἀπώλεια πολιτικῆς ἐπιρροῆς καί οἰκονομικοί λόγοι.

Ἰδιαίτερα οἱ ἀκτίμονες ἀγρότες ἢ νομάδες κτηνοτρόφοι ἦταν βέβαιοι ὅτι εἶχαν δικαίωμα χρησικτησίας στήν περιοχή πού ἐγκαταστάθηκαν οἱ πρόσφυγες. Οἱ ντόπιοι, ἕως τότε, ἀνέμεναν τήν ὥρα πού ἡ Πολιτεία θά τοῦς παραχωροῦσε τήν δημόσια γῆ. Αὐτή ἦταν καί ἡ βασική αἰτία τοῦ χάσματος πού ἀναπτύχθηκε τά πρῶτα χρόνια τῆς συγκατοίκησης στόν ἴδιο γεωγραφικό χῶρο, προσφύγων καί ντόπιων. Ἀναμφίβολα, ὅμως, ὑπῆρξε καί μιά αὐθόρμητη ἀντίδραση σέ ἕναν διαφορετικό τρόπο ζωῆς πού ἔφερναν μαζί τοῦς οἱ πρόσφυγες καί σέ ἀρκετές περιπτώσεις ἦταν πολύ διαφορετικός ἀπό αὐτόν πού ἦταν ὁ καθιερωμένος σέ πολλές περιοχές τῆς Ἑλλάδος.

Τελικῶς, ὁ πόλεμος στήν Ἀλβανία, ἡ ξενική κατοχή ἀλλά καί ὁ Ἐμφύλιος παραμέρισαν τίς ἀρχικές ἀντιθέσεις ὑπό τό βάρος τῶν κοινῶν δοκιμασιῶν. Ἡ ἀπόσταση μεταξύ τῶν γηγενῶν καί τῶν προσφύγων σχεδόν χάθηκε καί ἡ ἴδια ἡ λέξη «πρόσφυγας» ἔχασε τήν ἀρνητική σημασία της.

Στίς ἐπόμενες δεκαετίες ἡ ὥσωση μεταξύ τῶν πληθυσμῶν ἦταν σχεδόν πλήρης. Οἱ πρόσφυγες μέ τήν ἐργατικότητά τοῦς θά ἀνέλθουν κοινωνικά εἴτε

στis αγροτικές είτε στis αστικές περιοχές, προσδίδοντας έναν ιδιαίτερο δυναμισμό στin ελληνική κοινωνία, όπως είχε προβλέψει με τίν συνήθη οξυδερκεία του ο Έλευθέριος Βενιζέλος.

Σήμερα, 100 έτη μετά τά τραγικά γεγονότα τής Σμύρνης και τίν κορύφωση τής Γενοκτονίας τών Έλλiνων τής Ίωνίας και του Πόντου, οφείλουμε νά στρέψουμε τίν κεφαλή στο παρελθόν. Νά δούμε εκ νέου τίν ιστορική πραγματικότητα. Νά αναδείξουμε τόν σπουδαίο πολιτισμό του μικρασιατικού ελληνισμού και νά αντιληφθούμε τό πόσο έχει επηρεάσει τίν ταυτότητα μας. Νά εκτιμήσουμε τίν προσφορά του προσφυγικού κόσμου στin οικονομική και πνευματική ανάπτυξη τής Ελλάδας. Και κυρίως νά δούμε, με τίν αντικειμενικότητα πού μπορεί νά προσφέρει ή χρονική απόσταση, τά λάθη πού διαπράχθηκαν τότε. Όχι μόνον για τίν ικανοποίηση τής ιστορικής περιέργειας, αλλά για νά μίν τά επαναλάβουμε. Διότι, δυστυχώς, παρά τό ότι έχουν περάσει τόσα χρόνια, ή πληγή με τίν Τουρκία παραμένει ανοιχτή. Η γείτων χώρα όχι μόνον δέν έχει μετανοήσει για τά εγκλήματα πού είχαν διαπραχθεί έναντι τών χριστιανικών πληθυσμών πού κατοικούσαν στin Μικρά Ασία και αρνείται πεισματικά νά αναγνωρίσει τίν Γενοκτονία τους, διαστρέφοντας τά γεγονότα, αλλά και συνεχίζει νά απειλεί με πόλεμο τίν πατρίδα μας. Η τουρκική πολιτική ήγεςία, δυστυχώς, σχεδόν από όλα τά κόμματα, καταγίνεται σέ μιά πρωτοφανή επιθετική ρητορεία κατά τής Ελλάδος, αμφισβητώντας ακόμη και τίν κυριαρχία τών ελληνικών νησιών του Αιγαίου, πού πρώτα υποδέχθηκαν τούς πρόσφυγες τής Μικρασιατικής Καταστροφής. Η Άγκυρα θέτει ευθέως αναθέωση τής Συνθήκης τής Λωζάνης, πού καθορίζει όλες τis βασικές παραμέτρους τών σχέσεων Ελλάδος-Τουρκίας, και οραματίζεται τίν ανασύσταση τής Όθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ός εκ τούτου, ο κίνδυνος είναι ύπαρκτός. Και ο ελληνισμός οφείλει νά διαφυλάξει, πάνω από όλα, πέρα και έξω από όποιοσδήποτε πολιτικές ιδεολογίες και κομματικές ταυτότητες, τίν εθνική του ένότητα. Γιατί μόνον αυτή μπορεί νά αναχατίσει τίν οποιαδήποτε πρόκληση. Νά μίν λησμονούμε ότι ή έλλειψη τής ήταν αυτή πού, τά δύσκολα χρόνια 1919-1922, οδήγησε τόν ελληνισμό από τόν θρίαμβο στin τραγωδία τής Μικρασιατικής Καταστροφής. Έκαστό χρόνια αργότερα, εκείνο τό θλιβερότερο πάθημα τής ιστορίας μας πρέπει νά μās γίνει διαχρονικό μάθημα.

100 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Φέτος συμπληρώνονται 100 χρόνια από τήν Μικρασιατική Καταστροφή. Μία ανείπωτη τραγωδία έλαβε χώρα σέ έλληνικό έδαφος, αφήνοντας πίσω περισσότερα από 600.000 άθωα θύματα, ενώ 1.500.000 Έλληνες άφησαν τόν τόπο τους καί οί περισσότεροι ήρθαν πρόσφυγες στην μητέρα Έλλάδα.

Ός Μητροπολίτης επί 27 έτη τής προσφυγικής Ίερās Μητροπόλεως Νικαίας, θεωρώ καθήκον ύψηλό, άπορρέον από τό κέντρο τής καρδιάς μου, νά διδάσκω τό ποιμίμιό μου, τούς νεοέλληνες, όσα άκουσα από τά στόματα τών τελευταίων προσφύγων, τών ήλικιωμένων πού συνάντησα προσωπικά κατά τά πρώτα χρόνια τής ποικιμαντορίας μου. Σέ κάθε εύκαιρία, δέν παραλείπω νά αναφέρομαι σέ πρόσωπα καί γεγονότα εκείνων τών άποφράδων ήμερών, ενώ πάντοτε επικαλοῦμαι τίς πρεσβείες τών άγιών μαρτύρων κληρικῶν καί λαϊκῶν τής Μικρασιατικής Καταστροφής, μνημονεύοντας παράλληλα τούς άδελφούς μας τούς πρόσφυγες πού έφτασαν έδῶ, περνώντας φοβερές δυσκολίες, ταλαιπωρίες καί δοκιμασίες. Στεκόμαστε μέ συγκίνηση καί θαυμασμό μπροστά τους καί ύποκλινομαστε.

Στίς 27 Αύγούστου τοῦ 1922 οί Τούρκοι μέ επικεφαλής τόν Νουρεντίν Πασά μπαίνουν στην Σμύρνη, τήν όμορφη Μικρασιατική Πρωτεύουσα, τήν καθέδρα τοῦ Άγίου Βουκόλου, τοῦ άγίου Πολυκάρπου, μυριάδων Άγιών Άρχιερέων καί ήδη τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ τελευταίου Ποιμενάρχη. Ό Κόσμος, βλέποντας τούς άγριους στρατιῶτες καί τούς λήσταρχους Τσέτες, τρέχει από κάθε κατεύθυνση πρὸς τήν παραλία. "Όλοι τους εἶναι τρομαγμένοι καί οί καυγές γοερές: «Σφαγή! Σφαγή!- Παναγιά, βοήθα!, Προφτάστε! Σῶστε μας!». "Ένα μαῦρο ποτάμι σχηματίζεται κοντά στην προκουμαία· τρέχουν πέρα-δῶθε άπελπισμένα. Τά ξένα καράβια δέν τούς παίρνουν καί πίσω τους καταφθάνουν οί Τσέτες. «Μᾶς σφάζουνε, έλεος, πάρτε εἴσω τά μωρά μας», φωνάζουνε οί μανάδες στους άξιωματικούς τών караβιῶν, αλλά οί σπαρακτικές κραυγές τούς αφήνουν άσυγκίνητους. Οί δρόμοι γεμίζουν κι άδειάζουν καί πάλι ξανα-

γεμίζουσε. Νέοι, γέροι, γυναίκες, παιδιά ποδοπατιούνται, λιποθυμοῦν, ξεφυρχοῦν. Τούς τρελαίνουν οἱ χατζάρους, οἱ σφαίρες τῶν Τσέτηδων! Στὴν ἀπόγνωση καὶ στὴν παραζάλη, ἡ θάλασσα δέν εἶναι πιά ἐμπόδιο· οἱ ἄνθρωποι πέφτουν μέσα καὶ πνίγονται. Ὅσοι καταφέρνουν νά πιάσουν ἕνα καράβι, σπεύδει κάποιος ἀπὸ μέσα καὶ τοὺς κόβει τὸ χέρι. Ὁ δυτικός «πολιτισμός» σέ ὄλο τὸ μεγαλείο του. Οἱ Ἀγγλογάλλοι φλέρταραν ἤδη μέ τόν Κεμάλ καὶ οἱ Ἴταλοὶ ἤθελαν νά κρατήσουν τὰ Δωδεκάνησα. Μέ τοὺς Ἑλλήνες στὴ Σμύρνη ἔνωσαν ἐγκλωβισμένοι.

Ὅσο βραδυάζει, κορυφώνεται ἡ καταστροφὴ Ἡ σφαγὴ δέν σταματᾷ. Τὰ πλοῖα τῶν ξένων ρίχνουν τοὺς προβολεῖς τους καὶ ἀκολουθεῖ ἕνα εἶδος ἀνακωχῆς. Στὶς 8 τὸ βράδυ ὀδηγοῦν τὸν Χρυσόστομο στὸν Νουρεντίν. Τὸν βρίζει σκαιότατα καὶ τὸν παραδίδει στὸν ὄχλο. «*Κάντε του ὁ, τι σᾶς ἔκανε*», λέγει. Κακό δέν ἔκανε ὁ Ἅγιος, ἀλλὰ ποῦ; Τὸν τρυποῦν μέ τίς λόγχες, τοῦ βγάζουν τὰ μάτια, τοῦ κόβουν τὰ ἄφτιά, τὰ ἄκρα, τὸν σέρνουν μέ ἕνα ἄλογο στά καλντεριῖμα τῆς πόλης. Παράλληλα, οἱ λεπλασιές ὀργιάζουν. Οἱ Τσέτες κλέβουν καὶ σφάζουν. Ὅλη τὴ νύχτα συνεχίζονται οἱ σφαγές καὶ οἱ λεπλασιές ἀπὸ στρατιῶτες τοῦ Νουρεντίν καὶ Τσέτες τοῦ Μπεχλιβάν. Σπάζουσε πόρτες καὶ ὀρμοῦν σέ σπίτια καὶ μαγαζιά, ὅπου ἀποδίδει τὸ πλιατσικολόγημα. Ὅπου βροῦνε ζωντανούς, τοὺς βασανίζουσε. Σταυρώνουν Ἱερεῖς στὶς ἐκκλησιές ἢ στά δέντρα τοῦ περιβολοῦ. Μόλις ἀντιληφθοῦν γυναίκα, τὴν χτυποῦν ἀλύπητα κι ὕστερα αἰμόφυρτη, καθὼς εἶναι, τὴν ρίχνουν καὶ τὴν βιάζουν. «*Ντρέπομαι πού ἀνῆκω στό ἀνθρώπινο εἶδος*», γράφει στὴν Ἐκθεσὶ τοῦ ὁ Ἀμερικανὸς Πρόξενος στὴν Σμύρνη *Τζόρτζ Χόρτον*.

Στὴν διάρκεια τῆς νύχτας ἡ φωτιά κατακαίει τὴν πόλη. Ναοί, κατοικίες, ἐργοστάσια, σχολεῖα, βιβλιοθῆκες, μουσεῖα, θέατρα, νοσοκομεῖα, ἀμύητοι θησαυροί, κόποι καὶ δημιουργίες αἰώνων, ἐξαφανίζονται κι ἀφήνουσε στάχτη καὶ καπνοῦς. Γκρέμισε ἡ Σμύρνη μας! Γκρέμισε ἡ ζωὴ μας! Ὁ τρόμος, ἕνας ἀνελέπτος καταλύτης, ξεπερνάει τὸν θάνατο. Οἱ Σμυρνοὶ δέν φοβοῦνται τὸν θάνατο, φοβοῦνται τὸν τρόπο. Φοβοῦνται γιὰ τὰ παιδιά καὶ τὰ ἐγγόνια τους...

Ἐνάμισυ ἑκατομμύριο πρόσφυγες ἄφησαν τοὺς Ναοὺς τους, τὰ σπίτια, τίς δουλειές τους, τὰ μνήματα τῶν προγόνων, πῆραν τίς εἰκόνες τους καὶ ὁ,τι ἄλλο κεμίλιο μπόρεσαν, καὶ κατέφυγαν στὴν μητέρα Πατρίδα. Κτίσανε περικαλλεῖς Ναοὺς καὶ τοὺς στόλισαν μέ ὁ,τι καλύτερο εἶχαν, πότισαν τὰ δάπεδα μέ δάκρυα γιὰ τοὺς νεκροὺς, γιὰ τὰ παιδιά καὶ τὰ ἐγγόνια, γιὰ τὴν πρόοδο αὐτοῦ τοῦ τόπου. Ἰδρυσαν Συλλόγους, κέντησαν ὄμορφα λάβαρα καὶ ὀνόμασαν τίς νέες πόλεις: Νέα Νίκαια, Ν. Ἰωνία, Ν. Σμύρνη, Ν. Χαλκηδόνα, Ν. Σαμ-

ψούντα, Ν. Φώκαια, Ν. Μαγνησία, Νέα Άλικαρνασσός, Ν. Μενεμένη, Ν. Άλάτσατα, Ν. Ήφεσος... Οί Άλψιμόνπτες Πατρίδες θρέψανε τούς άδελφούς μας καί έμπνέουν όλους έμας.

Όπως ίσχύει μέ τό δέντρο, όπου από τό ρίζωμα έξαρτάται καί ή ανάπτυξη τοῦ κορμού καί τοῦ φυλλώματος, τό ίδιο ακριβώς ίσχύει κι έδῶ. Ό Έλληνισμός δέν θά έπιβίώσει χωρίς όράματα, χωρίς έλπίδα, χωρίς τίς μνήμες πού τόν διατηροῦν σέ πνευματική έγρήγορση. Κρατάμε στήν μνήμη όσα συνέβησαν, όχι γιά λόγους μνησικακίας, όχι γιά εκδίκηση, αλλά γιά νά διδασκόμαστε από τά λάθη, νά μίν τά έπαναλαμβάνουμε. Η διχόνοια, ό Έθνικός Διχασμός, ή άφελής έμπιστοσύνη στήν δημαγωγία τῶν έπιτίδειων καί άλλα αυτά εϋθύνονται πρώτα γιά τήν έθνική μας τραγωδία. Άς πάρουμε όλοι, ιδίως οί νέοι, ένα πολύ διδακτικό μάθημα.

Άς αντίληφθοῦμε ότι ή έξωτερική έλευθερία προϋποθέτει έσωτερική ανάπτυση καί ύπαρξιακή διεργασία. Άς αναστοχαστοῦμε νηφάλια τό σήμερα καί τό αύριο. Άς στοχαστοῦμε τόν λόγο τοῦ Ήσοκράτη: *«Η Δημοκρατία μας αυτοκαταστρέφεται διότι κατεχράσθη τό δικαίωμα τῆς έλευθερίας καί τῆς ισότητας, διότι έμαθε τούς πολίτες νά θεωροῦν τήν αυθάδεια ως δικαίωμα, τήν παρανομία ως έλευθερία, τήν αναιδεια τοῦ λόγου ως ισότητα, τήν αναρχία ως εϋδαιμονία»*.

Οί πρόσφυγες πού ἤλθαν στήν Έλλάδα τό 1922 μᾶς έφεραν σημαντικά έφόδια, μέ προτεραιότητα στό πνεῦμα. Ήφεραν τήν σταθερή τους Πίστη στόν Τριαδικό Θεό, τήν τιμή τῶν Άγίων, τήν άφοσίωση στήν Μητέρα Έκκλησία, τά αναλλοίωτα ἦθη καί ἔθιμα τοῦ Έλληνισμοῦ, τόν σεβασμό στους προγόνους, τήν καρτερία στίς δυσκολίες, τήν έλπίδα αναγέννησης. Τό «Όχι» τοῦ 1940 καί ή έποποιΐα στά ἠπειρώτικα βουνά καί στήν Άλβανία συνιστοῦν σοβαρή ένδειξη γιά όλα αυτά.

Αιωνία ή μνήμη τῶν Άγίων Έθνομαρτύρων, τῶν Ήραρχῶν, τῶν Ήρέων, τῶν Ήερομονάχων, τῶν άρχόντων καί τοῦ ταλαιπωρημένου πιστοῦ λαοῦ. Αιωνία ή μνήμη τῶν ανθρώπων μας πού εξαφανίστηκαν στά Τάγματα Έργασίας, στους διωγμούς, στίς κακοποιήσεις, στίς σφαγές καί στά βάθη τῆς θάλασσας τῶν Παραλιών, γιά νά άποφύγουν τήν ταπείνωση. Οί ἦρωες εκείνοι άναβίωσαν τό Σούλι, τό Άρκάδι, τό Μεσολόγγι καί όλα τά ιερά σεβάσματα τοῦ Έλληνισμοῦ καί τῆς Όρθοδοξίας.

Αιωνία ή Μνήμη!

ΕΣΠΕΡΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ – Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΥΓΙΑΣ

Πὼς μπορεῖ στ' ἀλήθεια νά περιγράψει κανεῖς μιά καταστροφὴ μέσα σέ λίγες ἀράδες καί πὼς νά μιλήσει κανεῖς γιά τὴν ζωὴ πού γεννιέται μέσα ἀπὸ τίς στάχτες;

Ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ καί ἡ Ἄλωσις τῆς Πόλης ἦταν ἀναμφισβήτητα τὰ δύο τραγικότερα γεγονότα τῆς πορείας τῆς Ρωμοσύνης μέσα στὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τοῦ Γένους· καί ἡ μνήμη τῶν ἐπιγόνων, καθὼς εἶναι κυτταρική, δέν μᾶς ἀφήνει νά ξεχάσουμε. Θὰ κουβαλᾶμε τὸν πόνο γιὰ κάτι πού πιθανῶς δέν γνωρίσαμε καί θὰ σχοινοβατοῦμε ἀνάμεσα στὸν τόπο πού ζοῦμε καί σ' ἐκεῖνον πού θὰ ζούσαμε, μὲ μιά περιέργη αἴσθησις πού δέν μᾶς ἀφήνει νά ἡσυχάσουμε.

Μέ τὸ γύρισμα τοῦ χρόνου πού διαγράφει μέσα στὴν ἱστορικὴ κονίστρα ἕναν αἰῶνα ἀπὸ τὸν χαλασμό, βρίσκει ἐμᾶς, τὴν τρίτη γενιά τῶν προσφύγων, νά συγκεντρώνουμε τίς μνήμες, τίς εἰκόνες, τίς ἱστορήσεις, τὰ ἱερά κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν μας καί τῶν σπιτιῶν μας, μὲ μιά ἀνομολόγητη ἀνάγκη νά σώσουμε, νά διαφυλάξουμε καί νά συντηρήσουμε ὅ,τι μᾶς ἀπέμεινε ἀπὸ τὸν μεγάλο χαλασμό.

Ἰδιαιτέρα ἐδῶ στὴν Δυτικὴ Θεσσαλονίκη, τὴν Θεσσαλονίκη τὴν ἐκτὸς τῶν βυζαντινῶν τειχῶν, ὅπου ξαπόστασε μετὰ ἀπὸ τὸν μακρὸ δρόμο ἐκεῖνο τὸ σμᾶρι τῶν ἀνθρώπων τῆς Ἀνατολῆς. Δέν ἦταν ἄνθρωποι! Ἦταν σκιές ἀνθρώπων πού, πεινασμένοι καί ἀνέστιοι, ἔψαχναν νά βροῦν ἕναν τόπο νά ἀκουμπήσουν τὴν ἐλπίδα τους, νά ἀπλώσουν κατὰ γῆς τὸ κιλίμι πού πῆραν ἀπὸ τὸ σπιτικό τους γιὰ νά κοιμήσουν τὰ παιδιά τους καί νά ἀνάψουν τὸ κανδήλι μπροστὰ στὰ εἰκονίσματά τους.

Πόση δύναμη ἔχει ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καί ποιά μπορεῖ νά εἶναι τὰ ὄρια τῆς ἀντοχῆς του; Αὐτοὶ οἱ φτωχοὶ καί ρακένδυτοι ἔπρεπε μετὰ τὸ φάσμα τοῦ

θανάτου νά ζήσουν τήν ἀπαξίωση καί τήν περιφρόνηση καί κάποιων ἀδελφῶν τους τῆς Μητροπολιτικῆς Ἑλλάδας.

Φωτεινές ἐξαιρέσεις ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, τά μοναστήρια καί τό Ἅγιον Ὄρος, πού μέ μιά γενναία, φιλόνηρωτη καί ἀρχοντική κίνηση ἔδωσαν χιλιάδες στρέμματα γιά τούς κατατρεγμένους πρόσφυγες. Μιά ἀλήθεια πού ἡ νεώτερη ἱστορία τῆς πατρίδας μας προσπαθεῖ ἐπιμελῶς νά τήν σκεπάσει, ἴσως καί νά τήν διαγράψει, γιά νά μή φανεῖ –ἀκόμη μιά φορά– ὁ δυνατός δεσμός τῆς Ἐκκλησίας μας μέ τόν λαό τῆς.

Ἡ Δυτική Θεσσαλονίκη μέχρι τό 1922 ἦταν τόπος μέ καλλιέργειες, ἀκατοίκητος, μέ λίγα χωριά ἐντοπίου πληθυσμοῦ, σκόρπια στήν διαδρομή πρὸς τόν Χορτιάτη καί τό Δερβένι τῆς Θεσσαλονίκης· καί ξαφνικά μέσα σέ λίγους μῆνες ὁ τόπος μεταβλήθηκε σέ πολυάνθρωπες συνοικίες καί κοινότητες.

Ἦλθαν οἱ Νεβσεχιλίτες καί κατοίκησαν τήν Νεάπολη, οἱ Ἀνταβαλιῆδες τίς Συκιές, οἱ Πόντιοι τήν Σταυρούπολη, τό Ὁραιόκαστρο καί τό Φίλυρο, οἱ Κωνσταντινουπολίτες καί οἱ Ἀνατολικοθρακιῶτες τούς Ἀμπελοκίητες, οἱ Κουκλουτζιανοί τόν Εὐόσμο, οἱ Μουραδιεῖτες τά Διαβατά καί τήν Νέα Μαγνησία, οἱ Μαινεμενῆδες τήν Νέα Μαινεμένη καί οἱ Σμυρنيοί τό Νέο Κορδελιό. Ὁλάκερο τό μωσαϊκό τῆς Μικρασίας σ' ἕναν τόπο μέ τούς ἴδιους καπιμούς, μέ τήν ἴδια φτώχεια, ἀλλά καί μέ τήν ἴδια πίστη στόν Θεό καί τήν ἴδια ἐλπίδα ὅτι θά ξημέρωνε μιά καλύτερη ἡμέρα γιά τούς ἴδιους καί τά παιδιά τους.

Καί ὅταν στάθηκαν στά πόδια τους καί βρῆκαν ἕνα κομμάτι ψωμί, ἔφτιαξαν πρόχειρα τίς ἐκκλησιές τους γιά νά μποῦν μέσα σ' αὐτές οἱ «πρόσφυγες» Ἅγιοι καί ἡ συνέδημος Παναγία. Ἔδωσαν τά ὀνόματα τῶν ἰδιατέρων πατρίδων τους στους νέους τόπους κατοικίας τους, ἔκτισαν σχολεῖα γιά νά μορφώσουν τά παιδιά τους καί ρίχτηκαν στόν ἀγῶνα τῆς ζωῆς. Ἀπό τί ἦταν φτιαγμένοι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι; Ποιά δύναμη τούς ἔκανε νά παλεύουν; Πῶς μετά τήν καταστροφή ἄρχισαν ἀπό τό μηδέν νά δημιουργοῦν καί πάλι; Ναί, εἶχαν πίστη στόν Θεό· μιά βαθιά πίστη πού τούς ἔκανε νά πιστεύουν ὅτι «αἰὲ τῷ Σταυρῷ ἀκολουθεῖ ἡ Ἀνάστασις». Εἶχαν ἀξίες ζωῆς καί σεβασμό, ἕναν πνευματικό πολιτισμό πού ἔμεινε ἀνέγγιχτος ἀπό τόν χαλασμό. Ὅλα αὐτά ἀποτέλεσαν θεμέλια πάνω στά ὁποῖα φτιάχτηκαν πόλεις καί χωριά. Ὁ τίμος ἰδρώτας τους ἔγινε ἀγιασμός πάνω στήν καινούργια γῆ καί τό κανδίλι τῆς πίστεως ἔμεινε ἄσβεστο.

Ἦταν αὐτοί οἱ ἴδιοι πού μεγάλωσαν τά παιδιά τους καί ἀξιώθηκαν νά τά δοῦν νά διακρίνονται στά γράμματα, στίς τέχνες καί στό ἐμπόριο, αὐτοί πού ἔκτισαν στά τριάντα πρῶτα χρόνια ἀπό τήν ἴδρυση τῆς Μητρόπολός μας

τριάντα νέους ναούς, οί περισσότεροι μεγάλοι καί περίτεχνοι, τρανή απόδειξη τῆς πίστεως τους στόν Θεό καί τῆς ἀγάπης τους πρός τήν Ἐκκλησία. Οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι στηρίζουν μέχρι σήμερα τό μεγάλο φιλανθρωπικό ἔργο τῆς Μητροπόλεως μας μέ συσσίτια καί ἄλλες δομές κοινωνικῆς πρόνοιας.

Ὡς Ἐπίσκοπος τῆς Ἑσπερίας Θεσσαλονίκης, γόνος κι ἐγώ προσφυγικῆς οἰκογένειας, αἰσθάνομαι διπλά περήφανος· πρῶτον, γιά τήν καταγωγή μου καί, δεύτερον, γιατί ὁ Ἅγιος Θεός μου ἐπεφύλαξε τήν τιμή νά εἶμαι ὁ πνευματικός πατέρας καί ποιμένας αὐτοῦ τοῦ ὑπέροχου λαοῦ, πού ξέρει νά προσφέρει τόν ἑαυτό του στή διακονία τῶν ἀδελφῶν του, ἑνός λαοῦ πού γεμίζει τίς ἐκκλησίες καί πού μέσα σέ καιρούς πολλαπλῆς ἀλλοτρίωσης ἐμμένει στίς πατρῶες παραδόσεις του.

Ἐρres-ῶρες, σέ στιγμές ἠρεμίας καί περισυλλογῆς ἔρχονται στήν μνήμη μου οἱ εἰκόνες τῶν παιδικῶν μου χρόνων, ὅταν οἱ παπποῦδες μετά τόν κόπο τῆς μέρας κάθονταν στήν αὐλή καί μᾶς ἔλεγαν ἱστορίες ἀπό τίς πατρίδες τῆς Ἀνατολῆς. Ἐβλεπα στήν ἄκρη τῶν ματιῶν τους κάπιο δάκρυ καί μποροῦσα νά καταλάβω ὅτι ὁ λόγος ἔκρυβε τόν πόνο ὅταν ἔλεγε:

Ἄπ' τόν τόπο πού ἔμαι ἐγώ ξέρουν ν' ἀγαποῦν,
ξέρουν τόν καυμό νά κρύβουν, ξέρουν νά γλεντοῦν...

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΠΑΤΑΡΩΝ ΜΕΛΕΤΙΟΣ (1880-1967)

Ο μακαριστός Μητροπολίτης Πατάρων κυρός Μελέτιος (Χρηστίδης) υπήρξε μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες στην νεώτερη ιστορία της Έκκλησίας μας. Διήνυσε ιστορική πορεία και κατέλιπε ανεξίτηλα τά ίχνη της ολοτελοῦς ἀφοσιώσεως στην ιερά διακονία. Ἀνέλαβε τά καθήκοντά του τίν τόσο κρίσιμη ἐκείνη ἐποχή πού εἶχαν ἀρχίσει οἱ διωγμοί τῶν χριστιανῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐκεῖνος, ἀπτόπτος συνέχισε τό ποιμαντικό καί ἐκπαιδευτικό του ἔργο. Ὑπέμεινε τίς κακουχίες τῆς προσφυγίας ἀπό κοινοῦ μέ τούς ἐκδιωχθέντες συμπατριῶτες του. ἤλθε στην Ἑλλάδα κατά τίν ἀνταλλαγῆ τῶν πληθυσμῶν, τό 1924, καί ἐγκαταστάθηκε ἐκτοτε ἐδῶ, στή Νέα Ἰωνία, ὅπου διηκόνησε τίν Ἐκκλησία μέχρι τίν κοίμησίν του τό 1967, στηρίζοντας ὅσο κανεῖς ἄλλος τόν προσφυγικό κόσμο.

Παραμένει στην μνήμη τῆς Ἐκκλησίας ὡς μία πάνσεπτος μορφή, ἀφοσιωμένη στον Θεό, τόν λαό, τίν Πολιτεία καί τίν πατρίδα μας. Πολλά ἔχουν γραφεῖ γιά τίν προσωπικότητά του καί τό ἔργο του. Ἡ σχεδόν βιβλική, πατερική μορφή του προσωποποιεῖ τίν προσφορά καί τό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Τό ὄνομά του ἔγινε συνώνυμο τῆς ἰδίας τῆς ἱστορίας καί τοῦ ἱεροῦ δεσμοῦ μέ τίς ἀλησμόνητες πατρίδες τοῦ οἰκουμενικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τίν γῆ τῆς Ἰωνίας καί τῆς Πισιδίας. Συγκεφαλαιώνει τίν ἔξοδο τῶν Μικρασιατῶν Ἑλλήνων προσφύγων, κατά τίν ὁποία ὡς ἄλλος Μωυσῆς στήριξε καί ὀδήγησε τόν λαό τοῦ Θεοῦ σέ μία νέα πατρίδα. Ἐκκλησία καί Πολιτεία τόν τίμησαν ἐν ζωῇ καί διαρκῶς ἀνατρέχουν στό φωτεινό παράδειγμα ἑνός σπουδαίου ἀγίου Ἀρχιερέως, ὁ ὁποῖος κόσμησε τίν Ὁρθοδοξία καί τίν Μητρόπολή μας, ἐδῶ ὅπου αἰσθανόμαστε πάντοτε ἐγγύτερη καί ἰσχυρότερη τίν χάρι τῆς νοητῆς παρουσίας του.

Ἡ πόλη τῆς Νέας Ἰωνίας, πρὶν ἀποτελέσει ἰδιαιτέρη Μητρόπολη, μαζί μέ τίν Νέα Φιλαδέλφεια, τό Ἡράκλειο καί τίν Χαλκηδόνα, εὐτύχησε νά ἀπολαύσει τούς καρπούς τῆς ποιμαντικῆς μερίμνης του. Περιεβλήθη τόν σεβασμό καί τίν ἀγάπη λαοῦ καί κλήρου, ἀφοῦ διήνυσε μακρά ἐκκλησιαστική πορεία,

πέραν τῆς ἑξηκονταετίας, μέ ἱστορική, πρωταγωνιστική συμβολή στήν νεώτερη ἐκκλησιαστική ἱστορία. Ὑπῆρξε ἡ ψυχὴ τοῦ ἰωνιώτικου λαοῦ – ἓνας ἀγωνιστής ἐπίσκοπος πού ἀντιπροσωπεύει τίς ἱερές ἀξίες πού κουβαλοῦμε ὡς λαός. Ὑπῆρξε μεταξύ τῶν τραγικῶν θυμάτων τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς, πάντοτε στό πλευρό τῶν συμπατριωτῶν του, καί ἀφιέρωσε ὀλόκληρη ζωὴ γιά νά ἐνισχύσει καί νά ἐνθαρρύνει τίς συντετριμμένες καρδιές ὡς ταπεινός καί ἀθόρυβος λειτουργός τῆς Ἀγάπης, ἐνῶ εἶχε τί δυνατότητα νά ἐγκαταλείψει τό ποίμνιό του, νά προαχθεῖ σέ μητροπολίτη ἄλλης ἐπαρχίας καί νά ἀκτινοβολήσει γενικότερα. Ἀντιπροσωπεύει τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὄχι στήν λαμπρότητά του, ἀλλὰ στό μεγαλεῖο τῆς ταπεινοφροσύνης του. Ἀντιπροσωπεύει τὴν δύναμη τῆς Ἐκκλησίας πού κύπτει πρὸς τίς μορφές τῶν ταπεινῶν. Τούς ἱεράρχες πού κρατοῦν τόν Σταυρό ὀλοκλήρου τοῦ ποιμνίου καί τόν κρατοῦν δυνατά στους ὤμους τους, χωρὶς νά σταματοῦν νά μεταφέρουν στήν πράξη τό μήνυμα, τίς ἀξίες καί τὴν μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀξίζει νά ἐπαναφέρουμε στὸν νοῦ μας τὴν ζωὴ καί τὴν δράση τοῦ αἰοδίμου μητροπολίτου. Τό ὑψηλό του ἦθος, ὁ ἀκαταπόνητος ζῆλος, ἡ ἀνεπιτίδευτη ἀφιέρωσή του στίς πατρῶες καί ἱερές ρίζες τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ λιτός καί ἀποστολικός του βίος, ἦταν μερικὲς μόνο ἀπὸ τίς ἀρετές τοῦ ἐκλιπόντος ἱεράρχου, ἀλλὰ καί ὁ πυρήνας τῶν ἀξιῶν πού μᾶς κληροδότησε, ὁ ζωντανός πυρήνας τοῦ κόσμου ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔζησε, ἔδρασε, δίδαξε, προσέφερε καί ἐκοιμήθη, δίνοντας ὀλοκληρωτικά τὴν καρδιά του στὸν λαό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο τόσο ἀγαπήθηκε καί τιμήθηκε.

Τό μήνυμα τοῦ αἰμνίστου ἱεράρχου ἦταν τό ἑξῆς: ὅτι οἱ δοκιμασίες, τὰ πάθη, οἱ τραγικὲς συνέπειες τῆς καταστροφῆς ὑφίστανται μὲν, ἀλλὰ ἀναφέρονται στό χθές. Ὅταν ζωὴ προέρχεται ἐκ τοῦ τάφου καί χαρὰ ἀνατέλλει ἀπὸ τὸν κλαυθμό καί ἐλπίδα ἀναδύεται ἀπὸ τὴν ἀπόγνωση, τότε «*θάνατος οὐκέτι κυριεύει*». Τό «*σήμερα*» εἶναι ἄνοδος, ζωὴ καί Ἀνάστασις.

Δύο ἑκατομμύρια Μικρασιατῶν Ἑλλήνων διαγράφηκαν ἀπὸ τούς χάρτες τῆς τουρκικῆς ἐπικράτειας. Ὡστόσο, τό ἔθνος μας βρῆκε τί δύναμη νά μὴ συνθλιβεῖ ἀπὸ τὴν μικρασιατικὴ καταστροφή καί οἱ πρόσφυγες, πού ὑποχρεώθηκαν νά ἐγκαταλείψουν πανάρχαιες πατρογονικὲς ἐστίες, ἀναδείχθηκαν σέ παραγωγικὰ στοιχεῖα τῆς ἑλλαδικῆς κοινωνίας, ἀναζωογονῶντας τὴν οικονομικὴ καί πολιτιστικὴ ζωὴ. Ἀνάμεσά τους, ὁ φωτισμένος ἱεράρχης Χρῦσανθος Τραπεζοῦντος, ὁ ὁποῖος ἐν συνεχείᾳ ἀνεδείχθη Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν. Ὁ ποιητής μας Γεώργιος Σεφέρης, γεννημένος στά Βουρλά τῆς Σμύρνης, καί ὁ διαπρεπὴς πνευματικὸς πατήρ Μελέτιος Πατάρων ἐκ Σπάρτης τῆς Πισιδίας.

Τό σεβαστό του πρόσωπο, μέ τίν πολυετή δράση, ἐγκωμιάσθηκε καί ἐπαινεθήκε ἀπό τίν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, τά ἄλλα Ὁρθόδοξα Πατριαρχεῖα, Προκαθημένους Ἐκκλησιῶν, ἱεράρχες, τά πνευματικά του τέκνα στόν ἀμπελῶνα τοῦ Κυρίου, καθῶς καί ἀπό ἄλλους διακεκριμένους ἐκπροσώπους τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κόσμου, τῶν γραμμάτων καί τῶν πολιτικῶν Ἀρχῶν. Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, μέ τίν συμπλήρωση 50 ἐτῶν ἀρχιερωσύνης τοῦ ἱεράρχη, τό 1961, γιά νά τόν τιμήσει, ἀνύψωσε τίν Ἐπισκοπή Πατάρων σέ Μητρόπολη καί τόν Ἐπίσκοπο Μελέτιο σέ Μητροπολίτη Πατάρων. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, τίν 25^η Μαρτίου 1963, σέ μία συγκινητική τελετή, βράβευσε τόν ἱεράρχη καί στό πρόσωπό του τούς ἀφανεῖς ἥρωες τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Βεβαίως, οἱ τιμές πού ἀπονεμήθηκαν στόν ἀοίδιμο Γέροντα δέν εἶχαν νά προσθέσουν στόν ἴδιο τίποτα πού δέν εἶχε ἤδη βαθιά μέσα του καί ἀκτινοβολοῦσε στους γύρω του. Πολλά ὅμως ἔχουν νά διδάξουν ὅλους τούς ἄλλους, καί ἰδιαίτερα ἐμᾶς τούς νεώτερους, πού πρέπει νά παραδειγματιζόμαστε ἀπό βίους τόσο πλούσιους σέ διδάγματα. Ὁ μέγας αὐτός ἀνὴρ τῆς Ἐκκλησίας ἀντιμετώπισε καρτερικῶς διωγμούς καί ἐξορίες. Ἀξιώθηκε ἀπό τόν Θεό νά γεράσει ἐντός τῆς διακονίας τῆς Ἐκκλησίας, τίν ὁποία καί ἀπό παιδικῆς ἡλικίας ὑπηρετήσε ἐν Κυρίῳ. Τά διδάγματα ἀπό τόν βίο του γίνονται γιά ἐμᾶς ἀκόμη πλουσιότερα, διότι ἐκπροσωπεῖ καί ὑπενθυμίζει τίν ἐκκλησιαστική, τίν ἐκπαιδευτική καί τίν ἐν γένει κοινοτική ζωή τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Χρειαζεται νά ἐμβαθύνουμε μέ σοβαρότητα στήν ἱστορία ἐκείνης τῆς πολύ κρίσιμης περιόδου γιά τίν νεώτερη Ἑλλάδα. Χρειαζεται νά ἐνισχύουμε διαρκῶς τούς δεσμούς μας μέ τίν ἱστορική μνήμη. Εὐχομαι ὅλοι νά κλείσουμε μέσα μας πάντοτε ζωντανή τή σεπτή μορφή τοῦ ἀεμνήστου ἀγίου Γέροντος, νά διατηρήσουμε ὅλοι τίν ἀγαθή του ἀνάμνηση καί νά προσπαθήσουμε νά βαδίσουμε στά ἴχνη του, νά μιμηθοῦμε τό παράδειγμα τῆς ἀρετῆς καί τῆς εὐσεβείας πού μᾶς ἀφησε, ἐφαρμόζοντας τίν εὐαγγελική προτροπή τοῦ Ἀποστόλου «*Μνημονεύετε τῶν ἠγουμένων ἡμῶν, οἳ τινες ἐλάλησαν ὑμῖν τόν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὧν ἀναθεωροῦντες τίν ἐκβασιν τῆς ἀναστροφῆς μιμείσθε τίν πίστιν*»¹, δηλαδή «*Νά ἐνθυμεῖσθε τούς πνευματικούς ἡγήτορες πού σᾶς κήρυξαν τόν λόγο τοῦ Θεοῦ, κι ἐξετάζοντας τίν πορεία τῆς ζωῆς τους, νά μιμείσθε τίν πίστιν τους*».

Πρότυπο ἀρετῆς, ὑπόδειγμα ἀγῶνων καί μόχθων ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε ὁ ἀεμνήστος Μελέτιος. Γεννήθηκε ἐκεῖ στήν πέραν τοῦ Αἰγαίου Ἑλλάδα.

¹ Ἐβρ. 13, 7.

Ὁ ἅγιος Πατάρων εἶδε τό φῶς τό 1880 στήν Μικρασιατική Ἑλλάδα, στήν Σπάρτη τῆς Πισιδίας, μέ τούς μαγευτικούς ροδῶνες τῆς καί τούς ὄπωροφόρους κήπους. Ἀπό μικρό παιδί ὁ ἀείμνηστος ἱεράρχης φαινόταν ὅτι εἶχε κλίση πρὸς τό ἐκκλησιαστικό στάδιο. Ὑπῆρξε ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης. Διάκονος καί πρεσβύτερος ἐχειροτονήθη ἀπό τόν μητροπολίτη Καλλιουπόλεως καί Μαδύτου Ἱερώνυμο Γοργία, πού ἀργότερα διετέλεσε μητροπολίτης Χίου ἐπί 25 ἔτη. Ὁ ἱεράρχης ἐκεῖνος, ἐκτιμῶντας τό ἦθος, τήν πνευματικότητα καί τήν ἐργατικότητα τοῦ Μελετίου, γρήγορα τόν προβίβασε σέ ἀρχμανδρίτη τῆς Μητροπόλεως Καλλιουπόλεως καί Μαδύτου, τῶν δύο αὐτῶν ἑλληνικῶν πόλεων πού μέ τήν συνθήκη τῶν Σεβρῶν εὐτύχησαν νά χαροῦν, ἔστω καί γιά βραχύ χρονικό διάστημα, τό ὄνειρο τῆς ἐλευθερίας ὑπὸ τήν ἑλληνική σημαία. Ἡ γενέτειρα τοῦ σεπτοῦ μητροπολίτη θά τόν καλέσει ἀργότερα καί θά τοῦ ἀναθέσει τήν διεύθυνση τῶν σχολῶν τῆς. Τό 1910 ἐκλέγεται καί χειροτονεῖται βοηθός ἐπίσκοπος τῆς Μητροπόλεως Πισιδίας μέ τόν τίτλο τοῦ ἐπισκόπου Πατάρων. Ἐργάσθηκε μέσα σέ ἀπερίγραπτες δυσκολίες καί κινδύνους. Ἡ δράση του εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά καταδικασθεῖ σέ θάνατο δι' ἀπαγχονισμοῦ, ἀλλά τελικά ἡ ποινή του μετατράπηκε σέ ἔξορία. Τό 1919 στέλνεται ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Πατριαρχείου στήν Ἀττάλεια, τήν ὁποία εἶχαν καταλάβει τά ἰταλικά στρατεύματα. Συλλαμβάνεται ὁμως ἀπό τούς Τούρκους, φυλακίζεται καί κατόπιν ἐξορίζεται στήν Μαλάτεια τῆς Ἀνατολίας. Ἐξαναγκάζεται νά πραγματοποιήσει περὸς ὅλη αὐτή τήν τεράστια διαδρομή ἕως τόν ποταμό Εὐφράτη. Τό 1921 ἀνακαλεῖται ἀπό τήν ἔξορία καί ὀδηγεῖται στήν Καισάρεια, μαζί μέ τούς Μητροπολίτες Ἰκονίου καί Σεβαστείας. Ὡστόσο ἔφθασε ὁ Αὐγούστος τοῦ 1922 μέ τά τραγικά ἐπακόλουθα γιά τόν Ἑλληνισμό τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπό τίς πόλεις καί τά χωριά τῆς Ἀνατολίας, χεῖμαρρος τά караβάνια τῶν προσφύγων κατευθύνονται πρὸς τήν Σμύρνη, ἐλπίζοντας ὅτι ἐκεῖ θά βροῦν τήν σωτηρία. Ἀκολουθεῖ ἡ ἐξόντωση καί ἡ σφαγή. Ἀπό τούς 460 ἱερωμένους τῆς ἐπαρχίας Σμύρνης, οἱ 347 βρίσκουν μαρτυρικό τέλος. Τό μαρτύριο τοῦ μικρασιατικοῦ κλήρου σηματοδότησαν οἱ θυσίες καί τό τίμο αἷμα τοῦ Χρυσοστόμου Σμύρνης, τοῦ Γρηγορίου Κυδωνιῶν, τοῦ Ἀμβροσίου Μοσχονισίων, τοῦ Προκοπίου Ἰκονίου καί τοῦ Εὐθυμίου Ζήλων, οἱ ὅποιοι συναριθμήθηκαν στήν χορεία τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας μας, καθώς καί πλήθους ἄλλων κληρικῶν καί λαϊκῶν, τῶν ὁποίων τά ὀνόματα θά περνοῦν ἀπό γενιά σέ γενιά ὡς ἀχραντὴ ὑποθήκη τῆς Χριστιανοσύνης καί τοῦ Γένους.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἔξοδος τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπό τήν γῆ πού κρατοῦσε στά σπλάχνα τῆς τά ἁγιασμένα ὀστᾶ τῶν προγόνων τους. Θλιβερές λιτανεῖες, πού ἔσυραν τά ράκη τῆς ψυχῆς τους διά πυρός, μαχαίρας καί σιδή-

ρου – πένθημα ναυάγια πού τελικά ἀκούμπησαν στίς ἀκτές τῆς μητέρας Πατρίδας. Μετά ἀπό ἀπερίγραπτες στερήσεις καί κινδύνους, τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1924 ἔφθασε πρόσφυγας στήν Ἑλλάδα καί ἐγκαταστάθηκε στόν προσφυγικό οἰκισμό Ποδαράδες, τίν μετέπειτα Νέα Ἴωνία, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθεῖ οἱ περισσότεροι ἀπό τούς συμπατριῶτες του. Παρότι τοῦ προσφέρεται ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος μητροπολιτική ἔδρα στήν ἐπαρχία, δέν τήν ἀποδέχεται. Ἡ ἐπιθυμία του ἦταν νά παραμείνει ἐδῶ, μαζί μέ τούς ἐκριζωμένους συμπατριῶτες του.

Ὁ ἅγιος Πατάρων ἐκτελεῖ τά νέα του καθήκοντα τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ ἐπιτρόπου μέ ἀφοσίωση καί ἀγάπη. Ἡ ἐκκλησιαστική του πορεία στήν ἐλεύθερη πατρίδα θά εἶναι ἐξίσου λαμπρή καί γόνιμη. Μέχρι τό 1967, πού ὁ Κύριος τόν κάλεσε κοντά Του, ἐργάσθηκε ἄοκνα γιά τήν ἀνακούφιση τοῦ πονεμένου ποιμνίου του. Ὑπῆρξε βαθύς γνώστης τῆς ἱερατικῆς του ἀποστολῆς, πού τοῦ ἔγινε βαθύ βίωμα ἀπό τήν ἀρχή τῆς ἱερωσύνης του. Εἶχε πάντοτε γνώμονα στήν ζωή του τό χρέος πρὸς τήν ἀγάπη ἐκείνη, πού μόνο προσφέρει, χωρίς νά περιμένει ἀντάλλαγμα καί ἀνταπόδοση. Οἱ Μικρασιάτες πρόσφυγες βρῖσκουν τήν ἀγάπη ἀκέραιη κοντά του – τήν ἀγάπη πού ἐνισχύει τόν ἐνδεῆ, ἀνακουφίζει τόν πάσχοντα, περιθάλλει τόν ἀπροστάτευτο, ἀνυψώνει τόν συντετριμμένο, μερμινᾶ γιά τούς κοπιῶντες καί τούς πεφορτισμένους καί, γενικά, γίνεται ὁ προστάτης ἄγγελος τῶν ταπεινῶν.

Πρώτιστος πόθος του ἦταν νά ἀποκτήσουν οἱ Μικρασιάτες Ἕλληνες νέες ἐστίες, νέους ἱερούς ναούς. Ὅλοι τους βρῖσκουν στόν ἀοίδιμο ἱεράρχη τόν ἐνθερμο παραστάτη. Κάθε πνοή του γίνεται πνοή ἀναδημιουργίας καί ἀναστάσεως. Ἡ δημιουργική του ἐθνική καί κοινωνική δράση συνεχίζεται. Μέ τήν κήρυξη τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου τίθεται ἐπικεφαλῆς τῆς κοινωφελοῦς διακονίας. Πρωτοστατεῖ στήν περισυλλογή εἰδῶν γιά τούς φαντάρους τοῦ μετώπου, μερμινᾶ γιά τίς οἰκογένειές τους, παραμυθεῖ, ἐμφυσᾶ θάρρος καί καρτερία, στερεώνει τίς καρδιές. Ἰδρυσε σχολεῖο γιά τά ἐργαζόμενα παιδιά, στήν πείνα τῆς Κατοχῆς λειτούργησε συσσίτια πού διένεμιαν καθημερινά 15.000 μερίδες φαγητοῦ καί τόσα ἄλλα.

Τό 1941 τοῦ ἐζητήθη ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο νά σπεύσει στήν Ἀλεξανδρούπολη, διότι δέν ὑπῆρχε ἐπιχώριος μητροπολίτης, ὥστε μέ τήν παρουσία του νά συγκρατήσει τόν λαό, πού ὑπό τήν ἐπαπειλούμενη εἰσβολή τῶν κατοχικῶν δυνάμεων ἐγκατέλειπε μαζικά τήν περιοχή. Μέσα σ' ἓνα μῆνα ἐγκατέλειψαν τήν πόλη ὅλες οἱ Ἀρχές καί ἔμεινε σχεδόν μόνος νά φροντίζει μέ ἐλάχιστους συμπαραστάτες τούς ἐναπομεινάντες κατοίκους καί τίς περιουσίες τους. Τήν

πόλη κατέλαβαν οί Γερμανοί, αλλά τούς διαδέχθηκαν άμέσως οί Βούλγαροι. Άξίωσαν από αυτόν νά φύγει πάραυτα από τήν πόλη γιά νά έλθει Βούλγαρος μιτροπολίτης. Έκείνος άρνήθηκε και τότε τόν συνέλαβαν και τόν απέστειλαν βιαώς στην Θεσσαλονίκη. Από εκεί, μετά από πολλές περιπέτειες, επέστρεψε στην Άθήνα. Έπανερχεται στην Νέα Ίωνία, όπου έξακολουθεί τήν εθνική και φιλανθρωπική του δράση, μέ πύρινα κηρύγματα, μέ κοινωφελή έργα και αγαθοποιές πράξεις γιά τούς κατοίκους τής μεγάλης αυτής περιφέρειας τών Άθηνών.

Μιλούμε γιά τήν φωτεινή δράση ενός άσπιλου και ύποδειγματικού εκκλησιαστικού άνδρός. Ένός κληρικού και άρχιερέως πού διαπνεόταν από λιτότητα, απλότητα, σεμνότητα και μετριοφροσύνη, μέ άφοσίωση και πίστη στις έντολές του Χριστού. Οί διωγμοί, οί τρικυμίες και καταγίδες τής ιστορίας, οί απελάσεις και οί έξορίες στην μακρόχρονη ιερατική πορεία του δέν στάθηκαν ικανές νά φθείρουν τήν ψυχή του, τό πηγαίο ήθος, τήν θερμουργό πνοή του. Έμεινε ό λιτός άσκητής μέ άσβεστη τήν φλόγα τής άφοσίωσης στην διακονία του Ύψίστου.

Στό πρόσωπό του ή ιστορία διακρίνει μία συγχρόνως σεμνή και έπιβλητική ήρωική μορφή τής Έκκλησίας και του Έλληνισμού. Διότι υπάρχουν ήρωισμοί όλίγων στιγμών, πού περιβάλλουν μέ άμάραντο φωτοστέφανο τούς ήρωες τής πίστεως. Υπάρχουν όμως και ήρωισμοί διαρκείας, ήρωισμοί δεκαετηρίδων, σιωπηλοί και άθόρυβοι, πού διακρίνονται από πολλούς κόπους, διότι χαρακτηρίζουν ανθρώπους πού διαπνέονται από ανυπόκριτο πνεύμα αυτοθυσίας και αυτοπροσφοράς. Όπως έχει γραφεί γιά εκείνον, *«δύο λαμπρά στολίδια κοσμοῦν τήν όσία μορφή του: τό πνεῦμα τής θυσίας και τό πνεῦμα τής πτωχείας. Εἶχε πάντα τόν αληθινό ήρωισμό, ό όποιος άποτελεῖ μία διαρκή θυσία και μία έκούσια προσφορά»*.

Ό ήρωισμός του άεμνήστου ιεράρχου ήταν ήρωισμός ήμίσεος αιώνας. Σέ όλο αυτό τό διάστημα άνάλωσε όσες δυνάμεις διέθετε στον βωμό τής ευποΐας και τής αγάπης, γιά νά έχει ως μοναδική πνευματική άπολαβή τήν συγκαπητική παρουσία τών προσφύγων αδελφών του και στα πρόσωπά τους τήν άόρατη υπενθύμιση του άπολεσθέντος παραδείσου τής καθ' ήμάς Άνατολής πέραν του Αιγαίου και του Έβρου. Διατήρησε αυτόν τόν άσπιο γιά τούς πολλούς τίτλο του επισκόπου Πατάρων, ακριβώς γιά νά διασώσει τήν μνήμη τών ωραίων θρύλων τών Πατάρων τής Λυκίας – θρύλων αρχαίων, μέ τόν Απόλλωνα τόν Παταρέα, σύμβολο του φωτός και τό μαντείο του, έφάμιλλο του δελφικού, αλλά και τής πορείας του Άποστόλου τών Έθνών Παύλου, πού καθαγίασε τήν πόλη τών Πατάρων, μέ τά σεμνά και σιωπηλά μνημεία τής χριστιανικής

Λυκίας, τά όποία άκόμη μελετώνται άπό τήν έπιστήμη. Αύτά τά ζωντανά σύμβολα τής ιστορίας του Έλληνισμού και του Χριστιανισμού, πού έχουν παραμείνει ώς άκοίμητες κανδήλες τών πατρογονικών πνευματικών θησαυρών τής έθνικής μνημοσύνης, και διαλαλούν εις τούς αιώνας τήν «*εϋπρέπεια τής ώραιότητος*» του μικρασιατικού Έλληνισμού.

Έρη και άλησιμόνητη ή μνήμη του φιλόστοργου και άγωνιστού ιεράρχου. Η σκέψη μας άνατρέχει μέ συγκίνηση στην πικρή έποχή τών βασιάνων και τών θλίψεων, τών έξοντωτικών διώξεων και τών όμαδικών έκτελέσεων τών έκτοπισθέντων Έλλήνων. Μεταξύ αυτών και ό Δεσπότης τους, άκολούθησε μαζί τόν Γολγοθά τής έξορίας στά χιονισμένα βουνά τής Σεβάστειας, τίς λασπώδεις πεδιάδες τής Μαλάτειας. Όλοι τους ύστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, προοπτικακίζόμενοι, επί έβδομάδες όλόκληρες νά πεζοποροϋν υπό άθλιες συνθήκες, διανυκτερεύοντας στό ύπαιθρο. Όσοι κατόρθωσαν νά επιζήσουν, έφθασαν μέχρι τά έρείπια τής άρχαίας Μελιτηνής, τήν σημερινή Μαλάτεια (Malatya), ένδυναμούμενοι μέ τήν παρηγορία και τήν έλπίδα πού σκόρπιζε ή παρουσία του στό πλευρό τους και έπειτα, άπό κοινού διέβησαν τόν Γολγοθά τής προσφυγίας, άντλούντες και πάλι θάρρος και καρτερία άπό εκείνον. Καθ' όλη αυτή τήν Όδύσεια τής προσφυγίας, ξεχώριζε ή μορφή του Μελετίου, μία μορφή άληθινά βιβλική και πατερική, βγαλμένη άπό τίς έξορίες πού δοκίμασαν μεγάλοι Πατέρες τής Έκκλησίας. Η άγάπη στά πρόσωπα του ίδιου και όλων τών άλλων είχε τελικό προορισμό τήν φιλόξενη γη τής Νέας Ίωνίας.

Έάν ήταν παρών ανάμεσά μας, θά εξέφραζε μέ τήν ταπεινότητά του τό έρώτημα: «*Είμαι άραγε άξιος για όλα αυτά πού μου άναφέρατε; Έπραξα άραγε όλα όσα περίμενε ό κόσμος άπό έμένα, όσα περίμενα έγώ άπό τόν έαντό μου;*». Αύτά τά ταπεινά λόγια πού είπε στον ναό τών Άγίων Αναργύρων τό 1961, κατά τόν έορτασμό του ιωβηλαίου τών πενήντα χρόνων τής άρχιερωσύνης του, φανερώνουν τό ψυχικό και ήθικό του μεγαλείο.

Ήταν σέ μία έκκλησιά τής Κωνσταντινουπόλεως, στον Άϊ-Νικόλα του Γαλατά, πού του πρωτόβαλαν τήν άρχιερατική μίτρα και του ένεχείρισαν τήν ιερή ράβδο του επισκόπου, ενός επισκόπου, ό όποιος έμελλε νά άναδειχθεί συγχρόνως σέ κοινωνικό και έθνικό ταγό. Ήταν ή στιγμή πού πραγματωνόταν τό ιερατικό όνειρο τής ώς τότε ζωής του, τότε πού ώς νεαρός καλόγερος σπούδαζε στην περιώνυμη Σχολή τής Χάλκης, ένώ στό βάθος του όρίζοντα διακρινόταν τό όραμα τής Άγίας Σοφίας. Δυστυχώς, έμελλε νά βιώσει έκτοτε τά πιό μαρτυρικά χρόνια του Έλληνισμού τής Ανατολής.

Ό Μελέτιος υπήρξε άπό εκείνους τούς εκκλησιαστικούς ήγέτες πού άνε-

βαίνουν οί ἴδιοι τόν Γολγοθᾶ τοῦ ποιμνίου. Ἡ πίστι πού στάλαξε ἀπό τά λόγια του θύμιζε τό πικρό ποτήριο ὅσων ἔζησε στό πλευρό τους. Διπλώνει ἐκκλησιαστικό ἄνδρα πού ἀναμετρᾷ μέ θάρρος καί ἐντιμότητα μέ πόσα ἀνεξάντλητα ὄνειρα ξεκίνησε καί πόσα λίγα κατόρθωσε, ἐπειδή δέν τοῦ τό ἐπέτρεψαν οἱ περιστάσεις. Πρόκειται γιά ἀπόρροια πηγαίας ταπεινοφροσύνης, ἀλλά καί βαθιάς πείρας μᾶς ζωῆς πλοῦσιας καί πολυτάραχης, ἑνός ἀνθρώπου βαθιά καλλιεργημένου, μᾶς ψυχῆς πού ἀνυψώθηκε μέ μεγαλοσύνη στό ἱερό βῆμα τῆς ἱστορίας, ὡς σύμβολο καί παράδειγμα γιά ὄλους ἡμᾶς.

Ὅσο ἀμυδρή καί σκιώδης εἶναι ἡ προσωπική μας ἀναφορά σέ αὐτόν τόν μέγα ἱεράρχη, ὁ Μελέτιος Πατάρων εἶναι στύλος ἀκατάλυτος γιά τήν Ἐκκλησία τῆς Νέας Ἰωνίας. Γέννημα καί πνευματικό ἀνάστημα τοῦ ἐξ ἀνατολῶν Ἑλληνισμοῦ, ἄξιός καί ὑπεράξιός ὄλων τῶν τιμῶν, «διότι εἶναι σπανιωτάτη καί ἡ περίπτωσις», ὅπως διαβάσουμε στήν ἐφημερίδα «Προσφυγικός κόσμος» τῆς ἐποχῆς ἐκείνης: «Πολλοί, ἀσφαλῶς, ἐπί πολλά ἔτη καί πιστῶς ἐξεπλήρωσαν τήν ἀποστολήν των, ἐλάχιστοι ὁμως μέ συνέπειαν καί ἀρετήν καί τιμὴν ὅσπν τό φαινόμενον τῆς ἀναλλοιώτου συνεχείας πού λέγεται Ἅγιος Πατάρων καί θά παραμείνῃ διά τοῦτο ὑπόδειγμα, ὡς σέλας, εἰς τούς αἰῶνας».

Ὁ αἰοίδιμος Γέρον ὑπῆρξε καύχημα τῶν συμπατριωτῶν του Σπαραταλίδων, ἀλλά καί πάντων τῶν κατοίκων τῆς Νέας Ἰωνίας, ὅπου ἔζησε τά μισά χρόνια τῆς ζωῆς του, ἀπό τό 1924 ἕως τό 1967, ὡς πρόσφυγας μεταξύ προσφύγων, μέσα σέ ἀπόλυτη ἔνδεια, ταπεινόφρων, ἀσκητικός, προστάτης τοῦ ποιμνίου του καί ἀληθινός ταγός τῆς Ἐκκλησίας – χωρίς τίτλους, ὀφρῖκια καί τά ἐπακολουθήματά τους. Ἔμεινε στή Νέα Ἰωνία χωρίς ἐπισκοπική ἔδρα, ὡς μόνον τιτουλάριος ἐπίσκοπος, κοντά στούς ἐκριζωθέντες ἀπό τήν ἀλησμόνητη γῆ τῆς Ἰωνίας.

Ἦταν συνηθισμένος στίς κακουχίες καί ἄτρομος ὁ Μελέτιος. Εἶχε φέρει σέ πέρας ἐπικίνδυνες ἀποστολές. Εἶχε κυνηγηθεῖ ἀπό τίς τουρκικές, ἰταλικές καί βουλγαρικές Ἀρχές. Εἶχε καταδικασθεῖ σέ θάνατο ἀπό τουρκικό δικαστήριο, εἶχε φυλακισθεῖ καί ἐξορισθεῖ στά βάρη τῆς Ἀνατολίας, βαδίζοντας ρακένδυτος τήν ὁδό τοῦ μαρτυρίου. Ὀνομάστηκε «Ἅγιος τῶν Πισιδῶν», κατά τήν ἔκφραση τοῦ συγγραφέως Ἀντώνη Καζαντζόγλου. Εἶναι αὐτός γιά τόν ὁποῖο, τό 1963, ὁ Ἡλίας Βενέζης εἶχε πεῖ ὅτι «διδάσκει ἡθός» καί ὁ Φώτης Κόντογλου ὅτι εἶναι «ὁ τελευταῖος τῶν βυζαντινῶν ἀσκητικῶν μορφῶν».

Τιμὴ καί εὐγνωμοσύνη ἀποδίδουμε στόν αἰοίδιμο ἱεράρχη. Θά τόν μνημονεύουμε εἰς τούς αἰῶνας. Τόν νιώθουμε πάντοτε κοντά μας, ὡς ζωντανό καί αἰεζῶ νοπτό θεμέλιο τῆς Ἱερᾶς μας Μητροπόλεως. Προσκυνοῦμε τόν σεπτό

του τάφο πίσω από τό ιερό βῆμα τοῦ Ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων. Ἦς ἔχουμε ὅλοι μας τὴν ἄνωθεν εὐχή καὶ εὐλογία του ἀπὸ τὶς ὑπερουράνιες μονές. Εἴμαστε βέβαιοι ὅτι ὁ Θεὸς τοῦ ἔχει ἀποδώσει, κατὰ τὰ ἀγαθὰ ἔργα του, τὸν ἄρρητο «*στέφανον τῆς ζωῆς*», ὅτι τὸν ἔχει κατατάξει «*ἐν χώρᾳ ζώντων καὶ σκηναῖς δικαίων*» καὶ τὸν ἔχει ἤδη καταστήσει λειτουργό στό ἐπουράνιο θυσιαστήριο, μετὰ τῶν ἁγίων πατέρων καὶ τῶν μακαρίων ἱεραρχῶν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΟΛΕΒΑΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΟ ΑΪΒΑΛΙ (ΚΥΔΩΝΙΑ) ΚΑΙ Η ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ

Ἡ Ὄρθοδοξία καί ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ Ἑλληνισμός ἔχει διαχρονική συνέχεια καί πολιτιστική διαδρομή αἰῶνων κράτησαν ὄρθιους τοὺς Μικρασιάτες παρά τὴν πολύμορφη σκληρὴ καταπίεσις τῶν Ὄθωμανῶν Τούρκων. Αὐτὸ φαίνεται καί ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν Κυδωνιῶν (Αἶβαλί), μιᾶς παραλιακῆς πόλεως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πού βρίσκεται στὴν Αἰολίδα. Τὴν ἑλληνορθόδοξη συνείδησι καί τὴν μαχητικὴν Ῥωμιοσύνην τῶν Κυδωνιατῶν θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ διερευνήσουμε μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα ἐνὸς διασήμου Θεσσαλοῦ, τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, καί ἐνὸς πολὺ γνωστοῦ τέκνου τοῦ Αἶβαλιοῦ, τοῦ Φώτη Κόντογλου.

Οἱ Κυδωνίες ἰδρύθηκαν ἀπὸ Ἕλληνες τῆς Μυτιλήνης περὶ τὸ 1600. Τὸ 1773 ἓνα σπουδαῖο τέκνο τῶν Κυδωνιῶν, ὁ ἱερεὺς (Οἰκονόμος) Ἰωάννης Δημητράκελλης κατόρθωσε νὰ ἀποσπᾶσει ἀπὸ τὸν Σουλτάνο τὸ προνόμιον νὰ κατοικοῦν μόνον Ἕλληνες Ὄρθόδοξοι στὴν πόλιν. Ἔτσι, μέχρι τὴν Καταστροφὴν τοῦ 1922 τὸ Αἶβαλί ὑπῆρξε κέντρο ἑλληνικῶν γραμμάτων καί πολιτισμοῦ. Οἱ ἐλάχιστοι Τούρκοι πού διέμεναν στὴν πόλιν ἦσαν μερικοὶ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι. Τὸ 1919 λειτουργοῦσαν δέκα ἑλληνικὰ σχολεῖα ὅλων τῶν βαθμίδων γιὰ ἀγόρια καί κορίτσια. Τὸ 1917, στὴν διάρκειαν τοῦ πρώτου διωγμοῦ τῶν Μικρασιατῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ κάτοικοι τῶν Κυδωνιῶν ἐκτοπίσθηκαν στὸ Μπαλικεσίρ. Τότε σταμάτησαν νὰ λειτουργοῦν γιὰ ἓνα διάστημα τὰ ἐκπαιδευτήρια καί τὰ κτήριά τους βεβηλώθηκαν ἀπὸ φανατικούς Μουσουλμάνους.

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1922, μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, τὰ Κεμαλικὰ στρατεύματα εἰσῆλθον στὸ Αἶβαλί καί συνέλαβαν ὅλους τοὺς ἄνδρες ἡλικίας 16-45 ἐτῶν. Τοὺς μετέφεραν σὲ Τάγματα Ἐργασίας στὰ βάρη τῆς Ἀνατολίας, δηλαδὴ σὲ καταναγκαστικὰ ἔργα. Ἀπὸ τοὺς 3.000 συλληφθέντες ἐλάχιστοι ἐπέζησαν. Ἐνας ἐξ αὐτῶν εἶναι καί ὁ γνωστός λογοτέχνης Ἡλίας

Βενέζης, ὁ ὁποῖος ἀφηνγήθηκε τὴν περιπέτειά του στὸ ἱστορικό μυθιστόρημα: *Τὸ Νούμερο 31328*. Ἦταν ὁ ἀριθμὸς πού εἶχε ὡς αἰχμάλωτος γιὰ νὰ ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τοὺς Τούρκους δεσμοφύλακες.

Ὁ Πρωτοπρεσβύτερος Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων (1780-1857), λαμπρὸ τέκνο τῆς Θεσσαλικῆς γῆς, ὑπῆρξε λόγιος, πολυγλωσσότατος συγγραφεύς, μαχητικὸς πατριώτης, κορυφαῖος ρήτωρ καὶ παραδοσιακὸς θεολόγος. Τὸ 1819 βρέθηκε στὶς Κυδωνίες, ὅπου λειτουργοῦσε φημισμένη Ἑλληνικὴ Σχολή (καὶ τυπογραφεῖο μὲ δωρεὰ τοῦ Γάλλου Διδότου). Ὁ Οἰκονόμος μίλησε στοὺς μαθητὲς καὶ στοὺς καθηγητὲς. Ὁ λόγος αὐτός, μὲ τὸ ὄνομα «Κυδωνιακὸς Β΄», σώζεται στὴν Ἱερά Μονὴ Λογγοβάρδας Πάρου. Ἐκφώνησε καὶ ἄλλη ὁμιλία, τὸν Κυδωνιακὸ Α΄ *περὶ Φιλαδελφείας*, ἀλλὰ δὲν σώζεται ἀντίτυπο. Ὁ Κυδωνιακὸς Β΄ ἔχει ὡς τίτλο: *Περὶ τῆς Ἀγάπης τῆς Πατρίδος* καὶ ἀποτελεῖ μία θαυμάσια καὶ τεκμηριωμένη θεολογικὴ καὶ φιλολογικὴ πραγματεία περὶ τοῦ ὑγιοῦς πατριωτισμοῦ. Ὁ Οἰκονόμος χαρακτηρίζει τὸν πατριωτισμὸ ὡς καθῆκον τοῦ Χριστιανοῦ πρὸς τὸν Θεὸ καὶ πρὸς τὴν κοινωνία. Τὰ ἐπιχειρήματά του ἀντλοῦνται ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, ἀπὸ τοὺς Πατέρες καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία.

Ὁ ρήτωρ καλεῖ ὡς ἐξῆς τοὺς μαθητὲς τῆς Σχολῆς τῶν Κυδωνιῶν: «Ἕλληνες Χριστιανοί, ὑπηρετεῖτε εἴσθε τῆς θείας δικαιοσύνης... Μὴ λησμονήσετε πώποτε ὅτι πολεμεῖτε ἐξ ἀνάγκης, καὶ μάχεσθε γενναίως ὄχι μόνον ὡς ἀπόγονοι κατὰ γένος τῶν γενναίων Ἀριστειδῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς ὄπαδοὶ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων καὶ Γεωργίων καὶ Δημητρίων καὶ τῶν λοιπῶν τῆς Ἐκκλησίας εὐσεβεστάτων στρατιλατῶν». Εἴστε, τοὺς λέει, ἀπόγονοι τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ συνεχιστὲς τῶν ἀγῶνων τῶν στρατιωτικῶν Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας μας. Τὰ ἐπιχειρήματα πού χρησιμοποιοεῖ ὁ Οἰκονόμος εἶναι εὐφυῶς ἐπιλεγμένα ὥστε νὰ προετοιμάσουν τοὺς Κυδωνιάτες γιὰ τὸν Μεγάλον Ἐσσηκωμὸ πού ἄρχισε δύο χρόνια μετὰ τὴν ἐκφώνηση τῆς συγκεκριμένης ὁμιλίας.

Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁμιλεῖ στοὺς Κυδωνιάτες γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ὁμόνοιας καὶ γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῶν διχασμῶν. Τοὺς ἐπαινεῖ γιὰ τὴν πόλη τους πού εἶναι ἀμιγῶς ἑλληνικὴ καὶ τοὺς καλεῖ νὰ θυμηθοῦν ὅτι πρέπει νὰ σεμνύονται γιὰ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴ τους. Θεωρεῖ τὸ Γένος τῶν Ἑλλήνων ὡς κληρονόμο τῶν παραδόσεων τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ ὁμιλία τοῦ Οἰκονόμου ἀπευθύνεται σὲ ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ἔχουν Πίστη στὸν Χριστὸ καὶ σαφῆ ἑλληνικὴ συνείδηση καὶ παιδεία. Τὸ μῆνυμα τοῦ Οἰκονόμου πρὸς τοὺς Κυδωνιάτες εἶναι: Ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἴστε Χριστιανοί καὶ Ἕλληνες, εἶναι καθῆκον σας νὰ ἀγαπᾶτε τὴν Πατρίδα. Καὶ ὑπὸ στενὴ ἔννοια, τὸ Αἶβαλί, καὶ ὑπὸ εὐρεία ἔννοια, τὸ Γένος τῶν Ἑλλήνων.

Τήν διαχρονική έλληνικότητα τών Κυδωνιατῶν καταγράφει καί ὁ Φώτης Κόντογλου, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε στό Αἶβαλι τό 1895 καί ἀπεβίωσε στήν Ἀθήνα τό 1965. ἤλθε στήν κυρίως Ἑλλάδα τό 1922 ὡς πρόσφυγας. Στό κλασικό ἔργο του *Τό Αἶβαλι ἡ πατρίδα μου* ὁ διακεκριμένος ἀγιογράφος, λογοτέχνης καί δοκιμογράφος περιγράφει τήν τάση τῶν Κυδωνιατῶν νά βαπτίζουσαν τά παιδιά τους μέ ἀρχαῖα ἑλληνικά ὀνόματα: Μιλτιάδης, Ξενοφῶν, Ὀδυσσεύς, Λεωνίδας, Ἀλέξανδρος, ἀλλά καί Βυζαντινά, ὅπως Βελισσάριος, Παλαιολόγος, Δούκας, Φωκᾶς καί, βεβαίως, ὀνόματα Ἁγίων. Οἱ γυναῖκες ἐπίσης εἶχαν ὀνόματα ἀρχαῖα ἑλληνικά ὅπως Ἰσμῖνη, Ἀνδρομάχη, Καλλιόπη, Ἀθηνᾶ, Ἀσπασία, Κλεονίκη κ.ἄ. καθῶς καί βυζαντινά, ὅπως Καντακουζηνή, Μελισσινή, Γρηγορία.

Ὁ Κόντογλου ὑπογραμμίζει τόν θαυμασμό τῶν συμπατριωτῶν του γιά τοὺς ἥρωες τοῦ 1821. Οἱ Μικρασιάτες τῶν Κυδωνιῶν (Αἶβαλιῶν) θυμόντουσαν μέν τήν σφαγή τῶν προγόνων τους τό 1821, ἀλλά δέν δίσταζαν νά παίζουσαν θεατρικά δράματα ἢ νά φοροῦσαν στολές πού ἀναφέρονται στοὺς ἥρωες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Οἱ κάτοικοι τῶν Κυδωνιῶν στά χρόνια τοῦ Κόντογλου ἦσαν καί Ἀρχαῖοι καί Βυζαντινοί καί Νεοέλληνες καί πρωτίστως εὐλαβεῖς Ὁρθόδοξοι. Διηγείται ὁ κυρ-Φώτης ὅτι τήν Πρωτομαγιά ὁ κόσμος πῆγαινε στά ἐξοκκλίσια. Ἐκεῖ πῆγαιναν ἐκδρομή καί οἱ μαθητές μαζί μέ τοὺς δασκάλους τους. Εἶναι ἰδιαίτερη ἡ ἀγάπη τοῦ Κόντογλου γιά τήν Μονή τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὅπου ἠγούμενος ἦταν ἕνας θεῖος του ἀπό τήν οἰκογένεια τῆς μητέρας του.

Ὁ Κόντογλου περιγράφει γλαφυρότατα τήν ἑλληνορθόδοξη παιδεία, τόν πολιτισμό καί τήν εὐλάβεια τῶν Κυδωνιατῶν μέχρι τήν καταστροφή τοῦ 1922. Εἶναι συμβολικό ὅτι καί οἱ δύο Μητροπολίτες τῆς εὐρύτερης περιοχῆς βρῆκαν μαρτυρικό θάνατο στά χέρια τῶν Τούρκων. Ὁ Κυδωνιῶν Γρηγόριος καί ὁ Μοσχονησίῳν Ἀμβρόσιος. Τοὺς τιμοῦμε ὡς Ἁγίους τήν Κυριακή πρὸ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ μαζί μέ τόν Χρυσόστομο Σμύρνης καί τοὺς «σύν αὐτῷ ἀνααιρεθέντας».

Ὁ συγγραφέας μᾶς πληροφορεῖ ὅτι χιλιάδες Αἶβαλιῶτες ἔλαβαν μέρος στήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση καί πολέμησαν στό πλευρό τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Λόντου, τοῦ Νικηταροῦ, τοῦ Κριεζώτη καί ἄλλων ὀπλαρχηγῶν. Ἀρκετοί Ἑλληνες τοῦ Αἶβαλιῶν ἦσαν παρόντες καί ἔπεσαν μαχόμενοι στά Δερβενάκια, στά Ψαρά, στήν πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, στή μάχη τοῦ Πέτα, στήν Κάρυστο καί ἄλλοῦ.

Τό πρῶτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του τό ἀφιερώνει ὁ Κόντογλου στόν Νεομάρτυρα Ἅγιο Γεώργιο ἀπό τό Πιτύος τῆς Χίου, ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστός ὡς Ἅγιος Γεώργιος ὁ Χιοπολίτης. Μαρτύρησε στίς Κυδωνίες στίς 26 Νοεμβρίου

1807 μπροστά στά μάτια πολλῶν Χριστιανῶν. Ἡ βασανιστική ἐκτέλεση δι' ἀποκεφαλισμοῦ ἔγινε σέ δημόσια θέα πρὸς παραδειγματισμόν. Ὁ Γεώργιος στά νιάτα του εἶχε ἀλλαξοπιστίσει γιὰ νά γλυτώσει τὴν φυλάκιση στὴν Καβάλα. Εἶχε κλέψει... ἓνα καρπούζι ἀπὸ τουρκικὸ μποστάνι. Σέ μεγαλύτερη ἡλικία ἀποφάσισε νά ἐπανέλθει στὴν Ὁρθοδοξία καὶ ἔκανε δημόσια ὁμολογία πίστεως μπροστά στὸν Τοῦρκο ἱεροδικαστὴ τοῦ Ἀἰβαλιοῦ. Ἡ τιμωρία γιὰ Μουσουλμάνο πού ἀρνεῖτο τὴν θρησκεία του ἦταν ὁ θάνατος! Ὁ Κόντογλου καταγράφει τὴν συγκίνηση τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τίμησαν ὡς Ἅγιο τὸ παλληκάρι πού μαρτύρησε γιὰ τὴν Πίστη τοῦ Χριστοῦ. Τέτοιοι Νεομάρτυρες, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, κράτησαν ψηλά τὸ ἑλληνορθόδοξο φρόνημα καὶ ἀπέτρεψαν τὸν μαζικὸ ἐξισλαμισμὸ τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων.

Ἡ διαχρονικὴ ἑλληνικὴ συνείδηση καὶ ἡ ἀκλόνητη Ὁρθόδοξη Πίστη τῶν Μικρασιατῶν ἐνέπνευσε τὸν κυρ-Φῶτη ἀπὸ τὸ Ἀἰβαλί ὅταν ἔγραφε τὸν ἐπίλογο τοῦ βιβλίου του:

«Ακατάλυτη ἑλληνικὴ φύτρα! Ποτές δὲν θά ξεραθεῖς, ποτές δὲν θά πεθάνεις! Ἀπὸ τὸ γέρικο καὶ τιμιώτατο κορμί σου πετιοῦνται ὀλοένα καινούργια βλαστάρια πού γεύοντάς τα καὶ τ' ἀγρίμια ἡμερεύουνε. Σέ κάθε καινούργια γέννα σου χαίρεται ὁ κόσμος, μὰ οἱ ὄχτροί σου τὰ κράζουνε στερνοπαῖδια, ὡς πού δὲν ἀργεῖς νά φέρεις ἄλλον δράκο στὸν κόσμο, κι ἀποσβολώνονται!».

Καὶ ἐμεῖς ἄς διδαχθοῦμε ἀπὸ ὅλα αὐτὰ καὶ ἄς προσευχηθοῦμε: Αἰωνία ἡ μνήμη τῶν πολυαρίθμων Κυδωνιατῶν, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, πού ἀγωνίσθηκαν μέ κάθε τρόπο γιὰ νά διαφυλάξουν τὴν Χριστιανικὴ Πίστη καὶ τὴν ἑλληνικὴ συνείδηση ὑπὸ λίαν δυσχερεῖς συνθῆκες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Τόμος Α΄: *Λόγοι*, ἐπιμέλεια Θεοδοσίου Σπεράντζα, Ἀθῆνα 1971.

Φῶτη Κόντογλου: *Τὸ Αἰβαλί ἢ Πατρίδα μου*, ἐκδόσεις Μεταίχμιο, Ἀθῆνα 2022.

Αἰγάπις Μολυβιάτη-Βενέζη: *Τὸ Χρονικὸ των Δέκα Ἡμερῶν* (Αἰβαλί-Κυδωνίες 1922), ἔκδοσις Ἑλληνικοῦ Ἰδρύματος Ἱστορικῶν Μελετῶν, Ἀθῆνα 2018.

Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΚΑΙ Η ΚΥΠΡΟΣ

Ἡ Μικρά Ἀσία εἶναι ἡ πανάρχαια κοιτίδα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐκεῖ γεννιήθηκε ὁ Ὅμηρος. Ἐκεῖ, γιά πρώτη φορά, ἀφυπνίστηκε ἡ ἀνθρώπινη σκέψη καί συντελέστηκε τό πέρασμα ἀπό τόν μῦθο στόν λόγο. Ἡ Μικρά Ἀσία γέννησε τόν Θαλῆ τόν Μιλῆσιο, τόν Ἡράκλειτο τόν Ἐφέσιο, τόν Πυθαγόρα τόν Σάμιο, τόν Ἡρόδοτο. Στήν Ἰωνία καί Αἰολία οἱ τεχνίτες δημιούργησαν τόν περιλάμπρο ἰωνικό ρυθμό. Στήν Καππαδοκία πρῶτα καί ὕστερα σέ ὅλη τήν γῆ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας συνταίριασαν τήν κλασική Ἑλλάδα μέ τήν διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ Μικρά Ἀσία ἀποτέλεσε γιά δέκα σχεδόν αἰῶνες τήν σπονδυλική στήλη τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὅταν ἡ Μικρά Ἀσία καταλήφθηκε ἀπό τούς Ὄθωμανούς Τούρκους, ἀριθμοῦσε περίπου 25 ἑκατομμύρια χριστιανικό πληθυσμό. Πολύ γρήγορα, ὁμως, λόγω τῶν ἀδιάκοπων τουρκικῶν σφαγῶν καί τῆς ἐπιχειρούμενης γενοκτονίας, ὁ πληθυσμός μειώθηκε δραματικά. Στά 500 χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, στήν Μικρά Ἀσία ὁ τουρκικός πληθυσμός ἀπό 50.000 ἔφθασε τά 6,5 ἑκατομμύρια, ἐνῶ ὁ ἑλληνικός πληθυσμός ἀπό 25 ἑκατομμύρια μειώθηκε σέ 2.150.000.

Παρά τό δημογραφικό ξεκλίρισμα τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ, οἱ Τοῦρκοι δέν κατόρθωσαν νά καθυποτάξουν τήν πολιτιστική του ὑπεροχή καί τήν ἐκπαιδευτική του δραστηριότητα. Σύμφωνα μέ τόν Πρόεδρο τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Κυπρίων Φιλολόγων κ. Δημήτρη Ταλιαδῶρο μόνο στήν πόλη τῆς Σμύρνης λειτουργοῦσαν 79 σχολεῖα, ὅπου φοιτοῦσαν 19.915 μαθητές, ἐνῶ στήν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Σμύρνης τά σχολεῖα ἔφθαναν τά 237 καί οἱ μαθητές τούς 38.729. Σέ αὐτά τά σχολεῖα δίδασκαν 877 δάσκαλοι. Τό γεγονός ὅτι ἐναντι τῶν 237 ἑλληνικῶν σχολεῖων οἱ Τοῦρκοι διατηροῦσαν μόλις 98, καταδεικνύει ξεκάθαρα τό μέγεθος τῆς πολιτιστικῆς ὑπεροχῆς τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι κάθε ἑλληνικό σχολεῖο ἀντιστοιχοῦσε πρὸς 1.000 Ἑλλήνες κατοίκους, ἐνῶ κάθε τουρκικό πρὸς 8.500 Τούρκους.

Τόν Μάιο του 1919 ο Έλληνικός Στρατός απελευθερώνει τήν Σμύρνη καί τά δυτικά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τό προαιώνιο ἔθνικό ὄνειρο γίνεται πραγματικότητα, πολύ γρήγορα ὅμως τόν Σεπτέμβριο του 1922, θά μετατραπεί σέ ἕναν πραγματικό ἐφιάλτη, τόν ἐφιάλτη του ξερζιζωμοῦ. Ἐνάμισι ἑκατομμύριο πρόσφυγες σώθηκαν ἀπό τήν ἐξόντωση καί ὑποχρεώθηκαν νά ἀποχωριστοῦν τήν γῆ τῶν πατέρων τους καί νά ἀναζητήσουν σωτηρία, κυρίως στήν Μπρέρα Ἑλλάδα, πού τόσο λάτρευσαν γιά αἰῶνες. Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Ἀνατολῆς ἐγκαταλείπει κατατρεγμένος τίς ἀρχέγονες κοιτίδες του καί συρρικνώνεται σέ ἄγνωστες γι' αὐτόν περιοχές, κουβαλώντας μαζί του ὅλες τίς ἀναμνήσεις του καί τό ὑψηλό ἐπίπεδο του πολιτισμοῦ του, κτίζοντας παντοῦ στόν ἑλλαδικό χῶρο νέες πολιτείες καί χωριά, δίνοντάς τους ὀνόματα ἀπό τήν γενέθλια γῆ.

Ἡ Κύπρος, ὡς γνωστόν, γράφει ὁ Δημήτρης Ταλιαδῶρος, διατηροῦσε ἀπό τά πανάρχαια χρόνια στενοῦς δεσμούς μέ τήν Μικρά Ἀσία. Τό ἐπιζῶν ἀκόμη σήμερα ἀρχαῖο τοπωνύμιο Ἀχαιῶν Ἀκτί στήν κατεχόμενη Καρπασία, ὑποδηλώνει τήν «εἴσοδο» τους στό νησί, κυρίως ἀπό τήν πλευρά τῶν νοτίων ἀκτῶν τῆς Μικρασίας, τήν ὁποία εἶχαν χρησιμοποιήσει πρῖν καί μετά τόν 13ο/12ο π.Χ. αἰῶνα οἱ Ἀχαιοί.

Χρονικά, ἡ ἔλευση τῶν Ἀχαιῶν στήν Κύπρο συμπίπτει περίπου καί μέ τήν ἐξάπλωσή τους στήν Μικρά Ἀσία. Στά χρόνια πού θ' ἀκολουθήσουν θ' ἀναπτύχθουν στή δυτική Μικρά Ἀσία οἱ Ἴωνες-Ἑλλήνες καί ἡ Κύπρος θά δεχθεῖ πολλές ἰωνικές ἐπιδράσεις, πού εἶναι σήμερα φανερό σέ ἀρχαῖα ἔργα τέχνης πού ἀνακαλύπτονται στήν Μεγαλόνησο. Οἱ ἰωνικές ἐπιδράσεις εἶναι τόσο σημαντικές, ὥστε νά γίνεται σήμερα λόγος ἀπό τούς ἀρχαιολόγους γιά ξεχωριστό ρυθμό, τόν λεγόμενο Κυπριοἰωνικό. Οἱ στενές σχέσεις τῆς Κύπρου μέ τήν Ἰωνία ἀντανακλῶνται καί σέ ἄλλους τομεῖς, ὅπως στήν θρησκεία καί στήν ὑπαρξη παρόμοιων τοπωνυμίων (π.χ. Σόλοι, ὅπου καί τό Ἀρχαῖο ὁμώνυμο θέατρο), καθώς καί στή συνεργασία σέ ἐπαναστατικό ἀγῶνα κατά τῶν Περσῶν τό 499 π.Χ. ὑπό τόν βασιλιά Ὀνήσιλο, μέ στρατιωτική ἐνίσχυση ἀπό τίς ἰωνικές πόλεις.

Στενές σχέσεις μέ τήν Κιλικία ἀνέπτυξε καί ὁ βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας Εὐαγόρας Α΄, στό πλαίσιο τῆς δικῆς του προσπάθειας γιά ἀπελευθέρωση τῆς Κύπρου ἀπό τόν περσικό ζυγό. Ἐν τέλει, τήν περσική κυριαρχία, τόσο στήν Μικρά Ἀσία ὅσο καί στήν Κύπρο, τερμάτισε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος μέ τήν ἐκστρατεία του στήν Ἀνατολή.

Κατά τά Βυζαντινά χρόνια, παρατηροῦνται κατά καιρούς μετακινήσεις πληθυσμῶν, τίς ὁποῖες ἐπέβαλλαν στρατιωτικοί καί ἄλλοι λόγοι, πού σέ μερι-

κές περιπτώσεις άφοροῦσαν άμεσα τήν Κύπρο σέ σχέση πρός τήν Μικρά Άσία [(λ.χ. επί Ίουστινιανού Β΄ μεγάλο τμήμα του πληθυσμού τής Κύπρου μεταφέρθηκε στην Κύζικο (βορειοανατολική Μικρά Άσία)], ενώ σέ άλλη περίπτωση Μαρδαίτες του Λιβάνου μεταφέρθηκαν στην Κύπρο μέσω Μικρής Άσίας, όπως επίσης και Άρμένιοι από τήν Μικρή Άρμενία.

Άξιόλογες, κατά τά πρώτα μετά Χριστόν χρόνια, ήσαν οι θρησκευτικές σχέσεις Κύπρου και Μικρής Άσίας απ΄ όπου ήλθαν στό νησί οι απόστολοι Βαρνάβας και Παῦλος που κήρυξαν τόν Χριστιανισμό. Στενές εκκλησιαστικές σχέσεις καθιερώθηκαν μέ νότιες και δυτικές πόλεις τής Μικρής Άσίας (Γαρσός, Σελεύκεια, Άττάλεια, Έφεσος). Σημαντικότερο γεγονός ήταν επίσης ή άφιξη και εγκατάσταση στην Κύπρο εκκλησιαστικών (βασικά άσκητών) από τήν Μικρά Άσία, ιδίως στά χρόνια τής εικονομαχίας, όπου ίδρυσαν μοναστήρια. Αναφέρουμε λ.χ. τούς ιδρυτές του μοναστηριού τής Καντάρας και τόν άγνωστο άσκητή που μετέφερε στό νησί τήν εικόνα τής Παναγίας του μοναστηριού του Μαχαριά. Τότε, ή εξαίτιας των τότε γεγονότων, γεννήθηκαν και οι πάρα πολλές κυπριακές εκκλησιαστικές παραδόσεις για ιερές εικόνες, φέρετρα μέ όστά άγιων και μαρτύρων και άλλα αντικείμενα που έφθασαν στην Κύπρο από τήν Μικρά Άσία πλέοντας στά κύματα και μέ θεία επέμβαση. Εϊδικότερα σέ ό,τι άφορά στις τοπικές κυπριακές παραδόσεις και στους θρύλους, σέ πολλές περιπτώσεις αντικατοπτρίζονται οι γειτονικές ποικίλες σχέσεις Κύπρου-Μικρής Άσίας που επέκτεινονται και πέραν των θρησκευτικών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα άποτελεί ή παλαιότερη πεποίθηση των Κυπρίων ότι τό νερό του περίφημου Κεφαλόβρυσου τής κατεχόμενης σήμερα Κυθρέας έφθανε στό νησί μέσω ύπογειου περάσματος, από τήν Μικρά Άσία.

Όλα τά παραπάνω δείχνουν ξεκάθαρα ότι ή Μικρά Άσία και ή Κύπρος είχαν ταυτισθεί μέ τίς τύχες του υπόλοιπου Έλληνισμού και δέν έπαιμαν ποτέ νά μοιράζονται κοινές άγωνίες, κοινούς πόθους και κοινούς εθνικούς άγώνες. Τό ίδιο άκριβώς έπραξαν και στά δύσκολα χρόνια μετά τήν Μικρασιατική Έκστρατεία και τήν καταστροφή που άκολούθησε.

Ή συμμετοχή τής Κύπρου στις πολεμικές επιχειρήσεις (άπό τό Ήμερολόγιο 2022 του Συνδέσμου Μικρασιατών Κύπρου)

[...[Ύπεράνω τής όποιας έπαίσχυντης ποταπότητας στάθηκε ό ήρωισμός των Έλλήνων στρατιωτών και ή συστράτευση μέ άπαράμιλλο σθένος των

Κυπρίων ἐθελοντῶν, ἀξιωματικῶν καί ὀπλιτῶν, ὑπερβαίνοντας τά προσκόμματα τῆς ἀγγλικῆς ἀποικιοκρατικῆς διοίκησης, ὅπως ἐπιτονίζει ὁ Δημήτρης Ταλιαδῶρος στήν περιληπτική ἀπόδοση τῆς ἔρευνάς του «Ἡ Συμβολή τῆς Κύπρου στή Μικρασιατική Ἐκστρατεία 1919-1922». Περίοπτη θέσι κατέχει ὁ Λαμπιδιώτης ἔνδοξος στρατηγός Ἰωάννης Τσαγγαρίδης, οἱ ἀνδραγαθίες τοῦ ὁποίου ἀποτυπώνονται στήν μεταθανάτια ἔκδοση τοῦ «Ἡμερολογίου» του. Ἐνδεικτική ἀκόμη ἡ κατάθεσι στό «Τετράδιο» τοῦ λοχία Εὐστάθιου Χατζηδημητρίου, μέ τίς ζωντανές ἀφηγήσεις του νά ἐμπνέουν τά βιβλία τῶν παιδιῶν του, Τάκη Χατζηδημητρίου καί Ἴβης Μελεάγρου. Στούς ἡρωικῶς πεσόντες στίς Μικρασιατικές ἐπιχειρήσεις κατατάσσονται ὁ Ὑπίατρος Λαρνακέας Ἰωάννης Μαρσέλλος καί ὁ κυπριακῆς καταγωγῆς Ἀλεξανδρινός Χαράλαμπος Θεοδοσίου. Τήν πολύπλευρη προσφορά τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄ καί τοῦ Μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημου Μυλωνᾶ στούς Μικρασιάτες πρόσφυγες ὑπομμινίσκουν ἀντιστοίχως τά κείμενα τῆς Ἴβης Μελεάγρου καί τοῦ Μιχάλη Ἀντωνίου, ἐνῶ τή συμπαράστασι στόν ἄμαχο πληθυσμό τῆς Μικρασίας ἀπό τόν ἐθνομάρτυρα τῆς Γύφου Ἀρχιμανδρίτη Ματθία Παυλίδη φωτίζει ὁ Κωστής Κοκκινόφτας.

Τά δημοσιεύματα τῆς ἐποχῆς στόν κυπριακό Τύπο

Ὅπως γράφει ἡ Κατερίνα Λάμπρου, Διδάκτωρ σέ θέματα Πολιτιστικῆς Πολιτικῆς, Διαχείρισης καί Ἐπικοινωνίας, Σύμβουλος Τύπου & Ἐπικοινωνίας στήν Πρεσβεία τῆς Ἑλλάδος στήν Κύπρο, σύσσωμος ὁ κυπριακός Τύπος κάλυψε τίς ἐξελίξεις πρὶν, κατά τήν διάρκεια καί τούς μῆνες μετά τήν Μικρασιατική Καταστροφή, μέ πρωτοσέλιδα καί ἐκτενῆ ἐσωτερικά ἀφιερῶματα (ρεπορτάζ, ἀνταποκρίσεις, ἄρθρα γνώμης καί σχόλια), ἐνωμένος στήν ἀνάγκη ἀλληλεγγύης, παρά τήν ἔντονη διαφοροποίησή του σέ φιλοβενιζελικό καί φιλοβασιλικό.

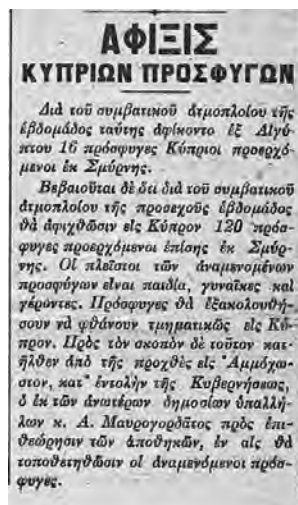
Ἡ Ἀφροδίτη Ἀθανασοπούλου, Ἐπὶκουρη καθηγήτρια Νεοελληνικῆς Φιλολογίας στό Πανεπιστήμιο Κύπρου, παρουσιάζει τό δράμα τῶν προσφύγων μέσα ἀπό ἓνα μικρό μόνο μέρος ἀπό τό πλῆθος τῶν δημοσιευμάτων γιά τήν Μικρασιατική Καταστροφή στίς κυπριακές ἐφημερίδες πού κυκλοφοροῦσαν τότε, ἐβδομαδιαίως, στίς μεγαλύτερες πόλεις/ἐπαρχίες τοῦ νησιοῦ (Λευκωσία, Λάρνακα, Λεμεσός, Πάφος).

Κοινό χαρακτηριστικό τῶν ἄρθρων εἶναι ἡ ρητορική τους, ἡ ὁποία προδια-

θέτει άμεσα τόν άναγνώστη για τό μέγεθος τής έθνικής καταστροφής, πού έχει χαρακτηρη Άποκάλυψης: «Η θάλασσα [...] παρέχει τά υγρά νωτα της διά νά μεταφέρωνται επί αυτών άθλιοι και δύστιχοι άνθρωπινα ύπάρξεις από τόν Τουρκικόν Άδην εις τίν γήν» («Κυπριακός Φύλαξ» Λάρνακας, 7.9.1922). «Οί τραγικοί κύκλοι τής Δαντικής κολάσεως ώχριούν πρό του Σμυρναϊκού μαρτυρίου. Η παγκόσμιος ιστορία δέν άνέγραψε τραγικωτέρα σελίδα» («Σάλπιγξ» Λεμεσοϋ, 9/22.9.1922).

Η ρητορική αυτή δέν είναι άσχετη μέ τό γεγονός ότι η κάλυψη των γεγονότων στηρίζεται βασικά στις άφηγήσεις των ίδιων των προσφύγων, πού δίνουν τόν τόνο τής ανθρώπινης συμφορής, τής άπανθρωποποίησης: «Εΐχον δέ τίν άνατριχαστικήν φρίκην νά βλέπωσι παρά τό τελωνείον [τής Σμύρνης] σειράς όλας ανθρώπων μέ δεμένα χέρια και τάς κεφαλάς άποκομμένες. [...] Η θάλασσα δέ ητο γεμάτη πτώματα πλασμάτων τά όποια έλογχίζοντο από μαινομένους στρατιώτας, η άλλόφρονα έρρίπτοντο εις αυτήν προτιμώντα τόν πνιγμόν» («Κυπριακός Φύλαξ» Λάρνακας, 7.9.1922). Άνάλογες φρικιαστικές άφηγήσεις –μέ γυναίκες νά σκοτώνουν τά παιδιά τους, η αδελφούς νά πνίγουν τίσ αδελφές τους, η ανθρώπους νά αυτοκτονοϋν πέφτοντας στην θάλασσα, για νά άποφύγουν τίν μάχηρα και τίν άτίμωση– καταγράφουν πολλές άκόμη κυπριακές έφημερίδες.

Οί ευθύνες τής Καταστροφής επιρρίπτονται στην (φιλο)βενιζελική η στην (φιλο)βασιλική πλευρά, αναλόγως μέ τίν πολιτική θέση τής κάθε έφημερίδας, μά πού ό Έθνικός Διχασμός είχε άντίκτυπο και στην Μεγαλόνησο. Άξίζει νά σημειωθεί ότι στα πολιτικά σχόλια των κυπριακών έφημερίδων πού έξετάζουν τίσ ευθύνες των Μεγάλων Δυνάμεων γίνεται ένας προσεκτικός διαχωρισμός του ρόλου τής «καλής» Μ. Βρετανίας έναντι των «κακών» Φράγκων (η «κουτοφράγκων»), Γάλλων και Ίταλων, οί όποιοι άναθεματίζονται και δαμιονοποιοϋνται (ιδίως οί Γάλλοι). Προφανώς, αυτή η «δημοσιογραφική πολιτική» γίνεται (και) για λόγους επιβίωσης από τίν λογοκρισία τής βρετανικής άποικιακής Διοίκησης στό νησί.

Δημοσίευμα έφημερίδας του 1915 για τόν πρώτο διωγμό (1914-1918). Κύπριοι έγκατεστημένοι στην Μικρά Άσία και Σμυρναίο πρόσφυγες φτάνουν στην Κύπρο.

Οί πρόσφυγες

Διαβάζουμε σέ κείμενο τοῦ Βλάση Ἀγτζίδη, στὴν «Κυριακάτικη Ἐλευθεροτυπία», στίς 5 Ὀκτωβρίου 2014:

«Ἐνα ἀπὸ τὰ λιγότερο γνωστά θέματα τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς εἶναι ἡ ὑποδοχὴ καὶ ἡ περιθάλψη τῶν Μικρασιατῶν προσφύγων στὴν Κύπρο ἀμέσως μετὰ τὰ δραματικά γεγονότα τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1922. Σημαντικὴ ὑπῆρξε ἡ συμβολὴ στὴν γνώση τοῦ θέματος αὐτοῦ μᾶς ἔκθεσης πού ἔγινε στὴν Λευκωσία τὴν ἐπέτειο τῶν ὀγδόντα ἐτῶν ἀπὸ τὴν Καταστροφή, μὲ θέμα “Ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ στίς κυπριακές ἐφημερίδες”».

Κεμίλιο συνέλεξε ὁ Σύνδεσμος Μικρασιατῶν Κύπρου, πού βρίσκεται στή μόνιμη ἔκθεση πού θά φιλοξενηθεῖτο στό Βυζαντινὸ Μουσεῖο Λευκωσίας. Ἀξιολογώντας τὸ ὑλικὸ τῆς ἔκθεσης αὐτῆς ἡ ἱστορικός Ἀφροδίτη Ἀθανασοπούλου παρουσιάζει τὸ θέμα τῆς ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων στὴν Κύπρο:

Θεωρεῖται ὅτι ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο ἕως τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1922 κατέφθασαν στὴν Κύπρο 2.400 πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία. Ἀπὸ αὐτοὺς, οἱ 1.700 εἶναι Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι εἶναι εἴτε Μικρασιάτες, ἀντιμετωπιζόμενοι ἀπὸ τίς βρετανικὲς Ἀρχές ὡς «Ἕλληνες ὑπῆκοοι», εἴτε Κύπριοι, οἱ ὅποιοι θεωροῦνταν ὅτι εἶχαν βρετανικὴ ὑπηκοότητα. Οἱ ὑπόλοιποι πρόσφυγες ἦταν Ἀρμένιοι ἀλλὰ καὶ Βρετανοὶ πού ἐργάζονταν στὴν Μικρὰ Ἀσία. Ὁ πραγματικὸς ἀριθμὸς ὁμῶς ὅσων ἔφτασαν τελικὰ στό νησί δὲν εἶναι γνωστός.

Οἱ πρόσφυγες παρουσιάζονται ἀπὸ ὅλες τίς ἐφημερίδες σέ ἀξιοθρήνητη κατάσταση, κυρίως ψυχολογικά: «Οἱ πλεῖστοι ἐκ τούτων εὐρίσκονται εἰς ἐλεινὴν κατάσταση, ἡμίγυμνοι, μὲ γυμνά πόδια καὶ εἰς κατάστασιν τρώμου ἐκ τῶν φρικωδῶν πικρῶν ἀναμνήσεων» («Κυπριακὸς Φύλαξ» Λάρνακας, 7.9.1922). «Μπότερες μὲ τὰ μάτια τῶν γεμᾶτα δάκρυα ἔσφιγγαν εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν τὰ βρέφη τῶν, [...] ἄλλα μὲ τὸ πρόσωπον στυγνὸν ἠτένιζον τὸν κόσμον μὲ ἓνα βλέμμα ἀπλανές καὶ ἀπολιθωμένον» («Σάλπιγξ» Λεμεσοῦ, Νοέμβριος 1922).

Ἐνα δευτέρου στοιχεῖο, πού ἔχει τὸ ἐθνολογικὸ ἐνδιαφέρον του, εἶναι ὅτι οἱ πρόσφυγες δὲν μιλοῦν ἑλληνικά: στὰ δημοσιεύματα τοῦ κυπριακοῦ Τύπου γίνεται λόγος γιὰ γυναῖκες καὶ παιδιά «ἀγνοοῦντα τελείως τὴν Ἑλληνικὴν» καὶ γιὰ «Τουρκοφώνους ὁμογενεῖς». Ἀναγνωρίζονται, δηλαδὴ, ὡς «ἀδελφοί» στὴν βάση ὅχι τῆς γλώσσας, ἀλλὰ τῆς ἐθνικῆς (πολιτισμικῆς) καὶ θρησκευτικῆς τους ταυτότητας: Ἕλληνες ὀρθόδοξοι. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ Μικρὰ Ἀσία στὰ δημοσιεύματα τοῦ κυπριακοῦ Τύπου ἀναφέρεται ὡς «Ἀλλαγία» καὶ οἱ πρόσφυγες ὡς «οἱ ἐξ Ἀλλαγίας πρόσφυγες».

Ἡ ἀνταπόκριση τοῦ κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι συγκινητική. Προκαλεῖ ἀληθινὰ θαυμασμό ὁ μηχανισμός πού σπίνεται ἐκ τοῦ μηδενός καί ταχύτατα γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς ἀνθρωπιστικῆς κρίσης πού χτυπάει τό ἀγροτικό καί φτωχό νησί τῆς Κύπρου. Καθοριστικό ρόλο παίζει ἡ Ἀρχιεπισκοπή, σέ συνεργασία μέ τίς ἑλληνικές Δημοτικές Ἀρχές κάθε μεγάλης πόλης. Οἱ σύλλογοι Κυριῶν καί Δεσποινίδων ἐπωμίζονται τό μεγαλύτερο βάρος τῆς φροντίδας τῶν προσφύγων.

Μιά ἄλλη ἐνδιαφέρουσα πτυχή εἶναι οἱ φτωχοί σέ ἐπαρχίες ἀπομακρυσμένες, ὅπως αὐτή τῆς Πάφου, οἱ ὅποιοι, ἐπειδή δέν ἔχουν χρήματα νά δώσουν, προσφέρουν τά γεννήματά τους: κριθάρι, σιτάρι, κολοκάσι, ἀκόμπ καί λεμόνια! (ἐφ. «Πάφος», 27.10.1922). Εἶναι ἐντυπωσιακό τό χρηματικό ποσό πού συγκεντρώνεται (κυρίως μέσῳ ἐράνων) ὄχι μόνο γιά τήν ἐνίσχυση τῶν τοπικῶν ἐπιτροπῶν ἀποκατάστασης τῶν προσφύγων ἀλλά καί γιά τήν ἐνίσχυση τοῦ ἀντίστοιχου μηχανισμοῦ ἀρωγῆς στήν μητέρα-Ἑλλάδα. Γιά τά τότε οἰκονομικά δεδομένα πρόκειται γιά (συλλογικό) ἄλλο. Δέν λείπουν φυσικά καί οἱ ἐξαιρέσεις, ὅπως ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ τό πρωτοσέλιδο τῆς σατιρικῆς ἐφημερίδας «Πειρασμός Δεμεσοῦ» (15/28. 10.1922) μέ τίτλο «Ντραπῆτε...!» πού, ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, ἀπευθύνεται σέ μιά μερίδα πλουσιῶν τῆς κοινωνικῆς ἐλίτ ἡ ὅποια «δέν ὑπογράφει τά χαρτιά» (τά ἐγγυητήρια).

Βρετανική ἀπανθρωπιά

Χαρακτηριστική εἶναι ἡ στάση τῶν βρετανικῶν Ἀρχῶν κατοχῆς ἀπέναντι στούς πρόσφυγες. Ἐπιτρέπουν τήν ἀποβίβαση σέ ὄσους κατάγονταν ἀπό τήν Κύπρο καί εἶχαν κατά συνέπεια τή βρετανική ὑπηκοότητα, στούς Βρετανούς, ἀλλά καί στούς Ἀρμένιους, μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι δέν ὑπάρχει γι' αὐτούς πατρίδα.

Ἡ ἀνάληψη στάση τῶν Βρετανῶν ἀνάγκασε τόν Ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου νά ἀποστείλει ἐπιστολή πρὸς τήν διεθνή κοινότητα καί τήν βρετανική κυβέρνησι, ὅπου περιγράφει τήν τραγική κατάσταση: «Χριστιανοί πρόσφυγες ἀπό τήν Μικρά Ἀσία καταφθάνουν καθημερινά στίς Κυπριακές ἀκτές μέ ἱστιφόρα. Ἡ Κυβέρνησι ἀρνεῖται νά ἐπιτρέψει ἔστω καί τήν πρόσκαιρη ἀποβίβασί τους, ὑποχρεώνοντάς τους νά συνεχίσουν τίς περιπλανήσεις τους στήν θάλασσα μέσα σέ μικρά πλοῖα καί σέ καιρό τρικυμίας κατά τήν διάρκεια τοῦ χειμῶνα. Ἔχουν σημειωθεῖ ναυάγια καί θάνατοι προσφύγων λόγῳ συνωστισμοῦ καί κακουχιῶν. Παρακαλῶ ἐνεργήστε ἔτσι πού νά τεραπιστεῖ τό μαρτύριο χριστιανῶν

καί ἐπιτραπεί ἡ ἀποβίβαση τῶν προσφύγων στήν Κύπρο καί ὅπως ἡ Κυπριακή Κυβέρνηση παράσχει σέ αὐτούς τήν ἀπόλυτα ἀναγκαῖα βοήθεια».

Οἱ ἐκκλησιαστικές καί δημοτικές Ἀρχές τοῦ νησιοῦ κατέβαλαν ἄοκνες προσπάθειες γιά τήν ἀνατροπή αὐτῆς τῆς ἀπαγόρευσης, ὅπως δείχνουν τά (ἄρκετά) δημοσιεύματα πού ἀφιερώνονται στό θέμα. Ἀξίζει νά διαβαστεῖ ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κύριλλου Γ΄ μέ Ἀρχές τοῦ Λονδίνου, γιά τήν ἐπίδειξη ἐλέους σέ «Χριστιανούς» (τονίζεται τό θρήσκευμα καί ὄχι ἡ ἐθνική ταυτότητα), πού ἡ ζωή τους κρεμόταν οὐσιαστικά ἀπό τήν ἀπόφαση τῶν βρετανικῶν Ἀρχῶν. Τό θέμα ἔφθασε μέχρι τήν Βουλή τῶν Κοινοτήτων, μέ ἐπερώτηση τοῦ βουλευτῆ Ὁ' Connor, ἀλλά ἡ ἀπάντηση ἐκ μέρους τοῦ ὑφυπουργοῦ τῶν Ἀποικιῶν Ormsby Gore ἦταν κοφτί: «Φοβοῦμαι ὅτι τό ὑλικόν καί οἱ πόροι τοῦ προσωπικοῦ τῆς Νήσου ἐπιβαρύνονται εἰς τό ἀνώτατον σημεῖον».

Ἡ κάμψη τῆς αὐστηρῆς στάσης τῆς βρετανικῆς Διοίκησης ἐπῆλθε μέ τό ἀζημίωτο: οἱ οἰκονομικοί ὄροι ἦταν δυσβάσταχτοι καί ἀπαιτητοί «μέχρι κεραίας»: «1ον. Νά καταβληθῆ τό ποσόν τῶν 250 λιρῶν διά τήν ἐν τῷ λομοκαθατηρίῳ συντήρησιν τῶν προσφύγων. 2ον. Νά δοθῶσι προσωπικά ἐγγυήσεις διά τό ποσόν 12.000 λιρῶν διά τήν συντήρησιν τῶν προσφύγων τούτων ἐπί ἕν ἔτος ἐν Κύπρῳ. Ἐκαστον δέ ἄτομον δύναται νά παράσχη ἐγγύησιν διά ποσόν οὐχί κατώτερον τῶν 100 λιρῶν καί μί ὑπερβαῖνον τάς 1.000 λίρας» («Ἐλευθερία» Λευκωσίας, 5/18.10.1922). Ὅλα, ἀκόμη καί τά ξενοδοχεῖα, ἀκόμη καί τά δωμάτια τοῦ «rest house» στό Διοικητήριον, ἀκόμη καί τά πρόστιμα γιά τήν (ἀναγκαστική) καθυστέρηση τοῦ ἀπόπλου τῶν πλοίων κατά τήν χρονοβόρα διεξαγωγή τῶν διαπραγματεύσεων, ἔπρεπε νά πληρωθοῦν ἀπό τούς Ἑλλήνες τῆς Κύπρου.

Περὶ τό νά εἰπωθεῖ ὅτι τά ποσά τῶν ἐγγυήσεων γιά τήν ἐποχὴ ἐκείνη εἶναι ἐξωφρενικά. Παρ' ὅλα αὐτά, θά συγκεντρωθοῦν: «ἤρξαντο πυρετώδεις ἐνέργειαι [...] πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ποσοῦ διά τὰς δαπάνας [...] ἐν τῷ λομοκαθατηρίῳ καί τῆς ἐξευρέσεως τῶν πολιτῶν, οἵτινες θά παράσχουν τὰς προσωπικὰς ἐγγυήσεις διά τό ποσόν τῶν 12.000 λιρῶν [...] ὅπως ἐπιτραπῆ εἰς τοὺς πρόσφυγας νά ἀποβιβασθῶσι» («Ἐλευθερία» Λευκωσίας, 5/18.10.1922).

Εἶναι φανερό ὅτι πίσω ἀπό τίς δυσκολίες καί τίς ὑπέρογκες «ἐγγυήσεις» πού ἀξιώνουν οἱ Βρετανοί, ἐλέγχοντας τήν ροή Ἑλλήνων τῆς Μικρασίας στήν Κύπρο, κρύβεται ὁ φόβος τους νά μὴν αὐξηθεῖ ἀκόμη περισσότερο τό ἑλληνικό στοιχεῖο, προβάλλοντας πιό δυναμικά τό ἐνωτικό αἷτημα.

Ἡ δημιουργία τοῦ Συνδέσμου Μικρασιατῶν Κύπρου

Ἡ δημιουργία τοῦ Συνδέσμου Μικρασιατῶν Κύπρου τό 2009 ἔδωσε μιά νέα διάσταση στίς προσπάθειες καταγραφῆς τῆς ἀμφίδρομης ἀδελφικῆς σχέσης μεταξύ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί Κύπρου πού ξεκινᾷ ἀπό τά βάθη τῶν αἰώνων καί ἐπεκτείνεται στίς μέρες μας. Ἐκθέσεις, συλλογές, λογοτεχνήματα ἀλλά καί ἐπιστημονικά συνέδρια ἐπιτρέπουν νά μελετοῦμε σήμερα καλύτερα ἀπό ποτέ, ἐκτός ὄλων τῶν ἄλλων, τήν καλύτερη ἐποπτεία στό θέμα τῆς ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων τοῦ 1922 στήν Κύπρο. Χαρακτηριστικό εἶναι τό διήγημα «Ἀλέξανδρος Ἐμμανουήλ Κεχαγιόγλου» τῆς Μόνας Σαββίδου-Θεοδοῦλου, προέδρου τοῦ Συνδέσμου, πού ἀναφέρεται στόν πατέρα της, ἕναν ξεριζωμένο πρόσφυγα ἀπό τήν Ἀλάγια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Τά ἐπίσια «Λογοτεχνικά Ἡμερολόγια» τοῦ Συνδέσμου Μικρασιατῶν Κύπρου συλλέγουν καί καταθέτουν τά μικρά σπαράγματα ἀπό τήν προσφυγική παρουσία στήν Μεγαλόνησο. Παράλληλα συγκροτήθηκε ἀπό δεκάδες ἐκθέματα, ἔγγραφα καί φωτογραφίες ἡ Μόνιμη Συλλογή Κεμπλιῶν τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ Κύπρου, τήν ὁποία ἐπιμελήθηκε ὁ Γιάννης Ἡλιάδης – μικρασιατικῆς καταγωγῆς διευθυντής τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου.

Ὁ Σύνδεσμος περιγράφει ὡς ἐξῆς τήν ἔκθεση: «Τά ἔγγραφα καί τά φωτογραφικά τεκμήρια τῆς ἔκθεσης πιστοποιοῦν τήν ἄφιξη χιλιάδων Μικρασιατῶν στήν Κύπρο, παρά τίς ἀπαγορεύσεις τῶν Ἄγγλων, τήν ἀπομόνωση, τά λομοκαθατήρια, οἱ ὁποῖοι βρῆκαν ἀνάμεσα στους Ἕλληνες τῆς Κύπρου θερμῆ φιλοξενία.

Μέ τήν ἐργατικότητα καί τό φιλοπρόοδο πνεῦμα τους δραστηριοποιήθηκαν σύντομα στήν Κύπρο καί ρίζωσαν στήν νέα τους πατρίδα συμμετέχοντας στους ἀγῶνες τοῦ ἔθνους τό 1940, στόν Ἐθνικοαπελευθερωτικό ἀγῶνα τῆς Ε.Ο.Κ.Α. τοῦ 1955-59 καί, τέλος, ὀρισμένοι ἀπ' αὐτούς πού ζοῦσαν στίς βόρειες περιοχές τῆς πατρίδας μας ὑπέστησαν τό 1974 τόν ξεριζωμό καί τήν προσφυγιά γιά δευτέρη φορά».

Ἕνα συμπέρασμα

Ὅπως πολύ εὐστοχα παρατηρεῖ ἡ Ἀφροδίτη Ἀθανασοπούλου, Ἐπίκουρη καθηγήτρια Νεοελληνικῆς Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου: «Περιττεύει, νομίζω, νά σχολιάσω τήν ἐπικαιρότητα πού οἱ φιγοῦρες τῶν ρακενδυτων-ἀνυ-

πόδιτων-βουβῶν-κενῶν ψυχικά προσφύγων φέρνουν στὸν νοῦ, καὶ γενικεύουν, ὡς κοινή μοῖρα τῶν ὅπου γῆς καὶ ἐποχῆς κατατρεγμένων πού δέν ἔφταιξαν σέ τίποτα ἀλλὰ ὑπέστησαν τά πάντα (πέρα ἀπό τά τωρινά, ἄς δεῖ κανεῖς καί τό βιβλίο τοῦ Keith Lowe “Ὀλεθρος” πρόσφατα μεταφρασμένο στά ἑλληνικά (ἐκδόσεις Ψυχογιός 2014). Κι ἀκόμη πιά περιπτώ ἀπό τήν τραγική ἐπαναληπτικότητα τέτοιων γεγονότων στήν ἀνθρώπινη ἱστορία εἶναι νά σχολιάσω τήν εἰρωνεία τῆς ἱστορίας, οἱ συγκεκριμένοι πρόσφυγες τῶν μικρασιατικῶν παραλίῶν νά γίνονται δεκτοί σέ ἕνα νησί πού μερικέες δεκαετίες μετά θά βιώσει τόν ἀπόλυτο πόνο (ἂν ὑπάρχουν διαβαθμίσεις στὸν ξεριζωμό): νά γίνεις πρόσφυγας στήν ἴδια σου τήν γῆ.

Ἴσως τελικά ἡ Ἱστορία, πού ἐπαναλαμβάνεται “σάν φάρσα”, νά ἔχει αὐτό τόν “διδασκτικό” ρόλο σέ ἕναν κόσμο μέ ἀδύναμη καί κοντή μνήμη: τόν ἀποτροπιασμό γιά τά ἀνήκουστα.

Κειμήλιο πού συνέλεξε ὁ Σύνδεσμος Μικρασιατῶν Κύπρου καί βρίσκεται στήν μόνιμη ἐκθεση πού φιλοξενεῖται στό Βυζαντινὸ Μουσεῖο Λευκωσίας.

ΑΡΧΙΜ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΟΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ
ΙΛΙΟΥ, ΑΧΑΡΝΩΝ ΚΑΙ ΠΕΤΡΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΟ 1922 ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

«*Μ*όνο άφρων, θά ετόλμων νά εἶπω, θά ἦτο δυνατόν νά συλλάβῃ τοιοῦτον σχέδιον πολιτικῆς καί στρατιωτικῆς ἐνεργείας, νά προβῆ εἰς ἐκτέλεσιν τοιαύτης παρατόλμου ὑπερποντίου ἐκστρατείας, ρινοκινδύνου καί ἀμφιβόλου λίαν τελικῆς καί ὀριστικῆς ἐπιτυχίας, ἀπαιτούσης δέ κολοσσιαίας θυσίας καί δυσβάστακτα διά τό Ἑλληνικόν Κράτος καί τόν λαόν βάρη...».

Αὐτά ἀνέφερε, μεταξύ ἄλλων, ὁ ἀρχηγός τῆς Ἐπιτελικῆς Ὑπηρεσίας Στρατοῦ, ὑποστράτηγος Κωνσταντῖνος Γουβέλης, σέ ἐμπιστευτικό σημείωμα πρὸς τόν τότε ὑπουργό Στρατιωτικῶν Δημήτριο Γούναρη στίς 31 Ἰανουαρίου 1921. Μιά ἀγωνιώδης διαπίστωση πού ὀδήγησε μέ μαθηματική ἀκρίβεια σέ μιά καταστροφή πού ἔμελλε νά χαράξει τήν πορεία τοῦ σύγχρονου Ἑλληνισμοῦ. Φέτος, 100 χρόνια μετά τόν ἐφιαλτικό Αὐγούστο τοῦ 1922, θά πρέπει νά τονίσουμε μέ ἔμφαση πῶς ἀκόμα καί μέσα ἀπό τήν μεγαλύτερη συμφορὰ μπορεῖ νά ἀναγεννηθεῖ ἡ ἐλπίδα καί πῶς ὁ Ἑλληνισμός ἔχει τό χαρακτηριστικό τοῦ ἀθανάτου, ὄχι μέ τήν μεταφυσική του ἔννοια, ἀλλά μέ αὐτή τοῦ γνωστοῦ σέ ὄλους μας φυτοῦ, πού συναντᾶμε σέ πολλές περιοχές τῆς νότιας Ἑλλάδας καί σέ ὀλόκληρη σχεδόν τήν Μεσόγειο. Τό φυτό αὐτό ἔχει τήν ιδιότητα ἀκόμα κι ὅταν δείχνει ξερό νά διατηρεῖ τίς ρίζες του ζωντανές καί νά συνεχίζει νά ἀναγεννᾶται συνεχῶς καί μέ τόν σπόρο πού ρίχνει τριγύρω του νά δημιουργεῖ καί νέα φυτά.

Τά γεγονότα τῆς περιόδου 1919-1922 εἶναι γνωστά. Ἄλλωστε, ἡ Μικρασιατική Καταστροφή καί τό προσφυγικό ζήτημα ἀποτελέσαν πεδίο πολιτικῶν, κοινωνικῶν, ἱστορικῶν καί ἰδεολογικῶν συγκρούσεων γιά σειρά δεκαετιῶν, καί πρόσφεραν στήν ἑλληνική κοινωνία τήν δυνατότητα νά ἀποτινάξει ἀπό πάνω της τήν οικειοθελῆ ἐσωστρέφεια στήν ὁποία εἶχε βρεῖ καταφύγιο μετά τήν κατακρήμνιση τοῦ μεγαλοϊδεατισμοῦ καί τήν μερική τιμωρία τοῦ λαϊκισμοῦ στό Γουδί. Μπορεῖ ἡ Ἑλλάδα τοῦ Μεσοπολέμου νά βρέθηκε ἀνέτοιμη μπροστά

στήν απόλυτη κατάρρευση τῶν ὁραμάτων καί προσδοκιῶν πού καλλιεργήθηκαν ἐπὶ αἰῶνες καί, κυρίως, κατὰ τὰ πρῶτα μετεπαναστατικά χρόνια, ἀλλὰ ἡ ἀπότομη μετάβασί της ἀπὸ μιὰ ἄγουρη ἐφηβεία στήν ἐνηλικίωση μέσῳ τῆς τιτάνιας προσπάθειας ὑποδοχῆς, περίθαλψης καί ἀποκατάστασης περίπου 1.220.000 Ἑλλήνων προσφύγων μακροπρόθεσμα, ὅσο σκληρό κι ἂν ἀκούγεται αὐτό, τὴν βοήθησε νά κάνει ἓνα νέο ξεκίνημα, καί μάλιστα ἓνα ξεκίνημα μέ πολύ καλύτερες προοπτικές, ἀφοῦ οἱ σχεδιασμοί ἦταν πλέον ρεαλιστικοί καί εἶχε στή διάθεσί της τό καλύτερο ἔμψυχο ὑλικό, τό ὁποῖο θά μπορούσε νά ἐργαστεῖ παντοῦ, ἀπὸ τὸν πρωτογενῆ τομέα τῆς οἰκονομίας, μέχρι τίς ἐπιστήμες, τίς τέχνες καί τὰ γράμματα, ὥστε ἡ Ἑλλάδα πού ἔχασε τὸν πόλεμο, τὰ ἱερά της χῶματα, ἐκεῖ πού ὁ πολιτισμὸς της ἄνθισε γιὰ χιλιάδες χρόνια, ξαφνικά, ἔστω καί μικρότερη, ἔστω καί λαβωμένη βαριά, νά ὑψώσει ἀνάστημα καί μέ γιγάντιες δρασκελιές νά προχωρᾷ καί νά προσοδεύει. Αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο. Εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ πολῦτιμου ἀνθρώπινου δυναμικοῦ πού ἦρθε ἀπὸ τίς ἀλυσιμόνιτες πατρίδες μας, τοὺς παπποῦδες μας, πού κυνηγημένοι ἀπὸ τοὺς Τσέτες καί τὸν ὄχλο τοῦ Κεμάλ, πού παστώθηκαν σέ καρυδότσουφλα καί σαπιοκάραβα καί διέσχισαν τό Αἰγαῖο, τό σύνορο πού χώριζε τὴν κόλαση ἀπὸ τὸν παράδεισο, γιὰ νά βρεθοῦν μέσα σέ μιὰ νύχτα, ἀπὸ νοικοκυραῖοι περιπλανώμενοι καί ἀπὸ ἄρχοντες ἄκληροι, χωρὶς ἓνα δεῦτερο ροῦχο, χωρὶς ἓνα κεραμίδι νά τοὺς σκεπάσει καί μιὰ γωνιά νά ξαποστάσουν.

Ὁ σπουδαῖος Ἡλίας Βενέζης στήν περίφημη «Γαλήνη» του, μᾶς λέει: *«...Εἶμαστε ἓνας ἀληθινὰ πονεμένος, πολυβασανισμένος, πολυπικραμένος λαός. Ἔχουμε πίσω μας, ἔχουμε μέσα μας καί μᾶς παρακολουθοῦν αὐτοὶ οἱ αἰῶνες τῆς ἀνήκουστης ὀδύνης μας. Ὁ θάνατος γιὰ τὸν λαό μας ἐγίνε πρόσωπο οἰκεῖο...»*. Τὰ καραβάνια τῶν προσφύγων ἔφτασαν στήν μητέρα πατρίδα, ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν ἦταν ἔτσι ὅπως πιθανόν θά τὰ φαντάζονταν οἱ παπποῦδες μας στά χρόνια τῆς εἰρήνης. Δὲν εἶναι κακό νά ποῦμε πὼς οἱ συνθήκες πού συνάντησαν ἐδῶ ἐπιδείνωσαν μέσα τους τὴν ἀπώλεια, τὸν φόβο, τὸν ξεριζωμό. Γιουνάν στήν Τουρκία, τουρκόσποροι στήν Ἑλλάδα. Ξένοι λοιπὸν παντοῦ; Ἡ γῆ ὅπου τοὺς στέλνουν, ἄγονη, ἐχθρική ἢ στάση τῶν πολλῶν, εἶναι βλέπετε τό ξένο, τό ἀσυνήθιστο, αὐτὸ πού ἦρθε ἀπὸ μακριά. Καί ξαφνικά ἀρχίζουν μέ τὰ πρῶτα ὑλικά πού τοὺς στέλνει τό κράτος νά ξεπηδοῦν σέ ὅλη τὴ χώρα παραγκουπόλεις. Ἀνθρώποι προκομμένοι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ἀνατολίτες ὅπως συνήθιζαν νά τοὺς φωνάζουν οἱ ντόπιοι, γρήγορα στάθηκαν στά πόδια τους καί ἄρχισαν νά δημιουργοῦν, ἀφοῦ πρῶτα ὅμως διάβηκαν μέ τὰ

πόδια εκατοντάδες χιλιόμετρα μέχρι να βρουν τόπο να ριζώσουν. Τό πρόβλημα στέγασής τους ήταν τεράστιο, κυρίως στην Αθήνα και στην Θεσσαλονίκη, οι υποδομές ήταν ανύπαρκτες και ουδεμία έτοιμότητα υπήρχε κατά την άφιξή τους από την πλευρά των Αρχών, με αποτέλεσμα οι πρόσφυγες να καταλάβουν δημόσιους χώρους, εκκλησίες, θέατρα, σχολεία και δημόσια κτήρια για να μπορέσουν να επιβιώσουν, ψάχνοντας παράλληλα για μεροκάματο. Μπορεί κανείς να φανταστεί τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης μέσα στα τσίγκινα χαμόσπιτα. Οι περισσότερες πόλεις και τά χωριά της πατρίδας μας απέκτησαν τά «προσφυγικά» τους και σέ αρκετές περιπτώσεις οι συνοικίες αυτές εξελίχθηκαν τόσο, πού τις επόμενες δεκαετίες αποτέλεσαν τή βάση για τήν δημιουργία νέων δήμων, τόσο στό λεκανοπέδιο της Αττικής, όσο και σέ όλoκληρη τήν ελληνική επικράτεια. Οι προσφυγικοί αυτοί συνοικισμοί όμως δέν ήταν απλές παραγκουπόλεις, όπου απελπισμένοι άνθρωποι προσπαθοῦσαν να ξαναφτιάξουν τήν ζωή τους από τήν αρχή, μέσα στην λάσπη και τήν φτώχεια. Ήταν οί τόποι όπου, όσο κι αν φαίνεται παράξενο, γεννήθηκε τό νέο. Γιατί οί Έλληνες της Μικρασίας και της Πόλης έφεραν μαζί τους, μαζί με τά λιγοστά υπάρχοντα πού μπόρεσαν να περισώσουν από τήν φωτιά, τό σπουδαιότερο ίσως στοιχείο πού τούς έκανε ξεχωριστούς, τήν αγάπη για τήν πρόοδο, αυτό τό είχαν στόν νοῦ και στην καρδιά τους και κανείς δέν θά μπορούσε να τούς τό κλέψει.

Η ελληνική κοινωνία ήταν αρχικά επιφυλακτική απέναντί τους, χωρίς να λείπουν οί διενέξεις μεταξύ ντόπιων και προσφύγων, με χαρακτηριστική τήν επί του θέματος όρισθείσα Συνεδρίαση της Βουλής των Ελλήνων της 10ης Νοεμβρίου 1924 «*επί των συρράξεων μεταξύ προσφύγων και έντοπίων*», όπου έγινε λόγος για «*άτυχεις και θλιβεροτάτας σκηνάς, αίτινες έλαβον χώραν... εις διαφόρους προσφυγικούς συνοικισμούς*», άρχισε σταδιακά να τούς αποδέχεται, βλέποντας πώς αυτοί οί άνθρωποι δέν αποτελοῦσαν απειλή, αλλά εύκαιρία για δημιουργία, για αποκόλληση από τό τέλμα. Άλλωστε, όπως άριστοτεχνικά περιγράφει ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος στην «*Άστροφεγγιά*», η ελληνική κοινωνία πριν τήν ήττα και τόν έρχομό των προσφύγων μαστιζόταν από τήν φτώχεια, τήν άνεργία και τήν τεράστια κοινωνική άνισότητα. Είναι λογικό λοιπόν εν μέρει να θεωρούν ότι τό λιγοστό ψωμί πού τούς έτρεφε θά γινόταν ακόμα λιγότερο αν έπαιρναν μερτικό και οί κουρελήδες ξενομερίτες.

Παρ' όλη τήν κοινωνική αναταραχή και μέ δεδομένα τά προβλήματα και τις παραλείψεις, τό κράτος, μετά τό αρχικό σοκ και σέ βάθος λίγων έτών μπόρεσε να ανταποκριθεί ίκανοποιητικά στό ζήτημα της αποκατάστασης των προσφύγων, τό οποίο ανέλαβε να χρηματοδοτήσει αρχικά μέ ίδιους πόρους τό Έλλη-

νικό Δημόσιο, μαζί με ξένους οργανισμούς, ιδιωτές δωρητές και με την ύλική αρωγή του Έρυθρου Σταυρού και την ουσιαστική παρέμβαση της Κοινωνίας των Εθνών, ώστε να εξασφαλιστούν και εξωτερικές πιστώσεις, όπως το περίφημο δάνειο 12.300.000 λιρών, το οποίο κλήθηκε να διαχειριστεί και να αξιοποιήσει η Έπιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων. Είναι χαρακτηριστικό τό γεγονός ότι, ειδικά οι πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην ύπαιθρο, έλαβαν στην ιδιοκτησία τους από τό κράτος άκαλλιέργητες εκτάσεις, όχι ιδιαίτερα γόνιμες, που κατάφεραν να τις μετατρέψουν σε παραγωγικές δημιουργώντας χωριά και κωμοπόλεις που έσφυζαν από ζωή και ευμάρεια, που οφείλονταν στό θάρρος, την ενεργητικότητα, την εργατικότητα και δεκτικότητα σε νέες ιδέες που χαρακτήριζαν την πλειοψηφία των προσφύγων.

Πέραν όμως από τόν άγροτικό, δέν υπήρξε κανένας άλλος τομέας που να μίν διέπρεψαν οι Μικρασιάτες. Στίς επιστήμες, στην Έκκλησία, στόν πολιτισμό, στίς τέχνες, στα γράμματα, στην βιομηχανία, στό έμπόριο, στην πολιτική, παντού άφησαν τό στίγμα τους και πήγαν την Έλλάδα ένα βήμα μπροστά. Φυσικά, η δεδομένη έφεση των ανθρώπων αυτών προς τά γράμματα και τίς επιστήμες ένισχύθηκε από την έλληνική εκπαίδευση που έλαβαν στα σχολεία όταν έφτασαν στην πατρίδα ως παιδιά, και, στην συνέχεια εκτοξεύτηκε όταν συνέχισαν τίς σπουδές τους σε ξένα πανεπιστήμια, επιστρέφοντας όμως στην πλειοψηφία τους πίσω για να υπηρετίσουν την Έλλάδα. Ό Ηλίας Βενέζης, ό Κωνσταντίνος Δεσποτόπουλος, ό Τάσος Αθανασιάδης, ό Γιώργος Σεφέρης, ό Μανόλης Ανδρόνικος, ό Κώστας Βάρναλης, ό Φώτης Κόντογλου, ό Κάρολος Κούν, η Διδώ Σωτηρίου, η Μαρία Ιορδανίδου, η Έλλη Παππα, ό Κορνήλιος Καστοριάδης, ό Δημήτρης Ψαθάς, ό Μέντης Μποστατζόγλου, ό Νικόλαος Αρτεμιάδης, ό Γεώργιος Τενεκίδης, είναι όρισμένοι από τούς σημαντικότερους πνευματικούς ανθρώπους, μικρασιατικής, κυρίως, καταγωγής, που διέπρεψαν τόν προηγούμενο αιώνα σε γράμματα, τέχνες και επιστήμες. Μίν ξεχνάμε έδω, πώς για την μεγαλειώδη ανάπτυξη της έλληνικής οικονομίας τίς δεκαετίες του 1950 και 1960 έπαιξαν καθοριστικό ρόλο σημαντικές φυσιογνωμίες όπως ό Σμυρνιός Αριστοτέλης Ώνάσης και ό Καππαδόκης Πρόδρομος Αθανασιάδης-Μποδοσάκης.

Όσον άφορα στόν χώρο της Έκκλησίας, ό έρχομός των προσφύγων ανανέωσε και έμπλούτισε τό δυναμικό των στελεχών της, προσφέροντάς της στα κατοπινά χρόνια σπουδαίες φυσιογνωμίες που την υπηρέτησαν από την θέση του Διακόνου, φτάνοντας ως τό αξίωμα του Έπισκόπου, συμβάλλοντας ουσιαστικά μέσα σε αυτά τά 100 χρόνια στην ένίσχυση και εξέλιξη του ποικιαντικού

καί κοινωνικού έργου τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλωστε, ἡ Ἐκκλησία ἔχυσε πολύ αἷμα στήν Μικρά Ἀσία, στόν Πόντο, στήν Κωνσταντινούπολη, κι ὅπου ἄλλου κτυποῦσε ἡ καρδιά τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καί ἡ συνεισφορά της στήν περιθάλψη καί στήν ἔνταξη τῶν προσφύγων στήν ἑλληνική κοινωνία τά χρόνια ἐκεῖνα ἦταν καθοριστική. Ἡ Ἐκκλησία ἀγκάλιασε κι αὐτούς τούς Ἕλληνες, τούς ἔδωσε τροφή, στέγη, ρουχισμό, ἰατρική βοήθεια, ψυχική συμπαράσταση, τούς παραχώρησε ἐκτάσεις καλλιεργήσιμης γῆς καί πρόσφερε στό κράτος δωρεάν χώρους, ὅπου ἀνεγέρθηκαν κατοικίες προσφύγων. Ἡ Ἐκκλησία μας, ὅπως κάνει πάντα, δέν ἀρκέστηκε σέ ἀνέξοδα εὐχολόγια, ἀλλά ρίχτηκε μέ ὄλες τίς δυνάμεις της στόν ἀγῶνα γιά τήν ἀποκατάσταση καί τήν κοινωνική ἑνσωμάτωση τῶν προσφύγων.

Πόσο σημαντικό εἶναι, ἄραγε, νά κατανοήσουμε πῶς γιά τήν Ἑλλάδα ἡ ἀπόλυτη συμφορά τοῦ 1922 μπόρεσε νά μετατραπεί μέ τόν ἐρχομό αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων σέ τύχη ἀνέλπιστη; Γιατί ὅποιος πραγματικά μπόρεσε νά γλιτώσει ἀπό τά τάγματα ἐργασίας, τήν σφαγή, τό τυφλό μῖσος, ὅποιος ἔχασε παιδιά καί οἰκογένεια, ὅποιος εἶδε στάχτη τό βίος του, ρημάδι τήν πατρίδα του, γκρεμισμένες τίς ἐκκλησιές του καί τυφλοῦς τούς ἀγίους του, ὅποιος μπόρεσε νά χωρέσει τή ζωή του μέσα σ' ἕνα μπόγο καί νά περάσει τήν θάλασσα μ' ἕνα καϊκι πρὸς τό ἄγνωστο καί κράτησε μέσα του τόν Χριστό, τήν παράδοση κι ἕναν πολιτισμό πού βαστάει ἀπό τίς σπασμένες κολόνες καί τά ἀγάλματα τῆς Ἰωνίας, αὐτός εἶναι καί δυό καί τρεῖς φορές Ἕλληνας. Ὅπως ἕνας πρόσφυγας πού γνώρισα κι ἐγώ ἀπό παιδί. Λιγομίλητος, χαμογελαστός, ἀρχοντάνθρωπος. Ἀπό τό Μπεμπέκι τῆς Κωνσταντινούπολης καταγόταν. Κυνηγημένος ἔφυγε καί γιά λίγο γλίτωσε τό μαχαίρι, πέρασε τήν θάλασσα καί βρέθηκε πρῶτα στήν Καβάλα, κι ὅπως ὄλοι οἱ συμπατριῶτες του ἄρχισε τήν περιπλάνηση. Χαλκίδα, Πειραιᾶ καί τελικά στά προσφυγικά τῆς Καλαμάτας. Ἀκούραστος ἄνθρωπος, ἀπ' αὐτούς πού δέν γογγύζουν, πολύ περήφανος γιά νά δακρῦσει, μολονότι, πολλές φορές, ἴσως αὐτό νά ἦταν μιά διέξοδος ἀπό τά βάσανά του. Στά προσφυγικά γνώρισε τήν γυναῖκα τῆς ζωῆς του. Ἐξί παιδιά καί εἴκοσι τέσσερα ἐγγόνια καί τρία δισέγγονα τοῦ χάρισε ὁ Θεός γιά νά τοῦ ἀπαλύνει τόν ἀφόρητο πόνο τῆς προσφυγιάς. Μέσα στήν κρεβατοκάμαρά του εἶχε κρεμασμένες στόν τοίχο, ἀπέναντι ἀπό τό κρεβάτι του, τέσσερις φωτογραφίες μέσα σέ κάδρα ξύλινα βαμμένα μέ χρυσή μπογιά, τέσσερα πρόσωπα πού τοῦ ἔδιναν τή δύναμη πού χρειάζοταν καί πού ἡ εἰκόνα τους καθάριζε τό μυαλό του καί γαλίνευε τήν ψυχή του. Ἦταν οἱ Οἰκουμενικοί Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως Μάξιμος Ε', Ἀθηναγόρας, Δημήτριος καί Βαρθολομαῖος. Οἱ φάροι τῆς

ζωής του, όπως έλεγε. Πάνω από τό ξύλινο σκαλιστό τραπέζι της κουζίνας δέσποζε μιά πανοραμική φωτογραφία της Κωνσταντινούπολης με τήν Άγια-Σοφιά νά ξεχωρίζει. Ήταν τό μεράκι του. Δέν μπορούσε νά βάλει μπουκιά στό στόμα του χωρίς νά αντικρίσει τήν θέα της Βασιλεύουσας. Μιά μέρα, πού τόν ρώτησα δειλά, σάν έφηβος, τί έγινε τό καλοκαίρι τοῦ '22, μέ κοίταξε μέ τά μάτια του ν' αστράφτουν καί τό πρόσωπό του νά χάνει τή γνώση ήρεμίας του καί μου ἀπάντησε κοφτά: *«Θέλεις νά σοῦ μιλήσω γιά τό σκοτάδι; Τί θέλεις νά σοῦ πῶ γιά τόν θάνατο;»*. Δέν τόν ρώτησα ποτέ ξανά, παρὰ μόνο μιά φορά, ὅταν τόν εἶδα νά κοιτάζει ἀνάμεσα στό ἔνθετο μᾶς ἐφημερίδας ἕνα ἀφιέρωμα στά ἀξιολύματα της Κωνσταντινούπολης καί νά ψιθυρίζει αὐτό πού τόσες φορές μᾶς εἶχε πει μέ τό βλέμμα του, ὅτι ὅλα αὐτά τελείωσαν, χάθηκαν, δέν θά τά ἔβλεπε ποτέ ξανά ζωντανά μπροστά του. Τότε γύρισε καί μου εἶπε: *«Στήν Τουρκία ἔζησα σάν Ἕλληνας, ἐδῶ πασχίζω νά ἀποδείξω ὅτι δέν εἶμαι Τούρκος, ὡς πότε θά βαστάξει αὐτό τό μαρτύριο;»*

Οἱ παραδόσεις ἦταν κομμάτι της ζωής του, χωρίς αὐτές δέν θά μπορούσε νά ἐπιβιώσει οὔτε μιά μέρα, τό οἰκογενειακό τραπέζι πού μάζευε ὅλη τήν οἰκογένεια κάθε Κυριακή καί στίς μεγάλες γιορτές, τά πολιτικά φαγητά, τά ἔθιμα της πατρίδας καί κυρίως, ἡ καμπάνα της ἐκκλησίας. Δέν ὑπῆρχε περίπτωση αὐτή νά κτυπήσει καί αὐτός μαζί μέ τήν γυναῖκα του νά μῖν βρεθοῦν ἐκεῖ. Ν' ἀνάψουν κεριά, νά ποῦν μιά προσευχή. *«Ἡ καμπάνα γιά κάποιον λόγο κτυπάει»*, μᾶς ἔλεγε, *«μᾶς καλεῖ νά πᾶμε, πόσο ντροπή εἶναι νά τήν ἀγνοοῦμε καί νά καθόμαστε στό σπῖτι μας!»*. Οὔτε θρησκώληπτος ἦταν, οὔτε θεοφοβούμενος, εἶχε μιά σχέση περίεργη μέ τόν Θεό, ἴσως αὐτή πού πρέπει. Μιά σχέση ἀπόλυτης ἰσορροπίας. Ἐνα ἀπομεσήμερο φώναξε ὅλη τήν οἰκογένεια στό σπῖτι, εἶχε καταλάβει ὅτι ἦρθε ἡ ὥρα του... Ζήτησε νά τοῦ πᾶνε κοντά στό κρεβάτι τίς φωτογραφίες τῶν Πατριαρχῶν καί της Κωνσταντινούπολης. Ήταν ἡ πρώτη φορά πού τόν εἶδα νά δακρύζει, ἔσφιξε τά χεῖλη, στύλωσε τό βλέμμα του πάνω στήν Ἁγιά-Σοφιά γιά περίπου ἕνα λεπτό, κι ἔπειτα γύρισε τό κεφάλι στό πλάι καί πέρασε γιά τελευταία φορά τήν θάλασσα... Αὐτός ὁ ἄντρας ἦταν ὁ παππούς μου.

Οἱ μεγαλύτεροι ἐχθροί της πατρίδας μας ἔχουν ἀποδειχθεῖ διαχρονικά ὁ λαϊκισμός καί ὁ ἐθνικισμός. Ὅσες φορές τούς ἐπιτρέψαμε νά κυριαρχήσουν στήν πολιτική ζωή ἢ τούς δώσαμε ζωτικό χῶρο στήν κοινωνία, τά ἀποτελέσματα ἦταν ὀλέθρια, εἴτε μιλάμε γιά τήν Μικρασία, εἴτε πιο πρόσφατα, γιά τήν Κύπρο. Ἡ εὐθύνη γιά τίς ἐθνικές συμφορές πού βιώσαμε κι ὅσες γλιτώσαμε τήν τελευταία στιγμή, βαραινει ἀνθρώπους πού ἔγιναν ὄργανα στά χέρια

ξένων ή ντόπιων συμφερόντων. Η ευθύνη όμως μας βαρύνει όλους, και πολύ περισσότερο όσους από εμάς έκφραζουν δημόσιο λόγο και έχουν βήμα. Είτε είμαστε κληρικοί, είτε πολιτικοί, είτε καλλιτέχνες, είτε επιστήμονες, είτε δημοσιογράφοι. Χρέος δικό μας είναι να εξηγήσουμε στον λαό τί σημαίνει προσφυγιά, τί πραγματικά συνέβη στον Σαγγάριο, στην Προύσα, στο Κορδελιό, στην Τρίγλια, στα Μουδανιά, στο Αϊδίνι, στο Αϊβαλί, στα Άδανα, στην Τραπεζούντα, στο Αφιόν Καραχισάρ. Όσο εξωραϊζουμε ή αποκρύπτουμε μέρος της αλήθειας, δημιουργούμε τό κατάλληλο έδαφος ώστε να βλαστήσει και πάλι ή πατριδοκαπηλία που θά μας οδηγήσει στο μέλλον σε νέα αδιέξοδα, νέους εθνικούς διχασμούς, νέες δίκες. Άς ανοίξουμε επιτέλους μιά μεγάλη ειλικρινή συζήτηση, χωρίς δεσμεύσεις, για τόν διοικητή της Σμύρνης Στεργιάδη, τίν απόφαση του Βενιζέλου για εκλογές κατά τίν διάρκεια της δυσκολότερης καμπής του πολέμου, τίν αινιγματική έξωτερική πολιτική της βασιλικής οικογένειας, τίν έχθρική διπλωματία των δυτικοευρωπαϊκών δυνάμεων που μας άφησαν αβοήθητους και, φυσικά, τίν άνιερη συμμαχία μεταξύ Σοβιετικής Ρωσίας και Τουρκίας. Όλα αυτά τά ζητήματα περιγράφονται τέλεια με τόν γνωστό ιδιοματισμό των Άμερικανών, ως «*έλεφαντας στο δωμάτιο*». Ός πότε, όμως, θά μπορούμε να τόν άγνοούμε;

Φέτος, με τίν ευκαιρία της συμπλήρωσης 100 έτων από τίν Μικρασιατική Καταστροφή άς αποτινάξουμε ιδεοληπίες και ιστορικές παρωπίδες κι άς μιλήσουμε για τά γεγονότα έτσι όπως ακριβώς συνέβησαν, κι όχι όπως νομίζουμε ή όπως θά θέλαμε να συμβοϋν. Κανείς δέν βρίσκεται στο άπυρόβλητο. Η Ρωμοσύνη επιβίωσε μέσα από φωτιά κι άτσάλι κι έφτασε στο 2022 ένωμένη, και αυτό δέν είναι καθόλου τυχαίο. Είναι άποτέλεσμα εθνικής προσπάθειας και διαρκούς άγώνα. Μιά Έλλάδα που συγκαταλέγεται άνάμεσα στα ισχυρότερα κράτη της Ευρώπης, άποτελεί καύχημα για όλους μας και ιστορικό κεκτημένο του λαού μας, που οφείλουμε να προφυλάξουμε πάση θυσία.

Σήμερα ή προκλητικότητα της Τουρκίας, οί άξιώσεις της και ή άναταραχή που δημιουργεί στην Άνατολική Μεσόγειο φέρνουν στον νοϋ μας τόν Πόντο, τίν Μικρά Άσία, τίν Κύπρο και τίν Κωνσταντινούπολη. Γιατί, δυστυχώς, ή Τουρκία τίν δεδομένη χρονική στιγμή επιλέγει να τοποθετήσει τόν έαυτο της και πάλι στην λάθος πλευρά της ιστορίας, άρνούμενη να άπαρνηθεί τόν ρόλο του διαχρονικού θύτη. Οί εποχές όμως έχουν αλλάξει· κι άν άρνείται να άποδεχθεί τίν πραγματικότητα, είναι σίγουρο ότι θά βρεθεί στο περιθώριο, μετατρεπόμενη σε παρία της διεθνούς κοινότητας.

Ός κληρικός πρωτίστως και ως ιστορικός δευτερευόντως, έχω μάθει να μίν

πολιτεύομαι καί νά μίν στρατολογῶ τόν λόγο μου. Δέν εἶναι αὐτός ὁ σκοπός μου. Τό μόνο στό ὁποῖο θά σταθῶ γιά ἄλλη μιά φορά, εἶναι τό ζήτημα τῆς ἐνό-
τητας τοῦ λαοῦ μας. Αὐτό θά τό προωθήσω καί θά τό ὑποστηρίξω μέ κάθε
μέσο, ὥστε οἱ νέες γενιές νά μή χρειαστεῖ ποτέ στό μέλλον νά κοιτάξουν τίν
πατρίδα ἀπό μακριά καί νά ἀναζητήσουν τούς ὑπαιτίους μᾶς ἀκόμα ἐθνικῆς
τραγωδίας. Κλείνω μέ λίγους στίχους ἀπό τίς «Πατρίδες» τοῦ Κωστή Παλαμᾶ,
ἀφιερωμένους στίς ἀπανταχοῦ χαμένες ἐστίες μας: *«Ὁ λαός τῶν λειψάνων ζεῖ
καί βασιλεύει χιλιόφυχος. Στό πνεῦμα καί στό χῶμα λάμπει, τό νιώθω, μέ σκο-
τάδια μέσα μου παλεύει»*.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΝΤΑΒΕΛΗΣ
Δρ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - ΓΑΣΤΡΕΝΤΕΡΟΛΟΓΟΣ
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ ΟΜΙΛΟΥ ANIMUS

Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Συμπληρώνοντας 100 χρόνια από τί Μικρασιατική Καταστροφή θά αναφερθούμε στή χωροταξία πού μας επισυνάπτεται καί στό αφήγημα καί σέ προσωπικές μας σκέψεις.

Ό Μικρασιατικός Έλληνισμός, έχοντας μία παρουσία από τίν εποχή του Ίωνικού πολιτισμού, περίπου 3.000 έτων, υπεβλήθη σέ πογκρόμ σέ δύο περιόδους:

Άπό τό 1914 έως τό 1918, όπου επισυνέβη καί γενοκτονία των Άρμενίων.

Άπό 1919 έως τό 1924.

Τό τμήμα της Ευρωπαϊκής Τουρκίας, ή Κωνσταντινούπολη, τό παραθαλάσσιο μέτωπο της Μικρασίας, ή περιοχή του Πόντου, περιοχές της Κιλικίας καί της Βιθυνίας, κατοικούνταν από Έλληνες. Τό σύνολο του Έλληνικού πληθυσμού στην Μικρασία απαρτίζει περίπου τό 20% του γενικού πληθυσμού καί άγγιζε περίπου τά 2,85 εκατομμύρια πριν τό 1922.

Μετά τίν λήξη του μεγάλου πολέμου, δηλαδή του 1ου Παγκόσμιου Πολέμου, οί νικητρες δυνάμεις της Αντάντ, στίς όποιες ανήκε καί ή Ελλάδα, πραγματοποίησαν τίν σύσκεψη των Παρισίων για νά διευθετήσουν τόν απολογισμό του πολέμου κατά τόν όποιον οί δυνάμεις των Γερμανών, των Τούρκων καί των Βουλγάρων ήταν οί ήττημένες. Στην διάσκεψη των Παρισίων συμμετείχε ό Έλληνας πρωθυπουργός Έλευθέριος Βενιζέλος, ό όποιος είχε προσωπική φιλία μέ τόν Βρετανό πρωθυπουργό Λόιντ Τζόρτζ, άδιαμφισβήτητα θαυμαστή του Βενιζέλου αλλά καί της Έλληνικής φυλής γενικότερα. Ό Λόιντ Τζόρτζ πίστευε ότι οί Έλληνες πρέπει όπωσδήποτε νά έλέγχουν έδάφη στην Μικρασία καί γιατί τό δικαιούντο αλλά καί για τίν έμμεση έπωφέλεια του Ένωμένου Βασιλείου. Στην διάσκεψη αυτή καί μέ τί συγκατάνευση των δύο άλλων μεζόνων συμμάχων, των Ίταλων καί των Γάλλων, άποφασίστηκε ή έλευ-

ση Έλληνικού έκστρατευτικού σώματος στην πόλη της Σμύρνης –της οποίας από τις 300.000 πληθυσμού οι 170.000 ήταν Έλληνες, ενώ γενικότερα στο Σαντζάκιο της Σμύρνης υπερίσχυαν οι Μουσουλμάνοι– υπό την ηγεσία του έξαιρετου αξιωματικού Ζαφειρίου.

Ό συνταγματάρχης Ζαφειρίου έφτασε στην προκουμαία της Σμύρνης στις 2 Μαΐου του 1919, ηγούμενος Έλληνικής μεραρχίας Ευζώνων. Η ξακουστή προκουμαία του Καί, της Έλληνοκρατούμενης Σμύρνης (Γκισούρ Ίσιρ), γέμισε από τεράστιες Έλληνικές σημαίες και χιλιάδες πληθυσμό που υποδέχτηκε τον Έλληνικό στρατό παλλόμενος από υψηλή ένταση εθνικού φρονήματος. Αναρωτιόνταν όλοι από πού βρέθηκαν τόσες πολλές Έλληνικές σημαίες σε μία πόλη της Τουρκικής επικράτειας. Και όμως, οι Σμυρνιές ύφαιναν τις Έλληνικές σημαίες από μίνες πριν, παρακολουθώντας την φημιολογία περί ελεύσεως του Έλληνικού στρατού και ήταν πανέτοιμες. Τόσες πολλές Έλληνικές σημαίες δεν έχουν ξανααΰφωθεί ποτέ σε κανένα άλλο στιγμιότυπο της διαδρομής του Νεοελληνικού κράτους.

Με την εγκατάσταση του Έλληνικού διοικητηρίου στή Σμύρνη, άμεσα υπήρξε Τουρκικός αντίπερισπασμός από ομάδα στασιαστών Τούρκων με θύματα Έλληνες, την οποία ένεργεια τό σύνταγμα Ευζώνων τιθάσευσε άμεσα. Ο Βενιζέλος είχε όρισει ύπατο άρμοστή Σμύρνης τόν Άριστείδη Στεργιάδη. Δυστυχώς, ή καλή μέρα από τό πρωί φαίνεται, όπως λέει ο λαός. Θεωρεί ότι για τις πρώιμες έχθροπραξίες ευθύνονται Έλληνες Ευζωνοί και, για νά ήρεμίσουν τά πνεύματα και νά δείξει άκραιφνή αντικεμμενικότητα, διατάζει άμεσα νά εκτελεστούν παραδειγματικά οι δΐθεν πρωταίτιοι Έλληνες Ευζωνοί στους οποίους άποδόθηκε ή γένεσις τών έπεισοδίων.

Στόν Έλλαδικό χώρο εκείνη την έποχή υπήρχε διαμάχη μεταξύ Βενιζελικών και άντι-Βενιζελικών, οι όποιοι άντι-Βενιζελικοί στήριζαν την επάνοδο του βασιλιά Κωνσταντίνου του Στρατηλάτη, καθώς και πίστευαν και προέβαλλαν ως βασικό δόγμα της πολιτικής τους ότι ή εμπλοκή της Ελλάδος στην Μικρασία δεν ήταν ή προέπουσα πολιτικά, και ότι δεν θά έπρεπε νά χυθεί αίμα Έλλαδιτών για τούς Μικρασιάτες άδελφούς, τούς όποιους άποκαλοΰσαν «λεβαντίνους» λόγω υιοθέτησης δυτικότερου διαβίωσης και σχετικά άποχής από τό στρατιωτικό πνεύμα. Οι Βενιζελικοί πίστευαν τό αντίθετο. Εκείνη την στιγμή διαδραματίζονται τρία κομβικά γεγονότα, τά όποια θά σηματοδοτήσουν μετέπειτα σοβαρότατες εξέλιξεις.

Άπόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου στο σιδηροδρομικό σταθμού του Παρισιού από άντι-Βενιζελικό δράστη, κατά την όποία ο πρωθυπουργός τραυμα-

τίζεται αλλά αναρρώνει. Θάνατος του πρίγκιπα Αλέξανδρου από σππτική κατάσταση εξαιτίας δαγκώματος πιθήκου. Ο πρίγκιπας Αλέξανδρος ήταν χαρισματικός άνδρας, ο μόνος που ήταν σε συνεννόηση με τον πρωθυπουργό Βενιζέλο από την βασιλική οικογένεια και η απουσία του ήταν καταλυτική.

Πρὶν ἀναφερθοῦμε στό τρίτο κομβικό γεγονός, πρέπει νά ποῦμε ὅτι τό 1920 ὑπογράφεται ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν. Ἐκεῖ ὁ πρωθυπουργός Ἐλευθέριος Βενιζέλος, μέ τόν πλήρη ὑποστήριξη τοῦ Λόιντ Τζώρτζ καί τήν συγκατάνευση τοῦ Ἰταλοῦ Τιτόλι, τῶν Γάλλων ἀλλά καί τή σχετική οὐδετερότητα ἕως θετική ἀντιμετώπιση ἀπό τίς ΗΠΑ ὑπό τήν προεδρία τοῦ Χάρολντ Οὐίλσον, κατάφερε μέ τήν ἐπιρροή του ἡ Ἑλλάδα νά πάρει τό νότιο μέρος τῆς Ἀλβανίας, νά ὑπάρχουν σκέψεις γιά παραχώρηση τῆς Κύπρου ἀπό τοὺς Βρετανούς, νά πάρει τήν ἀνατολική Θράκη, τά Δωδεκάνησα καί νά πάρει μία ἔκταση περίπου 35.000 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων στά μικρασιατικά παράλια γύρω ἀπό τό Σαντζάκιο τῆς Σμύρνης, ἀφοῦ ἡ περιοχὴ καταστρεῖ γιά 5 ἔτη αὐτόνομη καί κατόπιν νά διεξαχθεῖ δημοψήφισμα μέ τό ἐρώτημα τῆς ἔνωσης ἢ μί μέ τήν μπετέρα Ἑλλάδα. Ὅπως γίνεται κατανοητό, ὁ Βενιζέλος κατέστησε τήν Ἑλλάδα χώρα τῶν πέντε θαλασσῶν καί τῶν δύο ἠπείρων. Ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα συναντοῦσε τόν τελικό της στόχο, δηλαδή τήν μερική παλινόρθωση τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Τό αἰτιατόν τῆς παραχωρήσεως τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καί τμήματος τῶν Μικρασιατικῶν παραλιῶν πέριξ τῆς Σμύρνης ἦταν ἡ προστασία τῶν χριστιανικῶν μικρασιατικῶν πληθυσμῶν (Ελληνοφόνων), οἱ ὅποιοι ὑφίσταντο ἀπό τοὺς Νεοτούρκους ἀπαγχονισμούς, ἀκρωτηριασμούς, βιασμούς, ἐξανδραποδισμούς, ἀνελέπτες πορεῖες σέ ἐρήμους, βρεφοκτονίες, καταναγκαστικά ἔργα καί ὅ,τι ἄλλο δέν μπορεῖ νά συμπεριλάβει ὁ πιό σαδιστικός ἀνθρώπινος νοῦς.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, στό Τουρκικό κράτος ἀναδύεται ὁ ἀστέρας τοῦ Κεμάλ Ἀτατούρκ, λαμπρός ἀξιωματικός καταγόμενος ἀπό τή Θεσσαλονίκη, ὁ ὁποῖος ἀφιερώνει τήν καριέρα του στόν πόλεμο κατὰ τοῦ Σουλτάνου καί τελικά στήν κατάρρευση τοῦ Σουλτανικοῦ χαλιφάτου. Ὁ Κεμάλ εἶναι ἰδρυτής τοῦ κόμματος τῶν Νεοτούρκων, τό ὁποῖο μετά τήν κατάρρευση τῆς Σουλτανικῆς μοναρχίας, ἐγκαθιδρυμένη γιά πολλές ἑκατονταετίες στήν Μικρασία καί στίς γύρω χώρες (Αἴγυπτος, Παλαιστίνη, Συρία, οἱ ὁποῖες πλέον μετά τή νίκη τῶν συμμάχων ἔχουν ἀποκοπεῖ καί ἡ Τουρκία περιορίζεται στή Μικρασία), ἠγείται πλέον τοῦ ἀγῶνα τοῦ Τουρκικοῦ ἔθνους. Αὐτό σχεδιάζει νά ἀναμορφώσει ριζικά ἐναντία στοὺς ξένους κατακτητές (Ἕλληνες καί σύμμαχοι αὐτῶν). Ὀνομάζει τόν πόλεμό του «πόλεμο τῆς ἀνεξαρτησίας». Συμμαχεῖ ἄμεσα μέ τοὺς Μπολσεβίκους τοῦ Λένιν στή Ρωσία, οἱ ὁποῖοι τοῦ παρέχουν πλουσιότατο ἐξοπλισμό

καί τεχνογνωσία, διακατεχόμενοι καί από μίσος έναντια στην κυβέρνηση Βενιζέλου, ή όποία κατά τόν Ρωσικό έμφύλιο είχε στείλει δύο μεραρχίες Έλληνικές στην Ουκρανία υπό τήν διοίκηση τών Γάλλων καί του στρατάρχη Άντο Ντανίκιν γιά νά πολεμήσουν τούς Μπολσεβίκους κομμουνιστές. Οί Μπολσεβίκοι δέν θά τό συγχωρήσουν ποτέ αυτό στον Βενιζέλο καί στην Ελλάδα.

Μετά τήν συνθήκη τών Σεβρών αποστέλλονται σημαντικά τμήματα έκστρατευτικού σώματος υπό τήν ήγεσία του άρχιστράτηγου, άρχηγού έκστρατευτικού σώματος Μικρασίας Λεωνίδα Παρασκευόπουλου. Ο Έλληνικός στρατός δημιουργεί προγεφύρωμα στην γραμμή Προύσσα, Νικομίδεια, Ούσάκ. Έλέγχει πλήρως τήν περιοχή αυτή της Μικρασίας, οργανώνοντας προσπλυτισμούς, ειρηνικές άφομοιώσεις, καθώς καί ίδρυση Έλληνορθόδοξων σχολείων στις κατεχόμενες περιοχές. Τό 1920 είναι ένα λαμπρό έτος γιά τήν Έλληνική έκστρατεία στην Μικρασία. Οί σύμμαχοι, παρέχοντας μέχρι στιγμής άφειδως καί τά δάνειά τους γιά τήν συνέχιση της έκστρατείας στή Μικρασία, ένισχύουν τόν ελληνικό άγώνα. Κομβικός βέβαια ό ρόλος της παρουσίας του Βενιζέλου.

Ο Βενιζέλος, γιά λόγους οί όποιοι θά έλεχθουν ιστορικως καί μελλοντικά, τό 1920 προκηρύσσει έκλογές, όπου ήττάται αναπάντεχα καί μέ διαφορά. Η συντηρητική δεξιά παράταση, οί άντι-Βενιζελικοί, Κωνσταντινικοί, εκλέγουν γιά πρωθυπουργό τόν Δημήτριο Γούναρη, άρχηγό του λαϊκού κόμματος. Ο Βενιζέλος φυγαδεύεται στό έξωτερικό έξόριστος.

Ο βασιλέας Κωνσταντίνος επανέρχεται στην Ελλάδα. Είναι σκιά, όμως, πλέον του παλιού καλού έαυτού του μέ σοβαρότατα οργανικά προβλήματα. Ο άλλοτε άποκαλούμενος στρατηλάτης είναι νωθρός καί στην σκέψη καί στην δράση. Στο μεταξύ άρχηγός έκστρατευτικού σώματος Μικράς Ασίας καί άρχιστράτηγος όρίζεται ό Άναστάσιος Παπούλας.

Μετά τήν ανάληψη της ήγεσίας από τούς Κωνσταντινικούς μέ τήν έλευση του 1921, γίνεται μία σειρά από εκκαθαρίσεις στις άνώτατες βαθμίδες του έκστρατευτικού σώματος της Μικρασίας· αυτό έχει ως άποτέλεσμα νά δουν τήν έξοδο έμπειρότατοι αξιωματικοί καί νά τούς αντικαταστήσουν αξιωματικοί μετρίων ίκανοτήτων από τό συντηρητικό στρατόπεδο καί τήν λαϊκή παράταξη. Η έλευση του Κωνσταντίνου στην Ελλάδα μέ τρένο προκαλεί φρενίτιδα έπυφημιών καί παροξυσμού σέ διάφορους σταθμούς της διαδρομής από τά συγκεντρωμένα πλήθη. Μήν ξεχνούμε ότι κεντρική προπαγάνδα του λαϊκού κόμματος προεκλογικως ήταν ή άπαγκίστρωση του έκστρατευτικού σώματος από τήν Μικρασία καί άφεση τών μικρασιατικών χριστιανικών πληθυσμών εις τήν τύχη τους. Αυτό συνεκινούσε μεγάλη μερίδα Έλλαδικού πληθυσμού.

Πάραυτα, με την έλευση του 1921, τό λαϊκό κόμμα αλλάζει ἄρδην πολιτική. Ὑπό τὴν ἡγεσία τοῦ Δημητρίου Γούναρη ἀποφασίζεται ὄχι μόνο ὅτι κεντρικός μοχλός τῆς πολιτικῆς θὰ εἶναι ἡ συνέχιση τῆς ἐκστρατείας, ἀλλὰ περὶ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ '21 ἀποφασίζεται ἡ προέλαση πρὸς τὴν Ἄγκυρα. Καθίσταται σαφῶς στόχος τῆς Ἑλλάδος ἡ κατάπνιξη κάθε ἐχθρικοῦ στοιχείου ἀπὸ τὴν μικρασιατική ἐνδοχώρα με τὴν στρατηγική καὶ ἠθική ἀτίμωση πού μπορεῖ νά ὑποστῆ ὁ ἐχθρός, ὅταν καταλαμβάνεται ἡ πρωτεύουσά του. Γίνονται συνεχῶς καινούργιες ἐπιστρατεύσεις καὶ καινούργιες κλάσεις στρατιωτῶν καλοῦνται στό στρατιωτικό σῶμα, τό ὁποῖο ἀριθμεῖ ἤδη περίπου 190.000 ἄνδρες καὶ ἀξιωματικούς.

Εἶναι ἐμφανές, ὅμως, πλέον ὅτι ἡ συμπεριφορά τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ οἱ ἀποφάσεις του δημιουργοῦν ποικιλόμορφο πλέον οὐδέτερο ἕως ἐχθρικό ἀπόηχο στίς συμμαχικές δυνάμεις, τά δάνεια τῶν ὁποίων πλέον πρὸς τὴν Ἑλλάδα γιά τίς ἀνάγκες τῆς ἐκστρατείας σταματοῦν νά παρέχονται. Ἡ Βρετανία ὑπό τόν Λόιντ Τζόρτζ εἶναι ἡ μόνη πού ἐξακολουθεῖ νά εἶναι αὐστηρῶς προσπλωμένη πρὸς τὴ χώρα μας διατηρῶντας τὴν γραμμὴ της ὡς τό τέλος. Ἡ Γαλλία, λόγω τῶν καταστάσεων στήν Κιλικία, καθὼς καὶ ἡ Ἰταλία ὑπό τόν Τιτόλι, λόγω τοῦ ὅτι ἡ ἴδια εἶχε βλέψεις πρὸς τά μικρασιατικά παράλια καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Βιθυνίας, ἀλλάζουν στάση. Ἡ Γερμανική ἡγεσία τοῦ Μεσοπολέμου καθὼς καὶ οἱ Μπολσεβίκοι εἶναι αὐστηρά προσπλωμένοι στήν ὑποστήριξη τοῦ Κεμάλ Ἀτατούρκ με ἔμφυχο καὶ ὑλικό δυναμικό. Στὴν ἀλλαγὴ στάσης τῶν συμμάχων συνετέλεσαν ἡ ἀλλαγὴ κυβερνήσεως στήν Ἑλλάδα (ἐγκαθίδρυση Γερμανόφιλης διοικήσεως), ἡ πεποίθησις στό ἐξωτερικό πὼς ἡ ἑλληνική ἐκστρατεία μεταβάλλεται ἀπὸ προστατευτική γιά τοὺς Χριστιανικούς πληθυσμούς σέ στρατό κατοχῆς γιά τὴν πλειοψηφία τῶν μουσουλμάνων κατοίκων τῆς Μικρασίας (πού ἐνὼ ἦταν διαφορετικῆς φυλετικῆς προελεύσεως ὅλοι αὐτοαποκαλοῦνταν Τοῦρκοι), καθὼς καὶ ὁ φόβος μὴ καταστῆ τελικὰ ἡ Ἑλλάς περιφερειακὴ δύναμη.

Τό τέλος τῆς ἀνοιξέως τοῦ 1921 ἀποφασίζεται ἀπὸ τὴν πολιτικοστρατιωτική ἡγεσία τῆς χώρας ἡ προέλαση στήν Ἄγκυρα. Στίς 29 Μαΐου τό 1921, στά πλαίσια ἑνὸς ἐνδοξοτάτου συμβολισμοῦ πού προκαλεῖ συνειρμούς σέ ὄλο τὸν ἑλληνισμό, ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἀποβιβάζεται στήν προκουμαία τῆς Σμύρνης, τό ξακουστό Καί, ὅπου χιλιάδες συγκεντρωμένα πλήθη με ἑκατοντάδες, τεράστιες σημαίες, ἐπευφημοῦν τὴν ἔλευσή του. Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐγκαθιδρύει τό διοικητήριό του στήν Κιουτάχεια, ὅπου καὶ πάλι ῥίγη συγκινήσεως διαπερνοῦν τὸν ἀπανταχόθεν ἑλληνισμό, ὅταν ὅλοι πλέον θωροῦν τὴν

παλινόρθωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας πιθανή. Αποφασίζεται σέ πρώτη φάση ή προέλαση στον Σαγγάριο ποταμό και ή διάσπαση του τουρκικού μετώπου από τό ελληνικό εκστρατευτικό σώμα. Η πορεία του ελληνικού στρατού τό καλοκαίρι του 1921 μέσα από τήν Άλμυρά Ίηρημο είναι πορεία έποποΐας και δαφνων δόξας. Τόν Αύγουστο του 1921 στον Σαγγάριο, στό Άφιόν Καραχισάρ και στό Έσκίσεχιρ, εύρισκόμενος πλέον ό στρατός στό κέντρο της Ανατολίας, διεξάγονται λυσσώδεις και αποφασιστικές μάχες από τήν ελληνική δύναμη Μικρασίας, της οποίας κατά κύριο λόγω έμπροσθοφυλακή ήταν τά ευζωνικά συντάγματα μέ τόν Κεμαλικό στρατό αντίπαλο. Ό Κεμαλικός στρατός αριθμούσε 40 μέ 50 χιλιάδες άντρες καλά εκπαιδευμένους μέ Γερμανούς και Ρώσους αξιωματικούς, ίκανό πυροβολικό και μέ ένίσχυση παραστρατιωτικών Τσετών. Οί Κεμαλικοί, λόγω του ότι υπερασπιζόνταν πάτριο έδαφος, αντίστανται λυσσαλέα και μέ γενναϊότητα. Πάραιτα ό ελληνικός στρατός, καθοδηγούμενος από τούς ήρωικούς ευζώνους, έγκλωβίζει τούς Κεμαλικούς μέ δύο κινήσεις-δαγκάνα και τούς δημιουργεί τρομερές απώλειες. Ό Έλληνικός στρατός πού μάχεται μέ τούς Κεμαλικούς ήταν περίπου ίσος σέ έμφυχο και υλικό δυναμικό. Δυστυχώς, παρ' όλο τόν ήρωισμό των ευζώνων, ή τρίτη αποφασιστική κυκλωτική κίνηση-δαγκάνα πού έπιχειρεί ό στρατός μας για να έκμηδενίσει όριστικά τούς Κεμαλικούς και να τούς αφανίσει δέν τελεσφορεί πλήρως. Αποτέλεσμα ήταν οί έναπομένουσες Κεμαλικές δυνάμεις να αποσυρθούν στα ένδότερα μη έξουδετερωμένες πλήρως. Ό δέ Έλληνικός στρατός, κάτω από τίς διαταγές της πολιτικής ήγεσίας θά παραμείνει αδρανής έως και τόν επόμενο καταστροφικό Αύγουστο του 1922, χωρίς να προβεί σέ καμία πολεμική ένέργεια.

Όπως γίνεται αντιληπτό τά έρωτήματα πού προκύπτουν για τήν στάση της πολιτικοστρατιωτικής ήγεσίας της χώρας είναι τεράστια. Ό στρατός πλέον απλώς μένει αδρανής σέ ένα σημείο και ή αδράνεια προκαλεί ατολμία, κάμψη του ήθικου, έσωστρέφεια και παραφιλολογία. Λόγω της απουσίας των συμμαχικών δανειών και της τεράστιας διαδρομής της γραμμής άνεφοδιασμού υπάρχουν έλλείμματα σέ φαγητό και νερό. Ήδη στην Αθήνα αρχίζει μέ τήν έλευση του 1922 να γίνεται πεποίθηση και να κυκλοφορείται ή άποψη ότι πρέπει να υπάρξει άπαγκίστρωση από τί Μικρά Άσία μέ κάθε τρόπο. Ό ύπατος Άρμοστής της Σμύρνης Άριστειδης Στεργιάδης έχει υποσχεθεί στους έλληνοχριστιανικούς πληθυσμούς ότι σέ οποιαδήποτε έκβαση του πολέμου ή πόλη και τό Σαντζάκιο της Σμύρνης θά προστατευτούν από τόν ελληνικό στρατό μέ όποιονδήποτε τρόπο. Στο μεταξύ οί σύμμαχοι έγκαλούν αλλά και παρα-

καλοῦν τὴν Ἑλλάδα μὲ εὐνοϊκοὺς γιὰ ἐμᾶς ὄρους νὰ ἀπαγκιστρωθεῖ τοῦ μετώπου προτεινόντάς μας στὶς ἀπαρχές τοῦ 1922 τὴν αὐτονομία καὶ σέ 5 ἔτη κατοχὴ τῆς Σμύρνης καὶ τὴν ἑλληνοποίηση τῆς Ἰμβρου, τῆς Τένεδου καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Δυστυχῶς, ἡ Ἑλλάς δὲν ἀποδέχεται οὔτε αὐτοὺς τοὺς ὄρους, οἱ ὁποῖοι ἦταν εὐμενεῖς γιὰ ἐμᾶς. Προπαγανδιστικὲς ἀφίσες τοῦ ΓΕΣ ἤδη ἀρχίζουν νὰ κυκλοφοροῦν μὲ πιχυαίους τίτλους ὅπως: «Ἐμεῖς δὲν ἠττηθήκαμεν ποτέ (ὁ στρατός), ἡ πολιτικὴ τῆς χώρας μας ἀπέτυχε». Κι ἐνῶ συμβαίνουν ὅλα αὐτὰ ἀπὸ μισαλλοδοξία, ἀνευθυνότητα ἢ λάθος ἀπόφαση, ἀντικαθίσταται ὁ Ἀναστάσιος Παπούλας τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1922 μὲ ἀρχιστράτηγο καὶ ἀρχηγό πλέον Μικρασιατικῆς ἐκστρατείας τὸν Χατζηνανέστη. Ἀπόφαση ἐξόχως κομβικὴ καὶ καταλυτικὴ ἀρνητικὰ γιὰ τὴν τελικὴ ἔκβαση τῆς ἐκστρατείας νὰ ἀντικατασταθεῖ ἓνας ἔμπειρος ἀνώτατος ἀξιωματικὸς μὲ ἓναν ἀξιωματικὸ ἀνώτατο, ὁ ὁποῖος ἀσχολοῦνταν κατὰ κύριο λόγο μὲ τὸ γυάλισμα τῶν μποτῶν τῶν ἀξιωματικῶν του σέ ἐπιθεωρήσεις καὶ μὲ πειθαρχικὲς τιμωρίες τοῦ ἐκστρατεύματος. Ὁ Χατζηνανέστης ἐκρίνετο γενικὰ ἀνίκανος καὶ ἑλλειμματικὸς στὴν στρατιωτικὴ ὀργάνωση καὶ πειθαρχία τοῦ στρατεύματος.

Πάραυτα τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1922, ἐνῶ σέ ὅλη τὴν πολιτικοστρατιωτικὴ ἡγεσία τῆς χώρας ὑπῆρχε αἴσθημα ἠττοπάθειας, ἐσωστρέφειας καὶ πανικοῦ σέ σχέση μὲ τὴν ἔκβαση τῆς Μικρασιατικῆς ἐκστρατείας, γίνεται μία πρόταση πρὸς τοὺς συμμάχους, στὴν ὁποία ὁ Χατζηνανέστης πρέπει νὰ λεχθεῖ ἔλαβε ἐνεργὸ μέρος, ὥστε σέ ἀντάλλαγμα τῆς ἀπαγκίστρωσης τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴν ἐνδοχώρα, νὰ κινηθεῖ τὸ ἑλληνικὸ ἐκστρατευτικὸ σῶμα καὶ νὰ καταλάβει τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ πρόταση αὐτὴ τῶν Ἑλλήνων τρομοκρατεῖ τοὺς συμμάχους. Μαθαίνοντας οἱ Ἑγγλέζοι καὶ οἱ λοιποὶ σύμμαχοι, πού διαφύλατταν τὰ στενὰ τῶν Δαρδανελίων καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη, τίς ὀργανωμένους κινήσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀπὸ 2 μεραρχίες, οἱ ὁποῖες ὑπάρχουν πληροφορίες ὅτι ὀδεύουν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ κατάληψη τῆς Βασιλίδας τῶν πόλεων, στέλνουν αὐστηρὸ μῆνυμα στὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησις ὅτι, ἂν τελικὰ διαπραχθεῖ ἡ ἀπονενομημένη ἀπόπειρα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ Χατζηνανέστη γιὰ κατάληψη τῆς Κωνσταντιπόλεως, ἡ ἀπάντησις τῶν συμμάχων θὰ εἶναι ἐκκωφαντικὴ καὶ θὰ εἶναι στρατιωτικῆς φύσεως. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ὑποχωρεῖ. Πάραυτα, πρέπει νὰ σημειώσουμε στὸ πλαίσιο τῆς VIASAT HISTORY ὅτι, ἂν γινόταν ἡ προέλασις, ἡ Κωνσταντινούπολη πιθανότατα θὰ εἶχε καταληφθεῖ ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ στρατό, παρόλη τὴν συμμαχικὴ ἄμυνα.

Ὁ Κεμαλικὸς στρατός καὶ οἱ Τσέτες, βλέποντας τίς παλινωδίες καὶ τὴν

παθογένεια πού διέπουν τό έλληνικό στράτευμα στήν Μικρασία γιά 12 μήνες, στίς 6 Αύγουστου τοῦ 1922 ἐπιχειροῦν σφοδρή ἔφοδο στό έλληνικό ἐκστρατευτικό σῶμα ἀπό 3 σημεία. Ἡ γραμμή ἄμυνας στόν Σαγγάριο, στό Ἄφιόν Καραχισάρ καί στό Ἐσκί Σεχίρ σπάζει. Τό ἠθικό του στρατοῦ ἀπό τήν ἀδράνεια, τήν ἔλλειψη ἐφοδίων καί τίς συνεχόμενες μεταβολές πρὸς τό χειρότερο εἶναι στό ναδίρ. Αἰσθάνονται πλέον ὅτι δέν εἶναι ἀπόγονοι τῶν ἐνδόξων Βυζαντινῶν Ἑλλήνων καί ὅτι δέν πολεμοῦν γιά τήν Μικρασία, ἀλλά ὅτι τά κίνητρα τῆς παρουσίας τους ἐκεῖ ἀρχίζουν νά μὴν τοὺς ἀγγίζουν συναισθηματικά. Παράλληλα, πρέπει νά ὑπογραμμίσουμε ὅτι, ἐνῶ οἱ μικρασιατικοὶ ἑλληνορθόδοξοι πληθυσμοὶ ἀποτελοῦσαν τοῦ 20% τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μικρασιατικῆς χερσονήσου, εἶχαν ὑψηλή παιδεία καί πολιτισμό στίς στρατιωτικές ἀρετές, δέν ἐνεπλάκηναν ἰδιαίτερος, καί γι' αὐτό ἀπό τοὺς Ἑλλαδίτες ἀπεδόθη τό προσωνύμιο «Λεβαντίνοι». Ὁ Ἑλληνικός στρατός ἀρχίζει νά ὑποχωρεῖ ἄτακτα. Οἱ γραμμές τοῦ μετώπου σπάζουν. Μόνο τό ἐκστρατευτικό σῶμα τοῦ βορρᾶ ὀπισθοχωρεῖ τακτικά, καθὼς καί ἡ ὄγδοη μεραρχία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπό 4.500 ἀξιωματικούς καί ὀπλίτες ὑπὸ τήν ἡγεσία τοῦ Δημήτριου Θεοτόκη, ὑποχωρεῖ τακτικά μέσα ἀπό τήν πορεία της στήν Ἄλυμυρά Ἴερημο, δείχνοντας αὐταπάρνηση, αὐτοθυσία, ἥρωισμό καί καταδεικνύοντας παράλληλα τό τί μπορεῖ νά κάνει ἕνας στρατός ὅταν ἀξιωματικοὶ καί ὀπλίτες εἶναι ἐνωμένοι σάν γροθιά.

Στίς 13 Αύγουστου τό μέτωπο ἔχει σπάσει ὀλοσχερῶς. Ὁ Ἑλληνικός στρατός στήν ὑποχώρησή του καίει ἀρχειοφυλάκιο καί μερικές συνοικίες τῆς πόλης τῆς Προύσσας. Ὑπάρχουν καί κάποιες μαρτυρίες γιά ἐκτελέσεις Τούρκων κατασκόπων. Ὁ Κεμαλικός στρατός μέ τοὺς Τσέτες στήν ἐπέλασή τους στήν μικρασιατική ἐνδοχώρα βγάζει ὅλα ἐκεῖνα τά κτηνώδη ἔνστικτα, τά ὁποῖα ἐπιδεικνύει ἕνας ὄχλος πού ἔχει καί τό αἶσθημα τῆς ἐκδίκησης λόγω κατοχῆς, ἀλλά παράλληλα πού ὀδηγεῖται καί ἀπό αἰμοσταγεῖς ἡγέτες. Λέγεται ἀπό μερικούς ἱστορικούς ὅτι ὁ Ἑλληνικός στρατός τῆς κατοχῆς ὑπέβαλε τοὺς ντόπιους σέ βασανιστήρια καί διωγμούς. Οἱ μαρτυρίες ὁμως, εἰδικά του Βρετανοῦ Τόμπιν καθὼς καί ἑνὸς Ἀμερικανοῦ συγγραφέως, εἶναι μερικές, μὴ στοιχειοθετημένες, ὅπως καί κόκκοι ἄμμου μπροστά στό πογκρόμ πού ὑπέστη ὁ Μικρασιατικός Ἑλληνισμός ἀπὸ τοὺς Νεοτούρκους. Μπαίνοντας στίς 6 Σεπτεμβρίου στή Σμύρνη ἡ ἐμπροσθοφυλακή τῶν Τσετῶν, ὁ κόσμος ἀφηνιασμένος τρέχει στοὺς παράδρομους νά σωθεῖ φωνάζοντας «ἔφτασαν οἱ Τσέτες». Ὁ Ἑλληνικός στρατός ἔχει ἤδη δοθεῖ διαταγή νά ἐγκαταλείψει τήν Μικρασία ὅπως-ὅπως,

μέσω τῶν κοντινῶν νησιῶν κατά κύριο λόγο καί μετά στό λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ καί ἀφήνοντας τοὺς πληθυσμούς στό ἔλεος τῶν Τούρκων. Ὁ ὑπάτος ἀρμοστής Ἀριστείδης Στεργιάδης, τοῦ ὁποίου ἡ διαδρομὴ καί θητεία στὴν Σμύρνη ὑπῆρξε ἀνθελληνική, ἐγκαταλείπει ὅπως-ὅπως καί φεύγει στό Παρίσι προδίδοντας τὴν ὑπόσχεση πού ἔδωσε στοὺς Σμυρνιοὺς ὅτι θὰ προστατευτοῦν. Μέσα στὴν πόλη οἱ Τούρκοι προχωροῦν σέ βιασμούς, σφαγές, ἀπαγχονισμούς, σύρσιμο Ἑλλήνων προυχόντων ἀπὸ σχοινιά πίσω ἀπὸ αὐτοκίνητα στό πλακόστρωτο, λεπλασίες, ἐξανδραποδισμούς, καί ὅ,τι λογῆς κτηνώδες μπορεῖ νά σκεφτεῖ τὸ ἀνθρώπινο μυαλό ὅταν βαρβαρίζει. Προβαίνουν καί σέ ἐκσπλάχνωση ἐγκύων καί πετοῦν τὰ ἐμβρυα καί τὰ βρέφη στὰ πλακόστρωτα. Ἀφοῦ βιάζονται τῆς Ἑλληνίδες, ἀποκόπτουν τοὺς μαστοὺς τους. Ὁ Ἀμερικάνος Χόρτον ἔγραψε ἀργότερα ὅτι αὐτὸ πού ἔγινε στὴν Σμύρνη εἶναι ὅ,τι πιὸ κτηνώδες μπορεῖ νά ζήσει ὁ ἀνθρώπος.

Στὶς 13 Σεπτεμβρίου οἱ Τσέτες πυρπολοῦν τὴν Ἑλληνική καί τὴν Ἀρμενική συνοικία τῆς Σμύρνης. Ἡ φωτιά ἀρχίζει νά παίρνει ἔκταση καί καίει πλέον ὅλη τὴν πόλη. Ἐκαγε γιὰ 3 μέρες. Οἱ Ἑλληνοχριστιανικοὶ πληθυσμοὶ συγκεντρώνονται στὴν προκυμαία γιὰ νά σωθοῦν ἀπὸ τὰ πλοία καί τίς βάρκες πού προσπαθοῦν νά τοὺς πάρουν καί νά τοὺς βοηθήσουν, ἄλλα βουλιάζουν καί ἄλλα δέν ἔχουν πλέον χωρὸ, οὕτως ὥστε τοὺς πλεονάζοντες τοὺς πετοῦσαν στὴν θάλασσα νά πνιγοῦν. Μάνα χάνει τὴν κόρη, κόρη τὸ βρέφος, πατέρας τὴν γυναῖκα καί τὰ παιδιά, καί διαδραματίζεται γενικότερα εἰκόνα ζόφου καί τρόμου. Τὰ συμμαχικά πλοία παρακολουθοῦν οὐδέτερα καί ἀμέτοχα στή σφαγὴ καί τὴν πυρπόληση τῆς Σμύρνης. Μόνο οἱ Ἀμερικανοὶ ἔδωσαν πρακτικὰ χεῖρα βοήθειάς στους κατατρεγμένους στὴν προκυμαία.

Ὅταν μπῆκαν οἱ Τσέτες στὴν Σμύρνη, ὁ Νουρεντίν Πασᾶς, πού κατέλαβε τὴν πόλη καί ἔφτασε στό διοικητήριο, ζήτησε νά τοῦ παραδώσουν τὸν μητροπολίτη Σμύρνης, καταγόμενο ἀπὸ τὴ Δράμα ὀσιοεθνομάρτυρα Χρυσόστομο. Ὁ Χρυσόστομος, κατὰ τὴν θητεία του στὴν Σμύρνη, ἐπέδειξε στοργὴ καί προστασία σέ ὅλο το ποίμνιο, καί Χριστιανούς καί μουσουλμάνους. Τοῦ ἐπροτάθη νά ἐγκαταλείψει τὴν Σμύρνη, ἀλλὰ ἀρνήθηκε ὑποστηριζόμενος ὅτι θὰ παραμείνει μέ τὸ ποίμνιό του. Ὁ Νουρεντίν φτάνοντας στὸν Χρυσόστομο καί ἔχοντας τὸν ἀπέναντι τὸν ρώτησε: «Καί τώρα ἐγὼ τί πρέπει νά σέ κάνω;». Κι ὁ Χρυσόστομος ἀπάντησε: «Ἄν νομίζεις ὅτι ἔκανα κακὸ μπορεῖς νά μέ φονεύσεις, ἂν ἔκανα καλὸ νά μέ ἀφήσεις». Καί τοῦ ἀπαντᾷ ὁ Νουρεντίν: «Ἐγὼ θὰ σέ παραδώσω στὸν ὄχλο, καί ἐάν ἔκανες καλὸ ἢ κακὸ θὰ σοῦ συμπεριφερθοῦν ἀναλόγως». Ὁ τυφλωμένος μουσουλμανικὸς τουρκικὸς ὄχλος πού διμοῦσε γιὰ τὸ

αἷμα τοῦ ἱεράρχη, ἀφοῦ τοῦ παρεδόθη τό σῶμα του στά χέρια τους, τοῦ τράβηξαν τί γενειάδα ὥσπου νά τίν ἀποσπάσουν, τόν ἔβαλαν σέ ἓνα γαϊδουρί, τοῦ ἔκοπαν τά αὐτιά καί τί μύτη, καί ἀφοῦ καταματωμένο καί χτυπῶντας τον συνεχῶς τόν περιέφεραν σέ ὅλους τούς δρόμους τῆς Σμύρνης, στό τέλος τόν πῆγαν σέ μιά ἔρημη συνοικία, ὅπου τόν κατακρεοῦργησαν καί τόν διαμέλισαν. Αὐτό ἦταν τό τέλος τοῦ ὀσιοεθνομάρτυρος Χρυσοστόμου, τοῦ ὁποίου ἡ μνήμη πρέπει νά μείνει ἄσβεστη εἰς τό διηνεκές γιά τό Γένος μας.

Ἀπό τά 2,5 ἑκατομμύρια τῶν Ἑλλήνων, 900.000 μέ τίν συνθήκη τῆς Λωζάνης τοῦ 1923 (ἡ ὁποία προέβλεπε τίν ἀνταλλαγῆ πληθυσμῶν) κατέφυγαν στήν ἑλλαδική χερσόνησο. Ἐπίσης 500.000 Τοῦρκοι ἔφυγαν ἀπό τίν Ἑλλάδα καί πῆγαν στήν Μικρασία. Ἄρα, γίνεται κατανοητό πῶς ὅ,τι ἀπομένει ἀπό τίν ἀφαίρεση εἴτε ἀλλαξοπίστησαν ὡς κρυπτοχριστιανοί εἴτε ἀφανίστηκαν. Οἱ πρόσφυγες προσέφεραν στήν Ἑλλάδα καί ὡς ἐργατικό βιομηχανικό δυναμικό καί στήν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας καί τοῦ πολιτισμοῦ, καθώς καί γενικότερα στόν ἐκσυγχρονισμό τῆς χώρας. Ἐρωτήματα ἀνάιτια καί παραφιλολογία ἀνέπτυξαν οἱ Ἑλλαδίτισσες γυναῖκες γιά τά ἦθη τῶν Μικρασιατῶν γυναικῶν. Ἐπίσης, πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἓνας σημαντικότετος ἀριθμός προσφύγων κηδεμονεύτηκε κάτω ἀπό τό κομμουνιστικό κίνημα, δίνοντας ἕναυσμα γιά τά γεγονότα τοῦ '43-'49, λόγω ἀντιβασιλικῆς τραυματικῆς ψυχολογίας.

Ὁ Κεμάλ, παρότι διώκτης καί τύραννος τῶν Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, ἀναγορεύτηκε ὀριστικά ὁ ἡγέτης τῆς σύγχρονης Τουρκίας. Ἀναμόρφωσε τό κράτος του διαστρωματικά, ἐξαφανίζοντας πρωτίστως καί προβαίνοντας σέ γενοκτονίες μειονοτικῶν πληθυσμῶν. Ὅπωςδήποτε πάντως γιά τό ἔθνος του ὑπῆρξε ἀναμορφωτής, ἀλλά γιά ἐμᾶς ὁ μοιραῖος ἄνθρωπος. Δέν θά ἦθελα νά σχολιάσω τά μετέπειτα σύμφωνα φιλίας μέ τίν προσωπική φιλία πού διαμείφθηκε μεταξύ Βενιζέλου καί Ἀτατούρκ.

Τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1922 μετά τίν Μικρασιατική καταστροφή καί τίν κατάρρευση τῆς Μεγάλης Ἰδέας οἱ Βενιζελικοί πού ξαναῆρθαν στήν ἐξουσία διποῦν γιά τό αἷμα τῶν πρωταίων τῆς καταστροφῆς. Εἶναι ἡ ἀρχή τοῦ μεγάλου ρήγματος μεταξύ Δεξιάς καί Κεντροαριστερᾶς πού συνεχίζεται ἀκόμη καί μέχρι σήμερα. Συλλαμβάνονται 8 κορυφαῖα στελέχη τοῦ λαϊκοῦ κόμματος, τά ὁποία ὀδηγοῦνται σέ ἕκτακτο στρατοδικεῖο στίς 31 Ὀκτωβρίου 1922 ὑπό τόν ἀξιωματικό Ὀθωναῖο, ἀπό τούς ὁποίους οἱ 6, δηλαδή ὁ Γούναρης, ὁ Πρωτοπαπαδάκης, ὁ Στράτος, ὁ Θεοτόκης, ὁ Μπαλατατζῆς καί ὁ Χατζηνανέστης ἐκτελοῦνται στό Γουδί τίν ἴδια μέρα τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως (15 Νοεμβρίου 1922), γιά νά μὴν ὑπάρξουν ἀντιδράσεις ἀπό τό ἐξωτερικό καί τό ἐσωτερικό.

Βέβαια, οί αντιδράσεις ὄλο τό δίμηνο τῶν συνεδριάσεων καί ἀπό τίς συμμαχι-
κές δυνάμεις ἀλλά καί ἀπό τό ἐσωτερικό ἦταν τεράστιες. Παρ' ὅλα αὐτά ἡ
κυβέρνηση Πλαστήρα πού εἶχε ἀναλάβει δέν ἔδειξε καμία ἀνοχή καί ἔκλεισε
τό θέμα ἀκαριαία γιατί θεώρησε τόν αὐτόν ἐπίλογο ὡς κάθαρση, σύμφωνα μέ
τὴν ἀρχαία τραγωδία γιά αὐτά πού εἶχαν διαδραματιστεῖ. Σημειωτέον ὅτι τό
2010 ὁ Ἄρειος Πάγος μέ πρωτοβουλία ἀπογόνου τοῦ Πρωτοπαπαδάκη συνε-
κλήθη καί ξαναδίκασε τούς 6 ἐκτελεσθέντες καί ἡ ἀπόφαση τοῦ Ἄρειου
Πάγου ἦταν ἀμετάκλητη ἀθωωτική. Ὁ ἐθνικός διχασμός στὴν Ἑλλάδα ἦδη εἶχε
πάρει τόν δρόμο του.

Κάποιες σκόρπιες σημειώσεις:

Τόν Ἀπρίλιο τοῦ '22 πρωθυπουργός γιά τρεῖς μῆνες ἀνέλαβε ὁ Πρωτοπα-
παδάκης. Διχοτόμησε τό νόμισμα οὕτως ὥστε νά ἐνισχύσει τὴν Ἑλληνική οἰκο-
νομία καί παραλλήλως νά ἐνισχυθεῖ σέ ἐφόδια τό μικρασιατικό στρατεύμα. Ἡ
ἐνέργεια τοῦ Πρωτοπαπαδάκη, πού προηγουμένως ἦταν ὑπουργός οἰκονο-
μικῶν στὴν κυβέρνηση Γούναρη, ἦταν καινοτόμος καί πρωτοπόρα κι ἔσωσε
τὴν Ἑλληνική οἰκονομία. Πράγματι ὁ Πρωτοπαπαδάκης ὑπῆρξε τό ἀθώωτερο
θύμα ἀπό τούς ἔξι ἐκτελεσθέντες.

Ὁ Ἰωάννης Μεταξᾶς, ἀνώτερος ἀξιωματικός τότε, ἀρνήθηκε νά ἀναλάβει
τὴν ἀρχιστρατηγία πού τοῦ πρότειναν οἱ Κωνσταντινικοὶ παραχωρῶντας τὴν
στὸν Ἀναστάσιο Παπούλα, γιατί πίστευε ὅτι ἡ προέλαση πρὸς τὴν Ἄγκυρα
ἦταν ἄκυρη καί γεμάτη κενά στρατηγικά.

Ὁ ναύαρχος τοῦ βασιλικοῦ ναυτικοῦ Οὐίνστον Τσώρτσιλ, μετέπειτα πρω-
θυπουργός Βρετανίας σέ 2 θητείες, πίστευε στίς ἱκανότητες τοῦ ἑλληνικοῦ
στρατοῦ, ἀλλά, παραλλήλως, τόνιζε ὅτι γιά νά ἐπιτευχθεῖ αὐτό τό ἐγχείρημα,
ἔπρεπε τό ἐκστρατευτικό σῶμα νά ἀριθμεῖ τουλάχιστον 600.000 ἄνδρες καί
ὄχι 200.000 πού ἦταν στὴν πραγματικότητα.

Ἡ μικρασιατικοὶ πληθυσμοὶ δέν προσέφεραν ὅσο ἔπρεπε στρατιωτικά, ὄχι
ἀπὸ ἔλλειψη ἀνδρείας ἀλλά ἴσως λόγῳ τῶν ἠθῶν τῆς ἐποχῆς. Παρ' ὅλο αὐτά
ἡ προσίλωσή τους στὴν Μεγάλῃ Ἰδέᾳ ἦταν παροικιῶδης. Οἱ Βιθυνοὶ προσέ-
φεραν καί στρατιωτικά.

Ἐκεῖνος μαζί μέ τούς ὀπαδούς τοῦ Πλαστήρα πού ἦταν ὁ πιό μεγάλος θια-
σώτης τῆς καταδίκης τῶν ἔξι σέ θάνατο ἦταν ὁ μετέπειτα δικτάτορας Πάγκα-
λος, καί αὐτό τό ἔκανε γιά καθαρὰ μικροπολιτικούς λόγους. Ὁ Πάγκαλος, ὁ
ὁποῖος κυβέρνησε ἀργότερα τὴ χώρα ὡς δικτάτορας τό 1925, ἐγκαινίασε ἀκόμα
καί τὴν μέθοδο ἐκτέλεσης διὰ ἀπαγχονισμοῦ δημοσίως στό λιμάνι τῆς Θεσσα-
λονίκης γιά ἐφοριακοὺς κρατικούς λειτουργοὺς μέ τὴν κατηγορία τῆς κατὰ-

χρησης. Όσο για τόν ίδιο, αποδείχτηκε αργότερα ότι υπήρξε επίσης καταχραστής και διασπαθιστής δημοσίου χρήματος.

Τό 1935, στά πλαίσια τής εξέλιξης τού έθνικου διχασμού, ή δεξιά παρατάξη μέ τίν κατηγορία τής μείζονος προδοσίας εξετέλεσε πιθανώς ως άντεκδίκηση για τούς έξι, τόν υπέργρηρο απόστρατο άρχιστράτηγο τού έλληνικου έκστρατευτικού σώματος στή Μικρασία και ένδοξο άνδρα Άναστάσιο Παπούλα. Έξι τουφέκια νεανίσκων στρατιωτών από 6 σφαίρες τό καθένα, σύνολο 36 σφαίρες, έπληξαν τόν 77χρονο άρχιστράτηγο. Δέν έδέχθη νά τόν περιδέσουν μέ μαντίλι. Πρό τής εκτελέσεως αναφώνησε: «Στρατιώτες μου δέν σās κατηγορώ για αυτό πού κάνετε, κάποτε σās διέταξα, νά γνωρίζετε ότι υπηρέτησα τίν πατρίδα αδóλως, ζήτω ή Έλλάς!». Τά τελευταία κορυφαία άπόνερα τού έθνικου διχασμού παίζονταν μιά 15ετία αργότερα, Αύγουστο και πάλι, τό 1949, στή κορυφογραμμή τού Γράμμου μέ τίν συντριβή τού δημοκρατικού στρατού από τόν έθνικό κυβερνητικό στρατό.

25.000 νεκροί στρατιώτες, 100.000 τραυματίες φαντάροι, 1.500.000 άγνοούμενοι ή νεκροί Μικρασιάτες, αυτό εΐναι τό άποτέλεσμα τών πεπραγμένων τού 1919-1922. Έγείρονται έρωτήματα άν θά έπρεπε νά ξαναγίνουν όσα γίνανε. Κατόπιν έορτής όμως... έχουμε τό τέλος τής Μεγάλης Ίδεάς πού εΐχε υίοθετίσει ό Ίωάννης Κωλέττης τό 1844 και μέ τίν όποία ή Έλλάς υπερτριπλασιάστηκε sé 100 έτη. Βέβαια, έπειδή ή ταφόπλακα τής Μεγάλης Ίδεάς υπήρξε ψυχοτραυματική για τό γένος, ή αναφορά της άκόμα και συμβολικά σήμερα εκλαμβάνεται από εκσυγχρονιστικούς κύκλους ως πατριδοκαπηλία, κίνδυνος για τίν ειρήνη και έθνικισμός. Άραγε, όλοι αυτοί οι κύκλοι τί άπάντηση έχουν νά δώσουν όταν τό έλληνικό έθνος μεγάλωσε 2,5 φορές έχοντας ως πρότυπο τίν Μεγάλη Ίδέα;

Έπικαλούμεθα πάντα ότι οι σύμμαχοι δέν ήταν δίπλα μας, όμως εΐναι μύθος. Οι σύμμαχοι, οι Άμερικανοί και οι Βρετανοί ήταν δίπλα μας, οι Γάλλοι και οι Ίταλοι έξυπνηρέτησαν τά δικά τους συμφέροντα, οι Γερμανοί και οι Μπολσεβίκοι ήταν έχθρικοί αρχικώς.

Οί γεϊτόνές μας ύπό τίν ποδηγέτηση τής συγκυβέρνησης και τής όλου άντιπολιτεύσεως μās άπειλοϋν και μās έγκαλοϋν καθημερινώς. Πράγματι τό 1071, τό 1176, τό 1453, τό 1897, τό 1922, τό 1974, τό 1996 όταν συναντηθήκαμε στρατιωτικά μās κατήγαγαν έθνικά κατάγματα ή άκρωτηριασμούς ή άπόπειρες όλιστικής έξοντώσεως. Πρέπει, όμως, νά ένθυμοϋνται καλά και τό τί συνέβη τό 1821, μετά από 368 έτη όθωμανικής κατοχής, όπως και τό 1912-1913 όταν ό Κωνσταντίνος ήταν άκόμη στά καλά του και υπήρχε όμοφυχία.

Καί κάτι τελευταίο. Ἐπειδή ἡ ἱστορία κάνει κύκλους καί εἶναι ὅπως ἓνα χαλί πού τυλίγεις καί πᾶς νά βάλεις κάτι ἀπό κάτω του καί τότε τό τύλιγμα τοῦ χαλιοῦ δέν πειθαρχεῖ, ἀλλά τό χαλί ἀρχίζει νά ταλαντεύεται σάν φίδι, θά πρέπει νά γνωρίζουν γιά νά ζήσουμε εἰρηνικά, πού αὐτό εἶναι ἡ ἐπιδίωξη πιστεύω τῶν λογικῶν καί ἀπό τίς δύο πλευρές, ὅτι ἡ ἀλαζονεία δημιουργεῖ ἐπίπλαστες προσδοκίες καί ὅτι ὁ Ἑλληνισμός δέν θά παραδώσει ἐδάφη χωρίς νά χυθεῖ καί ἡ τελευταία ρανίδα αἵματος. Ἄς ἐνθυμούμεθα καί ἐμεῖς καί ἐκεῖνοι ὅτι ὅλα εἶναι τυχαιοποιημένα καί ἐμπλέκεται τό πεπρωμένο καί ὅτι ἡ ἀκμή διαδέχεται τήν παρακμή καί τούμπαλιν. Τό 1040 ὑπό τόν Τογρούλ Μπέν 3-4 χιλιάδες τοξονομάδες ἀπό τίς στέπες τοῦ Οὐζμπεκιστάν καί τῆς Μογγολίας θαύμασαν τίς παρυφές τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας κι ἔμειναν ἐμβρόντητοι ἀπό τό μεγαλεῖο καί τήν γλιδή τῆς Γεωργίας καί τῆς Ἀρμενίας. Σέ 1.000 χρόνια, ἀφοῦ ἐξισλάμισαν ὅλη τήν Μικρασία, ἀριθμοῦν σήμερα 82 ἑκατομμύρια, χρησιμοποιοῦντας τή λέξη «Τοῦρκος» γιά τουλάχιστον 20 διαφορετικές ἐθνολογικές ὀντότητες. Ὁ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος εἶχε ἀναφωνήσει «τά πάντα ῥεῖ.....»

ΦΑΝΗ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΡΙΑ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ - ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ,
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ - ΛΑΟΓΡΑΦΟΣ

Η ΓΑΣΤΡΟΝΟΜΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ. ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ, ΠΟΝΤΟΣ, ΙΩΝΙΑ-ΣΜΥΡΝΗ

*Στὴν μνήμη τοῦ παπποῦ μου Εὐάγγελου Καλοκαιρινοῦ,
πρόσφυγα ἀπὸ τὴν Σμύρνη, πού μέ μεγάλωσε μέ τίς μνημές καί τά βιώματά του*

«**Κ**υριακή, πού καθόμαστε ὀλόκληρη ἡ φαμελιά σέ τραπέζι, τότες τ' ἄρεζε νά σπικώνει ἐμένα πού μ' ἔβλεπε πάντα σάν τόν γραμματιζούμενο τοῦ σπιτιοῦ, νά λέω τό *Πάτερ ἡμῶν*. Δέν καταλάβαινα γοῖ ἀπ' ὄ,τι ἔλεγε τούτη ἡ προσευχή καί μιά μέρα εἶπα στή μάνα μου:

— Τό “Πάτ” μπρέ μάνα, ξέρω τί θά πει. Μά κείνο τό “ἐρημῶν” μέ μπερδεύει...»¹.

Ἡ κουλτούρα τῶν Μικρασιατῶν. Τό οἰκογενειακό τραπέζι. Ἡ φαμίλια γύρω ἀπό αὐτό, ἡ προσευχή, οἱ γεύσεις, οἱ μυρωδιές, ἡ ζωηρή κουβέντα, ἡ ἀστείρευτη φροντίδα τῆς μάνας, ἡ πατροπαράδοτη συνταγή τῆς γιαγιᾶς, ἡ συνδρομή τῆς κόρης στό στρώσιμο τοῦ τραπεζιοῦ, ἡ διαγενεακὴ συνύπαρξη ἀλλὰ καί ἡ σκυτάλη πού περνάει ἀπὸ γενιά σέ γενιά. Ἡ ἑλληνικὴ παράδοση μαζί μέ τὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ πίστη. Ἡ προσευχὴ πού προηγεῖται πάντα γιὰ νά εὐλογηθεῖ «ἡ βρώση καί ἡ πόση».

Τό οἰκογενειακό τραπέζι εἶναι ἡ ὥρα τῆς σύμπνοιας, τῆς χαλάρωσης, τῆς συζήτησης, τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν προσωπικῶν νέων, τοῦ εὐφραντικοῦ σχολιασμοῦ, τῆς ἀμεσης βλεμματικῆς ἐπαφῆς ὄλων. Τό φαγητό γύρω ἀπὸ τό τραπέζι συμβολίζει τὴ σταθερότητα. Μαθαίνεις σεβασμό, γι' αὐτό δέν κάθεσαι ποτέ στὴν θέση τοῦ παπποῦ. Μαθαίνεις νά προσφέρεις. Μαθαίνεις ἀξίες ὅπως ἡ φιλοξενία, ἡ φροντίδα καί ἡ ἐυγνωμοσύνη. Νιώθεις τί σημαίνει οἰκογενειακὴ θαλπωρή.

¹ Διδῶ Σωτηρίου, *Ματωμένα χρώματα*. Κέδρος, Ἀθήνα 2003 (80ή ἐκδ.), σ. 11-16.

Πέρα από αυτά όμως είναι και κάτι άλλο. Τό οικογενειακό τραπέζι αντικατοπτρίζει την διατροφική κουλτούρα. Την ποικιλία των έδεσμάτων, αλλά και τις διατροφικές συνήθειες της κάθε οικογένειας.

Ποιά όμως είναι τα χαρακτηριστικά της διατροφικής κουλτούρας των Μικρασιατών που ήρθαν και μπόλιασαν με αυτά και την ελληνική κουζίνα; Ποιές είναι οι γεύσεις και οι συνήθειες που έφεραν μαζί τους κατά τον βίαιο έκπατρισμό τους;

«Σέ μās, όποιαν ώρα της μέρας κι αν ερχόταν κανείς, έβρισκε πάντα κόσμο και κίνηση και κουζίνα σέ δράση. Μοσχοβολούσαν ψητά και τηγανητά και λουκουμάδες και χαλβάδες και κατημέρια· δέ χρειαζόταν καν να υπάρχει ή πρόφαση κάποιας γιορτής. Μπαινόβγαιναν τά παιδιά της γειτονιάς, οί δασκάλοι μας, οί ράφρες, οί παραδουλεύτερες, οί γειτόνισσες, φτωχές και πλούσιες, οί χαρτορίχτες, ή διανοούμενη νεολαία του Άϊντινιου. ...Κάθε Τετάρτη, μαζεύονταν οί συγγένισσες και οί φίλες, για να γίνει ό φιδές. Ό φιδές ήταν ένα είδος ψιλό και στρογγυλό κριθαράκι, σά χοντρές όξειες, που τό 'φτιαχναν οί γυναίκες στρίβοντας μέ δεξιοτεχνία τό ζυμαρί ανάμεσα στά βουτυρωμένα δάχτυλά τους και τό αράδιαζαν πάνω σε κόσκινα, σέ σίτες και σέ τραπέζια στρωμένα μέ όλόασπρα τραπεζομάντλια»².

Είναι πολύ δύσκολο να διακρίνει κανείς όλα εκείνα τά στοιχεία της μικρασιατικής κουζίνας που έχουν παρεισφρήσει στην σημερινή ελληνική μαγειρική. Σίγουρα ή παραδοσιακή ελληνική κουζίνα δέν θά ήταν τόσο πλούσια εάν δέν είχαν ενσωματωθεί οί γαστρονομικές συνθήκες των εκατοντάδων χιλιάδων προσφύγων που έφτασαν στις ακτές της χώρας τό 1922 και οί όποιοι εκτός από τις μνήμες τους κουβαλούσαν και όλη την παράδοσή τους.

Είναι γεγονός πως στην ιστορία της ελληνικής μαγειρικής δέν υπάρχει άλλο ιστορικό γεγονός, τό όποιο να άλλαξε την σύνθεση της κουζίνας μας τόσο πολύ, όσο ή Μικρασιατική Καταστροφή. Η αστική πολιτική κουζίνα και ή κουζίνα της Ίωνίας, της Καππαδοκίας και του Πόντου, συνέβαλαν στην τελική διαμόρφωση της ελληνικής κουζίνας. Χαρακτηριστικά τους είναι ό εμπλουτισμός της γεύσης μέ αρωματικά βότανα ή μπαχαρικά.

Οί Μικρασιάτες ζούσαν κυριολεκτικά σέ ένα σταυροδρόμι της γεύσης, κληρονόμοι όχι μόνο της αρχαίας και βυζαντινής παράδοσης, αλλά αποδέκτες των επιδράσεων της Ανατολής, των μπαχαρικών, του έξωτισμού, του κοσμοπολίτικου πνεύματος. Δέν είναι τυχαίο που ή ίδια ή μικρασιατική κουζίνα ενώνει

² Διδώ Σωτηρίου, *Οί νεκροί περιμένουν*. Κέδρος, Αθήνα 2011.

τόσες πολλές και διάφορες παραδόσεις, άστικές και μή. Άφομοίωμε άμέτρητες επιρροές ή ίδια, κι έτσι διαδόθηκε και εξελίχθηκε.

Θά γίνει μία άπόπειρα ίχνηλάτησης τών επισιτιστικών και διατροφικών συνηθειών τών Έλλήνων Μικρασιατών από Καππαδοκία, Πόντο και Ίωνία, οί όποίες διαφέρουν άρκετά από τίς αντίστοιχες τών Κωνσταντινουπολιτών.

Όπως σέ όλες τίς άγροτικές προβιομηχανικές κοινωνίες, έτσι και στους Μικρασιάτες διάφορες παραδόσεις και δοξασίες δημιουργήθηκαν γύρω από τίς διατροφικές τους συνήθειες, πού εΐναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τό χριστιανικό έορτολόγιο, τόν κύκλο τής ζωής, αλλά και τόν επίσιο κύκλο τών έποικιών μεταβολών.

Οί γεωγραφικές και κλιματολογικές συνθήκες του τόπου, τά τοπικά προϊόντα, οί επιρροές από πληθυσμιακές ομάδες πού συμβίωσαν, σέ συνάρτηση με τήν οικονομική κατάσταση τής Μικρασιάτισσας νοικοκυράς, διαμόρφωσαν τόν χαρακτήρα καθεμιάς από τίς κουζίνες τής Καππαδοκίας, του Πόντου και τής Ίωνίας.

Καππαδοκία

Η περιοχή τής Καππαδοκίας ήταν ό σιτοβολώνας τής Μικράς Άσίας. Η διατροφή τών Έλλήνων τής Καππαδοκίας βασιζόταν κυρίως στά σιτηρά, τό ψωμί, τά παράγωγα του σταριού –άλεύρι, πληγούρι, σμιγδάλι, τραχανά, αλευρόσουπες, σπιτικά μακαρόνια (έριστούδια), πίτες, μαντί– και δευτερευόντως στά όσπρια. Τό νωπό κρέας ήταν σπάνιο. Οί νοικοκυρές για τίς άνάγκες του χειμώνα έτοιμάζαν τόν «καβουρμά», τσιγαρισμένο κρέας προβάτου, σουτζούκι και παστουρμά, με τά όποια μαγείρευαν όσπρια, σουπες και άλλα φαγητά. Από τό τραπέζι τους δέν έλειπαν τά άλίπαστα.

Επιπλέον, ύπήρχε άφθονία σέ γαλακτοκομικά προϊόντα: βούτυρο, γιαούρτι, αίράνι, τυρί, καϊμάκι. Η όρνιθοτροφία, ή παραγωγή αυγών και ή καλλιέργεια κηπευτικών προορίζονταν για τήν κάλυψη τών οικογενειακών άναγκών. Η διατήρηση τών λαχανικών του καλοκαιριού γινόταν με τήν μέθοδο τής άποξίρασης, ενώ οί νοικοκυρές άλάτιζαν ή διατηρούσαν σέ ξίδι (τουρσί) διάφορα λαχανικά.

Άπό τήν διατροφή τους έλειπαν τό έλαιόλαδο και τά λαδερά φαγητά, καθώς δέν ευδοκμοούσε ή έλιά στην περιοχή. Γι αυτό όλα τά φαγητά και τά γλυκά τά μαγείρευαν με λίπα. Λάδι έβγαζαν από τό λινάρι, τό σισάμι και τό όπιο, και με αυτό τηγάνιζαν λαλαγγίτες και ποταμίσια ψάρια.

Τέλος, καθώς στην Καππαδοκία ή παραγωγή ξηρών καρπών ήταν άφθονη, αρκετά γιορτινά φαγητά περιέχουν ξηρούς καρπούς και κρέας.

Πόντος

Ο Πόντος παρήγε μεγάλες ποσότητες καλαμπόκι, όσπρια, κριθάρι, βρώμη, σιτάρι, λινάρι, ρύζι, φουντούκια, καρύδια, κάστανα, κεράσια, μήλα, αχλάδια. Επίσης παρήγε ποικιλία γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων, ενώ διέθετε και πλούσια άλιεία.

Πολλές ποντιακές συνταγές προέκυψαν από την ανάμειξη γαλακτοκομικών προϊόντων με τα παράγωγα των σιτηρών: καλαμποκάλευρο, κριθάρι, σιτάρι, πληγουρι. Από τα λαχανικά, τό προβάδισμα είχαν τό μαύρο λάχανο, τά παντζάρια (σέφτελα), οί κολοκύθες, τά σέσκουλα, οί γλυστιρίδες, οί τσουκνίδες και διάφορα τοπικά χόρτα του βουνού, καθώς και διαφορετικά είδη φασολιών. Η πατάτα ως συνοδευτικό ήταν μόνο για τά γιορτινά φαγητά.

Επιπλέον, στά παράλια της Σινώπης και της Τραπεζούντας υπήρχαν ταλιάνια για την άλιεία της παλαμίδας. Άλλωστε, ή Σινώπη ήταν φημισμένη για την ιχθυόσκαλά της. Οί παλαμίδες, τά καλκάνια, οί κολιοί, τά σαφρίδια και κυρίως τά χαμψία (γαυρος) ήταν από τίς βασικές τροφές των Ποντίων. Κρέας και πουλερικά μαγειρεύαν μόνο τίς Κυριακές και τίς γιορτές. Άξιοσημείωτο είναι πώς με προϊόντα άλιείας τρέφονταν κυρίως οί λαϊκές τάξεις.

Η κουζίνα των μεγαλοαστών στά έμπορικά κέντρα των παραλίων, στην Τραπεζούντα, την Κερασούντα και την Σαμψούντα, έφερε ρωσικές γευστικές επιρροές. Η ρωσική σαλάτα, ή σουπά μπόρτς, τό πιροσκι (πιτάκι από πατάτα και κμά) είναι μερικές από τίς ρωσικές συνταγές που περιλήφθηκαν στην διατροφή των Ποντίων.

Χαρακτηριστικό είναι πώς στην ποντιακή κουζίνα συναντάμε ορισμένα φαγητά που είναι κοινά σε όλη την Μικρά Άσία: τό κεσκέσι ή χερσές ή κουρκούτα, δοξαστικό και γόνιμο φαγητό, τούς λαχανοντολμάδες, τό φούστρον (ή καϊγκανās στην Καππαδοκία και την Ίωνία), τό μαντί και τό νερομπούρεκο.

Ίωνία

Η κουζίνα του έλληνισμού της Ίωνίας έχει σαν βάση της τά όσπρια, τά λαχανικά, τά ψάρια και τό κρέας. Οί πατάτες μέχρι τίς αρχές του 20ού αϊ. ήταν εισαγόμενες, κυρίως από την Γαλλία, ενώ ή καλλιέργεια της ντομάτας

Μαζαβόνας Τραπέ-μαζαβόνα 18

1/2 πορτοκάλι ξηραίνεται και κομματάκια να
 πάρει με 7 φραζόλωνια γουρά. Κοσκώνει το λάδι στο
 τηγάνι μερικά μαζαβόνα κρεμμύδια 1 κρεμμύδι φραγιά
 μεσα αυγόδο, κρεμμύδι, 2 φραζόλα φέτες κρεμμύδι, 1 αυγόδο
 σιτών. Με το μίγμα αυτό, φραγιάζουμε το μίγμα
 μέσα το γουρουνάκι, με λάδι στο τηγάνι με λίγο γουρά
 και τις κρεμμύδι στο φούρνο

32. Μουσακάς κολιές κολιές & κολιές κολιές
 1 2/4 αυγά. Με αυγόδο λάδι φέτες με 6 φραζόλωνια
 μια γουρά, κρεμμύδι και το αυγόδο ως συνήθως με
 5 κρεμμύδι σιτών. Βάζουμε με μέσα κολιές κολιές
 και μέσα και λίγο αυγόδο με 2 φραζόλωνια κολιές
 κολιές γουρά κρεμμύδι ή φραζόλα. Πράο στην αρχή
 ή σιτών ως κολιές κολιές.

1. Κολοκύθα

Κολοκύθα με κρεμμύδι κολιές (βλαστάρι) 1/2 τσάι
 στο τηγάνι, μέσα και το αυγόδο κολιές. Βράζει με αυγόδο
 λίγο με νερό, φραζόλα το αυγόδο ή μέσα με κρεμμύδι
 2 κρεμμύδια κολιές ή 1 φραζόλωνια κολιές.

19. Πορτοκάλια Φαίνας (κρεμμύδι κολιές)

1 1/2 πορτοκάλια
 8 αυγά
 1/2 τσάι γουρά
 75 φραζόλα κολιές
 15 " κολιές κολιές κολιές
 75 " κολιές κολιές
 2 φραζόλωνια κολιές ή κολιές κολιές κολιές
 Κολιές κολιές

Από το φραζόλα κολιές με το κολιές κολιές ή κολιές
 και το αυγόδο κολιές με 2 φραζόλωνια. Αφού με 5 φραζόλωνια
 κολιές με κολιές κολιές κολιές ή κολιές κολιές. Αφού
 με κρεμμύδι κολιές, 2 αυγόδο με αυγόδο ή κολιές
 ή αυγόδο κολιές κολιές κολιές. Μόλις αυγόδο, 2
 5 φραζόλωνια κολιές, 2 φραζόλωνια κολιές κολιές κολιές
 κολιές

Χειρόγραφες Συνταγές
 Αρχείο Λαογραφικού Ιστορικού Μουσείου Λάρισας

ξεκίνησε τόν 19ο αἰ. Λόγω τῆς πλούσιας ἰχθυοπανίδας πολλά εἶδη ψαριῶν, ὅπως π.χ. τσιπούρες, πένες, μπαρμπούνια τὰ ἔβρισκε κανεῖς μόνο ἐκεῖ, οὔτε κἀν στὴν Πόλην. Ὅσο γιὰ τὰ κρέατα, τὰ φαγητά τους περιελάμβαναν ἀρνιά, γουρουνόπουλα, κοτόπουλα καὶ κυνήγι.

Τὰ σταφύλια, οἱ σταφίδες, τὸ κρασί, τὸ ξίδι καὶ τὸ πετιμέζι δέν ἔλειπαν ἀπὸ κανένα ἀγροτικό ἢ ἀστικό νοικοκυριό. Παράλληλα μὲ τὰ τοπικὰ προϊόντα, τὰ καταστήματα διέθεταν καὶ ἐπέισακτα εἶδη ἀπὸ ἄλλες περιοχές: χουρμάδες Αἰγύπτου, δαμάσκηνα καὶ καΐσια Νυμφαίου, μῆλα Τραπεζούντας, καρύδες Αἰγύπτου, χιώτικα ἀμύγδαλα κ.ἄ.

Στὴν κουζίνα τῆς Ἰωνίας, ὅπου ὑπῆρχε παραγωγὴ ἐλαιολάδου, τὰ περίτεχνα ἐδέσματα τῆς πολιτικῆς κουζίνας, ὅπως τὰ λαδερά γεμιστά ἀπὸ διάφορα λαχανικά καὶ φύλλα, ἀλλὰ καὶ τὰ γεμιστά ψάρια, μύδια, κτένια καὶ οἱ μελιτζάνες «ἰμάμι», γεμισμένες μὲ κρεμμύδια καὶ σκόρδο, ἦταν ἰδιαίτερα ἀγαπητά, ἰδίως στὴν κοσμοπολίτικη Σμύρνη. Στὴν Μικρὰ Ἀσία συνήθιζαν νὰ ἀντικαθιστοῦν τὸ ρύζι τῶν κρεάτινων γεμιστῶν μὲ πληγούρι. Ἀντὶ γιὰ αὐτογέλομο, προτιμοῦσαν νὰ τὰ σερβίρουν μὲ γιανούρι.

Στὴν Σμύρνη στοὺς ἀρραβῶνες, στοὺς γάμους καὶ στὰ βαφτίσια, ἀπαραίτητο κέρασμα ἦταν τὰ ἀμυγδαλωτά μαζὶ μὲ τὴν σουμάδα (ἀναψυκτικό ἀπὸ πολτοποιημένα ἀμύγδαλα, ζάχαρη καὶ νερό), καθὼς ὁ καρπὸς τῆς ἀμυγδαλιάς συμβόλιζε τὴν εὐγονία. Γλυκὸ τῶν Χριστουγέννων ἦταν τὰ σεκέρ λουκούμια (οἱ κουραμπιέδες) σὲ σχῆμα S καὶ τὰ φοινίκια, πού συμβόλιζαν τὸν σπαργανωμένο Χριστό. Τὸ χριστουγεννιάτικο τραπέζι ξεκινοῦσε μὲ σουπτα ἀπὸ βραστό καὶ γουρουνόπουλο περιχυμένο μὲ χυμὸ ἀπὸ νεράντζι. Γιὰ τὸ πρωτοχρονιάτικο τραπέζι οἱ νοικοκυρὲς ἐτοίμαζαν συνήθως κόκορα κοκκινιστὸ στὴν κατσαρόλα, μπακλαβάδες, σμιρναϊκὴ βασιλόπιτα ἀπὸ σκληρὴ ζύμη, διακοσμημένη μὲ τὸν δικέφαλο ἀετό, κεντημένο μὲ γαρίφαλα.

Γλυκὸ τῆς Ἀποκριᾶς ἦταν τὰ αὐγοκαλάμαρα, πού μοιάζουν μὲ τίς δίπλες. Τῆς Τυρνῆς μαγεύρουν τυρόπιτες καὶ γαλακτομπούρεκα. Τὴν Καθαρὰ Δευτέρα ταχινόπιτα καὶ χαβιαροσαλάτα.

Γιὰ τὸ Πάσχα οἱ νοικοκυρὲς ζύμωναν ἐπτάζυμα καὶ τσουρέκια. Τὸ πασχάλινὸ ἀρνὶ εἶχε γέμιση ἀπὸ ρύζι, ἀμύγδαλα καὶ κουκούρια.

Τὰ γλυκὰ τοῦ κουταλιοῦ –καθαρὰ ἑλληνικὴ συνήθεια– ἦταν διαδεδομένα στὴν Σμύρνη καὶ στὴν Ἰωνία, ὅπως καὶ τὰ σπιτικά σιροπιαστὰ γλυκὰ μπακλαβάς, κανταΐφι, σεκέρ παρέ, σαμουσᾶς, ἐκμέκ, σαραϊλί. Ἀντίθετα, δέν διαδόθηκαν καθόλου τὰ γαλακτερά γλυκίσματα τῆς Πόλης, ὅπως τὸ ταοῦκ γκιογκσού καὶ τὸ καζάν ντιμπί.

Κλείνοντας τήν σύντομη αυτή αναδρομή στην μικρασιατική γαστρονομία εἶναι δέον νά ἀναφέρουμε ὡς συμπέρασμα πῶς καθεμία ἀπό τίς συνταγές πού οἱ Μικρασιᾶτες ἔφεραν μαζί τους στήν νέα πατρίδα κρύβει καί μιά ἱστορία. Εἶναι συνταγές-οικογενειακά κειμήλια, ἀλλά ταυτόχρονα καί ἱστορικά τεκμήρια. Μεταφέρουν γνώση καί μνήμες ἀπό τόν τόπο πού ἄφησαν, στίς προσφυγικές συνοικίες τῆς Ἑλλάδας τοῦ 1922, καί ἀπό ἐκεῖ ἐπιβιώνουν ἕως σήμερα καί μαγειρεύονται σέ κουζίνες σέ ὅλη τήν Ἑλλάδα. Φυσικά καί στήν Θεσσαλία καί στήν Λάρισα, ὅπου ὑπάρχουν πυρῆνες καί οικισμοί προσφύγων. Ἡ ἐπιθυμία γιά ἓνα ταξίδι ἐπιστροφῆς σέ ἐκεῖνα τά μέρη ἦταν καί εἶναι δυνατή καί μεταφέρθηκε καί στίς ἐπόμενες γενιές τῶν Μικρασιατῶν προσφύγων. Ἡ ἐπιστροφή αὐτή μπορεῖ νά γίνηται παροδικά μέσα ἀπό τήν μαγειρική καί τίς μικρασιατικές συνταγές. Ἄλλωστε, ἡ διατροφή καί οἱ συνταγές στήν Μικρά Ἀσία ἦταν αἴσθημα, ἦταν παράδοση... Ἦταν πολιτισμός³.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρχιγένης Δ., (1981). «Ἡ ζωή στή Σμύρνη», *Λαογραφικά Γ*, Ἀθήνα.
- Μασσαβέτας Α., (2015). *Μικρά Ἀσία τό παλιόμνηστο τῆς μνήμης*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Πατάκης.
- Μπόζη Σ., (2011). *Πολίτικο Ἡμερολόγιο 2012, Τά καφενεῖα & τά καπνελιά*. Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Τόπος.
- Μπόζη Σ. & Μπόζης Γ., (2011). *Ἀπό τό Παρίσι στό Πέραν: Ἑλληνες Κινηματογραφιστές τῆς Πόλης*. Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Τόπος.
- Μπόζη Σ., (2021). *Ὁ γευστικός πολιτισμός τῶν Ρωμιῶν τῆς Πόλης καί τῆς Μικρᾶς Ἀσίας*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Τόπος.
- Μπόζη Σ., (2019). *Ἡ πολιτική κουζίνα τῶν τεσσάρων ἐποχῶν*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Πατάκης.
- Μπόζη Σ., (2005). *Μικρασιάτικη κουζίνα*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα.
- Μπόζη Σ., (2002). *Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Κωνσταντινούπολης*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Ἑλληνικά Γράμματα.
- Σιμόπουλος, Κ. *Ξένοι ταξιδιώτες στήν Ἑλλάδα*, τ. Γ1.
- Σωτηρίου, Δ. (2011). *Οἱ νεκροί περιμένουν*. Ἀθήνα, Κέδρος.
- Σωτηρίου, Δ. (2003). *Ματωμένα χρώματα*, Ἀθήνα.
- <https://www.tovima.gr/2008/11/24/books-ideas/i-mnimi-tis-geysis/>

³ Τό ὕλκo τῆς παρουσίας ἐργασίας προέρχεται ἀπό προφορικές μαρτυρίες Μικρασιατῶν προσφύγων σέ συνδυασμό μέ βιβλιογραφική ἀναζήτηση.

ΜΕΡΟΣ Β΄

Ἡ μικρασιατική καταστροφή, ἡ Λάρισα καί ἡ Θεσσαλία

* * *

ΙΓΝΑΤΙΟΣ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ & ΑΛΜΥΡΟΥ

ΤΟ ΘΑΥΜΑ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ. ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ ΣΤΟΝ ΒΟΛΟ

«Ἡ χθесινὴ ἡμέρα ἦτο ἡμέρα τραγικῶν συγκινήσεων διὰ τὴν πόλιν μας. Εἰς τὸν λυμένα μας ἔφθασαν τὰ πρῶτα κύματα τῆς Μικρασιατικῆς συμφορᾶς. Καί οἱ συμπολίται μας, πού ἀπό τὰς ἐφημερίδας καί τὰς ἀφηγήσεις ἐγνώριζον ἕως τώρα τὸ μέγεθος τῆς ἐπελθούσης καταστροφῆς, ἐκλίθησαν χθές νά ἰδοῦν μέ τὰ μάτια τους καί τὴν ἀπερίγραπτη τραγικότητά της. Ἀπὸ τὸ μεσονύκτιον ἤδη εἶχε καταπλεύσει εἰς τὸν λυμένα μας τὸ ὑπερωκεάνιον “Μεγάλῃ Ἑλλάς” μέ τὸ θλιβερόν φορτίον 8.000 προσφύγων»¹.

Μέ τὰ περιεκτικὰ αὐτὰ λόγια ὁ τοπικός Τύπος καταγράφει τὴν ἀφιξη τῶν μικρασιατῶν Ἑλλήνων στὴν πόλιν τοῦ Βόλου, τὴν ἐπομένη τῆς μεγάλης Καταστροφῆς, ἀπὸ τὴν ὁποία συμπληρώνονται φέτος 100 ὀλόκληρα χρόνια. Ἡ ἐπέτειος αὐτή εἶναι ταυτόχρονα ἐπέτειος τοῦ μεγάλου ξεριζωμοῦ, τῆς ἀναγκαστικῆς φυγῆς καί βίαιης ἐκδίωξης ἐνάμισι ἑκατομμυρίου Ἑλλήνων ἀπὸ τίς πατρογονικές καί πανάρχαιες ἐστίες τους στὴν καθ’ ἡμᾶς Ἀνατολί. Ἡ ἐπέτειος, ὁμως, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι εἶναι τριπλή, ἀφοῦ τὸ 2022 δέν σηματοδοτεῖ μόνο τὴν Καταστροφή καί τὸν ξεριζωμό ἀλλὰ καί τὴν ἀπαρχή μίας ἀναγέννησης πού θά μπορούσε νά χαρακτηριστεῖ ὡς ἓνα θαῦμα τῆς πρόνοιας τοῦ Θεοῦ.

¹ Ἐφημερίδα Η ΘΕΣΣΑΛΙΑ, Φύλλο τῆς 20^{ης} Σεπτεμβρίου 1922.

Ἐχοντας τὴν εὐλογία νὰ εἶμαι ἐπίσκοπος μίας πόλης, ὁ πληθυσμὸς τῆς ὁποίας, σχεδὸν κατὰ τὸ ἥμισυ του, ἀπαρτίστηκε, τὸν προηγούμενο αἰῶνα, ἀπὸ πρόσφυγες τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διαπιστώνω, ἑκατὸ χρόνια μετὰ, τὸ θαῦμα αὐτὸ στὸν τόπο μας, τὸ ὁποῖο ἀξίζει, ἔστω καὶ ἀκροθιγῶς, καὶ πάλι νὰ ἀναδειχθεῖ. Στὶς γραμμές πού ἀκολουθοῦν, θὰ γίνῃ σύντομη ἀναφορὰ στὴν ἔλευση καὶ ἐγκατάσταση τῶν μικρασιατῶν συμπατριωτῶν μας στὸν Βόλο, στὴ δημιουργία τῆς Νέας Ἰωνίας, καὶ στὸν ἀντίκτυπο πού εἶχε στὴν ἐκκλησιαστική μας ζωὴ, ἐνῶ θὰ ὀλοκληρώσουμε τονίζοντας τρεῖς προϋποθέσεις πού ἀπαντοῦν στὸ ἐρώτημα πῶς συντελέστηκε τὸ θαῦμα τῆς ἀναγέννησης τῶν προσφύγων.

Ἡ ἔλευση προσφύγων στὸν Βόλο

Ἡ τραγωδία τῶν γεγονότων πού συνοπτικὰ περιγράφονται μὲ τὸν ὄρο Μικρασιατικὴ Καταστροφή² (διώξεις χριστιανῶν, ὑποχώρηση μικρασιατικοῦ μετώπου, ἐμπρησμός τῆς Σμύρνης, γενοκτονίες τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν) ἔδωσε τὴν θέση τῆς στὸν ἐφιάλτη τῆς προσφυγιάς, πού δικαίως ὀνομάστηκε ὁ μεγάλος ξεριζωμός, καθὼς θεωρεῖται ἡ μεγαλύτερη ἀναγκαστικὴ μετακίνηση πληθυσμῶν στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία³. Συνολικὰ σέ ὅλες τὶς φάσεις τοῦ ξεριζωμοῦ (πρὸ τοῦ 1922, κατὰ τὴν Καταστροφή, καὶ κατὰ τὴν ἀναγκαστικὴ ἀναταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν 1923), 1. 500.000 Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, Πόντου, Ἀνατολικῆς Θράκης ἔφτασαν στὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Οἱ περισσότεροι πρόσφυγες ὀδηγοῦνται στὶς δύο μεγάλες πόλεις, τὴν Ἀθῆνα καὶ τὴν Θεσσαλονίκη, ἐνῶ κάποια καράβια φτάνουν στὰ μικρότερα λιμάνια, ὅπως αὐτὸ τοῦ Βόλου. Ἦταν Σεπτέμβριος τοῦ 1922, ὅταν χιλιάδες πρόσφυγες, κυνηγημένοι καὶ ξεριζωμένοι ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία, ἔχοντας πράγματι διέλθει «διὰ πυρός καὶ ὕδατος», ἀποβιβάζονται στὸ λιμάνι τοῦ Βόλου. Πρόκειται κυρίως γιὰ γυναῖκες, παιδιά καὶ ἠλικιωμένους, μὲ μπόγους στὰ χέρια, μὲ τὴν ταλαιπωρία ζωγραφισμένη στὰ πρόσωπα καὶ τὸ βλέμμα τους γεμάτο φόβο καὶ ἀνασφάλεια. Συνολικὰ περίπου 13.000 ἦταν οἱ Μικρασιάτες πρόσφυγες πού

² Βλ. Βλ. τὸ ἐπετειακὸ Ἡμερολόγιο 2022-βιβλίο τῆς Πολιτιστικῆς Ἑστίας Μικρασιατῶν «Ἴωνες» μὲ τίτλο «1922 Μικρασιατικὴ Καταστροφή». Γιὰ μίαν ἱστορικὴ ἐπισκόπηση βλ. τὸ ἐξαίρετο βιβλίο τῶν Ἀγγελου Συρίγου καὶ Εὐάνθη Χατζηβασιλείου, *Μικρασιατικὴ Καταστροφή - 50 Ἐρωτήματα καὶ Ἀπαντήσεις*, Πατάκι, 2022.

³ Βλ. τὸ Λεύκωμα τοῦ National Geographic, *1922 Ὁ Μεγάλος Ξεριζωμός. Ἡ μεγαλύτερη μετακίνηση πληθυσμῶν στὴν ἱστορία*, Ἀθῆνα, 2006.

ἐγκαταστάθηκαν στὴν πόλη του Βόλου⁴. Ἡ πόλη αὐτὴ ἔμελλε νὰ καταστῆ τόπος καταφυγῆς, φιλοξενίας καὶ ἀποκατάστασης αὐτῶν τῶν προσφύγων, οἱ ὅποιοι συνέβαλαν καθοριστικά, ὥστε ὁ Βόλος νὰ γίνῃ ἓνα σημαντικό ἀστικό, ἐμπορικό καὶ βιομηχανικό κέντρο.

Οἱ Μικρασιᾶτες πρόσφυγες πού ἔφτασαν στὸν Βόλο ἀρχικά ἔμειναν σέ σκηνές, στὴν περιοχὴ τοῦ Γυμναστηρίου, στὸν παλιὸ στρατῶνα τῆς πλατείας Ρήγα Φεραίου, σέ καπναποθῆκες καὶ σέ σχολεῖα. Κάποιοι βρέθηκαν γιὰ λίγο σέ κοντινὰ χωριά τοῦ Πηλίου. Οἱ συνθῆκες διαβίωσης στοὺς καταυλισμούς ἦταν ἀθλιές καὶ οἱ ἀσθένειες μίᾳ μόνιμῃ ἀπειλή. Καθὼς ὀριστικὴ λύση ἦταν ἡ ἀνέγερση κατοικιῶν, ἀποφασίσθηκε νὰ τοὺς παραχωρηθῆ μίᾳ περιοχὴ βορειοδυτικὰ τῆς, μικρῆς τότε, πόλης τοῦ Βόλου, πέρα ἀπὸ τὸν χεῖμαρρο Κραυσίδωνα, σέ συνέχεια τῆς ὁδοῦ 2^ας Νοεμβρίου. Ἡ περιοχὴ πού ἐπιλέχθηκε γιὰ νὰ δημιουργηθῆ ὁ «Προσφυγικὸς Συνοικισμὸς» ἢ ἀπλᾶ «Συνοικισμὸς», ὡς μίᾳ συνοικία τοῦ Βόλου, ἦταν ὁ Ξηρόκαμπος, ὅπου μέχρι τότε ὑπῆρχε μόνον τὸ Νεκροταφεῖο. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ὁ Ξηρόκαμπος ἦταν ἓνα λεκανοπέδιο σάν ἔρημος, πλημμυρισμένο μὲ λόφους, γεμάτο χωράφια, σπάρτα, βάτους, λυγαριές, βροῦβες καὶ ἀγριόχορτα.

Ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ Προσφυγικοῦ Συνοικισμοῦ τῆς Νέας Ἰωνίας τοῦ Βόλου τέθηκε στὶς 15 Αὐγούστου 1923. Σέ πρώτη φάση ἄρχισαν νὰ δημιουργοῦνται τὰ πρῶτα προσφυγικὰ σπίτια γιὰ 2.000 περίπου ἄτομα, τὰ λεγόμενα «τετράγωνα». Ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1924, πού ὀλοκληρώθηκε ἡ κατασκευὴ αὐτῶν τῶν μονόχωρων σπιτιῶν, ἄρχισε ἡ μεταφορὰ τῶν προσφύγων. Ἔτσι ὁ τόπος αὐτός γέμισε ζωὴ, ἀνθρώπους, σπίτια. Ἄς ἀναφέρουμε ὅτι τὰ σπίτια αὐτὰ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἓνα πλινθόκτιστο δωμάτιο καὶ μίᾳ μικρῇ αὐλῇ, μὲ τοὺς κοινόχρηστους χώρους (π.χ. ἀποχωρητήρια) νὰ εἶναι στὴ μέση κάθε τετραγώνου.

Τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνια τοῦ Προσφυγικοῦ Συνοικισμοῦ ἔγιναν στὶς 28 Δεκεμβρίου τοῦ 1924, ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Δημητριάδος Γερμανό. Παρευρέθηκαν ὁ Δήμαρχος Παγασῶν Δημήτριος Κουκιᾶδης, ὁ Πρόεδρος Σ. Σπυριδῆς καὶ σύσσωμο τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο καὶ οἱ Ἀρχές τῆς πόλης. Μέσα στό καλοκαίρι τοῦ 1925 ἀνεγέρθηκαν τὰ λεγόμενα «τσιμεντένια» στὰ δυτικὰ τῆς κεντρικῆς πλατείας καὶ ἀργότερα τὰ «πέτρινα», ὅπου μαζί μὲ τὰ «τζαμαλιώτικα» καὶ τὰ «γερμανικά», στὰ ἀνατολικά τους, ὑπάρχουν καὶ μένουν μόνιμα μέχρι καὶ

⁴ Βλέπε τὸ λεύκωμα «Μνήμες προσφύγων. Οἱ Μικρασιᾶτες πρόσφυγες στὸν Βόλο», Βόλος, 2022, πού ἐπιμελήθηκε ἡ Διεύθυνση Ἀρχαίων, Μουσείων καὶ Βιβλιοθηκῶν Δήμου Βόλου, γιὰ τὰ 100 χρόνια μετὰ τὴν τραγωδία τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς (μὲ φωτογραφίες, προφορικές μαρτυρίες, δημοσεύματα τῆς ἐποχῆς, λεπτομέρειες ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν 13.000 Μικρασιατῶν).

σήμερα –κάποια από αυτά με την παλιά, την πρώτη τους μορφή–, τεκμήρια αυτής της πρώτης περιόδου της Νέας Ίωνίας⁵.

Τό 1924 οί πρόσφυγες δημιουργούν την ποδοσφαιρική ομάδα «Προσφυγική», ή όποία, τόν επόμενο χρόνο, μετονομάζεται «Νίκη». Ή Νίκη σημάδεψε μέ τις επιδόσεις της όχι μόνο τό ποδόσφαιρο της περιοχής αλλά και την κοινωνική ζωή. Ό ποδοσφαιρικός αγώνας, εκείνη την εποχή, κάθε Κυριακή μετά την Θεία Λειτουργία, ήταν τό μεγάλο κοινωνικό γεγονός γιά όλους τούς κατοίκους της Νέας Ίωνίας.

Ή Νέα Ίωνία απογράφεται τό 1928 ως συνοικία του Βόλου, μέ 6.128 κατοίκους, πού είχαν έλθει από τά παράλια της Μικράς Ασίας, την Θράκη και τόν Πόντο. Τόν Μάιο του 1931, γιά την τόνωση του ήθικου των προσφύγων, επισκέπτεται τόν «Συνοικισμό» ό πρωθυπουργός Έλευθέριος Βενιζέλος. Στην διάρκεια των επόμενων ετών και μέχρι τό 1938 χτίστηκαν σταδιακά 2.071 σπίτια, ολοκληρώνοντας τό πρόγραμμα παροχής έτοιμων κατοικιών. Στίς 26 Σεπτεμβρίου 1946, ό «Προσφυγικός Συνοικισμός», μέ βασιλικό διάταγμα, αποφασίσθηκε νά διαχωριστεί από τόν Δήμο Παγασών και νά αναγνωριστεί ως ξεχωριστή Κοινότητα. Όστόσο, δέν προλαβαίνει νά λειτουργήσει ως Κοινότητα, καθώς στίς 29 Μαΐου 1947 αναγνωρίζεται ως «Δήμος Νέας Ίωνίας». Έλαβε δέ όριστικά τό όνομα «Νέα Ίωνία», προς τιμήν της αλύτρωτης πατρίδας, της Έλληνικής Ίωνίας⁶. Πρώτος Δήμαρχός της ήταν ό Ευάγγελος Καραμπατζάκης (1947-1949). Την χρονιά της δημιουργίας του, ό καινούργιος Δήμος έχει 13.706 κατοίκους, οί όποιοι, ενώ μέχρι τότε ζούσαν μέ τό όνειρο της επιστροφής στά πατρογονικά τους έδάφη, αρχίζουν πλέον νά αποδέχονται την κατάσταση τους ως μόνιμη. Άλλωστε, εμφανίζεται ή δεύτερη γενιά πού μεγάλωσε μέ τις διηγήσεις και τά τραγούδια γιά τί μακρινή πατρίδα, αντιμετωπίζει όμως πλέον τί σκληρή, μεταπολεμική πραγματικότητα της Έλλάδας.

Οί κάτοικοι της Νέας Ίωνίας, φιλόπονοι και φιλοπρόοδοι, ζούν τις οικογένειές τους ασχολούμενοι μέ τό έμπόριο –κυρίως των πλανοδίων–, τις μεταφορές και την άλιεία. Πολλοί εργάστηκαν στην βιομηχανία και κάποιοι έξ αυτών δημιούργησαν βιομηχανίες ή βιοτεχνίες, όπως οί Έκμεκτζόγλου από την Προύσα (βιομηχανία μεταξωτών), ό Τερζόγλου και ό Τοπιζόγλου (χυτήρια) κ.ά.

Ή ύποδοχή, εγκατάσταση και ένσωμάτωση των προσφύγων δέν ήταν εύκο-

⁵ Γιά όλα αυτά βλ. μεταξύ άλλων τό βιβλίο του Παναγιώτη Κατσιρέλου, *Προσφυγικός Συνοικισμός*, εκδόσεις Παλιός, Βόλος, 2004.

⁶ Βλ. Δημήτρη Κωνσταντάρα-Σταθαρά, *Τό Χρονικό της Νέας Ίωνίας Μαγνησίας 1924-1994*, εκδ. Ώρες, Βόλος, 1994.

λη. Ἡ ἀντιμετώπιση ἀπὸ τοὺς ντόπιους δὲν ἦταν πάντοτε γενναιόδωρη καὶ φιλόξενη. Οἱ πρόσφυγες ἀντιμετώπισαν συχνὰ ἐχθρική στάση (μὲ ἀποκορύφωμα τὸν ἐμπρησμό κατοικιῶν καὶ καταστημάτων τους) γιὰ λόγους κυρίως οἰκονομικούς (ἐμπορικός ἀνταγωνισμός). Οἱ διακρίσεις ἀνάμεσα σὲ «πρόσφυγες» καὶ «ντόπιους» ἦταν ἀρχικά πολὺ ἔντονες, ὅμως μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἀμβλύνθηκαν.

Πρόσωπα πού ξεχώρισαν καὶ σφράγισαν τὴν ἱστορία τῆς Νέας Ἰωνίας ὑπῆρξαν οἱ Δήμαρχοι Εὐάγγελος Καραμπατζάκης καὶ Ἀπόστολος Βολίδης, οἱ μικρασιάτες ἱερεῖς π. Νικόλαος Μαστρογιάννης καὶ ὁ πολὺαθλὸς π. Νικόλαος Καραπαπαδάκης⁷, ὁ ζωγράφος Παλαιολόγος Θεολόγου, ὁ συγγραφέας Παναγιώτης Κατσιρέλος, ὁ μουσικός καὶ Πρωτοψάλτης, μὲ πανορθόδοξη ἀκτινοβολία, Μανώλης Χατζημάρκος καὶ πολλοὶ ἄλλοι⁸.

Τό θαῦμα τῆς ἀναγέννησης

Οἱ ἱστορικοί τονίζουν ὅτι ἡ ὑποδοχὴ καὶ ἀποκατάσταση τῶν Μικρασιατῶν στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπῆρξε καθόλου εὐκόλο ἐγχείρημα, ἀφοῦ ἡ χώρα κλήθηκε νὰ ὑποδεχθεῖ ἕναν ἀριθμὸ νέων κατοικῶν πού ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὸ 1/3 περίπου τοῦ τότε πληθυσμοῦ τῆς. Ἡ γενικὰ εἰρηνικὴ καὶ ὁμαλὴ ἐνσωμάτωση τοῦ 1.500.000 προσφύγων στοὺς 5.500.000 γηγενεῖς ἀποτελεῖ ἕνα ἀξιοσημείωτο γεγονός, ἕνα ἐπίτευγμα, ἕνα ἴσως μικρὸ θαῦμα. Οἱ εἰδικοί, ἱστορικοί καὶ κοινωνιολόγοι, μποροῦν νὰ ἀξιολογήσουν ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τους τὴν διαδικασία αὐτή. Παρὰ τίς πολλὰς δυσκολίες καὶ τίς μὴ εὐνοϊκὰς συνθήκες τῶν πρώτων χρόνων, οἱ Μικρασιάτες μπολιάστηκαν στὸν ἐθνικὸ κορμὸ, μὲ ἀποτέλεσμα εὐεργετικὸ γι' αὐτόν, δημιούργησαν καὶ σημείωσαν ἀξιοθαύμαστη προκοπὴ σὲ προσωπικὸ καὶ κοινωνικὸ ἐπίπεδο. Τό θαῦμα αὐτὸ τῆς ἀναγέννησός τους θεωροῦμε, ἀπὸ τὴν πλευρὰ μας, ὅτι ὀφείλεται σὲ τρία στοιχεῖα πού χαρακτηρίζαν τοὺς Μικρασιάτες: τὴν πίστη, τὴν παράδοση καὶ τὴν ἐνότητα.

Ἀναμφίβολα, σημαντικὸς παράγοντας γιὰ τὴν ἐνσωμάτωσή τους ὑπῆρξε ἡ κοινὴ θρησκεία μὲ τοὺς γηγενεῖς. Οἱ Μικρασιάτες, ὥστόσο, δὲν εἶχαν ἀπλῶς ἔντονο θρησκευτικὸ αἶσθημα, ἀλλὰ, ὡς γνωστόν, διακρίνονταν γιὰ τὴν πίστη

⁷ Βλ. *ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΙΕΡΕΩΣ*, *Ἡμερολόγιο τοῦ παπα-Νικόλα Καραπαπαδάκη, Μικρασιάτη ἱερέα τῆς Εὐαγγελίστριας Νέας Ἰωνίας Βόλου*, Ἔκδοση: Πολιτιστικὴ Ἑστία Μικρασιατῶν Νέας Ἰωνίας Μαγνησίας «ΙΩΝΕΣ» (Ἐπιμέλεια Δ. Κωνσταντάρ-Σταθαρά), 2011.

⁸ Βλ. *Ἡμερολόγιο 2022 τοῦ Πολιτιστικοῦ Συλλόγου Μικρασιατῶν Νέας Ἰωνίας Μαγνησίας «Τὸ Ἐγγλεζονήσι»* μὲ θέμα «Οἱ Μικρασιάτες Πρόσφυγες καὶ ἡ συμβολὴ τους στὴν διαμόρφωση τῆς σύγχρονης Ἑλλάδος», Βόλος, 2022.

καί τήν εὐλάβειά τους. Εἶναι τόσο χαρακτηριστικό ὅτι ἀπό τά ἐλάχιστα ἀντικείμενα πού διέσωσαν ἀπό τόν ἀφανισμό, φερμένα μέσα στους ντορβάδες τους, ἦταν οἱ ἱερές εἰκόνες πού τίς ἔφεραν μαζί τους, ὥστε νά μὴν ὑπάρχει προσφυγική οἰκογένεια πού νά μὴν ἔχει ἔστω μία εἰκόνα προερχόμενη ἀπό ἐκεῖ. Ἡ ἔλευση τῶν προσφύγων ὑπῆρξε εὐεργετική καί γιά τήν Ἐκκλησία στήν Ἑλλάδα. Τῆς χάρισαν ὄχι μόνο ἱερά κειμήλια (ἅγια Λείψανα, ἱερές εἰκόνες κ.ἄ.), ἱερούς Ναούς, εὐσεβεῖς κοινότητες ἀλλά καί Ἁγίους (Ἅγιος Ἀρσένιος Καππαδόκης, Ἅγιος Παῖσιος, Ἅγιος Ἰάκωβος Τσαλίκης κ.ἄ.).

Στόν τόπο μας, ἡ σφραγίδα τῆς εὐλάβειας τῶν Μικρασιατῶν ἀποτυπώθηκε στήν ἀνέγερση τοῦ περικαλλοῦς Ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας, Ναός πού ἀποτελεῖ σύμβολο τῆς Νέας Ἰωνίας. Ὁ πρῶτος Ναός κτίσθηκε ἀμέσως μετά τήν ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων καί λειτούργησε τό 1926⁹ ὁ σημερινός μέγας Ναός θεμελιώθηκε τό 1947 καί ἐγκαινιάστηκε τό 1966. Πρόσφυγες, κυρίως ἀπό τήν Καππαδοκία, πού ἐγκαταστάθηκαν στήν περιοχή τοῦ «συνοικισμοῦ Ἰωλκοῦ», πρωτοστάτησαν στήν ἀνέγερση τοῦ πετρόκτιστου Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Βασιλείου Βόλου, τήν δεκαετία τοῦ 1950⁹. Τεκμήριο τῆς εὐσέβειας τῶν προσφύγων συνιστᾷ καί ἡ τιμή πρὸς τόν Ἅγιο ἔθνο-ἱερομάρτυρα Χρυσόστομο Μητροπολίτη Σμύρνης¹⁰, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποῦ οἱ μικρασιατικοὶ Σύλλογοι ἀνεγείρουν Ναό στήν Νέα Ἰωνία.

Ἡ εὐλάβειά τους αὐτή πηγάζει ἀπό τήν πίστη τους στήν χριστιανική παράδοση τῶν ἐστίων τους. Ἡ διατήρηση τῆς παράδοσης ὑπῆρξε τό δεύτερο στοιχεῖο τῆς ἐπιτυχοῦς πορείας τους στόν ἑλλαδικό χῶρο. Αὐτή ἡ παράδοση, πού δέν ταυτίζεται μόνο μέ ἥθη καί ἔθιμα (παραδόσεις), ἀλλά προέρχεται ἀπό τήν ζωντανή τους πίστη, ἔχει μία δυναμική πού δέν προσκολλᾶται στό χθές, ἀλλά ἀνοίγεται δημιουργικά καί συνεχῶς στό αὔριο. Ἡ παράδοση ἔκανε τοὺς Ἕλληνες τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς νά μὴν χάσουν τήν ταυτότητά τους μέσα ἀπό τοὺς ἀτελειώτους αἰῶνες ὑποδούλωσης καί μέσα ἀπό τήν συνύπαρξη μέ ἄλλες ἰσχυρές ταυτότητες. Ἀλλά καί ἦταν αὐτή ἡ δυναμική τῆς παράδοσης πού τοὺς ἔκανε φιλοπρόοδους, ἀνοιχτοὺς, προσαρμοστικούς στίς νέες συνθήκες τῆς νέας τους πατρίδας. Τά πολυάριθμα ἀνά τήν ἑλλαδική ἐπικράτεια προσφυγικά Σωματεῖα καί Σύλλογοι ἀποδεκνύουν τήν προσκόλληση τῶν Μικρασιατῶν στήν παράδοση, ἀλλά καί τήν σημασία πού δίνουν στήν διάσω-

⁹ Βλ. τό βιβλίο *Τό Θαῦμα τῶν πτωχῶν*, ἐκδ. Ἰ. Ν. Ἀγ. Βασιλείου Βόλου.

¹⁰ Βλ. Σαράντου Καργάκου, *Ὁ Ἅγιος Χρυσόστομος Σμύρνης, Ὁ περιβλεπτός*, Ἐκκλ. Βιβλιοθήκη Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος, 1994, ὑπό ἐπιμέλειαν.

ση, διατήρηση και διάδοση της παράδοσης, της πίστης τους, του πολιτισμού τους, των αρχών και αξιών τους.

Μέσα από την συλλογική τους αυτή οργάνωση αναδεικνύεται και ένα τρίτο χαρακτηριστικό τους, που συνέβαλε στο θαύμα της αναγέννησής τους: η ενότητα. Ένότητα μεταξύ τους αλλά και διάθεση ενότητας με τους υπόλοιπους Έλληνες. Σύμφωνα με το αρχείο του Έργαστηρίου Προφορικής Ιστορίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, οι χωματόδρομοι της Νέας Ίωνίας αποτύπωναν την κοινωνικότητα και αλληλεγγύη των προσφύγων, η γειτονιά ήταν προέκταση του σπιτιού και τά πεζοδρόμια τόπος συναναστροφής και μοιράσματος της ζωής. Οί Μικρασιάτες υπήρξαν τά κατ' έξοχὴν θύματα τοῦ ἐθνικοῦ διχασμοῦ, γνώριζαν τὴν ἀξία τῆς ἐνότητας καὶ συνέβαλαν σὲ αὐτήν. Ἡ ἐνότητα, ἐπειδὴ δοκιμάζεται ἀένα στίς συμπληγάδες τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων, εἶναι ἕνα συνεχές αἶτημα καὶ ζητούμενο. Δέν πρέπει νά λησμονοῦμε ὅτι πίσω ἀπὸ κάθε θαῦμα, κάθε ἀναγέννηση, κάθε ἐπιτυχία, κρύβεται τὸ μυστικὸ τῆς ἐνότητας.

Με αὐτόν τόν γνώμονα καὶ ἡ τοπικὴ μας Ἐκκλησία συνεργάσθηκε καὶ συνεργάζεται με ὅλους τοὺς κοινωνικοὺς φορεῖς (πολιτεία, αὐτοδιοίκηση, συλλόγους) τόσο γιὰ νά τιμηθεῖ ἡ φρενὴ ἐπέτειος, ὅσο, βέβαια, καὶ γενικά σὲ κάθε εὐκαιρία. Τὸ θαῦμα τῆς ἀναγέννησης τῶν προσφύγων ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία, τὸν Πόντο, τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη κ.ά. θὰ μᾶς θυμίζει πάντα τὸ τρίπτυχο: πίστι, παράδοση καὶ ἐνότητα. Ἡ δὲ ἱστορικὴ γνώση καὶ θύμηση τῆς μεγαλύτερης ἐθνικῆς μας τραγωδίας, αὐτῆς τοῦ 1922, θὰ συντελεῖ στὴν μὴ ἐπανάληψη τῶν συλλογικῶν μας λαθῶν, με ὄπλο μας πάλι τὸ ἴδιο τρίπτυχο.

ΟΙ ΠΕΣΟΝΤΕΣ ΣΤΗΝ Μ. ΑΣΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΝΟΜΟ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

Τό 1927-28, μέ πρωτοβουλία, προφανῶς τοῦ τότε Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν, δημοσιεύθηκαν στό περιοδικό *Στρατιωτική καί Ναυτική Ἐγκυκλοπαίδεια* τά ὀνόματα τῶν πεσόντων στίς μάχες τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου (1919-1922) ἀξιωματικῶν καί ὀπλιτῶν καί ὁ τόπος ἢ ὁ χῶρος (νοσοκομεία, ὀρεινά χειρουργεῖα), ὅπου ἄφησαν τήν τελευταία τους πνοή. Τά στοιχεῖα τῶν ἡρωικῶν νεκρῶν ἐλίφθηκαν ἀπό τά ἀρχεῖα τῶν μονάδων τους. Τό περιοδικό πού τά δημοσίευσε ἀπνύθινε ἔκκληση στούς συγγενεῖς τους νά στείλουν φωτογραφίες. Ζήτησε, ἐπίσης, ἀπό τούς συγγενεῖς πεσόντων, πού τά ὀνόματά τους δέν συμπεριλήφθηκαν στούς καταλόγους, νά τοῦ ἀποστείλουν τά σχετικά στοιχεῖα. Εἶναι βέβαιο ὅτι οἱ κατάλογοι τῶν ὀνομάτων εἶναι ἀτελεῖς. Ὡστόσο, τά τελευταία 10-15 χρόνια ἡ Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ ψηφιοποιεῖ τά ὀνόματα τῶν πεσόντων. Ὁμολογῶ ὅτι δέν συμβουλευθήκα τό site της¹. Ἀρκέσθηκα στήν ἀποδελτίωση τῶν ὀνομάτων ἀπό τήν *Στρατιωτική καί Ναυτική Ἐγκυκλοπαίδεια* μέ σχετικό σχολιασμό, ὅπου θεωροῦσα ὅ,τι πρέπει.

Οἱ νεκροί μας ἀπό διάφορες περιοχές τοῦ Ν. Μαγνησίας (Πήλιο, νησιά, χωριά τῆς πεδιάδας) ἀνέρχονται στούς 415 ἀπό τό σύνολο τῶν 91.225 (νεκροί, ἀποβιώσαντες, τραυματίες, ἀγνοούμενοι)². Οἱ περισσότεροι ἀπό αὐτούς ἔπεςαν στίς μάχες τοῦ Σαγγαρίου (10-28 Αὐγούστου 1921). Στήν οἰκεία στίλη τῆς *Στρατιωτικῆς καί Ναυτικῆς Ἐγκυκλοπαίδειας*, ὅπου ὁ τόπος τοῦ θανάτου τους ἀναφέρεται *Σαγγάριος*, ἐννοοῦνται οἱ μάχες αὐτῶν τῶν ἡμερῶν στούς λόφους Ταμπούρ Ὀγλού, Ἀλντίξ Ντάγ, Κανλί Γκιόλ κ.λπ., ὅπου ὁ Κεμάλ εἶχε

¹ Ἦδη ὁ κ. Δημήτρης Χαντζῆς ἀξιοποίησε τήν μελέτη τοῦ κ. Γ. Παλάντζα πού ἐρεῦνησε τό ψηφιοποιημένο ἀρχεῖο τῆς ΔΙΣ στήν μελέτη του «Ἀφιέρωμα στούς ὑπέρ πατρίδος, πεσόντας Ἀγριθεάτες», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 78 (2020) σσ. 117-128 (ἰδίως σσ. 122-126).

² *Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ* τοῦ Γ.Ε.Σ., Ἀθήνα 2001, σ. 620. Παρακάτω Δ.Ι.Σ.

όχυρώσει τούς γρανιτένιους αυτούς λόφους σέ τρεις ζώνες άμυνας, έξω από τό χωριό Πολατλί, 70-80 χλμ. νότια τῆς Ἄγκυρας³. Ἡ άόριστη γραφή Σαγγάριος σίμαινε ὄλους αυτούς τούς λόφους, ὅπου ἔγιναν φονικές μάχες χαρακτηρισμάτων, μέ τρομερές ἐκατέρωθεν ἀπώλειες. Ἡ ἀλήθεια, πάντως, εἶναι ὅτι στίς μάχες τῶν ἡμερῶν αὐτῶν συνωσιζόνταν οἱ ἄνδρες τῶν 9 ἑλληνικῶν Μεραρχιῶν σέ τέτοιο βαθμό, πού οἱ μονάδες του νά μὴν γνωρίζουν τόν λόφο πού ἐφονεύθησαν, γι' αὐτό καί οἱ γιατροί τῶν μονάδων, στά χειρουργεῖα τῶν ὁποίων μεταφέρονταν νεκροί ἢ τραυματίες, ἔγραφαν ὡς τόπο θανάτου τους Σαγγάριος. Τό σύνολο τῶν νεκρῶν πολεμιστῶν στόν Σαγγάριο ἀπό τόν Ν. Μαγνησίας ἀνέρχεται στούς 35. Στόν ἀριθμό αὐτό προσθέτουμε καί τούς 13 νεκρούς σέ ἕναν ἀπό τούς αἱματοβαμμένους λόφους τοῦ Πολατλί, τό Κανλί Γκιόλ, καί 2 μόνο στό Κάλε Γκρότο. Σέ κάθε περίπτωση, φρονοῦμε ὅτι ὁ ἀριθμός θά εἶναι μεγαλύτερος. Στόν λόφο Κανλί Γκιόλ, ὅπου ἐνεργόυσε ἡ Ι' Μεραρχία τοῦ στρατηγοῦ Φράγκου ἀπό τήν Σούρτη, ὑπηρετοῦσαν, κυρίως, Θεσσαλοί στρατιῶτες.

Στίς μεγάλες ἐπιχειρήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἀπό τίς ἀρχές Ἰουλίου ἕως τίς 7/8 Ἰουλίου 1921, οἱ ὁποῖες κατέληξαν στήν κατάληψη τῆς Κιουτάχειας, τοῦ Ἐσκί Σεχίρ, τοῦ Ἄφιόν Καραχισάρ, τοῦ Γενί Γαζῆ ἔπεσαν 13 ἐκ Μαγνησίας στρατιῶτες⁴. Νωρίτερα, στίς ἐπιχειρήσεις τοῦ Μαρτίου 1921 πρὸς τίς παραπάνω πόλεις, ὑπῆρξαν 4 νεκροί καί ἰσάριθμοι στό Τουμπλού Μπονάρ (Μάρτιος 1921)⁵. Περίπου 10 ἔπεσαν στό Ἄϊδίνι (γέφυρα Μαιάνδρου) στήν ἀνακατάληψη τῆς μαρτυρικῆς πόλης (20 Ἰουνίου 1919)⁶. Κατά τήν ὑποχώρηση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, στά τέλη Αὐγούστου, στίς μάχες στό Τουμπλού Μπουνάρ, Χαμιούρ-κιόι (16, 17 Αὐγούστου) ἐφονεύθησαν 13⁷. Παραδόξως, στούς καταλόγους δέν ἀναφέρονται νεκροί στό Ἄλῆ Βεράν, ἴσως, ἐξαιτίας τῆς συντριβῆς τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων, πού προέβαλαν ἥρωική ἄμυνα, μαχόμενοι ἐλάχιστοι ἔναντι πολλῶν⁸. Ἀπό τίς χιλιάδες τῶν αἰχμαλώτων, ἀξιωματικῶν καί στρατιωτῶν, σέ ὄ,τι ἀφορᾷ στούς καταγόμενους ἀπό τόν Ν. Μαγνησίας, στούς καταλόγους τῆς *Στρατιωτικῆς καί Ναυτικῆς Ἐγκυκλοπαίδειας* γίνεται λόγος ὅτι ἀπεβίω-

³ Δ.Ι.Σ., σσ. 263-335.

⁴ Γιά τίς ἐπιχειρήσεις αὐτές, βλ. λεπτομερῶς Δ.Ι.Σ.

⁵ Δ.Ι.Σ., σ. 200 κ. ἐξ.

⁶ Δ.Ι.Σ., σσ. 34-35.

⁷ Δ.Ι.Σ., σ. 484.

⁸ Δ.Ι.Σ., σ. 499.

σαν από ένας σέ στρατόπεδα αιχμαλώτων σπίν Σμύρνη, τό Ουσάκ, τό Νύμφαιο καί ένας σέ άγνωστο στρατόπεδο. Δυστυχώς, δέν γνωρίζουμε τόν αριθμό τών αιχμαλώτων, ούτε τά όνόματα εκείνων πού απεβίωσαν στά στρατόπεδα.

Κατά τήν ύποχώρηση τοῦ Γ΄ Σ.Σ. σκοτώθηκε ένας από τόν Ν. Μαγνησίας στίς 28 Αύγουστο 1922. Σημειωτέον ότι τό Γ΄ Σ.Σ. ύποχώρησε, μέ έλαφρές απώλειες, πρὸς Προῦσσα, Μουδανιά, Κίο καί από εκεί σπίν Ραιδεστό⁹.

Σπίν ἴδια *Έγκυκλοπαίδεια* καταγράφονται τά χειρουργεία, συνήθως όρεινά, τά όποία λειτουργούσαν στίς ὄρες τών μαχῶν καί τά νοσοκομεία μικρασιατικῶν πόλεων καί τῆς μικρασιατικῆς Ἑλλάδας, ὅπου μεταφέρονται οί τραυματίες. Ὑπῆρξαν καί περιπτώσεις ὅπου οί τραυματίες μεταφέρονταν σέ νοσοκομεία τοῦ τόπου καταγωγῆς τους. Οί λόγοι αὐτονόητοι: ἡ ψυχολογική στήριξή τους από τούς συγγενεῖς τους. Σπίν Ἑλλάδα λειτουργούσαν στρατιωτικά καί μή νοσοκομεία σπίν Ἀθήνα, Θεσσαλονίκη, Βόλο, Ἰωάννινα, Λάρισα, Πειραιᾶ, Λέσβο, Ναύπλιο, Διδυμότειχο, Δολιανά, Ἔδεσσα, Σουφλί. Πιθανόν καί σέ ἄλλες πόλεις. Στό πολεμικό μέτωπο τῆς Μ. Ἀσίας οί τραυματίες μεταφέρονταν σέ ὄρεινά χειρουργεία. Καί αὐτά σπίν περίπτωση τών μαχητῶν από τόν Ν. Μαγνησίας ἦσαν τά: III^α ὄρεινό, I^β ὄρεινό, IV^γ, XI^δ, XII^ε (αὐτό, κυρίως, στόν Σαγγάριο). Λειτουργούσαν, ὡσαύτως, τά στρατιωτικά νοσοκομεία σπίν Σμύρνη, Προῦσσα, Ἐσκή Σεχίρ, Κιουτάχεια, Μαγνησία, Ἀϊδίνι, Οὐσάκ, Γενί Σεχίρ, Ραιδεστό, ἴσως καί ἄλλοῦ. Σπίν Προῦσσα, μάλιστα, μεταφέρονταν πολλοί τραυματίες από τά μέτωπα τοῦ Σαγγαρίου. Τοῦτο διευκόλυνε ἡ σιδηροδρομική γραμμή Ἐσκή Σεχίρ-Προύσσας. Δυστυχώς, ἦσαν τόσο πολλοί οί Ἑλληνες τραυματίες πού μεταφέρονταν σπίν Προῦσσα, τόσο πού ἑλληνικές Λέσχες, σχολεῖα, ἀκόμη καί τό ἐπισκοπεῖο εἶχαν γίνει προσωρινά νοσοκομεία¹⁰.

Ἀπό τίς πόλεις καί τά χωριά τοῦ Ν. Μαγνησίας, τούς περισσότερους νεκρούς μαχητές εἶχε ὁ Βόλος μέ 64 –ἄλλωστε μεγάλη πόλη– ἀκολουθοῦσαν μέ 18 ὁ Ἄλμυρός, ἡ Μακρυνίτσα καί ἡ Σούρτη, μέ 16 ἡ Τσαγκαράδα, μέ 12 ὁ Κισσός, μέ 11 ὁ Ἅγιος Λαυρέντιος, μέ 9 οί Μηλιές, μέ 8 τό Βελεστίνο κ.λπ. Χαρακτηριστική, πάντως, εἶναι ἡ περίπτωση τών 14 νεκρῶν από τήν Εὐξεινούπολη καί τών 7 από τήν Ν. Ἀγχίαλο, πού ἦλθαν μέ τίς οικογένειές τους πρόσφυγες από τήν Ἀγχίαλο καί τίς πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου (Σωζόπολις, Μεσημβρία κ.λπ.) τό 1906 κατά τούς ἀνθελληνικούς διωγμούς από τούς Βουλγάρους. Τό

⁹ Δ.Ι.Σ., σ. 571.

¹⁰ Γιά τήν ὑγειονομική ὑπηρεσία τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, βλ. Γ. Παπαγεωργίου, *Ἡ Ὑγειονομική Ὑπηρεσία τοῦ Στρατοῦ κατά τήν Μικρασιατικὴν Ἐκστρατεῖαν*, Ἀθήνα 1968.

αυτό ισχύει και για τους 5 από τον Ριζόμυλο, παιδιά προσφύγων από χωριά της Ανατολικής Θράκης.

Στους 430 συνολικά νεκρούς συμπεριλήφθηκαν και 73 εξαφανισθέντες, αξιωματικοί και όπλιτες, για τους οποίους η *Στρατιωτική και Ναυτική Έγκυκλοπαίδεια* είχε καταρτίσει ειδικό κατάλογο. Πρόκειται, προφανώς, γι' αυτούς που η Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού χαρακτηρίζει άγνωστους.

Τέλος, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι: α) ένδεχομένως τά ονόματα να είναι ελαφρώς παραλλαγμένα β) στά αρχεία των ελληνικών κοινοτήτων είναι πιθανόν να υπάρχουν κατάλογοι με ονόματα πεσόντων με βάση τους οποίους αναγράφησαν αυτά στα ήρωα που βρίσκουμε στις πλατείες των ελληνικών χωριών γ) στά κατά τόπους στρατολογικά γραφεία φυλάσσονται τά μπρωά όλων των στρατευμένων της περιόδου 1919-1922.

Γράφουμε εδώ, συνοπτικά, τους κυριότερους σταθμούς της μικρασιατικής εκστρατείας. Τήν 2 Μαΐου 1919 μονάδες του στρατού μας αποβιβάστηκαν στο λιμάνι της Σμύρνης, όπου σημειώθηκαν επεισόδια με τους Τούρκους στρατιώτες και πολίτες με εκατέρωθεν θύματα. Τόν επόμενο μήνα ό στρατός μας κατέλαβε σειρά μικρασιατικών πόλεων, Αϊβαλί, Πέργαμος, Όδεμψι, Θεϊρα, Άξάρι, Αϊδίνι, που στίς 16 Ιουνίου 1919 γνώρισαν καταστροφή, συνοδευόμενη από σφαγές του ελληνικού πληθυσμού¹¹. Τό Αϊδίνι επανακαταλήφθηκε 4 μέρες αργότερα. Έδω και στήν γειτονική γέφυρα Μαϊάνδρου, όπου άρχιζε ή ιταλική κατοχή, με τους Ιταλούς να προστατεύουν τους Τσέτες, έπεςαν όρισμένοι εκ του Ν. Μαγνησίας¹². Είχε προηγηθεί στίς 3 Μαΐου, στήν Πέργαμο, τό άτύχημα του Τάγματος Κρητών. Ό ελληνικός στρατός, μετά τήν ανακάλυψη (19 Ιουνίου 1919), βρέθηκε μπρός σε ένα φρικιαστικό θέαμα από τίς τουρκικές βαρβαρότητες¹³.

Οί επιχειρήσεις του πρώτου εξαμήνου του 1920 είχαν ως αποτέλεσμα τίς διαδοχικές καταλήψεις της Φιλαδέλφιας, του Άξαριού, του Σόμα ως τήν κατάληψη της Προύσσας (Ιούνιος 1920)¹⁴. Ακολούθησαν ή συνθήκη των Σεβρών (10 Αύγουστου 1920), ή ήττα του Βενιζέλου στίς εκλογές του Νοεμβρίου 1920, με τήν αντίπαλή του Ήνωμένη Αντιπολίτευση αναγκασμένη να συνεχίσει τόν πόλεμο στήν Μ. Ασία. Τόν Δεκέμβριο του 1920 ό στρατός μας παρήλασε προς

¹¹ Για τά γεγονότα στό Αϊδίνι, βλ. Δ.Ι.Σ.

¹² Δ.Ι.Σ., σσ. 34-35.

¹³ Δ.Ι.Σ., σσ. 32-33.

¹⁴ Δ.Ι.Σ., σ. 70.

τό Έσκί Σεχίρ, μαχόμενος στό Άκ Μπουνάρ, τό Άβγκίν καί τήν Κοβαλίτσα¹⁵. Ήταν ένα είδος επιθετικής αναγνώρισης ή όποία κατέδειξε, παρά τίς νίκες του, σειρά αδυναμιών στήν επιτελική του όργάνωση. Τόν Μάρτιο τοῦ 1921 κατέλαβε τό Τουμπλού Μπουνάρ, προήλασε στό Άφιόν Καραχισάρ, τό όποιο εκκένωσε γιά λόγους τακτικῆς¹⁶. Πρός τά τέλη Ίουνίου 1921 προήλασε πρὸς Κιουτάχεια, Άφιόν, Έσκί Σεχίρ, πού κατέλαβε ἀπό τίς 4-7 Ίουλίου, δίνοντας σκληρές μάχες στό Μπιλατζίκ, Άϊνεγκιόλ, Γενί Σεχίρ, Κιοπρού Χισάρ, Παζαατζίκ, Σεϊντί Γαϊή, ή σκληρότερη, ἴσως, μάχη, Τσάλ Ντάγ, Τσαούς Τσιφλίκ, ὕψωμα 1799, Οὔτς Σερά¹⁷. Στίς 15 Ίουλίου, στό Πολεμικό Συμβούλιο στήν Κιουτάχεια ἀποφασίσθηκε, παρά τίς ἐπιφυλάξεις πολλῶν, ή προέλαση πρὸς τήν Άγκυρα, «πέραν τοῦ Σαγγαρίου», μέ σκοπό τήν διάλυση τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, πού ὀχυρώθηκε στους λόφους ἔξω ἀπό τό χωριό Πολατλί, 70-80 χλμ. ἀπό τήν Άγκυρα. Ἐδῶ ὁ Κεμάλ εἶχε ὀργανώσει τρεῖς ζῶνες ἄμυνας. Ἐμειναν στήν ἱστορία οἱ ἐπικές μάχες τοῦ Κάλε Γκρότο, τοῦ Ἀρντίζ Ντάγ, του Τσάλ Ντάγ, τοῦ Κανλί Γκιόλ, τοῦ Μαγκάλ Ντάγ, τοῦ Ταμπούρ Ὀγλού, τῆς Σαπάντζας, τήν περίοδο 10-28 Αὐγούστου. Ὁ ἑλληνικός στρατός, παρότι νικητής, ἀναγκάσθηκε νά ἐπιστρέφει στίς βάσεις ἐξόρμησής του (Έσκί Σεχίρ, Τουμπλού Μπουνάρ, Άφιόν) ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης πυρομαχικῶν, τροφοδοσίας καί κυρίως ἐφεδρειῶν. Καί ὁμως, ἀπό τούς αἱματοβαμμένους αὐτούς λόφους οἱ Ἑλληνες στρατιῶτες ἔβλεπαν τά φῶτα τῆς Άγκυρας¹⁸.

Άπό τίς ἀρχές Σεπτεμβρίου 1921 ἕως τόν Αὐγούστο τοῦ 1922 ὁ ἑλληνικός στρατός, καταπονημένος καί ἀπογοητευμένος, ἔλαβε θέσεις ἄμυνας περιμένοντας τήν λήξη τοῦ πολέμου ἀπό τήν διπλωματία. Ὡστόσο, Γάλλοι, Ἴταλοί, Σοβιετικοί, ἦδη ἀπό τόν Μάρτιο τοῦ 1921, ὑπεστήριζαν τόν Κεμάλ. Τά χαράματα τῆς 13ης Αὐγούστου 1921 ἄρχισε ή μεγάλη τουρκική ἐπίθεση καί ή ἀρχή τοῦ τέλους μέ τήν καταστροφή¹⁹. Ἡ ἐλπίδα νά ἐνωθοῦν οἱ ὑποχωροῦσες, ἀλλά διαλυμένες ἑλληνικές Μεραρχίες, στό ὀχυρωμένο Τουμπλού Μπουνάρ δέν ἔγινε ποτέ πραγματικότητα. Οἱ διοικητές τῶν Α΄ καί Β΄ Σ.Σ. Τρικούπης καί Διγενῆς ἀναγκάσθηκαν νά παραδοθοῦν στίς 20 Αὐγούστου 1922, μετά τήν αἱματηρή μάχη τοῦ Ἄλῆ Βεράν (κοντά στό Τουμπλού Μπουνάρ) τῆς 17ης Αὐγού-

¹⁵ Δ.Ι.Σ., σ. 106.

¹⁶ Δ.Ι.Σ., σ. 161.

¹⁷ Δ.Ι.Σ., σσ. 153-172, 200 κ. ἔξ.

¹⁸ Δ.Ι.Σ., σσ. 263-335.

¹⁹ Δ.Ι.Σ., σσ. 368-378.

στου 1922. Οί στρατηγοί διοικητές τῆς IV καί XII Μεραρχίας Δημαράς καί Καλλιδόπουλος παραδόθηκαν στίς 19 Αὐγούστου. Οί διοικητές τῶν λοιπῶν Μεραρχιῶν κατόρθωσαν νά ἀποφύγουν τόν τουρκικό κλοιό καί νά φθάσουν ἕως τόν Τσεσμέ²⁰, ὅπου τούς περιέμεναν ἑλληνικά πολεμικά. Τό Γ΄ Σ.Σ. χωρίς ἀπώλειες, ἔφθασε στήν Πάνορμο καί στήν Ἀρτάκη καί ἀπό ἐκεῖ στήν Ραιδεστό²¹. Εἶχε, ὅμως, αἰχμαλωτισθεῖ ἡ XI Μεραρχία. Στούς ὀπισθοχωρητικούς ἀγῶνες διακρίθηκαν ὁ διοικητής τῆς Ι΄ Μεραρχίας Φράγκου καί ὁ θρυλικός Ν. Πλαστήρας.

Στήν Μ. Ἀσία ἔμειναν γιά πάντα ἱερά σφάγια τοῦ Γένους 19.362 ἄνδρες, ἀπεβίωσαν ἀπό διάφορες ἀσθένειες 4.888, ἀγνοούμενοι 18.095, τραυματίες 48.880. Σύνολο 91.225²².

α) ΟΙ ΠΕΣΟΝΤΕΣ

- 1) Ἀγάλου Νικόλαος Εὐστρ., Νιάου, 29.8.1921, Τουμπλού Μπουναρ.
- 2) Ἀγγελῆς Γεώργιος, Γλῶσσα Σκοπέλου, 30.8.1921, Ἀφιόν.
- 3) Ἀγγελίδης Νικόλαος, ὑπολοχαγός, Βόλος, 8.7.1920, Ἄκ Μπουναρ.
- 4) Ἀγγελούκος Ἀλκιβιάδης Θεόδ., Μακρυνίτσα, 17.8.1922, Τουμπλού Μπουναρ.
- 5) Ἀγῶτης Γεώργιος Δημ., ἱππεύς, Κάτω Λεχώνια, 11.6.1920, Τοπάν Ἰσάρ.
- 6) Ἀγόρας Γεώργιος, Βόλος, 19.8.1921, Ἀρντίξ Ντάγ.
- 7) Ἀγόρας Σταῦρος Νικ., Μακρυνίτσα, Ἰανουάριος 1921, ἐκ γρίπης.
- 8) Ἀγορίτσης Ἰωάννης Παν., Ἅγιος Λαυρέντιος, 18.8.1921, Ἰλάν Κατραντζί.
- 9) Ἀδαμαντίδης Σταμάτης Δημ., Μακρυνίτσα, ἐκ τραύματος, 24.10.1921, Στρ. Νοσ. Ἀθηνῶν.
- 10) Ἀδαμάκης Βασίλειος, δεκανεύς, Μακρυνίτσα, ἐφρονεύθη 10.8.1921, Σαγγάριος.
- 11) Ἀθανασίου Ἀθανάσιος Εὐαγγ., Πτελεός, 14.8.1921, Σαγγάριος.
- 12) Ἀθανασίου Ἰωάννης Κωνστ., Ζαγορά, 7.1.1920, Σάρδεις.
- 13) Ἀκριβόπουλος Τηλέμαχος, Τσαγκαράδα, 1922, Μ. Ἀσία.
- 14) Ἀκριβοῦσης Δημήτριος Ἀθ., Στεφανοβίκειο, 8.3.1922, Ρεϊνίκ.
- 15) Ἀλαμανιώτης Ἀλέξανδρος Ἰω., Σούρτη, 1922, Οὐσάκ.
- 16) Ἀλαμανιώτης Βασίλειος Γεωργ., 18.8.1921, Τσάλ Ντάγ.
- 17) Ἀλαμανιώτης Πολύδωρος Δημ., Πτελεός, 14.8.1921, Κιρτζ Ὀγλού.
- 18) Ἀλεξανδροῦς Γεώργιος Κων., Γλῶσσα, 13.8.1921, ΧΙΠΨ Χειρ., Καλεντζίκ Ντάγ.
- 19) Ἀλεξίου Βασίλειος Ἀθ., Μακρυνίτσα, 12.8.1921, Κανλί Γιαόλ.

²⁰ Δ.Ι.Σ., σ. 517.

²¹ Δ.Ι.Σ., σσ. 559-593.

²² Δ.Ι.Σ., σ. 620.

- 20) Άλεξογιαννόπουλος Ιωάννης Νικ., Σούρπη, 1922, Ουσάκ.
- 21) Άλμπάνης Ευστράτιος, δεκανεύς, Κισσός, 1921, Καρά Μπουγιού Ντάγ.
- 22) Άμάρ Ραφαήλ Ίωσήφ, Βόλος, ἐκ τραύματος, 24.9.1921, Γ' Ὀρεινὸ Χειρ.
- 23) Άμοστέρης Κων/νος Ἄθ., Ἄλμιυρός, 2.7.1921, Κιουτάχεια (;
- 24) Ἄναγνωστῆς Λάμπρος, Μούρεσι, 12.5.1922, Γ' Σ.Ν. Διδυμοτείχου.
- 25) Ἄναγνωστου Βασίλειος Στ., Μούρεσι, 14.3.1921, Τουμπλού Μπουνάγ.
- 26) Ἄναγνωστου Ιωάννης Νικ., λοχαγός, Βόλος, φυματίωση, 22.8.1921, Σαγγάριος.
- 27) Ἄναγνωστου Λάμπρος, Μούρεσι, 17.3.1921, Ντουζ Ντάγ.
- 28) Ἄναγνωστου Χρῆστος Ἄθ., Σούρπη, 15.8.1921, Πολατλί.
- 29) Ἄναστασίου Χρῆστος, δεκανεύς, Κεραμίδι, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
- 30) Ἄναστασίου Χριστόφορος Νικ., 14.8.1921, Καζακλί.
- 31) Ἄναστασίου ἡ Παπουτσῆς Νικ. Βασ., Μούρεσι, 15.8.1921, Χειρ. V Ὀρεινὸ.
- 32) Ἄνδρέου Ιωάννης Ἱερεμία, Κάτω Λεχώνια, 13.8.1921, Γιαπράκ.
- 33) Ἄνδρῆτσος Ἄθανάσιος Στ., Πίλιον, Αὐγουστος 1922.
- 34) Ἄνδρωνούδης Θεόδωρος Πέτρος, Εὐξεινούπολις, 1922, Μ. Ἀσία.
- 35) Ἄντωνίου Ιωάννης Κων., Νηλεία, 2.7.1921, Τσαούς Τσιφλίκ.
- 36) Ἄποστολίδης Ἄπόστολος Παν., Ριζόμυλος, 25.11.1921, Στρατ. Νοσ. Λαρίσις.
- 37) Ἄπόστολος Θωμᾶς Ἄποστ., Πουρί, 22.8.1922, Τουρμπαλί (πιθανῶς στή μονάδα Ζεγκίνη πού παραδόθηκε).
- 39) Ἄραμάρης Διονύσιος Περ., Ἅγιος Λαυρέντιος, 3.10.1921, ΙΙΙ Ὀρεινὸ Χειρ.
- 40) Ἄραμάρης Κων/νος Περ., Ἅγιος Λαυρέντιος, 14.8.1921, ΙΙΙ Ὀρεινὸ Χειρ.
- 41) Ἄσβεστᾶς Βάιος Βαῖτση, Κατηχώρι, ἐκ κακουχιῶν, 1.8.1921.
- 42) Ἄσιδέρης Νικ. Δημ., δεκανεύς, Ἅγ. Ὀνούφριος, 11.6.1920, Ἄραπλι, Φιλαδέλφεια.
- 43) Βαῖτσης Ἄντώνιος Κυρ., δεκανεύς, Κανάλια, 16.8.1921, Σαπάντζα.
- 44) Βαλασσᾶς Ἄπόστολος, δεκανεύς, Ζαγορά, 30.6.1921, Γενί Γαζῆ.
- 45) Βαλατινός Προκόπιος, Βόλος, 5.11.1920.
- 46) Βανοῦτσος Ιωάννης, δεκανεύς, Βόλος, 5.11.1920.
- 47) Βασδέκης Ἄποστ. Ἄριστ., Ἅγιος Λαυρέντιος, 28.3.1921, Τουμπλού Μπουνάγ.
- 48) Βασδέκης Κλεάνθης Ίω., λοχίας, Μακρυνίτσα, 3.7.1921, Ἄκτσάλ Ντάγ.
- 49) Βασιλειάδης Γεώργιος Βασ., Μπλίνα, 22.6.1922, Α' Στρ. Νοσ. Ἀθηνῶν.
- 50) Βέργος Λάμπρος Ἄναστ., Μούρεσι, Μάρτιος 1920, Τσασίγ Ντάγ.
- 51) Βιτωλιᾶνος Κων/νος Χρ., Βόλος, 24.9.1921, Πάνορμος.
- 52) Βλάχος Μιλτιάδης Γεωργ., Μακρυνίτσα, 12.8.1921, Τουμπλού Μπουνάγ.
- 53) Βλάχος Μιχαήλ, Μακρυνίτσα, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
- 54) Βογδάνος Κων/νος, Ἄγριά, 28.8.1922, Κίος.
- 55) Βογιατζῆς Δημήτριος Παν., Ἄργαλαστί, 1921, Μ. Ἀσία.
- 56) Βότηζας Ἄπόστολος Τρύφ., Βόλος, 17.7.1919, Γ' Ὀρεινὸ Χειρ.
- 57) Βούλγαρης Ἄθανάσιος Γεωργ., Στεφανοβίκειο, 2.7.1921, Μ. Ἀσία.

- 58) Βούλγαρης Ιωάννης, Ξενιά, 17.1921, Γενί Γαζή.
- 59) Βούλγαρης Ανδρέας Γεωργ., Μούρεσι, 5.4.1922, Στρ. Νοσ. Λαρίσις.
- 60) Γαβρίνης Ιωάννης, Τσαγκαράδα, 23.5.1921, έκ φυματιώσεως.
- 61) Γαλανός Κων/νος Δημ., λοχ., Ανάβρα, 2.1.1921, Προσωρ. Νοσ. Προύσης.
- 62) Γάντζος Ιωάννης Παν., Μακρυνίτσα, 28.8.1922, Α΄ Στρ. Νοσ. Πειραιώς.
- 63) Γαρουφαλής Έμμανουήλ, Σκόπελος, 29.8.1922, Καμελάρ.
- 64) Γουρουνάκης Γαβριήλ, Σκαιάθος, 15.9.1921, Στρ. Νοσ. Δολιανών.
- 65) Γερέντης Ζήσης Κων., Δημίνι, 1922.
- 66) Γεωργαλιός Εϋ. Ζήσης, Βελεστίνο, 14.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
- 67) Γεωργατζής Ιωάννης Νικ., Μακρυνίτσα, 23.12.1919, ΙΒ΄ Όρεινό Χειρ.
- 68) Γιάβρος Κων/νος Βασ., Ζαγορά, 15.2.1921, ή 23.2.1921, Δ΄ Στρ. Νοσ. Διακομιδής.
- 69) Γιαννάκαρος Γεώργιος, Τσαγκαράδα, 9.9.1919, ΧΙΙΙ Όρεινό Χειρ.
- 70) Γιαννούτσικος Ιωάννης, Μπιλιές, 14.9.1922, έφρονεύθη.
- 71) Γιοβάνης Άργύριος Άπ., Μπιλιές, 14.2.1923, Νοσ. Διδυμοτείχου.
- 72) Γκαβόπουλος Ιωάννης Γεωργ., Ανίλιο, 1922.
- 73) Γκάγκας Λεωνίδας Άπ., Σέσκουλο, 16.8.1921, ΙΒ΄ Όρεινό Χειρ.
- 74) Γκάκος Γεώργιος, δεκανεύς, Βόλος, 2.4.1921, Α΄ Στρ. Νοσ. Πειραιώς, έκ γαγγραινής.
- 75) Γκαραγκάνης Κων/νος Δημ., Σούρπη, 1922, Μ. Άσία.
- 76) Γκόκας Ιωάννης Άπ., Σέσουλο, 19.8.1921, ΙΒ΄ Χειρ.
- 77) Γκλέτσος Άπόστολος Δημ., Ανάβρα, 1922.
- 78) Γκουντέλος Ζήσης Ιω., Γλαφυραί, 1922, Μ. Άσία.
- 79) Γκρίνιας Σπυριδών, Άλμυρός, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
- 80) Δαγλέρης Κων/νος Κυριαζή, Άργαλαστή, Αύγουστος 1921, Ταμπούρ Όγλου.
- 81) Δαμιάσκος Παρ. Άνδρ., ναυτοχωροφύλαξ, Νιάου, 6.12.1922, Στρ. Νοσ. Σουφοϋ.
- 82) Δασκαλούδης Δημήτριος Ιω., Άργαλαστή, 19.8.1921, Μ. Άσία.
- 83) Δεσποτόπουλος Δημήτριος Βασ., Άλμυρός, 8.5.1922, Β΄ Νοσ. Διακομιδής.
- 84) Δημαρέλος Χρίστος Τριαντ., δεκανεύς, Σούρπη, 15.8.1921, Σαγγάριος.
- 85) Δημητρίου ή Γκαργκούνης Δημ., έφ. άνθυπολοχαγός, Βόλος, 14.3.1921, Άβγκίν.
- 86) Δημουλας Γεώργιος Νικ., δεκανεύς, Κουκουράβα, 13.8.1922, Άφιον.
- 87) Δημουλας Ιωάννης Δημ., Κουκουράβα, 1.8.1919, Α΄ Στρ. Νοσ. Σμύρνης.
- 88) Δημόπουλος Άχιλλεύς Έ., Μούρεσι, 1920, Μ. Άσία.
- 89) Δημόπουλος Χρήστος Φωτ., άνθυπολοχαγός, Βόλος, 28.12.1920, Κοβαλίτσα.
- 90) Δούρης Γεώργιος Άπ., Βόλος, 18.9.1921, Στρ. Νοσ. Προύσης.
- 91) Έγγλέης Σπυριδών Ν., Σούρπη, 15.3.1921, ΧΙΙΙ Όρεινό Χειρ. ή Ουσάκ.
- 92) Έλευθεριάδης Δημ. Άντ., έπιλοχίας, Βόλος, 28.8.1921, Στρ. Νοσ. Σιδηροκάστρου.
- 93) Έλευθερίου Ιωάννης Λεων., Κισσός, 26.3.1922.
- 94) Έρινάκης Σωτ. Ιω., χωροφύλαξ, Άγχιάλος, 18.5.1921, Νοσ. Δράμας, μπηγγίτις.
- 95) Εύαγγελιάρης Στ., Άμαλιάπολις, 13.3.1921, έκ τραύματος.

- 96) Εὐαγγελίδης Ἀνδρέας Ἰω., Βόλος, Σεπτέμβριος 1920, Στρ. Νοσ. Οὐσάκ.
 97) Εὐαγγέλου Στέργιος, Βόλος, 11.6.1921, Μ. Ἀσία.
 98) Εὐσταθίου Κυριαζῆς Εὐστρ., Ἴνω Βόλος, 18.7.1920, Δεμερτζίκ.
 99) Εὐσταθίου Γεώργιος Ἰω., Μακρυνίτσα, 1.5.1922, Στρ. Νοσ. Διακομιδῆς.
 100) Εὐσταθίου Κων/νος Σταμ., Βόλος, 18.8.1922, Οὐσάκ.
 101) Εὐσταθίου Κων/νος Στ., Ἴνω Βόλος, 18.7.1920, Δεμερτζίκ.
 102) Ζαμάρης Ἄθαν. Παν., πυροβολητής, Ἀγχίαλος, 1.5.1922, Στρ. Νοσ. Διακομιδῆς.
 103) Ζανῆς Βασίλειος, Ἀγχίαλος, 11.8.1919, Σάρδεις.
 104) Ζάνδρας Ἀπόστ. Στ., χωροφύλαξ, Μακρυνίτσα, 10.7.1921, Προσ. Νοσ. Οὐσάκ.
 105) Ζαπαλιάκος Γεώργιος Νικ., Ἴνω Βόλος, 21.6.1919, Μαϊάνδρος.
 106) Ζαρίφης Κων/νος Ἀπ., δεκανεύς, Ἅγιος Λαυρέντιος, 4.11.1921, Ὁρτά Τεπέ ὕψωμα Λουτροφί.
 107) Ζαφειρίου Κων/νος Θωμ., Νιάου, Ἰούνιος 1921, Μ. Ἀσία.
 108) Ζαχαῆς Ἄθανάσιος Ἄντ., Ἅγιος Βλάσιος, 1.7.1919, Στρ. Νοσ. Σμύρνης.
 109) Ζαχαῆς Ἄθανάσιος Παν., Ἀγχίαλος, 1922, Στρ. Νοσ. Διακομιδῆς.
 110) Ζαχαρός Ἀπόστολος Στ., χωροφύλαξ, Βόλος, 19.9.1920, ἐφονεύθη.
 111) Ζημπτούδης Παναγιώτης Γεωρ., Ριζόμυλος, 28.6.1922, Προσ. Νοσ. Γενί Σεχίρ.
 112) Ζυγρόπουλος Ἀναστάσιος Νικ., Εὐξεινούπολις, 4.10.1921, Ε΄ Νοσ. Διακομιδῆς.
 113) Ζωγολᾶτος Παναγ. Γεωργ., Σκόπελος, 16.12.1921, Προσ. Στρ. Νοσ. Δορυλαίου.
 114) Ζωγράφου Κυριάκος, Ζαγορά, 1.7.1921, Γενί Γαζῆ.
 115) Θλιβερός Νικόλαος Σπ., Δράκεια, 13.8.1921, Κιριζ Ὀγλού.
 116) Θωμαΐδης Παναγιώτης, δεκανεύς, Εὐξεινούπολις, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 117) Ἰατροῦ Περ., Δημ., ἀνθυπασπιστής, Βελεστίνο, 29.8.1921, Μ. Ἀσία (Σαγγάριος).
 118) Κάγκας Ἄθανάσιος Δημ., Ἄλμυρός, 21.8.1921, ἐκ τραύματος, Τσάλ Ντάγ.
 119) Κάζος Ἰωάννης Νικ., Κισσός, 20.3.1920, Ἀϊδίνι.
 120) Καλαμίδας Γεώργιος Σταμ., Σκιάθος, 1922, Μ. Ἀσία.
 121) Καλουβάχατος Ἀντώνιος Κωνστ., Ζαγορά, 18.8.1922, Ε΄ Στρ. Νοσ. Διακομιδῆς.
 122) Καμαγιάννης²³ (Παπαθανασίου) Ἰω. Ἀθ., Βελεστίνο, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 123) Καμιζάλης Ἡλίας Δημ., Δράκεια, 23.11.1919, Στρ. Νοσ. Μαγνησίας.
 124) Καναράς Δημήτριος Γεώργ., Ἄλμυρός, 17.10.1919, Α΄ Στρ. Νοσ. Σμύρνης.
 125) Κανῆς Γεώργιος Στεφ., λοχίας, Σέσκουλο, 2.10.1920, Α΄ Στρ. Νοσ. Θεσ/κης.
 126) Καπλάνης Πανταζῆς, ὑποδεκανεύς, Μπλιές, 18.11.1919, Γ΄ Στρ. Νοσ. Σμύρνης.
 127) Καποδίστριας Νικόλαος, Βόλος, 14.8.1922.
 128) Καπότης Ἀνδρέας Κων., Ἅγιος Βλάσιος, 3.3.1922, ΣΤ΄ Στρ. Νοσ. Διακομιδῆς.
 129) Καραγιάννης Νικόλαος Γεωργ., Βόλος, 11.11.1922, Στρ. Νοσ. Λαρίσης.
 130) Καραδημητρίου Ἄθανάσιος, Βόλος, 24.11.1919[?], Α΄ Στρ. Νοσ. Ἀθηνῶν.
 131) Καραζούπης Χρῆστος Εὐστ., Ἄλμυρός, 11.6.1920, Στρ. Νοσ. Αἰδινίου.

²³ Θεῖος μου ἐκ μητρός.

- 132) Καραθανάσης²⁴ (Αθανάσιου) Γιάγκος Ίω., Φώκαια, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 133) Καραμπάρμπας Γεώργ., άνθυπασπιστής, Σούρπη, 28.9.1921, Νοσ. Δουρυλαίου.
 134) Καραμπάρμπας Βασίλης, Σούρπη, 18.8.1922, Μ. Άσία.
 135) Καρασάμνογλου Στ. Άθ., Βελεστίνο, 14.8.1922, Μ. Άσία (ή 1.7.1921, Γενί Γαζή).
 136) Καρατζάς Νικόλαος Δημ., Άγιος Λαυρέντιος, 27.9.1920, 3ο Χειρ. Σμύρνης.
 137) Κατσαρός Άθαν. Δημ., ίππεύς, Πορταριά, Αύγ. 1922, Τουμπλού Μπουναρ.
 138) Κατσούλης Ίωάννης Γεωρ., Βόλος, 10.10.1920, Στρ. Νοσ. Έκπαίδευσης Άθηνών.
 139) Κατσούλης Κων/νος, Άγιος Γεώργιος, 25.8.1921, Καρακουγιού.
 140) Κέρτσας Άργύρης Βασ., Άνω Βόλος, 24.6.1919, Γέφυρα Μαϊάνδρου.
 141) Κιμεζής Άνδρέας Ίω., Άγγιάλος, 1921, Έσκι Σεχίρ.
 142) Κιτσούδης Χρήστος Άντ., Μ. Μοναστήρι, 19.7.1922, Σηλυβρία.
 143) Κολιός Δημήτριος, λοχίας, Τσαγκαράδα, 3.7.1921, Γενί Γαζή.
 144) Κονδύλης Γεώργιος Άθ., λοχίας, Τσαγκαράδα, 3.7.1921, Γενί Γαζή.
 145) Κοντογεωργιάκης Γεώργιος Χρ., Άλμυρός 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 146) Κοντογεώργιος Γεώργιος, δεκανεύς, Άλμυρός, 13.8.1921, Ιν' Όρεινό Χειρ.
 147) Κοντογιάννης Κων/νος Στ., χωροφύλαξ, Ζαγορά, 11.10.1921, Προς. Νοσ. Δουρυλαίου.
 148) Κοντομαρκος Δημ., δεκανεύς, Άλμυρός, 12.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 149) Κοντοστάθης Σωτήριος, ίππεύς, Άλμυρός, 7.7.1921, Ούτς Σερά.
 150) Κοντός Ίωάννης Γεωργ., Άργαλαστί, 23.8.1921, Καραγιουσάν.
 151) Κοσμάς Ίωάννης Άπ., Άγιος Βλάσιος, 23.10.1922, Α' Στρ. Νοσ. Πειραιώς.
 152) Κοσμάς Ίωάννης Γεωρ., Εύξεινούπολις, 10.5.1921, Ιν' Όρεινό Χειρ.
 153) Κούκιος Βασίλειος Έ., άνθυπολοχαγός, Άγιος Λαυρέντιος, 16.8.1922, Χαμούρκοι.
 154) Κουλούρης Άπόστολος Δημ., Τσαγκαράδα, [].
 155) Κουτλούκας Ευστράτιος, Άργαλαστί, 5.7.1921, Ούτς Σερά.
 156) Κουτρογιάς Δημήτριος, Βόλος, Αύγουστος 1922, Χαμούρκοι.
 157) Κουτσαβέλης Άντώνιος Ίω., λοχίας, Μακρυνίτσα, 21.7.1921, Νοσ. Διακομιδής.
 158) Κουτσαφτίκης Δημήτριος Ίω., Σούρπη, Ούσάκ, εν αιχμαλωσία.
 159) Κουτσού Άργύριος Γεώργ., Τσαγκαράδα, 1923, απεβίωσε.
 160) Κουφοδής Ευστράτιος Δημ., λοχίας, Άλμυρός, 16.8.1921, Σαπάντζα.
 161) Κρινάκης Σταύρος Νικ., Κισσός, 12.7.1921, Νοσ. Διακομιδής.
 162) Κύνος Γεώργιος Παν., Άγγιάλος, 1922, Άφιόν.
 163) Κυριακής Άλέξανδρος Έπαμ., Κισσός, 9.7.1921, Β' Στρ. Νοσ. Διακομιδής.
 164) Κυριακής Στέφανος, Μακρυνίτσα, 1.7.1921.
 165) Κωστάκης Ίωάννης Δημ., λοχίας, Μούρρεσι, 29.10.1921, Ιν' Όρεινό Χειρ.
 166) Κωστούρος Νικόλαος Άντ., άνθυπομοίραρχος, Βόλος, κατακρεουργήθη, 29.8.1922, Μ. Άσία.
 167) Λαγός Άθανάσιος, Κανάλια, 21.8.1921, Σαγγάριος.

²⁴ Θεϊός μου εκ πατρός.

- 168) Λαζόγλου Εύαγγελος Δημ., Ἀγχιάλος, 5.5.1920, Νοσ. Εὐαγγελισμός.
 169) Λεγάνης Ἀθανάσιος Ζήσης, Ἅγιος Ὀνούφριος, 1.8.1921, Γ' Ὁρεινὸ Χειρ.
 170) Λιανὸς Μενέλαος Ἀχιλλ., Ἄλμιυρός, 14.6.1920, Μαϊάνδρος.
 171) Λιάρος Ἰωάννης Δημ., δεκανεὺς, Στεφανοβίκειο, 8.7.1921, Κιουτάχεια.
 172) Λιάτσικας Ἀθανάσιος Δημ., Πτελεός, 22.2.1920, Στρ. Νοσ. Μαγνησίας.
 173) Λιούτας Ἀθανάσιος Στ., ἀεροπόρος, Κεραμίδι, ἔπεσε ἀπὸ ἀεροπλάνο, Θεσσαλονίκη, 1920.
 174) Λισσόβας Βασίλειος Κων., Βόλος, Αὐγουστος 1922, Μ. Ἀσία.
 175) Λουκάς Κων/νος Ἀσπμ., Βόλος, 23.11.1921, Νοσ. Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ.
 176) Λύσσαβος Βασίλειος Κων., Βόλος, 18.8.1921, Γ' Χειρ.
 177) Μακεδόνας Στέφανος, Ἄλμιυρός, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 178) Μακρογιαννόπουλος Ὁρφεὺς Δημ., Ριζόμυλος, 3.6.1919, Ἰαϊδίν.
 179) Μακρυγιάννης Μάριος Δημ., Ἀμαλιάπολις [].
 180) Μαλαῦτος Δημήτριος Νέστ., Βυζίτσα, 3.11.1920, ΙΒ' Ὁρεινὸ Χειρ.
 181) Μάλλαρος Ἀπόστολος Ζήση, Πορταριά, 28.4.1920, φυματίωση.
 182) Μάμαλης Γεώργιος Δημ., Ἄλμιυρός, 30.1.1920, Α' Στρ. Νοσ. Πειραιῶς.
 183) Μάμαλης Κων/νος, Ἄλμιυρός, 29.8.1921, Δ' Προσκομιδῆς Ν. Δορυλαίου.
 184) Μανίκας Κων/νος Δημ., Ἄλμιυρός, Αὐγουστος 19[?], Οὐσάκ.
 185) Μάντσιος Βασίλειος Παν., Ν. Ἀγχιάλος, ἀπεβίωσε 2.7.1921.
 186) Μανιώτης Ἰωάννης Μιχ., Σκιάθος, Αὐγουστος 1921 εἰς [].
 187) Μαραγκὸς Γεώργιος Ἰω., Κεραμίδι, ἀπεβίωσε εἰς οἰκίαν τὸ 1920.
 188) Μαργαρίτης Γεώργιος Ἀθ., Κισσός, [].11.1920.
 189) Μαργαριτούλης Ἀθανάσιος, Ἄνω Βόλος, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 190) Μάρκου Κων/νος Δημ., Κανάλια, 17.11.1920, Γ' Χειρ.
 191) Ματακασότας Ἀντώνιος Μιλτ., Ἄνω Βόλος, Μάρτιος 1921, Οὐσάκ.
 192) Ματρῶνος Νικόλαος Σπ., Πορταριά [].
 193) Ματσούκας Ἰωάννης Γεωργ., Μακρυνίτσα, 12.8.1921, Γ' Ὁρεινὸ Χειρ.
 194) Μαφούνας Νικόλαος Σπ., Πορταριά, 6.9.1919, Μ. Ἀσία.
 195) Μελερτινὸς Δημήτριος Ἰω., Πορταριά, [].
 196) Μιχόπουλος Εὐθύμιος Σωτ., Κοκκωτοί, 4.10.1920, Στρ. Νοσ. Διακομιδῆς.
 197) Μότσιας Δημήτριος Χρ., Σούρπη, 1921, Οὐσάκ.
 198) Μοτζούρης Γεράσιμος Κων., Σκιάθος, 20.5.1921.
 199) Μουτζούρης Εὐστ. Δημ., λοχίας, Σκιάθος, Ἰούλιος 1921, Τουμπλοῦ Μπουναρ.
 200) Μουτζουριδῆς Γεώργιος Δημ., λοχίας, Βόλος, 19.8.1921, Α' Χειρ. Στρ.
 201) Μπαζῆς Χρῆστος Θεοδ., χωροφύλαξ, Ἄλμιυρός, 26.2.1922, Πρὸς. Στρ. Νοσ. Ραιδεστοῦ.
 202) Μπαζιθάνης Παναγιώτης Δημ., Κανάλια, 13.1.1922, ἐκ φυματίωσης.
 203) Μπανέλλος Φαν., Λαμπινοῦ, ἐκ τραύματος, 15.8.1921 ΠΑ' Χειρ.
 204) Μπέζος Στέργιος Γεωργ., ναυτικός, Σκιάθος, ἀπεβίωσε τὸ 1921 εἰς Πόρον.
 205) Μπενιόγλου Παναγ. Ἐλευθερ., Ἀγχιάλος, Αὐγουστος 1922, Τουμπλοῦ Μπουναρ.

- 206) Μπινιάρης Χρήστος Θεοδ., Ζαγορά, 22.8.1922, Ουσάκ.
 207) Μπιντέλις Άθανάσιος Άναστ., Άλμυρός, 12.12.1922, Στρ. Νοσ. Λαυρίου.
 208) Μπόλης Εϋ. Άθ., Άλμυρός, 13.8.1922, Σαβράν.
 209) Μπουζούρης Νικόλαος Κων., Βόλος, 15.12.1923, εκ πνευμονίας.
 210) Μπούκοτος Ιωάννης Κων., Μπλιές, 18.3.1921, Τουμπλού Μπουνάρ.
 211) Μπούρλας Παναγιώτης, Άλμυρός, 7.7.1921, Έσκι Σεχίρ.
 212) Μπουροδήμος Γεώργιος Κωνστ., Σκιάθος, 19.3.1922, Γ΄ Στρ. Νοσ. Σμύρνης.
 213) Μπουρτζόπουλος Άθαν., δεκαεϋς, Εϋξεινούπολις, 13.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 214) Μπούτσπς Χρήστος Γ., Άλμυρός, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 215) Μυλιώνης Γεώργιος Δημ., Άλμυρός, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 216) Μωραΐτης Ιωάννης Γεωργ., Στεφανοβίκειο, 13.10.1919 Ια΄ Όρεινό Χειρ.
 217) Νακούδης Δημήτριος Κων., Ριζόμυλος, 6.11.1921, Στρ. Νοσ. Λαρίσις.
 218) Νάνος Εϋ. Δημ., ναύτης, Τσαγκαράδα, άπεβίωσε 1921.
 219) Νίκου Νικόλαος Αστ., Σούρπη, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 220) Ντέλιος Στ. Άνδρ., Άλμυρός, 9.10.1920, ΙΒ΄ Όρεινό Χειρ.
 221) Ήρως ή Ήρωχρήστος Χρήστος Εϋ., λοχίας, Σούρπη, 14.8.1921, Ουσάκ.
 222) Παλαμίδας Γεώργιος Δημ., Βελεστίνο, 3.6.1920.
 223) Παναγιώτου Εϋ. Σπ., Βόλος, 21.10.1923, Β΄ Νοσ. Θεσσαλονίκης.
 224) Πανάγου Θωμās Γεωργ., δεκαεϋς, Άνω Βόλος, 22.1.1920, Στρ. Νοσ. Μαγνησίας.
 225) Πανās Μιχαήλ Δήμου, Άνω Βόλος, 29.1.1920, Προς. Νοσ. Έδέσσης.
 226) Πανταζής Μιχαήλ Σοφ., Τσαγκαράδα, 16.2.1921, Στρ. Νοσ. Άιδινίου.
 227) Παντελής Δημήτριος Διον., Πινακάτες, 17.8.1922, Τουμπλού Μπουνάρ.
 228) Παντόπουλος Μεν. Τριαντ., Βόλος, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 229) Παπαγεωργίου Γεώργιος Σταμ., Βόλος, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 230) Παπαγεωργίου Κων/νος Γεωργ., Λαμπινοϋ, 21.8.1921, εκ κακουχιών.
 231) Παπαγεωργίου Κων/νος Εϋστ., Κισσός, Αϋγουστος 1922, Μ. Άσία.
 232) Παπαγεωργίου Σταμάτης Γεωργ., Προμύρι, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 233) Παπαδημίας Δημήτριος Γεωργ., χωροφύλαξ, Μακρυνίτσα, 15.11.1921, Σμύρνη.
 234) Παπαδημητρίου Νικόλαος Γεωργ., Βόλος, 13.8.1922, Καμελάρ.
 235) Παπαμακαρίου Άντ. Πέτρ., χωροφύλαξ, Βόλος, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 236) Παπαποστόλου Χαράλαμπος Μιχ., Βελεστίνο, 18.7.1920, Δεμερτζίκι.
 237) Παπās Θεοδ. Θωμ., Πτελεός, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 238) Παπās Ιωάννης Εϋ., Πτελεός, άγνωστος ό τόπος θανάτου.
 239) Παπουτσής Νικόλαος Βασ., Μούρσει, 1921, Κάλε Γκρότο.
 240) Παπουτσής Συμεών Κων., Εϋξεινούπολις, 21.8.1921, Χειρ.
 241) Παπουτσής Φίλιππος, άνθυπολοχαγός, Μούρσει, 13.6.1919, Άφεντικούρ.
 242) Παράσχου Άντώνιος, Ζαγορά, 12.8.1921, Γιλδίξ Ντάγ.
 243) Πασσās Δημήτριος Θεοδ., λοχίας, Άλμυρός, 22.3.1921, Χ^β Χειρ.

- 244) Πασχαλούδης Δημήτριος, Άλμιυρός, 3.12.1919, Α΄ Στρ. Νοσ. Λέσβου.
 245) Πατρώνης Λεόντιος Δημ., Τσαγκαράδα, 5.1.1921, Ουσάκ.
 246) Παφίλης Δημήτριος Άναγν. Μπλιές, Αύγουστος 1922, Ταμππούρ Όγλού.
 247) Πελεκάνος Άπόστολος Άγγ., Μπλιές, 12.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 248) Περδίκης Ίωάννης Γεωρ., Σούρπη, 2.1.1920, Στρ. Νοσ. Μαγνησίας.
 249) Πετρώνης Δημήτριος, Τσαγκαράδα, 5.1.1921, Προσ. Νοσ. Ουσάκ.
 250) Πετρώνης Λεωνίδας Δημ., Τσαγκαράδα, 5.1.1921, Προσ. Νοσ. Ουσάκ.
 251) Πεφάνης Ίωάννης Σπ., Βόλος, 13.8.1921, Γιλδίξ Ντάγ.
 252) Πέρπερης Ζαχαρίας Εύθ., Ν. Άγκιάλος, 12.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 253) Πινακούδας Χρῆστος Δημ., Εύξεινούπολις, 19.2.1920, Στρ. Νοσ. Λαρίσις.
 254) Πολυμέρης Άντώνιος Άθ., δεκανεύς, Ριζόμυλος, 20.8.1920, Καρακουγιού.
 255) Πούλιος Θεόδωρος Κων., Μακρυνίτσα, 20.10.1921, Προσ. Νοσ. Δορυλαίου.
 256) Ποῦντος Γεώργιος Μιχ., Σούρπη, 13.6.1921, Δημ. Ν. Βόλου.
 257) Πρίφτης Νικόλαος Παρίση, Άργαλαστί, 26.8.1921, Καρά Γιουσάν.
 258) Ρεματίσιος ἡ Ρημανίσις Μεν. Γεωργ., λοχίας, Μούρεσι, 5.7.1921, Οὔτς Σεράι.
 259) Ρῆγας Ίωάννης Κωνστ., Άργαλαστί, 10.5.1922, Γ΄ Έφεδρ. Χειρ.
 260) Σαμαράς Παντελής Δημ., Ζαγορά, Μάρτιος 1921, έφρονεύθη εις συμπλοκή μέ σῶμα λισπῶν, Παζάρκιοι.
 261) Σαρακατσάνος Χρῆστος Νικ., Άλμιυρός, 12.8.1921, Κανλί Γκιόλ.
 262) Σάρρος Μηνᾶς Γεωργ. δεκανεύς, Μακρυνίτσα, 15.8.1921, Σαγγάριος.
 263) Σιδέρης Νικόλαος Δημ., Άγιος Όνούφριος, 11.6.1920, Άραπλιῆ.
 264) Σινάκης Μαυρουδῆς Γεωρ., Πορταριά, 4.7.1919, ὕψωμα ΒΑ΄ Γκερένκιο.
 265) Σικάκος Γεώργιος Ίω., Κοκκωτοί, 2.7.1922, Προσ. Νοσ. Ουσάκ.
 266) Σκούρας Κων/νος Άθ., Άλμιυρός, 1.1.1921, Α΄ Χειρ.
 267) Σκρέτας Νικόλαος Βασ., άνθυπασπιστής, Κισσός, 8.7.1921, Άκ Μπουναρ.
 268) Σούκης Χρῆστος Δημ., Άλμιυρός, 28.1.1920, Α΄ Στρ. Νοσ. Πειραιῶς.
 269) Σουλτάνης Στ. Ίω., Μούρεσι, 1921, άπεβίωσε Νοσ. Διδυμοτείχου.
 270) Σουντονικός Γεώργιος Κων., λοχίας, Σκιάθος, 4.9.1922, Στρ. Νοσ. Θεσ/κης.
 271) Σουρλέγκας Άθανάσιος, Κανάλια, 19.8.1921, Άρντιξ Ντάγ.
 272) Σπίνος Κων/νος Δημ., Κ. Λεχώνια, 20.8.1920, Όμουρλου.
 273) Στάγιας Ίωάννης Δημ., Βόλος, Δεκέμ. 1922, άπεβίωσε Α΄ Στρ. Νοσ. Θεσ/κης.
 274) Σπαθαράκος Ίωάννης Σταμ., Νιάου, Αύγουστος 1922, άπεβίωσε έξ ήλιείσεως.
 275) Σταμάτης Μάρ. Άνδ., άνθ/μοίραρχος, Μπλιές, 14.1.1922, έφρονεύθη εις Εξάνθη.
 276) Σταμόπουλος Άθανάσιος Δημ., βοιπθός νοσοκόμος, Βόλος, 3.12.1921, Γ΄ Στρ. Νοσ. Άθηνῶν.
 277) Στάμου Κων/νος, Ζαγορά, 14.8.1922, ὕψωμα Παπαθεοδώρου.
 278) Στάνης Κων/νος Άν., Βόλος, 3.9.1921, Νοσ. Άιδινίου.
 279) Σταύρου Βασ. Σπ., Βόλος, Αύγουστος 1922, άπεβίωσε έν αιχμαλωσία (Σμύρνη).
 280) Σταύρου Γεώργιος Άριστ., Άγιος Λαυρέντιος, 16.3.1921, Στρ. Νοσ. Άθηνῶν.

- 281) Στεργιανός Κων/νος Σπ., δίοπος, Βόλος, 1920, Α΄ Νοσ., Ε.Ε.Σ. Κων/πόλεως.
 282) Στιβαχτίης Γεώργιος, στρατιώτης, Μούρresi, 13.1.1920.
 283) Στόγιας Ίωάννης Δημ., Βόλος, 16.12.1920, Α΄ Στρ. Νοσ. Θεσσαλονίκης.
 284) Στόκος Ευστάθιος Άθ., Άγιος Όνούφριος, 16.8.1921, Έβλί Φακελί.
 285) Στυλιανός Ίωάννης Φωτ., Πορταριά, 3.10.1919, εκ δυσεντερίας.
 286) Συργιώτης Εϋ. Νικ., Βόλος, 3.10.1922, απεβίωσε Νοσ. Έκστρατειάς.
 287) Συριώνης Ευάγγελος Νικ., δεκαεϋς, Βόλος, 4.9.1922, Μ. Άσία.
 288) Σρακιανός Άντώνιος Γεωργ., Βόλος, 17.6.1919, Ίμάρ Χισάρ.
 289) Σφρέτσιος Άθανάσιος Νικ., Μπλίνα, 25.8.1921, Έσκι Σεχίρ.
 290) Σχοινᾶς Ίωάννης, δεκαεϋς, Βόλος, 19.6.1921, Α΄ Στρ. Νοσ. Άθηνῶν.
 291) Ταμπάκης Άνδρέας, Βόλος, απεβίωσε εις Θεσσαλονίκη.
 292) Ταμπάκης Άνδρ. Δημ., Βόλος, απεβίωσε εν αιχμαλωσία εις Ουσάκ 1922.
 293) Τέντας Ήλιος Γεωργ., Άλμυρός, 9.12.1920, ΙΒ΄ Χειρ. εξ ικτέρου.
 294) Τζανῆς Βασίλειος Δημ., Άγγιάλος, Σεπτέμβριος 1919, ΧΙΙΒ΄ Χειρ.
 295) Τζεφέρης Άνδρέας, Βόλος, 28.3.1921, Νοσ. Ναυπλίου.
 296) Τίζας Χρῆστος Λάμπρος, Άλμυρός, 18.3.1921, Γιαουλβερέν.
 297) Τόπας Άναστάσιος Χρ., Άλμυρός, 17.8.1919, Ια΄ Όρεινό Χειρ.
 298) Τριανταφύλλου Άθανάσιος Βασ., δεκαεϋς, Ευξεινούπολις, Ίούνιος 1922, Άφιόν Καραχισάρ.
 299) Τριανταφύλλου Άπόστολος Βασ., Άλμυρός, 21.2.1920, Στρ. Νοσ. Βόλου.
 300) Τριανταφύλλου Ίω. Νικ., λοχαγός, Βόλος, απεβίωσε 20.8.1921, Σαγγάριος.
 301) Τσαγγάρης Κων/νος Γεωργ., Σούρητη, 25.8.1921, Κάλε Γκρότο.
 302) Τσιαντόπουλος Άθανάσιος Κυρ., Βόλος, 20.3.1921, Γιαουλβερέν.
 303) Τσιάσιος Χρῆστος Χρ., Άλμυρός, 15.6.1920 Στρ. Νοσ. Άιδινίου.
 304) Τσικρᾶς Γεώργιος Κων., ανθυπολοχαγός, Κάπουρνα, 16.8.1921, Σαγγάριος.
 305) Τσιώγυρας Άπόστολος Νικ., Κεραμίδι, 3.11.1919, Στρ. Νοσ. Άιδινίου.
 306) Τσάρης Γεράσιμος Γεωργ., Βόλος, 18.3.1921, εξηφανίσθη, Άβγκίν (ι).
 307) Τσάρης Άπόστολος Άναστ., Νεοχώρι, 14.3.1921, Άβγκίν.
 308) Τσιγαρίδας Γεώργιος Νικ., Νεοχώρι, 18.8.1921, Ίλάρ Κατσαντζί.
 309) Τσικριτσιῆς Άπόστολος Γεωργ., Άγιος Λαυρέντιος, 22.8.1921 ΙΙΙ΄ Χειρ.
 310) Τσιότρας Δημήτριος, λοχίας, Άλμυρός, 28.8.22, Κίος.
 311) Τσιόφας Δημήτριος Εϋθ., χωροφύλαξ, Βόλος, [19...].
 312) Τσιτσιμπούκος Χρῆστος Νικ., Βελεστίνo, 22.2.1920, Στρ. Νοσ. Βόλου.
 313) Τσόγκας Ευάγγελος Άθ., λοχίας, Άλμυρός, 10.2.1921, απεβίωσε εκ τραυμάτων.
 314) Τσολοβίκος Νικόλαος Ίω., Σκιάθος, 15.6.1921, Γ΄ Στρ. Νοσ. Σμύρνης.
 315) Τσούμας Γεράσιμος Γεωργ., Βόλος, 13.3.1921, Ντούς Ντάγ.
 316) Τσουπλάκης Σωτήριος Τριαντ., Άλμυρός, 16.8.1922, Κιουτσούκιοί.
 317) Τσοϋτσος Γεώργιος Άναστ., Άλμυρός, 8.10.1919, Στρ. Νοσ. Άιδινίου.
 318) Φερετζέλης Γεώργιος, Σκιάθος, 24.1.1921, Στρ. Νοσ. Έκπαιδεϋσεως.

- 319) Φεύγας Ιωάννης Χρ., Μούρτσι, Αύγουστος 1922, Τουμπλού Μπουνάρ.
- 320) Φιλιππίδης Νικόλαος Γεωργ., λοχαγός, Μπλιές, 19.3.1921, XIII^β Όρεινό Χειρ.
- 321) Φλώρος Στέργιος Γ., έπιλοχίας, Βόλος, 15.2.1922, άπεβίωσε Στρ. Νοσ. Έκπαιδεύσεως.
- 322) Φράγκος Κων/νος Άθ., Νεοχώρι, 26.8.20, Νοσ. Μεραρχίας Σμύρνης.
- 323) Χαλαστάρης Ιωάννης Δημ., Λεχώνια, 2.11.1920, Στρ. Νοσ. Άϊδινίου.
- 324) Χαλάτσης Νικόλαος Χρ., Σούρτσι, 10.7.1920, Σαλιγλί.
- 325) Χαντζάκος Άθανάσιος Άντ., Βόλος, 27.1.1921, I^ν Όρεινό Χειρ.
- 326) Χατζηγιάννης Γεώργιος Ιω., Τσαγκαράδα, 16.8.1922, Έϋρέτ.
- 327) Χατζηκωτούλας Δημήτριος Άθ., Βελεστίνο, 8.7.1921, Άκ Μπουνάρ.
- 328) Χατζής Χρήστος Λάμ., Εϋξεινούπολις, 13.8.1921, I^ν Όρεινό Χειρ.
- 329) Χατζησταματιού Γεώργιος, Βόλος, άπεβίωσε έν αιχμαλωσία, Νύμφαιο 1922.
- 330) Χίμος Ιωάννης Βασ., άνθυπολοχαγός, Σκόπελος, άπεβίωσε έκ τραύματος, 17.3.1921, Ντούζ, Ντάγ., Μ. Άσία.
- 331) Χουλιαρής Χρήστος Στέργ., βρύνανα, 15.6.1919, Χασάν Μπουνάρ.
- 332) Χρηστάκος Παναγ. Άναστ., Σούρτσι, άπεβίωσε έν αιχμαλωσία 1923 Μ. Άσία.
- 333) Χρήστου Ιωάννης Άργ., Εϋξεινούπολις, 14.3.1921, Ζ' Νοσ. Σμύρνης.
- 334) Χριστοδούλου Ιωάννης Δημ., Βόλος, 9.7.1922, Νοσ. Έκπαιδεύσεως.
- 335) Χρυσολούρης Θεόδωρος Διαμ., ναύτης, Βόλος, Φεβρουάριος 1920, Ναύσταθμος.
- 336) Χρυσόχοος Πολύμερος Νικ., χωροφύλαξ, Ζαγορά, 17.7.1922, Νοσ. Κιουτάχειας.

β) ΟΙ ΕΞΑΦΑΝΙΣΘΕΝΤΕΣ

- 1) Άναγνώστου Άθανάσιος Κωνστ., ύπολοχαγός, Βόλος.
- 2) Άθανασίου Νικόλαος Άθ., λοχίας, Πτελεός.
- 3) Άλαμανιώτης Άλέξανδρος Ιω., Σούρτσι, φέρεται θανών Ούσάκ 1922.
- 4) Άλεξογιαννόπουλος Ιωάννης Νικ., Σούρτσι, φέρεται θανών Ούσάκ 1922.
- 5) Άναστασίου Νικόλαος Βασ., Σούρτσι.
- 6) Άναστασίου Χαρ. Χρ., Ζαγορά.
- 7) Άντωνίου Γεώργιος Ήλ., Μπλιές.
- 8) Άργυρίου Άργύρης Δημ., Προμύρι.
- 9) Άργυρούδης Δημήτριος Άθ., Ριζόμυλος.
- 10) Άσδέρης Ιωάννης Άθ., Ζαγορά.
- 11) Βαλάκος Νικόλαος Στ., Πουρί.
- 12) Βαλασᾶς Άντώνιος Άγγ., Ζαγορά.
- 13) Βαλασᾶς Δημήτριος Φίλιππος, Ζαγορά.
- 14) Βλαχάβας Χρήστος Γεωργ., Κεραμίδι, άπεβίωσε 1923 έκ κακουχιών.
- 15) Βλαχάβας Δημήτριος Άπ., Κεραμίδι, 1922.

- 16) Βουραζέλης Νικόλαος Ά., Ζαγορά.
- 17) Βυζιώτης Κων/νος Γεωργ., Προμούρι, Σεπτέμβριος 1922, Μουδανιά.
- 18) Γάκης Άθανάσιος Ίω., ναύτης, Κεραμίδι, Νοσ. Ναυστάθμου.
- 19) Γιακουμής Ίωάννης Παν., λοχίας, Σούρπη.
- 20) Γκαβόπουλος Ίωάννης Γεωργ., λοχίας, Άνίλιο.
- 21) Γκούμενας Άναγνώστης Χρ., Ν. Άγχιάλος, άπεβίωσε 1924 εις Λάρισα.
- 22) Γκουντέλης Ζήσης Ίω., Κάπουρνα, φέρεται θανών 1922 Μ. Άσία.
- 23) Γρίβας Δημήτριος Γεωργ., Λαύκος.
- 24) Δεληγιάννης Γεώργιος Νικ., Βόλος.
- 25) Εύαγγέλου Δημήτριος Γεωργ., λοχίας, Βόλος.
- 26) Εύσταθίου Εύάγγελος Άθ., Μακρυνίτσα.
- 27) Ζαφειρόπουλος ή Ζαφείρης Άθ. Άπ., άνθυπασπιστής, Κισσός.
- 28) Ζαχαρίου Ζαχαρίας Γεωργ., Νεοχώρι.
- 29) Ζησόπουλος Ζήσης Κων., Τσαγκαράδα, άπεβίωσε 1923.
- 30) Θεοδωρίδης Κων/νος Θεοδ., Βόλος.
- 31) Θεοδώρου Κων/νος Διογένης, συνταγματάρχης, Σκόπελος.
- 32) Καμπάτης Χριστόφορος Έλευθ., Βόλος.
- 33) Κερασιμόγλου Στ. Άθ., Βελεστίνο, φέρεται θανών 14.8.22 Μ. Άσία, άλλοϋ 17.21 εις Γενί Γαζή.
- 34) Καρατέρης Εύστάθιος Χρ., Κουκουράβα.
- 35) Κασπίρης Βασίλειος Ίω., Βόλος.
- 36) Κόκκαλης Γεώργιος Κων., Μακρυνίτσα.
- 37) Κοντοκόστας Γεώργιος Κων., Άνίλιο.
- 38) Κοτζαπαναγιώτης Νικόλαος Χρ., Εύξεινούπολις.
- 39) Κούκιος Λαυρέντης Δημ., Άγιος Λαυρέντης.
- 40) Κοΰκος Κων/νος Ίππ., δεκανεύς, Πορταριά.
- 41) Κουμπής Γεώργιος, Βόλος.
- 42) Κούτσικος Βασίλειος Τριάντ., Κεραμίδι, 11.4.1921.
- 43) Κουτσός ή Άργυρίου Ρήγας, Σκιάθος.
- 44) Κοφιδάκης Γεώργιος Νικ., ναύτης, Σκιάθος, έπνίγη 1923.
- 45) Κοφιδάκης Στυλιανός Ρήγας, Σκιάθος.
- 46) Κυραστράνης Σταμάτιος Κωνστ., ναύτης, Σκιάθος, έπνίγη.
- 47) Μακρής Σπυριδών Γεωργ., Σέσκουλο.
- 48) Μαλέτος Δημήτριος Κωνστ., Κισσός.
- 49) Μαχαριτίσας Δημ. Ίω., δεκανέας Βυζίτσα, Αύγουστος 1921, Σαγγάριος.
- 50) Μερράρης Κων/νος Παν., ύποδεκανεύς, Βόλος.
- 51) Μιχαήλ Κων/νος Γεωργ., Μακρυνίτσα.
- 52) Μουτζουρογιάννης Σπυριδών Ήρακλή, Βόλος.
- 53) Μπαϊρακτάρης Θεόδωρος Άνδρ., Άγχιάλος.

- 54) Μπακογιάννης Δημήτριος Άνδρ., λοχίας, Κισσός.
- 55) Μπαλιτσάκος Σπυρίδων Παν., Μπλιές.
- 56) Μπίας Άθανάσιος Νικ., Σέσκουλο.
- 57) Μπιλαλόπουλος Εύστ. Άπ., Άλμυρός.
- 58) Μυγδαλιῆς Νικόλαος Δημ., Άργαλαστί.
- 59) Νταϊλιάνης Άθανάσιος Ζήση, Κάπουρνα, 21.8.1921.
- 60) Περπερόπουλος Ζαχαρίας Εύ., Ν. Άγκιάλος.
- 61) Προκοπίνης Άλέξανδρος Παν., χωροφύλαξ, Ζαγορά.
- 62) Ράφτης Γεώργιος Σπ., Άλμυρός.
- 63) Σαλάτας Άπόστολος Νικ., Πτελεός.
- 64) Σαλάτας Δημήτριος Γεωργ., Πτελεός.
- 65) Σαράντης Σαράντης Μιχ., Βόλος.
- 66) Σφέτσος Άθανάσιος Γεωργ., Βόλος, 25.8.1921.
- 67) Τζώτας Άντώνιος Άθ., Βόλος.
- 68) Τζούμας Εύ. Άναστ., Σκιάθος, Αύγουστος 1921, Μ. Άσία.
- 69) Τσακίρης Χρῆστος Βασ., Βόλος.
- 70) Τσάμης Ίωάννης Νικ., δεκανεύς, Βόλος.
- 71) Τσιακαλάκος Άθανάσιος Νικ., Κεραμίδι.
- 72) Τσολάκης Άριστοτέλης Δημ., Βόλος.
- 73) Τσομπανάκος Στέφανος Άπ., Βόλος.
- 74) Φεύγας Άθανάσιος Χαράλ., Μούρεσι.
- 75) Φεύγας Λάμπρος Ίω., Μούρεσι.
- 76) Χαρανῆς Νικόλαος Ίω., λοχίας, Κισσός.
- 77) Χαρατζῆς Γεώργιος Άναστ., Ζαγορά.
- 78) Χιώτης γεώργιος Άναστ., Πουρί.
- 79) Χρήστου Ίωάννης Χρ., δεκανεύς, Πτελεός.

ΟΤΑΝ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΤΕΒΑΙΝΕΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΟΙΧΟ. ΙΧΝΗΛΑΤΩΝΤΑΣ ΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΕΝΟΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ ΣΤΗΝ ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΕΚ ΛΑΡΙΣΗΣ ΟΡΜΩΜΕΝΟΥ

Αφιερώνεται, πρωτίστως, στην μνήμη του Κωνσταντίνου Ζορμπά (ή Λόκα) και όλων γενικώς των μετασχόντων στην Μικρασιατική Έκστρατεία, που πάλεψαν υπεράνθρωπα, και κυρίως αυτών που έδωσαν το αίμα και την ζωή τους για τα πεπρωμένα της φυλής και το μεγαλείο της Πατρίδας, έστω κι εάν η Ιστορία ήθελε ή εξέλιξη της Έκστρατείας αυτής να είναι διαφορετική για τα Έλληνικά Στρατεύματα. Το 1922 είναι ένας αριθμός που έχει ένα μοναδικό βάρος στην συνείδηση του κάθε Έλληνα. Αντιπροσωπεύει μία μεγάλη Τραγωδία και ο κάθε Έλληνας πολίτης έχει το θλιβερό πρόνομο να δημιουργεί εικόνες και να εγείρει μνήμες, δίχως να χρειάζεται να ειπωθεί ούτε μία λέξη. Δύσκολο να έπουλωθούν τα τραύματα σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα.

Ευχαριστούμε θερμά τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, την Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού και την Υπηρεσία Στρατιωτικών Αρχείων για τα αποσταλέντα σχετικά έγγραφα που βοήθησαν, ώστε να έντοπισθούν κάποιες ιδιαίτερες στιγμές του Α' Λόχου Σκαπανέων. Επίσης, σημαντικά στοιχεία για την συγγραφή του παρακάτω κειμένου χρησιμοποιήθηκαν από την πολύτιμη «Στρατιωτική Ιστορία» του Γενικού Επιτελείου Στρατού και την «Ιστορία του Έλληνικού Έθνους» της Εκδοτικής Αθηνών (Τόμος ΙΕ', σ. 172-186).

Η επιλογή του σπιτιού στην όδo Κουτλιμπανā της Λάρισας, όπου εγκαταστάθηκε ο παππούς, προερχόμενος από το Ζάγκο Τρικάλων (νυν Δήμος Φαρακιδόνος), γεννηθείς το 1894, δέν ήταν τυχαία. Εκεί ζούσαν πολλοί Ζαρκανοί (οί εκ Ζάγκου προερχόμενοι) και εργάζονταν στο παρακείμενο εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας «το λεγόμενον τότε ζαρκινόν εργοστάσιον», το οποίο ήταν κοντά στον Ναό του Αγίου Αθανασίου¹. Ο παππούς,

¹Ο δρόμος κοντά στο εργοστάσιο εξακολουθεί ακόμη και σήμερα να φέρει το όνομά του. Δίπλα στο εργοστάσιο ανήγειρε ξενώνα, στη δεξιά όχθη του Πηνειού, για να διαμένουν οι Ζαρκανοί που εργάζονταν στο κλωστοϋφαντουργείο για να ξεκουράζονται και να διανυκτερεύουν οι συγχωριανοί του που πήγαιναν στη Λάρισα για δουλειές και, κυρίως, κατά την εβδομαδιαία αγορά της Τετάρτης (ψηλά στο Φρούριο), για να πωλήσουν τα προϊόντα τους ή να κάνουν διάφορες προμήθειες.

γέννημα-θρέμμα Ζαρκινός, ἐργάσθηκε στὸ ἐργοστάσιο τοῦ Ἰωάννη Κουτλιμπανᾶ, ἐνὸς ἀπὸ τοὺς μεγάλους εὐεργέτες τῆς Λάρισας, σὲ ὑψηλὴ θέση, ὅπως μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἀρχοντικὴ φωτογραφία στὸν τοῖχο τοῦ σπιτιοῦ μας (Φωτ. 1).

Ὁ παππούς, ὑπηρετῶντας τὸν Ἑλληνικὸ Στρατὸ (σύμφωνα μὲ τὸ ἀνὰ χεῖρας Πιστοποιητικὸ Στρατολογικῆς Κατάστασός του τὰ ἔτη 1914-1918, 1918-1919 καὶ 1921), ἐξαντλημένος ἀπὸ τὶς κακουχίες τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Great War=Μεγάλου Πολέμου)², τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὶς βασανιστικὲς δυσκολίες στὶς ἀρχὲς τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αὐτὸς ὁ καλοζωισμένος, μὲ κῦρος καὶ ὄνομα ἀνθρώπος, δὲν μπόρεσε νὰ ἀντέξει μέσα στὴν ἀνέχεια ποὺ βρισκόταν, κυρίως ὡς ἀνάπηρος πολέμου, τὴν ἐπατειὰ³ στοὺς δρόμους τῆς Λάρισας. Τὸ ἠθικὸ του εἶχε κλονισθεῖ καὶ ἀδυνατοῦσε νὰ ξεπεράσει τὶς δυσκολίες τῆς ζωῆς ποὺ ἔφερε μαζί του ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία – ὡς πολεμικὸ φάντασμα, κυρίως δὲ τὶς πικρὲς μνήμες του, ἀλλὰ καὶ τὴν χαμένη ὄρασή του.

Ὅσο περνοῦσε ὁ καιρὸς, ὁ παππούς ἐκλαιγε, εἶχε χάσει ὀριστικὰ τὸ φῶς του ἀπὸ μέσα του, ὅπως καὶ ἡ γιαγιά, ποὺ κάθε τόσο ἀναστέναζε, μονολογῶντας καὶ κτυπῶντας πότε-πότε τὰ χέρια της στὰ γόνατα. Ὁ παππούς, ὅταν ἀρρώστησε, δὲν ἔτρωγε τίποτα, ἔμενε ὅλη μέρα στὸ κρεβάτι, ἄρχισε νὰ βήχει κι εἶχε ὑψηλὸ πυρετό. Φώναξαν τὸν γιατρό, ἀλλὰ δὲν τὰ κατάφερε, βυθίζοντας στὸ πένθος τὴν μεγάλην οἰκογένειά του, στὶς 5 Φεβρουαρίου 1942. Ἡ γιαγιά Ζωή, τὸ γένος Χατζηνάσιου, ἐκ Τυρνάβου, ἔμενε πλέον μόνη της, ἀλλὰ ἡ θέλησή της γιὰ τὴν ζωὴ καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξή της ἔμενε ἄκαμπτη. Μία ἀλλόκοτη θέληση, ἐνάντια στὸν θάνατο, στὴν φτώχεια καὶ τὴν μιζέρια τῆς ἐποχῆς.

Φωτ. 1. Ἡ γιαγιά (Ζωή)
καὶ ὁ παππούς (Κωνσταντῖνος).

² Christoph Cornelissen καὶ Arndt Weinrich (επιμ.), *Writing the Great War: The Historiography of World War I from 1918 to the Present*, Berghahn, London 2020.

³ Ἄρ. Κυδώνη, «Τὰ θύματα πολέμου καὶ τὸ καθῆκον τοῦ κράτους», Ἐφημερίδα Ἡμερήσιος Τύπος, 28 Ὀκτωβρίου 1929.

Ὁ πατέρας μου ἐλάχιστα μιλοῦσε γιὰ τὸν δικό του πατέρα, ἀλλὰ τὶς περισσότερες φορές κατέληγε στὴν ἴδια ἀπλή προφορική μαρτυρία: «Ὁ παππούς σου ἔφυγε τὸ 1921 καὶ ἔφτασε μέχρι τὸν Σαγγάριο ποταμό. Εἶχαν φτάσει πολὺ κοντὰ στὴν Ἄγκυρα... Κάποιον ἐκεῖ αἰχμαλωτίστηκε καὶ ἄργησε πολὺ νὰ ἐπιστρέψει. Κάποια στιγμή ἢ γιαγιά ἔφυγε ἐκτάκτως γιὰ τὸν Πειραιᾶ. Ἐκεῖ βρῆκε τὸν παππού σὲ ἄσχημη κατάσταση. Ἀντὶ γιὰ ροῦχα φοροῦσε ἓνα τσουβάλι καὶ μὲ προβλήματα στὴν ὄρασή του. Ἔτσι πορεύθηκε μέχρι νὰ φύγει ἀπὸ τὸν μάταιο τοῦτο κόσμος».

Σαγγάριο! Πρώτη φορά ἄκουγα αὐτὴν τὴν ὀνομασία. Δὲν εἶχα ἰδέα τί σήμαινε ἡ λέξη καὶ γιὰ ποῦδ πράγμα μιλοῦσε ὁ πατέρας.

Παράλληλα ὅμως μὲ τὴν παραπάνω προφορική μαρτυρία τοῦ πατέρα, ἔφτασε στὰ χέρια μας καὶ μία φωτογραφία ποὺ εἶχε ἡ μητέρα κρυμμένη γιὰ πολλὰ χρόνια μέσα στὸ εἰκονοστάσι. Ἡ παραπάνω προφορική μαρτυρία τοῦ πατέρα καὶ ἡ ἀσπρόμαυρη φωτογραφία τῆς μητέρας ἦταν ἀρκετὰ γιὰ νὰ ἀρχίσει ἡ ἰχνηλάτηση εἰς «τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλεις Ἑλληνίδας» (σύμφωνα μὲ τὸν Ἀθηναῖο ἱστορικὸ φιλόσοφο Ξενοφῶντα), στοὺς μακρινούς τόπους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας!

Ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει ἡ μικρὴ μας ἱστορία καὶ σὰν ἓνα μεγάλο παραμῦθι ἀρχινᾶ...

Ἡ ἱστοριογραφία, τὰ γεγονότα σχετικὰ μὲ τὴν Ἑκστρατεία καὶ τὴν Καταστροφή τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπικεντρώνονται κυρίως στὸν πόνο τῆς προσφυγιάς καὶ τὶς προκλίσεις τῆς προσφυγικῆς ἀποκατάστασης. Σίγουρα οἱ Μικρασιάτες πρόσφυγες ἄφησαν ἓνα ἰσχυρὸ ἀποτύπωμα στὴν τοπικὴ ἱστορία καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τοῦ Θεσσαλικοῦ κάμπου, ἀλλὰ καὶ τὴν γενικότερη ἐπίδραση ποὺ εἶχε ἡ παρουσία τους σὲ τομεῖς τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Δὲν πρέπει, ὅμως, νὰ λησμονοῦμε ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ ἄλλη πλευρὰ τοῦ νομίσματος. Ἡ ἄμεση ἀνταπόκριση ὄλων αὐτῶν τῶν νεαρῶν παιδιῶν, ἀμιούστακων παλληκαριῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, στὸ κάλεσμα τῆς Πατρίδας, μεταβαίνοντας στὴν Μικρὰ Ἀσία ὡς ἀπλοί στρατιῶτες. Ἡ εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Λάρισας δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτελεῖ ἐξαίρεση καὶ νὰ ἀπουσιάζει ἀπὸ τοῦτο τὸ κάλεσμα. Πολλὰ ἀπὸ τὰ παιδιά της ἔβαψαν μὲ τὸ αἷμα τους τὴν Γῆ τῆς Ἰωνίας, τὴ «Χώρα τῆς ποιήσεως», ὅπως γράφει ὁ σοφὸς Σμυρνιὸς Χρῆστος Σολομωνίδης⁴. Ἐξ ἀφορμῆς, λοιπόν, τῆς ἐπετείου τῶν 100 χρόνων ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφή, ἐπιθυμοῦμε σήμερα νὰ τιμήσουμε τοὺς πεσόντες, μὲ καταγωγὴ ἀπὸ τὴν Λάρισα καὶ μέσῳ αὐτῶν ὅλους ὅσοι θυσιάστηκαν γιὰ τὴν Πατρίδα. Καὶ θυσιά-

⁴ Θωμαῖ Κοροβίνη, *Σμύρνη: Μιὰ πόλη στὴ λογοτεχνία*, ἐκδ. Μεταίχμιο, Ἀθήνα 2005, σ. 15.

σπικαν δυσφόρητα πολλοί, για κάτι, που χωρίς αυτό ή ζωή δεν έχει νόημα.

Θά προσπαθήσουμε στην συνέχεια να φέρουμε στη μνήμη των αναγνωστών της, τρεις διαφορετικές στιγμές της Ίστορίας: την ιστορία κρεμασμένη στον τοίχο, την ιστορία στην Μικρά Άσία και την ιστορία της έπιστροφής.

Σκηνή πρώτη: Η κρυμμένη φωτογραφία

Η πρώτη ιστορία έχει να κάνει με το σπίτι στη Λάρισα. Ένα σπίτι που δεν έχει τίποτα από τις σύγχρονες πολυτέλειες και που δεν ταιριάζει σε καμία περίπτωση σε αυτό που έχουμε διαμορφώσει και αποκαλούμε άτομική αισθητική. Δεν υπήρχε κεντρική θέρμανση, αλλά μία σόμπα που έκαιγε πριονίδι (με καθημερινό προμηθευτή τον πατέρα λόγω της ξυλουργικής εργασίας του) κι αργότερα μία σόμπα πετρελαίου με τα μπουριά να υπερίπτανται πάνω από τα κεφάλια μας.

Το σπίτι μας είχε όλα τα δημοφιλή έπιπλα μās άλλης εποχής: ένα έπιπλο, που ή σύγχρονη αρχιτεκτονική περιφραστικά θα περιέγραφε ως έπιπλο αποθήκευσης με βιτρίνα, πόδια και δύο συρτάρια, αλλά που όλες οι μητέρες της εποχής το αποκαλούσαν μονολεκτικά «σερβάντα». Η «σερβάντα» πίσω από την βιτρίνα είχε προσεκτικά τοποθετημένα τα φλιτζάνια πάνω σε χειροποίητα σεμεδάκια. Βέβαια, με τα χρόνια το περιεχόμενο κρύφτηκε από τις φωτογραφίες που κάλυπταν την βιτρίνα, ή όποια σταδιακά απέκτησε την λειτουργία μās τεράστιας κορνίζας.

Η μητέρα φυσικά δεν είχε κινητό για να αποθηκεύσει το φωτογραφικό υλικό, αλλά είχε διασώσει όλες τις αναμνήσεις κάθε γενιάς στον τοίχο. Από τις καθραρισμένες φωτογραφίες των παιδιών, των γονιών, των χαμένων αδελφών και των πεθερικών της -και μετέπειτα και του άντρα της, γιατί όποιος πεθαίνει αναβαθμίζεται από κορνίζα σε κάδρο- που κοσμούσαν την μεγάλη σάλα, κρεμασμένες στους τοίχους του καθιστικού.

Τώρα καταλαβαίνω πόση παρέα κρατούσαν όλες αυτές οι φωτογραφίες στους παππούδες και τους γονείς μας. Και το πιο σημαντικό, ό σεβασμός όταν κατεβάζανε τις φωτογραφίες, ειδικά των κεκοιμημένων ανθρώπων τους. Κάνανε τον σταυρό τους, τις καθάριζαν με το χέρι, σαν να τους έδιναν ένα απαλό χάδι και έβγανε αυτός ό βαθύς αναστεναγμός «*άχ, παιδάκι μου!*»! Ήταν σαν να αναστέναζε όλη ή ιστορία που κατέβαινε εκείνη την στιγμή από τον τοίχο... Βέβαια το όραμα της νίκης δεν είχε ποτέ ολοκληρωθεί, γι αυτό και τις περισσότερες φορές ή ιστορία είτε έμπαινε σε κουτιά στο υπόγειο του

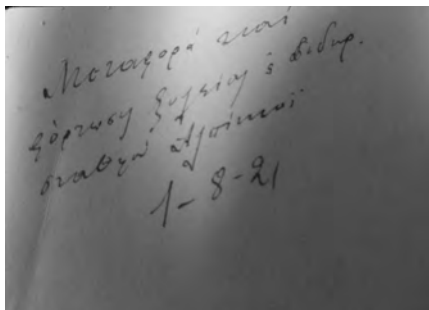
σπιτιού, μαζί με όλα τα αχρειαίστα πράγματα, είτε την κρεμάγανε στον τοίχο! Γιατί, αν ο κάθε στρατιώτης μαρτυρεί τί συνέβη στο μέτωπο, την τραγικότητα της μάχης και τους πολιτικούς χειρισμούς που έπηρεάσαν την κατάληξη του πολέμου, ή μάνα ή ο σύζυγος μεταφέρει την αγωνία του μέσου ανθρώπου, έχοντας τον σύζυγο ή το παιδί της στο μέτωπο και γίνεται μάρτυρας όλων των συνεπειών ενός αδίστακτου πολέμου.

Η μητέρα μου, όμως, είχε κι άλλου φωτογραφίες. Ήταν η σκληρή πλευρά της Ιστορίας (κυρίως του έμφυλιου πολέμου) που δεν έπιθυμούσε να την θυμάται κανείς από την οικογένειά μας. Κάποιοι από αυτές ήταν κρυμμένες, τοποθετημένες σε σημεία που δεν τὸ βάζει άνθρωπος νοῦς. Μία από αυτές βρέθηκε στο μεγάλο εικονοστάσι, όπου εκεί ανακάλυπτε κάποιος ιστορικά μικρά κεμίλια: σταυρούς βαπτιστικούς, χάρτινες εικόνες, βάγια, λιβάνι, ένθυμιάματα από προσκυνηματικές εκδρομές, τὰ κόκκινα πασχαλινὰ αυγά κ.ά., πράγματα που η μητέρα μου τὰ θεωρούσε ιερά και τὰ εἶχε ὅλα στοιβαγμένα μέσα στο εικονοστάσι. Μία μέρα μου ζήτησε να κρατήσω την καρέκλα για να ανέβει και να τὸ καθαρίσει. Ήταν μέρα μετακόμισης για τὸν ἑπάνω ὄροφο τοῦ διώροφου οἰκοδομιάματος (στην ὁδὸ Τυχεροῦ 27) και ἔπρεπε να μεταφερθοῦν τὰ λιγοστὰ ὑπάρχοντά μας με τάξη και μεγάλη καθαριότητα. Ἦθελε να ξεκαθαρίσει ποιά πράγματα θὰ κρατήσει και ποιά θὰ ἀφήσει. Ἐκεῖ που ἔβγαζε και ἔβγαζε τοὺς πολύτιμους θησαυροὺς της μου δίνει μία ἀσπρόμαυρη φωτογραφία.

- Ἄ, να ἡ φωτογραφία, μου λέγει με χαρά! Και τὴν ἔψαχνε ὁ πατέρας σου. Πάρε τὴν και να τὴν φυλάξεις καλά. Εἶναι πολὺ παλιά. Ποτὲ δὲν μου εἶπε τί ἦταν αὐτὴ ἡ φωτογραφία, ἀλλὰ κατάλαβα ὅτι προερχόταν ἀπὸ κάποιον μακρινὸ κόσμο. Μου ἔδωσε τὴν φωτογραφία με ἰερὴ εὐλάβεια και τὴν τοποθέτησα μαζί με ὅλες τις ὑπόλοιπες φωτογραφίες στο οἰκογενειακὸ ἄλμπουμ. Στο πίσω μέρος τῆς φωτογραφίας ἔγραφε: «*Μεταφορὰ και φόρτωσις ξυλειαίς στο σιδηρ. Σταθμὸ Ἀλπίκοι, 1-8-21*» (Φωτ. 2, 3).

Μου ἔδωσε τὴν φωτογραφία και ἦταν σὰν να κάνω βουτιά μέσα στην Ἱστορία. Πέρα ἀπὸ τὴν συγκίνηση, ἔνωσα και ὑπερηφάνεια για ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους που ἐγκατέλειψαν τις οἰκογένειές τους για να γίνουν κομμάτι τῆς Ἱστορίας. Ἡ φωτογραφία ἔμεινε ἐκεῖ μέχρι τις ἀρχές τοῦ Γενάρη τοῦ 2022, ὅταν ἄρχισε ἡ προσωπικὴ ἔρευνα για τὴν πορεία τοῦ παπποῦ στην ἑλληνικὴ Ἰωνία, ὑπακούοντας ὁ ἴδιος –για μία ἀκόμη φορὰ– «*στην φωνὴ τῆς πατρίδος*» (filio patriae)⁵.

⁵ Βλ. τὸ Μήνυμα τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου πρὸς τὸν Ἑλληνικὸ Στρατό, στίς 31 Μαΐου 1921.

Φωτ. 2, 3. Η κρυμμένη φωτογραφία (Αλπικόϊ, 1-8-21).

Τότε άρχισα να φυλλομετρῶ βιβλία και να συνδέω τις φωτογραφίες τῶν ἀνάπηρων στρατιωτῶν με τὴν φωτογραφία τῆς μητέρας. Κι αὐτὸ τὸ καταραμένο ποτάμι ὁ «Σαγγάριος», ἔτρεχε καὶ ἔτρεχε, κυλοῦσε χωρὶς σταματημὸ μέσα στὸ σπίτι – ὅπως καὶ σὲ χιλιάδες ἄλλα σπίτια. Τὸ μόνο ποῦ μποροῦσα νὰ πῶ ἦταν ὅτι αὐτὸ τὸ ποτάμι γράπωσε τὴν οἰκογένεια τοῦ παπποῦ μου καὶ με τὸν τρόπο αὐτὸν ἔγινε κι αὐτή, ὅπως καὶ χιλιάδες ἄλλες οἰκογένειες, μέρος τῆς νεώτερης Ἑλληνικῆς Ἱστορίας μας. Μνημὲς σταυροδεμένες με τὶς ρίζες. Σπαράγματα ἱστορίας.

Σκηνὴ δεύτηρη: Μαθαίνοντας τὴν ἱστορία ἀπὸ ἀληθινὰ γεγονότα

Πρὶν πᾶμε, ὅμως, στὴν δεύτηρη σκηνὴ τῆς ἱστορίας μας, ἄς θυμηθοῦμε λίγο τὴν πολιτικὴ κατάσταση τῆς τότε ἐποχῆς. Θεωρήσαμε σκόπιμο νὰ προτάξουμε μὴ συνοπτικὴ ἀναφορὰ στὰ γεγονότα τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ κατανοήσει καλύτερα τὰ σχετιζόμενα με τὴν ἔρευνά μας.

Ἡ ἀπόφαση τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου νὰ ἐμπλέξει πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ τὴν Ἑλλάδα στὴν Μικρὰ Ἀσία θὰ πυροδοτήσῃ μὴ μεγάλη συζήτηση περὶ

Προβλ. Χαρ. Μηνασίδη, «Ἀλλὰ μόλις ἐπροφτάσαμε νὰ διορθώσουμε τὸ μαγαζὶ κ(αὶ) ἡ Πατρίς μᾶς ἐκάλεσε ὑπὸ τὰς ἐνδόξους σημαίας τῆς». Βλ. «Οἱ Ρωμοὶ ἀντιμέτωποι με τὶς προκλίσεις τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς», στὸν Συλλογικὸ Τόμο Ἑλληνες Στρατιώτες καὶ Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία. Πιτυχὲς μᾶς ὀδυνηρῆς ἐμπειρίας, ἐκδ. Ἐστία, Ἀθῆνα 2022, σσ. 113-164.

του βαθμού ὀρθολογικότητας του ἐγχειρήματος, κυρίως μετὰ τὴν τραγικὴ κατάληξη γιὰ τὸν Ἑλληνισμό τῆς περιοχῆς. Ὡστόσο, ὁ ἴδιος, ἀναγνωρίζοντας ὅτι μόνο ὡς θεματοφύλακας τῶν συμφερόντων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων (ιδίως τῆς Μεγάλης Βρετανίας) σὴν Μικρὰ Ἀσία, θὰ μπορούσε ἡ Ἑλλάδα νὰ διεκδικήσει τὴν πραγματίωση τοῦ ἀέναου ἐθνικοῦ στόχου τῆς ἐδαφικῆς ὁλοκλήρωσης –τὸν ἱερὸ ἀγῶνα τῆς Μεγάλης Ἰδέας– ἢ ὅποια μετατράπηκε σὲ ἐφιάλτη, τερατίζοντας τὸν μακροχρόνιο ρομαντικὸ κύκλο τῆς ἐθνικῆς μας ποίησης, θὰ προσφύγει σὴν προσφιλῆ γι' αὐτὸν χρῆσι τῆς στρατηγικῆς τῶν τετελεσμένων (ἢ ὅποια ἐφαρμόσθηκε ἐπιτυχῶς κατὰ τὴν διάρκεια τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων), ἀποδεχόμενος τὴν πρόσκληση – πρόκληση τῶν Συμμαχικῶν Δυνάμεων γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς κυριαρχίας σὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Ἰωνίας⁶.

Ἡ διασυμμαχικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν ἀποστολὴ ἑλληνικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων στὴ Σμύρνη ἐξυπηρετοῦσε τὰ στρατηγικὰ συμφέροντα τῶν Ἀγγλογάλλων, μὲ ἀντικειμενικὸ στόχο τὴν παρεμπόδιση τῶν στρατιωτικῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἰταλίας γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς ζώνης κατοχῆς της, σὴν Μικρὰ Ἀσία, δημιουργώντας ἐδαφικὰ τετελεσμένα (ἀποβίβαση ἰταλικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων σὴν Ἀττάλεια, Μάρτιος 1919).

Ἐν τῷ μεταξύ, ἐξερράγη τὸ Κεμαλικὸ Κίνημα, τὸ ὁποῖο ἀπειλοῦσε νὰ δημιουργήσει ἐθνικιστικὸ ἀναβρασμὸ σὴν Τουρκία πρὸς ἐκδίωξη τῶν Συμμάχων. Συγχρόνως ὁ Μουσταφὰ Κεμάλ εἶχε ἐκμεταλλευθεῖ μὲ μεγάλη δεξιολογία τὸν ἐθνικὸ φανατισμὸ τῶν Τούρκων καὶ ἄρχισε τὴν καταδίωξη τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ στίφη Τούρκων, προκαλώντας μεγάλες καταστροφές καὶ βίαιες μετακινήσεις στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Τουρκίας. Εἰδικότερα ἀναφερόμαστε σὴν μεϊζονα ἀπειλὴ τῆς «ἐξόντωσης – ἀφανισμοῦ» ὅλων τῶν μὴ μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν, μετὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ Συνεδρίου τῶν Νεότουρκων (1911) γιὰ τὴν ἐθνικὴ ὁμογενοποίηση τῶν πληθυσμῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἡ συστηματικὴ καὶ ἀνελέπη καταδίωξη τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ιδιαίτερα ἀπὸ τοὺς Τσέτες (=συμμοριτες)⁷, ἀρχίζει ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ κορυφώνεται κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Α΄ Παγ-

⁶ Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι τὰ αἷτια τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ἀνάγονταν σὲ πολιτικοὺς καὶ οικονομικοὺς ἀνταγωνισμοὺς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, οἱ ὅποιοι συνασπίστηκαν σὲ δύο ἀντίθετες ομάδες: τὴν «*τριπλὴ συμμαχία*», ποὺ ἀπαρτίζονταν ἀπὸ τὴν Γερμανία, Αὐстроουγγαρία καὶ Τουρκία καὶ τὴν «*τριπλὴ συνεννόηση*» (δυνάμεις τῆς Ἀντάντ), ποὺ ἀπαρτίζονταν ἀπὸ τὴ Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία καὶ Ρωσία καὶ ἀπέβλεπαν καὶ οἱ δύο σὲ ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ καὶ οικονομικὰ συμφέροντα τόσο στὰ Βαλκάνια ὅσο καὶ σὴν Ἀνατολὴ.

⁷ Βλ. προσωπικὲς μαρτυρίες γιὰ τοὺς Τσέτες, στὸ βιβλίον τῆς Κωστούλας Καραμπασάκη-Πουλιάκη, *Ἀπὸ τὰ Βοῦρλα σὴν Μαγνησία*, Χανιά 2022, σ. 56 κ. ἐξ.

κοσμίου Πολέμου, τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας καὶ ἰδίως μετὰ τὸ σπᾶσιμο τοῦ ἑλληνικοῦ μετώπου στὸ Ἄφιόν Καραχισάρ, τὴν μοιραία ἐκεῖνη ἡμέρα τῆς 13^{ης} Αὐγούστου 1922. Κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τὸ τίμημα ποῦ πλήρωσε ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπῆρξε βαρὺ, καθὼς στὴν Σμύρνη καὶ σὲ ἄλλες πόλεις τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ συνέβησαν διώξεις, σφαγές, βιασμοί, λεπλασίες καὶ βαρβαρότητες, ποῦ συνιστοῦν γενοκτονία καὶ ἐθνοκάθαρση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου.

Πρῶτοι –μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων– ὑπέστησαν τοὺς διωγμοὺς οἱ κληρικοί, καθὼς ἢ Ἐκκλησία καὶ οἱ ἐκπρόσωποί της ἐνέπνεαν τὸν ματωμένο Ἑλληνισμό. Γιατί τὰ χριστιανικὰ ἰδεώδη ἦταν ἐκεῖνα πάνω στὰ ὁποῖα οἱ Ἑλληνες Μικρασιάτες μποροῦσαν νὰ στηριχθοῦν καὶ νὰ πιστέψουν, χωρὶς νὰ διαφρευστοῦν. Ἡ προσφορὰ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τεράστια καὶ ἀδιαμφισβήτητη, καὶ ἡ συγκεκριμένη θέση τεκμηριώνεται ἀπὸ ἐξεταζόμενες περιπτώσεις κληρικῶν, οἱ ὁποῖοι ἔδωσαν τὸ αἶμα τους γιὰ τὴν υπεράσπιση τοῦ ποιμνίου τους⁸.

Διατηρῶντας καθαρὴ καὶ κρυστάλλινη τὴ σκέψη του καὶ τὴν ψυχὴ του ἀφιερωμένη ἐξ ὀλοκλήρου στὸν Χριστὸ καὶ στὴν Ἑλλάδα, ὁ Ἅγιος Χρυσόστομος Σμύρνης εἶχε τὴ συνεχῆ, μέχρι αὐτοθυσίας, μέριμνα ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου του καὶ τὴν ἐθνικὰ υπερίφρανη στάση του ἀπέναντι στοὺς Τούρκους κατὰ τοὺς διωγμοὺς τῶν Χριστιανῶν. «*Παράδοσις τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας μας δὲν εἶναι ἡ φυγὴ ἐν ὄφει κινδύνου, ἀλλ' ὁ ἀγὼν μέχρι ἐσχάτων καὶ ἡ θυσία. Ἐὰν μὲν ὁ ἐχθρὸς φεισθεῖ τοῦ ποιμνίου μου, ποιὸς θὰ τὸ περιθάλπει; Ἐὰν δὲ τοῦτο σφαγεῖ, πῶς ἡμπορῶ νὰ ἐπιζήσω; Εἴτε τὸ ἐν συμβεῖ, εἴτε τὸ ἄλλο, ἡ θέσις μου εἶναι ἐδῶ μαζὶ μὲ τὸ ποιμνιό μου*», λέγει στὸν Φιλέλληνα Γενικὸ Πρόξενο τῶν ΗΠΑ στὴ Σμύρνη George Horton (1859-1942), ὅταν ἐκεῖνος τὸν παρακινεῖ νὰ ἐγκαταλείψει τὸν τόπο⁹.

Μέσα στὸ πολιτικὸ καὶ πολεμικὸ αὐτὸ σκηνικὸ οἱ στρατιῶτες μας ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μεταβαίνουν στὴν Μικρὰ Ἀσία. Καλοῦνται οἱ κλάσεις 1913, 1914 (ἡ κλάση τοῦ παπποῦ) καὶ 1915, ποῦ δὲν εἶχαν προλάβει νὰ λάβουν μέρος στὴν ἐαρινὴ ἐπίθεση καὶ προσκαλεῖ τρεῖς ἀκόμη, τοῦ 1912 καὶ τὶς πρὶν παλιές τοῦ 1904 καὶ 1905. Τὸ θέρος τοῦ 1921, πρὶν ἀπὸ ἑκατὸν ἕνα χρόνια, ἡ Ἑλλάδα

⁸ Βλ. σχετικὰ Ἱερὰ Μητρόπολη Μαρωεῖας καὶ Κομοτηνῆς, *Ἀπὸ τὸν Θρίαμβο στὴν Καταστροφὴ*, Κομοτηνὴ 2022, σ. 247. Ἐπίσης, *Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἐταιρεία τῆς Ἑλλάδος, Ἡ Ἐκστρατεία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας*, β' ἔκδοσις, Ἀθήνα 2022. Εὐ. Χατζηβασιλείου καὶ Ἀ. Συρίγου, *Μικρασιατικὴ Κατασταστροφὴ: 50 ἐρωτήματα - ἀπαντήσεις*, ἐκδ. Πατάκης, Ἀθήνα 2022.

⁹ Βλ. περισσότερα στὸ βιβλίον του *Ἡ μάστιγα τῆς Ἀσίας. 1922 ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ*, ἐκδ. Μίνωας, Ἀθήνα 2016. Πρβλ. Ἱερὰ Μητρόπολις Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου, *Ἡμερολόγιον 2022 ἀφιερωμένο στὰ 100 χρόνια ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ*. Ἐπίσης, ΜΚΟ «Ἀποστολὴ» τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, *Ἡμερολόγιον 2022 ἀφιερωμένο στὰ 100 χρόνια ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ*.

ζούσε ιστορικές στιγμές. Οί εκατοντάδες χιλιάδες άνδρες, που αποτελούσαν τους μάχιμους της Έλληνικής Στρατιάς στην Μικρά Ασία, εκκινούσαν προς τις γραμμές έξορμίσεως, όχι μόνο για την κατάληψη της Άγκυρας, σύμφωνα με τα στρατιωτικά σχέδια, αλλά και για «τά αρχαία και προγονικά σεβάσματα [...] εν Καππαδοκία, εν Σουμελά, εν Κυζίκω, εν Περγάμω, εν Έφέσω, εν Σηλυβρία, εν Προύση και άλλαχου [...]»¹⁰. Είναι το έτος της ελληνικής απόβασης και της έκστρατειας, χρονιά έλπίδας και μεγάλων έθνικων όραμάτων, που δυστυχώς κατέληξαν στην όλική καταστροφή του 1922.

Έννεα Έλληνικές Μεραρχίες με ύψηλο ήθικό (κάποιοι όπλίτες είχαν αναρτήσει πινακίδες σε βοιδάμαξες που έγγραφαν «*Εξπρὲς Ἄγκυρα*»)¹¹, έμπαιναν σε μία περιπέτεια ασύλληπτη: περίπου έπτακόσια χιλιόμετρα από το Αίγαίο, σε έχθρικά, άφιλόξενα εδάφη, διάβηκαν τον ποταμό Σαγγάριο για να περάσουν στη συνέχεια, πεζοπορώντας, μέσα από μία άνωδρη, ξερη στέπα: την Άλυρη Έρημο (ή αρχαία άξυλος έρημος του ιστορικού Πολύβιου «[...] έρημος και άνωδρος και άθρηος και άνωμβρος και άξυλος έστι ή χώρη, και ίκμάδος έστι εν αύτῃ ούδέν»), εν μέσω πυρακτωμένων ήμερών και παγερών νυχτών, με έλάχιστο και κάκιστο άνεφοδιασμό¹².

Στή συνέχεια θα παραπέμψουμε σε μερικά σημεία της αναλυτικής Έκθεσης του Λόχου Γεφυροποιών και του Λόχου Σκαπανέων του Τάγματος Μηχανικού της Α΄ Στρατιάς, από την 24^η Ιουνίου μέχρι την 20^η Σεπτεμβρίου 1921, όπου καταγράφονται οι έπιχειρήσεις και ή πορεία των όπλιτών, από τον υπογράφοντα τότε Διοικητή του Τάγματος (Στρατή Ταγ.)¹³. Η παράθεση του Χάρτη (Φωτ. 4), όπου αναγράφονται τα περισσότερα από τα αναφερόμενα τοπωνύμια, χωριά και κυρίως γέφυρες, συμπληρώθηκε από τον υπογράφοντα, έτσι ώστε ό αναγνώστης να έχει καλύτερη έπαφή με το κείμενο, για να μπορέσει να κατατοπιστεί με τις θέσεις, όπου συνέβησαν τα αναγραφόμενα γεγονότα στο Έμερολόγιο¹⁴.

¹⁰ Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαίος Α΄ στην ένθρόνιση του Σεβ. Μητροπολίτου Σμύρνης κ. Βαρθολομαίου (2016).

¹¹ Δημ. Φωτιάδη, *Σαγγάριος: Έποποιία και Καταστροφή στη Μικρά Ασία*, εκδ. Φιτράκης, Αθήνα 1974, σ. 78.

¹² Σύμφωνα με προσωπική μαρτυρία, «*Η Άλυρη Έρημος αρχίζει από το Σαβρι Χισάρ και δέν είδαμε ούτε πέτρα ούτε δένδρο ούτε νερό για έξι μέρες, μόνο άμμο. Για να δροσιστούμε γλείφαμε την μπουκα του τουφεκιού μας*», Μιχάλη Κατσανεβάκη, Τζόβα Νικολάου, Έφημερίδα *Χανιώτικα Νέα*, 12-8-2022, σ. 37.

¹³ Οί παραπομπές ως έχουν στο κείμενο του Έμερολογίου.

¹⁴ Οί ήμερομηνίες που χρησιμοποιεί στις καταγραφές ό συντάξας το Έμερολόγιο είναι σύμφωνες

Στὸ παρὸν κείμενο γίνεται μία συστηματικὴ ἀποτύπωση ὅλων τῶν γεγονότων τοῦ Λόχου Σκαπανέων – ποὺ μπορεῖ νὰ τὰ ἐξήση καὶ ὁ παπποὺς κατὰ τὴ συμμετοχὴ του στὴ Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία, δηλαδὴ γεγονότων, ὅπως βιώθηκαν στὰ πεδία τῶν μαχῶν, στὶς προελάσεις καὶ στὶς ὀπισθοχωρήσεις τῆς Μονάδας. Ἔτσι, μπορεῖ τὸ ἴδιο κείμενο νὰ γίνῃ ἓνα ἱστορικὸ ἐργαλεῖο ἐκείνης τῆς Ἐκστρατείας ποὺ –διαβάζοντάς το παράλληλα μὲ ἄλλα παρόμοια ἱστορικὰ κείμενα– γίνεται χρῆσιμο ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν ἀπλὸ ἀναγνώστη, ποὺ μελετᾷ ἴσως συναισθηματικὰ αὐτὴν τὴν δύσκολη περίοδο γιὰ τὴν νεώτερη Ἑλλάδα.

Φωτ. 4. Χάρτης μὲ ἐπίκεντρο τὸν Σαγγάριο ποταμὸ στὴ Μικρὰ Ἀσία.

Ὁ παπποὺς ἐπιστρατεύεται στὶς 28 Μαρτίου 1921 (χωρὶς νὰ προκύπτει ἡ ἡμερομηνία ἀπόλυσης) καὶ ὑποθετικὰ ἡ Μονάδα του ξεκίνησε ἀπὸ τὰ ἔμπειδα τῆς Λάρισας πρὸς Μακεδονία, ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί, στὴν συνέχεια, πρὸς τὰ βᾶθη τῆς Ἀνατολίας. Ὁ Λόχος Σκαπανέων, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ συντάξας τὸ Ἡμερολόγιο, «ἀπὸ τὴν 24^η Ἰουνίου μέχρι τὴν 20^η Σεπτεμβρίου 1921 [...] πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐπιχειρήσεων, διέμεινε ἐν καταυλισμῷ ἀνατολικὰ τῆς πόλεως Οὐσὰκ»¹⁵ (σελ. 8), δυτικὰ τῆς πόλεως Ἄφιον Καραχισὰρ (Φωτ. 5, 6).

Σύμφωνα μὲ τὸ Ἡμερολόγιο, στὶς 24-6-21 (τὸ μεσονυκτικὸν) ἀρχίζει ἡ διατεταγμένη πορεία τοῦ Λόχου Σκαπανέων πρὸς Ἐσκί Σεχίρ. Κατὰ τὸ παραπάνω χρονικὸ διάστημα δύο φορές γίνεται ἀναφορὰ γιὰ «ἐνταφιασμὸ Τουρκικῶν πτωμάτων» (10 καὶ 12-7-21)¹⁶, μία ἀναφορὰ γιὰ ἐπισκευὴ «τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγού-

μὲ τὸ παλιὸ (Ἰουλιανὸ) Ἡμερολόγιο, ἐπομένως γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ συσχετίσουμε τὰ γεγονότα ποὺ περιγράφονται μὲ τὸ σημερινὸ (Γρηγοριανὸ) Ἡμερολόγιο, θὰ πρέπει στὶς καταγραφὲς νὰ προστίθενται δεκατρεῖς (13) ἡμέρες. Τὸ νέο Ἡμερολόγιο ἐγένε ἀποδεκτὸ ἀπὸ τὴν Πολιτεία τὴν 1^η Μαρτίου 1923 (16 Φεβρουαρίου 1923) καὶ ἀπὸ τὴν Ἐκκλήσια τὸ ἐπόμενο ἔτος (1924).

¹⁵ Σύμφωνα μὲ τὶς στρατιωτικὲς πληροφορίες, οἱ κύριες βάσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ἦταν ἡ πόλις Οὐσὰκ (Α΄ καὶ Β΄ Σώματα Στρατοῦ) καὶ ἡ ἄλλη στὸ βόρειο μέτωπο, μὲ κέντρο τὴν Προῦσα (Γ΄ Σῶμα Στρατοῦ).

¹⁶ Προφανῶς τὰ πτώματα ὀφείλονταν στὴν προηγηθεῖσα Μάχη τοῦ Ἐσκί Σεχίρ (βυζαντινὴ ὀνομασία Δορύλαιον), ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα τὴν 8^η καὶ 9^η Ἰουλίου 1921, κατὰ τὴν ὁποία συνελίφθησαν περίπου 4.000 Τούρκοι αἰχμάλωτοι (Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Τόμος ΙΕ΄, σ. 176). Ἡ νίκη

Φωτ. 5, 6. Τὸ Ἡμερολόγιο τοῦ Λόχου Γεφυροποιῶν καὶ Σκαπανέων.

Φωτ. 7, 8. Λεμφοζευκτες Γέφυρες τοῦ Λόχου Σκαπανέων.

σης πρὸς Τσερκές-κιὸι διὰ τὴν διέλευσιν Ὑγειονομικῶν Ἀυτοκινήτων» (2-7-21) καὶ τὴν ἐπομένη ἡμέρα (3-7-21) γιὰ τὴν «ἐπισκευὴ προχείρου λεμβόζευκτης γέφυρας πρὸς διέλευσιν βαρέων ὀχημάτων» (Φωτ. 7, 8), ἐνῶ «ἡ 1η Διμοιρία ὑπὸ τὸν Ὑπολ/γὸν Παπαζαχεριάν Ἰ. ἐσυνόδευσεν 100 αἰχμαλώτους μέχρι τῆς Κιουταχείας παραδώσασα τούτους εἰς τὸ Γεν. Κέντρον Ἐφοδιασμοῦ Στρατιᾶς» (7-7-21). Ὁ Λόχος Σκαπανέων ἀφίχθη «εἰς Ἑσκή-Σεχῆρ καὶ ἐγένετο

τῶν Ἑλλήνων εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατάληψη τῆς πόλης καὶ τὴν ἀπώθησι τῶν τουρκικῶν δυνάμεων. Τὸ Ἑσκή Σεχῆρ ἦταν σπουδαῖος στρατηγικὸς καὶ συγκοινωνιακὸς κόμβος. Ἀπὸ ἐκεῖ περνοῦσε ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ ποῦ ἔνωσε τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ τὴν Βαγδάτι καὶ ἐπιπλέον ἦταν σημαντικώτατη βάση ἀνεφοδιασμοῦ τοῦ κεμαλικοῦ στρατοῦ. Βλ. σχετικὰ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Τόμος ΙΕ', σσ. 174-175.

Φωτ. 9, 10, 11. Καταυλισμός παρά Έσκη Σεχλήρ.

καταυλισμός μεταξύ Έσκη-Σεχλήρ καὶ Καρά-Σεχλήρ παρά τοὺς ὑδρόμυλους Πουρσάκ-Τσαϊ» στίς 13-7-21 (Φωτ. 9, 10, 11)¹⁷.

Σύμφωνα καὶ μετὰ τὴν ἀνά χειρὰς φωτογραφία ἡ περιοχή τοῦ καταυλισμοῦ εἶναι κοντὰ στὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ Ἀλπικοί (Φωτ. 12). Εἶναι περιοχή ἀνεφοδιασμοῦ καί, κυρίως, μετὰ πολλὴ ξυλεία, τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦσαν γιὰ πολλὰς χρήσεις, κυρίως δὲ γιὰ τὴν κατασκευὴ ἢ ἐπιδιορθώσεις γεφυρῶν. Ὁ Λόχος Σκαπανέων παρεῖμεινε ἐκεῖ μέχρι τὴν 28-7-21, ὅπου καὶ «ἐγένοντο ἀσκή-

¹⁷ Οἱ ποταμοὶ Πουρσάκ (ἀρχ. Θύμβρης, Tembrogios κατὰ τὸν Πλίνιο, Ν.Η., vi) καὶ Σαγγάριος ἀναφέρονται ὡς ἀδιάβατοι στὰ σημεῖα ποῦ δὲν ὑπῆρχαν γέφυρες, γι' αὐτὸ καὶ ὑπάρχει πλῆθος φωτογραφιῶν μετὰ κατασκευὴ γεφυρῶν τὴν περίοδο τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας. Ἡ περιοχή Σαγγαρίου - Πουρσάκ χωρίζεται σὲ δύο ζώνες: ἡ βόρεια «ἐξ ἐδάφους ὀρεινοῦ χαρακτηρῆτος καὶ ἐστειρημένου κατὰ τὸ πλεῖστον ὁδῶν βατῶν εἰς τροχόν, ἡ δὲ βορειοανατολικότερον ταύτης ἐκτεινομένη ἐδαφικὴ ζώνη», ἡ δὲ πέραν τοῦ Σαγγαρίου εἶναι ἔτι μᾶλλον ὀρεινὴ καὶ δύσβατος. Ἡ νότια ζώνη, «ἢ μεταξὺ Πουρσάκ καὶ Σαγγαρίου, εἶναι φύσεως λοφώδους, διατέμνεται δὲ πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν ὑπὸ φυσικῶν μὲν, πάντως ὁμῶς καλῶν ὁδῶν ἐν ὥρᾳ θέρους» καὶ ἐπίσης «πᾶσαι αἱ ὑπάρχουσαι ὁδοὶ ἦσαν φυσικαί, πεπατημέναι, ἀνευ τεχνικῶν ἔργων», ὅπως ἀναφέρεται στὸ Ἐγχειρίδιον Ἀρχηγείου Στρατοῦ, Ἀνεφοδιασμοὶ καὶ Μεταφορὰ κατὰ τὴν Μικρασιατικὴν Ἐκστρατείαν (1919-1922), ἐκδ. Διεύθυνσις Ἱστορίας Στρατοῦ, Ἀθῆναι 1969, σσ. 146-150.

Φωτ. 12. Σιδηροδρομικός Σταθμός
(Τοποθεσία Αλπικό).

σεις κατασκευής προχείρων γεφυρών χρήσεως έγκρηκτικῶν ὑλῶν, ὡς καὶ θεωρεῖται ἐκ τοῦ κανονισμοῦ ἐκστρατείας» (σελ. 5).

Τὴν 29-7-21 ὁ Λόχος ἀρχίζει νέα πορεία πρὸς τὸν Σαγγάριο ποταμὸ (ἄφιξη 2-8-21) καὶ στὴ συνέχεια πρὸς τὸ χωριὸν Φεδίογλου, ὅπου ἀφίχθη «[...] ὥρα 18. Καταυλισμὸς Β. τοῦ οἰκείου χωρίου» (4-8-21). Σύμφωνα μὲ τὸ Ἡμε-

ρολόγιο: «Ὁ Λόχος ἐπέδόθη εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς Γέφυρας Φεδίογλου¹⁸ διὰ τὴν διέλευσιν βαρέων ὀχημάτων προμηθεύσας τῷ Λόχῳ Γεφυροποιῶν ἅπαν τὸ ἀπαιτούμενον ὑλικὸν καὶ ἐνισχύσας αὐτὸν δι' ἀνδρῶν διὰ τὴν ταχύτεραν περάτωςιν τῆς Γέφυρας. Ἡ ἔναρξις τῆς κατασκευῆς ἤρξατο τὴν πρωΐαν τῆς 4-8-21, ἐπερατώθη δὲ τὴν 8-8-21, ἀμφοτέρων τῶν Λόχων ἐργαζομένων νυκθήμερόν. Ἐπίσης ὁ Λόχος ἐνίσχυσε τὸ πρῶτον γεφύρωμα τῆς αὐτῆς γέφυρας» (σελ. 7)¹⁹.

Ἀπὸ τὴν 10^ῃ Αὐγούστου καὶ μέχρι τὴν 23^ῃ Αὐγούστου 1921 γίνεται μία ἀναλυτικὴ περιγραφή τῶν ὑπευθυνότητων τοῦ Λόχου Σκαπανέων γύρω ἀπὸ τὸν Σαγγάριο ποταμὸ γιὰ τὶς γέφυρες Φεδίογλου-Τσακμάκ-Τοῦρκ Ταχαζιρ (Φωτ. 13).

Ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ ἄλλες ἱστορικὲς πηγὲς ὅτι ἡ λεγόμενη Μάχη τοῦ Σαγγαρίου²⁰ ἄρχισε στὶς 10 Αὐγούστου (Παλαιὸ Ἡμερολόγιο) καὶ κράτησε

¹⁸ Σύμφωνα μὲ τὶς στρατιωτικὲς ἀναφορὲς τοῦ Χ. Ζωιόπουλου (Ταγματάρχου Πυροβολικοῦ), *Ἐκστρατεία Σαγγαρίου κατ' Αὐγουστον 1921*, ἐκδ. Ἄπ. Μουστοπούλου, Ἀθῆνα 1923, σσ. 12, 14, 18, ἡ συγκεκριμένη γέφυρα ἦταν ὑπίσπις στρατιωτικῆς σημασίας καὶ ἀναφέρεται κατὰ τὶς ἐπιχειρήσεις τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1921 ὡς γέφυρα Φεδίογλου/Φετίογλου (Fetiahoglu στὴν τουρκικὴ βιβλιογραφία) καὶ ἀπὸ αὐτὴν πέρασαν τὸν Σαγγάριο μονάδες τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ: «Τὸ Γ Σῶμα Στρατοῦ [...] προελαύνον [...] διαβαῖνον τὸν Σαγγάριον μεταξὺ Φεδίογλου καὶ Τσακμάκ», «τὸ Α' Σῶμα Στρατοῦ [...] διαβαίνει τὴν 6 καὶ 7 [Αὐγούστου] τὸν Σαγγάριον διὰ τῶν γεφυρῶν Φεδίογλου καὶ Μπαλικταμί Τσιφλικ [...]» καὶ «Τὸ Β' Σῶμα Στρατοῦ θὰ ἀχθῆ [...] Ν.Α. τῆς Γέφυρας Φεδίογλου [...]».

¹⁹ Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ Δημητρίου Φωτιάδη, τὸ Α' καὶ Γ Σῶμα Στρατοῦ ἀρχίζουν τὴν διάβαση τοῦ νότιου κλάδου τοῦ Σαγγαρίου ποταμοῦ στὶς 11 Αὐγούστου 1921.

²⁰ Ἡ παλαιότερη ἀναφορὰ στὸν Σαγγάριο ποταμὸ γίνεται ἀπὸ τὸν Ὅμηρο (Ιλιάδα, Γ 187) καὶ οἱ ἀναφορὲς συνεχίζονται ὡς τὴν Ὑστερὴ Ἀρχαιότητα. Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξης «Σαγγάριος» ἀποτελεῖ πρόκληση γιὰ τοὺς μελετητὲς τῶν ὕδρωνυμιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Κατὰ τὸν Καθηγητὴ D. Deichen τὰ τοπωνύμια Σαγγάριος, Σαγγία, Σάγγαρος, καθὼς καὶ τὰ ὀνομαστικὰ Σάγγας καὶ Σαγγάριος εἶναι θρακικῆς προέλευσης, ὅπως ἀναλύει ὁ ἴδιος στὸ βιβλίον του *Die thrakischen Sprachreste*, 1976, σσ. 407-408.

περίπου τρεις εβδομάδες²¹. Όπως σημειώνεται από τους ιστορικούς, γενική είναι η πεποίθηση ότι η Μάχη του Σαγγάριου είναι μία από τις πιο φονικές, χρονικά μακροσκελείς μάχες στην παγκόσμια ιστορία. Την τελική έκβαση την γνωρίζουμε βέβαια σήμερα. Όχι μόνο της επαναδιάβασης του Σαγγάριου, της σύμπτωσης δηλαδή προς Δυσμάς, αλλά και της καταστροφής που συντελέστηκε με την όπισθοχώρηση. Στις 22 Αυγούστου 1921 η Στρατιά Μικράς Ασίας εισηγείται την επίστροφή του Στρατού στην γραμμή Έσκι Σεχίρ - Άφιόν Καραχισάρ, λόγω ανυπέβλητων δυσκολιών, περιμένοντας την απόφαση της Κυβέρνησης Γούναρη, η οποία ούδέποτε ανέλαβε την ευθύνη για διακοπή των επιχειρήσεων και «*άφηνε στην Στρατιά την πλήρη πρωτοβουλία στα θέματα που άφοροῦσαν τὸ συμφέρον και τὴν ἀσφάλεια τῶν μονάδων της*»²².

Φωτ. 13. Σκαρίφημα με επίκεντρο τις Γέφυρες Φεδίογλου-Τσακμάκ-Τούρκ Ταχαζιρ, όπου κινήθηκε ο Λόχος Σκαπανέων.

Την 21^η Αυγούστου ο Λόχος «*κατόπιν ἐκτάκτου Διαταγῆς Στρατιᾶς Μ. Ασίας*» αρχίζει την καταστροφή των γεφυρών Τσακμάκ και Τούρκ Ταχαζιρ και «*μεταστάθμυσεν εἰς Φεδίογλου πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Λόχου Γεφυροποιῶν διὰ τὴν φύλαξιν τῆς ὁμώνυμου γέφυρας*», ἐνῶ τὴν 29^η Αυγούστου ἔγινε «*ἡ ἀποπεράτῳσις τῆς καταστροφῆς τῆς γέφυρας Τσακμάκ*» (σελ. 8). Ὁ ἀγῶνας πὸ ἀκολούθησε ἦταν λυσσώδης καὶ οἱ μάχες φονικές. Ὁ Ἕλληνας μαχητής, γιὰ μία ἀκόμη φορά, ἐπέδειξε ἀπαράμιλλο θάρρος καὶ πρωτοφανῆ ἀντοχή, παρὸτι εἶχαν προηγηθεῖ μακρὲς καὶ κοπιώδεις πορείες σὲ ἄνυδρο καὶ τελείως ἄγονο

²¹ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Τόμ. ΙΕ', σελ. 184. Βλ. περισσότερα στὴν ἐξαιρετικὴ περιγραφή τοῦ Δημ. Φωτιάδη, *Σαγγάριος: Ἐποποιία καὶ Καταστροφή στὴ Μικρὰ Ἀσία*, ἐκδ. Φυτράκης, Ἀθήνα 1974. Πρὸβλ. Βασ. Λουμώτι, «*Ἡ Ἀνώτατη Διεύθυνση τῶν Ἐπιχειρήσεων τῆς Στρατιᾶς Μικράς Ἀσίας (1920-1921)*», *Περιοδικὸ Στρατηγεῖν*, 1(2019) σσ. 33-78.

²² Τὴν ἄνοιξη τοῦ 1921, οἱ Ἑλληνικὲς Ἐνοπλίες Δυνάμεις πὸ ἐνεργοῦσαν στὴν Μικρὰ Ἀσία ἔπαισαν κάθε δραστηριότητα μεγάλης κλίμακας, ἐξαιτίας τῶν δύσκολων καιρικῶν συνθηκῶν. Ὁ ἀρχιστράτηγος Ἀναστάσιος Παπούλας διέταξε γενικὴ σύμπτωση τῆς Στρατιᾶς, ἡ ὁποία ἔπαιρνε τὸν δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς καταστρέφοντας ὅλες τὶς γέφυρες καὶ τὶς γραμμὲς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ Σαγγάριου καὶ τοῦ Ἐσκι Σεχίρ. Στις 24 Αυγούστου τοῦ ἰδίου ἔτους, τὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο ἀποφάσισε νὰ σταματήσει τὶς στρατιωτικὲς επιχειρήσεις. Δυστυχῶς, αὐτὸ ὀδύνησε στὴ συμφορὰ τοῦ Αυγούστου τοῦ 1921, πὸ ἀκριβῶς μετὰ ἀπὸ ἕνα χρόνο μετατράπηκε σὲ ἐθνικὴ καταστροφή.

Φωτ. 14. Πορεία με τρέινο
πρός Έσκι Σεχίρ-Άβιόν Καραχισάρ.

ἔδαφος. Οἱ μάχες ἦταν ἐπικές. Χωρὶς νερό, χωρὶς ψωμί καὶ ὑπὸ συνεχῆ καύσωνα οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες πολέμισαν ἐπὶ 19 περίπου μερόνυκτα στὴν κόλαση τοῦ Σαγγάριου. Χιλιάδες στρατιῶτες ἔμειναν θαμμένοι στὸ ὄροπέδιο τῆς Ἄγκυρας μαζί με τὸ ὄνειρο τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ πορεία ὀπισθοχώρησης πρὸς Ἐσκι Σεχίρ γίνεται, κατόπιν διαταγῆς, μέσῳ τῆς πόλεως Οὐζούμπεη. Ὅπως ἀναφέρεται στὸ Ἡμερολόγιο, λόγῳ τῆς

πίεσης ποὺ δέχθηκαν ἀπὸ τὶς ἐχθρικές δυνάμεις «ἀπεφασίσθη ἡ διὰ Οὐζούμπεη ὑποχώρησις, μετ' ὀλίγον δὲ ὁ ἐχθρὸς ἐλάμβανεν τὴν μεθ' ἡμῶν ἐπαφὴν διὰ τοῦ ἵππικοῦ του, ὅπερ ἠκολούθη τὸ Πεζικὸν αὐτοῦ διὰ τριῶν φαλάγγων. Ἡ ὑποχώρησις μέχρι Οὐζούμπεη ἦτο σύντομος λόγῳ τῆς πίεσεως τοῦ ἐχθροῦ. Ἀπὸ δὲ Οὐζούμπεη ἦτοι ἀπὸ 18^{ης} ὥρας τῆς 30^{ης} μέχρι τῆς 5^{ης} τῆς 31^{ης} ἐγένετο διὰ κανονικῆς πορείας» (σελ. 8).

Διανύουν μία πορεία μέσα σὲ ἐχθρικό ἔδαφος καὶ μετὰ ἀπὸ 20 περίπου ἡμέρες συντεταγμένης ὀπισθοχώρησης, φτάνουν στὰ μετόπισθεν στὸ Ἀλπικιοῖ, ὅπου ὁ Λόχος ἐπιβιβάζεται «τῆς ἀμαξοστοιχίας κατευθυνόμενος εἰς Ἐσκή-Σεχίρ», κατὰ δὲ τὸν μῆνα Σεπτέμβριον ἀφίχθη «εἰς Ἀφίον Καραχισάρ 20^{ην} ὥραν καὶ καταυλισμὸς παρὰ τῷ Σιδη/κῷ σταθμῷ Σμύρνης, Β.Δ. τῆς πόλεως» τὴν 21^{ην} Σεπτεμβρίου 1921 (Φωτ. 14).

Στὸ σημεῖο αὐτὸ, ὀλοκληρώνοντας τὴν ἀνάγνωσις τοῦ Ἡμερολογίου, θὰ μπορούσαμε νὰ εἶχαμε σταματήσει τὴν ἔρευνά μας. Ὑπάρχει, ὅμως, καὶ ἡ προφορικὴ μαρτυρία ἡ ὁποία θέλει τὴν γαγιά νὰ πηγαίνει στὸν Πειραιᾶ πρὸς ἀναζήτησις τοῦ αἰχμάλωτου παπποῦ. Ἐδῶ μόνον ὑπόθεσις μπορούμε νὰ κάνουμε, σύμφωνα με τὴν ἀναλυτικὴ ἀναφορὰ τοῦ ἰδίου Ἡμερολογίου, ὡς πρὸς τὶς ἀπώλειες τοῦ Λόχου Σκαπανέων (σελ. 9). Ἀναγράφει συγκεκριμένα ὁ συντάξας τὴν Ἔκθεσι: «ΑΠΩΛΕΙΑΙ [...] γ) Δύο στρατιῶται ἐφρονεύθησαν ἢ ἀχμαλωτίσθησαν τὴν 30-8-21 καὶ ε) Δύο στρατιῶται νεκροὶ ἢ αἰχμάλωτοι τὴν 31-8-21 εἰς Σιβρί - Χισσάρ (παλαιὰ ὀνομασία Ἰουστιανούπολις). Ἐν ὄλῳ αἱ ἀπώλεια: Νεκροὶ τρεῖς (3) ἢ αἰχμάλωτοι (4), τραυματῆται (2)» [...] (σελ. 10).

Σίγουρα ὁ παπποὺς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἕνας ἐξ αὐτῶν... Ἀδυνατοῦμε, ὅμως, νὰ γνωρίζουμε τὴν ἐκβασίς τῆς μετέπειτα πορείας τοῦ παπποῦ, ἀλλὰ

σίγουρα υπήρξε αιχμάλωτος πολέμου σε «τάγματα εργασίας» (Αμελέ Ταμπουρού) και μάλιστα επέστρεψε στην Ελλάδα ίσως πριν την Συμφωνία της Λωζάνης της Έλβετίας (1923).

Σκηνή τρίτη: Ἡ ἐπιστροφή τοῦ αιχμαλώτου

Ἡ σύντομη τρίτη ἱστορία ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, ἡ ὁποία ἤρθε γιὰ πρώτη φορὰ ἀντιμέτωπη, τὸ 1921, μὲ τὸ ζήτημα τῶν στρατιωτῶν, ποὺ ἡ τύχη τους ἀγνοοῦνταν ἢ ἦταν αιχμάλωτοι πολέμου. Κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ 1921, ἀπὸ τὴν δύναμη τῆς Ἑλληνικῆς Στρατιᾶς Μικρᾶς Ἀσίας ἀγνοοῦνταν ἡ τύχη 1.389 ὀπλιτῶν καὶ 10 ἀξιωματικῶν²³. Πόσοι ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν νεκροὶ ἢ αιχμάλωτοι τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων παρῆνε, ἀρχικά, ἀγνωστο γιὰ τὶς ἑλληνικὲς Ἀρχές. Σαφεῖς πληροφορίες γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν αιχμαλώτων καὶ τὶς συνθηκὲς κράτησής τους ἡ Ἑλλάδα ἄρχισε νὰ ἔχει ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1921, ὅταν ἔφθαναν λαθραῖα ἐπιστολὲς αιχμαλώτων μὲσω Ἀγγλῶν καὶ Γάλλων στρατιωτικῶν ποὺ κρατοῦνταν στὸ ἴδιο στρατόπεδο μὲ τοὺς Ἕλληνες. Σύμφωνα μὲ τὶς διαθέσιμες πληροφορίες τῶν ἑλληνικῶν Ἀρχῶν, ἔκαναν λόγο γιὰ ἄθλιες συνθηκὲς διαβίωσης καὶ βάνανυση κακομεταχειρισί τους ἀπὸ τοὺς ἀκράιους κεμαλικούς. Οἱ αιχμαλωτισθέντες ἀπογυμνώνονταν ἀπὸ ροῦχα καὶ ὑποδήματα, ὀδηγοῦνταν γυμνοὶ σὲ μακρὲς πορεῖες, σιτίζονταν ἀνεπαρκῶς καὶ κακοποιοῦνταν, μὲ ἀποτέλεσμα ἀρκετοὶ νὰ ἀποβιώνουν. Σὲ ἐπιστολὴ αιχμαλώτου λοχία τῆς 11^{ης} Μερραρχίας σημειώνεται χαρακτηριστικὰ: «*Τὴν οἰκτρὰν θέσιν μας ἀδυνατεῖ καὶ ὁ ἰσχυρότερος χειριστὺς τοῦ καλάμου νὰ περιγράψῃ [...]. Ἀπογυμνωθέντες τελείως τῶν χρημάτων καὶ ἐνδυμάτων, τυραννούμενοι βανασότατα καὶ ἐνδιατωμένοι ἐστερημένως, ἀποθνήσκουμεν κατὰ καιροῦς. Ἀσθενοῦντες δὲν περιθαλπόμεθα, δερόμεθα ἀνιλεῶς καὶ εἰς τὰ ἐπικλίσεις μας καὶ οἰμωγὰς ἢ ἀπάντησις τῶν τυράννων μας εἶναι σοὺς Γκιαοῦρ (=μὴ μιλάς, Ἕλληνα)*»²⁴.

²³ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ - Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ, *Ἐπίτομη Ἱστορία τῆς Ἐκστρατείας στὴ Μικρὰ Ἀσία, 1919-1922*, Ἀθήνα 2001, σ. 620. Γιὰ τὴν αιχμαλωσία μονάδων τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ βλ. ΓΕΣ - Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ, *Ἐπίτομη Ἱστορία*, σσ. 512-516 καὶ 593-594.

²⁴ Βλ. ἀναλυτικὲς περιγραφὲς στὸ Γιάννη Γκλαβίνα, «Οἱ Ἕλληνες στρατιῶτες αιχμάλωτοι καὶ ἀγνοοῦμενοι τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας: Αἰχμαλωσία, ἀναζήτηση, ἀπελευθέρωση (1922-1924)», στὸ *Ἕλληνες Στρατιῶτες καὶ Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία. Πτυχεῖς μᾶς ὀδονηρῆς ἐμπειρίας*, Συλλογικὸς Τόμος, ὅ.π., σσ. 313-343. Πρὸβλ. καὶ τὸν τίτλο τῆς Ἐφημερίδας Ἐμπρός «*Διαμαρ-*

Φωτ. 15. Συγγενείς ζητούν πληροφορίες από τους επαναπατρισθέντες Έλληνες αιχμαλώτους στο τελωνείο του Πειραιά.

Φωτ. 16. Άπελευθερωμένοι Έλληνες στρατιώτες στο λοιμοκαθαστήριο (Αγίου Γεωργίου), επιστρέφοντας στον Πειραιά.

Στά τέλη του 1921 και στις αρχές του 1922, πληροφορίες για τις συνθήκες διαβίωσης των αιχμαλώτων άρχισαν να εμφανίζονται στις ελληνικές εφημερίδες. Δημοσιεύονταν όνομαστικοί κατάλογοι αιχμαλώτων ή μέσω του Έρυθρου Σταυρού, κυρίως για να ειδοποιηθούν οι συγγενείς τους (Φωτ. 15), αφού για πολλούς δέν υπήρχαν στοιχεία κατοικίας, τακτική που άκολουθούσαν οι Μικρασιάτες στρατεύσιμοι, γνωρίζοντας ότι ή άποκάλυψη της καταγωγής τους ίσοδυναμούσε με θάνατο²⁵. Όπως αναφέρει ή Ουρανία Φωτοπούλου, σε αναλυτικό διαδικτυακό άρθρο της, με τον τίτλο «Μικρασιατική έκστρατεία: τὸ ζήτημα τῶν Ἑλλήνων αιχμαλώτων πολέμου» (11-9-2021), «ἀπὸ τοὺς περίπου 10.000 πὸν ἀπελευθερώθηκαν, κάποιοι πέθαναν στὸν δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς – μαρτυρεῖται ὅτι, μόνο κατὰ τὴν πρώτη ἀνταλλαγή, 21 ἄνδρες ξεψύχησαν ἐν πλῶ. 620 ἀπὸ αὐτούς, ἀφοῦ ἀπολυμάνθηκαν, στάλθηκαν γιὰ νοσηλεία στὰ νοσοκομεῖα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιᾶ. Οἱ στρατιωτικοὶ γιατροὶ πὸν τοὺς ἐξέτασαν πιστοποιήσαν τὴν κάκιση κατάσταση τῆς ὑγείας ὄλων σχεδόν, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός ὅτι εἶχαν ὑποστεῖ ἐπαναλαμβανόμενη κακοποίηση. Οἱ ὑπόλοιποι τέθηκαν σὲ καραντίνα ἀπὸ τὸν φόβο τύφου» (Φωτ. 16)²⁶.

τυρία διὰ τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῶν αιχμαλώτων μας», 8 Ἀπριλίου 1923, σ. 4 καὶ τὴν Ἐφημερίδα Ἐθνος με τὸν τίτλο «Διαπόμενους», 15 Ἀπριλίου 1923, σ. 1 καὶ «Ἡ κόλασις τῶν αιχμαλώτων», 20 Ἀπριλίου 1923, σ. 3.

²⁵ Δημοτρίου Φ. Ἀποστολοπούλου (ἐπιμ.), *Ἡ Ἔξοδος, Μαρτυρίες ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες δυτικῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας*, Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, τ. Α', Ἀθίνα 2016.

²⁶ Βλ. περισσότερα τῆς ἰδίας, *Ἑλληνες στρατιωτικοὶ αιχμάλωτοι πολέμου, 1912-1930. Νομικὸ*

Ἡ γιὰ Ζωὴ ζοῦσε μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι κάποια ἡμέρα ὁ παππούς θὰ ἐπέστρεφε σῶος στὸ πατρικὸ του. Κι αὐτὴ ἡ ἐλπίδα ἦταν ἡ ἀφορμὴ γιὰ νὰ πιστέψει στὴν ἴδια τὴ ζωὴ. Γαλίνευε ἡ ψυχὴ της μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἐπιστροφῆς. Τραγικὰ πρόσωπα ὅλοι αὐτοὶ ποὺ περμένουν! Ἴσως νὰ εἶχαν καταλάβει τὴν τραγικὴ ἀλήθεια, ἡ ἀδυναμία τους, ὅμως, νὰ διαχωρίσουν τὴν πραγματικότητα ἀπὸ τὸ ψέμα, κρατοῦσε τὶς ἐλπίδες τους ἀκόμη ζωντανές.

Ἡ μοῖρα, ὅμως, τὰ ἔφερε ἄλλιως. Ἡ ἐπιστροφή τοῦ παπποῦ δὲν ἦταν καθόλου εὐκολή. Δὲν γνωρίζω μὲ ποῖον τρόπο ἔλαβε τὴν πληροφορία. Οἱ ἐφημερίδες δημοσίευαν σχεδὸν καθημερινὰ καταλόγους τραυματισθέντων στρατιωτῶν ποὺ φτάνανε ἀπὸ τὸ Μικρασιατικὸ Μέτωπο στὸν Πειραιᾶ. Ἄραγε, μὲ τί συναισθήματα ἔφυγε γιὰ τὸν Πειραιᾶ; Πόση ὑπομονὴ μπορεῖ νὰ εἶχε αὐτὴ ἡ γυναῖκα; Μὲ ποιά συναισθήματα νὰ ἐπέστρεψε στὸ πατρικὸ της; Πῶς θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι χαρούμενη, ἔστω καὶ μὲ τὴν ἐπιστροφή τοῦ παπποῦ, ὅταν ὅλοι οἱ Ἕλληνες γνώριζαν ὅτι μία ὀλόκληρη γενιὰ νέων ἀμούστακων παιδιῶν δὲν γύρισε ποτὲ πίσω, «*Νεκροὺς ποὺ περιμένουν*»²⁷, κατὰ τὴν ἔκφραση τῆς Διδῶς Σωτηρίου – καὶ ὄχι ἀπλᾶ δὲν γύρισε, ἀλλὰ βρῆκε μία μοῖρα πρὸς τραγικὴ ἀπὸ τὸν πρὸ μαῦρο ἐφιάλτη. Δὲν μπορῶ νὰ κατανοήσω τὸ κουράγιο αὐτῆς τῆς γυναῖκας καὶ τὸ θέαμα ποὺ ἀντίκρισε, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας τὶς παραπάνω μαρτυρίες, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπάρχον διαδικτυακὸ δημοσιογραφικὸ ὑλικό, ὅταν μάλιστα ἀμέσως μὲ τὴν ἄφιξή τους, οἱ Ἕλληνες στρατιωτικοὶ ὀδηγοῦνταν σὲ «*λομοκαθαυτήρια*» (Φωτ. 17, 18)²⁸. Ἐπέστρεψαν σκιὰς χωρὶς τὸν ἄνθρωπο. Τὸν ἄνθρωπο τὸν εἶχαν ἐγκαταλείψει... καὶ στὴν Ἑλλάδα ἔφτασε μόνο ἡ σκιά τους, ἕνας «*κινούμενος σκελετός*» ἢ ἀπλῶς «*ὁμοιώματα ἀνθρώπων*»!

καθεστῶς, διαπραγματεύσεις καὶ προεκτάσεις τοῦ προβλήματος, διδακτορικὴ διατριβή, Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2010, σσ. 159-165.

²⁷ Διδῶ Σωτηρίου, *Ματωμένα χρώματα*, ἐκδ. Κέδρος, Ἀθήνα 1983, σ. 258.

²⁸ Στὸ σημείο αὐτὸ νὰ μνημονεύσουμε ἐπίσης τὸν μεγάλο Λογοτέχνη Ἡλία Βενέζη, ὁ ὁποῖος γράφει στὸν Πρόλογο τοῦ βιβλίου του γιὰ τὴ βιοματικὴ του ἐμπειρία ὡς αἰχμάλωτος, μὲ τίτλο *Τὸ νόμμερο 31328*, καὶ ἀναφέρεται στὰ ἐργατικὰ τάγματα τῆς Ανατολῆς: «*Τὸ βιβλίο τοῦτο εἶναι γραμμένο μὲ αἷμα [...]. Λέω γιὰ τὴν καντὴ ὕλη, γιὰ τὴ σάρκα ποὺ στάζει τὸ αἷμα της καὶ πλημμυρίζει τὶς σελίδες του. Γιὰ τὴν ἀνθρώπινη καρδιὰ ποὺ σπαράζει, ὄχι γιὰ τὴν ψυχὴ. Ἐδῶ μέσα δὲν ὑπάρχει ψυχὴ, δὲν ὑπάρχει περιθώριο γιὰ ταξίδι σὲ χώρους τῆς μεταφυσικῆς. Ὅταν καίγεται ἔτσι ποὺ καίγεται ἐδῶ, μὲ πυρωμένο σίδερο ἢ σάρκα, παντοδύναμη θεότητα ὑπνώνεται αὐτὴ, κι ὅλα τ' ἄλλα σωπαίνουν. [...]. Τίποτα δὲν ὑπάρχει πρὸ βαθῆ καὶ πρὸ ἱερὸ ἀπὸ ἓνα σῶμα ποὺ βασανίζεται. Τὸ βιβλίο τοῦτο εἶναι ἓνα ἀφέρομα σὲ αὐτὸν τὸν πόνο», Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ν. Θεοφανίδη - Σ. Λαμπάδρη, Μυτιλήνη/Ἀθήνα 1931, σ. 13.*

Ἡ Ἱστορία εἶναι κάτι πολὺ σύνθετο καὶ ρευστό, πολὺ πιὸ σκληρό, ἀπὸ τὶς προσωπικὲς καὶ ἐθνικὲς μας μυθολογίες. Οἱ ἱστορικοὶ ἴσως νὰ εἶναι οἱ πιὸ κατάλληλοι γιὰ νὰ ἐξηγήσουν τὸ φαινόμενο καὶ νὰ ἀναλύσουν τὸν ρόλο ποὺ ἔπαιξε ὁ διχασμὸς στὴν ἐθνικὴ καταστροφὴ. Γιατί τὸ σαράκι τοῦ ροκάνιζε τὶς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Δὲν ἐπέτρεψε ποτὲ στὴ Χώρα νὰ συζητήσει σοβαρὰ τὶς ἐπιλογές της σὲ σχέση μὲ τὴ Μικρὰ Ἀσία. Ὁ ἕνας φοβόταν τὸν ἄλλον, μὴν τὸν πεί προδότῃ ἢ ἀνίκανο. Ἡ κυβέρνησις δὲν μίλουσε μὲ τὴν ἀντιπολίτευσι. Ἡ πολιτικὴ τάξι λειτουργοῦσε μὲ βάση τὴν ἀρχὴ «ὁ θάνατός σου ἢ ζωὴ μου»!

Ὁ διχασμὸς ἀναβλύζει σὲ κάθε μεγάλῃ κρίσι. Τὴν στρατιωτικὴ συντριβὴ ἀκολοῦθησε ἡ δραματικὴ ἀποχώρησι τῶν προσφύγων μὲ τὴν ἐγκατάστασι καὶ τὴν ἐνσωμάτωσί τους στὴν «πάτρια γῆ», καθὼς καὶ στὴν ἐπίδρασι ποὺ ἡ παρουσία τους εἶχε σὲ πολλοὺς τομεῖς τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Καθόλου δὲν ἔχουν σβήσει οἱ μνῆμες τῆς μεγάλῃς καταστροφῆς ποὺ συντελέστηκε τὸ 1922, ὅταν ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Μικρῆς Ἀσίας χιλιάδες ἄνθρωποι ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ σπίτια τους γιὰ νὰ βρεθοῦν σὲ ἄλλες περιοχές, σὲ μέρη ποὺ δὲν γνώριζαν, σὲ μέρη ποὺ δὲν πίστευαν ποτὲ ὅτι θὰ χρειαστεῖ νὰ δημιουργήσουν μία νέα Μικρὰ Ἀσία, ὅπως καὶ στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλίας (ιδιαίτερα στὴν Μαγνησία)²⁹.

Τὸ κείμενό μας μαζί μὲ τὸ φωτογραφικὸ ὕλικό καὶ τὶς ἱστορικὲς ἀναφορὲς τοῦ Ἡμερολογίου καταδεικνύουν μὲ τὸν πλέον ἐμφατικὸ τρόπο ὅτι χρὸς ὄλων μας εἶναι νὰ τιμοῦμε αὐτὸ τὸ τραγικὸ γεγονός γιὰ τὸ Ἔθνος μας καὶ νὰ μὴν ξεχνοῦμε ποτὲ τὴν γῆ τῶν πατέρων καὶ τῶν μητέρων μας, τὴν γῆ τῆς Μικρῆς Ἀσίας, ὅπου ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχε ἀδιάλειπτῃ παρουσία γιὰ 2.500 σχεδὸν χρόνια.

Ὅπως σημειώνει ἡ Λαρισαία ἱστορικὸς Καθηγήτρια Μαρία Εὐθυμίου: «Ἡ ἱστορία εἶναι τὸ ἰδανικὸ ἐνδο- καὶ ἔτερο- κατανόησις. Ἕνας σύντροφος ἀπαράμιλλος στὸ μικρό, μὰ καὶ τόσο μεγάλο, ταξίδι ζωῆς τοῦ καθενός μας» καὶ τὸ ἐπιβεβαιώνει ὁ μεγάλος Σμυρνιὸς ποιητῆς Γιώργος Σεφέρης, μὲ διαφορετικὸ τρόπο, «ὁ ἄνθρωπος ἔχει ρίζες, κι ὅταν τὶς κόψουν πονεῖ, βιολογικά, ὅπως

²⁹ Βλ. τὸ ἐξαιρετικὸ βιβλίό τοῦ Μάκη Λαχανᾶ, *Ἡ Πόλις. Μυθιστορηματικὴ ἀνθρωπογεωγραφία τῆς Λάρισας*, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθῆνα 2009, ἀφιερωμένο στοὺς πρόσφυγες ὄλου τοῦ κόσμου, ἀλλὰ μὲ ἐπίκεντρο τὴν πόλιν τῆς Λάρισας. Πρὸβλ. *Ἡμερολόγιο Μαγνητῶν Κιβωτός. Ὁ πολιτισμὸς τοῦ τόπου στὴ Νέα Ἰωνία καὶ τὸν Βόλο*, ἐκδ. Ἰδιόμελον, Ἀθῆνα 2022. Αὐτὴν τὴν παράδοσι περιγράφει καὶ ὁ μεγάλος πεζογράφος Ἡλίας Βενέζης, ὁ ὁποῖος σημειώνει: «εἴμαστε ἕνας ἀληθινὰ πονεμένος, πολυβασανισμένος, πολυπικραμένος λαός. Ἔχουμε πίσω μας, ἔχουμε μέσα μας καὶ μᾶς παρακολοῦθοῦν αὐτοὶ οἱ αἰῶνες τῆς ἀνίκουστῃς ὀδύνης μας», βλ. *Γαλήνη*, ἐκδ. Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, Ἀθῆνα 1971, σσ. 14-15.

ὅταν τὸν ἀκρωτηριάσουν»³⁰. Ὀφείλουμε νὰ διατηροῦμε ἄσβεστη στὴ συλλογική μας μνήμη τὴν συμβολὴ τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν διατήρηση τῆς ἐθνικῆς, πνευματικῆς καὶ πολιτισμικῆς μας συνείδησης. Στόχος μας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ νὰ συνεχίσουμε τὴν πλούσια ἱστορική μας διαδρομή, νὰ προβάλλουμε τὸ ἠθικό μας ἀνάστημα, νὰ διατηρήσουμε ἀναλλοίωτες τὶς παραδοσιακὲς διαχρονικὲς μας ἀξίες καὶ ἰδανικά, νὰ ἀνασυνταχθοῦμε ἐσωτερικὰ καὶ νὰ στρέψουμε τὸ βλέμμα μας στὸ μέλλον, μὲ ὄραμα καὶ αἰσιοδοξία.

Ἡ μνήμη –ἀπέναντι στὴν λήθη– εἶναι ἐκείνη ποὺ δίνει τροφὴ στὸ πνεῦμα καὶ στὴν καρδιά. Ἡ μνήμη εἶναι τὸ ωραιότερο καθῆκον μας μέσα στὴν ζωὴ. Ὅμως, ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, ὡς θεματοφύλακες τοῦ Πολιτισμοῦ μας στὸ σύνολό του, ἀλλὰ καὶ τοῦ κοινοῦ μας Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτισμοῦ –ποὺ ὀφείλει τὴ γέννησή του στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα, στὴν Δημοκρατία τῆς καὶ στὸν Πολιτισμὸ τῆς– δὲν πρέπει νὰ ἀφήσουμε τὴν λησμονιὰ νὰ καλύψει τὴν ἐνδοξη, ἀλλὰ καὶ αἱματοβαμμένη Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, στὸ σύνολό τῆς, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τὴν σύγχρονη ἐποχὴ.

Μποροῦμε νὰ δίνουμε πάντοτε ἓνα μήνυμα εἰρήνης, μποροῦμε νὰ κάνουμε μία θάλασσα νὰ μᾶς ἐνώνει καὶ ὄχι νὰ μᾶς χωρίζει, μποροῦμε νὰ ἀρνηθοῦμε βία καὶ πόλεμο, μποροῦμε νὰ σταθοῦμε ἱκανοὶ νὰ μεγαλοουργήσουμε ἐνωμένοι καὶ νὰ συνεχίσουμε ἓναν μεγάλο νοσταλγημένο πολιτισμὸ, τὸν πολιτισμὸ ποὺ παραλάβαμε ἀπὸ τοὺς πατέρες μας, ποὺ εἶναι πολιτισμὸς ἀλήθειας, πολιτισμὸς ἀγάπης καὶ δικαιοσύνης, πολιτισμὸς ἐνότητας.

Αἰωνία ἡ Μνήμη τους!

³⁰ Καὶ ἄλλοῦ γράφει χαρακτηριστικά: «Περάσαμε κάβους πολλούς, πολλὰ νησιά, τὴ θάλασσα ποὺ φέρνει τὴν ἄλλη θάλασσα... Δυστυχημένες γυναῖκες κάποτε μὲ ὀλοθυμὸς κλαίγανε τὰ χαμένα τους παιδιὰ κι ἄλλες ἀγριεμένες γύρευαν τὸ Μεγαλέξαντρο καὶ δόξες βυθισμένες στὰ βάθη τῆς Ἀσίας. Ἀράξαμε σ' ἀκρογιαλιὲς γεμάτες ἀρώματα νυχτερινὰ μὲ κελαπήδισματα πουλιῶν, νερὰ ποὺ ἀφάνιανε στὰ χέρια τὴ μνήμη μᾶς μεγάλης εὐτυχίας [...]', Ἀργοναῖτες, Μυθιστόρημα δ'.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΙΑΤΡΟΣ-ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΗΣ

Η ΑΝΕΓΕΡΣΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ Η ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΓΚΟΥΧΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

Εισαγωγή

Μέ την ανταλλαγή τῶν πληθυσμῶν ἔπειτα ἀπὸ τὴν Μικρασιατικὴ καταστροφή καὶ ἡ Λάρισα, ὅπως ὅλη ἡ χώρα, δέχθηκε ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ προσφύγων. Γιά τὴν προσωρινὴ στέγασί τους ἐπιτάχθηκαν μεγάλα κτίσματα τῆς πόλης (Αρσάκειο, Σχολεῖα, Ἐκκλησίες, τζαμιά, ἐγκαταλελειμμένα μεγάλα τούρκικα κονάκια) καὶ διάφοροι ἄλλοι χώροι. Γιά τὴν ἐπιβίωσή τους ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ παραχώρησε τὴν μεγάλην πλατεία Ἀνακτόρων, (τὴν σημερινὴν πλατεία δημάρχου Ἀγαμέμνονα Μπλάνα) στοὺς πρόσφυγες νά δημιουργήσουν τοὺς ἐπαγγελματικούς τους χώρους. Σέ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ἡ πλατεία εἶχε γεμίσει ἀπὸ πολυάριθμες πρόχειρες παράγκες ἀπὸ ξύλα καὶ λαμαρίνες, ἀναρχα τοποθετημένες στὸν χώρο καὶ στοιβαγμένες ἢ μία σέ ἐπαφὴ μὲ τὴν ἄλλη, χωρὶς κανέναν προγραμματισμὸ, μὲ στενοὺς χωμάτινους διαδρόμους, χωρὶς ἀνεκτικούς ἔστω χώρους ὑγιεινῆς καὶ χωρὶς δίκτυο ὕδρευσης¹. Σύντομα ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἔγινε νοσογόνος ἐστὶα στό κέντρο τῆς Λάρισας καὶ ἐνδιαίτημα περιθωριακῶν ἀτόμων μὲ ἀπρεπὴ ἀντίκτυπο στὸν ὑπόλοιπο πληθυσμὸ.

Στὶς δημοτικὲς ἐκλογὲς τοῦ 1925 ἐκλέχθηκε δήμαρχος ὁ Μιχαὴλ Σάπκας καὶ ἀμέσως ἄρχισε νά ὑλοποιεῖ μία ἀπὸ τὶς πρῶτες του προεκλογικὲς ὑποσχέσεις, τὴν κατασκευὴ δημοτικῆς ἀγορᾶς. Προτάθηκαν διάφορες θέσεις ὡς πρὸς τὸν τόπο ἀνέγερσός της, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὁμως ὅπως ἦταν φυσικὸ καμία

¹ Ἡ Λάρισα ἐκείνη τὴν περίοδο ὕδρευονταν ἀκόμη, γιά τὸ μὲν πόσιμο νερὸ ἀπὸ βαρέλια τὰ ὁποῖα τὰ γέμιζαν μὲ ἀντλίες ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ, γιά δὲ τὶς ἄλλες χρήσεις ἀπὸ πηγάδια. Ἡ πλατεία φυσικὰ καὶ δὲν διέθετε πηγάδια. Τὸ δίκτυο ὕδρευσης τῆς πόλης ἐγκαίνιασε τὸ 1930 ὁ τότε πρωθυπουργὸς Ἐλευθέριος Βενιζέλος.

δέν ικανοποιούσε όλα τὰ μέλη τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου καί τοὺς πολῖτες. Τελικά, ἔπειτα ἀπὸ ἀντιπαλοῦτες καί διενέξεις, ἐπιλέχθηκε ὁ χῶρος τῆς πλατείας Ἀνακτόρων. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκεῖ οἱ πρόσφυγες εἶχαν ἀναπτύξει τὰ καταστήματά τους, ἡ ἐπιλογή αὐτὴ θεωρήθηκε ὡς καταστροφικὴ γιὰ τὴν ἐπιβίωσή τους. Ἐχοντας μὲ τὸ μέρος τους πολλὰ πολιτικά πρόσωπα καί μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Λάρισας, ἡ ἀντίδρασή τους ἔφθασε μέχρι καί τὴν αἵθουσα τῆς Βουλῆς. Τελικά δόθηκε τέτοια λύση, ὥστε καί οἱ πρόσφυγες νὰ ικανοποιηθοῦν καί ἡ Δημοτικὴ Ἀγορὰ νὰ κατασκευασθεῖ.

Ἡ διαδικασία αὐτὴ θὰ τὴν παρακολουθήσουμε μὲ λεπτομέρειες ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο μέχρι στιγμῆς χειρόγραφο μὲ τὸν τίτλο «Ἀναμνήσεις» τοῦ δημάρχου Μιχαὴλ Σάπκα (1873-1956) στὸ κεφάλαιο «Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν ἀνέγερσιν τῆς Δημοτικῆς Ἀγορᾶς». Νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ ἀναμνήσεις αὐτὲς γράφθηκαν ἀπὸ τὸν δήμαρχο γύρω στὰ 1950, λίγα χρόνια πρὶν τὸν θάνατό του. Ὅπως εἶναι φυσικὸ ἐπιλέγονται τὰ κεφάλαια πού ἔχουν σχέση μὲ τοὺς Μικρασιάτες πρόσφυγες.

«Εἰσήγησις περὶ ἀνεγέρσεως Δημοτικῆς Ἀγορᾶς

Εἰς εἰδικὴν συνεδρίασιν τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου κληθεῖσαν πρὸς συζήτησιν τοῦ θέματος τῆς ἀνεγέρσεως Δημοτικῆς Ἀγορᾶς, ἀνεκοίνωσα τὰς σκέψεις μου εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας καί ἐξέθηκα τὰς παρατηρήσεις μου καί τὰς μελέτας μου μὲ τὴν μηχανικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Δήμου. Τὸ Συμβούλιον μετὰ συζήτησιν ἐφ' ὧν τῶν ἀπόψεων τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἔργου, ἀπεδέχθη κατ' ἀρχὴν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου, θεωρηθέντος χρησιμοτάτου καί πρωταρχικοῦ διὰ τὴν ἐξασφάλισιν καθαριότητος καί ὑγιεινῶν συνθηκῶν εἰς τὴν πόλιν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τοποθέτησιν αὐτῆς ὑπέδειξα δύο κεντρικὰς θέσεις τῆς πόλεως, μὲ ἐμβαδὸν πληροῦν τὴν ἀπαιτουμένην ἔκτασιν δι' ἀγοράν.

α) Τὸ οἰκοδομικὸν τετράγωνον τὸ ἀφοριζόμενον ὑπὸ τῶν ἐξῆς ὁδῶν, ἀνατολικῶς ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Ἀσκληπιοῦ, μεσημβρινῶς ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Κούμα, δυτικῶς ὑπὸ τῆς ὁδοῦ Φαρσάλων καί βορείως ὑπὸ τῆς παρόδου Κ. Παπασταύρου, ἐμβαδοῦ περὶ τὰ 3.400 τ.μ. Τὸ οἰκοδομικὸν τοῦτο τετράγωνον ἐκαλύπτετο ὑπὸ πεπαλαιωμένων οἰκοδομῶν, μαγαζιῶν τινῶν ἠρειπωμένων, ἐλευθέρων ἀσκεπῶν χώρων καί τὴν οἰκίαν τῶν ἀδελφῶν Δ. Παπακωνσταντίνου². Πλὴν τῆς οἰκίας, ταῦτα ὅλα τα ἄλλα κτίσματα ἦσαν ὀθωμανικὰ ἀνταλ-

² Οἱ ἀδελφοὶ Δ. Παπακωνσταντίνου εἶχαν ξακουστὸ βιβλιοχαρτοπωλεῖο καί τυπογραφεῖο στὴν ὁδὸ Ἀλεξάνδρας (Κύπρου). Κυκλοφόρησαν καί ὀρισμένα ἐπιστολικά δελτάρια τῆς Λάρισας, χωρὶς ὅμως καλὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα. Στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1920 μετέφεραν τὸ κατάστημά τους στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου διέπρηναν.

λάξιμα ακίνητα άνευ μεγάλης αξίας. Μόνον ή οικία τών αδελφών Δ. Παπακωνσταντίνου, ενουκιασμένη ως εισαγγελία Πρωτοδικών, έπρεπε νά αγορασθῆ ή νά απαλλοτριωθῆ. Τών όθωμανικών ανταλλαξιμων κτισμάτων τελούντων υπό τήν διαχείρισιν τῆς επιτροπῆς ανταλλαξιμων παρά τῆ Έθνικῆ Τραπέζῃ, θά εξητειτο παρ' αὐτῆς ή παραχώρησις δι' ιδιαιτέρας συμφωνίας.

β) Τήν Πλατείαν Παλαιών Ανακτόρων μέ έμβαδόν περίπου 3.500 τ.μ. αρκετῶν διά τό έργον μας.

Καί αἱ δύο τοποθεσίαι αρκετά καλά, εἶχον τόσον τά καλά προσόντα τών όσον καί τά έλαττώματά των. Τό ανταλλάξιμον οἰκοπεδικόν τετράγωνον κεντρικότερον τοῦ δευτέρου, ἦτο έντελῶς επίπεδον άνευ οὔδεμιᾶς κλίσεως πρός οἰανδήποτε πλευράν διά τās αποχετεύσεις, από οικονομικῆς δέ πλευρᾶς πρός παραχώρησιν ή αγοράν αὐτοῦ έπρεπε νά προβῶμεν εἰς δυσκόλους διαπραγματεύσεις καί βραδείας, δι' αγοράν αὐτοῦ παρά τῆς διαχειριστῆρας παρά τῆ Έθνικῆ Τραπέζῃ επιτροπῆς τών ανταλλαξιμων όθωμανικῶν κτημάτων, ήλπίζομεν δέ ότι θά έτυγχάνωμεν λογικῶν όρων αγορᾶς καί διευκολύνσεων εἰς τήν καταβολήν τοῦ τιμήματος.

Ἡ Πλατεία τών παλαιῶν Ανακτόρων πλέον εὐάερος άπετέλει σπουδαῖον πνεύμονα τῆς πόλεως διά τόν αερισμόν αὐτῆς. Ἦτο ή άφρητρία όλων τών μεγάλων έθνικῶν καί έπαρχιακῶν όδῶν, άλλ' εἶχε καί τό προτέρημα τῆς εύχερούς αποχετεύσεως πρός τόν Πννειόν έξω τῆς πόλεως, λόγω αρκετῆς κλίσεως τών όδῶν τῆς βορείου καί ανατολικῆς πλευρᾶς. Ένεφανίζετο όμως σοβαρά δυσχέρεια λόγω τῆς έγκαταστάσεως έν αὐτῇ από τοῦ 1923 παραγκῶν πρός στέγασιν προσφύγων τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς, υπό τύπον προσωρινότητος μέν, αλλά ή απομάκρυνσις αὐτῶν έξ αὐτῆς προεβλέπετο δυσχερῆς, ως συνέβη καί εἰς άλλας πόλεις. Ἄν ή αγορά άνεγείρετο επί τῆς Πλατείας θά υπῆρχε ή ώφέλεια τῆς μί' αγορᾶς σχετικοῦ οἰκοπέδου πρός τοποθέτησίν της, άφ' έτέρου ή πλέον σοβαρά ζημία θά ἦτο ότι θά έχανεν ή πόλις μίαν τών κεντρικῶν της Πλατειῶν.

Ἦνα γίνωμεν θετικώτεροι εἰς τās πρός τό Δημοτικόν Συμβούλιον προτάσεις μας, έπεδειξαμεν εἰς αὐτό προσχέδιον τῆς μελετωμένης Ἄγορᾶς ἵνα λάβῃ ιδέαν τοῦ μελετωμένου έργου³.

Ἡ Ἄγορά κατά τό προσχέδιον θά ἦτο διόροφος, θά εἶχε τέσσαρας εισόδους καί θά περιλάμβανεν εἰς τās έξωτερικᾶς καί έσωτερικᾶς πλευρᾶς 68

³ Τά προσχέδια τῆς υπό μελέτην δημοτικῆς αγορᾶς διατηροῦνται μέχρι καί σίμερα στό αρχεῖο τῆς Πολεοδομίας τοῦ Δήμου Λαρισαίων.

καταστήματα. Εἰς δέ τόν ἄνω ὄροφον θά περιελάμβανε ἄλλα τόσα διαμερίσματα, προωρισμένα διά γραφεῖα τῶν ὀργανώσεων τῆς πόλεως καί αἰθούσας συγκεντρώσεων. Τοῦ δευτέρου ὀρόφου ἠδύνατο νά ἀναβληθῆ ἡ συμπλήρωσις εἰς ἀπώτερον χρόνον. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πλατεῖαν τῆς ἀγορᾶς ἐν ἀνάγκῃ ἠδύνατο νά ἀνεγερθῶσι καί καλαισθητικὰ περίπτερα δι' ἰχθυοπωλεῖα. Ἡ Δημ. Ἀγορὰ θά ἀπέδιδε ἀρκετὸν ποσὸν τῶν καταστημάτων καί περιπτέρων, ἐν καιρῷ δέ καί ἐκ τῶν γραφείων καί αἰθουσῶν τοῦ ἄνω ὀρόφου, ὥστε νά καλύπτεται τό τοκοχρεώλυτρον τοῦ ἀπαιτηθσομένου διά τὴν ἀνέγερσιν αὐτῆς δανείου. Ἡ πρόβλεψίς μου δέ ἦτο ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ θά ἀπετέλει σοβαρὸν οἰκονομικὸν πόρον τοῦ Δήμου ὡς καί ἐγένετο.

Προτίμησις οἰκοπέδου

Μετά πολλὰς συζητήσεις διαρκεσάσας πολὺ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς ἐκλογῆς τῆς τοποθεσίας τῆς ἀγορᾶς, ἐπεκράτησε ἡ ἄποψις νά προτιμηθῆ τό ἀνταλλάξιμον οἰκοδομικὸν τετραγώνον ἵνα μὴ θιχθῆ πλατεῖα τῆς πόλεως καί μοι ἀνετέθη νά ἀποτανθῶ εἰς τὴν παρά τῆ Ἐθνικῆ Τραπεζῆ διαχειρίστριαν ὀθωμανικῶν ἀνταλλαξίμων κτημάτων ἐπιτροπὴν καί συζητήσω μετ' αὐτῆς τὴν ἀγορὰν τοῦ.

Ἐπὶ τῶν ληφθεισῶν ἀποφάσεων ἐξεδόθη ἡ ὑπ' ἀριθ. 64 πράξις τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, δι' ἧς ἀπεφασίζετο κατ' ἀρχὴν,

1) ἡ ἀνέγερσις Δημοτικῆς Ἀγορᾶς ἐπὶ τοῦ ἀνταλλαξίμου οἰκοδομικοῦ τετραγώνου

2) ἐπεφορτιζόμεν ὅπως διαπραγματευθῶ τὴν ἀγορὰν αὐτοῦ παρά τῆς ἀρμοδίας ἐπιτροπῆς,

3) ἐνεκρίνετο τό ἐπιδειχθέν προσχέδιον τοῦ κτιρίου τῆς ἀνεγερθησομένης Ἀγορᾶς καί ἐδίδοτο ἐντολή εἰς τὴν Μηχανικὴν Ὑπηρεσίαν τοῦ Δήμου νά συμπληρώσῃ πλήρη μελέτην, μετὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ καί τῶν σχετικῶν σχεδιαγραμμάτων καί συγγραφῆς ὑποχρεώσεων.

Μετά τὴν ἀνωτέρω ληφθεῖσαν ἀπόφασιν ἀπετάνθην πρὸς τὴν διαχειρίστριαν ἐπιτροπὴν ἀνταλλαξίμων διά τὴν παραχώρησιν τοῦ ἀνωτέρω οἰκοδομικοῦ τετραγώνου ἐγγράφως. Αὕτη ἐπεφυλάχθη νά ἀπαντήσῃ, ἀφοῦ ζητήσῃ καί τὴν γνώμην τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ μηχανικός του Δήμου Χαρίλ. Περδικάρης προέβη εἰς τὸν καταρτισμὸν μελέτης, προϋπολογισμοῦ, μετὰ σχεδιαγραμμάτων, κρατήσας ἐν τῇ διατυπώσει τῆς μελέτης τὴν ἐπιφύλαξιν καί προοπτικὴν, ὥστε ἡ μελέτη νά δύναται νά προσαρμοσθῆ μέ ἐποουσιώδεις τροποποιήσεις εἰς ἑκατέραν τῶν

δύο τοποθεσιών. Ἡ μελέτη ὑπεβλήθη εἰς τό Δημοτικόν Συμβούλιον πρὸς ἔγκρισιν καὶ ἐνεκρίθη διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 65 πράξεως αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ προϋπολογισμὸς ἀνερχόμενος εἰς 5.600.000 δραχ. [...]

Ἡ ἐπιτροπὴ διαχειρίσεως ὀθωμανικῶν ἀνταλλαξίμων κτημάτων πρὸς ἦν διαπραγματευόμεν τὴν ἀγορὰν τοῦ ἀνωτέρου οἰκοδομικοῦ τετραγώνου, διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 84436 ἐ.ἐ. ἐγγράφου τῆς παρουσίασε σχεδὸν ἀνυπερβλήτους δυσχερείας διὰ τὴν ἀγορὰν αὐτοῦ, ἀπαιτουμένης χωριστῆς δημοπρασίας δι' ἕκαστον τῶν ἐπ' αὐτοῦ οἰκοδομῶν καὶ χώρων ἢ ἔπρεπε νά ζητήσῃ τό Κράτος δι' ἴδιον λογαριασμόν τὴν παραχώρησιν αὐτοῦ εἰς αὐτό καὶ τό ἴδιον νά πωλήσῃ τοῦτο εἰς τόν Δήμον.

Τό ἐγγράφον τοῦτο ἀνεκοίνωσα εἰς τό Δημοτικόν Συμβούλιον, ὅπερ συζητήσαν εὐρέως ἐπ' αὐτοῦ εἰς δύο συνεδριάσεις του, τῆς 18 καὶ 26 Ἰουνίου 1929, μετὰ μακρᾶς συζητήσεως ἐνέκρινεν ὀριστικῶς ὅπως ἡ Δημοτικὴ Ἀγορὰ ἀνεγερθῆ ἐπὶ τῆς Πλατείας Παλ. Ἀνακτόρων, ἔχουσαν ἐμβαδόν 3,400 τ.μ., πλέον ἢ ἀρκετόν διὰ τὴν ἀνέγερσιν Δημ. Ἀγορᾶς, ἐκδώσαν τὰς ὑπ' ἀριθμ. 97 καὶ 109 πράξεις αὐτοῦ. Συνίστα δέ τὴν πραγματοποιήσῃν τοῦ ὑπὸ διαπραγματεύσιν δανείου ἐξ 7.000.000 δραχ. παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Κτηματικῆς Τραπεζῆς, ὅπερ εἶχε ζητηθεῖ ἐπὶ τῇ προόψει καὶ τῆς ἀγορᾶς τοῦ ἀνταλλαξίμου οἰκοδομικοῦ τετραγώνου. Ἡ Τράπεζα ἐνέκρινε τὴν χορήγησιν αὐτοῦ ὡς διατυπῶνται εἰς τὰς ἀνωτέρω πράξεις τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου.

Ἀνέγερσις Δημοτικῆς Ἀγορᾶς. Προσαρμογὴ μελέτης πρὸς τοποθέτησιν εἰς τὴν Πλατείαν Π. Ἀνακτόρων

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ληφθεῖσαν ἀπόφασιν ὅπως ὀριστικῶς ἡ Δημ. Ἀγορὰ ἀνεγερθῆ ἐπὶ τῆς Πλατείας Π. Ἀνακτόρων ἐδόθη ἐντολή πρὸς τόν Μηχανικόν τοῦ Δήμου ὅπως ἐπιληφθῆ τῆς ἀναγκαίας μετατροπῆς τῆς μελέτης πρὸς προσαρμογὴν αὐτῆς εἰς τὴν τοποθέτησιν εἰς τὴν ὡς ἄνω Πλατείαν, συμφώνως τῇ ληφθείσῃ ἀποφάσει.

Τῆς ἐργασίας ταύτης ἔπρεπε νά προηγηθῆ ἕτερα σπουδαιότερα. Ἡ Πλατεία Π. Ἀνακτόρων ἦτο πλατεία προβλεπομένη ὑπὸ τοῦ σχεδίου πόλεως καὶ ὡς τοιαύτη ἦτο κοινόχρηστος χώρος, μὴ ἐπιτρεπομένης ἐπ' αὐτῆς οὔτε ἀνεγέρσεως οἰκοδομῶν, οὔτε ἐπιτάξεως δι' ἀπαλλοτριώσεις καὶ ἔπρεπε νά προηγηθῆ τροποποιήσῃς τοῦ σχεδίου πόλεως κατὰ τοὺς νομίμους τύπους, ὥστε νά καταστῆ οἰκοδομικῶς Δημοτικὸς χώρος, νά δύναται νά ἀνεγερθῆ ἀγορὰ ἐπ' αὐτῆς καὶ τότε κατόπιν νά ἐπιληφθῆ τῶν ἐπιβεβλημένων τροποποιήσεων ἐπὶ τῆς μελέτης τῆς Ἀγορᾶς.

Ἡ τροποποιήσις τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως ἐγένετο δι' ἀποφάσεως τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου. Ἡ Πλατεία Π. Ἀνακτόρων ἐγένετο οἰκοδομικόν τετράγωνον καί ἀπλοῦς δημοτικὸς χώρος καί ἀντ' αὐτῆς ὁ δημοτικὸς Κήπος Π. Ἀνακτόρων μετεβλήθη εἰς Δημ. Πλατείαν τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, ὥστε νά μὴ χάσῃ ἡ πόλις μίαν πλατείαν. Ὁ κήπος θά ἦτο ὡραία πλατεία, ἔτοιμη, πρασίνη καί δενδροφυτευμένη. Ἡ πράξις τοῦ Δημ. Συμβουλίου μεταβολῆς τῆς Πλατείας εἰς δημοτικὸν χώρον διὰ τροποποιήσεως τοῦ σχεδίου πόλεως, ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Συγκοινωνίας διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 76727 ἀποφάσεως τῆς 21 Ὀκτωβρίου 1929, δημοσιευθείσης διὰ Προεδρικοῦ διατάγματος εἰς τό ὑπ' ἀριθ. 390 φύλλον τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως τῆς 30 Ὀκτωβρίου 1929.

Μετά τοῦτο καταστάσις ὀριστικῆς τῆς τοποθετήσεως τῆς Ἀγορᾶς εἰς τόν διὰ τῆς τροποποιήσεως τοῦ σχεδίου πόλεως δημιουργηθέντα ἐλεύθερον δημοτικὸν χώρον, προέβη ἡ Τεχνικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Δήμου εἰς τὰς ἐπιβεβλημένας τροποποιήσεις τῆς ἐγκεκριμένης ἤδη μελέτης καί αὐτὰ ὑπεβλήθησαν μετά τῶν σχετικῶν σχεδιαγραμμάτων καί ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν ὑπολογισμῶν καί τῆς λεπτομεροῦς σχετικῆς στατικῆς μελέτης εἰς τό ὑπουργεῖον πρὸς ἔγκρισιν διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 6531 τῆς 19 8/βρίου ἐ.ἔ. ἀναφορᾶς μου, ἀλλ' ὡς ἐγνώρισεν ἡμῖν τό ὑπουργεῖον διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 10261 τῆς 17 Φεβρουαρίου διαταγῆς του πρὸς τόν Νομομηχανικόν, τοιοῦτος φάκελλος δέν ἐλήφθη. Διό καί ὑπέβαλον διὰ τοῦ Νομομηχανικοῦ πρὸς τό ὑπουργεῖον ἀντίγραφον τῆς πρώτης ἀναφορᾶς μου διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 2041 τῆς 24 Φεβρουαρίου ἀναφορᾶς μου πρὸς τό Γραφεῖον Νομομηχανικοῦ, διαβιβασθείσης διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 369 τῆς 27 Φεβρουαρίου ἀναφορᾶς τοῦ εἰς τό ὑπουργεῖον μετά τῆς συνηρτημένης εἰς αὐτήν ὑπ' ἀριθ. 242 ἀναφορᾶς τῆς Τεχνικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Δήμου μετά τῶν γενομένων ἐπὶ τῆς μελέτης τροποποιήσεων, λεπτομερῶς ἐκτιθεμένων καί ἐνεκρίθησαν, ὡς βεβαιοῦται καί εἰς τό πρωτοκόλλον τῆς προσωρινῆς παραλαβῆς τῆς Ἀγορᾶς.

Σύναψις δανείου διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς Δημοτικῆς Ἀγορᾶς

Κατὰ τὴν ἀπόφασίν μας πρὸς ἀνέγερσιν Δημοτ. Ἀγορᾶς εἴχομεν πάντοτε ὑπ' ὄψιν ὅτι ἄνευ δανείου δέν ἦτο αὕτη δυνατή. Ἀλλά προκειμένου περὶ ἔργου κοινῆς ὠφελείας καί παραγωγικοῦ, ἐθεωρήσαμεν εὐκολον τὴν σύναψιν αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ Ἐθν. Κτηματικὴ Τράπεζα εἶχεν ὑπεγγύους δημοτικὰς προσόδους ἐκ τοῦ δανείου ὑδρεύσεως, πολλῶν ἑκατομμυρίων, ἐξασφαλίζούσης ὑπὲρ τοῦ Δήμου δάνεια εἰς σημαντικά ποσά. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ταύτην ἡ Τράπεζα μετ' εὐκολίας ἐχορήγει δάνεια εἰς τοὺς Δήμους. Διοικητικῆς τῆς Ἐθν. Κτηματικῆς Τραπεζῆς εἶχε ἀναλάβει ὁ κ. Ζαβιτσᾶνος.

Ἐπίταξις καί ἀπαλλοτριώσεις Πλατείας Παλαιῶν Ἀνακτόρων πρὸς διανομὴν αὐτῆς εἰς τοὺς ἐπὶ ταύτης παραγκούχους

Ἐνῶ εἰς τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον συνεζήτειτο ἡ τοποθέτησις τῆς Δημοτικῆς Ἀγορᾶς, ἃν ἔπρεπε αὐτὴ νὰ τοποθετηθῆ εἰς τὸ ἀνταλλάξιμον οἰκοδομικὸν τετράγωνον ἢ εἰς τὴν Πλατείαν Π. Ἀνακτόρων, εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Προνοίας ἐμελετᾶτο ἡ ἀπαλλοτριώσεις τῆς Πλατείας καὶ ἡ διανομὴ αὐτῆς εἰς τοὺς ἐγκατεστημένους ἐν αὐτῇ παραγκούχους πρόσφυγας.

Εἰς τὴν Πλατείαν ταύτην, ὅτε κατὰ τὸ 1923 τὸ κύμα τῶν ἐκπατριζομένων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας κατόπιν τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς προσφύγων ἔφθασεν καὶ εἰς τὴν Λάρισαν, ὁ Δῆμος ἐπιθυμῶν καὶ αὐτὸς νὰ φανῆ ἀρωγός, πρὸς πρόχειρον περιθάλψιν αὐτῶν διέθηκε τὴν Πλατείαν τῶν Παλαιῶν Ἀνακτόρων πρὸς ἐγκατάστασιν ὑπὸ τύπον προσωρινότητος καὶ στέγασιν αὐτῶν καὶ παρέσχε πρὸς τοῦτο πάντα τα μέσα. Ἡ προσωρινότης τῆς ἐγκαταστάσεως παρετείνεται ἐπὶ ἔτη καὶ ὁ Δῆμος διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 160 τῆς 7.6.26 ψηφίσματος αὐτοῦ ἐζήτησε τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν ἐκ τῆς Πλατείας, χορηγήσας τετράμηνον προθεσίαν πρὸς τοῦτο. Τὸ ψήφισμα διὰ τῆς Νομαρχίας διεβιβάσθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον Προνοίας, ἀλλὰ ὅπως συνέβαινε καὶ διὰ τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος τῶν ὁποίων αἱ πλατεῖαι ἦσαν κατειλημμένα ὑπὸ προσφύγων, οὐδεμία ἐνέργεια οὔτε ἀπάντησις ἐδόθη ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργείου. Ἀπεναντίας ἐπληροφοροῦμιν ὅτι ἐπεδιώκετο ἡ μόνιμος ἐγκατάστασις τῶν παραγκούχων προσφύγων ἐπὶ τῆς Πλατείας. Ὁ φόβος περὶ τοιοῦτου πραξικοπήματος τοῦ Ὑπουργείου δὲν ἦτο ἀδικαιλόγητος. Καὶ ἐνῶ ἡ ἐγκατάστασις εἰς παράγκας τῶν προσφύγων, γενομένη ἀπὸ τὸ 1923 πρωτοβουλία τοῦ Δήμου συνεχίζετο, τὸ ὑπουργεῖον ἵνα καταστήσῃ μονιμοτέραν καὶ νομιμοτέραν ταύτην, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 74537 τῆς 10ης.8.28 ἀποφάσεώς του προέβη εἰς τὴν ἐπίταξιν τῆς Πλατείας. Διὰ τηλεγραφικῆς δέ διαταγῆς ὑπ' ἀριθ. 7439 τοῦ αὐτοῦ Ὑπουργείου ἀνεκοινοῦτο ἡ ἀπόφασις ἐπιτάξεως εἰς τὸν Νομομηχανικὸν καὶ τὸν Νομάρχην Λαρίσης καὶ ἐζητεῖτο ἡ ταχύτατη σύνταξις κτηματολογίου τοῦ Δημοτικοῦ χώρου Πλατείας Ἀνακτόρων πρὸς ἀπαλλοτριώσεις καὶ διανομὴν ταύτης εἰς παραγκούχους πρόσφυγας. Αὐθημερόν διεμαρτυρήθημεν τηλεγραφικῶς καὶ ἐζητήσαμεν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν καὶ Συγκοινωνίας. Παρομοίαν διαμαρτυρίαν ὑπεβάλαμεν καὶ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ὑγιεινῆς διὰ τὸ μελετώμενον πραξικόπημα, ὅπερ θέλει δημιουργήσῃ κίνδυνον διὰ τὴν ὑγίαν τῆς πόλεως.

Δι' ἐκτεταμένου ἐγγράφου μας πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Προνοίας διεξετραγωδήσαμεν τὴν κατάστασιν εἰς ἣν ἔχη περιέλθῃ ἡ κεντρικὴ αὕτη πλατεία τῆς

πόλεως ἐκ τῆς ἐγκαταστάσεως εἰς αὐτήν τῶν παραγκούχων προσφύγων καὶ ἀποτελεῖ ἐπικίνδυνον ἀνθυγιεινὴν ἐστίαν διὰ τὴν πόλιν καὶ καταφύγιον παντός κακοποιοῦ στοιχείου καὶ ὅτι διὰ τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου μονιμοποιεῖται ἡ ἐλεεινὴ, ἀθλία καὶ ἐπικίνδυνος αὕτη κατάστασις. Ἐπίσης ὑπεβάλαμεν ἔντονον διαμαρτυρίαν καὶ πρὸς τὰ ὑπουργεῖα Συγκοινωνίας καὶ Ὑγιεινῆς, εἰς ἣν ἀνεπτύσσαμεν ὅτι μεγάλη προσγίνεται εἰς τὴν πόλιν μας ἀδικία καὶ πράξις παρανομίας, καὶ ὅτι δὲν πρόκειται ἀπλῶς περὶ δημοτικοῦ χώρου ἐπιτασσομένου, ἀλλὰ περὶ κεντρικωτάτης πλατείας κοινοχρήστου, περιλαμβανομένης εἰς τὸ σχέδιον τῆς πόλεως καὶ τῆς ὁποίας δὲν ἐπιτρέπεται ἐκ τοῦ Συντάγματος ἡ ἐπίταξις καὶ ἀπαλλοτριώσεις, ὅτι διὰ τῆς ἰδρύσεως μονίμου προσφυγικοῦ οἰκισμοῦ εἰς τὴν κεντρικὴν ταύτην πλατείαν ἐγκαθίσταται ἐστία ἐλάχιστα ἐμφανίσματος εἰς πόλιν ὡς τὴν Λάρισαν, ἐπικίνδυνος διὰ τὴν ὑγίειαν τῶν πολιτῶν καὶ δι' αὐτήν τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν, διότι καὶ ἤδη ἡ ἐγκατεστημένη ἐν τῇ πλατεία ὀλόκληρος συνοικία προσφύγων πάσης προελεύσεως εἶναι τὸ καταφύγιον παντός κακοποιοῦ στοιχείου.

Μετά τὰς παραστάσεις αὐτάς τὰ ὑπουργεῖα Ἑσωτερικῶν καὶ Προνοίας ἀπέστειλαν τὸν Ἐπιθεωρητὴν Διοικήσεως κ. Δάσιον, ἵνα ἐξετάσῃ καὶ μελετήσῃ ἐπισταμένως τὸ ζήτημα καὶ ὑποβάλλῃ σχετικὴν ἔκθεσιν. Ἐφάνη ὅτι προσωρινῶς εἶχε ἀνασταλῆ πᾶσα ἐπείγουσα καὶ βεβιασμένη ἐνέργεια ἀπαλλοτριώσεως τῆς πλατείας. Οὐχ ἦττον οἱ παραγκούχοι πρόσφυγες ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ προσφυγοπατέρων καὶ ἐνισχυόμενοι ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου Προνοίας, δὲν ἔπαυσαν ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν καὶ διανομὴν τῆς πλατείας.

Παρηκολουθοῦμεν πάσας τὰς ἐνεργείας των, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς δὲν ἐπαύσαμεν ἐξουδετεροῦντες ταύτας διὰ τῶν ἀντενεργειῶν μας καὶ τῶν προσπαθειῶν μας πρὸς πάσας τὰς κατευθύνσεις δι' ἐγγράφων, ἐπιστολῶν καὶ προσωπικῶν μας ἐνεργειῶν παρά τούς δυναμένους πολιτικούς καὶ τὰς ὑπηρεσίας τῶν ὑπουργείων, μέχρι πλήρους κατανοήσεως ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ λάβῃ χώραν τὸ ἀνοσιούργημα αὐτὸ εἰς τὴν Λάρισαν καὶ νὰ παύσῃ ὑφιστάμενον πλέον τὸ ζήτημα.

Ἀντίδρασις τοῦ Δήμου κατὰ τῆς μελετηθείσης ἐπιτάξεως καὶ ἀπαλλοτριώσεως τῆς Πλατείας καὶ ἐνεργεῖαι αὐτοῦ πρὸς ἀποσόβησιν ταύτης

Πρὸς διαπίστωσιν πασῶν τῶν δυσχερειῶν καὶ κωλυμάτων ἅτινα μᾶς παρενεβλήθησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου καὶ τῶν ἐνεργειῶν τὰς ὁποίας κατεβάλομεν ἵνα ὑπερπηδήσωμεν ταύτας, θά ἐκθέσωμεν ἐν λεπτομερείᾳ πάσας τὰς προσωπικὰς ἐνεργείας μας.

Εἶχομεν ὠρισμένας ἐνδείξεις ὅτι ἡ ἄρσις τῶν παραπηγμάτων καί τῆς ἐπιτάξεως τῆς πλατείας θά μᾶς παρεῖχε μεγάλας δυσκολίας καί ὅλη ἡ προστάθειά μας ἐστράφη πλέον εἰς τήν ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν ἐκ τοῦ πεδίου τῆς ἐργασίας. Διεγίνωσκον ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχε προθυμία ἐκ μέρους τῶν παραγωγούχων πρὸς τοῦτο καί μάλιστα ἡ ἀπροθυμία των ἐνισχύετο καί ὑπὸ πολιτικῶν παραγόντων, ὑποσχομένων εἰσέτι τήν ἀπαλλοτριώσιν αὐτῆς καί διανομὴν εἰς αὐτούς. Ἐπέκειντο δέ βουλευτικαὶ ἐκλογαί.

Ἡ διαταγὴ τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας πρὸς τὴν Νομαρχίαν καί τὸν Νομομηχανικὸν νά συνταχθῆ ἐσπευσμένως κτηματολόγιον τῆς ἐπιτεταγμένης Πλατείας Π. Ἀνακτόρων πρὸς ἀπαλλοτριώσιν αὐτῆς καί διανομὴν εἰς τοὺς παραγκούχους, ἀνεξωπύρωσε τὰς προσδοκίας των. Ἐπίσης ἡ συμπέσσα δημοσίευσίς τοῦ Δ/τάγματος περὶ τροποποιήσεως τοῦ σχεδίου πόλεως καί καταργήσεως τῆς Πλατείας Ἀνακτόρων, μετατρεπομένης εἰς οἰκοδομήσιμον δημοτικὸν χῶρον δι' ἀνέγερσιν τῆς Δημ. Ἀγορᾶς ἐπ' αὐτοῦ, ἀνεπτέρωσαν τὰς ἐλπίδας των. Ἦλπισαν οἱ ἐνδιαφερόμενοι καί οἱ ὑποστηρικταὶ των προσφυγοπατέρες ὅτι διὰ τῆς τροποποιήσεως τοῦ σχεδίου πόλεως καί τῆς καταργήσεως τῆς πλατείας καί μετατροπῆς ταύτης εἰς οἰκοδομήσιμον Δημοτικὸν χῶρον, ἤρετο τὸ ἀνυπερέβλητον διὰ τοὺς παραγκούχους συνταγματικὸν κώλυμα τῆς ἀπαλλοτριώσεως καί διανομῆς ταύτης εἰς αὐτούς, ματαιουμένης κατόπιν τῆς ἀνεγέρσεως Δημοτικῆς Ἀγορᾶς. Ἀλλὰ καί ἡ διαταγὴ τῆς Νομαρχίας Λαρίσης ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν τῆς δημοπρασίας διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς Ἀγορᾶς διὰ τὴν ἐπ' ἀόριστον ἀναβολὴν τῆς, δέν ἦτο ἐντελῶς τυχαία ἀλλὰ συμπτωματικὴ τῆς προσδοκίας τῆς ματαιώσεως τοῦ ἔργου τούτου, καί τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας εἰς τὴν ἀπαλλοτριώσιν καί διανομὴν τῆς πλατείας εἰς τοὺς παραγκούχους.

Αἱ ἐπίμονοι καί σοβαραὶ διαμαρτυρίαι μας καί αἱ ἐνέργειαι, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐκάμομεν λόγον, ἐματαιώσαν καί προέλαβον τὴν δυσάρεστον τροπὴν τῆς ὑποθέσεώς μας.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς ἐνεργείας μας ταύτας, ἵνα ἐκδηλώσωμεν τὸ ἐνδιαφέρον μας σαφέστερον ὑπὲρ τῶν παραγκούχων καί ἵνα πείσωμεν τούτους ὅτι δέν ἐπιδιώκει ὁ Δῆμος τὴν ἐκτόπισίν των ἐκ τῆς πλατείας, ἀλλὰ ἐνδιαφέρεται μᾶλλον διὰ τὴν μόνιμον καί ἀσφαλῆ ἐπαγγελματικὴν ἀποκατάστασιν ὅπως καταστῶσι οἰκονομικῶς αὐτάρκεις, ἐκαλέσαμεν τούτους καί τοὺς ὑπεσχέθημεν κατηγορηματικῶς ὅτι εἰς τὴν ἀνεγερθσομένην Δημοτικὴν Ἀγορὰν θά ἐγκατασταθῶσι εἰς τὰ καταστήματα αὐτῆς κατὰ προτίμησιν καί προτεραιότητα αὐτοὶ δι' ἀρκετὰ ἔτη ἀντὶ εὐτελεστάτου μισθώματος, ἐντελῶς εἰκο-

νικοῦ, καθοριζόμενον ὑπό ἐπιτροπῆς εἰς ἣν θά μετέχωσι ἀντιπρόσωποί των καί ὅτι ἡ ὑποστήριξις αὕτη θά παρέχεται ὑπό τοῦ Δήμου μέχρι πλήρους ἐπαγγελματικῆς ἀποκαταστάσεως καί αὐταρκείας. Προσέθηκα δέ ὅτι ὁ Δήμος καί ἡ πόλις τῆς Λαρίσης, ἀφ' ἧς τό 1923 προσέφυγον ἐνταῦθα, ἔδειξε στοργικόν ἐνδιαφέρον δι' αὐτούς καί ἐξακολουθεῖ νά τρέφῃ τό αὐτό ἐνδιαφέρον καί νά αἰσθάνεται μεγάλην ὀδύνην διά τήν συμφοράν των. Ἐδήλωσα δέ ὅτι τάς ἀνωτέρω ὑποσχέσεις θά ζητήσω ἀπό τήν Κυβέρνησιν νά τάς κυρώσῃ νομοθετικῶς, ψηφίζουσα σχετικόν νόμον πρὸς πλήρη ἐξασφάλισιν τῆς μονίμου ἐπαγγελματικῆς ἀποκαταστάσεώς των. Ἐδήλωσαν πάντες ὅτι ἀποδέχονται εὐγνωμόνως πάσας τάς ἀνωτέρω ὑποσχέσεις μου καί μᾶς ἐπέδωκαν ἔγγραφον δήλωσιν περὶ τούτου καί ὅτι μετὰ τά ἀνωτέρω, αὐτοβούλως θά ἀπομακρύνωσι τάς παράγκας των ἐκ τῆς πλατείας.

Καί ὅμως μεθ' ὅλας τάς δηλώσεις των, δέν ἔβλεπον νά σκέπτονται σοβαρῶς τήν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῆς πλατείας τῶν παραγκῶν των, τούναντίον ἐξηκολούθουν νά καταβάλωσι ἐνεργείας πρὸς παρέλκυσιν καί ματαίωσιν τῆς ἄρσεως αὐτῶν ἐξ αὐτῆς.

Δι' ἀναφορᾶς μου πρὸς τά Ὑπουργεῖα Προνοίας καί Ἐσωτερικῶν ἀνέφερον πάντα τά ἀνωτέρω καί ὅτι ἐγγράφως μοι ἐδήλωσαν ὅτι ἀποδέχονται τάς προτάσεις μου, ἀλλά ζητοῦσι τήν νομοθετικὴν κύρωσιν τῶν ὑποσχέσεών μου, ὅτι θά ἀπομακρύνωσι τάς παράγκας των ἐκ τῆς πλατείας αὐτοβούλως, παρεκάλουν δέ ὅπως ταχέως ληφθῇ νομοθετικὴ πρόνοια διά τήν τακτοποίησιν τοῦ ζητήματος.

Ὑπόπτως καί ἄνευ ἐμπιστοσύνης ἔβλεπον ὅτι αἱ ὑποσχέσεις καί αἱ προθέσεις τῶν παραγκούχων δέν ἦσαν εἰλικρινεῖς, διά τοῦτο διά τῆς πρὸς τά Ὑπουργεῖα Προνοίας καί Ἐσωτερικῶν ἀναφορᾶς μου ἐζήτησαν σύν τῇ νομοθετικῇ κυρώσει τῶν ἀνωτέρω ὑπεσχημένων, νά ἐκδοθῇ κατηγορηματικὴ διαταγὴ πρὸς ἄρσιν τῆς ἐπιτάξεως τῆς πλατείας καί ἀπομάκρυνσιν τῶν παραγκῶν ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν ἀνεγέρσεως τῆς Ἀγορᾶς. Ὡς ἐκ τούτου οὐ μόνον δέν ἔπαυσα τάς ἐνεργείας μου ἀλλὰ καί ἐπεξέτεινα ταύτας καθ' ὅλας τάς κατευθύνσεις, φθάσας μέχρι αὐτοῦ τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως, τοῦ ἀειμνήστου Ἐλευθερίου Βενιζέλου. [...]

Τοιοῦτους οἰκισμοὺς προσφυγικούς, ὅταν ἔφθασαν εἰς τήν ἐλευθέραν Ἑλλάδα τὰ πρῶτα κύματα τῶν ἐκρίζωθέντων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας δυστυχῶν ὁμογενῶν διά τήν ὅλως πρόχειρον στέγασιν καί περίθαλψιν αὐτῶν, ἐγκατέστησε τό κράτος εἰς διαφόρους πόλεις, Πειραιᾶν, Βόλον, Χίον, Σάμον καί ἄλλαχοῦ, ἀλλὰ ἡ πρόχειρος ἐγκατάστασις βαθμιαίως ἐλάμβανε ὄψιν μονιμότητος, καθισταμένης ἀδυνάτου τῆς μετατοπίσεως αὐτῶν ἐκ τῶν πλατειῶν καί τῶν κεν-

τρικῶν σημείων τῆς πόλεως, καί παρίστων οἰκτρὸν θέαμα ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ὥστε ἀναγκάσθησαν αἱ πόλεις διὰ πιεστικῶν μέσων καί ἐμπρησμῶν τυχαίων ἢ σκοπίμων νά ἐκτοπίσωσι αὐτούς ἐκ τῶν κέντρων των.

Ἡ Λάρισα ἀπὸ τοῦ 1923 ἐγκατέστησε χιλιάδας προσφύγων εἰς τὴν πόλιν, τοὺς ἐστέγασε καί τοὺς περιέθαλψε, τοὺς δέ ἐπαγγελματίας ἐξ αὐτῶν ἐγκατέστησε προχείρως εἰς τὴν ἀνωτέρω κεντρικὴν πλατείαν Παλαιῶν Ἀνακτόρων μέχρι τῆς μονίμου καί παγίας ἐγκαταστάσεως, καί μετὰ ἐξαετίαν ὅλην ἐπεδίωκον νά λάβωσι ὑπὸ τὴν κυριότητα τὴν πλατείαν καί νά καταστῇ μόνιμος καί πάγιος ὁ οἰκισμὸς των.

Ὁ Δῆμος Λαρίσης ἐξασφάλισας διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Δημοτικῆς Ἀγορᾶς κατὰ ἀσφαλῆ καί συμφέροντα εἰς αὐτούς τρόπον τὴν σταθερὰν ἐπαγγελματικὴν των ἐγκατάστασιν, ἐπεδίωξε τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν παραπηγμάτων των ἐκ τῆς Πλατείας καί τὴν ἄρσιν τῆς ἐπιτάξεως αὐτῆς. Ἦναγκάσθημεν νά διεξαγάγωμεν τραχὺν ἀγῶνα, διαρκέσαντα ἐπὶ διετίαν, ἵνα σώσωμεν τὴν Πλατείαν καί ἀνεγείρωμεν τὴν Δημοτικὴν Ἀγορὰν, ἥτις πρῶτους θά ἐστέγαζε τοὺς ἀντιδικοῦντας πρὸς τὸν Δῆμον καί τυχόντας περιθάλψεως ὑπ' αὐτοῦ παραγκούχους διὰ τὸν σφετερισμὸν τῆς Πλατείας.

Ἀνακεφαλαίωσις τῶν γενομένων ἐνεργειῶν, ἔντασις αὐτῶν καί ἐπιτυχὴς τερματισμὸς τοῦ ζητήματος

Μετὰ τὴν γενομένην ἐπίταξιν τῆς Πλατείας καί τὴν τπλ/νικὴν διαταγὴν τοῦ Ὑπουργείου Προνοίας πρὸς τὸν Νομομηχανικὸν καί τὸν Νομάρχην Λαρίσης, κοινοποιηθεῖσαν καί εἰς τὸν Δῆμον Λαρίσης, ὅπως ἐσπευσμένως συνταχθῆ κτηματολόγιον τῆς Πλατείας καί ὑποβληθῆ εἰς τὸ ὑπουργεῖον πρὸς ἀπαλλοτριῶσιν αὐτῆς, ὡς εἰς προηγούμενον κεφάλαιον ἀναφέρομεν, κατεταράχθημεν καί ὑποβάλαμεν τηλεφωνικῶς ἔντονον διαμαρτυρίαν πρὸς τὸ ὑπουργεῖον Προνοίας ἐπὶ τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως ἀπαλλοτριώσεως τῆς Πλατείας ὅλως ἀθαιρέτως καί παρανόμως, ἐκλήθη τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον εἰς ἔκτακτον συνεδρίασιν καί ἐξέδωσε ψήφισμα διαμαρτυρίας πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καί τὰ ἀρμόδια ὑπουργεῖα.

Ἐπειδὴ ἡ διαταγὴ δὲν ἴδωμεν νά ἀνασταλῆ, ἐζητήσαμεν εἰδικώτερον τὴν ἐπέμβασιν καί προστασίαν τῶν ὑπουργείων Ἐσωτερικῶν, Συγκοινωνίας καί Ὑγιεινῆς καί Ἀντιλήψεως.

Τὸ ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν δι' ἐγγράφου του πρὸς τὸ ὑπουργεῖον Προνοίας ἀπεδοκίμαξε τὴν ἐνέργειάν του καί ἐζήτηε ἐξηγήσεις ἐπ' αὐτῆς. Τὸ ὑπουργεῖον Συγκοινωνίας διεμαρτύρητο διὰ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ὑπουργείου Προνοίας εἰς

ζήτημα τῆς ἀρμοδιότητός του καί ἐχαρκτήρισε ἀντισυνταγματικόν, παράνομον καί αὐθαίρετον τὴν ἀπαλλοτριώσιν πλατείας προβλεπομένης εἰς τὸ σχέδιον πόλεως καί κοινόχρηστον. Τό δέ ὑπουργεῖον Ὑγιεινῆς καί Ἀντιλήψεως, γνωρίζων ἐκ προηγουμένων ἀναφορῶν μου τὴν ἐλεεινότητα εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἡ πλατεία αὕτη καταστᾶσα ἐστία πάσης βρωμερότητος καί ἐπικίνδυνον ἀνθυγιεινόν κέντρον τόσον εἰς τὴν ὑγείαν ἀλλά καί εἰς τὴν δημοτικὴν ἀσφάλειαν, πρὸς δέ ἔχον πληροφορίας περὶ τῆς κακοίθους καί ἀναιδεστάτης ἐμπορίας ἥτις ἐγένετο ἐπὶ τῶν παραγκῶν, μεταπωλουμένων εἰς τοὺς ἐπειγομένους πρὸς στέγασιν ἐπιχειρηματίας ἀντὶ πολλῶν χιλιάδων δραχμῶν, ὑπεσχέθη ἀμέριστον τὴν ὑποστήριξίν του.

Κατόπιν τῶν ἐνεργειῶν μας τούτων ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἡ ἀποστολὴ ἐπιθεωρητῶν ὅπως ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα ἀπὸ πάσης πλευρᾶς, διαπιστώσῃ τὰς ἐνεργείας μας πρὸς ἀνέγερσιν Δημοτ. Ἀγορᾶς καί ἐγκατάστασιν εἰς αὐτὴν καί τῶν παραγκούχων, ἐπισκοπήσῃ δι' αὐτοψίας τὰ πάντα καί ὑποβάλῃ σχετικὴν ἔκθεσιν.

Ὁ Δῆμος, ὅπως γράφομεν εἰς προηγούμενα κεφάλαια, εἶχεν ἀποφασίσει τὴν ἀνέγερσιν Δημοτ. Ἀγορᾶς ἀπαραιτήτου διὰ τὴν πόλιν, ὅλως ἀσχέτου μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐγκατάστασιν τῶν προσφύγων, καθότι δὲν εἶχε ἀνακύψει τοιοῦτον ζήτημα ὅταν ἐλαμβάνετο ἡ ἀπόφασις αὕτη. Κατόπιν ὁμως ἐσκέφθη μὲ τὴν ἀνέγερσιν αὐτὴν νὰ ἐπιδιώξῃ καί τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν παραπηγμάτων ἐκ τῆς Πλατείας, ἐγκαθισταμένων τῶν ἐπαγγελματιῶν παραγκούχων εἰς τὰ μαγαζεῖα τῆς ἀνεγερθησομένης Ἀγορᾶς. Ἐν τῇ ἐκπονηθείσῃ μελέτῃ προεβλέπετο ἐπαρκὴς ἀριθμὸς μαγαζείων, ἀρκετῶν καί διὰ τοὺς παραγκούχους τῆς πλατείας καί διὰ τοὺς ἐπαγγελματίας συμπολίτας, τῶν ὁποίων τὰ ἐπαγγέλματα ἐπέβαλον τὴν συγκέντρωσίν των εἰς τὴν Δημοτ. Ἀγοράν.

Ἡ μηχανικὴ ὑπηρεσία τοῦ Δήμου εἶχεν ἐκπονήσει πλήρη μελέτην, μὲ τέλειον σχέδιον καί προϋπολογισμόν ἀνερχόμενον εἰς 5.600.000. Ἡ μελέτη εἶχε ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον καί τὸ ὑπουργεῖον Δημοσίων Ἔργων. Συνεζητεῖτο ἡ τοποθέτησις αὐτῆς, τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου ἀποφασίσαντος τελικῶς ὅπως αὕτη τοποθετηθῇ εἰς τὴν Πλατείαν Π. Ἀνακτόρων. Εἰς τὴν λῆριν τῆς ἀποφάσεως ταύτης συνετέλεσε καί ἡ ἀπόφασις τοῦ ὑπουργείου Προνοίας ὅπως ἀπαλλοτριωθῇ αὕτη ὑπὲρ τῶν παραγκούχων. Οὕτω διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Δημοτ. Ἀγορᾶς θὰ ἀπεφεύγετο ἡ μόνιμος ἐγκατάστασις εἰς αὐτὴν τοῦ ἀνεπιθυμητοῦ καί ἄσχημου προσφυγικοῦ οἰκισμοῦ καί ἀντ' αὐτοῦ θὰ ἀνεγείρετο μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα ὅπερ θὰ ἀπετέλει κόσμημα τῆς πόλεως καί θὰ ἐπλήρου ἔλλειριν τῆς πόλεώς μας, ἐνῶ συγχρόνως θὰ ἔλυε ὀριστικῶς τὴν στέγασιν καί ἐπαγγελματικὴν ἐγκατάστασιν τῶν προσφύγων.

Ἐν τῷ μεταξύ ἀφίκετο εἰς τὴν πόλιν μας καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου ἀποσταλείς ἐπιθεωρητής κ. Δάσιος εἰς ὃν ἀνεκοινώσαμεν τὰς τελευταίας μας ἀποφάσεις ἐπὶ τοῦ ἐπιμάχου ζητήματος. Οὗτος μετὰ αὐτοψίαν καὶ πλήρη μελέτην τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως ἀπεδέχθη τὰς ἀπόψεις μας καὶ ὑπέβαλε σχετικὴν ἔκθεσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον.

Ἐκάλεσα καὶ τοὺς παραγκοῦχους καὶ ἀνεκοίνωσα τὰς ἀποφάσεις τοῦ Δήμου σχετικῶς μετὰ τὴν Δημοτ. Ἀγορὰν καὶ ἐξήγησα εἰς αὐτοὺς ὅτι τὸ ὑπὲρ αὐτῶν ἐνδιαφέρον τοῦ Δήμου ὑπάρχει ἀμείωτον καὶ θεωρεῖ αὐτοὺς πάντοτε συμπολίτας. Ἐβεβαίωσα αὐτοὺς ὅτι ἡ ἀνεγερσις τῆς Δημ. Ἀγορᾶς συνεδυσάσθη μετὰ τὴν μόνιμον ἐπαγγελματικὴν ἐγκατάστασιν μετὰ τὸν προστατευτικώτερον δι' αὐτοὺς τρόπον, ὅτι θὰ ὑπάρχουν ἐπαρκῆ μαγαζεῖα καὶ δι' αὐτοὺς καὶ διὰ τοὺς ἐντοπίους ἐπαγγελματίας, οἵτινες πρόκειται νὰ συγκεντρωθῶσι εἰς τὴν Δημ. Ἀγορὰν, ὅτι κατὰ προτεραιότητα καὶ προτίμησιν θὰ ἐγκατασταθῶν πρῶτοι αὐτοὶ ἄνευ δημοπρασίας καὶ μετ' αὐτοὺς θὰ ἐνοικιασθῶσι τὰ ὑπόλοιπα μαγαζεῖα εἰς τοὺς ἐντοπίους ἐπὶ δημοπρασίᾳ. Γενικῶς ὑπεσχέθην πάσαν δυνατὴν διευκόλυνσιν αὐτῶν. Ἐπίσης ἐβεβαίωσα αὐτοὺς ὅτι θὰ παρακαλέσω τὴν Κυβέρνησιν ὅπως κυρώσῃ καὶ νομοθετικὰ τὰς ὑποσχέσεις μου καὶ ἐκ παραλλήλου διατάξῃ καὶ τὴν ἄρσιν τῆς ἐπιτάξεως τῶν παραπηγμάτων ἐκ τῆς Πλατείας.

Παρ' ὅλα ταῦτα διεγίνωσκον ὅτι αἱ βεβαιώσεις των δὲν ἦσαν εἰλικρινεῖς καὶ ὅτι παρωτρυνόμενοι ἀπὸ ἐπιτηδείους προσφυγοπατέρας ἐξηκολούθουν νὰ ἐνεργῶσι ὅπως ἐπιτύχωσι νὰ παραμείνωσι εἰς τὴν Πλατείαν, ἀπηλλοτριωμένης ὑπὲρ αὐτῶν.

Ἐν τῷ μεταξύ μετὰ συνεννόησιν μετὰ τὸ ὑπουργεῖον Συγκοινωνίας ὁ Δήμος προέβη εἰς τροποποιήσιν τοῦ σχεδίου πόλεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν Πλατείαν. Δι' ἀποφάσεως τοῦ Δημοτ. Συμβουλίου κατήργησε ταύτην καὶ ἀντ' αὐτῆς, ἵνα μὴ στερηθῇ ἡ πόλις τῆς πλατείας, μετέβαλε τὸν παρακείμενον κήπον τῶν Π. Ἀνακτόρων τοῦ αὐτοῦ ἐμβαδοῦ εἰς Πλατείαν Π. Ἀνακτόρων, ἐτοίμην, μορφωμένην, δενδροφυτευμένην, πρασίην. Ἡ τροποποιήσις αὕτη ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου Δημοσ. Ἔργων καὶ ἐξεδόθη δημοσιευθὲν τὸ σχετικὸν Π. Διάταγμα.

Τοῦτο γνωσθὲν μεταξύ των προσφυγικῶν κύκλων ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας των περὶ κατακυρώσεως τελικῶς ταύτης τῆς πλατείας πρὸς μόνιμον οἰκισμὸν, διότι διὰ τῆς τροποποιήσεως τοῦ σχεδίου τῆς πόλεως καὶ τῆς μεταβολῆς αὐτῆς εἰς ἀπλοῦν οἰκοδομῖσιμον δημοτικὸν χῶρον, ἤρθετο τὸ ἀνυπερβλητον συνταγματικὸν καὶ νομικὸν κώλυμα τῆς μὴ δυνατῆς ἀπαλλοτριώσεως τῆς Πλατείας ὡς χώρου κοινοχρήστου. Ἦλπιζον ὅτι ὁ ὑπουργὸς Προνοίας θὰ

κατώρθωνε τελικῶς νά ματαιώσῃ τὴν ἀνέγερσιν τῆς πλατείας ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἡ Νομαρχία Λαρίσης διὰ διαταγῆς τῆς πρὸς τὸν Δῆμον ἐζήτησε τὴν ἐπ' ἀόριστον ἀναβολὴν τῆς δημοπρασίας τῆς ἀνεγέρσεως τῆς Ἀγορᾶς, ἥτις ἐπρόκειτο νά λάβῃ χῶραν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Αὐτὰ ὅλα μέ ἠνάγκαζον νά παρακολουθῶ τὰς ἀντιδράσεις πάσας καὶ ἐξακολουθῶ νά ἐπιμένω εἰς τὰς ἐνεργείας παρά τοῖς δυναμένοις.

Τέλος δι' ἀναφορᾶς μου πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν, συνοδευμένην καὶ ὑπὸ ψηφίσματος τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου, ἐξέθετον πάσας τὰς ὑπονοίας μου περὶ παρελκύσεως τοῦ τερματισμοῦ τοῦ ζητήματος, καθ' ὅσον ὁ Δῆμος ὑφίστατο σημαντικὴν οἰκονομικὴν ζημίαν ἐκ τῆς ὑποχρέωσως νά καταβάλῃ τὸ τοκοχρεώλυτρον τοῦ συναφθέντος διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς Ἀγορᾶς δανείου ἐκ 500.000 δρχ. χωρὶς νά δύναται νά ἐκτελέσῃ τὸ ἔργον καὶ παρεκάλουν ὅπως τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν ὑποβάλῃ εἰς τὴν Βουλὴν εἰδικὸν Νομοσχέδιον διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν παραγκούχων εἰς τὴν ἀνεγερθησομένην Δημ. Ἀγορὰν, παρεχομένων εἰς αὐτοὺς πασῶν τῶν ἀναγκαίων διευκολύνσεων, ἥτοι ἄνευ δημοπρασίας, μέ μισθώματα καθοριζόμενα πολὺ μικρὰ ὑπὸ ἐπιτροπῆς καὶ δι' ἄρκετὰ ἔτη καὶ τὴν ταχύτεραν ἄρσιν τῆς ἐπιτάξεως τῆς Πλατείας καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν παραπηγμάτων διὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς ἀνεγέρσεως αὐτῆς. Ἀνάλογος εἰδικὸς νόμος ἐπὶ παρομοίου ζητήματος εἶχε ψηφισθεῖ καὶ διὰ τὴν Καβάλαν.

Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν ὑπέβαλεν τὸ σχετικὸν Νομοσχέδιον ἐξ ἑνὸς ἄρθρου ἀλλὰ δέν κατέστη δυνατὴ ἡ ψήφισις του καὶ ἠναγκάσθη νά ἐκδώσῃ Νομ. Δ/ταγμα τὸ ἀπὸ 9ης 8/βρίου 31, ὅπερ ἐκυρώθη ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐκδοθέντος τοῦ Νόμου 5310/31. Καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Νόμου καὶ τὸ ὑπουργεῖον Προνοίας καὶ ἡ Νομαρχία Λαρίσης οὐδεμίαν κατέβαλον ἐνέργειαν πρὸς ἄρσιν τῆς ἐπιτάξεως καὶ τῶν παραγκῶν, ἀπεναντίας παρενέβαλον δυσχερείας εἰς τὸν Δῆμον διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Νόμου. Ἐπανειλημμένως ἐδόθησαν προθεσμίαι εἰς τοὺς παραγκούχους ὑπὸ τῆς Νομαρχίας διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν παραγκῶν, ἐνεργεῖα τῶν πολιτευομένων προσφυγοπατέρων. Τελευταῖον οἱ παραγκούχοι ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Δῆμον νά ἐγκαταστήσῃ αὐτὸς τὰς παράγκας τῶν περὶ τὴν ἀνεγειρομένην Ἀγορὰν καὶ ὁ Δῆμος ἰδίᾳ δαπάνῃ μετέφερε καὶ ἐγκατέστησε αὐτὰς ἐπὶ τῶν πεζοδρομίων τῆς Πλατείας, μέχρις ἀποπερατώσεως τῆς οἰκοδομῆς καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῶν εἰς αὐτήν.

Οὕτω μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας, περιπετείας καὶ ἐνεργείας ἐτερματίσθη τὸ παραγκικὸν αὐτὸ ζήτημα καὶ ἀπέκτησε ἡ πόλις τὴν Ἀγορὰν τῆς ἀποδίδουσα σημαντικὸν οἰκονομικὸν πόρον εἰς τὸν Δῆμον».

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΑΡΑΠΚΟΥΛΕ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ, ΠΡΩΗΝ ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ

ΜΑΚΡΗ ΚΑΙ ΛΙΒΙΣΙ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ, ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ

*Στούς παππούδες μου Γιάννη και Βασίλη Ἀράπκουλε
Στίς γιαγιάδες μου Μαρία Χατζῆ, Δέσποινα Καραβίδα
καί στήν Πόντια γιαγιά μου Ἐλένη*

Ἡ ἱστορία

Ἡ Μάκρη καί τό Λιβίσι ἔχουν κτιστεῖ στά ἐρείπια σημαντικῶν οἰκισμῶν τῆς ἀρχαίας Λυκίας, ἡ μὲν Μάκρη στήν τοποθεσία τῆς ἀρχαίας Τελμησσοῦ, τό δέ Λιβίσι στήν θέση τῆς ἀρχαίας Καρμυλησσοῦ.

Κατά τόν Στράβωνα ὁ κόλπος τῆς Μάκρης λεγόταν κόλπος τοῦ Γλαύκου ἀπό τόν βασιλιά τῆς ἀρχαίας πόλης Τελμησσοῦ. Οἱ λαξευμένοι μέσα σέ ἀπόκρημνους βράχους ὄρθιοι τάφοι, χαρακτηριστικό ὅλης τῆς περιοχῆς τῆς Λυκίας, ἀπαντῶνται καί στήν περιοχῆ τῆς Μάκρης, μέ πιο ἐντυπωσιακό τόν τάφο τοῦ Ἀμύντα πού δεσπόζει πάνω ἀπό τήν πόλη καί τό λιμάνι τῆς. Ἄλλα ἀπομεινάρια τῆς πλούσιας ἱστορίας τῆς εἶναι οἱ περίφημα διατηρημένες σαρκοφάγοι, καθώς καί τά ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου θεάτρου τῆς Τελμησσοῦ, ἐνῶ ἀπό τήν πιο πρόσφατη ἱστορία τῆς τό κάστρο τῶν Ἰωαννιτῶν ἱπποτῶν τῆς Ρόδου. Οἱ ἀρχαιότητες τῆς Λυκείας βρίσκονται διάσπαρτες στήν περιοχῆ, στό μουσεῖο τοῦ Fethiye καί στό Βρετανικό Μουσείο. Ἡ Μάκρη καί τό Λιβίσι,

γνωστές σήμερα ως Fethiye και Kayakoy αντίστοιχα, βρίσκονται στά νοτιοδυτικά παράλια της Τουρκίας – απέναντι και ανατολικά τῆς Ρόδου. Ἡ Μάκρη, παραλιακή πόλη μέ λιμάνι, ἀπέχει μόλις 36 ναυτικά μίλια ἀπό τὴν Ρόδο, 151 χλμ. ἀπό τὴν Μαρμαρίδα καὶ 295 χλμ. ἀπό τὴν Αττάλεια. Το Λιβίσι, 8 χλμ. νότια τοῦ κόλπου τῆς Μάκρης στό νότιο μέρος μεγάλης κοιλάδας, εἶναι χτισμένο ἀμφιθεατρικά πάνω σε βραχώδη ὑψώματα, στίς ὑπώρειες μιᾶς κορυφογραμμῆς τοῦ Κράγου (σέ πλαγιά τοῦ Karadag, πρόβουνου τοῦ Baba dag), ὅπως μαρτυρᾷ καὶ τό τουρκικό ὄνομά του Kayakoy, πού σημαίνει βραχοχώρι. Ἐνας οἰκισμός σέ μεγάλο βαθμό ἐγκαταλελειμμένος σήμερα, ἕνα χωριό φάντασμα (hayalet koy), ὅπως ἐπίσης εἶναι γνωστό στους ντόπιους, μέ τά πέτρινα σπίτια του νά στέκουν ἀκόμη ὄρθια ἀποτελεῖ σύμβολο τῆς Ἀνταλλαγῆς. Ἡ Λυκία, ἡ ὁποία κατοικεῖται ἀπό τὴν 3η χιλιετία π.Χ., εἶναι μία ἀπό τίς περιοχές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πού ἀνέπτυξε ἰδιότυπο πολιτισμό μέ κύρια χαρακτηριστικά του τὴν λυκιακή διάλεκτο καὶ τὴν ἰδιαίτερη ταφική ἀρχιτεκτονική. Ἄλλες γνωστές πόλεις τῆς Λυκίας εἶναι τά Μῦρα –ὅπου καὶ ὁ περίφημος ναός τοῦ Ἁγ. Νικολάου–, τά Λίμυρα, τά Πάταρα, τά Οἰνόανδα, ἡ Τλῶς, ἡ Ξάνθος. Στίς ἀναφορές σχετικά μέ τὴν ἐκκλησιαστική παρουσία τῆς Μάκρης καὶ τοῦ Λιβισίου, διαβάζουμε «ὁ Ἐπίσκοπος “Τελμησσοῦ καὶ Μάκρης” παρευρέθηκε στήν Οἰκουμενική Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος (451)». Ἡ δεύτερη ἀναφορά μετά τὴν Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος εἶναι τό 1316 στήν ἐπισκοπή «Μάκρης καὶ Λιβισίου», πού δείχνει ὅτι ἡ σχέση Μάκρης καὶ Λιβισιοῦ εἶναι πολύ παλιά. Τό 1731 τό Λιβίσι καὶ τό Καστελόριζο ὑπήχθησαν στήν Μητρόπολη Πισιδίας.

Ἡ Ζωή

Ὁ πληθυσμός τοῦ Λιβισιοῦ ξεκινᾷ ἀπό 328 νοικοκυριά τό 1835 καὶ αὐξάνεται σταδιακά, γιά νά φτάσει τά 726 νοικοκυριά τό 1886. Σύμφωνα μέ τά στατιστικά στοιχεία πού συγκέντρωσε τό Ἑλληνικό Κράτος, τό 1910 τό Λιβίσι ἔχει 4.450 κατοίκους, ἀπό τούς ὁποίους μόνο οἱ 450 Μουσουλμάνοι, καὶ ἡ Μάκρη 4.785 κατοίκους, ἀπό τούς ὁποίους 2.000 Ἕλληνες, 1.500 Ὀθωμανοί, 1.285 Ἑβραῖοι. Ὅπως δείχνουν ὅλες οἱ μαρτυρίες, ἡ Μάκρη εἶναι ἕνας πολύ νεότερος οἰκισμός, μιά ἀποικία τοῦ Λιβισιοῦ, ὁ ὁποῖος ξεκινᾷ ὡς ἕνα ἐμπορεῖο μέ ἕνα μικρό ἀριθμό ἀποθηκῶν καὶ ἐξελίσσεται σέ οἰκισμό. Ὁ οἰκισμός ἀναπτύχθηκε ἀπότομα μετά τό 1840 μέ τὴν ἄφιξη πληθυσμοῦ ἀπό τά Δωδεκάνησα πού ἀκολούθησε τὴν ἀνάπτυξη τοῦ λιμανιοῦ. Ἡ ἀνάπτυξη προσελκύει

καί πολλούς ξένους, όπως μαρτυρεί και ό διορισμός προξενικών πρακτόρων στην περιοχή, που ανακαλύπτουν τά σημαντικά προϊόντα της και, κυρίως, την δυνατότητα μεταφοράς τους χάρη στο ασφαλές λιμάνι της Μάκρης. Τό 1851 ένας καταστρεπτικός σεισμός έπηρέασε την πόλη. Τό 1878 ή ανακάλυψη και ή έκμετάλλευση όρυχείων χρωμίου από τον Χατζή Νικόλαο Λουϊζίδη σηματοδοτεί την έναρξη μιās νέας οικονομικής άνθησης. Ή μοντέρνα, ευρωπαϊκή Μάκρη χτίζεται μετά τό 1886, όταν μεγάλη πυρκαγιά κατέστρεψε ολοσχερώς την πόλη, με αποτέλεσμα νά ξαναχτισθεί ρυμοτομημένη. Τότε σκεπάστηκαν τά έλη, φτιάχτηκε ή προκουμαία και πολλοί Λιβισιανοί έγκαταστάθηκαν στην Μάκρη, όπου ό πληθυσμός ήταν κυρίως Λιβισιανοί και Ροδίτες. Την άνοικοδόμηση της πόλης άκολούθησε μεγάλη οικονομική ανάπτυξη. Μετά τό 1897, ώστόσο, αύξήθηκε και ό μουσουλμανικός πληθυσμός, κυρίως με την άφιξη Τουρκοκρητών.

Οί ιστορικοί αναφέρουν ότι ή πολιτιστική άνθηση της Μάκρης και του Λιβισίου συγκρινόταν μόνο με την Σμύρνη. Οί μαρτυρίες Μακρολιβισιανών για τίς σχέσεις των Έλληνορθοδόξων με τό όθωμανικό κράτος και τους μουσουλμάνους τίς δύο δεκαετίες που προηγήθηκαν της άναγκαστικής ανταλλαγής των πληθυσμών έπιβεβαιώνουν τό μοτίβο τό όποιο συναντάμε και στίς μαρτυρίες προσφύγων από άλλες περιοχές της Μικράς Ασίας, αναφέρονται δηλαδή σε μιá σχετικά άρμονική συμβίωση μέχρι τό 1908, στίς νέες έλπίδες που γέννησε ή Νεοτουρκική επανάσταση, καθώς και στην σταδιακή επιδείνωση των σχέσεων μετά τό 1908, που μετά τό τραύμα των βαλκανικών πολέμων και σε όλα τα χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου παίρνει πιά την μορφή όργανωμένων διωγμών.

Ό πρώτος διωγμός του 1914 έπληξε και τίς δύο περιοχές και έκανε συγγραφέα της έποχής νά γράψει: «Ή άπογύμνωσις των Μικρασιατικών παραλιών από τό Έλληνικόν στοιχείον δέν θά ήτο πλήρης, έφ' όσον έμενον όρθια αι κοινόπτες Μάκρης (άπέναντι της Ρόδου) και του παρακειμένου Λειβησίου». Τά χρόνια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ή Μάκρη, όπως και όλόκληρη ή περιοχή του Αιγαίου, ύφίσταται τίς συνέπειες τόσο των έχθροπραξιών όσο και της έσωτερικής πολιτικής του Όθωμανικού κράτους. Ή έλλειψη έμπιστοσύνης των όθωμανικών Άρχών στους μί μουσουλμάνους ύπηκόους τους και οι συχνές κατηγορίες για κατασκοπεία, ήταν από τά έπιχειρήματα με τά όποια δικαιολογούν άκόμη και τά άκραία μέτρα που «έπέβαλαν» οι έκτακτες συνθήκες του πολέμου. Άμέσως μετά τον Πόλεμο, όπως πολλές κοινότητες, έτσι και ή Δημογεροντία Μάκρης άπευθύνει ψηφίσματα στίς νικήτριες δυνά-

μεις, δηλώνοντας τήν βούλησή της νά μίν δεχθεῖ παρά μόνο τήν ἔνωση μέ τήν Ἑλλάδα. Παρότι ἡ Ὄθωμανική Αὐτοκρατορία εἶναι στό στρατόπεδο τῶν ἡττημένων καί ὁ χριστιανικός πληθυσμός ἀναμένει τήν τιμωρία τῆς κυβέρνησης τῶν χρόνων τοῦ πολέμου γιά τούς διωγμούς, καί μετά τόν πόλεμο ἡ κατάστασι ἐξακολουθεῖ νά εἶναι δυσμενής γιά τούς χριστιανικούς πληθυσμούς, καθώς οἱ ἀνταγωνισμοί μεταξύ τῶν Συμμάχων –καί συγκεκριμένα ὁ ἀνταγωνισμός ἀνάμεσα στήν Ἰταλία καί τήν Ἑλλάδα– περιπλέκουν τήν κατάστασι.

Ἡ Ἐκπαίδευσι

Ὅπως καί στήν ὑπόλοιπη Μικρά Ἀσία, ἕως καί τά μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα, ἡ μοναδική ἐκπαιδευτική προσπάθεια ἦταν ἡ διδασκαλία ἀπό ἱερεῖς. Στό Λιβίσι τά παιδιά συγκεντρῶνταν στόν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Ἄννας. Σημαντικό ρόλο στήν ἀνάπτυξι τῆς ἐκπαίδευσις στό Λιβίσι ἔπαιξε ὁ Μιχαήλ Μουσαῖος, ὁ ὁποῖος ἔμεινε στή μνήμη τῶν Λιβισιάνων ἕως καί μετά τήν Καταστροφή μέ τό χαρακτηριστικό ὄνομα «ὁ δάσκαλος». Προσπάθησε, ἐκτός τῶν ἄλλων, νά βελτιώσει τήν γλῶσσα τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς γράφοντας τό «Βατταρισμοί ἦτοι λεξιλόγιον τῆς Λειβησιανῆς διαλέκτου», πολύτιμη καί σπάνια πηγὴ γιά τί Λυκία τοῦ 19ου αἰῶνα. Μέ ἐνέργειες τοῦ Μουσαῖου ἰδρύθηκε τό πρῶτο σχολεῖο τό 1864 στήν θέσι Κουνουσάτα. Τό 1878 συγχωνεύτηκαν τά οἰκονομικά τριῶν ναῶν (Παναγίας Πυργιώτισσας, Ἁγίας Ἄννας καί Ταξιαρχῶν) μέ σκοπό τήν καλύτερη διαχείρισι τῶν χρημάτων γιά τήν ἐκπαίδευσι καί ἰδρύθηκε ἡ Ἐφορεία τῶν σχολείων καί ἐκκλησιῶν. Ἀπό τούς δασκάλους πού δίδαξαν στά σχολεῖα τοῦ Λιβισίου γνωρίζουμε τούς Παυλίνο Ἰωαννίδη, Ἀ. Σπανό, Σταματιάδη, Βασίλειο Σαράφη καί Κυριάκο Τσακίρη. Ἔως καί τό 1850 οἱ μαθητές πού φοιτοῦσαν στά (ὑποτυπῶδη) σχολεῖα τοῦ Λιβισίου ἔφταναν τούς 20-25. Ἔως τό 1868 εἶχαν ἀύξηθεῖ σέ 200 μαθητές τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ καί σέ 53 τοῦ ἑλληνικοῦ. Τό 1896 οἱ μαθητές καί τῶν δύο σχολείων ἦταν 400. Στή δεκαετία τοῦ 1910 στό Ἄρρεναγωγεῖο οἱ μαθητές ἦταν 420-440, οἱ δάσκαλοι 5 καί ἡ ἐτήσια δαπάνη 280 τουρκικές λίρες. Ἀντίστοιχα στό Παρθεναγωγεῖο οἱ μαθήτριες ἦταν 240-250, οἱ δασκάλες 3 καί ἡ ἐτήσια δαπάνη 130 τουρκικές λίρες. Ἄλλη μαρτυρία τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα (περιοδικό «Ξενοφάνης») δίνει γιά τό Ἄρρεναγωγεῖο τόν ἀριθμό τῶν 398 μαθητῶν σέ 6 τάξεις, 5 δασκάλους καί ἐτήσια δαπάνη 270 τουρκικές λίρες. Οἱ δάσκαλοι τοῦ χωριοῦ εἶχαν ὀργανωθεῖ στόν Διδασκαλικό Σύλλογο Λιβισίου,

ὅπως μαρτυροῦν ἔγγραφα/κώδικες τοῦ 1907. Τά ἔξοδα τῆς ἐκπαίδευσης καλύπτονταν μέ πολλοὺς καί ποικίλους τρόπους: μέ δωρεές, μέ δίδακτρα, μέ φορολογία τῆς προίκας μέ 2%, μέ ἀφερωμάτα ἀπό τίς ἐκκλησίες, ἀπό ἐνοικίαση κοινοτικῶν κτημάτων καί κτισμάτων, ἀπό πρόστιμα γιά ὄσους παραβίαζαν τίς κοινοτικές ἀποφάσεις. Σημαντική ἦταν ἡ προσφορά τοῦ Χατζῆ Νικόλαου Λουζίδη, ὁ ὁποῖος ἀπέκτησε σημαντική περιουσία ἀπό τά ὄρυχια χρωμίου. Βοήθησε στήν κατασκευή Ἀστικῆς Σχολῆς στή Μάκρη, ἐπισκεύασε τό παλιό σχολεῖο καί ἴδρυσε τό 1886 σχολεῖο στόν λόφο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἐπίσης χορήγησε ὑποτροφίες σέ δασκάλους καί δασκάλες γιά σπουδές στήν Ἀθήνα. Ἀνάλογη ἦταν ἡ γενναιοδωρία του καί πρὸς τήν Τουρκική καί Ἑβραϊκή κοινότητα τῆς Μάκρης. Ἀξιόλογη ἐπίσης ἦταν ἡ προσφορά τοῦ Βασιλείου Βασιλειάδη μέ τήν ἀγορά οἰκίας, τήν μετατροπή της σέ Παρθεναγωγεῖο καί τήν χορήγησι 300 φράγκων γιά μισθοὺς δασκάλων. Ἡ τελευταία χρονολογικά πληροφορία πού ἔχουμε προέρχεται ἀπό τήν Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ. Στόν χάρτη πού συνοδεύει τήν «Ἐπίτομη Ἱστορία τῆς Μικρασιατικῆς ἐκστρατείας» τῆς Διεύθυνσης Ἱστορίας Στρατοῦ ἀναφέρεται ὅτι τόν Φεβρουάριο τοῦ 1919 συνολικά στόν καζά Μάκρης ὑπῆρχαν 1.053 μαθητές καί 6 ἐκκλησίες.

Οἱ ἐκκλησίες

Ὁ πλοῦτος τῶν Λιβισιανῶν ἀλλά καί τό ἀνεπτυγμένο θρησκευτικό αἶσθημα τοὺς ὀδήγησε στό χτίσιμο συνολικά εἴκοσι μίας ἐκκλησιῶν καί παρεκκλησιῶν μέσα στό χωριό καί στήν γύρω περιοχή. Ἀπό αὐτές οἱ ἐννιά βρῖσκονταν ἐντός τοῦ οἰκισμοῦ: Παναγία ἡ Πυργιώτισσα, Ταξιάρχης, Ἁγία Ἄννα, ὁ ἔρειπωμένος ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, δεύτερος ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης, ἡ Ἁγία Μαρίνα, ὁ Ἅγιος Θασανός καί ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Ἐπίσης, ἡ ἀνώνυμη ἐκκλησία ἀνατολικά ἀπό τήν Παναγία Πυργιώτισσα μέ κτητορική ἐπιγραφή καί σωζόμενες τοιχογραφίες. Καλύτερα διατηρημένες καί πολύ ἱκανοποιητικά δημοσιευμένες εἶναι οἱ δύο μεγαλύτερες, ἡ Παναγία Πυργιώτισσα καί ὁ Ταξιάρχης. Οἱ δύο αὐτοί ναοί ἀνήκουν στόν τύπο τῶν σταυροθολιακῶν ναῶν τῶν Δωδεκανήσων. Πιθανῶς χτίστηκαν ἀπό Δωδεκανήσιους περιοδεύοντες μαστόρους. Ἡ Παναγία Πυργιώτισσα εἶναι ἡ παλαιότερη τῶν δύο, χτίστηκε τό 1840 καί ἐπιβίωσε ἀπό τόν καταστροφικό σεισμό τοῦ 1851. Ἡ χρονολογία κατασκευῆς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ-Ταξιάρχη δέν εἶναι γνωστή. Εἶναι ὅμως παλαιότερη τοῦ βοτσαλωτοῦ (σπὴν πλατεία τοῦ Στούμπου) μέ χρο-

νολογία 1910. Η εκκλησία της Αγίας Άννας θεωρείται η παλαιότερη του χωριού και ονομαζόταν Παλιά Παναγιά, ενώ γύρω από αυτήν βρίσκονταν τα παλαιότερα σπίτια του χωριού. Η Μονή Ευκόλων –στά δυτικά του χωριού– πήρε το όνομά της κατ' εὐφημισμὸν, ἐπειδὴ ἡ περιοχὴ ὅπου βρισκόταν ἦταν δύσβατη καὶ ἀπόκρημνη. Ὑπάρχει ὅπως καὶ ἡ ἄποψη ὅτι ονομάστηκε ἔτσι ἐπειδὴ οἱ γυναῖκες πού γεννοῦσαν ἐπικαλοῦνταν τὸν προστάτη τῆς μονῆς Ἅγιο Ἐλευθέριο γιὰ νὰ εὐκολύνει τὴ γέννα. Στὴ μονὴ ἀνῆκαν καὶ δύο σπύλαια, τὸ «Καταφυγὴν» πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, καὶ τῆς Παναγίας.

Οἱ Ἐκτοπισμοί, ἡ Καταστροφὴ

Οἱ διώξεις τῶν κατοίκων τοῦ Λιβισίου, ἀλλὰ καὶ τῆς γειτονικῆς Μάκρης, ἐντάσσονται στὸ εὐρύτερο σχέδιο των Νεοτούρκων νὰ ἐκκενώσουν τὰ πλούσια παράλια ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες κατοίκους τους. Οἱ διωγμοὶ στὴν περιοχὴ ἄρχισαν τὸ 1914 μὲ τὸν ἐγκλεισμὸ τῶν κατοίκων στὴν Μάκρη. Τὸ 1916 πολλές οἰκογένειες ὀδηγήθηκαν στὸ Ντενιζλί, μετὰ ἀπὸ πορεία ἑξὶ ἡμερῶν. Τὸ 1919 ἐξορίστηκαν οἱ ἄντρες ἡλικίας 13-70 χρόνων καὶ τὸ 1921 οἱ ἐναπομείναντες 480 στὸ Ἰκόνιο, τὴν Καισάρεια καὶ τελικὰ, μετὰ ἀπὸ πεζοπορία 55 ἡμερῶν, στὸ Χαμιντιέ τῆς Συρίας, ὅπου παρέμειναν ἕως τὸν Νοέμβριο τοῦ 1922. Ἀφοῦ τὸ χωριὸ ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ πληθυσμὸ του, δὲν ξανακατοικήθηκε ποτέ. Ἡ οἰκογένεια τῶν παππούδων μου ἐκτοπίστηκε στὸ Ντενιζλί τῆς Μ. Ἀσίας, ὅπου καὶ ἐκεῖ τὴν βρῆκε ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ. Ἐπιστρέφοντας στὴν Μάκρη, βρῆκαν ἄδεια τὴν πόλη καὶ ὄλοι νὰ προσπαθοῦν νὰ διαφύγουν μὲ τὰ καράβια. Τὸ Λιβίσι μὲ καταγεγραμμένα 800 σπίτια, δὲν κατοικήθηκε ἀπὸ τότε. Σύμφωνα μὲ τὴ λαϊκὴ παράδοση, οἱ Τούρκοι ἀρνῆθηκαν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ Λιβίσι, γιὰ εἶχε στοιχειωθεῖ ἀπὸ τὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων πού σφαγιασθήκαν. Μέχρι καὶ σήμερα παραμένει ἐρειπωμένο καὶ εἶναι ὑπὸ τὴν προστασία τῆς UNESCO.

Ὁ προπάππος μου Νικόλαος Ἀράπκουλες στὰ ἐφιαλτικὰ Ἄμελέ Ταμπουροῦ

Μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ὁργανώθηκαν στὴν Τουρκία τὰ τάγματα ἐργασίας –γνωστὰ ὡς Ἄμελέ Ταμπουροῦ–, ὅπου στέλνονταν ἀναγκαστικά

ἄνδρες πού δέν ἦταν μουσουλμάνοι γιά νά ἐκτελέσουν βαριές ἐργασίες. Ἦταν ἡ ἐποχή πού ἐπανῆλθε ἡ πολιτική τῶν Νεοτούρκων μέ τό τρίπτυχο «ἐκσυγχρονισμός, ἰσλαμισμός, τουρκισμός». Τά τάγματα ἐργασίας στήν πραγματικότητα ἦταν μιά ἐφιαλτική μέθοδος ἐθνοκάθαρσης, καθῶς οἱ περισσότεροι δέν κατάφεραν νά ἐπιβιώσουν. Τά «ἀμελέ ταμπουρού» ὀνομάστηκαν τόποι βασανισμοῦ καί ἐξόντωσης, ἀφοῦ οἱ συνθηκικές ἐργασίες ἦταν ἀπάνθρωπες, ἐνῶ τό φαγητό καί τό νερό ἦταν πάντα λιγότερο ἀπό τό κανονικό. Ὁ προσπάππος μου Νικόλαος Ἀράπκουλες δέν ἤρθε ποτέ στήν Ἑλλάδα, οὔτε ἡ οἰκογένειά του ἔμαθε ποτέ γιά τήν τύχη του. Ἐξοντώθηκε στά «ἀμελέ ταμπουρού» μαζί μέ χιλιάδες ἄλλους Ἕλληνες.

Ἡ Προσφυγιά

Τό 1922 χάθηκε ἕνας ὁλόκληρος κόσμος, ἄνθρωποι, τόποι, τρόποι βίου, περιουσίες καί τήν θέση του πῆρε τό στίγμα τῆς προσφυγιάς, ἡ ἐχθρότητα τῶν ντόπιων, τά δύσκολα χρόνια γιά νά ὀρθοποδίσουν οἱ οἰκογένειες τῶν προσφύγων.

Ὅπως καί στίς περισσότερες περιοχές, ἡ συντριπτική πλειοψηφία τῶν προσφύγων ἦταν γυναῖκες καί παιδιά. Ἡ «ἐξοδος» ἀπό τήν Μάκρη καί τό Λιβίσι ἔγινε μέ πλοῖα καί οἱ πρῶτοι

μεταβατικοί σταθμοί ἦταν ἡ Ρόδος, ὅπου μεγάλος ἀριθμός ἐγκαταστάθηκε καί ζεῖ ἔως καί σήμερα, τό Καστελόριζο, ἡ Τζιά καί ἡ Τήνος. Πολλοί Μακρολιβισιανοί πέρασαν τά πρῶτα χρόνια στόν Πειραιᾶ, στήν Δραπετσῶνα καί στά Καλοκαιρινά μέχρι νά ἐγκατασταθοῦν στήν σημερινή Νέα Μάκρη καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδας. Ἡ ἱστορία τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἐγκατάστασης τῶν προσφύγων, κυρίως στούς οἰκισμούς ἀγροτικῆς ἐγκατάστασης, ἐπαναλαμβάνεται λίγο-πολύ. Οἱ συνθηκικές εἶναι παρόμοιες. Οἱ πρόσφυγες εἶχαν νά ἀντιμετωπίσουν τεράστιες πρακτικές δυσκολίες, ἀλλά καί συχνά ἤρθαν ἀντιμέτω-

ποι μέ τίν καχυποψία καί τίν ανοιχτή έχθρότητα τῶν πληθυσμῶν στίς περιοχές πού ἐγκαταστάθηκαν. Ἡ ἐντυπωσιακή ἀνάπτυξη ὄλων τῶν προσφυγικῶν οἰκισμῶν τά χρόνια πού ἀκολούθησαν ἐπιβεβαιώνει τήν γενική διαπίστωση τῶν ιστορικῶν ὅτι ἡ ἔνταξη τῶν προσφύγων στήν ἑλληνική κοινωνία ἐπέφερε ἐθνολογική ὁμοιογένεια στήν χώρα, ἐνδυνάμωση τῆς οἰκονομίας τῆς, ἀνάπτυξη τῆς ἀστικοποίησης καί ἐμπλούτισε τήν πολιτισμική ζωή τῆς Ἑλλάδας. Παρά τήν τραγικότητα τῆς Ἀνταλλαγῆς καί τό τέλος τῆς μακραίωνης παρουσίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ στήν Μικρά Ἀσία, οἱ ἀστείρευτες παραδόσεις τῆς μπόλιασαν καί πλούτισαν τόν σύγχρονο νεοελληνικό πολιτισμό σέ βαθμό πού νά μὴν μποροῦμε νά φανταστοῦμε σήμερα πῶς θά ἦταν ἡ Ἑλλάδα χωρίς τούς Μικρασιάτες. Οἱ ἐνάμισι ἑκατομμύριο Μικρασιάτες πού ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἑλλάδα (τότε ὁ πληθυσμός τῆς δέν ξεπερνοῦσε τά 5 ἑκατομμύρια) κατάρφρασαν νά μετατρέψουν τήν τραγωδία τους σέ πετυχημένη ἱστορία ἔνταξης.

«Τί θέλετε ἐδῶ, Τουρκόσποροι;»

Οἱ πρόσφυγες ἦρθαν σέ μιά χώρα, μικρή καί φτωχή. Οἱ συνθῆκες ζωῆς τόν πρῶτο καιρό ἦταν τραγικές. Ἡ Ἀθήνα, ἡ Θεσσαλονίκη καί οἱ ἄλλες πόλεις περιτριγυρίζονταν ἀπό ἀτέλειωτα στρατόπεδα μέ σκηνές καί ἓνα ἄθλιο δίκτυο ὕδρευσης καί ἀποχέτευσης. Καί τό ψωμί λιγοστό πού μοιράζονταν σέ συσσίτια. Καί ἀπό πάνω οἱ ἀρρώστεις, ὁ τύφος καί ἡ εὐλογιά, πού θέριζαν τούς δυστυχημένους πρόσφυγες. Γιά νά ἀποσοβηθεῖ ὁ κίνδυνος ἐπιδημιῶν, ἀμερικανικές φιλανθρωπικές ὀργανώσεις δημιούργησαν ὑγειονομικό σταθμό (καραντίνα) στήν Μακρόνησο, ὅπου γινόταν ἔλεγχος σέ ὅσους ἐπέβαιναν στά πλοῖα πού μετέφεραν τούς πρόσφυγες. Ἄλλες ὀργανώσεις μοίραζαν φάρμακα καί παρεῖχαν ἰατροφαρμακευτική περίθαλψη στούς πρόσφυγες. Σήμερα, 100 χρόνια μετά, ὀφείλουμε νά σημειώσουμε τήν στάση τοῦ ἐπίσημου ἑλληνικοῦ κράτος, τό ὁποῖο εὐθυνόταν ἐξ ὀλοκλήρου γιά τό δράμα αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων. Νά θυμίσουμε ὅτι ὁ πρῶτος τόπος «φιλοξενίας» τῶν προσφύγων ἀπό τήν Μικρασία ἦταν ἡ Μακρόνησος! Ἀξίζει ὅμως νά σταθοῦμε καί στό πῶς ἀντιμετωπίστηκαν αὐτοί οἱ πρόσφυγες, στήν ἴδια τους τήν πατρίδα ἀπό τόν πολιτικό καί δημοσιογραφικό κόσμο τῆς ἐποχῆς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ὁ ἐκδότης τῆς «Καθημερινῆς», Γεώργιος Βλάχος, αὐτός πού στίς 14 Αὐγούστου 1922, μιά μέρα μετά τήν ἔναρξη τῆς ἐπίθεσης τοῦ Κεμάλ Ἀτατούρκ, πού σήμανε τήν ἀρχή τοῦ τέλους τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἔγραψε τό πασίγνωστο ἄρθρο μέ τίτλο

«Οΐκαδε», μέ τό όποιο καλοϋσε τίν έλληνική κυβέρνηση καί τόν στρατό νά έγκαταλείβουν στήν τύχη τους τούς Έλληνες τής Ίωνίας καί τοϋ Πόντου. Ό Βλάχος λοιπόν άκόμη καί τό 1928, όταν έγραφε ή μιλοϋσε γιά τούς πρόσφυγες, χρησιμοποιοϋσε δύο λέξεις: «Άγέλη προσφύγων». Άκόμη, ό Νίκος Κρανωτάκης, ό φιλομοναρχικός εκδότης τής έφημερίδας «Πρωινός Τύπος», τό 1933 ζητοϋσε έπιτακτικά νά έπιβληθεί στους πρόσφυγες νά φορέσουν κίτρινα περιβραχιόνια γιά νά τούς διακρίνουν καί νά τούς άποφεϋγουν οί Έλληνες!

Ή Νέα Πατρίδα

Ή τραγωδία στήν Μικρασία έφερε τίν Έλλάδα άντιμέτωπη μέ τί μεγαλύτερη πρόκληση στή νεώτερη ιστορία της. Δέν ήταν μόνο τό όνειδος τής καταστροφής οϋτε καί ή άπαγκίστρωση από τίς προαιώνιες έλληνικές έστιές. Άνέκυπτε κυρίως τό ζήτημα τής άμεσης περιθάλψης καί τής παραγωγικής έγκατάστασης τών προσφύγων.

Τό 1924 πρωθυπουργός τής χώρας εκλέγεται ό Δημοκράτης-Σοσιαλιστής Άλέξανδρος Παπαναστασιού μέ βασικά σημεία τής πολιτικής του πορείας τούς άγώνες του γιά τούς άκτίμονες άγρότες, γιά τίν κοινωνική άσφάλιση τών έργατών καί τίν άποκατάσταση τών προσφύγων. Ίδρύεται τότε ή Έπιτροπή Άποκατάστασης Προσφύγων (Ε.Α.Π.) μέ οϋσιαστικό ζήτημα τίν άμεση περιθάλψη καί τίν παραγωγική έγκατάσταση έναμισι εκατομμυρίου προσφύγων, πολλοί από τούς όποίους είχαν χάσει όλα τους τά ύπάρχοντα. Τό έργο τής ΕΑΠ ήταν έξαρχής έξαιρετικά δύσκολο. Άφενός έπρεπε νά βρεθοϋν τά κατάλληλα μέρη, ώστε νά έγκατασταθοϋν οί άγρότες πρόσφυγες καί νά τούς δοθεί έπίσης κλήρος, καθώς καί ό κατάλληλος έξοπλισμός γιά νά καλλιεργήσουν τή γή. Στήν ευρύτερη περιοχή τής Λάρισας έγκαταστάθηκαν 30 οικογένειες προσφύγων από τή Μάκρη καί τό Λιβίσι, στήν Λάρισα, στήν Γιάννουλη καί στό Όμορφοχώρι. Στόν Νομό Λάρισας πρόεδρος τής Ε.Α.Π. ήταν ό άείμνηστος Πλάτων Στωκίδης, Μικρασιάτης καί ό ίδιος, πού προσπάθησε μέ όλες του τίς δυνάμεις νά συμπαρασταθεί, καί νά μπει μπροστά στόν άγώνα έπιβίωσης τών προσφύγων

του Ν. Λάρισας, καί μάλιστα μέ κίνδυνο καί τῆς ἴδιας του τῆς ζωῆς, ὅταν ἐνθερμα διεκδίκησε καί πέτυχε νά γίνει ἡ ἐγκατάσταση τῶν Μικρασιατῶν καί Θρακιωτῶν τῆς Γιάννουλης στό σημεῖο πού εἶναι σήμερα, μέ σκοπό τήν βοήθεια τῶν προσφύγων καί τήν ἀνάπτυξη τῆς περιοχῆς. Τιμητικά γιά τήν προσφορά του δόθηκε ἀπό τόν τότε Δῆμο Γιάννουλης τό ὄνομά του σέ ἕναν δρόμο. Μετά τήν Μικρασιατική Καταστροφή, πρόσφυγες ἀπό τήν Μικρά Ἀσία καί τήν Ἀνατολική Θράκη θά ἦταν οἱ νέοι κάτοικοι τῆς Γιάννουλης, οἱ ὁποῖοι ἄρχισαν νά ἐγκαθίστανται στήν περιοχῆ ἀπό τό 1922 καί ἡ προσέλευσή τους ὀλοκληρώθηκε τό 1930-1931. «Γέννησαν» ἕνα νέο τόπο οἱ ξεριζωμένοι ἀπό τίς πατρογονικές τους ἐστίες. Τό 1929 πραγματοποιήθηκε ἡ ἀποκατάσταση τῶν προσφυγικῶν οἰκογενειῶν στόν οἰκισμό τῆς κοινότητάς μας. Μέ τήν ἀποκατάσταση παραχωρήθηκαν στούς δικαιούχους πρόσφυγες ἕνας γεωργικός κλῆρος, ἕνα οἰκόπεδο καί ἕνας λαχανόκηπος πού λεγόταν «αὐλαγᾶς». Ὁ πληθυσμός τότε τῆς Γιάννουλης ἀνερχόταν στούς 640 κατοίκους.

Ἄλλά ὥσπου νά ποῦν οἱ πρόσφυγες «Δόξα τῷ Θεῷ» ξεκίνησε ὁ Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, ἡ Κατοχή, ὁ Ἐμφύλιος, οἱ πολιτικές διώξεις καί οἱ ἐξορίες. Δύσκολα χρόνια τούς περίμεναν πάλι. Ἡ ζωή ὁμως, εὐτυχῶς, τούς τράβηξε πάλι ἀπ' τό μανίκι καί τούς κάλεσε σέ δράση καί ἀγῶνα. Δούλεψαν σκληρά, ἔσπερναν καί δυό φορές τά χωράφια τους καί ἀσχολήθηκαν καί μέ ἄλλα ἐπαγγέλματα. Παντρεύτηκαν καί ἔκαναν παιδιά κι ἐγγόνια καί ἔζησαν, ἀλλά τό «γιατί» δέν ἔσβησε ποτέ ἀπό τά χεῖλη τους. Ὅταν βρίσκονταν μεταξύ τους ἔλεγαν γιά τήν χαμένη τους πατρίδα, γιά τά ἔθιμά τους, πολλά ἀπό τά ὁποῖα φέρανε στήν νέα τους πατρίδα. *Οἱ παπποῦδες σπάνια μᾶς μιλοῦσαν γιά τήν πατρίδα τους, σκόρπιες κουβέντες καί τραγούδια μαζεύαμε. Ἦταν ἕνα τραῦμα γι' αὐτούς ὁ βίαιος ἀποχωρισμός καί ἡ ταπείνωση καί τό στίγμα τῆς προσφυγιᾶς. Θυμᾶμαι χαρακτηριστικά ὅταν ἤμουν περίπου 10 ἐτῶν, στήν διάρκεια τῆς δικτατορίας, νά τούς ἀκούω νά μιλᾶνε γιά τήν πατρίδα τους, «θυμᾶσαι τότε στήν πατρίδα», καί ρωτῶντας τους ποιά εἶναι ἡ πατρίδα μας, μοῦ ἀπάντησαν «ἡ δική σου ἡ πατρίδα εἶναι ἐδῶ, ἡ δική μας εἶναι ἀπέναντι», ἐννοῶντας τή Μικρά Ἀσία. Γιατί πατρίδα μας εἶναι τά παιδικά μας χρόνια, οἱ τάφοι τῶν προγόνων μας, τά παραμῦθια μας, οἱ χοροί καί τά τραγούδια, ὁ πολιτισμός μας.*

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΡΩΜΥΛΙΑ-ΒΟΡΕΙΑ ΘΡΑΚΗ ΣΤΗΝ ΛΑΡΙΣΑ ΚΑΙ ΣΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ

Στίς αρχές του 19ου αιώνα οι έθνικο-πολιτικές συνθήκες της εποχής ανάγκασαν έναν σημαντικό αριθμό Έλλίνων που ζούσαν στην περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας-Βόρειας Θράκης να φύγουν από τις πατρογονικές εστίες τους, όπου ζούσαν για αιώνες, και να έρθουν πρόσφυγες στην Μπέρα Ελλάδα.

Η Ανατολική Ρωμυλία ήταν μία αυτόνομη περιοχή (βιλαέτι) της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που δημιουργήθηκε το 1878 από την Συνθήκη του Βερολίνου και καταργήθηκε το 1885, όποτε ένοποιήθηκε πραξικοπηματικά μέ το Πριγκιπάτο της Βουλγαρίας, τό όποιο επίσης ήταν υπό τίν επικυριαρχία του Σουλτάνου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συνέχισε τυπικά νά εΐναι Οθωμανική έπαρχία μέχρι τό 1908, όποτε ή Βουλγαρία άνακηρύχτηκε άνεξάρτητη. Η περιοχή άντιστοιχοΐσε στην σημερινή νότια Βουλγαρία. Περιελάμβανε τά έδάφη μεταξύ του Αΐμου, της Ροδόπης, της Στράντζας και ήταν γνωστή σέ όλους τους κατοίκους της, όλων των έθνοτήτων, ως Βόρεια Θράκη. Η όνομασία Ανατολική Ρωμυλία δόθηκε στην έπαρχία μετά άπό έπιμονή των Βρετανών άντιπροσώπων στό Συνέδριο του Βερολίνου. Στην περιοχή άνθούσε τό έλληνικό στοιχείο για αιώνες, αφήνοντας τό στίγμα του παντού.

Οί Βούλγαροι τίν έποχή της άυτονομίας, άποτελοΐσαν πλειοψηφία του πληθυσμού στην Ανατολική Ρωμυλία, αλλά ύπΐρχαν σημαντικές Τουρκικές και έλληνικές μειονότητες, μέ τούς Έλληνες νά ξεχωρίζουν κρατώντας τό έμπόριο, τίς μεταφορές, τίς τέχνες και έπιστήμες. Πρωτεύουσα της περιοχής ήταν ή Φιλιππούπολη. Ο Όργανικός Νόμος της άνεξάρτητης έπαρχίας έξα-

σφράλιζε ισότιμη αντιμετώπιση και συμμετοχή στην δημόσια διοίκηση, στους κατοίκους των τριών βασικών εθνοτήτων (Ελλήνων, Τούρκων και Βουλγάρων), αν και στην πράξη δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Ός επίσημες γλώσσες αναγνωρίζονταν ή τουρκική, ή ελληνική και ή βουλγαρική. Ο Οργανικός Νόμος της Ανατολικής Ρωμυλίας προέβλεπε επίσης την δημιουργία Τοπαρχίας, κάτω από την πολιτική και στρατιωτική κυριαρχία του σουλτάνου. Η Τοπαρχία θά είχε πρωτεύουσα την Φιλιππούπολη και διαιροῦνταν σε 26 επαρχίες. Πρωτεύουσες των 6 νομών όρίζονταν ή Φιλιππούπολη, τό Τατάρ Παζαρτζίκ, τό Χάσκιοι, ή Έσκι Ζαγρά, ή Σήλυμα και ή Πύργος.

*Η Έλληνική Αντιπροσωπεία
στό Συνέδριο του Βερολίνου.*

Ο σουλτάνος θά διόριζε χριστιανό γενικό διοικητή της Τοπαρχίας, μέ θητεία πέντε έτων, έπειτα από έγκριση των Μεγάλων Δυνάμεων. Ο Οργανικός Νόμος παραβιαζόταν συνεχώς εις βάρος των Ελλήνων. Οί τελευταίοι έκαναν άγωνα για την πιστή εφαρμογή του, από την όποία έξαρτιόταν ή επιβίωσή τους στην περιοχή. Στόν άγωνα αυτόν ό Έλληνισμός της Ανατολικής Ρωμυλίας ήταν μόνος, έπειδή τό ελληνικό κράτος αντιμετώπιζε πιό άμεσα προβλήματα, όπως ή καθιέρωση των συνόρων σε Ήπειρο και Θεσσαλία, αλλά και τό Κρητικό Ζήτημα, και έτσι δεν είχε την δυνατότητα νά ασχοληθεί άμεσα μέ τά δεινά των Ελλήνων της Ανατολικής Ρωμυλίας. Ταυτόχρονα, έπρεπε νά προασπίσει τά συμφέροντα του ελληνισμού στην Μακεδονία.

Η περιοχή κατοικοῦνταν από Θράκες από την αρχαιότητα και κατά τον Δεύτερο Έλληνικό Αποικισμό αποικίζονται τά παράλια του Εϋξείνου Πόντου από Πελοποννήσιους, Μεγαρείς, Αθηναίους, Ίωνες κ.λπ. Στο τέλος του βου αιώνα μ.Χ. εμφανίζονται οι Σλάβοι και μετά τον 7ο οι Βούλγαροι και κατοικούν βορείως του Δούναβη. Μετά από χρόνια αρχίζουν και κατοικούν από τον Αίμο και βόρεια. Οί Έλληνες κάτοικοι της Ανατολικής Ρωμυλίας ήταν συγκεντρωμένοι στα παράλια (Πύργος, Βάρνα, Άγκιάλο, Μεσμβρία, Σωζόπολη κ.λπ.), όπου αποτελοῦσαν σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού, καθώς και σε όρισμένες πόλεις στο έσωτερικό, όπως στην Φιλιππούπολη, Στενήμαχο, Καβακλί. Υπήρχαν περιοχές όπως στο Καβακλί και στα χωριά του, στην Βάρνα και σε πόλεις των παραλίων του Εϋξείνου Πόντου, οι κάτοικοι των όποιων ήταν άμγως ή, κυρίως, Έλληνες.

Οί περισσότερες ελληνικές κοινότητες της Ανατολικής Ρωμυλίας-Βόρειας Θράκης, αλλά και της υπόλοιπης Βουλγαρίας, είχαν πολλές φιλεκπαιδευτικές αδελφότητες και άλλους πολιτιστικούς συλλόγους, μεγαλοπρεπείς ναούς και σχολεία, καθώς και ευαγή ιδρύματα, τά όποια συντηρούσανε οί ίδιοι, μέσω τών κοινοτήτων. Οί Έλληνες σέ όλη τήν Θράκη αποτελούσαν παράγοντα έκπολιτιστικό και μορφωτικό γιά όλους τούς λαούς, μέ τούς όποίους ζούσαν μαζί στόν ίδιο χώρο. Ο έλληνισμός μεγαλούργησε γιά αιώνες, τόσο στό εμπόριο, όσο και στόν πολιτισμό και στήν εκπαίδευση.

Στίς 6 Σεπτεμβρίου 1885, Βούλγαροι έθνικιστές της Ανατολικής Ρωμυλίας όργάνωσαν πραξικόπημα έναντίον της όθωμανικής κυριαρχίας και κήρυσαν τήν ένωση της έπαρχίας μέ τό Πριγκιπάτο της Βουλγαρίας. Η Τουρκία δέν άντέδρασε, έπειδή τήν θεωρούσε ήδη χαμένη, αλλά ή Ρωσία εκδήλωσε τήν αντίθεσή της στήν ένέργεια της Βουλγαρίας, μέ διπλωματικές ανακοινώσεις, χωρίς όμως νά άντιδράσει στρατιωτικά. Η Σερβία και ή Ελλάδα διαμαρτυρήθηκαν γιά τήν παραβίαση της Συνθήκης του Βερολίνου. Η Ελλάδα κήρυξε γενική έπιστράτευση, άντιδρώντας στήν βουλγαρική προκλητικότητα, αλλά τόν Απρίλιο του 1886 οί στόλοι πέντε ευρωπαϊκών Δυνάμεων, απέκλεισαν τά λιμάνια της Ελλάδας, αναγκάζοντάς την έπίσημα τουλάχιστον, νά μή μπορεί νά βοηθήσει. Η άνήμπορη οικονομικά και στρατιωτικά Ελλάδα δέν μπόρεσε νά βοηθήσει τούς όμογενείς στήν Ανατολική Ρωμυλία. Η Σερβία κήρυξε πόλεμο έναντίον της Βουλγαρίας στίς 14 Νοεμβρίου 1885 μέ τήν απαίτηση νά της παραχωρηθεί ένα κομμάτι της Ανατολικής Ρωμυλίας, αλλά ήττήθηκε στήν μάχη της Σλίβνιτσα (17-19 Νοεμβρίου). Ο βουλγαρικός στρατός προέλασε στήν Σερβία και τελικά συμφωνήθηκε ανακωχή, όταν ή Αυστροουγγαρία απείλησε νά μπει στόν πόλεμο στό πλευρό της Σερβίας. Μετά τόν πόλεμο, ή Συνθήκη του Βουκουρεστίου (3 Μαρτίου 1886) έπανέφερε τά προπολεμικά σερβοβουλγαρικά σύνορα και άφησε τήν Ανατολική Ρωμυλία και τήν Βουλγαρία ένωμένες.

Η Υψηλή Πύλη αναγνώρισε τήν νέα κατάσταση μέ τήν Συμφωνία του Τόπχανε στίς 24 Μαρτίου 1886. Μέ τήν Πράξη του Τόπχανε ό σουλτάνος διόρισε τόν Πρίγκιπα της Βουλγαρίας ως Γενικό Κυβερνήτη της Ανατολικής Ρωμυλίας και διατηρώντας έτσι τήν έπίσημη διάκριση μεταξύ του Πριγκιπάτου της Βουλγαρίας και της Ανατολικής Ρωμυλίας και τηρώντας τό γραμμα της Συνθήκης του Βερολίνου. Η ένωση μεταξύ του Πριγκιπάτου της Βουλγαρίας και της Ανατολικής Ρωμυλίας ήταν πλέον σαφές μέ τήν επικρατούσα γεωπολιτική κατάσταση ότι ήταν δεδομένη και δέν θά μπορούσε νά αλλάξει.

Μετά τόν Σεπτέμβριο του 1885 και τήν προσάρτηση της έπαρχίας στό

Πριγκιπάτο της Βουλγαρίας άρχισαν οί διωγμοί τών Έλλήνων καί τής Έλληνικής Όρθόδοξης Έκκλησίας πού ύπαγόταν στό Οίκουμενικό Πατριαρχείο. Μέ τόν νόμο «Περί Δημόσιας Έκπαίδεύσεως» τοῦ 1891, οί Βούλγαροι τό 1906 κατήργησαν τά έλληνικά σχολεία καί έγκατέστησαν Βούλγαρους δασκάλους. Στήν έδρα τής Έλληνικής Μητρόπολης τής Φιλιππούπολης καί άλλων πόλεων έγκαταστάθηκαν Βούλγαροι Μητροπολίτες. Οί Έλληνες δημόσιοι λειτουργοί απομακρύνονται από τήν δημόσια διοίκηση καί οί Βούλγαροι άπαιτούν από τόν έλληνικό πληθυσμό νά διλώσει βουλγαρική καταγωγή καί νά ύπαχθει εκκλησιαστικά στήν Έξαρχία. Μετακινούνται βουλγαρικοί πληθυσμοί σέ περιοχές μέ άμυγώς ή σέ πλειοψηφία μέ έλληνικό πληθυσμό. Οί Έλληνικές Κοινότητες καταργούνται καί ή περιουσία τους περιέρχεται στό Βουλγαρικό Δημόσιο. Οί αυθαιρεσίες σέ βάρος τών Έλλήνων είναι καθημερινό φαινόμενο. Έπιβλήθηκαν δυσβάστακτοι φόροι στους Έλληνες τής Βόρειας Θράκης μέ σκοπό τήν έξουθένωση τής οικονομικής άντοχής τους, ενώ διευκόλυναν καί ενθάρρυναν μέ κάθε τρόπο τήν μετανάστευση βουλγαρικών πληθυσμών στά παράλια, στά έλληνικά αστικά κέντρα τοῦ Εϋξεινου Πόντου καί έξαπέλυσαν όξυτατες έπιθέσεις κατά τών Έλλήνων διά μέσου τοῦ Τύπου. Οί Βούλγαροι μεθοδευμένα άρχισαν νά έξοντώνουν τό έλληνικό στοιχείο. Τά μέτρα πού πάρθηκαν μετά τό 1885 από τό βουλγαρικό κράτος, στόχευαν μέ μαθηματική ακρίβεια στήν συστηματική φυλετική άφομοίωση καί στόν άφανισμό τοῦ έλληνικού στοιχείου τής Βόρειας Θράκης. Η έλληνική ήττα στόν πόλεμο τοῦ 1897 συνέβαλε στήν αύξηση τών βουλγαρικών ενεργειών έναντίον τών Έλλήνων.

Οί συνεχείς διαμαρτυρίες καί τά ύπομνήματα τών Έλλήνων τής Ανατολικής Ρωμυλίας, πρós τίς Μεγάλες Δυνάμεις, τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο, τίς έλληνικές κυβερνήσεις καί τήν Πύλη, δέν έφεραν κανένα ούσιαστικό άποτέλεσμα. Οί Βούλγαροι συνέχισαν μεθοδικά τήν προσπάθεια έξόντωσης τοῦ έλληνισμού τής Ανατολικής Ρωμυλίας.

Τόν Άπρίλιο τοῦ 1885, ξέσπασαν ταραχές στήν Φιλιππούπολη. Άφορμή ήταν ή απόφαση τών Έλλήνων νά γιορτάσουν πανηγυρικά τήν όνομαστική έορτή τοῦ βασιλιά τής Ελλάδας Γεωργίου Α΄. Προσπάθησαν μέ τόν τρόπο αυτό νά δείξουν τήν παρουσία τους. Ο σημαιοστολισμός τών έλληνικών σπιτιών ενόχλησε τούς Βούλγαρους. Ξέσπασαν σοβαρά έπεισόδια.

Οί Βούλγαροι έσκιζαν καί κατέβαζαν τίς έλληνικές σημαίες. Ήφτασαν στό σημείο νά πολιορκήσουν τήν Μητρόπολη καί νά άπειλοῦν τούς Έλληνες μέ τά όπλα. Καταστρέφεται καί λεπλατείται ότιδήποτε έλληνικό, σπίτια, καταστήματα, ιδρύματα. Η Χωροφυλακή καί ό Στρατός συνέλαβαν πολλούς

Ἕλληνες τῶν ὁποίων οἱ περιορισίες καταστράφηκαν ἀπό τόν ὄχλο καί τούς ὀδήγησαν στίς φυλακές, χωρίς ὅμως νά τιμωρήσουν τούς θύτες.

Τό καλοκαίρι τοῦ 1906 ξέσπασαν οἱ ἀνθελληνικοί διωγμοί στά κυριότερα ἑλληνικά ἀστικά κέντρα τῆς Φιλιππουπόλεως, τῆς Στενιμάχου, τοῦ Πύργου, τῆς Βάρνας (ἀντίστοιχων μέ αὐτῶν τῶν Σεπτεμβριανῶν στήν Κωνσταντινούπολη τό 1955), πού κορυφώθηκαν μέ τήν καταστροφή τῆς Ἀγχιάλου.

Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Ἀγχιάλου, ὅταν πληροφορορήθηκαν τούς βανδαλισμούς τῶν Βουλγάρων κομιτατζίδων, τούς ὁποίους ἐνίσχυαν καί ὑποστήριζε ἐπίσημα πλέον ἡ βουλγαρική κυβέρνησι, καί, βλέποντας τήν ἀδιαφορία τῶν ἐγγυητριῶν τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων γιά τά πρωτοφανῆ καί πρωτάκουστα αὐτά ἐγκλήματα τῶν Βουλγάρων, ἀποφάσισαν νά προστατεύσουν μόνοι τους τήν ζωή καί περιουσία τους. Προσπάθισαν νά ἐξοπλιστοῦν προκειμένου νά ἀντιμετωπίσουν τούς Βούλγαρους ἐπιδρομεῖς. Οἱ βουλγαρικές Ἀρχές ὄχι μόνο δέν ἀνταποκρίθηκαν στίς ἐκκλήσεις τῶν Ἑλλήνων νά προστατεύσουν τήν πόλη, ἀλλά προσπάθισαν μέ δόλιο τρόπο νά ἐξουδετερώσουν τήν ὀργανωμένη ἄμυνα τῶν Ἀγχιαιτῶν. Ὁ Βούλγαρος νομάρχης διέταξε τήν ἀντικατάστασι τῆς τοπικῆς φρουρᾶς πού ἀποτελοῦσαν Ἀγχιαιτίτες, μέ βουλγαρικό στρατό, μέ πρόσχημα τήν καλύτερη φύλαξι τῆς πόλης ἀπό τούς κομιτατζήδες. Τά μεσάνυχτα τοῦ Σαββάτου πρὸς τήν Κυριακή, 30 Ἰουλίου 1906, ὁ Ἕλληνας Δῆμαρχος τῆς Ἀγχιάλου ἔλαβε ἀπό ἔμπιστο συνεργάτη του, τηλεγράφημα ἀπό τόν Πύργο, ὅτι περισσότεροι ἀπό διακόσιοι διαδιλωτές, οἱ ὁποῖοι ἔφεραν στρατιωτικό ὄπλισμό, κατευθύνονται στήν Ἀγχιάλο γιά νά τήν καταστρέψουν.

Ὁ ὄχλος ξημερώματα τῆς 30ῆς Ἰουλίου ἔφτασε ἀνενόητος στήν πόλη ἀφοῦ ἡ στρατιωτική φρουρά ἀποχώρησε, μέ τήν δικαιολογία τῆς προστασίας τῆς ζωῆς τῶν μελῶν της, ἄν καί ἦταν πολυπληθέστερη, ἀλλά καί καλύτερα ὀπλισμένη.

Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι ἀμύνθηκαν μέ ὅσα μέσα διέθεταν μέσα στήν κόλασι τῶν ἐμπρησμῶν, ἀνατινάξεων κτιρίων καί ἐκρήξεων. Στίς πρῶτες ἀπόπειρες οἱ ἀμυνόμενοι κάτοικοι ἀπώθησαν τούς πάνοπλους κομιτατζήδες. Στήν τρίτη ἔφοδο τῶν Βουλγάρων, ἐνῶ αὐτοῖ ἦταν ἔτοιμοι νά ὑποχωρήσουν, λόγῳ τῆς ἄμυνας τῶν Ἑλλήνων, ἐφανίστηκε ἡ βουλγαρική Χωροφυλακή, ἡ ὁποία προσπάθισε νά ἐπιβάλει τήν τάξι, ἀλλά στήν πραγματικότητα παρέδωσε τήν πόλη στούς κομιτατζήδες. Ἡ Ἀγχιάλος παραδόθηκε στίς φλόγες καί οἱ Βούλγαροι ἐπιδρομεῖς, ἀφοῦ διέπραξαν λεηλασίες, ἐμπρησμούς, φόνους καί σφαγές τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Ἀγχιάλου, ἐπιδόθηκαν σέ ὀλοσχερῆ καταστροφή

της πόλης. Πρωτεύων στόχος υπήρξε τό Μητροπολιτικό Μέγαρο, όπου διέμενε ό Έλληνας Μητροπολίτης Άγγιάλου, πού οί κάτοικοι προσπαθήσαν νά προστατέψουν από τό μένος τών επιδρομέων, οί όποιοι τόν αναζητούσαν γιά νά τόν κάψουν ζωντανό.

Όσοι Έλληνες γλίτωσαν από τήν τρομερή πυρκαγιά πού κατέστρεψε τήν πόλη, κατέφυγαν στήν περιοχή τών άλυκων και από εκεί μέ βάρκες διασώθηκαν στό τουρκικό έδαφος, στήν Άνατολική Θράκη, στήν Κωνσταντινούπολη, σέ πόλεις της Μικρής Άσίας, άκόμη και στήν Αίγυπτο, ενώ άλλοι κατευθύνθηκαν στόν Πύργο, στήν Μεσημβρία και στήν Σωζόπολη, από όπου αναχώρησαν μέ άτιμόπλοια γιά τήν Ελλάδα ή σέ άλλες χώρες.

Η βουλγαρική κυβέρνηση, αντί νά προστατεύσει τά θύματα, πήρε νέα μέτρα γιά τήν όριστική άπαγόρευση της λειτουργίας τών έλληνικών σχολείων σέ όλη τήν Άνατολική Ρωμυλία και ύποδαύλισε τίς συνεχιζόμενες καταπίεσεις τών Έλλήνων κατοίκων, οί όποιοι εκβιάζονταν μέ τήν άπειλή της καταστροφής τών περιουσιών τους, γιά νά παραχωρούν μέ τήν θέλησή τους τίς ελληνικές εκκλησίες και τά πολυάριθμα ελληνικά φιλανθρωπικά και εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Όλα τά παραπάνω όδήγησαν αρκετές χιλιάδες Έλληνες από πολλές περιοχές της Άνατολικής Ρωμυλίας, νά προσπαθούν νά φύγουν γιά τήν Ελλάδα αλλά και σέ πόλεις άλλων χωρών, όπου ζούσε ελληνικός πληθυσμός (Ρουμανία, Όδησσό, Μαριούπολη, Κωνσταντινούπολη, Πόντο κ.λ.π). Στήν αρχή οί βουλγαρικές Άρχές άφηναν τούς Έλληνες νά φύγουν άνενόχλητοι. Άρκετοί από τούς πρόσφυγες αυτης της περιόδου μπόρεσαν νά εκποιήσουν τμήμα της περιουσίας τους στήν πατρίδα τους, προκειμένου νά ξεκινήσουν τί νέα τους ζωή στή νέα πατρίδα. Συντόνιζαν τήν φυγή τους κατά ομάδες γιά νά άλληλοπροστατεύονται, μέ ίδια μέσα, μέσω τών λιμανιών της Μαύρης Θάλασσας, νοικιάζοντας πλοία γιά νά τούς φέρουν σέ ελληνικά λιμάνια. Σύντομα όμως οί βουλγαρικές Άρχές άπαγόρευσαν τήν μετακίνηση και ζητούσαν ύπέρογκα ποσά ως φόρο, προκειμένου νά επιτρέψουν τόν απόπλου τών πλοίων. Τό μεγαλύτερο κύμα προσφύγων έφυγε μετά τήν συνθήκη του Νιεγύ τό 1919 μέ τήν όποία προβλεπόταν «έκούσια μετανάστευση». Έτσι όνόμασαν τόν ξεριζωμό τών Έλλήνων από τίς πατρογονικές έστίες του. Έκούσια μετανάστευση. Οί πρόγονοί μας αναγκάστηκαν νά πάρουν τόν δρόμο της προσφυγιάς γιά τήν «Μητέρα Ελλάδα», λέγοντας στα παιδιά τους «Ντά ξέρς πόθιν έρισι, ξέρς και πού παένς» (Αν ξέρεις από πού προέρχεσαι, ξέρεις και πού πηγαίνεις).

Μεταξύ 1903 και 1906 έφτασαν στήν περιοχή της Λάρισας περίπου 240

οικογένειες από τήν Φιλιππούπολη καί τήν Στενίμαχο. Οί περισσότερες μετακινήθηκαν πρὸς τήν Ἀθήνα καί ἄλλα ἀστικά κέντρα ἐπειδή ἦταν συνηθισμένοι σέ ἀστικό περιβάλλον μέ ἕναν ἄλλο τρόπο ζωῆς. Οί περισσότεροι πρόσφυγες αὐτῆς τῆς περιόδου ἦταν μορφωμένοι, ἔμποροι, βιοτέχνες καί ἐπαγγελματίες. Ἡ Φιλιππούπολη τότε ἦταν ἕνα λασποχώρι, σχεδόν δύο χιλιόμετρα ἀπὸ τήν πόλη τῆς Λάρισας, τήν ὁποία διέσχιζαν δύο χάντακες. Στὴν Φιλιππούπολη καί στὴν πόλη τῆς Λάρισας παρέμειναν περίπου σαράντα πέντε οικογένειες ἀπὸ τίς διακοσίες σαράντα πύ πρωτοῦρθαν ἀπὸ τήν Ἀνατολική Ρωμυλία.

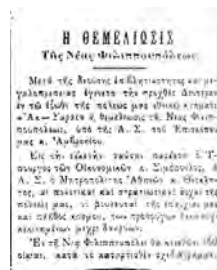

*Πρόσφυγες
ἀπὸ τήν Ἀνατολική Ρωμυλία.*

Στά μέσα του 1906 καί μετὰ τά γεγονότα τῆς Ἀγκιάλου, ἦρθαν περίπου 180 μέ 200 οικογένειες ἀπὸ τήν περιοχή τοῦ Καβακλί καί τῶν χωριῶν τοῦ (Καρυές, Συναπλί, Μικρό Μοναστήρι, Τάς-Τεπέ, κ.ἄ.) μετὰ ἀπὸ τήν περιπλάνησίν τους σέ ἀρκετές περιοχές τῆς Ἑλλάδας, ἀνάλογα τοῦ λιμανιοῦ πού ἀποβιβάστηκαν, καί τελικά ἐγκαταστάθηκαν στὴν εὐρύτερη περιοχή τῆς Λάρισας σέ προσωρινά καταλύματα.

Τό 1907 ἐγκαινιάζεται ὁ συνοικισμός τῆς Νέας Φιλιππούπολης καί ἐγκαθίστανται σέ αὐτόν περίπου διακοσίες σαράντα οικογένειες προσφύγων, στὴν πλειοψηφία τους ἀγρότες. Πρῶτο μέλημα τους μετὰ τήν ἐγκατάσταση στά σπίτια πού παραχώρησε ἡ Πολιτεία, ἦταν νά κατασκευάσουν πλινθόκτιστο ναό ἀφιερωμένο στὴν Ἁγία Τριάδα, σέ ἀνάμνηση τῆς ἐκκλησίας τοῦ ὁμώνυμου μοναστηριοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδας στό Καβακλί τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, ἀφοῦ ἡ πλειονότητα τῶν προσφύγων τοῦ δευτέρου κύματος ἦρθε ἀπὸ αὐτή τήν περιοχή. Στὴν ἀρχή ἡ ἐκκλησία δέν εἶχε καμπαναριό καί ἀντὶ γιὰ καμπάνα χρησιμοποιοῦσαν ἕνα κομμάτι μέταλλο, ἀπὸ μεγάλο ὑνί, τό ὁποῖο χτυποῦσαν μέ σφυρί. Τό 1934 κατασκευάστηκε τουβλόχτιστο καμπαναριό.

Μέ τήν ἐγκατάστασίν τους στή Φιλιππούπολη ἀρχίζει ὁ ἀγώνας γιὰ τήν νέα τους ζωή στὴν μιτέρα Ἑλλάδα. Ἐργάζονται στά χωράφια πού τοὺς παραχώρησε ἡ Πολιτεία ἔναντι τιμῆματος, καλλιεργώντας σιτηρά, ὄσπρια, ἀμπέλια καί

*Ἀπὸ τήν ἐφημερίδα
ΜΙΚΡΑ τῆς
Λάρισας.*

δημιουργοῦν λαχανόκηπους μέ ὀνομαστά προϊόντα. Οἱ Φιλιππουπολίτες ἀμπελουργοὶ φημίζονται γιά τήν πατροπαράδοτη παρασκευή τῶν κρασιῶν καί τσίπουρου, συνταγή πού ἔφεραν ἀπό τήν ἀλυσιμόνητη Πατρίδα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Πάρα πολλές οἰκογένειες ἔφεραν ἀπό τήν πατρίδα κλιματόβεργες γιά νά φτιάξουν ἀμπέλια, ὅπως καί σπόρια λάχανου καί μισχοσίταρου (τσεμένι) γιά νά παρασκευάζουν τά παραδοσιακά φαγητά.

Ἐγκαίνια κάμπαναριοῦ Ἁγίας Τριάδος Φιλιππούπολης.

Οἱ πρόσφυγες ἀλλά καί οἱ ἀπόγονοί τους στήν Φιλιππούπολη, γιορτάζουν ἀδιαλείπτως δύο γιορτές. Τῆς Ἁγίας Τριάδος καί τοῦ Ἁγίου Τρύφωνα, προστάτη τῶν ἀμπελουργῶν καί τῶν μπαξεβάνηδων. Οἱ ἀπόγονοί τῶν προσφύγων ἔκτισαν ναό, στό ὄνομα τοῦ Ἁγίου στήν περιοχή Παλιοχώρι, κέντρο ἄλλοτε ἀλλά καί σήμερα τῶν γεωργικῶν ἐκμεταλλεύσεων, δίπλα στό παλιό μαγκανοπήγαδο, μέ τό ὁποῖο πότιζαν τά χωράφια τους οἱ πρόσφυγες. Τιμοῦν μέχρι καί σήμερα τοὺς προγόνους τους, σέ μιά ἰδιαίτερη μέρα, τό Σάββατο, πρῖν τόν Ἅγιο Δημήτριο, ὡς Ψυχοσάββατο, κάνοντας κόλλυβα καί διαβάζοντας τρισάγιο γιά τήν ἀνάπαυση τῶν ψυχῶν τους. Τά παλιά χρόνια, οἱ γυναῖκες μετά τήν ἐκκλησία, μοίραζαν φαγητά καί γλυκά σέ ἀναξιοπαθοῦντες γειτόνους.

Μέσα στόν μεγάλο ἀγῶνα γιά τήν ἐπιβίωσή τους στήν «νέα» τους πατρίδα, δέν ξέχασαν τά ἥθη καί τά ἔθιμά τους, τά ὁποῖα ἐνέταξαν ὡς ἀναπόσπαστο κομμάτι τῆς ζωῆς, τῆς φιλοσοφίας καί τῆς ὑπαρξῆς τους, μέ ἀποτέλεσμα τήν

Ἐορτή Ἁγίου Τρύφωνα.

Ἐορτασμός Ἁγίας Τριάδας.

*Ήμέρα Τιμής καί Μνήμης
των Προγόνων.*

*Αναβίωση Έθιμου Ρουμπάνας
(Σάββατο του Λαζάρου).*

διατήρηση μεγάλου μέρους του πολιτισμού και των παραδόσεών τους ως και σήμερα.

Έκτός από τήν Λάρισα καί τήν Φιλιππούπολη, στον νομό Λάρισας πρόσφυγες από τήν Ανατολική Ρωμυλία-Βόρεια Θράκη εγκαταστάθηκαν καί στίς περιοχές Κοιλάδα, Νέες Καρυές, Δίλοφο, Νέα Λεύκη, Μεγάλο Μοναστήρι, Αγία Σοφία Τυρνάβου, Νάματα, Δίμπτρα Αγιάς, Αετόλοφο Αγιάς, Σέχι (Ρεματιά) Φαρσάλων, Ναρθάκι Φαρσάλων, Πολυνέρι.

Μέ απόφαση τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, τήν 7η Ἰουλίου 2022, καθιερώθηκε ἡ 6η Ἀπριλίου ὡς Ἡμέρα Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Ἑλληνική Πολιτεία ἔκανε δεκτό τό ἀπό πολλά χρόνια αἴτημα τῶν ἀπανταχοῦ Θρακῶν, νά καθιερωθεῖ Ἡμέρα Μνήμης τοῦ Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ καθιέρωση τῆς Ἡμέρας Θρακικοῦ Ἑλληνισμοῦ συμβάλλει στήν διαφύλαξη τῆς ιστορικῆς μνήμης καί κάνει εὐρύτερα γνωστό ἕνα ιστορικά ἐπιβεβαιωμένο γεγονός, αὐτό τῆς συστηματικῆς ἐξόντωσης τῶν Ἑλλήνων τῆς Θράκης καί εἰδικά γιά ἡμᾶς, τοὺς Ἕλληνες τῆς Ανατολικῆς Ρωμυλίας-Βόρειας Θράκης.

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ –
ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΝΟΜΟΥ ΛΑΡΙΣΗΣ

ΤΑ ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΤΩΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΜΑΣ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΜΟΝΑΔΙΚΟ ΟΠΛΟ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΛΗΘΗ

Όσο περνούν τά χρόνια, τόσο περισσότερο μετανιώνω πού δέν μπορέσα νά μάθω όλα όσα θά ήθελα από τόν παππού καί τί γιαγιά μου. Από τίν άλλη, σκέφτομαι ότι μεγαλώνοντας μεγάλωσαν καί οί άπορίες μου καί τά ερωτήματα έγιναν πίο πολλά, αλλά τώρα δυστυχώς δέν μπορώ νά έχω τίς άπαντήσεις για νά κατανοήσω πώς αισθάνονταν όλοι αύτοί οί άνθρωποι πού άναγκάστηκαν νά φύγουν από τόν τόπο τους.

Ό Ξεριζωμός...

Ό Μικρασιατική Καταστροφή ύπήρξε μιά έλληνική τραγωδία, ίσως μοναδική στήν ιστορία του έλληνικού έθνους. Τό 1922 άποτελεί τίν τραγική ολοκλήρωση 3,5 χιλιάδων χρόνων ιστορίας. Έλαβε τέλος μιά διαδρομή του έλληνισμού στή Μεσόγειο καί τί Μαύρη Θάλασσα. Ό τελευταία του άναλαμπή θά παρατηρηθεί λίγο πριν τό τέλος, τόν 17ο αιώνα καί μετά. Οί ίδιοι οί Έλληνες εγκαινιάζουν τίς έθνικές επαναστάσεις στήν περιοχή. Παρ' όλο πού ό Έλληνισμός τίς διασποράς θά επιχειρήσει μιά παμβαλκανική επανάσταση υπό τίν ήγεμονία των Έλλίνων (άπό τόν Ρίγα Φεραίο ως τί Φιλική Έταιρεία καί τόν Όψηλάντη), στό τέλος δέν θά μείνει παρά ή έλληνική-έλλαδική επανάσταση του Μωριά καί τίς Ρούμελης. Μέ τίν δημιουργία του έλλαδικού κράτους θά επιταχυνθεί ή έθνογένεση σέ όλη τίν περιοχή τίς Όθωμανικής Αυτοκρατορίας, πού έμελλε τελικά νά όδηγήσει σέ συρρίκνωση του έλληνισμού.

Μετά τό 1922 καί όσα προηγήθηκαν καί άκολούθησαν μέ τό ξερίζωμα των Έλλίνων (Μικρά Άσία, Άνατολική Ρωμυλία, Άνατολική Θράκη, Κωνσταντι-

νούπολη, Αίγυπτος, Σ. Ένωση) ό ευρύτερος έλληνισμός μεταβλήθηκε σέ πληθυσμό «προσφύγων» στόν έλλαδικό χώρο. Ξεριζωμένοι από τόν τόπο τους χρειάστηκαν τουλάχιστον μά γενιά (τήν δεύτερη) γιά νά μπορέσουν νά ξαναδημιουργήσουν σπίτια, νέους δεσμούς και έπιρροή μέχρι τήν ένσωμάτωσή τους στήν σημερινή Έλλάδα.

Οί πληθυσμοί τών Μικρασιατικών Κοινοτήτων μετά τό 1922 άνέπτυξαν μά νέα αντίληψη γι' αυτό που όριζαν ως πατρίδα. Ό ξεριζωμός από τίς πατρογονικές έστίες προκάλεσε στήν πρώτη γενιά προσφύγων κενό ταυτότητας, τό όποιο προσπάθησαν νά αναπληρώσουν μέσα από τήν χρήση τής μνήμης. Ό μνήμη βοήθησε στήν έτσι κι άλλως δύσκολη προσαρμογή τους στους χώρους ύποδοχής και όδήγησε σταδιακά στήν διαμόρφωση μιάς συλλογικής προσφυγικής ταυτότητας. Οί διαλυμένες κοινότητες, οί χαμένες πατρίδες γιά τούς πρόσφυγες τής πρώτης γενιάς, απέκτησαν φαντασική ύπόσταση στή συνείδησή τους μέ γενικές αναφορές στή πατρίδα (ή πατρίδα γιά αυτούς ήταν τά χρώματα, οί άνθρωποι, οί μυρωδιές τής Μικράς Άσίας). Ό ταυτότητα τών προσφύγων κατοχυρώθηκε ως πολιτισμική ιδιαιτερότητα μέσα από τήν αντιπαράθεση μέ τίς τοπικές κοινωνίες.

Έχοντας ιδιαίτερα άνεπτυγμένη τήν αίσθηση του διαφορετικού σέ σχέση μέ τήν τοπική κοινωνία συγκρότησαν αυτή τήν ταυτότητα μέσα από τήν αλληλεπίδραση του «έμεις» και «αυτοί» (θάνατοι γηγενών 5, θάνατοι προσφύγων 25 κ.λπ.). Τίς νέες κοινότητες, τά χωριά, τίς πόλεις τους, τούς Συλλόγους τούς βάφτισαν μέ τό όνομα τής πατρίδας. Έτσι ό τόπος ταυτίστηκε μέ τούς ανθρώπους, καθώς οί άνθρωποι έμαθαν νά τόν κουβαλοϋν μαζί τους όπου κι άν πāνε. Ό όνομασία τών οικισμών, π.χ. Νέα Φιλαδέλφεια, παραπέμπει στήν χαμένη πατρίδα και στή μνήμη τών χωριών της. Αυτό τό «Νέα», Νέα Άρτάκη, Νέα Σμύρνη κ.λπ. εκφράζει τό νέο που δημιουργείται, τήν νέα ζωή που αρχίζει, αλλά ή ταυτόχρονη αναφορά σέ δύο τόπους, στό χθές και στό σήμερα, δηλώνει τήν διάσπαση τής σχέσης τους μέ τόν χώρο, τήν ρήξη τής έντοσιότητας, που προκαλεί ένα κενό ταυτότητας.

Ό άνάμνηση τής ζωής στήν Μικρασία (ή καθημερινότητα του κάθε νοικοκυριου, ή ταυτότητα του φαγητου, ή άνάμνηση τής μουσικής και του χορου) θά βοηθήσει στήν όργάνωση τής ζωής στον νέο προσφυγικό οικισμό, ιδιαίτερα τά πρώτα δύσκολα χρόνια τής εγκατάστασης. Άνάλογο ρόλο έπαιξε και τό στήσιμο του γλεντιου στήν πλατεία του χωριου, ή όποία μαζί μέ τό σχολείο και τήν εκκλησία αποτελοϋσαν τούς πρώτους τόπους μνημόνευσης στον οικισμό.

Στά μεγάλα κέντρα θα ακολουθήσει η δημιουργία των πρώτων Συλλόγων με κύριο μέλημα την υποβοήθηση των κοινοτικών Άρχων στην καταγραφή και την οικιστική αποκατάσταση των προσφύγων, καθώς μέχρι το 1930 αυτή δεν έχει επιτευχθεί.

Ή αντιμετώπιση των προσφύγων

Στην Ελλάδα εγκαταστάθηκαν περί τους 1.500.000 πρόσφυγες. Οί 400.000 περίπου προέρχονταν από τον μικρασιατικό Πόντο, οί 250.000 από την Ανατολική Θράκη και οί υπόλοιποι από την Δυτική Μικρά Άσία και την Καππαδοκία (οί τελευταίοι με την ανταλλαγή των πληθυσμών). Οί πρόσφυγες πού θα φτάσουν έδω θα συναντήσουν ένα έθιρικό και απόλυτα ρατσιστικό περιβάλλον. Ή άφιξη τους ώφέλησε την έλληνική οικονομία, αν και όχι τους ίδιους τους πρόσφυγες (ένισχυσαν έθιολογικά την Μακεδονία, φθηνά εργατικά χέρια, τεχνογνωσία). Τό περιβάλλον αυτό τό είχαν βιώσει από την πρώτη προσφυγιά (1914-1918), όταν είχαν καταφύγει στην Ελλάδα για νά σωθούν από την Γενοκτονία των Νεοτούρκων.

Κομβικό σημείο για την σχέση των προσφύγων με τό έλλαδικό πολιτικό σύστημα θα είναι η υπογραφή της «Έλληνοτουρκικής συνθήκης φιλίας, ουδετερότητας και διαιτησίας» από τους Βενιζέλο και Κεμάλ. Ό μεσολαβητής γι' αυτή την εξέλιξη ήταν ό Ίταλός δικτάτορας Μουσολίνι. Ό Έλ. Βενιζέλος θα υπογράψει τό 1930 την «Συνθήκη», παρά την έντονη αντίδραση των προσφύγων, τους όποιους απείλησε με διώξεις, με τό γνωστό Ίδιώνυμο. Μέ την έλληνοτουρκική Συνθήκη της Άγκυρας τοῦ 1930 αντιμετωπιζόνταν όλες οί εκκρεμότητες μεταξύ των δύο χωρών και παραχωρούνταν όριστικά οί περιουσίες των προσφύγων στό νέο τουρκικό κράτος, αφού πρώτα εξισώνονταν με τίς μουσουλμανικές περιουσίες πού εγκατέλειψαν οί μουσουλμάνοι ανταλλάξιμοι στην Ελλάδα.

Τό ζήτημα αυτό παραμένει άνοικτό μέχρι σήμερα, καθώς στό όνομα της αποκατάστασης των προσφύγων δαπανήθηκαν πολλά έκατομμύρια δρχ. τά όποια δεν έφτασαν ποτέ στους δικαιούχους (ανταλλάξιμα, αποζημιώσεις κ.λπ.). Ή επικρατούσα από τότε πολιτική της μη διατάραξης των σχέσεων της Ελλάδας με την Τουρκία (πάντα προς όφελος της γείτονος) θα επικρατήσει σε όλο τό πολιτικό σύστημα.

Ό πολιτικός προσανατολισμός των προσφύγων έπαιξε επίσης καθοριστικό

ρόλο σπίν μί αναγνώριση τοῦ 1922 ὡς τοῦ σημαντικότερου στοιχείου γιά τήν διαμόρφωση τῆς νεότερης ἑλληνικῆς ταυτότητας. Σέ ὁλόκληρη τήν περίοδο τοῦ Μεσοπολέμου οἱ προσφυγικοί πληθυσμοί θά εἶναι σπίν πλειοψηφία τους βενιζελικοί, ἐνῶ μετά τήν Κατοχή θά περάσουν στό ΕΑΜ. Οἱ προσφυγικοί συνοικισμοί τῆς Ἀθῆνας, τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Βόλου, τῆς Πάτρας, τῆς Καβάλας θά ἀποτελέσουν τήν ἐκλογική βάση τοῦ ΚΚΕ καί θά ἀναδείξουν τήν παραδοσιακή Ἀριστερά σέ πρώτη πολιτική στίς περιοχές τους. Μικρασιᾶτες, Πόντιοι καί Κωνσταντινουπολίτες βρίσκονται ἀποκλεισμένοι ἀπό τόν κρατικό μηχανισμό (δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἀστυνομία, στρατός). Μετά τό 1961 θά συμβάλουν ἀποφασιστικά στή διαμόρφωση τοῦ πολιτικοῦ στρατοπέδου τῆς Κεντροαριστερᾶς.

Τά ἐπόμενα χρόνια, κυρίως μετά τί μεταπολίτευση, παρατηρεῖται μιά ἔντονη δραστηριότητα τῶν Προσφυγικῶν Συλλόγων, μέ πιά δραστήριους τούς Ποντιακούς, οἱ ὅποιοι ὀργανώνονται, ἡ δεύτερη γενιά πατάει πλέον στά πόδια της καί δημιουργεῖ τίς προϋποθέσεις διατήρησης τῆς μνήμης. Οἱ πατρίδες πλέον δέν εἶναι χαμένες ἀλλά ἀλησιμόντες.

Ἡ ἀναγνώριση τό 1994 ἀπό τό ἑλληνικό κράτος μέ νόμο τῆς Γενοκτονίας τῶν Ἑλλίνων τοῦ Πόντου καί ἡ καθιέρωση τῆς 19ης Μαΐου ὡς ἡμέρας μνήμης, καθώς καί ἡ ἀντίστοιχη ἀναγνώριση τῆς 14ης Σεπτεμβρίου ὡς ἡμέρας ἐθνικῆς μνήμης τῆς Γενοκτονίας τῶν Ἑλλίνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπό τό Τουρκικό Κράτος, εἶναι οἱ πρώτες μεγάλες νίκες τῆς συλλογικῆς μνήμης.

Ἡ τρίτη γενιά προσφύγων σήμερα ἔχει τήν ἰδιαιτερότητα νά ἔχει ἀκόμα βιώματα ἀπό τίς περιγραφές τῶν προγόνων της. Γνώρισε ἔστω καί λίγο τόν παπποῦ καί τήν γιαγιά καί ἄκουσε τίς διηγήσεις γιά τήν πατρίδα, τήν προσφυγιά, τόν ρατσισμό. Τό εἰς ὑγείαν καί καλή πατρίδα...

Τό μεγάλο στοίχημα ὅμως εἶναι οἱ ἐπόμενες γενιές.

Τά ἦθη καί ἔθιμα, τά μνημεῖα, τά μουσεῖα, τά βιβλία, οἱ ἐκδηλώσεις, τό δίκτυο ὡς ἐργαλεῖο, εἶναι κυρίως τά ὄπλα μας σήμερα ἀπέναντι στή λήθη.

Καί οἱ Σύλλογοι, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν πιά τά χωριά μας...

ΜΕΡΟΣ Γ΄

Ἀπό τήν ἱστορία τοῦ τόπου μας

* * *

ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΑΝΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ

ΟΙ ΔΟΜΕΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΛΑΣΣΩΝΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΙΩΑΣΑΦ Α΄ (ΔΕΚ. 1621 - 1636, 1643-;) ΚΑΙ ΤΙΜΟΘΕΟΣ Β΄ (1732 - ΙΑΝ. 1760)

Ἡ ἀπώλεια μεγάλου μέρους τῶν ὑπομνημάτων ἐκλογῆς ἐπισκόπων καί Μητροπολιτῶν εἶναι ἡ αἰτία τῶν πολλῶν κενῶν καί λαθῶν στούς ἐπισκοπικούς καταλόγους. Ἡ μελέτη ἀρχαιακῶν πηγῶν καί ἐνθυμύσεων συμβάλλει στή βελτίωση τῶν καταλόγων αὐτῶν. Στό πνεῦμα ἀξιοποίησης αὐτῶν τῶν πηγῶν ὀφείλεται τό παρόν ἄρθρο στό ὅποιο θά ἀσχοληθῶ μέ δύο ἀρχιερεῖς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Δομενίκου καί Ἐλασσῶνος, τόν Ἰωάσαφ Α΄ καί τόν Τιμόθεο Β΄.

1) Ο ΙΩΑΣΑΦ

Ὁ Ἀτέσης ἀναφέρει τό 1628 τόν Ἰωάσαφ Α΄ καί τό 1636 τόν Ἰωάσαφ Β΄, ὁ ὁποῖος μετατέθηκε στή Μητρόπολη τῆς Κορίνθου¹, ἐνῶ ὁ Κωνσταντινίδης ἀναφέρει τόν Ἰούλιο τοῦ 1628 τόν Ἰωάσαφ Α΄ καί στίς 23 Αὐγούστου 1638 τόν Ἰωάσαφ Β΄². Κατά τόν Βέλκο, τό 1638 ἀρχιεράτευε ὁ Ἰωάσαφ [Α΄], ὁ ὁποῖος μετατέθηκε στή Μητρόπολη τῆς Κορίνθου³, καί τήν περίοδο 1657(ς)-1669(ς)

¹ Βασίλειος Γ. Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοί κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 59.

² Ἐμμ. Ι. Κωνσταντινίδης, «Ἐλασσῶνος Μητρόπολις», ΘΗΕ, 5 (Ἀθῆναι 1964) 547. Ὁ ἴδιος, *Συμβολαί εἰς τήν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπισκοπῶν*, Ἀθῆναι 1969, σ. 37.

³ Γρηγόριος Π. Βέλκος, *Ἡ Ἐπισκοπή Δομενίκου καί Ἐλασσῶνος*, Ἐλασσῶνα 1980, σ. 156.

ένας άλλος Ίωάσαφ⁴, ό όποίος μετατέθηκε «γύρω στά 1669» στην Μητρόπολη τών Νέων Πατρών (Υπάτης), μέ παραπομπή στον Άτέσι⁵.

Σύμφωνα μέ τον Κοντογιάννη, ό Ίωάσαφ διετέλεσε αρχιεπίσκοπος Δομενίκου καί Έλασσώνος 3 φορές: τό 1636, τό 1638 καί τό 1643. Κατά τήν άποψη του, οι Ίωάσαφ του 1636 καί του 1638 πρέπει νά ταυτισθούν. Έπιπλέον, αναφέρει ότι ό Ίωάσαφ τό 1638 εκλέχθηκε μητροπολίτης τής Κορίνθου καί ότι, μετά τήν άπομάκρυνσή του, τό έτος 1641, από τή Μητρόπολη αυτή, φέρεται άποκαταστημένος στην Άρχιεπισκοπή Δομενίκου καί Έλασσώνος, τό 1643, διότι τό έτος αυτό υπέγραψε σέ ένα συνοδικό γράμμα του Οίκουμηνικού Πατριάρχη Παρθενίου αναφερόμενο στους Σιναίτες⁶.

Τά λάθη όλων αυτών των αναφορών διορθώνονται, χάρι στή δημοσίευση του ύπομνήματος εκλογής του Ίωάσαφ Α΄ από τον Ν. Βαπόρη, τό 1975⁷. Σύμφωνα μέ αυτό, ό ιερομόναχος Ίωάσαφ εκλέχθηκε αρχιεπίσκοπος Δομενίκου καί Έλασσώνος τον Δεκέμβριο του έτους ζρλ΄ (7130, ήτοι 1621) ινδικτιώνος ε΄, διαδεχόμενος τον Νεόφυτο, ό όποίος έφυγε μέ τά χρήματα τής Άρχιεπισκοπής. Τόν Μάιο του 1626 συνυπέγραψε μέ άλλους συνοδικούς τό σιγίλιο του Οίκ. Πατριάρχη Κυρίλλου Α΄ Λούκαρη για τήν Μονή τής Κερνίτζας «κατά τά όρια του Διακοπτού»⁸, τον Ίούλιο του 1628 συνυπέγραψε μέ άλλους συνοδικούς ένα άλλο έγγραφο του ίδιου Οίκ. Πατριάρχη, μέ τό όποιο τέθηκε υπό τήν κηδεμονία του βάλου τής Βενετίας στην Κωνσταντινούπολη ό ναός των Αγίων Αναγύρων τής Μήλου⁹, τον Φεβρουάριο του 1632 συνυπέγραψε ένα άκόμα έγγραφο του Οίκ. Πατριάρχη Κυρίλλου Α΄ Λούκαρη, τό όποιο στάλθηκε στους κατοίκους τής Μητρόπολης Ζακύνθου καί Κεφαλληνίας¹⁰ καί τον

⁴ Γρηγόριος Π. Βέλκος, ό.π., σ. 159.

⁵ Βασίλειος Γ. Άτέσις, *Άρχιερείς Μητροπόλεων τινών τής Έκκλησίας τής Ελλάδος από του έτους 1453 μέχρι σήμερον*, Καλαμάτα 1978, σ. 32.

⁶ Por. Uspensago, *Alexandrińska Patriarchia. Sbornik materialov, izsledovanii i zapisok otnosjastsichja do istorii Alexandrińskoi Patriarchii*, Άγία Πετρούπολη 1898, τ. Α, σ. 414. Σπυριδών Δημ. Κοντογιάννης, *Έπισκοπικοί κατάλογοι. Προσθήκαι καί διορθώσεις εις τους επισκοπικούς καταλόγους τής Έκκλησίας τής Ελλάδος*, Άθήνα 1986, σ. 166.

⁷ N. B. Vapori, *Codex (B) Beta of the Ecumenical Patriarchate of Constantinople*, Brookline 1975, 26, 32, 37, 52, 53 (Δεκ. 1621-6 Μάρτ. 1836). Πρβ. Ν. Βαπόρης (μετ. Σταμάτης Σπανός), «Οί εκλογές των επισκόπων τής Έλασσώνος Ίωάσαφ (1621) καί Καλλίστου (1736)», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο*, 34 (Λάρισα 1998) σσ. 261-264.

⁸ Διονύσιος Α. Ζακυθινός, «Άνέκδοτα πατριαρχικά έγγραφα των χρόνων τής Τουρκοκρατίας εκδιδόμενα εκ παρισιακών κωδικών», *Έλληνικά*, 2/1 (1929), σ. 151.

⁹ Μανουήλ Ι. Γεδεών, *Ιστορία των του Χριστού Πενήτων*, 1453-1913, ΜΙΕΤ, Άθήνα 2010, τ. Β΄, σ. 280.

¹⁰ Fr. Miklosich – Jos. Müller, *Acta et diplomata monasteriorum et ecclesiarum orientis*, Vindobonae

Ίούλιο τοῦ ἴδιου ἔτους (αχλβ΄) συνυπέγραψε στό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ μητροπολίτη τῶν Ἰωαννίνων Παρθενίου Β¹¹.

Σύμφωνα μέ τόν Κώδικα Β΄ τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου, ὁ Ἰωάσαφ ἀρχιεράτευσε ἀπό τόν Δεκέμβριο τοῦ 1621 ἕως τόν Ἰούλιο τοῦ 1624¹² καί, κατὰ τόν Κώδικα Α΄, ἀπό τίς 27.6.1628 ἕως τόν Ἰούλιο / Νοέμβριο τοῦ 1632¹³. Ἡ ἀσυμφωνία τῶν δύο κωδίκων ὀφείλεται στήν παρεμβολή, λανθασμένα, ἐνός ἀρχιεπισκόπου Φιλοθέου¹⁴. Οἱ ὑπογραφές, ὅμως, στήν σ. 61 τοῦ Κώδικα Α΄, λέει ὁ Βαπόρης, εἶναι τοῦ ἴδιου γραφέα καί τό ὄνομα τοῦ Ἰωάσαφ διαβάζεται καθαρά. Ἔτσι, καταλήγει στήν χωρίς διακοπή ἀρχιερατεία τοῦ Ἰωάσαφ, ἀπό τόν Δεκέμβριο τοῦ 1621 ἕως τήν 1/5 Μαρτίου τοῦ 1636, ὅποτε καί ἐκθρονίσθηκε¹⁵, μέ συνοδική πράξη τοῦ Οἰκ. Πατριαρχῆ Κυριλλοῦ Β΄ (1635-1636): «Κυριλλοῦ Β΄ τοῦ ἐκ Βεροίας συνοδική πράξις (1636) δι΄ ἧς καθαιρεῖται ὁ Ἐλασσῶνος Ἰωάσαφ, φ. 47α»¹⁶. Ἀμέσως μετὰ ἐγένε ἡ ἐκλογή τοῦ διαδόχου του, Κάλλιστου: «Πράξις ψήφων (Μάρτ. 1636) ἐπ΄ ἐκλογῆ ἀρχιερέως Ἐλασσῶνος φ. 47β: συνυποψήφιοι: α) Κάλλιστος ἱερομόναχος. β) Γρηγόριος ἱερομόναχος. γ) Σωφρόνιος ἱερομόναχος»¹⁷. Ὅπως, συνήθως, ἐκλέχθηκε ὁ πρῶτος, ὁ Κάλλιστος.

Ὁ Ἰωάσαφ καθαιρέθηκε, ἐπειδή δέν μπόρεσε νά δώσει τό ποσό τῆς ζητείας, τό ὁποῖο τοῦ ἀναλογοῦσε, στόν Οἰκ. Πατριάρχη, ἐπειδή ἦταν αὐταρχικός καί ἐπειδή ἀπειλοῦσε τήν ζωή τοῦ μητροπολίτη τῆς Λακεδαιμονίας Ἰωάσαφ¹⁸.

Μετά τήν καθαιρέσή του, ὁ Ἰωάσαφ ἐκλέχθηκε μητροπολίτης τῆς Κορίνθου, στίς 23 Αὐγούστου αχλγ΄ (1638), διαδεχόμενος τόν Ἰεζεκιήλ, ὁ ὁποῖος καθαιρέθηκε, ἐπειδή δέν εἶχε καταβάλει τίς πατριαρχικές ζητείες καί τά ἀντίστοιχα βασιλικά χαράτσια καί δέν εἶχε δεῖξει τήν ὀφειλόμενη ὑποταγή καί εὐπειθεῖα στήν σύνοδο τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου¹⁹. Στή νέα θέση του, ἔμεινε μέχρι τό 1641. Ἀπομακρύνθηκε

1887, ἀνατύπωση Ἀθῆναι χ.χ., τ. 5, σ. 76.

¹¹ Γεννάδιος Ἀραμπατζόγλου, *Φωτίειος Βιβλιοθήκη, ἦτοι ἐπίσημα καί ἰδιωτικά ἔγγραφα καί ἄλλα μνημεῖα σχετικά πρός τήν ἱστορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Μέρος Πρῶτον, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1933, 100.

¹² *Κώδικας Β΄*, ἀρ. 26, 32, 37.

¹³ *Κώδικας Α΄*, σσ. 61, 193-194, 196-197, 229, 231, 233, 237.

¹⁴ Α. Ε. Λαυριώτης, «Ἀνέκδοτα σγύλλα», *Ἐκκλησιαστικά Ἀλήθεια*, 12 (1892-1893), σσ. 347-348.

¹⁵ Ν. Βαπόρης, ὅ.π., σ. 262.

¹⁶ Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἱεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη*, Βρυξέλλες 1963, τ. Δ΄, κώδ. 4, σ. 20.

¹⁷ *Κώδικας Β΄ τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου*, σ. 95, ὅπου το ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς του· *Γρηγόριος Π. Βέλκος*, ὅ.π., σ. 154, σημ. 60· Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, ὅ.π., σ. 20.

¹⁸ Ν. Βαπόρης, ὅ.π., σ. 263.

¹⁹ Δ. Γ. Ἀποστολόπουλος – Π. Δ. Μιχαλάκης, *Ἡ Νομική Συναγωγή τοῦ Δοσιθέου. Μία πηγὴ καί*

καί ἐπανῆλθε στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Δομενίου καί Ἐλασσῶνος πρὶν ἀπὸ τὸ 1643, καθὼς τὸ ἔτος αὐτό, ὅπως προαναφέρθηκε, συνυπέγραψε μὲ ἄλλους συνοδικούς ἓνα συνοδικὸ γράμμα τοῦ Οἴκ. Πατριάρχῃ Παρθενίου ἀναφερόμενο στοὺς Σιναιῖτες.

2) Ο ΤΙΜΟΘΕΟΣ Β΄

Ὁ Ἀτέσης ἀναφέρει τὸν Τιμόθεο μόνον τὸ ἔτος 1759²⁰ καὶ ὁ Κωνσταντινίδης μόνον τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1759²¹. Ὁ Βέλκος προσδιόρισε τὴν ἀρχιερατεία του τὴν περίοδο 1736-1760²². Οἱ γραπτές μαρτυρίες γι' αὐτὸν εἶναι οἱ ἑξῆς:

Στὶς 20.4.1740, υπέγραψε σέ μία ἐπιστολὴ τῶν μοναχῶν τῆς Ὀλυμπιώτισσας, τὴν ὁποία ἔστειλαν στὸν ἱερομόναχο Γερμανό, στὴν Τρανσυλβανία, ζητώντας του οἰκονομικὴ βοήθεια καὶ νὰ ἐπιστρέφει προκειμένου νὰ ἀναλάβει τὴν ἡγουμενία τῆς μονῆς τους, λόγω πολλῶν προβλημάτων²³.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1741, συνυπέγραψε στὸ συνοδικὸ ἐπιτίμιο τοῦ Οἴκ. Πατριάρχῃ Παΐσιου Β΄ «διὰ τοὺς κατακρατοῦντας καὶ μὴ ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν Μονὴν Ὀλυμπιώτισσας ὅσα ἀντικείμενα ἰδιοποιήθησαν ἐπὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ ἱερομονάχου Συμεῶν»²⁴.

Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1742, συνυπέγραψε μὲ συνοδικούς στὸ γράμμα, τὸ ὁποῖο τοῦ ἔστειλε ὁ Οἴκ. Πατριάρχῃ Παΐσιος Β΄ γιὰ τὴν ἀθωότητα καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ προηγουμένου τῆς Μονῆς Ὀλυμπιώτισσας ἱερομονάχου Διονυσίου²⁵.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1744, ἀναφέρεται στὸν κώδικα 1852 τῆς Μεγ. Λαύρας²⁶, στὶς 8.7.1748 στὴν ἐπιγραφὴ ἀνέγερσος καὶ ἰσθόρησος τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Τσαριτσάνης²⁷ καὶ τὸ 1748

ἓνα τεκμήριο. Α΄. ΕΙΕ/ΚΝΕ, Ἀθήνα 1987, 420, ἀρ. 1006, 1007. Ἰω. Χ. Κωνσταντινίδης, «Κορίνθου Μητρόπολις», *ΘΗΕ*, 7 (Ἀθῆνα 1965) 858.

²⁰ Βασίλειος Γ. Ἀτέσης, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι...*, σ. 59.

²¹ *Εμμ. Ι. Κωνσταντινίδης*, ὁ.π., σ. 547.

²² *Γρηγόριος Π. Βέλκος*, ὁ.π., σ. 169-174.

²³ Εὐάγγ. Α. Σκουβαράς, *Ὀλυμπιώτισσα. Περιγραφή καὶ ἱστορία τῆς μονῆς. Ἡ βιβλιοθήκη καὶ τὰ χειρόγραφα. Κατάλογος τῶν κωδίκων. Ἀντίγραφα καὶ χρονικά σημειώματα. Ἀκολουθία Παναγίας Ὀλυμπιώτισσας. Ἐγγράφα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς (1336-1900)*, ΚΕΜΝΕ, Ἀθῆνα 1967, 100, 527.

²⁴ Εὐάγγ. Α. Σκουβαράς, ὁ.π., σ. 529.

²⁵ Εὐάγγ. Α. Σκουβαράς, ὁ.π., σ. 531.

²⁶ George F. Moore – James H. Ropes – Kirsopp Lake, *Catalogue of the Greek Manuscripts in the Library of the Laura on the mount Athos*, Cambridge 1925, 344.

²⁷ *Γρηγόριος Π. Βέλκος*, ὁ.π., σ. 171. Νικολέτα Τρούπκου, *Ἡ γραφὴ τοῦ ζωγράφου Θεοδώρου ἱερέα*

στὴν ἐπιγραφή τοῦ ξυλόγλυπτου τέμπλου²⁸ τοῦ ἐν λόγῳ παρεκκλησίου καὶ στὴν ἐπιγραφή ἀνέγερσης τοῦ παρεκκλησίου τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων²⁹.

Τό ἔτος ζσνι΄ (7258-1750), ἀναφέρεται «ὡς Δημονίου καὶ Ἑλασσον» στὶς ἐπιγραφές ἀνέγερσης καὶ ἰστορήσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Τσαριτσάνης³⁰.

Στὶς 29.12.1751, ὑπέγραψε, μὲ ἄλλους ἀρχιερεῖς, στό ὑπόμνημα ἐκλογῆς τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Γαρδικίου Ἀνανία³¹. Τό 1757, ἐπιβεβαίωσε τὴν ἀγορά τοῦ τσιφλικίου τοῦ χωριοῦ Αἰγάνη τῆς Λάρισας ἀπὸ τὴν Μονὴ τῆς Ὀλυμπιώτισσας τῆς Ἑλασσόνας³². Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1759, ὡς συνοδικός, συνυπέγραψε τὸ σιγίλιο τοῦ Οἴκ. Πατριάρχῃ Σεραφεῖμ, βεβαιωτικό τῆς σταυροσπηγιακῆς ἀξίας τῆς Μονῆς τοῦ Γηρομερίου³³ καὶ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1759 στό ἔγγραφο καθάρσεως τοῦ δῆθεν πατριάρχῃ τῆς Ἀντιοχείας Κυρίλλου³⁴.

Μετά ἀπὸ 25 χρόνια ἀρχιερατείας του στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Δομενίου καὶ Ἑλασσῶνος, μετατέθηκε στὴ Μητρόπολη τῆς Αἴνου, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1760, ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ ἀπεβίωσέ³⁵.

ἀπὸ τὴν Ἁγία Λαρίσης, μεταπτυχιακὴ διπλωματικὴ ἐργασία, Θεσσαλονίκη 2009, 164.

²⁸ Γρηγόριος Π. Βέλκος, ὅ.π., σ. 171-172.

²⁹ Γρηγόριος Π. Βέλκος, ὅ.π., σ. 172.

³⁰ Στέφανος Δαλαμπύρας, «Ἀνέκδοτες ἐπιγραφές τῶν μεταβυζαντινῶν μνημείων τῆς Τσαριτσάνης καὶ τῆς περιοχῆς τῆς», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, 10 (Λάρισα 1986) 88· Καλλιόπη Φλώρου, *Ἱερός ναὸς Ἁγίου Νικολάου Τσαριτσάνης. Ἱστορία, ἀρχιτεκτονικὴ, τέχνη*, Ἀθήνα 2003, σσ. 26-27, 29· Νικολέτα Τρούπικου, ὅ.π., σ. 187, 192· Καλλιόπη Φλώρου, *Οἱ τοιχογραφίες τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Τσαριτσάνης (1614/5) καὶ ὁ ζωγράφος Ἰωάννης ἐξ ἰδίας κόμης. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς μνημειακῆς ζωγραφικῆς τοῦ α΄ μισοῦ τοῦ 17ου αἰῶνα στὴ Βόρεια Θεσσαλία*, διδ. διατριβὴ (ἀδμιοσίευτη), Ἰωάννινα 2016.

³¹ Κώστας Σπανός, «Τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἑξὶ ἐπισκόπων τοῦ Γαρδικίου (1707-1860)», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, 26 (1994) 211.

³² *Εὐάγγ. Σκουβαράς*, ὅ.π., σ. 532-533· Τάσος Ἀναστασίου, «Ἡ Αἰγάνη μετόχι τῆς Μονῆς Ὀλυμπιώτισσας τῆς Ἑλασσόνας (1758-1860)», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο*, 72 (2017), σσ. 201-206.

³³ Γερμανὸς Σάρδεων, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐν Ἠπειρῷ καὶ Ἀλβανίᾳ ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κ/πόλεως», *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά*, 12 (1937) 34· Παπαδόπουλος - Κεραμεύς 1897-Δελικάνης 1904, 206· Μανουὴλ Ι. Γεδεών, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, Ἀθήνα 1996², 545.

³⁴ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας*, 4 (ἐν Πετροπόλει 1897) 80· Καλλίνικος Δελικάνης, *Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεποφυλακίου σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου*, Κωνσταντινούπολις 1904, Α΄, σ. 206.

³⁵ Βασίλειος Θ. Σταυρίδης, *Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Θεσσαλονίκη 1996, 375.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΟΥΛΟΥΛΗΣ
Δρ. ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ ΛΑΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ (19ος-20ός ΑΙΩΝΑΣ)

Ἐπί δύο αἰῶνες μετά τόν μαρτυρικό θάνατό του ὁ μητροπολίτης Λαρίσης Πολύκαρπος ὑπῆρξε σχεδόν ἀμφιλεγόμενη μορφή στήν τοπική κοινωνία, ἄν καί ἔδωσε τί ζωή του γιά νά μὴν πάθει κακό το ποίμνιό του, ἔκανε τά πάντα γιά τί βελτίωση τῶν συνθηκῶν λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας εὐρύτερα, ἀλλά καί τῆς Θεσσαλίας πιά συγκεκριμένα. Ὁ «Βίος τοῦ ἁμαρτωλοῦ Πολυκάρπου», πού ἔγραψε ὁ συνεργάτης του ἱερομόναχος Ἰγνάτιος¹, εἶναι εἰδικό κείμενο. Πρὸς κάλυψη ἑνός ἱστορικοῦ κενοῦ ἔγινε προσπάθεια νά ἀναλυθεῖ ὡς καλλιτεχνικό ἔργο, ὥστε σέ σύγκριση μέ ἄλλες ἱστορικές πηγές νά διακριθεῖ τί ἐκφράζει ὡς τέχνη, τί ὡς θεολογία, ποιά εἶναι ἡ ἱστορική του διάσταση².

Γιά τίν προσωπικότητα τοῦ Πολυκάρπου ὑπάρχουν διατυπωμένες μερικές ἀφηγήσεις σέ τρεῖς περιόδους: 1. Σύγχρονη μέ τά γεγονότα, 2. Τήν πρώτη ἑκατονταετία τῆς Ἐπαναστάσεως, 3. Τήν μετά τόν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο περίοδο.

1. *Σύγχρονη μέ τά γεγονότα*: Ἀμέσως μετά ἢ λίγα χρόνια ἀργότερα ὁ συνεργάτης του, ἱεροδιάκονος Ἰγνάτιος, συγγράφει τόν «Βίος τοῦ ἁμαρτωλοῦ Πολυκάρπου», θέλοντας τήν ἠθική ἔξαρση τοῦ δεσπότη του, ὅσο ἦταν νωπά τά

¹ Παπα-Σπύρος Ν. Ζέγκος, *Βιογραφία τοῦ Πολυκάρπου τοῦ Δαρδαίου μητροπολίτου Λαρίσης καρατομηθέντος ὑπὸ Μαχμούτ-πασά τῷ 1821. Σύντομος περιγραφή τῆς Δάρδας μετὰ εἰκόνα*, Ἐν Ἀθήναις, τύποις Ἰ. Βάρτσου, ὁδός Πραξιτέλους 21, 1927.

² Σταῦρος Γουλούλης: 1) «Βίος τοῦ ἁμαρτωλοῦ Πολυκάρπου»: Πολιτεία καί Μαρτύριο τοῦ ἐκ Δάρδας Ἠπειροῦ μητροπολίτη Λαρίσης (+17 Σεπτεμβρίου 1821) (Α΄ μέρος: Βιογραφία), *Ἀχιλλίου Πόλις*, 4, Νοέμβριος 2020, σσ. 205-230. 2) Βίος τοῦ ἁμαρτωλοῦ Πολυκάρπου ...», Β΄ Μέρος: *Σχόλια, Ἀχιλλίου Πόλις*, 5, Μάιος 2021, σσ. 131-164. 3) Ὁ «Βίος τοῦ ἁμαρτωλοῦ Πολυκάρπου», Μητροπολίτου Λαρίσης (+17 Σεπτεμβρίου 1821) ὡς παιδαγωγικό καί λογοτεχνικό ἔργο», *Ἀχιλλίου Πόλις*, 6, Νοέμβριος 2021, σσ. 217-233. 4) «Ὁ μητροπολίτης Λαρίσης Πολύκαρπος Δαρδαῖος καί ὁ «Κύκλος τῆς Λάρισας», *Ἀχιλλίου Πόλις* 7, Μάιος 2022, σσ. 263-295.

γεγονότα καί ἡ μνήμη του³. Μέ τόν ιδιαίτερο τρόπο πού ἀντιμετώπισε τό ἔργο του μετά τίς τραγικές ἐξελίξεις τοῦ θέρους τοῦ 1821, μέ τήν τοπική Ἐκκλησία νά εὐρίσκεται σέ εἰδικές περιστάσεις, γράφει στήν οὐσία ἕναν βυζαντινό Βίο μέ σύγχρονα μέσα. Δέν εἶναι γνωστά ὅμως ἡ καταγωγή του, πού σπούδασε, πῶς βρέθηκε στήν Λάρισα ὡς διάκονος τοῦ Πολυκάρπου, καί μετά πῶς ζοῦσε στήν περιοχί Κορυτσᾶς⁴. Πιθανώτατα προσῆλθε στήν ὑπηρεσία του ἔχοντας καταγωγή ἀπό τήν Βόρειο Ἥπειρο. Ἡ προσωπική του σχέση μέ τόν γέροντά του εἶναι τό μοναδικό κίνητρο πού τόν κάνει νά γράφει τόν «Βίο», μέ σκοπό νά ἐκθέσει τή συνολική του σταδιοδρομία. Αὐτή, ἐξάλλου, εἶναι ἡ κλασική αἰτία ἀναπαραγωγῆς ἀγιολογικῶν κειμένων.

Τό κείμενο πού παρήγαγε εἶναι ἐνδιαφέρον ὡς ποιητική κατασκευή πού σκοπό ἔχει νά προσεγγίσει τήν πνευματική κατά κύριο λόγο καί λιγότερο τήν ἱστορική προσωπικότητα. Ὁ βιοματικός χειρισμός τοῦ συγγραφέα ἀνάλογα μειώνει ἢ αὐξάνει τό ἱστορικό βᾶρος κάθε γεγονότος, δημιουργώντας μιά εἰδική κατασκευή. Τό «ρεπορτάζ» ὅμως πού κάνει εἶναι ἀληθινό, ἔγκυρο, ἀφοῦ σέ πλεῖστα φαίνεται νά τόν εἶχε ἐνημερώσει ὁ ἴδιος ὁ Πολυκάρπος, ἐνῶ ἦταν παρών στά τραγικά γεγονότα.

Ὁ «Βίος τοῦ ἀμαρτωλοῦ Πολυκάρπου» εἶναι ἕνα ιδιαίτερο κείμενο, σέ σημεῖο νά παρουσιάζει ἐκπλήξεις. Εἶναι πρῶτα μιά λογοτεχνική ἐπιτυχία στόν περιορισμένο ὀρίζοντα τῆς τότε ἀναγεννώμενης νεοελληνικῆς λογοτεχνίας. Πίσω ὅμως ἀπό ἐπιδράσεις ἀπό τήν σύγχρονη λογοτεχνία καί θέατρο, λανθάνει ὁ θεολογικός μίτος τοῦ ἔργου, ἡ σύγκριση μέ τήν θυσία τοῦ Ἀρχιερέα Ἰησοῦ Χριστοῦ μέ βάση τό κατά Ἰωάννην εὐαγγέλιο⁵. Δέν χρησιμοποιεῖ τόν θεολογικό λόγο γιά νά κάνει ἠθικές παραινέσεις γιά τήν προσωπική ζωή τῶν Πιστῶν, ἀλλά καλυμμένα θεωρεῖ τήν ζωή καί τόν θάνατό του ἐφαρμόζοντας τούς παραδοσιακούς ὅρους ἀναδείξεως νεομάρτυρα, ἐπικαλούμενος τούς εὐσεβεῖς λογισμούς τῶν Πιστῶν. Θέλει ἀκόμη νά προβληματίσει γιά τήν πορεία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἔμεινε στάσιμη στόν θεσμικό τομέα, ἀπό τίς αὐθαιρεσίες Ὀθωμανῶν ἠγεμόνων καί τίς ἀνομες φιλοδοξίες μερικῶν κληρικῶν⁶. Ἐπαγγέλλεται κάτι καινούργιο στήν ἀγιολογική-ἐγκωμιαστική παράδοση: Ἀντί νά ἐξάρει ἕναν ἀκόμη ἅγιο μάρτυρα ἢ, ὅπως γινόταν μέ τούς νεομάρτυρες, γιά νά στηριχθοῦν

³ βλ. Γουλούλης, *Αχιλλίου Πόλις*, 6, 2021, σσ. 218-219.

⁴ βλ. Γουλούλης, *Αχιλλίου Πόλις*, 4, 2020, σ. 206.

⁵ Γουλούλης, *Αχιλλίου Πόλις*, 5, 2021, σσ. 155-160.

⁶ Γουλούλης, *Αχιλλίου Πόλις*, 6, 2021, σσ. 221 κ.έ.

οί συνειδήσεις τῶν πιστῶν στήν πίεση πού βίωναν, ἀναδεικνύει ἕνα νέου τύπου τιμῶμενο στέλεχος τῆς Ἐκκλησίας νά ἐπιχειρεῖ ἀνανέωση θεσμική, ἀπελευθέρωση ἀπό τίς δαγκάνες τοῦ παλαιοῦ ὀθωμανικοῦ συστήματος, τό ὁποῖο εὐνοοῦσε τοπικούς δικτατορίσκους πού ποδοπατοῦσαν στήν πράξη τό φιρμάνι διορισμοῦ τοῦ τοπικοῦ ἐπισκόπου. Ἄντί νά σχολιάσει τόν προσωπικό του ἀγῶνα, τήν μοναστική ἀφιέρωση, ἐκεῖ ὅπου ἔγινε μοναχός, ἀναφέρει ἀναλυτικά τούς δασκάλους του, τά μέρη πού σπούδαζε, τήν συνεχῆ προσπάθεια γιά μόρφωση ἀπό μικρό παιδί, καί μετά ὡς δημιουργικό στέλεχος τῆς Ἐκκλησίας, ἐστιάζοντας πῶς προήχθη σέ ἀνώτερες θέσεις ὡς κληρικός. Εὐτύχησε μέ τήν ἐντιμότητα τοῦ χαρακτήρα του, τήν καλή οἰκονομική διαχείριση, ἔνεκα τῶν ὁποίων οἱ ἀνώτεροί του τόν προήγαγαν⁷. Ἐκεῖ πού σέ ἀγίους ἐξαίρονται ἡ ἀπό γεννήσεως ἀφιέρωση, οἱ ἀρετές καί οἱ πνευματικοί ἀγῶνες, ἐδῶ τονίζεται πῶς ἐκ χαρακτῆρος ἀντιδροῦσε στίς ὑπερβασίες τοῦ ὀθωμανικοῦ καθεστῶτος εἰς βάρος τῶν θεσμῶν τῆς Ἐκκλησίας, μέ πῶς ἐξωφρενική περίπτωση ὅταν ὁ Ἀλῆ πασᾶς τόν ἀνάγκασε νά ἀλλάξει τόν νόμιμο ἐπίσκοπο Σταγῶν μέ τόν Ἄνθιμο. Αὐτό τοῦ ἀποδίδει ὡς μαρτύριο πού ζοῦσε, καί δὴ ἐκούσιο, ὅπως ἄλλων νεομαρτύρων, τό προσωπικό του μαρτύριο συνειδήσεως πού ἐκδηλωνόταν μέ μιᾶ ἰδιαίτερη «σαλότητα» νά ἐναντιώνεται στούς Ὀθωμανούς ὑπαλλήλους, νά ὀρίζει τά πράγματα μέ τό ὄνομά τους. Σάν νά ἦταν θεατρικός ἥρωας, ὁ «Ἀλβανός» μαχητής στρατιώτης τῆς Ἐκκλησίας, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄ τοῦ «ἀπονέμει» αὐτή τήν ὀνομασία⁸. Ἐκπληξη εἶναι πού ὁ Πολύκαρπος ὡς μητροπολίτης Λαρίσης ἀλλά καί ἄλλοι, π.χ. ὁ πρῶν Θεσσαλός ἱεράρχης Παῖσιος Σταγῶν ἐκ Κλεινόβου, εἶναι ὑπό τήν ἄμεση ἐπίδραση ἑνός «αἰρετικοῦ» κεμένου ὅπως εἶναι ἡ *Ἑλληνική Νομαρχία*, πού ἀποσκοπεῖ στήν ἐξέγερση ἀπό τόν συμβιβασμό καί τήν ἠττοπάθεια ἀπέναντι στόν κατακτητή⁹. Ἀπέχει, λοιπόν, ἀπό τοῦ νά περιγράψει τά πνευματικά ὄρια ἑνός ἐπισκόπου. Μόνον στό τέλος, ἀδιόρατα ὑποβάλλει ἀνεπαίσθητα ἕνα «σημεῖον», ὅταν δηλαδή τό ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ φέρνει τήν ἀποτυμηθεῖσα κεφαλή τοῦ Πολυκάρπου στό μέρος πού ἦταν ὁ κορμός τοῦ σώματος. Ὁ ἐμφανής ρεαλισμός του ὑποδηλώνει ἐπιστροφή στό ἦθος τῆς Ἐκκλησίας.

⁷ Γουλούλης, *Ἀχιλλίου Πόλις*, 4, 2020, σσ. 210-212. Ζέγκος, ὁ.π., σσ. 30-31.

⁸ Γουλούλης, *Ἀχιλλίου Πόλις*, 5, 2021, σσ. 149-155. Γουλούλης, *Ἀχιλλίου Πόλις*, 6, 2021, σσ. 223 κ.έ.

⁹ Ὁ Παῖσιος Σταγῶν εἶχε στήν κατοχή του τήν Ἑλληνική Νομαρχία, ἀλλά ὁ Πολύκαρπος ὅπως διαγράφεται στόν «Βίο», τήν ἔβαλε σέ πράξη! Βλ. Γουλούλης, *Ἀχιλλίου Πόλις*, 6, 2021, σσ. 230-233.

Ὁ στόχος τοῦ Ἰγνατίου εἶναι νά μὴν ἐξάρει φανερά ἕναν εὐσεβῆ ἅγιο ἱεράρχη, ἀλλά ἕναν πολεμιστή, ἀγωνιστή ὑπὲρ τῶν θεσμῶν, γιά τὴν καλή λειτουργία τῶν ὁποίων τελεῖ ἰσόβιο ἀγῶνα, αὐθόρμητο σέ ἔργα καὶ λόγια. Γιά τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἱερομάρτυρα, ἀλλά διαφορετικοῦ τύπου, ἕναν λαϊκὸ χαρακτηριστῆρα, ἱερωμένο κοντά στό ποιμνιο, τόν ὁποῖο μάλιστα ἐξάρει, ἀντί γιά συναξάρι ἢ συναφές κείμενο, σέ ἕνα νεανικὸ ἔργο, ὥστε νά βρεθοῦν μιμητές πρωτίστως οἱ νέοι (στὴν Σχολή Τυρνάβου;).

2. *Τὴν πρώτη ἑκατονταετία τῆς Ἐπαναστάσεως*: Ὑπάρχουν δύο κριτικές. Προηγήθηκε αὐτή ἀπὸ τὸν Σπυρίδωνα Λάμπρο, πού εἶναι καὶ ἡ μοναδική ἀπὸ ἀκαδημαϊκὸ ἐρευνητή, καὶ πού δέν ἐξελίχθηκε σέ ἱστορικὴ μελέτη. Ἀπλῶς ἀφῆρξε μερικὰ θετικὰ σχόλια γιά τὸν Πολύκαρπο Δαρδαῖο στηριζόμενος μόνον στὴν ἔμμετρη βιογραφία πού εἶχε ἐκδοθεῖ στό περιοδικὸ «Πύρρος» (φύλλα 126/23 Σεπ. 1905, ἕως 142/12 Ἰαν. 1906): 1. ἀντιστάθηκε σθεναρῶς στὶς ἀντικεκκλησιαστικὲς καὶ ἀντεθνικὲς ἀπατήσεις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τοῦ Δράμαλη 2. ὑπέστη μαρτυρικὸ τέλος μετὰ τὸν ἀπαγχονισμό τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄ στὶς 14 Σεπτ. 1821 κατὰ τὴ γνώμη του (ἀντί τῆς 17/29 Σεπτ.)¹⁰. Ὁ Σπ. Λάμπρος θεωρεῖ τὸν Πολύκαρπο Λαρίσης ἐθνομάρτυρα.

Στὴν 100ετῆ ἐπέτειο τοῦ θανάτου τοῦ Πολυκάρπου (δεκαετία 1920-30), δημοσιεύεται τὸ βιβλίον τοῦ παπα-Σπύρου Ζέγκου, πού ἐκδίδει τὸν «Βίον τοῦ ἁμαρτωλοῦ Πολυκάρπου», συγκεντρώνοντας ὅλο τὸ ὑλικό, γραπτὸ καὶ προφορικὸ, γιά τὸν μητροπολίτη ἀπὸ τὴν πατρίδα τους, τὴν Δάρδα τῆς Β. Ἠπείρου¹¹. Προσπάθησε νά ἐξάρει σέ εὐρὺ κοινὸ τοὺς Δαρδιῶτες (στὴν Λάρισα καὶ γενικὰ τοὺς Ἠπειρῶτες), τὸν Πολύκαρπο ὡς ἱστορικὴ προσωπικότητα. Εἶχε προστρέξει παντοῦ νά ἐντοπίσει στοιχεῖα καὶ ἔγγραφα τοῦ Πολυκάρπου, μὰ καὶ εἶχε διασκορπιστεῖ τὸ ἀρχεῖο του, ἀξιοποιώντας ὅλες τὶς διαθέσιμες προφορικὲς καὶ γραπτὲς μαρτυρίες γιά τὸ ἄξιον, ὅπως θεωρεῖ, τέκνον τῆς πατρίδας του, τῆς Δάρδας. Ὡς κατιῶν συγγενῆς του, δισέγγονος τῆς ἀδελφῆς τοῦ Πολυκάρπου Χριστίνας¹², θέλει νά καταξιώσει τὸν παλαιὸ Δαρδιῶτη μητροπολίτη στοὺς συντοπίτες του. Στό τέλος τοῦ βιβλίου του ἐστιάζει στὴν Δάρδα, τὴν κοινότητα τῆς ὁποίας περιγράφει «μετὰ εἰκόνων», θεωρώντας ὅτι ὁ Πολύκαρ-

¹⁰ Σπ. Λάμπρος, *Νέος Ἑλληνομνημιων ΙΑ΄* (1914), σσ. 489-491. Πρβλ. *Γουλούλης, Ἀχιλλίου Πόλις*, 4, Νοε. 2020, σ. 206.

¹¹ Ζέγκος, ὁ.π., σσ. 97 κ.έ.: «Μέρος Δεύτερον. Δάρδα. Σύντομος περιγραφή ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της».

¹² *Γουλούλης, Ἀχιλλίου Πόλις*, 4, 2020, σσ. 205, σημ. 2.

πος πρώτα είναι γόνος της ηπειρωτικής κοινότητας. Ο ίδιος αισθάνεται Έλληνα πολίτη, ως μέλος της Διασποράς των Λαρισιωτών.

Ο μητροπολίτης Λαρίσης Αρσένιος (1914-1934) κατενόησε άμέσως τί κόμιζε ο ήρωϊκός προκάτοχός του, ότι υπήρξε ανανεωτικός στον χῶρο του πατριαρχείου, αρνούμενος να εγκαταλείψει τον λαό του στην πιο δύσκολη ῶρα. Έτσι προώθησε τί δημοσίευση του «Βίου» υπό τήν αιγίδα της Μητροπόλεως Λαρίσης, θέλοντας να τιμήσει τον ἔθνομάρτυρα. Πιθανόν ο ίδιος ο Σπύρος Ζέγκος ἀποτάθηκε στον μητροπολίτη.

* * *

3. *Τήν μεταπολεμική περίοδο:* Στο β' μισό του 20ού αιώνα εμφανίζονται δύο έντελως διαφορετικές θέσεις. Από τήν μιά, επιχειρείται εκ νέου ή δημόσια τιμή του μητροπολίτη στή Λάρισα μέ προτομή του. Από τήν ἄλλη, σέ πιο κριτική στάση ἔρχονται ιστορικοί ἔρευνητές κυρίως ἀπό τήν περιοχή της Λαρίσας. Είναι ἐποχή μετά τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν ή ἀντιμετώπιση του Πολυκάριπου ἐπιρραζείται ἀπό τά ὑπάρχοντα πολιτικά στερεότυπα, μέ κριτική ἀπό ἀνεξάρτητους ἔρευνητές, πολιτικοποιημένους. Ο ὑπάρχων Ψυχρός Πόλεμος καί ο ἔσωτερικός Ἐμφύλιος δημιούργησαν ἰδεολογικό διχασμό καί πολιτική στράτευση. Ένα ἰδιαίτερο ἱστορικό πρόσωπο σέ ταραγμένη περίοδο ὅπως ο Πολύκαρπος, προκαλεῖ ὄσους ἀναδιφοῦν τό παρελθόν ἀνάλογα.

Από τήν κυβερνώσα τάξη προήλθε προσπάθεια νά ἀναδειχθεῖ ὁ τρόπος πού ο Πολύκαρπος τελείωσε τόν δρόμο του, ὁ ήρωϊκός θάνατός του, ὡς πρότυπο γιά τούς νεώτερους. Μία γενιά μετά τήν δημοσίευση του «Βίου» ἤλθε ή ῶρα νά σπηθεῖ ή προτομή του, πού ἔγινε ἀπό τόν γλύπτη Μιχάλη Τόμπρο (1889-1974) μέ συνδρομή του ἐπιχειρηματία Ἡλία Καλέσκα, καί τοποθετήθηκε (13 Μαρτίου 1956) ἀπέναντι ἀπό τόν σημερινό Μητροπολιτικό ναό του Ἁγίου Ἀχιλλίου, τιμώμενος ὡς ἔθνομάρτυρας. Τώρα πρωτοστατοῦν οἱ δημοτικές Ἀρχές της Λαρίσας¹³, ἀλλά είναι ένα παράδειγμα πού ἐμπνέει τήν κυβερνώσα τάξη, ὁ ἠγέτης νά ἐνώνει τό κοινωνικό σύνολο ἔως θανάτου. Ήταν γενιά πού εἶχε περάσει διά πυρός καί σιδήρου.

Λίγα χρόνια ἀργότερα ὑπῆρξαν ἀπό τοπικούς ἱστορικούς ἔρευνητές διά-

¹³ Διμ. Χατζηγιάννης, «Ο Λαρίσης Πολύκαρπος, ὁ Βορειοηπειρώτης ἔθνομάρτυς του Εἰκοσιένα», *Ἡπειρωτική Ἑστία*, Ε' (1956), σσ. 550-551, 550. Πρβλ. Βάσω Πανάγου, «Ἡ Δημόσια γλυπτική στήν πόλη της Λαρίσας. Ὁ γλύπτης Μιχάλης Τόμπρος καί ή προτομή του Μητροπολίτη Λαρίσης, Πολύκαρπου Λαρισαίου», (Ἡλεκτρονική Ἐφημερίδα) *Larissanet*, 12 Ἰουνίου 2021 (Πρβλ. google).

φορες ένστάσεις, αν και από αξιόλογους διανοουμένους. Ενδιαφέρουν δύο θέσεις, έφρόσον παραθέτουν στοιχεία πάνω σέ αρχαιακό ύλικό πού δούλευαν. Εΐναι οί πρῶτες πού αντιμετωπίζουν τόν Πολύκαρπο ως ιστορικό δρῶντα. Ή μία κριτική εΐναι αρνητική, ή άλλη ούδέτερη, ουσιαστικά άφορῶσα τούς θεσμούς στήν ΄Υστερη Τουρκοκρατία.

Ό πρῶτος πού αντιμετωπίζει τόν Πολύκαρπο ως εκπρόσωπο συντηρητικής έως αντιδραστικής πολιτικής τής τότε διοικούσας εκκλησιαστικής αρχής εΐναι ό εκ Λαρίσης Μ. Παπαϊωάννου (1912-1995), αντιστασιακός στήν Κατοχή, δημοσιογράφος καί κριτικός λογοτεχνίας, σχολιάζοντας τά όσα έντοπίσθηκαν στό αρχιακό ύλικό πού έρεύνει καί δημοσίευσε από τόν κώδικα τοῦ Ίωάννου Οικονόμου¹⁴. Δέν άποφεύγει νά τόν θίξει ως ιστορική μορφή, έφρόσον στήν αρχή τής σταδιοδρομίας του στήν Λάρισα δέχτηκε καταγγελίες για βαρεία φορολογία, αν και όχι για ύπεξάιρεση χρημάτων. Ώστόσο ή έπιχειρηματολογία γίνεται έξ αναλογίας: επειδή κάτι παρόμοιο συνέβη στήν Φιλιππούπολη, όπου αντικαταστάθηκε ό μητροπολίτης Χρύσανθος μέ τόν Παΐσιο Σταγών ύστερα από έξέγερση τών έσναφίων τό 1816¹⁵, κάτι αντίστοιχο συνέβη καί στήν Λάρισα μέ τόν Πολύκαρπο! Ό Μ. Παπαϊωάννου δέν λαμβάνει ύπόψη τήν ύπόλοιπη δράση του για τήν κάθαρση τής Έκκλησίας, άκόμη καί όσα αναφέρει ό ούδέτερος Άγγλος γιατρός Η. Holland, δίνοντας μία θετική εικόνα τοῦ ανθρώπου καί τοῦ όλου κλίματος πού ως μητροπολίτης έτρεφε στή Λάρισα, στό έπισκοπεΐο, δίνοντας θέση καί έλεύθερη άποψη του σέ τοπικούς διανοουμένους, άκόμη καί στόν γιατρό τοῦ Βελή πασα, τόν Ίωάννη Βηλαρα. Ένδεικτική θέση τής υπερκριτικής τοῦ Μ. Παπαϊωάννου εΐναι τό έξής: «...άντί νά καταφύγει στα βουνά μέ τούς επαναστάτες, πήγε νά καθήσει στόν άδειο θρόνο τοῦ Λαρίσης, αναγκασμένος πάντοτε νά ύπηρετεΐ τούς Τούρκους. Μά οί Τούρκοι δέν εΐχαν καί μεγάλη ανάγκη τΐς ύπηρεσίες του»¹⁶. Καί φυσικά αντιπαρέρχεται τό, αν ό Πολύκαρπος έφευγε στα βουνά, τί συνέπειες θα εΐχε για τόν λαό τής Λάρισα καί τής Θεσσαλίας, όπου ήταν νωπά άκόμη τά τραγικά γεγονότα τών σφαγών στα Όρλωφικά. Όταν κανείς εΐναι πολιτικοποιημένος, εις τό όνομα

¹⁴ Ίωάννου Οικονόμου Λαρισσαίου (1783-1842), Έπιστολαί διαφόρων Έλλήνων Λογίων, ανώτατων κληρικῶν, Τούρκων διοικητῶν, εμπόρων καί έσναφίων (1759-1824). Ανέκδοτος χειρόγραφος κώδικας. Μεταγραφή-παρακολούθηση-πρόλογος Γιάννη Α. Αντωνιάδη, φιλολογική παρουσίαση-μελέτη-πίνακες Μ.Μ. Παπαϊωάννου, Γιάννης Αντωνιάδης, Αθήνα 1964 (στό έξής: Παπαϊωάννου).

¹⁵ Παπαϊωάννου, ό.π., σσ. μς-μς', ρκβ' ρκδ'.

¹⁶ Παπαϊωάννου, ό.π., σσ. ρκδ'.

ένος αγώνα ακόμη και πατριωτικού, δέν υπολογίζει τις παράπλευρες απώλειες στους αμάχους, αίματοχυσίες. Είναι προφανές ότι μεταφέρει ανάλογη θέση πολιτικού χώρου.

Ο Μ. Παπαϊωάννου πιθανόν αγνοεί τον «Βίο του άμαρτωλού Πολυκάρπου», τον οποίο άλλωστε δέν εντάσσει στά λίγα συγγραφικά (λογοτεχνικά) έργα τής δεκαετίας 1810-1820/1, άν και ό συγγραφέας του ζεί και κινείται αύτή τίν περίοδο. Ός έκ τούτου, αγνοεί τό προέχον στοιχείο τής δραματικής σύγκρουσης του Πολυκάρπου μέ τόν Άνθιμο άφού: α) ήταν συνεργάτης του έξ άρχης στί Λάρισα, αλλά για κάποιον σοβαρό λόγο έκδιώχθηκε β) ένω οί προσωπικές σχέσεις τους είναι τεταμένες, ό Άνθιμος έπιδιώκει τίν φιλία του Πολυκάρπου.

Στήν πραγματικότητα συμβαίνει κάτι έκπληκτικό! Ένώ ούσιαστικά ό Μ.Μ. Παπαϊωάννου είναι αύτός πού θεμελιώνει μέ τά λίγα διαθέσιμα στοιχεία για τά χρόνια 1810-1820 τόν «Κύκλο τής Λάρισας», τίν ομάδα των τοπικών Λογίων, αγνοεί τίν ένταξη σέ αύτόν τόν κύκλο του λογίου ιεροδιακόνου Ίγνατίου. Κυρίως όμως τόν προστατευτικό, συνδετικό και συνεργατικό ρόλο του Πολυκάρπου στήν συγκρότηση του Κύκλου, ό όποιος λειτουργεί άκριβώς σέ αύτή τίν λαμπρά δεκαετία, χάρη στήν άκτινοβολία του εύρισκόμενου στήν πόλη λογοτέχνη ιατρού Ίωάννη Βηλαρά! Ένας έξ αυτών, ό Χριστόδουλος Κονομάτης, θεωρεί «έπίτιμο» άρχηγό τους τόν Πολύκαρπο¹⁷. Τό σχετικό κείμενο τό γνωρίζει καλά ό Μ. Παπαϊωάννου, άφού τό εξέδωσε, αλλά τό άντιπαρέρχεται, γιατί διαλύει τό αφήγημά του. Επίσης αγνοεί τό άδιαμφισβήτητο κύρος πού ό Γιάννης Βηλαράς απέδιδε στον Πολύκαρπο: «...πασκās για τίν αλήθεια»¹⁸.

Έναντι τής θετικά διακειμένης προς τόν ποιμενάρχη κοινής γνώμης ό Μ. Παπαϊωάννου φτάνει νά πιστεύει ότι ό Πολύκαρπος έκδιώχθηκε μερικά χρόνια άργότερα από τίν Λάρισα έξαιτίας τής άρχικής έναντιώσεως σέ Έλληνες βιοτέχνες και επαγγελματίες, μέ τίν συνδρομή του Βελή πασα, δηλαδή έκπροσώπους τής άστικής τάξεως, όπως ό παπα-Δημήτρης Οικονόμος, Χατζή-Γιαννακός, Ίωάννης Οικονόμος-Λογιώτατος, Χριστόδουλος Κονομάτης, οί όποιοι

¹⁷ Παπαϊωάννου, ό.π., σ. 319 (έπιστολή άρ. 185: 22 Μαρ. 1817 (Χριστ. Κονομάτης-Λαμία προς Ίω. Οικονόμου-Λάρισα): «Νέα δέν έχω, ειμή ό άγιος Λαρίσης κύρ Πολύκαρπος εις Τρίκκερι σήμερα έτοιμάζεται νά έκτελέσει τόν μυστικόν Νυπτήρα [Μεγάλη Τετάρτη] και άς ήναι εις βοήθειαν όλης τής συντροφιάς μας. Τόν έξαρχον τόν έστειλεν εις τίν Πόλην, και έλπίζει νά επιστρέψη εις τά ίδια...», βλ. Γουλούλης, Άχιλλίου Πόλις, 7, 2022, σσ. 267 κ.έ., 269.

¹⁸ Γουλούλης, Άχιλλίου Πόλις, 7, 2022, σσ. 270-271.

κατ' αὐτόν ἠγήθησαν τοῦ ἐθνικοῦ-ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα στὴν περιοχί¹⁹. Εἶναι προφανές ὅμως ὅτι μερικοὶ ἀπὸ αὐτοῦ καὶ ὅσοι φέρεται νὰ ἦταν Φιλικοὶ δὲν ἔκαναν κάτι στὴν Λάρισα. Ὁ Ἰωάννης Οἰκονόμος χαίρει γιὰ τὴν Ἐπανάσταση, ἀλλὰ παραμένει στὴν πόλη τοῦ ἀσφαλῆς μετὰ τὴν αὐτοθυσία τοῦ Λαρισαίου μητροπολίτη πού τράβηξε ἐπάνω του τὴν ἀντεκδίκηση τῶν Ὀθωμανῶν. Ἐπιβεβαιώνει τὴν τακτικὴ τοῦ Πολυκάρπου νὰ μὴ θέλει σέ πεδινὸ τόπο μάχης, διότι θὰ σφαιριζόταν κόσμος, ὅπως συνέβη ἀργότερα.

Τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα, ἡ κατατόμπη στὴν γέφυρα τῆς Λάρισας τοῦ Πολυκάρπου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐγκατέλειψε ἀλλὰ καὶ διέσωσε, μὴ φεύγοντας, τὸ ποίμνιό του ἀπὸ ἀντίποινα δὲν κρίθηκε ἀπὸ τὸν Μ. Παπαϊωάννου ὅτι ἦταν ἀρκετὴ νὰ θεωρηθεῖ ἀγωνιστικὴ πράξη.

Ὁ ἀείμνηστος Γιώργος Ντρογκούλης, ὡς ἐξαίρετος νομικός, ἔδωσε μία διάσταση πού λείπει ἀπὸ τοὺς Ἱστορικούς, ἀποφοίτους Τμημάτων Ἱστορίας, τὴν νομικὴ-θεσμικὴ. Ἔτσι συγγράφει μία σημαντικὴ καὶ τεκμηριωμένη μὲ ἀρχαιολογικὸ ὑλικὸ μελέτη γιὰ τὰ ἐσνάφια τῆς Λάρισας²⁰. Δὲν καταθέτει ἀρνητικὴ ἄποψη, ἀλλὰ ἐστιάζει στὴν πολιτικὴ-κοινωνικὴ πλευρὰ, τὴν ἀντίθεση ἐνὸς μητροπολίτη μὲ τοπικοὺς παράγοντες στὰ οἰκονομικὰ καὶ συναφῆ ζητήματα. Τὸν ἐνδιαφέρει ὅτι ὑπῆρχε μία παγιωμένη νοοτροπία τοῦ Ἱερατείου κατὰ τὴν Τουρκοκρατία²¹, γεγονός πού εἶχε συνέπειες στό κύριο ἔργο τους. Τὸ ὑπάρχον σύστημα ἀσφαλῶς εἶχε ἐπιβληθεῖ ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς μὲ τὴν προκαταβολὴ τῶν φόρων. Ὁ συγγραφέας γνωρίζει τὸν «Βίο τοῦ ἀμαρτωλοῦ Πολυκάρπου», ἀλλὰ ἐπικαλεῖται ἐπιλεγμένα στοιχεῖα του, μὴ λαμβάνοντας ὅμως ὑπόψη τὴν ποιητικὴ διάστασή του, τὸ μήνυμα πού ἀποπνέει. Ὁ «Βίος», ἀκριβῶς, δείχνει ἕναν μητροπολίτη νὰ ἀγωνίζεται ὑπὲρ τῶν θεσμῶν, πολεμῶντας τὴν κακὴ συνήθεια νὰ ἐπεμβαίνουν στὴν Ἐκκλησία Ὀθωμανοί, ὅπως ἐμφανίζονται οἱ Βελᾶ πασᾶς, Ἀλῆ πασᾶς, Ἄνθιμος καὶ Δράμαλης, καί, μάλιστα, ἐστιάζοντας στὴν πνευματικὴ βάση τοῦ θέματος, ὄχι στὴν οἰκονομική.

¹⁹ Μ.Μ. Παπαϊωάννου, «Ἀπαρχῆς τῆς λογοτεχνίας στὴ Λάρισα», *Πρακτικὰ τοῦ Α' Ἱστορικοῦ - Ἀρχαιολογικοῦ Συμποσίου Λάρισα: Παρελθὸν καὶ Μέλλον 26-28/4/1985*, Δῆμος Λάρισας, Λάρισα 1985, σσ. 371-373.

²⁰ Γιώργος Β. Ντρογκούλης, «Οἱ συντεχνίες στὴ Λάρισα στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιὰ τίς οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς δομὲς στὴν περιοχί», *Πρακτικὰ τοῦ Α' Ἱστορικοῦ - Ἀρχαιολογικοῦ Συμποσίου Λάρισα: Παρελθὸν καὶ Μέλλον 26-28/4/1985*, Δῆμος Λάρισας, Λάρισα 1985, σσ. 241-322, 284-294.

²¹ *Ντρογκούλης*, ὁ.π., σ. 287.

Θεωρεί, ακόμη, άσυμβίβαστη τήν συνεργασία του Πολυκάρπου με τις όθωμανικές Άρχές σέ Κων/πολη (εις βάρος του Άλῆ πασᾶ) καί μετά στήν Θεσσαλία (τήν εξέγερση στό Πήλιο)²². Ός αίτία τῆς μίνης του Δράμαλη δέχεται ότι υπῆρξε ἡ πρωτοβουλία του Πολυκάρπου νά σταλεῖ τό σῶμα τῶν καπεταναίων κατά του Άλῆ²³. Προφανῶς προέχει πού ἡ Ὑψηλή Πύλη εἶχε ἤδη αποφασίσει νά τιθασει τό σύστημα Άλῆ πασᾶ. Ἡ συνεργασία ὁμως του Πολυκάρπου με τίς Ὀθωμανικές Άρχές γιά τήν εκδίωξη του Άλῆ από τή Θεσσαλία εἶχε αποφασισθεῖ από τό Πατριαρχεῖο, αφού ἐθεωρεῖτο πλέον τύραννος²⁴.

Ἐστιάζοντας τήν ἔρευνά του στα οικονομικά, σχολιάζει τήν γνωστή διαμάχη γιά τήν φορολογία υπέρ τῆς Ἐκκλησίας πού ανέκυψε μόλις ὁ Πολυκάρπος ἐγκαταστάθηκε στήν Λάρισα (1ο ἔγγραφο στίς 15 Αὐγούστου 1812). Κάποιοι κάτοικοι τῆς Λάρισας, ἐλάχιστοι ὅπως φάνηκε καί εὐποροί, ἀντέδρασαν στίς ἐπιβαλλόμενες εισφορές στήν Μητροπολιτή με ἀναφορές στό πατριαρχεῖο, στίς ὁποῖες συνεπικουροῦσε καί ὁ τοπάρχης Βελῆ-πασάς²⁵. Ὑπάρχουν πολλοί παράγοντες πού μποροῦν νά ἐρμηνεύσουν τήν καταγγελία, σέ μιά ἐποχή ὕφεσης. Πάντως ὁ Βελῆς, ζώντας ἀστική ζωῆ σάν bon viveur, ἐνδιαφερόταν νά μὴν πιέζονται οἱ κάτοικοι με φόρους, ιδιαίτερα οἱ ἀστοί, ὥστε νά ἐπικρατεῖ ἡρεμία. Ός γιός του Άλῆ πασᾶ πού εἶχε αὐτονομηθεῖ ὡς ἓνα σημεῖο από τήν Ὑψηλή Πύλη ἤθελε νά ἔχει καλές σχέσεις με τούς τοπικούς κύκλους.

Τό πρόβλημα ὁ Γ. Ντρογκούλης τό ἀντιμετωπίζει ὡς παροδικό: α) δέν διαμαρτυρήθηκαν πιστοί από ἄλλες ἐπαρχίες τῆς Θεσσαλίας, ὑποκειμένες στόν μητροπολιτή Λαρίσης β) φαινομενικά υπῆρχαν «μαῦρα σύννεφα», πού «δέν ἔδειχναν ὁμαλί ἐξέλιξη στίς σχέσεις του λαοῦ με τόν νέο δεσπότη», ἀλλά στό ἴδιο ἔγγραφο τῆς 15ης Αὐγούστου 1812 οἱ καταγγέλλοντες, καταγράφεται,

²² Ντρογκούλης, ὁ.π., σσ. 92-293.

²³ Ντρογκούλης, ὁ.π., σσ. 284 κ.έ., 292-294.

²⁴ Γουλούλης, *Αχιλλίου Πόλις*, 4, 2020, σσ. 220-221.

²⁵ Γιά τήν ἀλληλογραφία βλ. Παπαϊωάννου, *Ἐπιστολαί διαφόρων*, ὁ.π., σ. 169 κ.ε. Ἰωάννης Ε. Ἀναστασίου, Ἡ ἀλληλογραφία του Βελῆ πασᾶ με τό Πατριαρχεῖο γιά τόν μητροπολιτή Λαρίσης Πολυκάρπο, *Πρακτικά του Α' Ἱστορικοῦ - Αρχαιολογικοῦ Συμποσίου Λάρισα: Παρελθόν καί Μέλλον 26-28/4/1985*, Δῆμος Λάρισας, Λάρισα 1985, σσ. 323-339, 327 κ.έ., 335. Γιά τό θέμα καί τήν ὅλη ἀλληλογραφία βλ. ἐπίσης Ντρογκούλης, ὁ.π., σσ. 284 κ.έ., 283-294. Ἔτσι ὅπως κατήγγελε, τόν ἐνδιαφέρει πού ὁ μητροπολιτής παίρνει περισσότερο φόρο από τόν ἴδιο, 200 πονγκία ἔναντι 800 ἢ καί 1000 του «καλογήρου»!, βλ. Παπαϊωάννου, ὁ.π., σ. 180: «...σικώσουν ἐπανάστασιν...», κλπ. Ντρογκούλης, ὁ.π., σ. 289. Πάντως ὁ Βελῆς δέν τόν ἐβλεπε ὡς ἀνταγωνιστή, διέθετε τεράστια περιουσία, βλ. Ἰω. Γιαννόπουλος, «Τά τσιφλίκια του Βελῆ πασᾶ υἱοῦ του Άλῆ πασᾶ», *Μνήμων* 2 (1972), σσ. 135-147.

εύχονται νά μείνει «*ἄχρι τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ὡς πατήρ μετά τέκνων*»²⁶. Ὁ H. Holland πάντως τόν Νοέμβριο-Δεκέμβριο τῆς ἴδιας χρονιᾶς βλέπει καλή ἀτμόσφαιρα στίς σχέσεις λαοῦ καί μητροπολίτη γ) σημειώνει ὅτι δέν γίνεται λόγος γιά «ἀνέχεια» τῶν Λαρισαίων, ὄρο πού δέν χρησιμοποιοῦν οἱ καταγγέλλοντες ἀλλά αὐτοί ἀναφέρουν ὅτι ζητᾶ «παράλογα κινήματα καί ὑπέρογκες ἀπαιτήσεις». Διαπιστώνεται ὁμως πώς οὔτε ἡ ἀπάντησι τοῦ πατριάρχου στίς 2 Ὀκτωβρίου 1812 κάνει λόγο γιά ἀνέχεια²⁷ δ) στήν ἔνστασι ὅτι τά χρήματα ὁ δεσπότης τά ἤθελε γιά ἀτομικά ἔξοδα πού δέν τά χρειαζόταν ἕνας ἄγαμος, τό πατριαρχεῖο δικαιολογεῖ τά ἔξοδα ἀπό παλαιότερα χρέη πού ἔπρεπε νά πληρώσει καί γιά τίς ἀνάγκες ἰδρυμάτων τῆς μητροπόλεως²⁸. Ἡ ἀπάντησι ἦλθε ὅτι ὀργάνωνε ὑποστήριξι τῶν φτωχῶν κατοίκων καί λειτουργίας σχολείων βασικῆς ἐκπαίδευσις, δηλαδή ὀριζόντια βελτίωσι, ἄνοδο βιοτικῆς ἐπιπέδου. (ἀνώτερο σχολεῖο ὑπῆρχε ἤδη στόν Τύρναβο)²⁹.

Ἡ καταγγελία ὁμάδας Λαρισαίων εἶναι ὡς ἕνα σημεῖο ὑποκειμενική. Οἱ ἀνάγκες τῶν ἀστῶν εἶναι πῶς αὐξημένες ἤδη στό ἀ' μισό καί στά μέσα τοῦ 18ου αἰ., ὅταν δημιουργήθηκαν τάσεις ἀστικῆς ἐξέλιξις, περιλαμβάνοντας ἕως καί μέρημα γιά τήν ἐξωτερική τους ἐμφάνισι³⁰. Ὁ H. Holland εἶδε τήν τάσι γιά εὐπρεπῆ ἐνδυμασία ἐντονη στούς Ὀθωμανούς³¹. Πῶς οὐσιαστικό ὁμως εἶναι ὅτι οἱ ἀστοί εἶχαν ἀνάγκες γιά κεφάλαια, ἐπιχειρηματικότητα, ἐμπόριο, κ.ο.κ. Στήν οὐσία ἡ ἀντίδρασί τους εἶναι μέρος τοῦ ἴδιου φαινομένου πού ἔκανε τούς ἀστούς καί ἐπιχειρηματίες τῆς Νότιας Ἑλλάδος νά εἶναι πρωτοπόροι στό νά προκρίνουν τή συμμετοχή τους στήν Ἐπανάστασι, ἀπορρίπτοντας, μεταξύ ἄλλων, καί τό συνολικό ὀθωμανικό φορολογικό σύστημα.

Ἡ Λάρισα στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰ. ἦταν ἤδη ἀρκετά μεγάλη ἐπαρχιακή ἑλλαδική πόλι μέ 5.000 οἰκίες, δηλαδή κάπου 20.000 κατοίκους. Οἱ Χριστι-

²⁶ Ντρογκούλης, ὁ.π., σ. 295.

²⁷ Ντρογκούλης, ὁ.π., σσ. 284, 285, 286. Παπαϊωάννου, ὁ.π., σσ. 170-171.

²⁸ Ντρογκούλης, ὁ.π., σ. 287.

²⁹ Παπαϊωάννου, ὁ.π. ἀρ. 143: Μάρ. 1814 (ἔγγραφο πατριάρχου Κυριλλου), σ. 195: «...τὴν πατρικὴν του εἰς ὅλους περιθάλην, τὴν πρόνοιαν ὅπου ἔδειξεν εἰς τοὺς χρεῖας ἔχοντας, καὶ ἀπόρους ἐν καιρῷ τῆς συμβάσεως τοῦ σίτου ἐλλείψεως, καὶ τῆς πείνης καὶ ἐπὶ πᾶσι τὴν σύστασιν τῶν κοινοφελῶν κατορθωμάτων, σχολείων φαμέν, καὶ τοιοῦτων ἄλλων ἅτινα μετὰ κρότου, καὶ θαύματος ἀναγγέλουσι... οἱ ... συμπατριῶται του».

³⁰ Τόν 18ο αἰ. οἱ Λαρισαῖοι καλλιεργοῦν ἀβρότιτες ὅπως ὁ στολισμός γυναικῶν (1756), βλ. Δημ. Καλούσιος, «Ὁ κώδικας τῆς Μητροπόλεως Λαρίσις», *ΕΒΕ 1472: 1647-1868*, Λάρισα 2009, σσ. 50-153.

³¹ Holland, *Ταξίδι στὴ Μακεδονία καὶ Θεσσαλία*, μετάφρασι Γιώργος Καραβίτης, πρόλογος-ἐπιμέλεια Τάσου Βουρνᾶ, Ἐκδόσεις Ἀφῶν Τολίδη, Ἀθήνα 1989 [Λονδίνο 1815], σσ. 120-123.

νοί ἦταν μειοψηφία, λιγότερο καί ἀπό τό 1/5 τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλά εἶχαν δυνατότητα νά συντηροῦνται ἐπαγγελματίες ἐνταγμένοι σέ συντεχνίες³², ἀφοῦ ἀναπτύσσουν οικονομικές σχέσεις πρὸς μία πολὺ μεγαλύτερη πελατεία ἀπὸ αὐτή μᾶς χριστιανικῆς κοινότητας, ἐνῶ ἐξυπηρετοῦν καί τοὺς κατοίκους πλήθους οἰκισμῶν καί πόλεων μέ ἑλληνική πλειοψηφία (Αμπελάκια, Τύρναβος, Ἐλασσόνα, Ἀγιά, Βελεστίνο κ.λπ.). Τό κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα τῶν Λαρισαίων Χριστιανῶν εἶναι ἱκανοποιητικό. Ἡ ἀνώτερη τάξη, κτηματίες, βιοτέχνες, ὅπως καί πρὸ μορφωμένοι, γιατροί, ἱερεῖς, δάσκαλοι, ἔμποροι, ἦταν συγκεντρωμένοι στὸν Τρανὸ Μαχαλᾶ, τὸν λόφο τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλίου³³. Ὁ Πολύκαρπος, ὅπως ἐκθέτει ὁ ἴδιος στὸν H. Holland, δίνει κάθε χρόνο τῶν 1/7 τῶν ἀκαθάριστων ἐσόδων (30.000 ἀπὸ 200.000 πιάστρα ἔσοδα ὅλης τῆς Θεσσαλίας) «γιά τὴν ἱκανοποίηση τῶν διαφορῶν ἀπαιτήσεων» πρὸς τὸν Ἀλῆ πασᾶ, τὸν περιφερειακὸ κυβερνητὴ τῆς Θεσσαλίας (Βελῆ) καί τὴν αὐλή τῆς Κων/πολῆς³⁴. Ἡ κοινότητα καί γενικά ὅλη ἡ Θεσσαλία εἶχε πόρους. Ἐπομένως ἡ ὑπόθεση δείχνει μᾶλλον τὸ ἀντίθετο, ὅτι ἡ οικονομικὴ κατάσταση τῶν Χριστιανῶν Λαρισαίων, σέ μία ἀγορὰ 20.000 κατοίκων, ἐκτός τῶν περιχώρων, εἶναι ἀναβαθμισμένη.

Ἡ κριτικὴ τοῦ ἐγκρίτου νομικοῦ καί ἐρευνητῆ ἔξαντλεῖται στὴν θεσμικὴ λειτουργία τῆς ἐποχῆς, τὴν ὑφέρπουσα ἄνιση κατανομὴ βαρῶν στοὺς πιστοὺς. Ἀλλὰ γι' αὐτὰ ὁ Πολύκαρπος ἔδωσε τὴν ζωὴ του.

Υπάρχει καί μία ἄλλη πιθανὴ παράμετρος πού δέν ἔχει ἐξετασθεῖ, καί ἴσως αὐτὴ δικαίως τὸν ἀείμνηστο Γ. Ντρογκούλη. Ἡ προαναφερθεῖσα πληροφορία τοῦ Ἰγνατίου Ἱερομονάχου ὅτι ὁ Πολύκαρπος ἀρχικά εἶχε πρωτοσύγκελλο τὸν ἐξ Ἰωαννίνων (δηλαδὴ ἀστό) Ἄνθιμο, τὸν ὁποῖο μετὰ ἐξεδίωξε ἀπὸ τὴν θέση του «διά τινὰ κατάχρησιν»³⁵. Ἡ «κατάχρησις» δέν σημαίνει ἀναγκαστικά αὐτὸ πού δηλώνεται σήμερα, οικονομικὴ, ἀλλὰ ὑπερβολή. Εἴτε ἐδῶ ἐντοπιζέ-

³² Γιά τὸν πληθυσμὸ καί τίς ἐπαγγελματικὲς συντεχνίες τῆς Λάρισας βλ. Ἐλένη Ἀγγελομάτη - Τσουγκαράκη, «Συμβολὴ στὴν Ἱστορία τῆς οικονομικῆς, κοινωνικῆς καί ἐκπαιδευτικῆς ζωῆς τῆς Λάρισας κατὰ τὴν τουρκοκρατία», *Μεσαιωνικά καί Νέα Ἑλληνικά*, 3, Ἀθήνα 1990, σσ. 255-331, 258-259 (πληθυσμὸς τὸν 19ο αἰῶνα), 264 κ.έ. (ἀγορὰ), 272 κ.έ. (συντεχνίες). Θεόδωρος Παλιούγκας, *Ἡ Λάρισα κατὰ τὴν τουρκοκρατία (1423-1881)*, τόμος Β', ἐκδόσεις Μάτι, Κατερίνη 2007, 601 κ.έ., 611-615. Ὁ Holland, 119-120 (1812) ὑπολογίζει ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ ἦταν τὰ 3/4 τοῦ συνολικοῦ, περίπου 3.000 οἰκογένειες, ἐφόσον Ἑβραῖοι καί Χριστιανοὶ ἦταν περίπου 1.000 οἰκογένειες.

³³ Παπαϊωάννου, ὅ.π., σσ. μθ', ρκ'-ρκά'.

³⁴ Holland, ὅ.π., σ. 107.

³⁵ Ζέγκος, ὅ.π., σ. 34: «κάποιοι Ἄνθιμος Ἰωαννίτης, ὅστις ἐχρημάτισε καί πρωτοσύγκελλός του, ὁ ὁποῖος διά κάποια καταχρησιν ἀπεβάλθη ἀπὸ αὐτόν...». Βλ. Γουλούλης, Ἀχιλλίου Πόλις, 5, 2021, σσ. 135-138.

ται ή αιτία του σκανδάλου είτε είναι άσχετο με τά οικονομικά θέματα, δείχνει ότι ο Πολύκαρπος νεοφερμένος στην Λάρισα αντιμετώπιζε αδυναμία εσωτερικού έλέγχου στην Μητρόπολη, δηλαδή όντως την κακή νοοτροπία που είχε επικρατήσει ακόμη και σε κληρικούς. Ύπηρχε κάποια αντίθεση με τους τοπικούς όπως ο παπα-Δημήτρης Οικονόμος. Φαίνεται όμως ότι σύντομα ο Πολύκαρπος επενέβη και διόρθωσε τά πράγματα, αφού ήδη στά 1812 ο Η. Holland βρίσκει θετικό κλίμα στην Μητρόπολη και τό ποιμνιο συστειρωμένο γύρω από τόν ποιμένα του, ενώ ο Ίωάννης Βηλαράς, με όξεία κάλαμο σε άλλους, τόν Πολύκαρπο τιμά και δή ως αγωνιστή «ύπέρ της αλήθειας».

Η προσπάθεια σύνθεσης μέσα από τό αρχαιακό ύλικό που αφορά στά ένάφια της Λάρισας αποδίδει τίν ιστορική γνώση πάνω σε όντως άρνητικό φαινόμενο. Βρισκόμαστε όμως σε μία εποχή άναθεωρήσεων και άνακεφαλαιώσεων για κάτι νέο που χρειαζόταν ή έλληνική κοινωνία. Εύγενής στόχος για έναν έθελοντή νομικό-ιστορικό, ό όποιος δέν κάνει τό σφάλμα νά τόν κατατάξει για τίν μή συμμετοχή του στην έλληνική επανάσταση, όπως κάνει ό Μ. Παπαϊωάννου. Ο Πολύκαρπος όμως είχε επιχειρήσει αυτό ακριβώς 150 χρόνια πριν.

* * *

Η ιδιαίτερη περίπτωση του Πολυκάρπου, μάλλον μοναδική, χάρι στον «Βίο» που είχε έμπνευση νά ξεράρει ό Ίγνάτιος Ιεροδιάκονος, δημιούργησε έρωτήματα στή σκέψη νεωτέρων, πέραν των δύο περιπτώσεων που αναλύθηκαν. Είναι όμως έτσι; Η κριτική στηρίζεται μέν στον «Βίο», αλλά οι ακαδημαϊκοί ή έστω έμπειροι έρευνητές γνωρίζουν τά όρια τέτοιων κειμένων και αποφεύγουν νά κάνουν κριτικές σε κείμενα με έκδηλη ποιητική και βιοματική θεώρηση. Έκει κάθε λέξη είναι ύπολογισμένη και πρέπει νά μετρηθεί σε άναφορά προς όλο τό έργο, δηλαδή άπαιτείται δομική ανάλυση. Αυτό του είδους τίν ανάλυση επεχείρησα στά τεύχη ύπ' άρ. 4, 5, 6. Έδειξε τό αντίθετο από ό,τι έχει επικρατήσει μέχρι τώρα: ό Πολύκαρπος ως ανώτερο στέλεχος του πατριαρχείου ανήκε στον ανανεωτικό χώρο!

Τό μεγάλο «αγκάθι» είναι γιατί ό Πολύκαρπος δέν έκδηλώθηκε ύπέρ της Έπαναστάσεως και είχε τή δική του κατευναστική γραμμή, που σε καμία περίπτωση δέν είναι καθεστωτική όθωμανική. Δέν δείχνει κατ' ανάγκην άν ήταν εναντίον της³⁶, αλλά γιατί αυτό άποφάσισε ζυγίζοντας τίς επελαύνουσες έξε-

³⁶ Γουλούλης, *Αχιλλίου Πόλις*, 7, 2022, σσ. 272-274.

λίξεις που ήταν χωρίς επιστροφή. Πιθανόν δέν πρόλαβε μέσα σέ ελάχιστους μήνες (Μάρτιος-Μάιος 1821) νά συλλάβει τί σίμαινε ή επανάσταση του 1821 ή δέν έκρινε νά τήν στηρίξει όπως ήταν στά πρώτα της βήματα, χωρίς προοπτική νά ριζώσει στήν πεδινή και άνυπεράσπιστη Θεσσαλία. Δέν επέλεξε νά αφήσει τήν πόλη του, όπως του προτάθηκε και όπως έκαναν άλλοι ιεράρχες, αλλά σκέφτηκε, όπως τονίζει ό Ίγνάτιος, τά αντίποινα εκ μέρους των Τούρκων στον πληθυσμό της Λάρισας και των περιχώρων. Η παρέμβασή του σέ Βελεστίνο-Πήλιο, όπου ειρήνευσε μέ τον Δράμαλη τήν περιοχή, λειτουργεί προς τό συμφέρον του ποιμνίου του, που ήταν εκτεθειμένο σέ χώρο απρόσφορο για πόλεμο, όπως αποδείχθηκε κι αργότερα.

Τό πιο σημαντικό, ή άπίστευτη όμολογία του νά αφιερώσει τήν θυσία του στό Δίκαιο του σουλτάνου, τόν κρίνει ως άρχιερέα του Θεού που εύχεται υπέρ της ειρήνης όλου του κόσμου, νά παίρνει πάνω του όλα τά άρνητικά στοιχεία του κόσμου. Στίς τελευταίες στιγμές της ζωής του δέν μπορεί κανείς νά συλλάβει τί σκεφτόταν πλέον, όταν όλα είχαν κριθεί. Έβλεπε ότι ή όργή του σουλτάνου θά απαιτούσε αίμα. Ό τραχύς άνθρωπος, όπως παρουσιάζεται, ως «Άλβανός» στρατιώτης, μέ συμπεριφορά στρατιωτικού εν ενεργεία, αγωνιζόταν τελικά για τήν ειρήνη, για τήν σωτηρία και αξιοπρέπεια του ποιμνίου του, δηλαδή εφαρμόζοντας τίς άρχές της Οικονομίας, δίνει προσφορά τόν εαυτό του³⁷. Έδω δέν υπάρχει περίπτωση νά κριθεί ως πολιτική πράξη, διότι κρύβει μία παράδοση αιώνων, νά είναι ό επίσκοπος αυτός που δίνει τί ζωή του για τήν ειρήνη του σύμπαντος κόσμου, και για τόν φίλο και τόν αντίπαλο. Επίσης στήν Όρθόδοξη παράδοση ισχύει ή «αίρεσις», ή επιλογή που κάνει ό επίσκοπος και γενικά ό κληρικός. Έτσι βλέπουμε αντίθετες ενέργειες, που όμως έχουν κάτι κοινό, τήν αγάπη για τό Ποίμνιο, τήν «Οικονομία» περί αυτού.

Δέν μπορεί νά γίνει εξέταση της θέσεως για τόν Πολύκαρπο ως νά μή δρω «έθνικά», αφού ζει σέ μία πολυεθνική κοινωνία. Τό ζήτημα όμως μετατίθεται στήν στρατευμένη ιδεολογία μερικων συγγραφέων, ή όποία στηρίζεται στήν κριτική που κάνουν για τήν Έπανάσταση, πάνω στήν γνώμη που έχουν αποκτήσει οι ίδιοι οι Έλληνες. Εν όλίγοις άφορα στό ιστορικό αφήγημα που επικράτησε τόν 19ο και 20ό αιώνα, τόν στον Δημόσιο χώρο όσον και σέ κύκλους διανοουμένων. Η τελική επιλογή των επαναστατών ήταν σαφώς υπέρ του έθνικού κράτους που συνέστησαν στήν Νότια Ελλάδα στα 1821-1830, αποκλείοντας άλλες περιοχές που έλεγχε τό Πατριαρχείο, και τό όποιο

³⁷ Γουλούλης, *Άγιλλίου Πόλις*, 5, 2021, σσ. 160 κ.έ.

—όπως ήταν φυσικό— δέν συμφωνούσε στις νέες εξελίξεις. “Όμως κύκλοι διανοουμένων, άκόμη και σχολικά έγχειρίδια τά όποια προωθούσε ή τότε κατάσταση, μέχρι τίν περίοδο 1967-1974, έθιγαν τόν ρόλο τής Έκκλησίας ως άρνητικό. Δέν προσφέρθηκαν νά δοϋν και τίν άλλη διάσταση, τί μέγγενη σπίν όποία βρισκονταν τότε οί έπικεφαλής τής, έχοντας νά κάνουν μέ τίν σωτηρία και άσφάλεια ψυχών Χριστιανών σέ όλο τό Όθωμανικό κράτος. Στο ίδιο έλλαδικό έθνικό κράτος και τίν άστική τάξη πού πρωτοστάτησε απέβλεπαν βέβαια και οί τής Άριστερας, έφόσον συνεχίζουν σέ νέο επίπεδο τό αφήγημα του έθνικού κράτους. Σύμφωνα λοιπόν μέ τό γενικό έθνικό αφήγημα, ή αυτοθυσία του μπτροπολίτη Λαρίσης δέν καταλογίζεται ως έθνική δράση: δέν πήρε τά όπλα όπως άλλοι κληρικοί, συνέδραμε νά καταπαύσει ή στάση σπίν Άνατολική Θεσσαλία! Αποδείχθηκε όμως ότι ήταν στρατευμένος, επηρεασμένος από τίν *Έλληνική Νομαρχία*, αλλά γνωρίζοντας ως εκκλησιαστικός τί σημαίνει *Οικονομία*, ενεργεί σύμπτυξη δυνάμεων, γιά νά σώσει τόν λαό του.

Πέρα από τόν μπτροπολίτη Λαρίσης οί Όθωμανοί ως κυρίαρχοι στον έλλαδικό χώρο από τόν 14ο αιώνα έως τόν 19ο αιώνα είχαν μέν Όρθοδόξους, πολίτες β΄ κατηγορίας, αλλά υπήρχε παλαιά παράδοση συνεργασίας μεταξύ των, ή όποία θά συνεχιζόταν και άργότερα. Μία τάξη Έλλήνων Όρθοδόξων ένιωθε τίν ιδιαίτερη αποστολή τής στο Όθωμανικό κράτος³⁸. Πώς νά έκαναν άλλως, αφού πριν έλθουν οί Όθωμανοί ή γη ήταν δική τους! Άν μπορούσαν νά μίν άλλαξοπιστίσουν, τό Όθωμανικό κράτος ήταν και δικό τους.

Ό Πολύκαρπος έναντιώθηκε στο ύπάρχον σύστημα όπως έμπεδωνόταν σπίν πράξη από μερικούς άξιωματούχους, αλλά ήταν νομιμόφρων, ενεργώντας ως συνειδητό μέλος τής Έκκλησίας και επικαλούμενος τόν νόμο του καίσαρος, του σουλτάνου, όχι διά ίδιον όφελος, αλλά γιά τό καλό τής Έκκλησίας. Έτσι έξηγεϊται πού ένήργησε μόνον σέ ό,τι του άναλογοϋσε, αλλά αυτό πού έκανε ήταν υπέρτατα ριμοκίνδυνη στάση. Πάλεψε έναντιόν του Άλη πασα πού τόν άνάγκασε νά εκθρονίσει τόν νόμιμο επίσκοπο Σταγών και νά χειροτονήσει νέο επίσκοπο τόν Άνθιμο. Άγωνίστηκε μέχρι τέλους και τόν νίκησε και αυτόν και τόν ευνοούμενο του. Έπέβαλε τίν κανονική τάξη. Η προσκόλληση σπίν νομιμότητά του έξασφάλιζε τό αυτοδιοίκητο, άκόμη και τίν απόκρουση τής αυθαρεσίας των Όθωμανών. Η παράδοση πού καταγράφει ό τοπικός Άγιώτης λόγιος Χατζημιχάλης, παραποιημένη βέβαια, αναφέρεται στο ότι ήθελε τί

³⁸ Χρήστος Κυπραϊός, *Η ιδεολογία του έλληνοτουρκισμού: από τόν Γεώργιο Τραπεζούντιο στον Δημήτρη Κιτσίκη*, Έξοδος, Άθήνα 2019, σσ. 73-81.

συνεργασία με τούς Όθωμανούς, όπως τόν Βελή πασα³⁹. Ο «Βίος» όμως δείχνει ότι και με τόν Βελή δέν υπήρξε καλή συνεργασία.

Στήν πράξη ό Πολύκαρπος συντονίζεται πρός όσα γίνονταν τίν εποχή αὐτή, όπου δρᾶ ό Γεώργιος Ἀφθονίδης (1789-1867), πεθερός του Κων/νου Παπαρηγοπούλου, μέγας γραμματικός του Πατριαρχείου στήν πρώτη 30ετία του 19ου αἰ., εκπρόσωπος έννέα πατριαρχών, προσπαθώντας νά επιβάλει βελτιώσεις, όπως τούς πρώτους κανονισμούς διοικήσεως (είσαγωγή του λαϊκού στοιχείου στήν διοίκηση, επιτροπή λαϊκών και κληρικών, μισθοδοσία πατριάρχη κ.ο.κ.). Ήταν μία πρώιμη μεταρρύθμιση πρὶν ἀκόμη ἀπό τίν Τανζιμάτ (ἀναδιοργάνωση-ἐκσυγχρονισμός που ὀδηγοῦσε στήν φιλελευθεροποίηση τῶν κρατικῶν δομῶν, ἐξάλειψη τῶν θρησκευτικῶν διακρίσεων κ.λ.π., 1839-1856)⁴⁰. Πιθανόν αὐτές τίς ζυμώσεις ἔχει ὑπόψη του ό Ἰγνάτιος καί ἀποφασίζει νά γράφει τό κείμενο ὡς ἀνάγνωσμα τῆς νεολαίας περισσότερο κι ὄχι τῶν πιστῶν, δηλαδή σέ ἕναν πῶ ἀνοικτό χῶρο. Ἀσχετα του τί πίστευε ό Πολύκαρπος γιά τίν Ἐπανάσταση του 1821, μά καί υπήρξε ἡ μεταγενέστερη οικογενειακή παράδοση στήν Δάρδα ὅτι ἦταν Φιλικός, σημασία εἶχε ὅτι σέ ἕνα πρότυπο κυρίως γιά νέους κείμενο προβαλλόταν ό ἀγώνας γιά τίν ὀργάνωση τῆς διοίκησης καί γιά ἐπιβολή ἀρχῶν τῆς Ὁρθόδοξης ἐκκλησιολογίας.

Ο Πολύκαρπος δέν θά εἶχε κανένα λόγο νά ὑποστηρίζει ἄμεσα καί χωρίς ὄρους τό ἐθνικό κράτος που δημιουργήθηκε στήν Νότια Ἑλλάδα. Τό ἀρχικό πρόγραμμα τῆς Ἐπαναστάσεως δέν προέβλεπε δημιουργία του. Ο Θεσσαλός Ρήγας Φεραίος ἤθελε τίν ἀκεραϊότητα τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, όπως τό ἴδιο δέχονταν καί ἡ Φιλική Ἐταιρεία, ἡ ὁποία στίς ἀρχές του 1821 σύμφωνα μέ ἕνα σχέδιο ἐπίδωκε νά καταληφθεῖ ἡ Κων/πολη ἢ ἀκόμη καί ἡ Ἑλληνική *Νομαρχία*, που εἶδαμε ὅτι πλησιάζουν ό Πολύκαρπος καί ό Παῖσιος Σταγῶν.

Τό γεγονός ὅτι ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση ἔλαβε μία διαφορετική πορεία ἀπό αὐτή που εἶχε προγραμματισθεῖ ἐξοβέλισε ὅσους δέν συντάχθηκαν γιά

³⁹ Γιάννης Σακελλίων, «Θεοδώρου Χατζημυχάλη “Ἡ Κατάρτα καί τό ἀνάθημα”, εἰσαγωγή - σχόλια - ἐπιμέλεια», *Θεσσαλικά Χρονικά*, 12 (1981-1982), Ἀθήνα 1982, σσ. 77-121, 105-109. Πρὸβλ. τίν κριτική ἀναθεώρηση *Ἀναστασίου*, ὁ.π., σσ. 324-327. *Γουλούλης, Ἀχιλλίου Πόλις*, 5, 2021, σσ. 148-149, σημ. 40, όπου βιβλιογραφία.

⁴⁰ *Γουλούλης, Ἀχιλλίου Πόλις* 5, 2021, σσ. 145-146. Πρὸβλ. Δημήτριος Σταματόπουλος, *Τό Βυζάντιο μετά τό ἔθνος. Τό πρόβλημα τῆς συνέχειας στίς βαλκανικές ιστοριογραφίες*, Ἐκδόσεις Ἀλεξάνδρεια, Ἀθήνα, 2009, σσ. 64-65. Ο Σπυριδῶν Ζαμπέλιος δέν ἀνῆκε στήν ομάδα αὐτή, ἀφοῦ τό 1852 διατύπωσε τίν θεωρία του ἑλληνοχριστιανισμοῦ, δεχόμενος ἐνιαίο σῶμα διαχρονικά τόν ἐξελισσόμενο ἑλληνισμό σέ συνύπαρξη μέ Ρωμαίους καί μετά Σλάβους Ὁρθόδοξους, τίν Μεγάλη Ἰδέα, βλ. Ν. Σβορώνος, «Ο Σπυριδῶν Ζαμπέλιος», *Μνήμων*, 14 (1992), σσ. 11-20.

διάφορους λόγους μαζί της με τήν τελική έκβαση. Έτσι εξηγείται γιατί έθνικός ιστοριογράφος κατέστη ό Κ. Παπαρρηγόπουλος (1815-1891), Κων/πολίτης μόν αλλά πού έζησε σέ Όδισσό (1821 κ.έ.) καί Έλλάδα (1830 κ.έ.), τόν όποιο ένδιαφέρει ή συνέχεια τού έλληνισμού. Δέν έγινε όμως ό Μανουήλ Γεδεών (1851-1943), ό όποίος ως πολίτης τού Όθωμανικού κράτους έβλεπε τήν όργανική συνέχεια αυτού από τό Βυζάντιο καί ήταν κατά τού έθνικού κράτους⁴¹.

Τό αποτέλεσμα ήταν ότι ή Έπανάσταση τού 1821 άντιμετωπίσθηκε ως νά ήταν ή μοναδική αλήθεια όχι με βάση επιστημονικά δεδομένα αλλά ως αυτόνοπο, περίπου κατανοποτό με τρόπο πού γίνονται οί όμιλίες στίς έπετείες τής Έπαναστάσεως. Δηλαδή «μεθώντας με τό άθανατο κρασί τού Εικοσιένα». Οί όμιλητές εξαίρουν τό θυμικό των άκροατών με έπιλογή στοιχείων πού δέν τεκμηριώνουν ή όλοκληρώνουν όπωσδήποτε τήν ιστορική πραγματικότητα, καί χωρίς νά τούς ζητώνται ευθύνες. Η δίκαιη έπανάσταση είναι μία άλλη υπόθεση, κι άλλο είναι τό Δίκαιο πού εκπροσωπει ή μέχρι τότε νόμιμη έξουσία, ή Όθωμανική. Καί κάτι άλλο, υπήρξε έπιλογή των Όρθοδόξων καί δή άνωτέρων κληρικών νά χειριστούν μία βόμβα πού έξερραγη στά χέρια τους. Στο σημείο αυτό είτε ή Άστική παράταξη είτε ή Αριστερά στήν διάρκεια τού β΄ μισού τού 20ου αιώνα επιβάλλουν τό δικό τους πρότυπο. Στήν ουσία όμως ή δεύτερη συνεχίζει σέ νέο περιβάλλον τό έθνικό αφήγημα τής Άστικής τάξεως. Έτσι άκόμη καί οί περιγραφόμενες –σέ όμιλίες ή σέ σχολικά έγχειρίδια για λόγους παιδαγωγικούς– θυσίες των Έλλήνων, ή αυταπάτησή τους, μεταφράστηκαν όπως οί έσωτερικοί κοινωνικοί άγώνες, πού είναι μία άλλη υπόθεση. Δέν γίνεται άντιληπτή ούτε ή μία ούτε ή άλλη θέση ως έπισφαλής, γιατί καί οί δύο χώροι διαπνέονταν από πατριωτισμό, όπως τόν έννοούσε ό καθένας. Η στράτευση, ό πατριωτισμός, τό δικαίωμα, δέν ταυτίζονται άπαραίτητα με τήν έπιστήμη τής Ιστορίας. Διαφορετικά σπίνονται πατριωτικές ή κομματικές-πολιτικές θέσεις. Είναι δεκτές καί οί δύο, άρκεί νά τηρούν τίς άπαραίτητες άποστάσεις από τήν πραγματική Ιστορία, αυτή πού καλλιεργείται σέ πανεπιστήμια, έρευνητικά κέντρα.

Η τάση για ήθική δικαίωση, άσύμβατη με τήν μελέτη τού ιστορικού γίνεσθαι, δέν λαμβάνει υπόψη ό,τι συμβαίνει σέ κάθε μαζικό κίνημα, άγνοεί διάφορες λεπτομέρειες, ή άκόμη καί τήν μη όρατή πλευρά των έπαναστατών. Λόγου χάριν, δέν τονίζεται καθόλου τί στοίχισε ή ένάντιωση με τόν σουλτάνο, όχι μόνον στή δεκαετία 1821-1830, αλλά μέσα σέ μία 100ετία (1821-1922), αφού

⁴¹ Σταματόπουλος, ό.π., σσ. 41 κ.έ.

ἀκολουθώντας τόν δρόμο τοῦ 1821 στήν οὐσία χάθηκε γιά πάντα ἕνα δεύτερο ἑλληνικό κράτος στήν ἄλλη πλευρά τοῦ Αἰγαίου. Ἡ ἀκόμη μέ τήν ροπή πού πῆραν τά πράγματα μετά τόν Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο προσβλήθηκαν καί ἄλλα ἐδάφη τοῦ ἑλληνισμοῦ (Βόρεια Κύπρος, ἑλληνισμός Κων/πολης, Ἴμβρου καί Τενέδου). Παραβλέπονται ἄλλες λύσεις πού εἶχαν προταθεῖ τότε γιά νά ἀντιμετωπισθεῖ ἡ ἀνάγκη γιά ἐλευθερία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐξίσου ἐπιηρεασμένες ἀπό τήν νεωτερικότητα, τόν εὐρωπαϊκό διαφωτισμό. Πολλοί Ἕλληνες (Ρωμιοί) ἤθελαν νά παραμείνουν στήν γῆ τους, τήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία, ἀλλά ἐκσυγχρονισμένη.

Μέ βάση λοιπόν τήν ἀφήγηση περί ἡρώων μετά τόν Β΄ Π.Π. ὁ Πολύκαρπος γιά ὀρισμένους δέν ὑπῆρξε προβλεπόμενος οὔτε ἅγιος οὔτε πραγματικός ἐθνικός ἥρωας, ἀλλά ὑπηρετῶν τό ὀθωμανικό σύστημα, παρότι τό ἐναντιωνόταν ὑφιστάμενος προσβολές, μέ κίνδυνο τῆς ζωῆς του. Καί ἀπό αὐτό τελικά θανάτωθηκε. Τότε λογίζονταν ἥρωες, ἐπειδή ἀντιστάθηκαν ἀπλῶς στούς κατακτητές Τούρκους, ἢ μετά Γερμανούς ἢ Ἰταλούς. Ἀντίθετα στό πρῶτο μισό τοῦ 20οῦ αἰ. οἱ ἀφηγήσεις περί Πολυκάρπου βλέπουν θετικά τήν στάση του αὐτή καθ' αὐτή, χωρίς νά παρεμβάλλουν κοινωνική ἰδεολογία.

Οἱ νικητές, ὡς κρατικοί φορεῖς πού ἐπιβάλλουν ἰδεολογία, ἀλλά καί ἡ ἐπικρατοῦσα πνευματική ἡγεσία, ὅπως ἀναδύεται ἀπό τίς κοινωνικές ἐξελίξεις, γράφει μέ τόν τρόπο τῆς τῆν Ἱστορία, ὅπως καί τήν προ-ἱστορία τῆς, γιά νά ἐπιτύχει ἠθική καταξίωση, δημιουργία ἐνιαίου τρόπου σκέψεως σέ ὅλους, ἐνόψει νέων πολιτικῶν ἀναγκῶν, στόχων. Ἐδῶ ἔγκεται ἡ συγγραφική προσπάθεια τοῦ Γιάννη Κορδάτου, ὁ ὁποῖος ἀσχολήθηκε μέ τά πάντα ἢ τοῦ λογοτέχνη Γιάννη Σκαρίμπα πού εἰδικεύτηκε στό 1821 καί τήν «ἀλήθεια» πού ἐξέφραζε. Ἀλλά αὐτό δέν συνδέεται μέ τό ἔργο ἐνός ἱστορικοῦ. Γιά τήν ἐπιστήμη πού πάντα ἔχει ὅρια, δέν ἔχει διαφορά εἴτε ἡ ἀρνητική εἴτε ἡ θετική εἰκόνα πού διατυπώνονται ἀβίαστα χωρίς ἔλεγχο ἀρχαίων καί τῆς περιρρέουσας ἀτμόσφαιρας, διότι ὀδηγεῖ σέ λανθασμένη ἐρμηνεία ἢ ἀκόμη χειρότερα σέ ὑπερ-ἐρμηνεία. Ἐνίοτε αὐτό εἶναι χρέσιμο, ἐθνικό, ἀλλά ὄχι ἐπιστημονικό. Μπορεῖ νά ἐνδείκνυται τέτοια τάση σέ πολιτικές συνελεύσεις, ὅπου τηρεῖται ἡ γραμμὴ ἐνός στόχου πού δέν ἔχει νά κάνει μέ ἐπιστήμη κάποτε οὔτε κἂν μέ τήν ἠθική, ὅπως τήν ἐννοεῖ ὁ μέσος ἄνθρωπος, μπορεῖ νά συνιστᾶται σέ ἐορτασμούς καί ἐγκώμα, νά κάνει ἀκμαῖο το ἠθικό των πολιτῶν, τῶν μαθητῶν. Ἀλλά δέν εἶναι καθαρὴ ἐπιστήμη, ἀπό τά πορίσματα τῆς ὁποίας κρίνεται ἡ ἀλήθεια καί ἡ λογικὴ πορεία ἄλλων πραγμάτων, ζητημάτων, αὐτῶν πού εἶναι συνέχεια τῶν ὑπὸ ἐξέταση ἱστορικῶν γεγονότων.

Κοινό σημείο ανάμεσα στα δύο τότε αφηγήματα, Άστικῆς Τάξεως καί Άριστεραῶς πού προέρχεται ἀπό τήν ἀστική τάξη, εἶναι ὅτι ἀρκεῖ πού δημιουργήθηκε ἕνα κράτος γιά νά ζοῦν οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες. Ἡ ἄλλη ἔννοια ἐφαρμοσμένη στήν πράξη ἐπί χιλιετίες, ἡ πολυεθνική Ρωμοσύνη, δέν ἐνδιαφέρει πλέον οὔτε στά κομματικά δεδομένα οὔτε στά ἐκπαιδευτικά προγράμματα. Ἡ ἴδια ἡ ἱστορική Νεολαία «Ρήγας Φεραῖος» ἔχει καταργηθεῖ πλέον (δεκαετία 1990), ἐνώ μερικοί προχώρησαν νά πιστεύουν ὅτι τό 1821 δέν ἔφτιαξε τό νεοελληνικό ἔθνος τό κράτος του, ἀλλά τό νεοελληνικό κράτος τό ἔθνος του! Ἐξαιρῶνται ὅμως πολλοί, π.χ. καλλιτέχνες ὅπως ὁ Γιάννης Ρίτσος, τό ἔργο τοῦ ὁποῖου «Ρωμοσύνη» (γραμμένη τό 1945-47 καί τυπωμένη τό 1954) μελοποίησε ὁ Μίκης Θεοδωράκης. Ἡ σχέση αὐτῶν ὅμως μέ τήν λαϊκή παράδοση ἦταν βιωματική. Τήν ἐπανάσταση προετοίμασε καί ἔπραξε ἡ «Ρωμοσύνη», ὄχι ἡ «Ἑλλάδα», οἱ ἐπαναστάτες προσδιορίζονταν «Ρωμοί» καί στά λόγια καί στήν πράξη, ἀφοῦ δέν συμμετεῖχαν μόνον ἑλληνόφωνοι. Οἱ ἐπαναστάτες ἐπέλεξαν νά δημιουργήσουν ἔθνικό κράτος, ἀλλά ἡ προετοίμασία τους ἦταν γιά συνέχεια τῆς Ρωμοσύνης.

Καταγράφεται λοιπόν μία ἱστορική προσωπικότητα μέ βάση κάποια ἀποσπασματικά κείμενα, ὑπό τήν πίεση πού ἀσκούσαν οἱ πολιτικές ἀφηγήσεις τοῦ 20οῦ αἰῶνα, μιάς ἐποχῆς ἄκρων, ὅπως ἔχει χαρακτηριστεῖ γιά τήν ἔντονη ἀντιπαλότητα στόν κοινωνικό στίβο, πού εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ἄλλες ἱστορικές μορφές νά προκρίνονται μέ βάση τά τότε ἰδεολογικά στερεότυπα, ἄλλες ὄχι. Ἔτσι οἱ συνεργαζόμενοι μέ τούς Ὀθωμανούς ἡγέτες τῶν Ρωμῶν δημογέροντες καί κληρικοί ἔπρεπε νά ἐνταχθοῦν σέ ἥσσανα κατηγορία. Ἀντίθετα, τό πρότυπο μέ τό ὁποῖο ταξινομήθηκαν οἱ ἀγωνιστές τοῦ 1821 κυρίως στήν μεταπολεμική ἱστοριογραφία ἦταν κοινωνικό-ἠρωϊκό, ὅπως εἶχαν ἕναν παράλληλο βίο μέ αὐτούς οἱ ἀγωνιστές τῆς περιόδου 1940 κ.έ.

Ὁ Πολύκαρπος ἀπέχει ἀπό τοῦ νά εἶναι ἐκπρόσωπος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καί ἑλληνικοῦ κοσμικοῦ φεουδαρχισμοῦ ἢ ἐκκλησιαστικῆς γραφειοκρατίας. Τέτοιος ἦταν ὁ Ἄνθιμος, μέ τήν περίπτωσι τοῦ ὁποῖου κανεῖς δέν ἀσχολεῖται.

Μερικές φορές διάφοροι ἱστορικοί συγγραφεῖς πελαγοδρομοῦν, μί διαθέτοντας ἐνστικτο στόους στόχους πού θέτουν. Ἡ ἀκόμη ἐπιβεβαιώνουν προηγηθεῖσες ἐμπειρίες τους. Ὄταν ἡ Ἱστορία δείχνει ἕνα στρατευμένο ἄτομο, ὅταν ὅλοι οἱ σύγχρονοι ἐκφράζονται μέ θετικά λόγια, λ.χ. ὅσα εὐστοχα περιγράφουν ρεαλιστικά ὁ Η. Holland καί ποιητικά ὁ Ἰωάννης Βηλαράς, τί ἀπομένει νά ἔχουν ἄλλο, πέρα ἀπό μία εὐνοϊκή στάση; Ὄταν ὅμως ὁ Ἱστορικός εἶναι δεσμευμένος ἀπό κοινωνικές ὑποχρεώσεις καί δικαίωμα, ἀδυνατεῖ νά νιώσει

τό αυτονόητο. Πώς ένας άνθρωπος μόνος του κατάφερε να κατευνασθοῦν τά πάθη τῶν Ὀθωμανῶν, οἱ ὁποῖοι τώρα δέν ἔκαναν ὅ,τι εἶχε κάνει ἡ, πενήντα χρόνια πῶ πριν, γενική καταστροφή. Κι ὅλα αὐτά, ἐνῶ οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς πόλεως, ὅπως περιγράφει ὁ H. Holland (1812), παρέμειναν ἀκόμη «ἄγριοι» καί «μισόχριστοι», γεγονός πού ἀνάγκαζε τόν μπροπολίτη νά αὐτο-περιορίζεται στήν οἰκία του, νά μῖν κυκλοφορεῖ στους δρόμους κινδυνεύοντας νά τόν προσβάλλουν⁴². Προφανῶς ὑπῆρξε ἐντολή ἀνωθεν, ἴσως τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ.

Δέν ὑπάρχουν κανόνες γιά τό πῶς πρέπει νά ἦταν ὁ Πολύκαρπος ὡς προσωπικότητα, τί ρόλο εἶχε, τί προσέφερε. Τό θεμελιῶδες παραμένει ὅτι εἶναι ἱεράρχης. Ὁ κάθε ἐπίσκοπος στά ὅρια τῆς δικαιοδοσίας του ἐνεργεῖ αὐτοβούλως.⁴³ Ἄλλος γίνεται αὐστηρός, ἕως μαχητικός, ἄλλος ἐπιεικής, ἐσωστρεφής. Συγκρίνοντας ὅλες τίς πηγές φαίνεται ὁ μπροπολίτης Λαρίσης προσπαθοῦσε νά συντονίσει ὅλους ὅσοι ἐκινουῦντο στήν χριστιανική κοινότητα πού διψῶνε γιά ἕναν καλύτερο κόσμο ἐντός τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, ἀντίληψη γιά τίν ὁποία ὑπέστη, τελικά, ἕναν ὀδυνηρό θάνατο. Μέ αὐτή τίν ἔννοια ὑπῆρξε ὡς ἄτομο ἡρωϊκή μορφή, ἀλλά καί ἱερομάρτυρας, ἀφοῦ παραμένοντας πιστός στό καθῆκον του, βίωνε συνεχῶς τό μαρτύριο τῆς συνειδήσεως ἄχρι θανάτου ὑπέρ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό πού πρέπει νά ληφθεῖ ὑπόψη εἶναι ὁ ἴδιος, ὅπως καί κάθε ἄλλος, ὡς μονάδα τί ἠθική προήγαγε, ποιές σχέσεις εἶχε μέ τίν τότε ὀθωμανική κοινωνία, Χριστιανούς καί μουσουλμάνους, πόσο ἀνέβασε ὡς κεφαλή μιᾶς κοινωνικῆς ὁμάδας τό βιοτικό καί μορφωτικό ἐπίπεδο τοῦ ποιμνίου του.

⁴² Holland, ὁ.π., σσ. 123-124.

Η ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ ΤΩΝ ΑΜΠΕΛΑΚΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΠΛΟΙΟ «ΚΑΛΛΙΡΡΟΗ»

Τὰ Ἀμπελάκια, ἡ γνωστὴ κοινότητα τῆς Λαρίσης, εἶναι κτισμένα στὶς πλαγιὲς τοῦ Κίτσαβου καὶ κοντὰ στὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν. Ἡ περιοχὴ γνώρισε μεγάλη δόξα εἰδικὰ στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου, λόγῳ τῆς ἐξαιρετικῆς ποιότητος τῶν νημάτων, ποὺ κατασκεύαζαν οἱ κάτοικοι, τῆς ἀριστῆς βαφῆς καὶ τῆς ἐπιτυχοῦς ἐμπορίας των.

Ἡ περίφημη «Συντροφία», ἡ ὁποία ἔχει γίνῃ ἀντικείμενο μεγάλης ἔρευνας διαπρεπῶν μελετητῶν, ἦταν ὀργανισμὸς κεφαλαίου καὶ ἐργασίας, μὲ συνεργατικὴ προσέγγιση στὴ φιλοσοφία του, στὴν πρακτικὴ ποὺ ἐφάρμοξε, στὸν τρόπο ποὺ λειτουργοῦσε, στοὺς σκοποὺς ποὺ ἔθετε καὶ γενικὰ σ' ὅλες τὶς πτυχὲς τῆς δραστηριότητάς του. Μὲ ἔδρα τὰ Ἀμπελάκια ἐτέθη ὡς σκοπὸς τοῦ συνεταιρισμοῦ ἡ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν μελῶν, παράλληλα μὲ τὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ καλλιέργεια καὶ ἀναβάθμισή των. Ἀπὸ τὰ ἐτήσια κέρδη τοῦ συνεταιρισμοῦ ἀφαιροῦντο μεγάλα ποσὰ γιὰ ἔργα κοινῆς ὠφελείας καὶ γιὰ φιλανθρωπικούς, πολιτιστικούς καὶ ἄλλους παρεμφερεῖς σκοποὺς. Στὰ καθαρὰ κέρδη ὑπῆρχε δίκαιη κατανομή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία φτωχοὶ καὶ πλούσιοι ἐργάζονταν καὶ ἀπολάμβαναν τοὺς καρποὺς τῆς προσωπικῆς τους ἐργασίας.

Ἡ κύρια δραστηριότητα τοῦ συνεταιρισμοῦ ἦταν ἡ ἀγορὰ βαμβακιοῦ ἀπὸ Θεσσαλία καὶ Μακεδονία, ἡ ἐπεξεργασία καὶ ἡ μεταποίησή του σὲ νήματα, τὰ ὁποία ἔβαφαν μὲ ἀνεξίτηλο κόκκινο χρῶμα, φημισμένο γιὰ τὴ στιλπνότητά καὶ τὴν ἀντοχή του. Μὲ ὀργάνωση σὲ διεθνὲς δίκτυο, ὁ συνεταιρισμὸς εἶχε δικὰ του ὑποκαταστήματα στὴν Βιέννη, στὸ Λονδίνο, στὸ Ἄμστερταμ, στὴν Τεργέστη, στὴν Δρέσδη, στὴν Σμύρνη, στὴν Λειψία, στὴν Ὀδησσὸ καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη.

Σύμφωνα μὲ ἱστορικὲς πηγές, ρόλο σπουδαῖο στὴν ἀνάπτυξη καὶ στερέωση τῆς συνεταιριστικῆς ιδέας τῶν Ἀμπελακιωτῶν ἔπαιξε καὶ ἡ Ἐκκλησία, μὲ

τὸν τότε ἐπίσκοπο Πλαταμιῶνος καὶ Λυκοστομίου Διονύσιο. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι τὰ Καταστατικά, τόσον τῆς ἰδρύσεως ὅσον καὶ αὐτὰ ποὺ ἀκολούθησαν, ἔκαναν συνεχεῖς ἀναφορὰς σὲ ρήσεις τοῦ Ψαλτηρίου καὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἀκμῆς τοῦ συνεταιρισμοῦ, καὶ συγκεκριμένα τὸ ἔτος 1797, τελείωσε ἡ κατασκευὴ ἐνὸς «καραβιοῦ», στὸ ὁποῖο ἔδωσαν τὸ ὄνομα «Καλλιρρόη». Στὸ ἀρχεῖο τοῦ λογίου ἐμπόρου Ἰωάννου Χρόνια Δροσινοῦ διασώζεται, μεταξὺ ἄλλων ἱστορικῶν ἐγγράφων, καὶ τὸ ἔγγραφο, στὸ ὁποῖο ἀναγράφονται τὰ ὀνοματεπώνυμα τῶν συνεταιρῶν, τὰ μερίδια ἐνὸς ἐκάστου, τὸ συνολικὸ κόστος τοῦ караβιῦ, δηλ. 4.900 γρόσια, τὸ ὄνομα τοῦ Κυβερνήτου καὶ τὴν εὐχὴ «νὰ κυβερνάει τὸ караβάκι μας, αὐτὴν τὴν Καλλιρρόην, μὲ φόβον Θεοῦ καὶ μὲ καθαρὰν συνειδήσιν». Τὸ ἔγγραφο ὑπογράφουν ἰδιοχείρως οἱ ἀναφερόμενοι μέτοχοι. Ἀκολουθεῖ ἡ ἀκριβὴς μεταγραφή τοῦ ἐγγράφου, στὴν ὁποία διατηροῦνται ἡ ὀρθογραφία καὶ ἡ γλωσσικὴ μορφή τοῦ πρωτοτύπου:

«Διὰ τοῦ παρόντος γραμματος φανερὸν γίνεται, ὅτι κατὰ τὴν πρωτιτερνὴν διὰ στόματος συμφωνίαν, ὅπου ἦτον διὰ νὰ φικιάσομεν ἓνα караβάκι, Θεοῦ θέλοντος σήμερον ἐτελείωσεν αὐτὸ τὸ караβάκι μας ὅπου καὶ τὸ ὀνομάσαμεν Καλλιρρόην καὶ ἐλθόντες ὅλοι ὁμοῦ σήμερον ἐκάμαμεν ἓνα λογαριασμὸν μας μέχρι λεπτοῦ καὶ εὐχαριστήθημεν εἰς τὰ πάντα καὶ ἐδώσαμεν δόξα τῷ Θεῷ, τὸν ὁποῖον καὶ παρακαλοῦμεν διὰ νὰ δώσῃ πλοῦσια τὰ ἐλέη αὐτοῦ νὰ εἶναι πάντα ὀδηγὸς του καὶ νὰ τὸ φυλάττῃ ἀνώτερον παντὸς κινδύνου ἀμὴν!

ἡ τιμὴ τῆς Καλλιρρόης ἐστάθη κατὰ τὴν ἀκριβὴν ἡμῶν θεωρίαν... διὰ γρ. 4.900.

τὰ ὁποῖα τὰ διεμοιράσαμεν εἰς δέκα μερίδια ὡς κάτωθι	
ὁ γεώργιος Δημητρίου Σφάρτζ μερίδια δύο πρὸς 490 γρο φερ γροσ 980	
ὁ Ἰωάννης χρόνια Δροσινοῦ ἓνα ἡμισυ μερίδιον	— “ — ” — “ 735
ὁ Δροσινὸς Κώμη μερίδιον ἓνα	— “ — ” — “ 490
ὁ Ἰωάννης Χ΄ Κώνστα μερίδιον ἓνα	— “ — ” — “ 490
ὁ μιχάλης ἀθανασίου μερίδιον ἓνα	— “ — ” — “ 490
ὁ Δημήτριος Ἰωάννου Σφάρτζ μερίδιον ἓνα	— “ — ” — “ 490
ὁ Κώνστας μπάλλα ρετζανιώτης μισὸ μερίδιον	— “ — ” — “ 245
ὁ ἀντώνιος ρεῖξη λέκας μερίδιον ἓνα	— “ — ” — “ 490
	γροσ. 4.900

καὶ ὅλοι αὐτοὶ καθ' ἓνας τὰ ἐμέτρησεν μέχρι λεπτοῦ καὶ ὑπόσχεται καὶ διὰ τὰ ὀλίγα ὅπου ἀκόμη θέλουν τρέξῃ διὰ τὴν βάρκαν καὶ λοιπὰ μετὰ τὴν παρὰ-

δοσιν τοῦ λογαριασμοῦ νὰ πληρῶνῃ ὁ καθ' ἕνας κατὰ τὸ μερίδιόν του.— ἔτι ὅλοι ὁμοῦ αὐτοθελῆτως ἐκλέξαμεν διὰ καραβοκύρην καὶ ἐξουσιαστὴν τὸν ἀντώνιον ῥεῖζην λέκαν διὰ νὰ κυβερνῇ τὸ καραβάκι μας αὐτὴν τὴν Καλλιρρόην μὲ φόβον Θεοῦ καὶ μὲ καθαρὰν συνείδησιν παραδίδοντάς μας εὐθὺς ὅπου τὸν ζητήσωμεν λογαριασμὸν καθαρὸν μέχρι λεπτοῦ, τραβόντας πρῶτον αὐτὸς διὰ τὸν κόπον του ἀπὸ τὰ ἰδικά μας μερίδια δέκα μισὸν μερίδιον.

ὁ ἀντώνιος ῥεῖζη ὑπόσχεται ὅτι ἤθελεν ρίξῃ τὸ κάθε ταξίδιον νὰ μεράξῃ τὸ διάφορον ὅπου ἤθελεν ἐξαποστείλῃ ὁ πλούσιος Θεός, εἰς δύο ἴσα μέρη ἵγουν μισὰ διὰ τὸ καράβι καὶ μισὰ διὰ τοὺς συντρόφους ὅπου δουλεύουν μέσα εἰς τὴν Καλλιρρόην.

ἔγινεν λοιπὸν τὸ παρὸν γράμμα ὑπογεγραμμένον ταῖς ἰδίαις ἡμῶν χερσὶν καὶ μαρτυρημένον παρὰ τοὺς ἀξιοπίστους μάρτυρας καὶ ἐδόθη εἰς χεῖρας τῶν οἰκοκυρέων ἀμπελακιωτῶν εἰς χεῖρας τοῦ κύρ γεωργίου Σφάρτζ καὶ ἔστω εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν διὰ νὰ ἔχη τὴν ἰσχὴν ἐν παντὶ κριτηρίῳ —.

Καρίτζα 1797 Σεπτεμβρίου 15. —

Γεώργ. Δημητρίου σφάρτζ βεβαιόνου
Ἰωάννης χρόνια Δροσινου βεβαιώνω.
Δρόσος Κόμπ βεβαιώνω. —
Δημίτριος Ἰωάννου Σφάρτζ μεβαιῶ
χρόνιας κόμπ Δροσινου βεβαιόνο

Παναγιότης καιρημιάλης
μαρτυροῦ

παπα ἀστέριος
μαρτιρο

ἀποστολῆς νηκολου παρακαλεστικος
γράφου δια τουν αντονη ρηζηλέκα σπη
υπόσχεται και μαρτιρο»

Παρατηρήσεις:

Ἐκ τοῦ κεμένου τοῦ «γράμματος», τὸ ὅποιο διεσώθη στὸ ἀρχεῖο τοῦ ἐμπόρου Ἰωάννου Χρόνια Δροσινου, διαπιστώνουμε τὰ ἑξῆς:

1. Εἶχε προηγηθεῖ τῆς ἐγγράφου αὐτῆς συμφωνίας προφορική, ἡ ὁποία τηρήθηκε καὶ τὸ «καραβάκι» ναυπηγήθηκε μετὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀναφέρεται.

2. Στὸ «καραβάκι» δόθηκε τὸ ὄνομα Καλλιρρόη.

3. Ἐγίνε λεπτομερῆς ἀπολογιστικὸς λογαριασμὸς τῶν ἐξόδων τῆς ναυπηγήσεως καὶ ὁμόφωνα οἱ παριστάμενοι παρεκάλεσαν τὸν Θεὸν νὰ εἶναι πάντα προστάτης καὶ ὁδηγὸς τοῦ πλοίου καὶ νὰ διαφυλάττει αὐτὸ ἀπὸ κάθε κίνδυνο.

4. Ἀκολουθοῦν τὰ ὀνόματα τῶν δέκα μεριδιούχων μετὰ πρῶτον στὴ σειρὰ καὶ μετὰ δύο μετοχῆς τὸν Γεώργιο Δημ. Σφάρτζ.

5. Τὸν μέτοχο Ἀντώνιο Ρεῖζη Λέκα ἐξέλεξαν ὁμόφωνα κυβερνήτη τοῦ πλοίου μετὰ τὴν ἐντολὴ νὰ κατευθύνει τὸ πλοῖο πάντα μετὰ φόβο Θεοῦ καὶ μετὰ καθαρὴ συνείδησι νὰ διαχειρίζεται τὰ οἰκονομικά, ὅπως ἀναφέρεται στὸ γράμμα.

6. Τέλος, ἔπονται οἱ ὑπογραφῆς τῶν μετόχων καὶ τῶν ἀξιοπιστῶν μαρτύρων, ὥστε τὸ «γράμμα» νὰ εἶναι ἰσχυρὸ σὲ κάθε ἀρχή.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΑΛ. ΡΟΥΒΟΛΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ Θ. ΜΑΝΙΑΡΗΣ
– **ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ**
– **ΑΜΠΕΛΑΚΙΑ**

Τά ιστορικά Άμπελάκια

Τά Άμπελάκια βρίσκονται στό δυτικό άνοιγμα τής κοιλάδας τών Τεμπών, δεξιά τής Έθνικῆς Όδοῦ πρός Θεσσαλονίκη, κτισμένα άμφι-θεατρικά σέ μιά τοποθεσία κρημνώδη, σέ ύψος 500 μέτρων πάνω άπ' τόν Πηνειό ποταμό, άντίκρυ στόν Όλυμπο. Έχουν περίπου 550 σπύτια, μερικά άπό τά όποια εἶναι πάρα πολύ όμορφα, καί όπως γράφουν παλιοί ιστορικοί, «ή χώρα εἶναι ξακουστή καί πλούσια γιά τά έξαίρετα νήματα πού βάφονται εἰς αὐτή, καί διά τό εμπόριο πού κάμνουν οἱ ἴδιοι μέ αὐτά εἰς όλη τήν Γερμανία».

Γιά τήν ἴδρυση τοῦ χωριοῦ ἔχουμε άναφορά άπό τίς άρχές τοῦ 15ου αἰώνα.

Στά Άμπελάκια λειτούργησε τό σύστημα τής τοπικῆς αὐτοδιοίκησης, ἦταν διπλαδί έλευθερη κοινότητα τήν όποία στήριζε ό θεσμός τών προνομίων, ό όποιος ἔδωσε στά Άμπελάκια τήν δυνατότητα μιᾶς μεγαλύτερης βιοτεχνικῆς κινητικότητας καί όδήγησε τούς Άμπελακιώτες στήν σύσταση τοῦ Συνεταιρισμοῦ.

Οἱ Άμπελακιώτες ἐπεξεργάζονται, βάφουν καί πωλοῦν κόκκινα νήματα πού τά ἔβαφαν μέ τό ριζάρι, τό όποιο ἄλεθαν σέ χειροκίνητους ἢ ἱπποκίνητους μύλους. Δούλευαν όλοι, άνδρες, γυναῖκες καί παιδιά. Ἰδιαίτερα οἱ ἐργασίες ἐκκοκκισμοῦ τοῦ βάμβακος γίνονταν άπό γυναῖκες: «Εἶναι εὐχάριστο νά βλέπει κανεῖς τίς γυναῖκες στά Άμπελάκια νά κρατάνε ἕνα άδράχτι καί νά φλυαρσοῦν όλες μαζί μπροστά στίς πόρτες τών σπιτιῶν τους», γράφει ο Felix Beaujour.

Τό όμορφο κόκκινο χρῶμα πού δίνουν στό βαμβάκι εἶναι γνωστό στήν Εὐρώπη μέ τό όνομα τό «κόκκινο τής Άνατολῆς». Πολλοί ξένοι προσπάθησαν νά ύποκλέψουν τό «μυστικό» τής βαφῆς, τό όποιο όμως όφειλόταν στίς μεθόδους βαφῆς τών λεπτολόγων βαφιιάδων.

Υπῆρχαν στά Άμπελάκια 24 ἐργαστήρια (κερχανάδες)· τά νηματοβαφεῖα αὐτά λειτουργοῦσαν πρίν τό 1770 καί ανῆκαν σέ ἐπιμέρους κομπανίες, «συν-

τροφιές», τις οποίες είχαν συστήσει έμποροι. Όμως για να αποφύγουν τον ανταγωνισμό μεταξύ τους, τό 1778 όγδόντα μεγάλοι έμποροι κατόρθωσαν να συμφωνήσουν και να ένώσουν τις έπιμέρους συντροφίες τους σε μία «Κοινή Συντροφιά», τίν σύνθεση τής οποίας άποτελούσαν κτηματίες, κεφαλαιοϋχοι έμποροι και, τέλος, μάστοροι, τεχνίτες και εργάτες.

Έκείνος πού έδωσε μεγάλη ώθηση στην Άμπελακιώτικη βιοτεχνία ήταν ό Γεώργιος Μαϋρος (Σβάρτς), ό οποίος όργάνωσε τά πρώτα νηματοβαφεία και έκανε έξαγωγή στην Γερμανία κόκκινων νημάτων. Ό ίδιος εξέλεγε μετά πρόεδρος του Συνεταιρισμού.

Βασικά αίτια τής άκμής ήταν ότι οι Άμπελακιώτες ήταν δραστήριοι εκ φύσεως, γνώστες τής κοκκινάδικης τέχνης και τό ότι θέσπισαν σωστούς κανόνες. Επίσης θετικά συνέβαλαν οι διάφορες «Συνθήκες» και ιδιαίτερα ή συνθήκη του «Κιουτσούκ Καϊναρτζή», τό 1774 στην διακίνηση έμπορευμάτων και συνετέλεσαν στην ανάπτυξη βιοτεχνικών κέντρων, όπως είναι τά Άμπελάκια.

Πρώτο μέλημα των Άμπελακιωτών ήταν ή παιδεία. Στά Άμπελάκια ιδρύθηκε από τον Έπίσκοπο Διονύσιο Γ΄ ή Ελληνική Σχολή, τό περίφημο «Έλληνομουσειο», τό οποίο λειτούργησε από τό 1749. Δίδαξαν σε αυτό μεγάλοι Δάσκαλοι του Γένους, όπως ό Ευγένιος Βούλγαρης, ό Γρηγόριος Κωνσταντάς και ό Κωνσταντίνος Κούμας. Από τό 1879 λειτούργησε στά Άμπελάκια ή «Μανιάρειος Σχολή», ή αποκληθεϊσα «μεγαλοπρεπές των μουσών μέγαρον» και «φαινός Μανιάρειος Φάρος».

Μέ διακυμάνσεις ή ανάπτυξη των Άμπελακίων κρατάει ως τις αρχές του 19ου αιώνα. Τά αίτια τής παρακμής πολλά, βασικά όμως ήταν ή αδυναμία αντιμετώπισης από τις Άμπελακιώτικες Συντροφίες του αυξανόμενου ανταγωνισμού τής Ευρωπαϊκής νηματουργίας, ιδίως τής Άγγλικής. Επίσης συθέμελα κλονίστηκε ή Άμπελακιώτικη χειρωνακτική βιοτεχνική παραγωγή από τίν έκρηκτική τεχνολογική-βιομηχανική επανάσταση πού συνετέλεστηκε στό δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, στά πλαίσια ανάπτυξης του κεφαλαιοκρατικού-καπιταλιστικού συστήματος. Η παρακμή συνεχίζεται στά υπόλοιπα χρόνια του 19ου αιώνα και όλο τόν 20ό αιώνα.

Τά Άμπελάκια θά έπιβιώσουν αυτό τό διάστημα μέ τις παραδοσιακές μορφές άπασχόλησης. Δουλεύουν τους άλατζάδες, ύφαινουν κιλίμια και άσχολούνται μέ τά «μουτάφια». Πολλοί είναι βυρσοδέφες, στραγαλατζήδες, κυρατζήδες, άλλοι άμπελουργοί πού παράγουν τό περίφημο «κοκκινέλι» Άμπελακίων.

Τό δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, ιδίως μετά τό 1950, μέ τά έσοδά τους να

μειώνονται, πολλοί αναγκάζονται νά μετοικήσουν. Σήμερα κατοικούν στό χωριό λίγοι κάτοικοι, πού όμως διατηρούν βαθιά τίς ρίζες μιάς μακραίωνης παράδοσης καί ιστορίας. Τίν δόξα αὐτῆς τῆς θαυμαστῆς ιστορίας τίν προβάλλουν τά έναπομείναντα ἀρχοντικά, μέ κυριότερο τό ἐπιβλητικό ἀρχοντικό τοῦ Γ. Μαύρου (Σβάρτς), τό λαογραφικό μουσεῖο, καθώς ἐπίσης καί ἡ παλαιά βιβλιοθήκη τῆς Μανιαρείου Σχολῆς.

Ἄδαμάντιος Μάνιαρης Ἐθνικός εὐεργέτης

Τά Ἀμπελάκια ὑπῆρξαν γενέτειρα ἀνδρῶν πού διακρίθηκαν γιά τίν φιλοπατρία καί δραστηριότητα καί τίν καλή χρήση τοῦ πλούτου, πού ἀποκτήθηκε ἀπ' αὐτούς.

Ἔνας ἀπ' τούς ἀνδρες αὐτούς ἦταν καί ὁ Ἄδαμάντιος Θ. Μάνιαρης.

Γεννήθηκε στό Ἀμπελάκια τό 1789 ἀπό καλή οἰκογένεια. Τά πρώτα γράμματα τά ἔμαθε στή γενέτειρά του. Ὁ πατέρας του, Θωμᾶς Γ. Μάνιαρης, ἦταν ταμίας καί σύμβουλος τῆς μεγάλης εταιρίας τῶν κόκκινων νημάτων καί ἔστειλε τόν γιό του στή Βιέννη γιά νά σπουδάσει γιαντρός. Νά σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ πατέρας του πιθανόν ἀποφάσισε νά τόν στείλει στήν Βιέννη ὕστερα ἀπό σχετική ἐπιστολή τοῦ Γ. Σίνα, τῆς 2/9/1798, ὁ ὁποῖος ἦταν μεσίτης, πλούσιος Ἀμπελακιώτης οἰκογένειας πού ἔμεινε στήν Βιέννη¹.

1. Ὡς ἔμπορος

Πράγματι ὁ νεαρός Ἄδαμάντιος μετέβη τό 1807 σέ ἡλικία 18 ἐτῶν στήν Βιέννη, ὅπου οἱ συγγενεῖς του, πού ζοῦσαν ἐκεῖ ὡς διευθύνοντες στό κατάστημα τῆς εταιρίας μέ τίν ἐπωνυμία Σβάρτς καί Σία, τόν προέτρεψαν νά ἀκολουθήσει τίν ἐμπορική σταδιοδρομία. Ὑστερα καί ἀπό τίν ἄδεια τοῦ πατέρα του ἄρχισε νά ἐτοιμάζεται γιά τό ἐμπόριο. Στήν ἀρχή ἐργάσθηκε στό ὑποκατάστημα τοῦ Σβάρτς καί μάθαινε τίν Γερμανική, Γαλλική καί Ἰταλική γλῶσσα. Ὑστερα ἀπό τρία χρόνια ὁ Μάνιαρης ἐργάστηκε σέ νέα ἐταιρεία τοῦ ἐπίσης Ἀμπελακιώτη Ἰ. Ζάντζαλη.

Ὁ Μάνιαρης ἀνέλαβε τή διεύθυνση τοῦ Καταστήματος μέ ἐπιτυχία καί ἔκανε ἐμπορικές πράξεις καί πράξεις ἀγοραπωλησίας συναλλάγματος μέ πολλά κέρδη. Στήν ἐταιρεία αὐτή ἔμεινε πέντε χρόνια, ἀλλά ἔφυγε, γιατί κατά τίν διανομή τῶν κερδῶν, δέν τόν ἀντάμειψε δίκαια ἡ ἐταιρεία.

¹ Σ. Παγανέλη *Ὀδοιπορικαί σημειώσεις*, Ἀθῆναι 1882, σ. 417.

Από τό 1816 ό ίδιος έκανε έμπορικές πράξεις στή Βιέννη, αγοράζοντας κόκκινα νήματα, τά όποία πουλούσε στίς έμπορικές πανηγύρεις τής Βοημίας καί Μοραβίας. Έπειδή ήταν οίκονόμος καί λιτοδίατος, αύξησε πολύ τόν πλοΰτο του καί απέκτησε άρκετή περιουσία σέ σύντομο χρονικό διάστημα.

2. Ώς Ίερολοχίτης

Ό Διαμαντής Μάνιαρης μυήθηκε στά μυστικά τής έπανάστασης τής Έλλάδος στίς παραδουνάβιες ήγεμονίες τό 1821, από τόν εξάδελφό του Ι. Μακρή, πού ήταν δάσκαλος στόν οίκο τών Ύψηλάντηδων.

Ό Διαμαντής Μάνιαρης μετέτρεψε τήν περιουσία του σέ φλουριά καί πήγε στήν Όδησσό. Από εκεί πήγε στό Κισνόβι, πρωτεύουσα τής Βεσσαραβίας. Κατατάχθηκε καί αύτός στόν Ίερό Λόχο του Άλέξανδρου Ύψηλάντη στό Ίάσιο. Από εκεί πήγε στό Στίγκα, κοντά στό Σκουλένι, κάτω άπ' τίς διαταγές του Ρώσσου Συνταγματάρχη Γ. Κατακουζηνοΰ, στόν όποιο παρέδωσε 500 φλουριά γιά τίς ανάγκες του Ίερού Λόχου.

2α. Η μάχη του Σκουλενίου

Η μάχη του Σκουλενίου ήταν μία από τίς τελευταίες μάχες τών Έλλήνων έπαναστατών στίς παραδουνάβιες ήγεμονίες κατά τών στρατευμάτων τής Όθωμανικής Αυτοκρατορίας. Έλαβε χώρα στίς 17/6/1821, δέκα μέρες μετά τήν μάχη του Δραγατσανίου, δίπλα στή Μονή Σκουλενίου στή Μολδαβία –σιμερινή Ρουμανία– καί κατέληξε μέ νίκη τών Όθωμανών.

Όπως γράφει ό ιστορικός καί λογοτέχνης Διονύσιος Κόκκινος, οί έπικεφαλής τής έλληνικής δύναμης πού άριθμοΰσε περίπου 400 μαχητές (358 κατά άλλες πηγές), όχύρωσαν τό Σκουλένι, κοινώνησαν τών Άχράντων Μυστηριών καί έφαγαν άντί άρτου άντίδωρο, λέγοντας «αΰτή είναι ή στερνή μας τροφή».

Άρχηγός ήταν ό Άθανάσιος Καρπενησιώτης ή Άγραφιώτης, ό δέ Μάνιαρης πήρε μέρος ως εικοσιπεντάχρονος.

Η σύγκρουση έγινε μπροστά στά μάτια τών Ρωσικών συνταγμάτων του στρατηγού Ζαμπανιόφ, παρατεταγμένων στήν άπέναντι όχη του Προΰθου, καί Έλλήνων καί Μολδαβών προσφύγων από τό Ίάσιο. Η τουρκική δύναμη, πού άριθμοΰσε 2.000 πεζούς, 4.000 ίππεις καί 6 κανόνια, υπό τίς διαταγές του Κεχαγιάμπει, τούς σφυροκοποΰσε επί 8 ώρες, μέ άποτέλεσμα ή άνιση αΰτή σύγκρουση νά καταλήξει σέ νίκη τών Όθωμανών.

Οί άπώλειες τής μάχης ύπολογίζονται γιά μέν τούς Έλληνες σέ 300 νεκρούς καί 50 τραυματίες, γιά δέ τούς Τούρκους σέ 1.600 νεκρούς καί 200 τραυματίες.

Στὴν μάχη πῆρε μέρος ὁ Ἰερώνυμος Λουκάς (κατὰ κόσμον Λεοντιάδης ἀπ' τὴν Ἀθήνα), ὁ ὁποῖος ἔδωσε τὴν θεία Κοινωνία καὶ ὁ ὁποῖος βοήθησε τὸν Μάνιαρη νὰ περάσουν στὴν ἀντίπερα ὄχθη τοὺς 58 συνολικά διασωθέντες τῆς μάχης. Διασώθηκαν καὶ πέρασαν τὸν ποταμὸ τελευταῖος. Οἱ Ρῶσοι, ὅσους διασώθηκαν καὶ πέρασαν στὸ ἔδαφός τους τοὺς ἔθισαν ὑπὸ φρούρηση. Ὁ Μακρὴς τελικὰ πέτυχε τὴν ἀπόλυση τοῦ Μάνιαρη ἀπ' τοὺς Ρώσους μὲ ἐνέργειες τῆς κυρίας Ὑψηλάντου.

Μετὰ ἀπ' ὅλα αὐτὰ ὁ Μάνιαρης ἐτομάζεται νὰ κατέβει στὴν Ἑλλάδα μὲσω Γαλλίας. Πρὶν τὴν ἀναχώρησι ὁ Κατακουζηνὸς ἐπέστρεψε τὰ 500 φλουριά στὸν Μάνιαρη γιατί δὲν ξοδεύτηκαν.

Ἀπὸ τὴ Γερμανία μέχρι τὸ Παρίσι ὁ Μάνιαρης γνώρισε τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν ξένων ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Στὴν Λειψία πῆρε εἰκόνες τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821, ὅπως τοῦ Κολοκοτρώνη, τῆς Μπουμπουλίνας καὶ ἄλλων, πού εἶχαν ἐκτυπωθεῖ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τῆς φιλοσοφίας Γ. Κρουγ.

Στὸ Παρίσι οἱ Γάλλοι τὸν ἀγκάλιαζαν καὶ τὸν φιλοῦσαν, γιατί τὸν εἶδαν νὰ φορεῖ τὴ στολὴ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου. Στὸ Παρίσι ἔμεινε λίγες μέρες περιμένοντας τὸν συνεταιρὸ τοῦ Κοραῖ, Ν. Πίκουλο, νὰ τοῦ δώσει ἓνα κιβώτιο μὲ ἐπιστολὲς θρησκευτικοῦ περιεχομένου κατὰ τῶν Διαμαρτυρομένων. Ὁ Ἀδαμάντιος Μάνιαρης συνόδευσε ἀπὸ τὸ Παρίσι περίπου 70 φιλέλληνες μὲ τὸν Γερμανὸ Νόρμαν, ἀφοῦ πῆρε τὸ κιβώτιο μὲ τίς ἐπιστολὲς του ἀπὸ τὸν Κοραῖ.

Στὴ Μασσαλία ναυλώθηκε πλοῖο καὶ μετὰ 15 ἡμέρες ἔφτασε στὸ Ναβαρίνο ὁ Μάνιαρης μὲ τοὺς 70 φιλέλληνες. Ἐκεῖ περέμεινε λίγες μέρες καὶ μετὰ φτάνει μὲ τρεῖς Γερμανοὺς Φιλέλληνες στὴν Κόρινθο καὶ ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνησι.

Ὁ Μάνιαρης ἐπισκέφθηκε τὰ νησιά γιὰ ἓνα μῆνα καὶ μοίρασε τὴν ἐπιστολὴ πού τοῦ εἶχε δώσει ὁ Κοραῖς. Ὑστερα ἤλθε πάλι στὴν Κόρινθο καὶ ὁ Κωλέττης τοῦ ἀνέθεσε νὰ ὀδηγήσει περίπου 400 φιλέλληνες στὸν στρατὸ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Μάνιαρης ἤλθε στὴν Ἀθήνα καὶ πῆρε μέρος στὶς ἐφόδους τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Τούρκων στὴν Ἀκρόπολι. Μετὰ τὴν παράδοσι τοῦ φρουρίου, μπῆκε στὴ γολέττα τοῦ Ἐπτανησίου Ραφτόπουλου καὶ ἔφθασε στὸ Ἄργος. Εἶναι ἡ ἐποχὴ πού κατέβανε ὁ Δράμαλις καὶ παντοῦ ὑπῆρχε ἀναρχία καὶ ἀταξία. Γι' αὐτὸ ὁ Κωλέττης παρακάλεσε τὸν Μάνιαρη καὶ τὸν Ραφτόπουλο νὰ πάρουν τὸ ἀσῆμι πού εἶχαν συγκεντρώσει ἀπ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ τὸ πᾶνε στὰ νησιά. Τὸ ἀσῆμι αὐτὸ τὸ παρέδωσαν σὲ ἀνθρώπους τῆς Μπουμπου-

λίνας, για να τό φυλάξουν καί ύστερα πήγαν στήν ΄Υδρα καί στήν Νάξο.

Ο Άδαμάντιος Μάνιαρης, εκτός από τήν ένασχόλησή του μέ τά πολεμικά πρόσφερε τίς ικανότητές του, για να οργανώσει τούς κλάδους τών δημοσίων ΄Υπηρεσιών στά οικονομικά.

3. ΄Ως κρατικός υπάλληλος

΄Ετος 1823. Όταν έπαρχος Αθηνών ήταν ο Άμπελακιώτης καί συνομίλικός του Δρόσος Μανσόλας, διορίστηκε γραμματέας τής έπαρχίας Αθηνών.

΄Ετος 1824. Μετατέθηκε στήν έπαρχία Σκοπέλου μέ καθήκοντα Άστυνόμου καί Λιμενάρχη. Από τήν Σκόπελο πήγε καί σέ άλλα νησιά καί οργανώσε Λιμεναρχεία καί Έπαρχεία.

΄Ετος 1827. Διορίστηκε από τήν Δημογεροντία Σύρου επιστάτης επί τών εισπράξεων τών δασμών του τελωνείου Σύρου.

΄Ετος 1828. Ο Καποδίστριας χρησιμοποίησε τόν Μάνιαρη για να οργανώσει τούς δήμους καί μετά τόν διόρισε εισπράκτορα τών δασμών του Άργολικού κόλπου καί επιθεωρητή τών τελωνείων τής Άργολίδας, αλλά καί οί Έλληνικές Κυβερνήσεις μετά τόν Καποδίστρια τόν εμπιστεύθηκαν σέ διάφορες θέσεις.

΄Ετος 1832. Του ανατέθηκε η ένοκίαση τών έθνικων προσόδων καί αργότερα διορίστηκε Διευθυντής τών τελωνείων τής Ανατολικής Πελοποννήσου.

΄Ετος 1833. Διορίζεται διά Βασιλικού Διατάγματος Προσωρινός Διευθυντής του τελωνείου Σύρου καί, για τήν έπιτυχία του έργου του, του απονεμίσθηκε δύο φορές Βασιλική Ευαρέσκεια καί για ανέγερση αποθηκών στήν Σύρο.

΄Ετος 1835. Του ανατέθηκε η ανώτατη διεύθυνση του τελωνείου Πειραιώς, όποτε καί πήρε καί τρίτη Βασιλική Ευαρέσκεια.

΄Ετος 1836. Ο Μάνιαρης λόγω κοπώσεως ζητεί τήν απαλλαγή του, τό ύπουργείο όμως, αφού τόν έπεισε να παραμείνει ως αναγκαίος στήν ύπηρεσία, του απέστειλε τό αργυρούν παράσημο του Σωτήρος καί τόν διόρισε ως επιθεωρητή τών τελωνείων τής Ανατολικής πλευράς του Βασιλείου (Σύρου).

΄Ετος 1838. Λόγω τής σοβαρά κλονισμένης υγείας του ζήτησε καί πάλι να απαλλαγεί από τήν ύπηρεσία, τό ύπουργείο όμως καί πάλι μέ έγγραφο παρακαλεί αυτόν να συνεχίσει να προσφέρει τίς ύπηρεσίες του στήν πατρίδα.

΄Ετος 1840. Διορίζεται μέλος τής έπιτροπής που έγινε στήν Αθήνα υπό τήν προεδρία του Α. Ζαΐμη, για τήν γνωμοδότηση του εν ενεργεία οργανισμού τών τελωνείων. Μετά πήγε στήν Κόρινθο καί στο Αίγιο να έπιτηρεί τήν έξαγωγή τής σταφίδας καί διορίστηκε τακτικός έφορος στήν Άχαΐα μέ τήν εκτέλεση του Νόμου περι φορολογίας.

Έτος 1842. Τό Υπουργείο Οικονομικῶν τόν διορίζει καί πάλι στήν θέση τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν τελωνείων.

Έτος 1844. Ὁ Ἀδαμάντιος Μάνιαρης γνωμοδοτεῖ γιά τόν κανονισμό τῆς ὑπηρεσίας τῶν τελωνοφυλάκων.

Έτος 1845. Μεταβαίνει στήν Νάξο γιά ἀνακρίσεις γιά λαθραία ἐξαγωγή σμύριδας. Μέ τήν ἐπιτυχή ἐκτέλεση τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς ἔλλξε ἡ σταδιοδρομία του στήν Δημόσια Ὑπηρεσία.

4. Ταμίας καί Διευθυντής τοῦ ἐν Σύρῳ ὑποκαταστήματος Ἐθνικῆς Τράπεζας

Έτος 1841. Ὁ Γεώργιος Σταύρου εἶχε ἀρχίσει τίς προκαταρκτικές ἐργασίες του γιά ἴδρυση τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας (30.3.1841) καί θέλησε νά ἀξιοποιήσει τόν φίλο του Διαμαντῆ Μάνιαρη στήν ὑπηρεσία τοῦ Ἐθνικοῦ αὐτοῦ ἰδρύματος.

Έτος 1845. 12 Ἀπριλίου. Ἰδρύεται πρακτορεῖο τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας στήν Σύρο. Πράκτορας μέ πρόταση τοῦ Διευθυντοῦ (Διοικητοῦ καλούμενου ἀπό τό 1849) διορίζεται ὁ Ἰ. Ράλλης, σύμβουλος ὁ Ν. Γιαγτζῆς καί ταμίας ὁ Ἰ. Ἀργέντης.

Έτος 1846. 12 Νοεμβρίου. Συνεδρίασις τοῦ Γεν. Συμβουλίου περὶ διορισμοῦ νέου ταμίου τοῦ πρακτορείου Σύρου. 23 Νοεμβρίου ὁ Μάνιαρης διορίζεται ταμίας τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας ἀντί τοῦ παυθέντος Ἀργέντη. Ὁ ἴδιος κατέθεσε στήν Τράπεζα ὅσες οἰκονομίες εἶχε, κατανοῶν τίς μελλοντικές νά προέλθουν ἀπό τό ἴδρυμα αὐτό μεγάλες ὠφέλειες γιά τήν πατρίδα, ἐπεδίωξε στερέωση καί εὐόδωση τοῦ πρακτορείου, ἐνῶ δείχνει μεγάλη προθυμία σέ ὅσους ἤθελαν νά δανεισθοῦν.

Έτος 1847. Φεβρουάριος. Ἐγκρίνονται ἀπό τό Γενικό Συμβούλιο πάνω ἀπό 150.000 δρχ. γιά δάνειο στούς πιστωτές τοῦ πρακτορείου. Σύμφωνα μέ τήν ὑποβληθεῖσα στό Γεν. Συμβούλιο ἔκθεση, τοῦ ἐπὶ τοῦ Λογιστικοῦ τῆς τραπέζης Ἐ. Κεχαγιᾶ, περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐργασιῶν τοῦ πρακτορείου, τά κέρδη αὐτοῦ ἀπό 18.000 δρχ. ἀνῆλθαν σέ 30.000 δρχ. (αὔξησις 66%).

Έτος 1849. 30 Ἰουνίου. Ὁ Μάνιαρης διορίσθηκε Διευθυντής (ἀσκῶν παράλληλα καί καθήκοντα ταμιά) μέ τόν ἴδιο μισθό ποῦ ἐλάμβανε μέχρι τότε, ἥτοι 250 δρχ. πλέον 2% ἐπὶ τῶν καθαρῶν κερδῶν τοῦ πρακτορείου.

Έτος 1853. 17 Αὐγούστου. Ὁ Μάνιαρης μέ τήν στήριξη τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ αὔξησε πάρα πολύ τίς ἐργασίες τοῦ πρακτορείου, ὥστε τό Γενικό Συμβούλιο ἀποφασίζει νά μεταβληθεῖ σέ ὑποκατάστημα.

Έτος 1857. 13 Μαρτίου. Ἀποφασίζεται μείωσις ἐπιτοκίων τῶν ἀνοιχτῶν λογαριασμῶν γιά νά αὐξηθοῦν περαιτέρω οἱ ἐργασίες τοῦ Ὑποκαταστήματος

καί οί ἔμποροι τῆς περιοχῆς νά ἔχουν συμφέρον νά δανεῖζονται ἀπό τό τοπικό Ὑποκατάστημα καί νά μὴν ἀναγκάζονται νά προσφεύγουν σέ Εὐρωπαϊκές Τράπεζες.

Ἔτος 1858. 28 Ἰουνίου. Τό ὑπόλοιπο χρηματοδοτήσεων τοῦ Ὑποκαταστήματος Σύρου ἀνέρχεται στό ποσό τῶν 3.000.000 δρχ.!

Ἔτος 1869. Πεθαίνει ὁ Ἰδρυτής τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας Γ. Σταύρου. Ὁ νέος Διοικητής Μ. Ρανιέρης διορίζει μετὰ ἀπό πρόταση τοῦ Μάνιαρη ἄλλους 6 συμβούλους στό Ὑποκατάστημα τῆς Σύρου καί ἀποφασίζεται ἐπιπλέον ἡ ἐπέκταση τῶν ἐργασιῶν τοῦ ὑποκαταστήματος.

Ἔτος 1870-1871. Τελευταία ἔτη τῆς διεύθυνσεως τοῦ Μάνιαρη ἐγκρίνονται χορηγήσεις δανείων ὕψους 375.000 δρχ. σπὴν ἐπιτροπὴ προκυμαίας Σύρου καί στὸν Δῆμο Ἑρμούπολεως.

Θάνατος καί διαθήκη Μάνιαρη

Ὁ Ἀδαμάντιος Μάνιαρης πέθανε στίς 13 Νοεμβρίου 1871 σέ ἡλικία 82 ἐτῶν ἄτεκνος καί ἐν χρεῖα.

Ἡ ἐφημερίδα τῆς Ἑρμούπολης γιὰ τόν θάνατο τοῦ Μάνιαρη ἔγραψε: «Ἀπέθανε καί ὁ Ἀδαμάντιος Μάνιαρης, διευθυντής τοῦ ἐνταῦθα ὑποκαταστήματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης... ἀνὴρ ἔμπλεως πατριωτισμοῦ, διακεκριμένης τιμότητος καί αὐστηρότητος καί ἀνεπιλήπτου χαρακτῆρος, διανύσας βίον παραδειγματικόν καί ὅστις ἤθελε τον γνωρίσει, εὐθύς ἠδύνατο νά διακρίνει ἄνδρα σοβαρόν καί σπουδαίως σκεπτόμενο περὶ τῶν κοινῶν... διακριθέντα ἐπὶ τιμότητι ἀξία παντός ἐπαίνου. Ὁ Ἀδαμάντιος Μάνιαρης ζῶν ἔχαιρε ἄπειρον ὑπόληψη μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν μας, ἀποθνήσκων δέ ἄφησε μνήμην ἀγαθὴν καί ὄνομα μετὰ σεβασμοῦ ἀναφερόμενον καί εὐλογούμενον ὑπὸ τῆς πατρίδος καί ἰδίως ὑπὸ τῶν Ἀμπελακιωτῶν. Ἡ κηδεῖα ἐγένετο τὴν παρελθούσαν Κυριακὴν δι' ὅλης τῆς ἐπισημότητος καί τῶν ἀνηκουσῶν αὐτῶν τιμῶν ὡς ἀγωνιστῆ καί ἱππότη τοῦ τάγματος τοῦ Σωτῆρος».

Τὰ ὀστέα του μεταφέρθηκαν καί βρίσκονται σέ μαρμαρίνο μνημα μπροστά ἀπὸ τὴν Μανιάρειο Σχολή, ὅπου μπορεῖ κανεὶς νά διαβάσει: «Γεννηθεὶς ἐνταῦθα τῷ 1789. Ἀπέθανε ἐν Σύρῳ τῇ 14ῃ Νοεμβρίου 1871. Τούτου δέ τὰ ὀστέα κρύπτει τόδε τό μνημα. Αἰώνιον τό μνημόσυνον αὐτοῦ τοῖς ἐπιγιγνομένοις καταλιπὼν καί τοῦ ἐν οὐρανοῖς κλήρου τῶν δικαίων μεταλαχῶν».

Μέ τὴν ἀπὸ 25/9/1870 διαθήκη του κατέστησε κληρονόμους μὲν «τά ὁμομίτρια καί ὁμοπάτρια ἀδέλφια Ἰ. Θ. Μάνιαρη καί Ἐλένη Θ. Μάνιαρη», εἰς τὰ

όποια άφησε –έκτός άλλων– τήν οικία στήν Έρμουόπολη, καθώς και τό 1/3 άλλης οικίας, έκτελεστή δέ και έπιτρόπους όριζε τόν άδελφό του Ιωάννη και τόν ταμία του ύποκαταστήματος «συνεργάτη, βοηθοῦ και ίκανωτάτου νά τόν διαδεχθει» Κ. Κουτζοδόνη.

Στήν διαθήκη αυτή (άρθρο 2), έκτός τών άλλων, αναφέρεται ότι εἶναι ιδιοκτίτης 114 όνομαστικῶν μετοχῶν τῆς Έθνικῆς Τραπεζῆς, τών όποίων τό κεφάλαιο «θά μείνει άναπαλλοτρίωτον έν όσω ύφίσταται ή Έθνική τῆς Ελλάδος Τράπεζα».

Κατά τόν Σκεῦο Ζερβός² ή περιουσία του διαθέτη ἦταν:

- 114 μετοχαί Έθνικῆς Τραπεζῆς αξίας 3.828.000,05 δρχ.
- 75 λαχ. όμολογ. δανείου 300 έκ. δρχ. αξίας 15.000 δρχ.
- 116 όμολογ. Άναγκαστικοῦ δανείου αξίας 16.000 δρχ.
- Μετρητά 35.000 δρχ.

Άκίνητα

Οικία και μαγαζιά έν Σύρω αξίας 18.000 δρχ. διά διδακτήρια αξίας 100.000,05 δρχ..

Έκ τούτων έτήσια εισοδήματα 145.308,05 δρχ. προς ίδρυσιν και συντήρησιν Δημοτικῶν και Έλληνικῶν σχολείων υπό τήν έπωνυμία του έν Άμπελακίους Λαρίσης.

(*) Κατά τό Μητρώο Κληροδοτημάτων του Υπουργείου Παιδείας (έτος 1929) ή αξία τών 114 μετοχῶν ἦταν 6.728.000 δρχ., όλη ή κληροδοτηθεῖσα περιουσία του άνήρχετο στό ποσό τών 9.009.600 δρχ. και τό έτήσιο τακτικό έσοδο από όλη τήν περιουσία του ἦταν 270.000 δρχ.

Η διαχείριση του κληροδοτήματος στήν αρχή περιήλθε στόν Διευθυντή Έθνικῆς Τραπεζῆς Σύρου και στόν έκάστοτε Δήμο Έρμουπόλεως μέχρι τῆς άπελευθερώσεως τῆς πατρίδος, έκτοτε τό δικαίωμα θά περιερχόταν στόν Δήμαρχο Άμπελακίων και τόν Διευθυντή Έθνικῆς Τραπεζῆς Καταστήματος Λάρισας.

Η Μανιάρης Σχολή άνεγέρθηκε τό 1873 στά δυτικά ύψώματα τών Άμπελακίων και άρχισε νά λειτουργεί τό 1879.

Άπό όλα τά παραπάνω άπερίφραστα προκύπτει ότι ό Άδαμάντιος Μανιάρης άφιέρωσε όλη τήν ζωή του στήν ύπηρεσία τῆς Πατρίδος, τήν αναγέννηση και άνασυγκρότησή της μετά τήν μακροχρόνια τούρκικη σκλαβιά και όχι μόνο,

² Σκεῦος Γ. Ζερβός, Έθνικά κληροδοτήματα και δωρεά, Έν Αθήναι, 1925.

ἀφοῦ μέ τόν θάνατό του κληροδότησε ἕνα τεράστιο γιά τήν ἐποχή ποσό γιά φιλανθρωπικούς καί κοινωνικούς σκοπούς, καί μάλιστα γιά τήν παιδεία, καθότι «ὁ φιλογενέστατος καί ἐράμιλλος τῶν Ριζαρῶν ἀοίδιμος Μάνιαρης», σύμφωνα μέ τόν ἐπίσκοπο Πλαταμῶνος Ἀμβρόσιο, πίστευε ὅτι ἡ ἀνάστασις τῆς ἰδιαίτερης πατρίδος του καί τό μεγαλεῖο ὅλου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους μποροῦσαν νά ἐπιτευχθοῦν κυρίως διά τῆς παιδείας.

Στό μαρμάρινο μνημεῖο του πού βρίσκεται μπροστά στήν Σχολή ἀναγράφεται:

ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΜΑΝΙΑΡΗΣ
ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ ΑΜΠΕΛΑΚΙΩΝ
ΓΕΝΝΗΘΕΙΣ ΕΝΤΑΥΘΑ ΤΩ 1789
ΑΠΕΘΑΝΕ ΕΝ ΣΥΡΩ ΤΗΝ 14 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1871
ΤΟΥΤΟΥ ΔΕ ΤΑ ΟΣΤΑ ΚΡΥΠΤΕΙ ΤΟΔΕ ΜΝΗΜΑ
ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΑΓΑΠΗΝ
ΕΡΓΟΙΣ ΔΗΛΩΣΗΣ ΤΑΥΤΗ ΤΟΝ ΠΛΟΥΤΟ ΔΙΕΘΕΤΟ
ΙΔΡΥΤΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΤΗΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΑΥΤΗΣ ΓΕΝΟΜΕΝΟΣ
ΑΙΩΝΙΟΝ ΤΟ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ ΑΥΤΟΥ
ΤΟΙΣ ΕΠΙΓΓΝΟΜΕΝΟΙΣ ΚΑΤΑΛΙΠΩΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΝ ΟΥΡΑΝΟΙΣ
ΚΛΗΡΟΝ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΝ ΜΕΤΑΛΛΑΧΩΝ

Ἐπί σχετικοῦ ἐρωτήματός μας στό Ἱστορικό Ἀρχεῖο τῆς Τραπεζῆς πήραμε τήν ἀπάντησις ὅτι τό 1870 πού ἔκανε τή διαθήκη του ὁ Μάνιαρης ἡ Ἐθνική Τράπεζα εἶχε 16.000 μετοχές τῶν 1.000 δρχ., ἥτοι μετοχικό κεφάλαιο 16.000.000 δρχ., δηλαδή μέ τίς 114 μετοχές του ὁ Μάνιαρης κατεῖχε ποσοστό 0,7125%. Κατά σημερινή ἀντιστοιχία πού ἡ ΕΤΕ ἔχει 9.147.151.527 μετοχές θά κατεῖχε 65,4 ἐκ. μετοχές ἀξίας περίπου μέ τήν τρέχουσα (0,30) χρηματιστηριακή ἀξία 19.620.000 €, θά ἦταν δηλαδή ἕνας ἀρκετά ὑπολογίσιμος μέτοχος.

Ὅπως προαναφέρθηκε, ἡ ἀποτίμησις τῆς ἀξίας τῶν 114 μετοχῶν τό 1870 κυμαινόταν μεταξύ τῶν 3,8 ἐκ. δρχ. καί 6,7 ἐκ. δρχ. Ἄν θεωρήσουμε πραγματική τήν μέση τιμή (5,25 ἐκ.) τότε κάθε μετοχή ἀξίζε στήν ἀγορά τῶν πρώτων χρηματιστῶν περίπου 46.000 δρχ. (τό Χρηματιστήριον Ἀθηνῶν ἰδρύθηκε τό 1876).

Ἀναπόφευκτα προκύπτουν σημαντικά συμπεράσματα γιά τίς τιμές οἰκονομικῶν δευκτῶν τῆς μετοχῆς τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας, ὑπό προϋποθέσεις φυσικά, διότι δέν υπάρχουν δημοσιευμένες οἰκονομικές καταστάσεις (ἰσολογισμοί, ἀποτελέσματα χρήσεως κ.λ.π.).

Ἡ καθαρή θέση τῆς Τράπεζας ἀπαρτιζόταν ἀπό τό μετοχικό της κεφάλαιο τῶν 16.000.000 δρχ., δέν θεωροῦμε ὅτι ὑπῆρχαν ἀναβαλλόμενοι φόροι, καί δια-

φορά υπέρ τó ἄρτιο, ὑπῆρχε σίγουρα ὑπόλοιπο κερδῶν εἰς νέο καί πιθανόν ἀναπροσαρμογή παγίων.

Μέ τίς παραπάνω παραδοχές, ἔχουμε ἐκτιμώμενο ὕψος ἰδίων κεφαλαίων τῆς τράπεζας κατά προσέγγιση 20.000.000 δρχ. Ὅποτε ὁ δείκτης $P/B.V = 46.000 / (20.000.000 : 16.000) = 36,8!$

Δηλαδή ἡ μετοχή ἄξιζε σπὴν ἀγορά 37 φορές τή λογιστική τῆς ἀξία, καί αὐτό γιατί οἱ εἰδήμονες θεωροῦσαν δεδομένη καί ἔβλεπαν τή μεγάλη ἀνάπτυξη τῆς Τράπεζας. Ὅπως προαναφέρθηκε, τó ὑποκατάστημα τῆς Σύρου τó 1874, μέ ἐνέργειες τοῦ Μάνιαρη, εἶχε αὔξηση κερδῶν 66% (δείκτης growth 66). Σήμε-ρα τόσο στίς Τράπεζες ἀλλά καί στίς λοιπές εἰσηγμένες γιά νά εἶναι ἐλκυστική ἡ ἀγορά μετοχῆς πρέπει τó $P/B.V$ νά εἶναι κάτω τῆς μονάδας.

Ἐπίσης, ὅπως καί πάλι προαναφέρθηκε, τά ἐκτιμώμενα ἔσοδα τῶν 114 μετοχῶν τρέχουσας ἀξίας 5.250.000 δρχ. κυμαίνονταν ἀπό 120.000 ἕως 230.000 δρχ. περίπου (ἀφαιροῦνται ἀπό τά συνολικά εἰσοδήματα τῆς περιου-σίας οἱ πρόσοδοι τῶν ὁμολογιῶν καί τά ἐνοίκια), ὅποτε ἂν θεωρήσουμε πραγ-ματική τή μέση τιμή τῶν 175.000 δρχ., ἡ μετοχή τῆς Ἐθνικῆς τότε εἶχε μερισμα-τική ἀπόδοση $(175/5250) \times 100\% = 3,33\%$.

Ἐκτός αὐτῶν, συνάγεται ὅτι, ἀφοῦ ἡ Μανιάρειος σχολή χτίστηκε τó 1873 περίπου, δηλαδή 3 χρόνια μετά τὴν διαθήκη τοῦ Μάνιαρη μέ τά ἔσοδα τῶν 114 μετοχῶν τῆς τριετίας, κόστισε περίπου 525.000 δρχ. τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἀπό τά παραπάνω συνάγεται ὅτι ὁ Ἀδαμάντιος Μάνιαρης εἶναι Ἐθνικός Εὐεργέτης, ἀνάλωσε ψυχή καί σῶμα, καί περιποιεῖ τιμή γιά τά Ἀμπελάκια, τὴν πατρίδα καί τὴν Ἐθνική Τράπεζα.

ΕΝΑΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΕΤΕΩΡΟΥ ΤΟ 1805

Προλογικά

Ἡ ἀναδίφηση στό ὕλκιο τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους μᾶς ἐπιφύλασσει ἐνίοτε ἐκπλήξεις, ὅπως ὁ ἐντοπισμός ἐνός καταλόγου μέ τά βιβλία τῆς Ἱ. Μ. Μεγάλου Μετεώρου¹, ὁ ὁποῖος συντάχθηκε στίς 29 Ἰουλίου τοῦ 1805. Ὁ συντάκτης του, προφανῶς κάποιος ἀδελφός τῆς μονῆς αὐτῆς, μέ καλή παιδεία γιά τήν ἐποχή του, δέν σημείωσε τό ὄνομά του. Δέν κεφαλαιογραφεῖ τά κύρια ὀνόματα καί τοῦ διαφεύγουν μερικά ὀρθογραφικά λάθη.

Ὁ κατάλογος εἶναι δισέλιδος καί δίστηλος. Ἡ δεύτερη σελίδα φέρει τόν ἀριθμό 256, ἐνδειξη ὅτι ὁ κατάλογος αὐτός ἀνήκε σέ ἕνα μεγάλο χειρόγραφο, ἴσως σέ κάποιον κώδικα τοῦ Μεγάλου Μετεώρου, ὁ ὁποῖος ἔχει χαθεῖ, ἢ σέ κάποιον σωζόμενο ἀπό τόν ὁποῖο ἀποσπάστηκαν οἱ δύο σελίδες. Στήν τρίτη σελίδα, ἀπό ἄλλο χέρι, ἔχουν γραφεῖ τά ἑξῆς:

*Κατάλογος βιβλίων εὐρισκομένων ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ
τῆς Μονῆς τοῦ Μετεώρου τῆς Μεταμορφώσεως*

Ὁ συντάκτης τοῦ καταλόγου ἀναφέρει πρῶτα τόν ἀριθμό τῶν ἀντιτύπων κάθε βιβλίου καί μετά τόν τίτλο του. Στό τέλος κάθε στίλης, ἀθροίζει τόν ἀριθμό τῶν βιβλίων, τά ὁποῖα συνολικά ἀνέρχονται σέ 502, ἄν καί ὁ ἴδιος ἀνα-

¹ Γιά τήν Ἱερά Μονί τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος τῶν Μετεώρων, γνωστή καί ὡς Μονί τοῦ Μεγάλου Μετεώρου, βλ. ἐνδεικτικῶς Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, *Ἱερά Μονί Μεγάλου Μετεώρου Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος - Ἅγια Μετέωρα. Χειρόγραφοι κώδικες. Χειρόγραφα, Ἐγγραφα, Παλαίτυπα*, ἔκδοση Πρώτητες Θεσσαλικές Ἐκδόσεις - Ἱερά Μονί Μεγάλου Μετεώρου, Τρίκαλα - Ἅγια Μετέωρα 2007· Κωνσταντῖνος Μ. Βαφειάδης, *Ἡ Μονί τοῦ Ἁγίου καί Μεγάλου Μετεώρου. Ἱστορία-Προσωπογραφία-Βίος Πνευματικός ἐπί τῇ βάσει τῶν γραπτῶν καί ἀρχαιολογικῶν μαρτυριῶν (12ος-20ός αἰ.)*, ἔκδοση Ἱερᾶς Βασιλικῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου καί Μεγάλου Μετεώρου-Ἐπισημονικά Δημοσιεύματα ἀρ. 1, Ἅγια Μετέωρα 2019.

φέρει τόν αριθμό 500, καθώς στήν δεύτερη στίλη τῆς πρώτης σελίδας ἄθροισε 73 βιβλία ἀντί γιά 75.

Τά βιβλία εἶναι κυρίως τά θεολογικά, λειτουργικά, ἀκολουθίες, ἐνῶ ὑπάρχουν καί ἐκπρόσωποι (σέ μικρότερο ἀριθμό) τῆς θύραθεν παιδείας (Όμηρος, Θουκυδίδης, Διόδωρος Σικελιώτης, Ἀριστοτέλης, Πίνδαρος, Αἰσχύλος, Εὐριπίδης, Σοφοκλῆς, Ἀριστοφάνης, Δημοσθένης, Αἰσχύνης, Λυσίας, Αἴσωπος, Ἀφθόνιος, Λουκιανός), βιβλίων Γραμματικῆς καί λεξικῶν (Σουΐδα κ.ἄ.).

Ο ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Σελίδα [255], α΄ στίλη

1805 ἰουλίου 29: καταγραφῆ τῶν βιβλίων τῶν ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς ἐν τῷ μετεώρῳ ἱερᾶς μονῆς τοῦ σ(ωτη)ρ(ο)ς ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ τῆς μεταμορφώσεως:

12: βιβλία τοῦ χρυσοστόμου

1: ἕτερον τοῦ χρυσοστόμου· ὑπόμνημα εἰς τό κατά ματθῆον

1: ἕτερον τοῦ χρυσοστόμου ἐρμηνεία εἰς τās πράξεις

1: ἕτερον τοῦ χρυσοστόμου εἰς τό κατά ἰωάννην εὐαγγέλιον βιβλίον α΄ καί βίος τοῦ ἁγίου ἀθανασίου τοῦ ἐν μετέωροις

1: ἕτερον τοῦ χρυσοστόμου ὁμιλίας εἰς τά εὐαγγέλια

1: ἕτερον τοῦ χρυσοστόμου ἐξήγησις εἰς τήν γένεσιν

1: ἕτερον τοῦ χρυσοστόμου ἐξήγησις τῶν πράξεων

3: ἕτερα τοῦ χρυσοστόμου εἰς τās ἐπιστολάς τοῦ παύλου

8: βιβλία βασιλείου τοῦ μεγάλου

1: ἕτερον τοῦ μεγάλου βασιλείου εἰς τούς ψαλμούς

9: βιβλία τοῦ γρηγορίου τοῦ θεολόγου

1: βιβλίον γρηγορίου νύσσης ὑπόμνημα εἰς τό ἄσμα τῶν ἀσμάτων

1: βιβλίον γρηγορίου θεσσαλονίκης

1: βιβλίον συλλογῆ ἐκ τῶν λόγων ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου

1: βιβλίον βίος τοῦ ὀσίου π(ατ)ρ(ο)ς ἡμῶν ἀνδρέου τοῦ διά χ(ριστο)ῦ σαλοῦ

1: βιβλίον τοῦ συμεῶν θεσσαλονίκης

1: βιβλίον τοῦ θεοφυλάκτου βουλγαρίας

1: ἕτερον τοῦ θεοφυλάκτου βουλγαρίας εἰς τās ἐπιστολάς

3: βιβλία ὁμιλίας τοῦ σοφωτάτου μαξίμου τοῦ πελοποννησίου

1: βιβλίον ἰσαάκ τοῦ σύρου περὶ ἀπαταγῆς (!) καί μοναχικῆς πολιτείας

1: βιβλίον τοῦ ἁγίου ἰωάννου τοῦ δαμασκηνοῦ

- 1: βιβλίον περιέχον ψυχοφελῆ διηγήματα καί παραινέσεις όσίων
- 1: βιβλίον γρηγορίου του κεραμέως
- 1: βιβλίον μακαρίου του αἰγυπτίου
- 2: βιβλία νομικά ματθαίου του βλαστάρεως
- 1: βιβλίον ἐξηγήσεις οἰκουμενίου εἰς τὰς ἐπιστολάς του παύλου
- 1: βιβλίον ἱστορικόν ἀπό τῆς ὀπτασίας του δανιὴλ μετὰ τινῶν αὐτῆς ἐξηγήσεων
ἕως τῆς βασιλείας τῶν ἐν ρώμῃ, ὧν καί πολλές ἱστορεῖ βασιλείας
- 1: βιβλίον του ἁγίου ἰωάννου του δαμασκηνοῦ θεολογία καί εἰς τόν ἐκκλησια-
στίην
- 1: βιβλίον φιλοπόνου εἰς τό περί ψυχῆς
- 2: βιβλίον (!) ἐξηγήσεις εἰς τό ἱερόν εὐαγγέλιον του θεοφυλάκτου

62 //

β' στίλη

- 2: βιβλίον (!) ἐρμηνεία εἰς τὰς ἐπιστολάς του ἀποστόλου παύλου παρά εὐθυ-
μίου ζαγαδίνου
- 3: βιβλία τῆς παλαιᾶς καί νέας γραφῆς
- 1: βιβλίον ἕτερον τῆς παλαιᾶς καί νέας γραφῆς
- 1: βιβλίον λόγος του ἁγίου ἀνδρέου κρήτης
- 2: βιβλία βίος του ἁγίου ἰωάσαφ του βασιλέω[ς] ἰνδῶν
- 14: βιβλία πατερικά
- 1: ἕτερον πατερικόν περί παραδείσου
- 2: ἕτερα πατερικά ἐφραῖμ του σύρου
- 1: ἕτερον πατερικόν πρὸς λαῦσον τόν πρεπόσιτον
- 1: ἕτερον πατερικόν θεοδώρου του στουδίτου
- 1: ἕτερον πατερικόν παραινέσεις ψυχοφελεῖς εἰς ὅλας τὰς ἀρετάς
- 2: ἕτερα πατερικά του ἄββα κασιανοῦ
- 12: ἕτερα πατερικά ἰωάννου τῆς κλίμακος
- 1: βιβλίον περί τῶν ἁγίων εἰκόνων καί πατερικόν
- 1: βιβλίον θεοφάνους κατά ἐνδαιῶν
- 1: βιβλίον ἰωάννου του ζωναρά
- 1: βιβλίον ἰωάννου του δαμασκηνοῦ
- 1: βιβλίον ὁμιλίας τῶν θεοφόρων π(ατέ)ρων, καί βίος ἁγίων, καί του ἁγίου
ἰππολύτου περί του ἀντιχρίστου
- 1: βιβλίον του πινδάρου ὀλύμπια μετὰ τῶν σχολίων
- 1: βιβλίον του σοφοκλέους ἔνιοι στίχοι

- 1: βιβλίον περιέχον τά ποιήματα τῶν ἑπτὰ σοφῶν
- 1: βιβλίον τοῦ θουκυδίδου
- 1: βιβλίον τοῦ σοφωτάτου μανασσῆ ποιίμα δια στίχων
- 2: βιβλία τοῦ βαρίνου² λεξικά
- 1: βιβλίον λεξικόν μετά κανόνων τινῶν τῆς γραμματικῆς
- 1: βιβλίον λεξικόν τοῦ ἁγίου κυρίλλου ἀλεξανδρείας
- 3: βιβλία τῆς μελίσσης
- 1: βιβλίον λεξικόν τοῦ σουῖδα³
- 1: βιβλίον λεξικόν τοῦ κυρίλλου ἀλεξανδρείας
- 1: βιβλίον τοῦ πλάτωνος
- 1: βιβλίον λόγοι αἰσχίνου, λυσίου καί ἄλλων ρητόρων
- 1: βιβλίον εὐριπίδου
- 1: βιβλίον τοῦ δημοσθένους
- 1: βιβλίον τοῦ αἰσχύλου
- 1: βιβλίον ὀμλῖαι τοῦ θησέως
- 1: βιβλίον ἀπολιναρίου μετάφρασις τοῦ ψαλτηρίου
- 1: βιβλίον συλλογαί ἐκ διαφόρων βιβλίων
- 1: βιβλίον τοῦ σοφοκλέους
- 1: βιβλίον ἐκ τῶν τοῦ πλάτων σαις περί ἀρετῆς
- 2: βιβλία τοῦ ὀμήρου
- 1: βιβλίον τοῦ ἀριστοφάνους

—
135⁴ //

Σελίδα 256

α΄ στίλη

135⁵

- 1: βιβλίον ἀφθονίου τοῦ σοφιστοῦ
- 2: βιβλία τά ἅπαντα τοῦ ἀριστοτέλους
- 1: βιβλίον ἀριστοφάνους κωμωδία ἑννέα

² Βαρίνου Φαβωρίνου Κάμητος τοῦ τῆς Νουκερίας ἐπισκόπου, *Λεξικόν τό μέγα καί πάνυ ὠφέλιμον*, ἔκδοσις τοῦ Νικολάου Γλυκέως, 1801.

³ Σχετικά πρόσφατη ἔκδοσις τοῦ λεξικοῦ, σέ ἐπιμέλεια Βασιλῆ Κατσαροῦ, ὡς *Βυζαντινὸ Λεξικὸ Σουῖδα*, ἔκδ. Θύραθεν, Θεσσαλονίκη 2002.

⁴ Τό ὄρθόν: 137 (62+75). Ἐκ παραδρομῆς, προφανῶς, στίτην δευτέρη στίλη τῆς πρώτης σελίδας, ἄθροισε 73, ἀντί γιά 75 βιβλία.

⁵ Βλ. τίν προηγουμένη σημείωσις.

- 1: βιβλίον διοδώρου τοῦ σικελιώτου
 1: βιβλίον λουκιανοῦ τοῦ σαμοσατέως διάλογοι
 1: βιβλίον τοῦ ἀριστοφάνους σχόλια
 1: βιβλίον θησαυρός κέρας ἀμαλθείας καί κῆπος ἀδώνιδος
 1: βιβλίον κατήχησις θεοδώρου τοῦ στουδίτου καί πραξαπίστολος
 1: βιβλίον νομικόν του ματθαίου
 1: βιβλίον συλλογί τῶν πι(ατέ)ρων
 1: βιβλίον τῆς γραμματικῆς ἐμμανουήλ τοῦ μοσχοπούλου
 1: βιβλίον τῆς γραμματικῆς τοῦ λασκάρεως
 1: βιβλίον τῶν κανόνων τῆς γραμματικῆς
 1: βιβλίον νομικόν
 1: βιβλίον τῶν μύθων τοῦ αἰσώπου
 1: βιβλίον ἕτερον τῶν μύθων τοῦ αἰσώπου καί γραμματικῆς θεοδοσίου ἀλεξάν-
 δρέως
 1: βιβλίον περιέχον λόγους τινάς ἐκκλησιαστικούς
 1: βιβλίον συνοδικόν
 22: βιβλία περιέχοντα τούς βίους καί τά μαρτύρια τῶν ἁγίων
 2: ἕτερα περιέχοντα τούς βίους, τά μαρτύρια, λόγους καί ἐγκώμια τῶν μαρτύρων
 1: ἕτερον περιέχον μαρτύρια καί λόγους ἁγίων
 1: ἕτερον περιέχον λόγους, ἐγκώμια ἁγίων
 18: ἱερά εὐαγγέλια
 13: ἱερά τετραευαγγέλια
 9: βιβλία πράξεις τῶν ἀποστόλων
 11: ἀπόστολοι
 1: ἕτερον ἀπόστολος καί εὐαγγέλιον
 2: ψαλτήρια ἐξηγητικά
 6: συναξάρια τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ
 2: ἕτερα συναξάρια ἐξάμηνια ἀπό Σεπτεμβρίου ἕως Φεβρουαρίου
 2: ἕτερα συναξάρια ἀπό Μαρτίου ἕως Αὐγούστου
 2: βιβλία περιέχοντα τήν ὀκτώηχον καί
 7: ἀνθολόγια / τριώδιον
 1: ἕτερον ἀνθολόγιον καί λόγοι ἁγίων
 1: βιβλίον περιέχον τά μνηαῖα τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ
 1: βιβλίον περιέχον τά ἀναγνώσματα τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ
-

256⁶

β' στήλη

1: ἕτερον περιέχον τά ἀναγνώσματα τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς

11: παρακλητικά

30: εὐχολόγια

8: ὠρολόγια

6: πεντηκοστάρια

10: πενθῆκται

10: ψαλτήρια

10: τριώδια

1: ἕτερον τριώδιον καί ὀκτώηχος

2: ἕτερα τριώδιον καί πεντηκοστάριον ἅμα

1: εὐχολόγιον, ψαλτήριον καί μνηολόγιον

1: ψαλτήριον, ὠρολόγιον καί ὀκτώηχος

7: βιβλία τοῦ θηκαρᾶ

1: ψαλτήριον καί παρακλητική

1: ὀκτώηχος, τριώδιον καί πεντηκοστάριον καί πενθῆκται

6: βιβλία τῆς ὀκτωήχου

1: ὀκτώηχος καί ἀκολουθία εἰς τοὺς ἁγίους

1: ὀκτώηχος καί νομοκανών, καί κανόνες τῆς [...]

1: ὀκτώηχος καί μνηολόγιον τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ

1: βιβλίον περιέχον τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἑβδομάδος τῶν ἁγίων καί τοῦ πάσχα

1: βιβλίον περιέχον τὰς ἀκολουθίας τῆς ἑβδομάδος, τοῦ θηκαρᾶ

1: βιβλίον περιέχον εὐχὰς καί ὕμνους

74: βιβλία περιέχοντα τά μνηαῖα τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ

1: εὐχολόγιον καί νομοκανών

1: τετραευαγγέλιον γρακκολατίνον

1: τυπικόν

26: ἱεραὶ λειτουργίαι

6: θεοτοκάρια

2: νεκρόσμοι ἀκολουθία

21: βιβλία τῆς μουσικῆς στιχηράρια καί ἀναστασιματάρια

500⁷

⁶ Τό ὄρθόν: 258 (137+121).

⁷ Τό ὄρθόν: 502 (258+244).

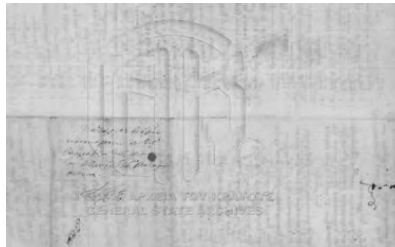
ΕΝΑΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΜΕΤΕΩΡΟΥ ΤΟ 1805

Εικ. 1. Η πρώτη δίστιχη σελίδα του καταλόγου (λίμνη 60).

Εικ. 2. Η δεύτερη δίστιχη σελίδα του καταλόγου (λίμνη 61).

Εικ. 3. Η τρίτη σελίδα με την νεότερη έπιγραφή του καταλόγου (λίμνη 62).

ΠΗΓΗ: Γ.Α.Κ., Αρχείο Μινιστηρίου / Γραμματείας / Ύπουργείου τής Θρησκείας και Παιδείας (περιόδου κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια), φ. 57, αρ. 028 (λίμνες 60-62).

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΘΩΔΑ-ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

ΕΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΜΠΕΛΩΝΑ ΑΠΟ ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ ΤΟΥ ΠΛΗΚΑΤΙΟΥ¹

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στά μέσα του 19ου αιώνα ένα μικρό πλακόστρωτο μονοπάτι όδηγούσε ΣΒΔ από τό Πληκάτι-Κονίτσας τῆς Ἡπειροῦ σπὴν Ἐρσέκα, τῆς Ἐπαρχίας Κολώνιας καί ἀπὸ ἐκεῖ σπὴν Κορυτσά καί τὴν Μοσχόπολη τῆς Βορείου Ἡπειροῦ σπὴ σημερινή Ἀλβανία. Πολλοὶ κάτοικοι τοῦ Πληκατίου πηγανοέρχονταν συχνά σπὴ Βόρειο Ἡπειρο γιὰ ἀναζήτηση προσφορότερων συνθηκῶν ἐργασίας καί γιὰ ἐμπορικές συναλλαγές. Σ' αὐτόν τόν τόπο, τό Πληκάτι, ζοῦσαν οἱ δικοὶ μου ἄνθρωποι. Ἀπὸ ἐκεῖ κρατῶνε οἱ ρίζες μου, οἱ ρίζες ἀρκετῶν κατοίκων τοῦ Ἀμπελώνα.

Ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1840 ἕως καί τὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1860, οἱ κάτοικοι τοῦ Πληκατίου, αὐτοῦ τοῦ ὄρεινοῦ χωριοῦ πού βρίσκεται σέ ὑψόμετρο 1.200 μέτρων στίς βουνοπλαγιές τοῦ Γράμμου, ἀποφασίζουν νά ἐγκαταλείψουν τόν τόπο τους. Τό 1842, ἓνα μέρος τῶν κατοίκων τοῦ Πληκατίου ἀγοράζει ἔκταση γιὰ τὴ δημιουργία νέου χωριοῦ. Ἐκεῖ χτίζεται ἡ Μπελκαμένη, ἡ σημερινή Δροσοπηγή. Μεταγενέστερα ὀρισμένοι ἀπὸ αὐτοὺς μετεγκαθίστανται τό 1861 σπὴ Νεγοβάνη, τό σημερινό Φλάμπουρο. Ἀγοράζουν μεγάλη δασική ἔκταση πού συμπεριλαμβάνει δύο οἰκισμούς, τὴν Νέγοβαν καί Λιμπάνιτσα. Ἀπὸ τόν πρῶτο οἰκισμό πῆραν καί τὴν ὀνομασία Νεγοβάνη². Οἱ δύο νέοι τόποι βρίσκονται ΝΑ τῆς Φλώρινας καί κοντά σπὴν Φλώρινα. Τό πατρογονικό χωριό, τό Πληκάτι, ἀπὸ τὰ 400 σπύτια πού εἶχε, ἀπομένει μόνο μέ 50 σπύτια. Κάποιοι ἄλλοι κάτοικοί του μέ ἐνδιάμεσες περιπλανήσεις ἔρχον-

¹ Ἀδημοσίευτη ἀνακοίνωση ἀπὸ τό 2ο Ἱστορικό Συνέδριο τοῦ Δήμου Ἀμπελώνα (24-25 Ἰανουαρίου 2009).

² Πόγας Ἀναστάσιος, *Φλάμπουρον Φλωρίνης Διάσπμο Μαστοροχώρι*, Φλώρινα 2003.

ται στην έλληνική Θεσσαλία, αγοράζουν κτήματα και από μαστόρια, χτίστες, τέκτονες, λιξοθόοι γίνονται οι περισσότεροι κτηματίες-γεωργοί.

Αυτή είναι ή μικρή ιστορία μετακίνησης περίπου 30 οικογενειών του Πληκατίου πού έρχονται νά ριζώσουν στό δικό μας χωριό, τόν Άμπελώνα. Τό 1883 αγοράζουν τίς πρώτες τους κατοικίες και κτήματα και οργανώνουν τίν δική τους γειτονιά, τά Άρβανίτικα.

Ξεκίνησα τίν πορεία μου πρός αυτίν τίν εργασία, όχι σάν σέ παραμύθι, αλλά μέσα από τά παραμύθια. Μέσα από μνήμες παραμυθιών του οικογενειακού περιβάλλοντος και κυρίως από θύμισες διηγήσεων του πατέρα μου για τίν καταγωγή μας, για τούς παππούδες μου, για τίν έλευση και έδραίωση πολλών οικογενειών από τό Πληκάτι Κόνιτσας πού ήρθαν σάν έπαικοι σέ αυτόν τόν τόπο πού λεγόταν Καζακλάρ και σήμερα Άμπελώνας. Πάντα είχα στό μυαλό μου νά κάνω μία καταγραφή αυτου του όμορφου παραμυθιου πού είχα μάθει από παιδί. Έτσι απλά για τά παιδιά μου και για νά διασωθούν οι προφορικές ιστορίες πού διηγούνται ακόμα άτομα της δεύτερης γενιάς. Η ολοκλήρωση αυτης της εργασίας χρωστάει πολλά σέ πολλούς: άνάμεσα σ' αυτούς πού μου μεταφέρανε σημαντικές πληροφορίες και μνήμες της ζωής τους είναι ό Δημήτριος Ίωάννη Θώδας και ή Αικατερίνη (Ρήνα) Θωμά Θώδα.

Στήν εργασία αυτή καταγράφω τί διακίνηση μας πληθυσμιακής ομάδας, ή όποία, όπως και οι λοιπές διακινήσεις του 19ου αιώνα, λόγω άνεπάρκειας της γής, αναζήτησε προσφορότερες συνθήκες εργασίας και ποιοτικότερη ζωή³. Μέσα σέ αυτό τό κλίμα, λοιπόν, τό Πληκάτι, ή άλλως Πι(ε)λκάδες, ένα χωριό τό όποιο τό 1840 έχει 400 σπίτια⁴, αρχίζει νά χάνει τόν πληθυσμό. Χτισμένο στις υπερώρειες του Γράμμου σέ ύψόμετρο 1.200 μέτρα, περιτριγυρισμένο από τρία ποτάμια και πλούσια βλάστηση, είναι επί χρόνια κοιτίδα μαστόρων και μητρόπολη μαστοροχωριών⁵. Σήμερα άνήκει στον Δήμο Μαστοροχωριών και καταλαμβάνει τό βορειότερο τμήμα της Κόνιτσας. Τό 1856 υπάγεται στην εκκλησία Βελλά και ή όμιλούμενη γλώσσα είναι ή Έλληνική⁶.

³ Καμπλάκη Αικ., *Πελοποννήσιοι στην περιοχή της Λάρισας μετά τίν προσάρτηση τή Θεσσαλίας (1881)*, Αθήνα 1987-1988.

⁴ Γιαγγώργου Κίτσος, Νεγκοβάνης Παπα-Χρήστος, *Ιστοριογραφία του Πληκατίου Γραμμένη σέ Στίχους*, Αθήνα 2001.

⁵ Τάττης Δημήτριος, *Η θανατοουργί Εικόνα Παναγίας της Πληκατιώτισσας*, Ίωάννινα 1981 και Δήμος Μαστοροχωριών Νομού Ίωαννίνων, *Μαστοροχώρια-Ιστορία και πολιτισμός*, Έκδόσεις «Έλλα», 2005.

⁶ *Χρονογραφία της Ηπείρου των τε όμωρων Έλληνικων και Άλλυρικων Χωρών*, τόμος 2ος, εν Αθή-

Τό 1840 αρχίζει η έκροή του πληθυσμού του στην Δυτική Μακεδονία. Τό 1843 πολλές οικογένειες αγοράζουν γη, όπου εγκαθίστανται και ιδρύουν τό νέο χωριό, τίν Μπελκαμένη, σημερινή Δροσοπηγή. Αργότερα, τό 1861, μιά δεύτερη ομάδα αγοράζει αντί 110.000 γροσίων μιά περιοχή και δημιουργεί μέσα σέ δύο παλιούς οικισμούς τό χωριό Νεγοβάνη⁷, τό σημερινό Φλάμπουρο. Λέγεται επίσης πώς και μιά άλλη ομάδα 30 οικογενειών⁸ αποχωρούν από τό Πληκάτι, οί όποίες, παρότι δέν εγκαθίστανται στά νεοϊδρυθέντα χωριά, μερικές, αν όχι όλες, πέρασαν προσωρινά από εκεί.

Αυτή η μετανάστευση μεταφύτευσε στους νέους τόπους και τά ονόματά τους. Μέ τίν ενδογαμία η ομάδα διατήρησε τους ισχυρούς δεσμούς στό έσωτερικό της, τίς ομοιότητες στά χαρακτηριστικά τών ανθρώπων, τίς καθημερινές συνήθειες, τίς τελετές, τίν χρήση τής γλώσσας. Οί κάτοικοι και τών δύο νέων χωριών, εκτός από ελληνικά, μιλούν και άρβανίτικα.

Ένδεικτικά αναφέρω κάποιες από τίς οικογένειες πού μετοίκησαν στό Καζακλάρ: τά αδέρφια Άθανάσιος Άναστασίου Γκίνος (ήμ. γεν. 1854), και ό Γεώργιος Άθανασίου Γκίνος (ήμ. γεν. 1859), τά δύο παιδιά του Ίωάννη Δέδε, ό Δημήτριος Ί. Δέδες (1849-1926), τέκτων στό επάγγελμα, μέ τίν γυναίκα του Δέσποινα (ήμ. θαν. 23-7-1919) και ό Σωτήριος Δέδες μέ τίν σύζυγό του Νεράντζω, κόρη του Άναστασίου Θώδα. Ό Ματθαίος Άθανασίου Δέδες, κτίστης, ό Άδαμάντιος Δέδες μέ τίν σύζυγό του Δάφνη Άδαμάντιου Δέδε (1846-1928) και ό γιός τους Φίλιππος Άδ. Δέδες (1884-1914), ό Άναστάσιος Δέλκος μέ τίν σύζυγό του Δάφνη (1864-1926), ό Βασίλειος Δέλκος μέ τίν σύζυγό του Μαρία (1858-1923) και τόν θανόντα σέ ηλικία 22 έτών γιό του Πλάτωνα (1896-1918), ό Μιχαήλ Ζήκος και ό Άνδρέας Ζήκος (1871-1923), λιξοθός στο επάγγελμα, ό Γεώργιος Ζηκοστάθης του Άθανασίου, κτίστης.

Μία από τίς οικογένειες πού μετοίκησαν, η οικογένεια Θεολόγου, μέ τίν μετεγκατάστασή της στό Καζακλάρ διαφοροποίησε, χωρίς νά γνωρίζουμε γιατί, τό επίθετό της σέ Θώδα. Αυτό τό επίθετο σήμερα δέν υπάρχει πιά στο Πληκάτι, παρ ά μόνο στο ένα από τά δύο αδελφικά χωριά⁹. Από τίν οικογένεια αυτή ήρθαν στο Καζακλάρ μέ τίς οικογένειές τους τά παιδιά τών αδελφών

νας εκ του τυπογραφείου Σ.Κ. Βλαστού, 1856.

⁷ Πόγας Άναστάσιος, *Φλάμπουρον-Φλωρίνης Ιστορικά (1861-1944)*, Φλώρινα 1993. Τυπογραφείον «Μέλισσα».

⁸ *Ο.π.*, ύποσημείωση 1.

⁹ Ζιώγας Άντώνιος, *Τά τρία αδερφικά χωριά*, Πολύγυρος, Γενάρης 2006.

Μιχαήλ καί Άναστασίου Θώδα, όλοι τους κτίστες. Τά τέσσερα άγόρια του Μιχαήλ Θώδα είναι ο Δημήτριος Μ. Θώδας που παντρεύτηκε την Δέσποινα Βασιλείου, ο Άλέξης Μ. Θώδας (1852-1929) καί η σύζυγός του Άλέξαινα, ο Γιωργάκης Μ. Θώδας που παντρεύτηκε την Τριανταφυλλιά, ο Νικολάκης Μ. Θώδας (1848-1917) που παντρεύτηκε την Βαία. Μιά άδελφή τους έγκαθίσταται στην Μπελκαμένη (σημερινή Δροσοπηγή) λόγω γάμου της με τον Κ. Γραικό. Στόν Άμπελωνα επίσης μετακινήθηκαν τά παιδιά του πέμπτου τους άδελφού Άπόστολου Θώδα, που η σύζυγός του καταγόταν από την οικογένεια Γκίνη καί για τον όποιο δέν προκύπτουν άλλα στοιχεία. Τά παιδιά του Άπόστολου ήταν ο Ευάγγελος Θώδας (1-3-1873 έως 22-6-1951) που παντρεύτηκε την Ζωή Μοσχογιάννη, η Κατερίνα Θώδα, σύζυγος Βαγγελοκόωστα, η Δάφνη Θώδα καί Έλένη Θώδα, σύζυγος Θωμά Λάμπρου.

Έπίσης, την ίδια περίοδο, έγκαταστάθηκαν στο Καζακλάρ τά τέσσερα από τά έξι παιδιά του Άναστάσιου Θώδα, άδελφού του Μιχαήλ Θώδα. Οί έγκατασταθέντες είναι ο Άναστάσιος Α. Θώδας, ο Χρήστος (Κίτσος) Ά. Θώδας (1876) καί η γυναίκα του Παρασκευή, ο Γιαννάκης Α. Θώδας που έκανε δύο γάμους. Η πρώτη του σύζυγος όνομαζόταν Δέσποινα Λαμπρονίκου. Μετά τον θανατό της παντρεύεται την Καλλιόπη Μπουγάτσα (1878-1926). Τό τέταρτο παιδί του είναι η Νεράντζω Θώδα, σύζυγος Σωτηρίου Δέδε. Τά δύο από τά έξι παιδιά του Άναστάσιου Θώδα, η Μαρία Α. Θώδα με τον σύζυγό της Γεώργιο Τσούλη, καί ο Κωνσταντίνος Α. Θώδας με την σύζυγό του Αικατερίνη Κοντού έγκαταστάθηκαν στην Μπελκαμένη, σημερινή Δροσοπηγή Φλώρινας.

Άλλες οικογένειες που έγκαταστάθηκαν στο Καζακλάρ είναι του Άναστασίου Μπεζαλή (1858-1930) του Λάμπρου, κτίστη, που ήρθε με την σύζυγό του Χαρίκλεια. Του Στόγια, χαμουρτζή στο έπάγγελμα, του Άθανάσιου Παπανάτα με τους δύο γιούς το, τον Στέφανο καί τον Φώτη, όλοι τους κτίστες. Άκόμη του Δημήτριου Παπαδημητρίου, πεθερού του μετέπειτα βουλευτή της Λάρισας Κωνσταντίνου Περραιβού. Έπίσης, οί οικογένειες του Χαρίση, του Σιούλα καί του Βενέτη. Άλλες τρεις οικογένειες είναι του Δημήτριου Δημητρίου, του Στέργιου Παπαδημητρίου, ιερέα, καί του Δημούλη Μιχαήλ Νάσε, οί όποιες έγκαθίστανται στην Ροδιά Λαρίσης, πλησίον του Καζακλάρ. Οί οικογένειες αυτές μεταξύ τους έχουν δυνατούς δεσμούς που συντηρούνται καί ενισχύονται μέσω της συγγένειας.

Ο άκριβής χρόνος άποχώρησης από τό πατρογονικό χωριό Πληκάτι προς τό Καζακλάρ δέν είναι γνωστός, είναι γνωστή, όμως, η περίοδος μόνιμης έγκα-

τάστασής τους. Τά πρώτα συμβόλαια αγορᾶς οἰκοπέδων καί κτημάτων στό Καζακλάρ γίνονται τό 1883. Τά οἰκόπεδα ἀγοράζονται εἴτε ταυτόχρονα, εἴτε, ὅπως καί στή δύο νέα χωριά τοῦ νομοῦ Φλωρίνης, ἀπό κοινοῦ, καί μοιράζονται τήν ὥρα τῆς μετοίκησης. Μόνο σέ μία περίπτωση προκύπτει ὅτι τά οἰκόπεδα κληρώθηκαν μεταξύ δύο ἀδελφῶν. Ἡ διάταξη καί κατοχή τῶν οἰκοπέδων εἶχε προφανῶς σχέση μέ τήν συγγένεια καί ἐνισχύει τήν ἄποψη τῆς ταυτόχρονης ἀγορᾶς τους. Γνωρίζουμε ἐπίσης ἀπό προφορικές διηγήσεις, ἀλλά καί ἀπό συμβόλαια καί ἕναν πίνακα τῆς κοινότητας, πῶς πρὶν τόν ἐποικισμό οἱ Πληκαδίτες τοῦ Ἀμπελῶνα ἀπασχολοῦνταν ἀποκλειστικά ὡς χτίστες, τέκτονες καί λιθοξοί. Ὡς μαστόροι ξεχωριστοί ταξιδεύουν σέ πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδας καί ἐργάζονται μέ ζῆλο καί μεράκι ὀργανωμένοι σέ μπουλούκια¹⁰. Πρὶν τήν ἐγκατάσταση στό Καζακλάρ ἐργάζονται καί στήν Ἀθήνα, ὅπου κατοικοῦν περίξ τοῦ Συντάγματος, τῆς Πλάκας καί τῆς Συγγρού. Μόλις ἀποκτοῦν κάποιο κεφάλαιο, ἀγοράζουν γῆ καί ἐγκαθίστανται μόνιμα πλέον στό Καζακλάρ. Εἶναι ἐπίσης γνωστό ὅτι κάποιοι ἐγκαταστάθηκαν στήν Λιβαδειά, ἐνῶ ἄλλοι ἔκαναν προσωρινό πέρασμα ἀπό ἐκεῖ καί ἀπό τήν Στυλίδα Φθιώτιδας. Χαρακτηριστικά γράφει ὁ Μάνθος Ἄθαν. Δέδες στόν συγγενῆ του Δημήτριο Ἰ. Δέδε σέ μία ἐπιστολή στίς 15 Αὐγούστου τό 1921 ἀπό τήν Αἴγυπτο, ὅπου βρισκόταν ὡς μετανάστης: «Στέλνω χαιρετίσματα καί 300 δραχ. στίς κόρες τοῦ νεοαποθανόντος Παντελῆ, πού ζοῦνε στήν Λιβαδειά».

Γιά τίς νέες κατοικίες τους στόν Ἀμπελῶνα, τά τοπικά ὑλικά, οἱ ἰδιαίτερες κλιματικές συνθῆκες, τό ἠπειρωτικό κλίμα, ἡ μορφολογία τοῦ ἐδάφους, ἡ οἰκονομική εὐρωστία τοῦ καθενός καί ἡ καλή γνώση τῆς μαστορικῆς εἶναι οἱ

¹⁰ Προφορική μαρτυρία τοῦ κ. Κωνσταντίνου Γ. Λαμπρονίου ἠλικίας 70 ἐτῶν, κατοικοῦ Ἀμπελῶνα, συγγενοῦς ἐξ ἀγχιστείας τῆς οἰκογένειας Γιαννάκη Θωδᾶ, ἀναφέρει ὅτι οἱ Θωδαῖοι ὡς κτίστες, μέ σχέδιο τοῦ Συνταγματάρχη Δημήτριου Ματθιόπουλου, Διοικητῆ Μηχανικοῦ Ἰης Μεραρχίας Πεζικοῦ, θεμελίωσαν καί ἔχτισαν τή δεκάτοξη γέφυρα τοῦ Τυρνάβου. Προκειμένου νά θεμελιωθεῖ ἡ γέφυρα ἔγιναν πολλές προσπάθειες ἀπό πολλούς γιά τήν θεμελίωσή της, χωρίς ἀποτέλεσμα. Οἱ Θωδαῖοι ὁμως κατάφεραν μέ μεγάλη εὐκολία καί μέ κατασκευαστικό μεράκι τῆς ἐποχῆς της νά τήν κτίσουν μέ 10 ἴσα ἀνοίγματα τῶν 12,40 μ. (ἐλεύθερο ἀνοίγμα). Ἐπίσης ἀναφέρει ὅτι τό Δημοτικό Σχολεῖο Ἀμπελῶνα κτίστηκε ἀπό τούς ἴδιους καί ἄλλους συνεργάτες τους, ὅπως τόν Στέφανο Παπανῶτα, μέ ὑλικό τοῦ κατεδαφισμένου Γενί Τζαμιού πού βρισκόταν παράπλευρα καί ἑλαφρῶς Β.Δ. τῆς σημερινῆς οἰκίας Σακελλαρίδου. Ἐπειδή ἡ πέτρα δέν ἦταν ἐπαρκής γιά τήν ἀποπεράτωση τοῦ σχολείου οἱ ἴδιοι δημιουργήσαν νταμάρι στόν Τύρναβο καί ἀπό ἐκεῖ ἔκαναν ἐξόρυξη πέτρας καί ἀσβεσταριά στό Καζακλάρ, γιά τήν ἀποπεράτωση τοῦ Σχολείου. Ἐπίσης ἀπό τό ἀρχαῖο ὑλικό τῆς οἰκογένειας τοῦ τέκτονα Δημητρίου Δέδε προκύπτει ὅτι τό 1904 ὁ ἴδιος μέ μηχανικό τόν Κ. Παπαθεοδώρου καί μεταξύ τῶν κτιστῶν, ἀπασχόλησε ὡς κτίστη καί τόν Ἀναστάσιο Μπεζαλιῆ τοῦ Λάμπρου, ἔχτισε τό Νοσοκομεῖο Τυρνάβου, πού σύμφωνα μέ τήν μαρτυρία τοῦ Λαμπρονίου ὀνομαζόταν «ΑΓΙΟΣ ΓΕΛΕΩΝ».

παράγοντες πού διαμορφώνουν καί τήν τυπολογία. Τά σπίτια κατασκευάζονται ώς ἐπί τό πλεῖστον πλῖθινα διώροφα. Στήν περιοχή ὑπάρχουν πλινθοποιεῖα, ἀφοῦ ὁ πηλός ἀνταποκρίνεται πλήρως στίς βιοκλιματικές συνθήκες. προσφέρει ζέστη τόν χειμῶνα καί δροσιά τό καλοκαίρι. Χρησιμοποιοῦν ἐπίσης καί εὐρήματα τῆς περιοχῆς «Καστρί», τά ὅποια καί ἐντοιχίζουν ὡς οἰκοδομικά ὑλικά. Γνωρίζουν πάντως τήν ἀρχαιολογική ἀξία τῆς ἐπιτύμβιας στήλης πού χρησιμοποιοῦν ὡς κεφαλόσκαλο στόν κάτω ὄροφο τῆς οἰκίας τοῦ Δημητρίου Μιχ. Θώδα: συγκεκριμένα, σέ πιθανή κατεδάφιση τοῦ κτίσματος ἐφιστοῦν τήν προσοχή τῶν ἀπογόνων τους. Αὐτή ἡ στήλη πού φέρνει τόν τίτλο «οἱ γυναῖκες μέ τό μῆλο» βρίσκεται σήμερα στό ἀρχαιολογικό Μουσείο τῆς Λάρισας, ὅπου καί τήν παρέδωσε ὁ Δημήτριος Θωμᾶ Θώδας τό 1959, ὅταν τελικά κατεδαφίστηκε ἡ κατοικία. Ἴσως, θά ἦταν καλό, νά ζητήσῃ ἡ σημερινή Δημοτική ἀρχή ἀπό τήν ἀρχαιολογική ὑπηρεσία Λάρισας ἕνα ἀντίγραφο αὐτῆς τῆς ἐπιτύμβιας στήλης.

Οἱ διώροφες κατοικίες ἔχουν προσανατολισμό πρὸς τόν νότο καί μαντρότοιχο στήν αὐλή. Ὁ ἐπάνω ὄροφος ἔχει ἕνα μεγάλο καί ἕνα μικρό ξύλινο μπαλκόνι, ἕνα μεγάλο κεντρικό χῶλο καί ἕνα ἢ δύο δωμάτια καί μία μικρή κουζίνα. Ὁ κάτω ὄροφος ἔχει ἕνα μεγάλο δωμάτιο μέ τζάκι, τό κελάρι καί τήν μεγάλην κουζίνα. Στόν αὐλειο χῶρο βρίσκεται τό πλυσταριό¹¹ μέ τόν φοῦρνο γιά τό ψήσιμο τῶν φαγητῶν, τά καμίνια γιά τό μαγείρεμα, ὁ μεγάλος νεροχύτης μέ τήν τουλούμπα¹² γιά τό πλύσιμο τῶν ρούχων, τό ντουμπέκι¹³, ὅλα στεγασμένα γιά νά προστατεύουν τήν νοικοκυρά ἀπό τίς δύσκολες κλιματικές συνθήκες. Παράπλευρα βρίσκεται ἡ τουαλέτα. Στήν πίσω αὐλή βρίσκεται ἡ ἀποθήκη γιά τή φύλαξη τῆς σοδειᾶς (σιτάρι, καπνό, μῆλα, κουκούλι, κουκιά κ.λπ.), ὁ στάβλος τῶν ζῶων, τό ὑπόστεγο γιά τήν φύλαξη τῆς σούστας καί τοῦ κάρου καί ὁ ἀχυρώνας, ὅπως ἐπίσης τό πηγάδι καί ὁ λαχανόκηπος.

Ἀπό τό 1903 καί μετά μέχρι τό τέλος τῆς δεκαετίας 1920 κάποιοι Πληκτιδιῶτες τοῦ Καζακλᾶρ γιά οικονομικούς λόγους, ἀλλά καί ἐξ αἰτίας τῆς ἐλονοσίας μεταναστεύουν κυρίως στήν Ἀμερική¹⁴, ἀλλά καί σέ ἄλλες χῶρες, ὅπως

¹¹ Χῶρος γιά πλύσιμο.

¹² Ἀντλία νεροῦ.

¹³ Πέτρινο σκεῦος, πολύ μεγαλύτερο ἀπο τό γουδί, μέ σιδερένια πεπλατυσμένη στό κάτω μέρος τῆς ράβδου γιά τό κοπάνισμα δημητριακῶν καί ξηρῶν καρπῶν.

¹⁴ Ἡλιοῦ Μαρία καί Κιτρόφελ Ἀλέξανδρος, *Τό ταξίδι - Τό Ἑλληνικό Ὀνειρο στήν Ἀμερική 1890-1980*, Μουσεῖο Μπενάκη, Πρωτεύας 2008.

σπίν Αίγυπτο. Αρχικά αναχωρούν από λιμάνια του έξωτερικού, τό Ρότερνταμ, τίν Νάπολη, τίν Χάβρη τής Γαλλίας καί ἀργότερα ἀπό τόν Πειραιᾶ μέ πλοία τής πρώτης Ὑπερωκεάνιας Ἑλληνικῆς Ἀτμοπλοΐας¹⁵ καί τῶν Ἐθνικῶν Ἑλληνικῶν Γραμμῶν. Ἡ μεταναστευτική κίνηση κάνει δύσκολη τίν ἀνεύρεση ἑνός εἰσιτηρίου καί στά λιμάνια δίνονται μάχες γιά μιά θέση στά πλοία¹⁶. Τό 1903 ἀναχωρεῖ ἀπό τό Ρότερνταμ μέ τό πλοῖο «Noordam»¹⁷ γιά τίν Ἀμερική ὁ Σωτήριος μέ τόν Φίλιππο Δέδε, φθάνουν σπίν Ἀμερική στίς 2 Ἰουνίου. Στίς 10 Μαρτίου τοῦ 1904 φθάνει σπίν Ἀμερική μέ τό καράβι «Konigin Luise» πού ἀναχωρεῖ ἀπό τίν Naples (Νάπολη) καί ὁ Εὐάγγελος Ἀ. Θώδας. Λίγες ἡμέρες ἀργότερα, στίς 19 Μαρτίου τοῦ ἴδιου ἔτους, ἀναχωρῶντας ἀπό τίν Χάβρη τής Γαλλίας μέ τό καράβι «La Savoie» φθάνει σπίν Νέα Ὑόρκη ὁ Θωμᾶς Ἀ. Θώδας. Τά δύο ἀδέρφια ἐπιλέγουν διαφορετικό καράβι γιά τό ταξίδι. Τό μεταναστευτικό ρεῦμα πρὸς τίν Ἀμερική συνεχίζεται, καί κάποιοι, ὅπως ὁ Φίλιππος Δέδες καί Θωμᾶς Θώδας, μεταναστεύουν δύο φορές, ἐπιστρέφουν καί ξαναφεύγουν. Ἀκολουθοῦν τίν μεταναστευτική πορεία τό 1908 ὁ Ἀριστείδης Ζῆκος σέ ἡλικία 29 ἐτῶν, ἡ Ἑλένη Ζήκου, ὁ Κωνσταντῖνος Παντούλης. Τό 1909 ταξιδεύει σέ ἡλικία 6 ἐτῶν, μέ ἄγνωστο σέ μᾶς συνοδό, ὁ Χρῆστος Ἐ. Θώδας. Ἀναχωρεῖ ἀπό τόν Πειραιᾶ μέ τό δεύτερο ὑπερωκεάνιο «Ἀθῆναι» τής πρώτης Ὑπερωκεάνιας Ἑλληνικῆς Ἀτμοπλοΐας τοῦ Δημητρίου Μωραΐτη¹⁸. Ἡ μετανάστευση συνεχίζεται. Τό 1911 μεταναστεύει ὁ δεκαπεντάχρονος Ἀλέξανδρος Δέλκος, ὁ 47χρονος Ἀναστάσιος Δέλκος καί ὁ 45χρονος ἐπίσης Ἀναστάσιος Δέλκος ταξιδεύουν μέ τό ἴδιο πλοῖο καί φθάνουν σπίν Ἀμερική στίς 26 Ἀπριλίου. Τό 1919 μέ τό πλοῖο «Μεγάλη Ἑλλάδα», πού κατασκευάστηκε γιά τίς Ἐθνικές Ἑλληνικές Γραμμές μέ ἑλληνικά σημαία, ταξιδεύει ὁ Ἀθανάσιος Γκίνος. Ἄλλος συγγενής του ταξιδεύει τό 1920 καί δύο ἀκόμη με τό ἐπίθετο Γκίνος ταξιδεύουν τό 1922. Σπίν Ἀμερική εἶχε ταξιδέψει καί ὁ Ἰωάννης (Γιαννούλης) Ἀ. Θώδας. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι τό 1912 ὁ Γιαννούλης Θώδας ἐπέστρεψε σπίν Ἑλλάδα γιά νά πολεμήσει στούς Βαλκανικούς πολέμους, μέ τό στρατολογικό γραφεῖο πού ὀργάνωσε ἡ «Πανελλήνιος Ἐνωσις» μαζί μέ τούς κατά τόπους «Λόχους Ἑλλήνων Ἐθελοντῶν» πού συνέβαλε σπίν ἀποστολή περίπου 25.000

¹⁵ Ὁ.π.

¹⁶ Ὁ.π.

¹⁷ www.ellisland.com

¹⁸ Ἡλιοῦ Μαρία καί Κιτρόφρ Ἀλέξανδρος, *Τό ταξίδι - Τό Ἑλληνικό ὄνειρο σπίν Ἀμερική 1890-1980*, Μουσείο Μπενάκη, Πρωτεύας 2008.

εφέδρων έθελοντών από τήν Άμερική¹⁹. Σύμφωνα με τίς καταγραφές του Μουσειού Μετανάστευσης του ΄Ελλις΄Αιλαντ, οί μετανάστες Πηλικαδιώτικης καταγωγής από τό Καζακάλρ είναι άνδρες ήλικίας 6 έως 41 ετών. Φωτογραφικό ύλικό μās πληροφορεί ότι στήν Άμερική εργάζονται στήν κατασκευή των σιδηροδρομικών γραμμών. Κάποιοι επαναπατρίστηκαν, άλλοι όμως ρίζωσαν εκεί, διατηρώντας τίς σχέσεις τους με τούς συγγενείς τους²⁰, πού επέστρεψαν ή είχαν μείνει πίσω στήν Έλλάδα.

Στίς άρχές του 20ου αιώνα ό Άμπελώνας ήταν ένα χωριό με σχετικά αυτόνομες συνοικίες (Αρβανίτικα, Μπροτσέικα, Τατάρ Μαχαλά, Τσαί Μαχαλά, Σκαμινιώτικα κ.λπ.), πού είναι οργανωμένες γύρω από τίς 2 εκκλησίες²¹. Μάλιστα κάποιοι πού έρχονται από τήν Άμερική και κρατούν προσωπικά ήμερολόγια, «Memorandum Books», καταγράφουν τίς ιδιαίτερες σχέσεις τους με τήν δική τους ομάδα, όπου φαίνεται, όμως, και ή επικοινωνία τους με τίς άλλες κοινωνικές ομάδες. Οί Πηλικαδιώτες διατηρούν τήν συγγένεια πού απομακρύνεται και δημιουργούν νέες συγγένειες με τήν κουμπαριά. Επίσης, ή υιοθεσία είναι αποδεκτή στήν κοινωνία τους, ιδιαίτερα ή συγγενική: άδελφός υιοθετεί τό παιδί του άδελφού, τό θετό παιδί παντρεύεται τήν άνηψιά από άδελφό ή άδελφή τής θετής μητέρας. Τιμούν, όπως και παλιότερα στήν Ήπειρο, τόν Άγιο Γεώργιο τόν Ήπειρώτη τόν φουστανελοφόρο. Τό εικόνισμά του υπάρχει στά εικονοστάσια των σπιτιών τους, καθώς υπάρχει και στήν εκκλησία του χωριού, τήν Κοίμηση τής Θεοτόκου, έως και σήμερα. Και για θρησκευτικές τελετές, όπως βαφτίσια και κηδείες, φαίνεται νά έπιζητούν τήν εύλογία ενός ιδιαίτερα εκ των τριών ιερέων τής εκκλησίας: του παπαδασκάλου Σταύρου Τσελά.

Με τούς συγγενείς τους στά νεοϊδρυθέντα χωριά του νομού Φλωρίνης, τήν Μπελκαμένη και τήν Νεγοβάνη, αλλά και με τό πατρογονικό τους χωριό έχουν επικοινωνία και διατηρούν στενές σχέσεις. Στά 1890 ή κοινότητα Νεγοβάνης και ή Μητρόπολη Καστοριάς στέλνουν εύχαριστίες έπιστολές για τήν άμοιβή του Έλληνα δασκάλου πού υπηρετεί στήν Νεγοβάνη και αποδείξεις για τήν

¹⁹ Ό.π.

²⁰ Πηλεξούσιο Προξενικής άρχής του Σάν Φραντζίσκο Καλιφόρνιας βάσει του όποιου παραχωρούν στους συγγενείς τους τήν δυνατότητα τής εκμετάλλευσης περιουσιακών στοιχείων. Έτος 1908, 1946.

²¹ Λαφαζάνης Μιχάλης, «Η προέλευση των κατοίκων του Άμπελώνα», Πρακτικά Συνεδρίου Ό Άμπελώνας και ή Ιστορία του. Κέντρο εκδόσεων Καρατάσιου, Άμπελώνας 1995, σσ. 63-83.

παροχή χρυσών λιρών από τό κληροδότημα του Ά. Παπαδημητρίου, γεγονόςτα πού αναδεικνύουν τίς ιδιαίτερες σχέσεις τών Καζακλαριωτῶν μέ τήν Νεγοβάνη. Τό ἐνδιαφέρον καί ἡ ἀγαθοεργία τους, παρότι ἀκούγεται καί ἀντίθετη ἄποψη, περιλαμβάνει ἐπίσης καί τό Πληκάτι. Εἰσπράττουν καί ἀποδίδουν χρήματα στήν ἐκκλησία του Ἁγίου Ἀθανασίου του χωριοῦ τους, προερχόμενα ἀπό τήν ἐνοικίαση 20 προβάτων, πού εἶναι ὑπό τήν κατοχή τῆς ἐκκλησίας καί τρέφονται στό Μουσαλάρ ἀπό τήν οἰκογένεια Δημούση.

Οἱ Καζακλαριῶτες εἶναι νομοταγεῖς καί ἔχουν πολύ καλή ἀντίληψη τῶν δικαιοπραξιῶν. Ἀπό τό 1883 κατοχυρώνουν τίς δοσοληπίες τους μέ συμβολαιογραφικές πράξεις. Γνωρίζουν, γιά παράδειγμα, τό διανεμητήριο κτημάτων, τήν δωρητήριο αἰτία θανάτου, τό ἐνυπόθηκο δάνειο, τό δανειστικόν. Καταγράφονται ἐπίσης περιπτώσεις οἰκονομικῆς βοήθειας πρὸς τόν σύζυγο, πού κι αὐτές κατοχυρώνονται μέ συμβολαιογραφικές πράξεις²². Ὁ συμβολαιογράφος τόν ὁποῖο χρησιμοποιοῦν εἶναι ὁ Παντελῆς Χύμου στόν Τύρναβο. Τόν χρησιμοποιοῦν ὁ Ἀστέριος Παπαδημητρίου γιά τό κληροδότημά του μέ ἐντολοδόχο τόν Δημήτριο Δέδε. Συντάσσουν δέ στίς 7 Νοεμβρίου τό 1889 στό Πληκάτι πληρεξούσιο ἐπιστολή πρὸς τόν Δημήτριο Δέδε, πού κατοικεῖ στό Καζακλάρ, προκειμένου νά διαχειριστεῖ τήν ἐνοικίαση προβάτων καί ἀναφέρουν «νά ἐνεργῆ... ὅσα τά ἄρθρα τῆς πολιτικῆς δικονομίας ὀρίζουσιν»²³.

Ἀρκετοί ἀπ' αὐτούς γνωρίζουν, ἐπίσης, γραφή καί κάποιοι κρατοῦν σέ Memorandum Books, ἀπό ἀπλές σημειώσεις ἕως καί λεπτομερεῖς πληροφορίες, πού ἐμπλουτίζουν τίς γνώσεις τους. Ἡ ἐπιτύμβια ἐπιγραφή πού λαξεύτηκε τό 1906-1908 ἀπό τόν ἴδιο τόν ὑπογράφοντα «ΕΝΘΑΔΕ ΚΕΙΤΑΙ Ο ΔΟΥΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΘΩΔΑΣ ΓΕΝΝΗΘΕΙΣ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ ΑΠΕΒΙΩΣΕ ΕΝ ΚΑΖΑΚΛΑΡ ΤΟ ΕΤΟΣ (20-6-1912)...» ἀποτελεῖ ἐπίσης ἐνδειξη στοιχειώδους ἴσως γνώσης τῆς καθαρεύουσας. Ὁ τάφος, φιλοτεχνημένος μέ σπασμένο κλαδί βελανιδιάς καί περὶτεχο σταυρό, σήμερα δέν ὑπάρχει, ὅπως καί ἄλλοι τάφοι πού ἀποτελοῦν μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῆς κοινότηας.

Ἡ μόρφωση εἶναι στόχος γιά πολλούς. Πολλοί πού γεννιοῦνται στό τέλος τοῦ 19ου καί στίς ἀρχές τοῦ 20ου αἰ. σπουδάζουν. Ἐνδεικτικά ἀναφέρω μέ χρονολογική σειρά τήν Τασία Σ. Δέδε, δασκάλα, τόν Ἀναστάσιο Α. Θῶδα, παππού τῆς γνωστῆς δημοσιογράφου Ὑλγας Τρέμη, δάσκαλο, τόν δικηγόρο

²² Εὐγενική παραχώρηση ἀρχαιακοῦ ὕλικου οἰκογενείας Θωμᾶ Δ. Θῶδα.

²³ Εὐγενική παραχώρηση ἀρχαιακοῦ ὕλικου οἰκογενείας Σωτήρη Γ. Δέδε.

καί έκδότη τῆς ἐφημερίδας «Θεσσαλικά χρονικά»²⁴ Γιάννη Σ. Δέδε, τόν Θωμᾶ Ἴ. Θώδα, γιατρό καί ἀπό τούς πρώτους κλινικάρχους τῆς Λάρισας, τόν Κωνσταντῖνο Ἄ. Θώδα, ἐπίσης γιατρό. Ἡ Ντίνα Δέδε Ζυγογιάννη, ὁ Δημήτριος καί Ἀθανάσιος Θώδας ἀποφοιτοῦν ἀπό τό γυμνάσιο. Ἡ Δήμητρα (Τούλα) Σερεμέτη, τό γένος Ζηκοστάθη, γίνεται ἠθοποιός. Καί ὁ Νικόλαος Δέδες, πού ἔγινε γραμματέας τῆς κοινότητας Ἄμπελῶνα.

Λίγο-πολύ γίνονται πετυχημένοι ἐπαγγελματίες. Οἱ περισσότεροί ἀσχολοῦνται μέ τήν καλλιέργεια τῶν κτημάτων. Οἱ Παπανωταῖοι συνεχίζουν τήν παράδοση τῆς οἰκογένειάς τους ὡς κτίστες. Κάποιοι γίνονται παντοπῶλες στή Λάρισα, ὁ Τάσος Γκίνος καί ὁ Δημήτριος Παπαδημητρίου. Ὁ Θωμᾶς Ζηκοστάθης γνωρίζει Βυζαντινὴ Μουσικὴ καί εἶναι δεξιὸς ψάλτης στήν Ἐκκλησία τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου.

Στίς μεταξύ τους σχέσεις ὑπάρχει σεβασμός. Ἐξάλλου, οἱ περισσότεροι εἶναι μεταξύ τους καί συγγενεῖς. Σέβονται τόν γεροντότερο καί σέ μεγάλες θρησκευτικές γιορτές ἀνταλλάσσουν μεταξύ τους ἐπισκέψεις. Οἱ μικρότεροι σέ ἡλικία ἐπισκέπτονται τούς μεγαλύτερους. Στίς οἰκογενειακές συγκεντρώσεις οἱ συγγενεῖς διασκεδάζουν μεταξύ τους. Εἶναι ἀνθρωποὶ τοῦ κεφιοῦ καί γενικά φιλόξενοι. Συχνά δέχονται στά σπίτια τους φίλους καί συγγενεῖς, πού ἔρχονται ἀπό τά ἀδελφικά τους χωριά νά ἐργασθοῦν ὡς οἰκοδόμοι. Παράλληλα, ἐνσωματώνονται πολιτισμικά στόν τόπο ὑποδοχῆς καί μέσα ἀπό τήν ἀγαστή συνύπαρξη μέ τίς ἄλλες ομάδες πού κατοικοῦν στό Καζακλάρ, μετά τήν ἀπελευθέρωση, συμβάλλουν στήν πολύπλευρη ἀναμόρφωση τοῦ τόπου.

Φθάνοντας στό τέλος αὐτῆς τῆς ἐργασίας, ἔκανα ἓνα ταξίδι μνήμης, ἀνασύροντας μνήμες, εἰκόνες καί κομμάτια ἑνός πάζλ, ἀνοίγοντας παλιά σεντούκια. Τό ὑλικό πού χρησιμοποίησα εἶναι ὑλικό πού διαφυλάχθηκε, ὡς κειμήλιο μνήμης καί ἀγάπης, γιά πάνω ἀπό ἑκατό χρόνια ἀπό τούς κατόχους του. Καί εἶναι πολύ σημαντικό νά διαφυλάττουμε στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος. Ἴσως ἀπλῶς καί μόνο γιατί, ὅπως λέει καί μιά διακεκριμένη οἰκογενειακὴ θεραπεύτρια, ἡ McGoldrick, ἐάν ἐπανασυνδεθοῦμε μέ τό παρελθόν, τότε μποροῦμε νά ἐπιλέξουμε τό μέλλον μας.

²⁴ Κολιοῦ Νίτσα, *Τυπο-φωτο-γραφικὸ πανόραμα τοῦ Βόλου*, Τόμος Α΄, 1994, σ. 407.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΡΧΕΙΑ

Άρχεϊο Δήμου Άμπελώνα

i. Πίναξ εμφαίνων τούς αποβιώσαντες άρρενες από τό 1914 μέχρι τό 1931.

ii. Βιβλίο μεταβολών μητρώου άρρένων κοινότητος Άμπελώνος από έτος 1841 μέχρι τοῦ έτους 1880.

iii. Όνομαστικός κατάλογος μελών κοινότητος Καζακλάρ κατ' ένορίαν έκάστου ιερέως κατά τίν 10ην Ιουνίου 1917, Καζακλάρ.

Άρχεϊο Δέδε Ί. Σωτήρη.

Άρχεϊο Θώδα Θ. Θωμά.

Προσωπικό άρχεϊο μέ φωτογραφικό ύλικό.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

www.ellisland.com

<http://worldconnect.rootsweb.com>

<http://ssdi.rootsweb.com>

ΠΡΟΦΟΡΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Θώδα Θ. Αϊκατερίνη

Θώδας Ί. Δημήτριος

Λαμπρονίκου Γ. Κώνσταντίνος

Θέματα Ὁρθόδοξης Θεολογίας καί Παράδοσης

* * *

Δρ ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΜΠΑΛΑΤΣΟΥΚΑΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΑΓΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ἡ Ὁρθόδοξη πνευματικότητα εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ χριστιανοῦ, ποὺ τείνει, ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, νὰ γίνῃ πνευματικὴ. Εἶναι ἡ χριστιανικὴ πνευματικότητα. Ἡ ἐν Χριστῷ ἐλεύθερη ζωὴ, ἡ θεοειδὴς καὶ χριστόμορφη. Ἡ Ὁρθόδοξία εἶναι αὐτὴ ἡ ὀρθόδοξη πνευματικότητα, ποὺ ἐκφράζει τὴν πνευματικὴν παράδοσιν μὲ τὶς δογματικὰς ἀρχὰς καὶ τὴν ψυχοσωματικὴν ἀσκήσιν. Ὁ πιστός, ἐδῶ, βιώνει, τὴν ἱστορικοεσχατολογικὴν ἔνωσιν μὲ τὴν ζωὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος, μέσα στό Θεανθρώπινον σῶμα τοῦ Χριστοῦ, στήν Ἐκκλησίαν.

Ἡ Ὁρθόδοξη πνευματικότητα εἶναι ὁ Θεάνθρωπος Χριστός καὶ ἡ Ἐκκλησία Του, ἡ ὁποία εἶναι τὸ Θεανθρώπινον «ἐργαστήριον», ὅπως χαρακτηριστικὰ τονίζει ὁ Ἅγιος Ἰουστίνος (Πόποβιτς). «Ἡ Ἐκκλησία εἶναι τὸ Θεανθρώπινον ἐργαστήριον στό ὁποῖο οἱ ἄνθρωποι, διὰ τῶν θείων μυστηρίων καὶ τῶν θείων ἀρετῶν, θεανθρωποῦνται, χριστοποιοῦνται, θεοποιοῦνται, μεταμορφώνονται σέ κατὰ Χάριν θεανθρώπους, σέ κατὰ Χάριν θεούς. Ἐδῶ, ὅλα ὑπάρχουν διὰ τοῦ Θεανθρώπου, ἐν τῷ Θεανθρώπῳ, κατὰ τὸν Θεάνθρωπο· ὅλα ὑπάγονται στήν κατηγορίαν τοῦ Θεανθρωπίνου καὶ θεοαιωνίου [Ἁγίου Ἰουστίνου (Πόποβιτς) *Δογματικὴ*, Ἱερά Μονὴ Βατοπαδίου, Ἅγιον Ὅρος 2019, σελ. 39].

Ὁ πιστός μέσα σέ μία πορεία αὐθεντικῆς δημιουργικότητος, ἀδιαλείπτου μεταμορφώσεως καὶ ἀνακαινίσεως, ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἔνωσιν μὲ τὸν Θεόν. Μέσα ἀπ' αὐτὴν τὴν πορεία καταξιώνεται ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξίς. Συνεχῆς, πολὺτροπος ἀγώνας μὲ ἐσχατολογικὴν διάστασιν καὶ προσανατολισμό. Ὁ πιστός, γενόμενος κοινωνός τῶν θείων καὶ ἀρρήτων μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας, βιώνει τὴν ὀρθόδοξην εὐσέβειαν πρὸς τὶς λατρευτικὰς τελετὰς, τὴν εὐκρινῆ καὶ γνησίαν ἀγάπην πρὸς τὴν Ὑπεραγίαν Θεοτόκον, τοὺς Ἁγίους, τὰ σεπτὰ λείψανα καὶ τὰ ἱερά σκηνώματα. Μὲ τὴν συμμετοχὴν τοῦ στήν εὐχαριστιακὴν σύναξιν ἀποκαλύπτει

τόν Θεό. Γίνεται μέτοχος μέ ὄλο του «τό εἶναι», μέ ὄλη του τήν ὑπαρξή, γιά νά συναντήσῃ τόν Ἀναστημένο Χριστό, θεωρητικῶς καί πρακτικῶς: «*Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς καί πετασθήσομαι διά πρακτικῆς καὶ καταπαύσω διά θεωρίας καί ταπεινώσεως;*» (Ἰωάννου Κλίμακος, *Κλίμαξ*, ἐκδ. «Ἀστήρ», Λόγος Δ', σελ. 25). Τοῦτο εἶναι ὀλοφάνερο στίς πνευματικές ἐμπειρίες τῶν Ἁγίων καί τῶν Πατέρων, οἱ ὅποιοι ἐνσαρκώνουν τόν Εὐαγγελικό λόγο τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ζωή τους Βιβλική καί Χριστοκεντρική.

Πέραν τῶν ἄλλων, στήν ὀρθόδοξη πνευματικότητα ὄλη ἡ πορεία τοῦ πιστοῦ ἔχει ἕναν μυστικιστικό χαρακτήρα, διά τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας καί τῆς ἐπιπόνου καί ἐμπόνου ἀσκήσεως. Μιάς ἀσκήσεως κάθαρσης τῶν παθῶν, φωτισμοῦ καί τελείωσης. Ἐπανόδου στήν προπτωτική κατάσταση, γιά νά τονιστεῖ, καί πάλι, τό ξεχωριστό, τό μοναδικό τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου: «*Μεγάλου γάρ ἀξιώματος ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος. Ἴδε πόσος ἐστὶν ὁ οὐρανός καί ἡ γῆ, ὁ ἥλιος καί ἡ σελήνη, καί οὐκ νῦδόκησεν ἐν αὐτοῖς ὁ Κύριος, εἰ μὴ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μόνῳ ἐπαναπαύεται. Τιμώτερος οὖν ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος ὑπὲρ πάντα τά δημιουργήματα*» (Μακαρίου Αἰγυπτίου, *PG 34, 589*). Χωρίς τήν παρουσία τοῦ ἀνθρώπου, δέν ἔχει νόημα καί ὁμορφιά ὁ κόσμος. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι ὁ ἱερέας, ὁ προφήτης καί βασιλέας, καί μέσῳ τῶν ἀξιωμάτων αὐτῶν, νοηματοδοτεῖται ἡ ἀποστολή του.

Στήν ὀρθόδοξη πνευματικότητα ὄλος ὁ ἀγώνας τοῦ πιστοῦ εἶναι ἀγώνας ἀπεκδύσεως τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου καί ἐνδύσεως τοῦ «καινοῦ» ἀνθρώπου, τοῦ νέου Ἀδάμ, τοῦ Χριστοῦ: «*Ἀπεκδυσάμενος τόν παλαιόν ἀνθρώπον σύν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, καί ἐνδυσάμενος τόν νέον τόν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν*» (Κολ. 3, 9-10). Εἶναι ἕνας ἀγώνας «σταυρώσεως» τοῦ κατωτέρου, ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου: «*οἱ τοῦ Χριστοῦ τήν σάρκα ἐσταύρωσαν σύν τοῖς παθήμασι καί ταῖς ἐπιθυμίαις*» (Γαλ. 5,24). Ἡ πνευματικότητα αὐτή δέν εἶναι μία ἠθικολογική καί ἠθικιστική ἀντίληψη, μία τυπική, ἐξωτερική συμμόρφωση, ἀλλά μία πραγματική ἀλλαγὴ καί «καλή ἀλλοίωση», μέ χαρακτήρα ἐσχολογικό, γι' αὐτό καί εἶναι ὄντολογική. Ὁ Χριστός καί Θεός Λόγος ἦλθε στή γῆ «*ὥστε τήν φύσιν ἀλλάξαι καί μεταβαλεῖν καί ἀνακαινίσαι καί ἀνακτίσαι τήν ψυχὴν ταύτην τήν κατεστραμμένην τοῖς πάθεσι διά τήν παράβασιν, κεράσας τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ πνεύματι τῆς θεότητος. Καινόν νοῦν καί καινὴν ψυχὴν, καί καινοὺς ὀφθαλμοὺς, καινά ὄρα, καινὴν γλῶσσαν πνευματικὴν, καί ἀπαξαπλῶς καινοὺς ἀνθρώπους τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ ἦλθεν ἀπεργάσασθαι*» (Μακαρίου Αἰγυπτίου, *PG 34,780*).

Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ὁ χῶρος τῆς ἀληθινῆς πνευματικότητος, ἐκεῖ ὑπάρχει ἡ

Θεία παρουσία. Μέ τήν μορφωτική της δύναμη δίδεται ή δυνατότητα ό πιστός άνθρωπος νά γενυθει τούς άγλαιούς καρπούς του Παναγίου Πνεύματος, τούς ευχύμους καρπούς τής πνευματικῆς σωτηρίας, τής εισόδου στήν Βασιλεία του Θεού: *«Ο δέ καρπός του πνεύματος ἐστίν ἀγάπη, χαρά, ειρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια, κατά τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος»* (Γαλ. 5,22-23). Αυτό πέτυχαν οί Ἅγιοί μας, ἐκείνοι πού μέ τήν κατά Χριστόν ἄσκηση καί τήρηση τῶν ἐντολῶν Του ἔφτασαν στήν κατά χάριν θέωση. Εἶναι οί *«ἄρτιοι του Θεού ἄνθρωποι»* (Β' Τιμ. 3,17). Ὅλη ή ὀρθόδοξη πνευματικότητα συνοψίζεται στήν ὕμνογραφία τής Ἐκκλησίας μας, ὅπως ἐνδεικτικῶς: *«Χθές συνεθαπτόμην σοι Χριστέ, συνεγείρομαι σήμερον ἀναστάντι σοι· συνεσταυρούμην σοι χθές, αὐτός με συνδόξασον Σωτήρ, ἐν τῇ Βασιλείᾳ Σου»* (Κανόνας του Πάσχα, τροπάριο γ' Ὡδῆς).

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Γ. ΜΑΡΑΣ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ Μ. ΑΣΙΑΣ ΣΤΟΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Περίληψη

Κατά τόν 1ο καί 2ο αιώνα ή παράδοσι τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννη εἶναι παρούσα στά ἔργα τῶν Χριστιανῶν συγγραφέων τῆς Μ. Ἀσίας. Οἱ Πατέρες, οἱ ὅποιοι ἔδρασαν στήν Μ. Ἀσία κατά τούς πρώτους δύο αἰῶνες εἶναι: ὁ Παπίας Ἱεραπόλεως, ὁ Πολύκαρπος Σμύρνης, ὁ Μιλτιάδης, ὁ Ἀπολλινάριος Ἱεραπόλεως, ὁ Μελίτων Σάρδεων, ὁ Ρόδων καί ὁ Πολυκράτης. Ἀγαπημένα θέματα στά ἔργα τῶν τελευταίων εἶναι ὁ ἀγώνας κατά τῶν αἱρέσεων, τό ζήτημα τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, ἡ ὑπεράσπιση τῶν Χριστιανῶν ἔναντι τῶν Ἐθνικῶν καί ἡ χιλιετής ἐπίγεια βασιλεία τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐπίδραση τῶν προαναφερόμενων Πατέρων ἦταν μεγάλη καί ξεπερνῶντας τά ὅρια τῆς Μ. Ἀσίας ἐπηρέασε τόν εὐρύτερο χῶρο τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῶ ἔφτασε μέχρι τήν Δύση.

Λέξεις-κλειδιά

Ἀπολογητές, Ἀποστολικοί Πατέρες, Γνωστικισμός, Ἰωάννης (ἀπόστολος), μαρτύριο, Μοντανός, Πάσχα, τυπολογική μέθοδος.

1. Εἰσαγωγή

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελοῦν τούς οὐσιαστικούς συνεχιστές τῶν Ἀποστόλων στό ποιμαντικό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὐτόν τόν λόγο τά ἔργα τους ἀποτελοῦν τά σπουδαιότερα χριστιανικά κείμενα μετά ἀπό ἐκεῖνα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καθώς σέ αὐτά ἐμπεριέχεται ἡ ὀρθή διδασκαλία καί ἐρμηνεία τῆς ὀρθόδοξης πίστεως καί ζωῆς. Ἡ ζωντάνια τοῦ πατερικοῦ λόγου καί οἱ πνευματικές ἐμπειρίες τῶν Πατέρων, οἱ ὅποιες βασίζονταν στήν ἄμεση

γνώση του Θεού και στην μυστηριακή ζωή της Έκκλησίας, αποτελούν τα δύο σημαντικότερα στοιχεία, τα όποια χαρακτηρίζουν τα κείμενα των μεγάλων εκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Γιά τους παραπάνω λόγους ή σημασία τῆς πατερικῆς θεολογίας στόν σύγχρονο κόσμο ἔχει ἀναγνωρισθεῖ, τόσο ἀπό τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὅσο καί ἀπό τήν Ρωμαιοκαθολική Δύση¹.

Οἱ Πατέρες τῶν δύο πρώτων αἰῶνων κατατάσσονται σέ δύο κύριες ομάδες. Στήν πρώτη ἀπό αὐτές συγκαταλέγονται οἱ Ἀποστολικοί Πατέρες, οἱ ὁποῖοι ἦταν μαθητές τῶν Ἀποστόλων ἢ μαθητές τῶν μαθητῶν τῶν Ἀποστόλων, ἀλλά καί γνήσιοι φορεῖς καί ἐκφραστῆς τῆς ἀποστολικῆς παράδοσης². Τά ἐν λόγῳ πρόσωπα ἀπό τά μέσα του 1ου αἰῶνα συνέγραψαν ἔργα, μέ σκοπό νά καταγράψουν τήν προφορική παράδοση καί νά σταθεροποιήσουν τήν θέση τῆς Ἐκκλησίας. Τά κείμενά τους, ἄν καί θά μπορούσαν, τελικά δέν συμπεριλήφθηκαν στόν Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης³. Στή δεύτερη ομάδα Πατέρων ἐντάσσονται οἱ Ἀπολογητές, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίσθηκαν τόν 2ο αἰ. καί συνέγραψαν ἀπολογίες, μέ σκοπό νά ὑπεραστίσουν τόν Χριστιανισμό ἔναντι τῶν Ἑθνικῶν καί τῶν Ἰουδαίων⁴. Ἐκτός ἀπό τά πρόσωπα πού ἐντάσσονται στίς προαναφερόμενες ομάδες, κατά τούς πρώτους αἰῶνες ἔζησαν καί ὀρισμένοι ἄλλοι Πατέρες, οἱ ὁποῖοι ἀνέπτυξαν ἔντονη δραστηριότητα γιά τήν διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ, τήν καταπολέμηση τῶν αἱρέσεων καί τήν διευθέτηση ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων.

¹ Ἀναστ. Γ. Μαῤῆς, «Ἡ πατερική θεολογία στόν σύγχρονο κόσμο», κεφ. Α.16 στό *Πατερική θεολογία καί χριστιανικός πολιτισμός: Ἑλληνες καί Λατίνοι Πατέρες-Ἐκκλησιαστική ἱστορία-Ὁρθόδοξια, περιβάλλον καί Ἐκπαίδευση*, 2η ἐκδ. (Θεσσαλονίκη, Ἄντ. Σταμούλης, 2008), σσ. 191-195.

² Δημ. Γ. Τσάμης, *Ἐκκλησιαστική Γραμματολογία: Ἀπό τήν ἀποστολική ἐποχή ὡς τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως* (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1992), σσ. 28-29.

³ Τά κείμενα τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων, ἄν καί δέν διαφοροποιούσαν τόν τρόπο ζωῆς καί τήν πίστη τῶν πρώτων χριστιανικῶν κοινοτήτων, δέν πληροῦσαν τά κύρια κριτήρια, ἔτσι ὥστε νά συμπεριληφθοῦν στόν Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης. Ἀνάμεσα στά κριτήρια, τά ὁποῖα ὀδήγησαν τούς Χριστιανούς νά ἀποδεχτοῦν ἕναν πηρῆνα ἀποδεκτῶν βιβλίων, ἦταν: 1. τό χτύπημα τοῦ Δοκτισμοῦ 2. ἡ ἀποδοχή τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί 3. ἡ πίστη ὅτι ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ ἦταν προσεγγίσιμη ἀπ' ὅλους τους ἀνθρώπους καί ὄχι μόνο ἀπό μιά ἑλίτ, βλ. R. Trevijano-Echeverria, *Origenes del Cristianismo: El trasfondo judío del Cristianismo primitivo*, 2η ἐκδ. (Salamanca, Universidad Pontificia, 1996), σ. 376.

⁴ Ἀναστ. Γ. Μαῤῆς, «Οἱ Ἀπολογητές τοῦ 2ου-3ου αἰῶνα καί ἡ ἐποχή τους». *Επιστημονική Ἐπετηρίς: Ἀφιέρωμα στό Μακαριστό Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κυρό Χριστόδουλο* (Θεσσαλονίκη, Ἀνωτάτη Ἐκκλησιαστική Ἀκαδημία Θεσσαλονίκης, 2011), σσ. 401-403.

Γιὰ τούς Πατέρες τῶν πρώτων μεταχριστιανικῶν αἰώνων ἔχουν γραφτεῖ πολλά γενικά ἔργα⁵. Ἀκόμη περισσότερες εἶναι οἱ μελέτες, οἱ ὁποῖες ἔχουν ὡς θέμα τους ὀρισμένες ἰδιαίτερες πτυχές τοῦ βίου, τῶν ἔργων καί τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας τους⁶. Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ ἰδιαίτερες ἀναφορές στοὺς Πατέρες τῆς Μ. Ἀσίας εἴτε περιλαμβάνονται μέσα σέ εὐρύτερα ἔργα, εἴτε ἀφοροῦν μεμονωμένα πρόσωπα⁷. Γι' αὐτό θεωροῦμε ὅτι δέν ἔχει μελετηθεῖ καί ἀξιολογηθεῖ ἐπαρκῶς καί συνολικά ἡ συμβολή τῶν Πατέρων τῆς Μ. Ἀσίας στόν Χριστιανισμό τῶν πρώτων αἰώνων, γεγονός πού μᾶς ἐπιτρέπει νά ἐπιχειρήσουμε νά ἀσχοληθοῦμε μέ τό ἐν λόγω ζήτημα.

Ἡ ἐπιλογή τῆς Μ. Ἀσίας δέν εἶναι τυχαία. Παρ' ὅτι ἡ Παλαιστίνη καί ἡ Συρία ἀποτελοῦν τίς κυριότερες ἐπαρχίες στίς ὁποῖες ἔδρασαν οἱ Πατέρες τῆς πρώτης Ἐκκλησίας, στήν Μ. Ἀσία ἐμφανίζεται ἕνας ἐξίσου σημαντικός ἀριθμός ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Τό γεγονός αὐτό εἶναι φυσιολογικό, καθῶς ἡ Μ. Ἀσία ἀποτελεῖ τήν πρώτη, χρονικά καί γεωγραφικά (πέρα ἀπό τήν Παλαιστίνη καί τή Συρία), περιοχή ἐξάπλωσης τοῦ Χριστιανισμοῦ, γεγονός πού τῆς προσέδωσε ἕνα αὐξημένο εἰδικό βάρος στά τεκτανόμενα στόν χῶρο τῆς πρώτης Ἐκκλησίας. Λαμβάνοντας ὑπόψη τά προαναφερόμενα, στίς σελίδες πού ἀκολουθοῦν θά ἐπιχειρήσουμε νά ἀπαντήσουμε στά ἐρωτήματα: Ποιά ἦταν τά κύρια ζητήματα, τά ὁποῖα ἀπασχόλησαν τήν θεολογική σκέψη τῶν Πατέρων τῆς Μ. Ἀσίας; Καθῶς καί, ποιός ἦταν ὁ βαθμός τῆς ἐπιρροῆς τους στήν πρώτη Ἐκκλησία;

⁵ Ἐνδεικτικά καί ἐπιλεκτικά παραθέτουμε τά ἀκόλουθα: L. Ayres καί C. H. Ward (ἐκδ.), *Rise of the early Christian intellectual* (Berlin, Walter de Gruyter, 2020). Νίκ. Ι. Νικολαΐδης, *Ἀποστολικοί Πατέρες: Γραμματολογική καί θεολογική προσέγγιση*, Φιλοσοφική καί θεολογική βιβλιοθήκη, 52 (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 2002). H. S. Holland, *The Apostolic fathers* (London, Society for Promoting Christian Knowledge, 1913).

⁶ Ἐνδεικτικά καί ἐπιλεκτικά παραθέτουμε τά ἀκόλουθα: Δημ. Ἀγγελῆς, *Στίς πηγές τῆς βυζαντινῆς φιλοσοφίας: Ἡ ἐννοια τῆς φιλοσοφίας στοὺς Ἕλληνες Ἀπολογητές* (Ἀθήνα, Ἐκδόσεις τῶν Φίλων, 2007). Ἀναστ. Γ. Μαράς, *Τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ σέ Φιλοσόφους καί Ἀπολογητές* (Θεσσαλονίκη, Ἡρόδοτος, 2003). Σάβ. Χρ. Ἀγουρίδης, *Οἱ ἀποστολικοί πατέρες περὶ προβλημάτων τινῶν τῆς ἐποχῆς των* (Ἀθήνα, χ.ε., 1959). M. Spanneut, *Le stoicisme des Peres de l'eglise: de Clement de Rome a Clement d'Alexandrie* (Paris, Editions du Seuil, 1957).

⁷ Ἐνδεικτικά καί ἐπιλεκτικά παραθέτουμε τά ἀκόλουθα: M. A. Shanks, *Papias and the New Testament* (Eugene, OR, Pickwick Publications, 2013). P. Hartog, *Polycarp and the New Testament: the occasion, rhetoric, theme, and unity of the Epistle to the Philippians and its allusions to New Testament literature* (Tubingen, J.C.B. Mohr, 2002). Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἴδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σσ. 437-456, 661-680. Βασ. Γ. Τσάκωνας, «The usage of scriptures in the homily of Melito of Sardis on the passion», *Θεολογία* 38 (1967), σσ. 609-620.

2. Οἱ Πατέρες τῆς Μ. Ἀσίας τοῦ 1ου καὶ 2ου αἰ.

Μέσα ἀπὸ τὴν μελέτη τῆς Χριστιανικῆς Γραμματείας τῶν δύο πρώτων αἰώνων διαπιστώνουμε ὅτι οἱ Πατέρες οἱ ὅποιοι ἔδρασαν στὴν Μ. Ἀσία κατὰ τὴν προαναφερόμενη περίοδο εἶναι οἱ ἀκόλουθοι: Παπίας Ἱεραπόλεως, Πολύκαρπος Σμύρνης, Μιλτιάδης, Ἀπολλινάριος Ἱεραπόλεως, Μελίτων Σάρδεων, Ρόδων καὶ Πολυκράτης. Στούς προαναφερόμενους δὲν συμπεριλαμβάνουμε τὸν Ἀπολογητὴ Κοδράτο, ἐπειδὴ περὶ τῆς Μικρασιατικῆς καταγωγῆς του ἔχουν διατυπωθεῖ ἰσχυρές ἐνστάσεις⁸.

Ὁ ἀρχαιότερος Μικρασιάτης Πατέρας εἶναι ὁ Παπίας Ἱεραπόλεως, γὰρ τὸν βίον τοῦ ὁποίου ἔχουμε ἐλάχιστες πληροφορίες. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ χρονολόγησις τοῦ βίου του μπορεῖ νὰ καθορισθεῖ μόνον κατὰ προσέγγισιν. Ὑπὸ αὐτὲς τίς συνθῆκες, ὑπολογίζουμε ὅτι θὰ πρέπει νὰ γεννήθηκε γύρω στὸ 70, ἐνῶ ὁ θάνατός του τοποθετεῖται γύρω στὸ 150⁹. Κατὰ τὸν Εἰρηναῖο Λυδῶνος, ὁ Παπίας ἦταν ἀκροατὴς καὶ αὐτόπτης μάρτυρας τῶν Ἀποστόλων¹⁰. Ἀντίθετα, ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, ἐπικαλούμενος τὸ προοίμιον τοῦ ἔργου τοῦ Παπία, θεωρεῖ ὅτι ὁ τελευταῖος πληροφορήθηκε τὸ ἀποστολικὸ κήρυγμα ἀπὸ τοὺς γνώριμους τῶν Ἀποστόλων καὶ τοὺς συνεργάτες τους¹¹. Σὲ κάθε περίπτωσι, ἡ ἀμεσότητα τῶν πληροφοριῶν τοῦ Παπία προσδίδει ἓνα ἰδιαίτερον βᾶρος στὸ ἔργο του *Λογίων Κυριακῶν Ἐξηγήσεις*, ἀπὸ τὸ ὅποιο δὲν σώζονται σήμερα παρὰ μόνον δεκατρία ἀποσπάσματα¹².

⁸ Ὅρισμένοι ἐρευνητὲς θεωροῦν ὅτι ὁ πρῶτος Ἀπολογητὴς μετὰ καταγωγὴ ἀπὸ τῆς Μ. Ἀσίας ἦταν ὁ Κοδράτος, παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Παν. Κ. Χρήστου διατύπωσε, τεκμηριωμένα, τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Ἀπολογητὴς Κοδράτος ἦταν Ἀθηναῖος καὶ δὲν ταυτίζεται μετὰ τὸ πρόσωπον τοῦ ἦταν προφήτης, μαθητὴς τῶν Ἀποστόλων καὶ ζοῦσε στὴν Μ. Ἀσία, βλ. Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σ. 532.

⁹ Δημ. Γ. Τσάμης, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία: Ἀπὸ τὴν ἀποστολικὴν ἐποχὴν ὡς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως* (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1992), σ. 43.

¹⁰ «Ταῦτα δὲ καὶ Παπίας ὁ Ἰωάννου μὲν ἀκουστὴς, Πολυκάρπου δὲ ἐταῖρος γεγονώς, ἀρχαῖος ἀνὴρ, ἐγγράφος ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῷ τετάρτῳ τῶν ἑαυτοῦ βιβλίων», Εἰρηναῖος Λυδῶνος, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 5,53,4, *SCh* 153, 417.

¹¹ «αὐτὸς γέ μιν ὁ Παπίας κατὰ τὸ προοίμιον τῶν αὐτοῦ λόγων, ἀκροατὴν μὲν καὶ αὐτόπτην οὐδαμῶς ἑαυτὸν γενέσθαι τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων, ἐμφαίνει, παρελιφθέναι δὲ τὰ τῆς πίστεως παρὰ τῶν ἐκείνους γνωρίμων διδάσκει, δι' ὧν φησι λέξεων», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 3,39,2, *PG* 20, 296B.

¹² L. Vanyo, «Papia di Gerapoli», στὸ A. Di Berardino (ἐκδ.), *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, τ. II (Casale Monferrato, Marietti, 1984), 2667.

Ὁ δεύτερος ἀρχαιότερος Μικρασιάτης Πατέρας εἶναι ὁ Πολύκαρπος Σμύρνης, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε στὰ τέλη τοῦ 1ου αἰῶνα (περὶ τὸ 80) καὶ μαρτύρησε ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου, μὲ ἀποκεφαλισμὸ στὸ στάδιο τῆς Σμύρνης, στίς 23 Φεβρουαρίου τοῦ 167¹³. Ἀνήκει στους Ἀποστολικούς Πατέρες, καθὼς μαθήτευσε τόσο σέ πρόσωπα πού συναναστράφηκαν τὸν Κύριο ὅσο καὶ στους Ἀποστόλους, οἱ ὁποῖοι τὸν χειροτόνησαν ἐπίσκοπο Σμύρνης¹⁴. Ὅμως πρωτίστως, ὁ Πολύκαρπος ἦταν μαθητὴς τοῦ Ἰωάννη, τὸν ὁποῖο ὀρισμένοι ἐρευνητές ταυτίζουν μὲ τὸν ἀπόστολο, ἐνῶ ἄλλοι μὲ τὸν συμπατριώτη του Ἰωάννη τὸν πρεσβύτερο¹⁵. Ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Πολύκαρπου σώζεται μόνον ἡ *Ἐπιστολή πρὸς Φιλιππησίους*¹⁶.

Καταγωγή ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία εἶχε καὶ ὁ Ἀπολογητὴς Μιλτιάδης, ὁ ὁποῖος ἔδρασε τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ δευτέρου αἰῶνα καὶ ἦταν σύγχρονος τοῦ Τατιανοῦ. Ὁ Μιλτιάδης ἔζησε ὀρισμένα χρόνια καὶ στὴ Ρώμη, ὅπου, πιθανότατα, ἦταν μαθητὴς τοῦ Ἰουστίνου. Ἴσως γι' αὐτὸ ὁ Τερτυλλιανὸς τὸν ἀναφέρει ὡς «σοφιστὴ τῶν Ἐκκλησιῶν». Ἴσως καὶ ἔχει διατυπωθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι ὁ ἐν λόγω χαρακτηρισμὸς εἶναι ὑποτιμητικὸς, τὸ κείμενο δὲν μᾶς ἀφίνει πολλὰ περιθώρια γιὰ νὰ ὑποστηρίξουμε κάτι τέτοιο¹⁷. Στὸν Μιλτιάδη καὶ τὰ ἔργα του, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς ἔχουν ἀπολεσθεῖ, ἀναφέρεται καὶ ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας¹⁸.

¹³ Ἄν καὶ ἔχουν διατυπωθεῖ διαφορετικές ἀπόψεις, ὡς ἡ ἐπικρατέστερη ἡμερομηνία γιὰ τὸ μαρτύριο τοῦ Πολύκαρπου θεωρεῖται τὸ 167, βλ. Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α', *Εἰσαγωγή, Β' καὶ Γ' αἰῶνας*, 2η ἐκδ. (Ἀθήνα, χ.ε., 1994), σσ. 181-182. Βλ. ἐπίσης Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σσ. 441-442.

¹⁴ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 3,39,2-7, PG 20, 296B-297C καὶ 5,24,16, PG 20, 508A.

¹⁵ Ὁ Nautin ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Πολύκαρπος μαθήτευσε κοντὰ στὸν Ἰωάννη τὸν πρεσβύτερο, βλ. P. Nautin, «Policarpo», στὸ A. Di Berardino, (ἐκδ.), *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, τ. Π (Casale Monferrato, Marietti, 1984), 2867. Ἀντίθετα, οἱ Χρήστου, Παπαδόπουλος, Τσάμης κ.ἄ. ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Πολύκαρπος μαθήτευσε στὸν ἀπόστολο Ἰωάννη. Βλ. Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), 437. Βλ. ἐπίσης, Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α', *Εἰσαγωγή, Β' καὶ Γ' αἰῶνας*, 2η ἐκδ. (Ἀθήνα, χ.ε., 1994), σ. 181. Δημ. Γ. Τσάμης, *Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματολογία: Ἀπὸ τὴν ἀποστολικὴ ἀρχὴ ὡς τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως* (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1992), σ. 42.

¹⁶ Πολύκαρπος Σμύρνης, *Ἐπιστολή πρὸς Φιλιππησίους*, LCL 24, 282-300.

¹⁷ Tertullianus, Quintus Septimius Florens, *Adversus Valentinianos*, 5, PL 2, 548A. Στὸ προαναφερόμενο χωρίο, ἡ παράθεση τοῦ Μιλτιάδη μεταξὺ τοῦ Ἰουστίνου καὶ τοῦ Εἰρηναίου Λυῶνος μᾶς ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Τερτυλλιανοῦ γιὰ τὸν Μιλτιάδη δὲν εἶναι ὑποτιμητικὸς. Γιὰ τὴν ἀντίθετη ἄποψη, ὅπως ἐπίσης γιὰ τὸν βίο καὶ τὰ ἔργα τοῦ Μιλτιάδη, βλ. Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α', *Εἰσαγωγή, Β' καὶ Γ' αἰῶνας*, 2η ἐκδ. (Ἀθήνα, χ.ε., 1994), σ. 247.

¹⁸ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 5,17,5, PG 20, 473C-476A.

Τὴν ἴδια περίπτου περίοδο με τόν Μιλτιάδη ἔζησε καί ὁ Κλαύδιος Ἀπολλινάριος, ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως, γιά τόν ὁποῖο, ἐπίσης, γνωρίζουμε ἐλάχιστα. Ὁ Θεοδώρητος Κύρου τόν παρουσιάζει ὡς ἀξιέπαινο καί μέ καλή γνώση, τόσο τῆς χριστιανικῆς ὅσο καί τῆς θύραθεν παιδείας¹⁹. Δυστυχῶς, ἀπό τά τέσσερα βιβλία του, τά ὁποῖα μνημονεύουν ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας καί ὁ Θεοδώρητος Κύρου, δέν σώζεται κανένα²⁰. Ἡ μνήμη του ἐορτάζεται στίς 8 Ἰανουαρίου.

Ὁ Μελίτων, ἐπίσκοπος Σάρδεων, ἦταν μία ἀπό τίς πλέον ἀξιοσέβαστες μορφές τοῦ 2ου αἰῶνα. Ἄν καί δέν ἔχουμε πολλές πληροφορίες γιά τόν βίο του, πιθανολογοῦμε ὅτι θά πρέπει νά ἔδρασε κυρίως μεταξύ 160 καί 180²¹. Σέ κάθε περίπτωση, τό κῦρος του ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τίς ἀναφορές τοῦ Πολυκράτη Ἐφέσου σέ ἐπιστολή του πρὸς τόν Πάπα Βίκτωρα, ἡ ὁποία χρονολογεῖται μεταξύ 189-199²². Πράγματι, στήν ἐν λόγῳ ἐπιστολή ὁ Μελίτων χαρακτηρίζεται ὡς «μεγάλο στοιχεῖο» πού ἔζησε ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι καί θά ἀναστηθεῖ κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου²³. Ἀλλά καί ὁ Ἰερώνυμος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι πολλοί χαρακτηρίζαν τόν Μελίτωνα ὡς «προφήτη», μέ τὴν ἀρχαία ἔννοια τοῦ χριστιανοῦ προφήτη καί τοῦ φορέα τῆς Παραδόσεως²⁴. Ὁ Μελίτων, ἂν καί ἦταν πολυγραφότατος, ἀπό τά ἔργα του σώζεται πλῆρες μόνον τό *Περί Πάσχα*, καθὼς καί δεκαπέντε ἀποσπάσματα πού παρατίθενται σέ ἔργα ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων.

Ὁ Ρόδων ἔζησε τόν 2ο αἰῶνα καί καταγόταν ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία, ἀλλά μετανάστευσε στήν Ρώμη, πρὶν τό 172²⁵. Ὅτι γνωρίζουμε γιά τόν ἐν λόγῳ συγγραφέα προέρχεται ἀπὸ πληροφορίες τοῦ Εὐσέβιου Καισαρείας. Ὁ τελευταῖος

¹⁹ «Κατὰ τοῦτων συνέγραμην Ἀπολλινάριος, ὁ τῆς κατὰ Φρυγίαν ἱερᾶς πόλεως ἐπίσκοπος γεγονώς, ἀνὴρ ἀξιέπαινος καί πρὸς τῆ γνώσει τῶν θεῶν καί τὴν ἔξωθεν παιδείαν προσειληφώς», Θεοδώρητος Κύρου, *Αἰρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομή*, 3,2, PG 83, 404B.

²⁰ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 4,27,1, PG 20, 397B. Θεοδώρητος Κύρου, *Αἰρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομή*, 1,21, PG 83, 372B.

²¹ Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α΄, *Εἰσαγωγή, Β΄ καί Γ΄ αἰῶνας*, 2η ἐκδ. (Ἀθήνα, χ.ε., 1994), 258 κ.ἑξ.

²² J. Quasten, *Patrology*, τ. I, *The beginnings of Patristic Literature* (Westminster, MAR, Christian Classics, 1986), σ. 242.

²³ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 5,24,1-6, PG 20, 493B-496A.

²⁴ «dicens eum a plerisque nostrorum prophetam putari», Eusebius Hieronymus, *De viris illustribus*, 24, PL 23, 678A.

²⁵ Γιά τόν βίο καί τά ἔργα τοῦ Ρόδωνα, βλ. V. Zangara, «Rodone», στό A. Di Berardino, (ἐκδ.). *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, τ. II (Casale Monferrato, Marietti, 1984), 3007. Βλ. ἐπίσης Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α΄, *Εἰσαγωγή, Β΄ καί Γ΄ αἰῶνας*, 2η ἐκδ. (Ἀθήνα, χ.ε., 1994), σ. 292.

μαῖς πληροφοροεῖ ὅτι ὁ Ρόδων ἔγινε μαθητὴς τοῦ Τατιανοῦ τοῦ Σύρου, τοῦ ὁποῖου τίς ἀποκλίνουσες ἀπόψεις ἀπέκρουσε ὅταν ὁ Τατιανὸς ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλία²⁶. Στὴ συνέχεια ἀνέπτυξε ἀξιόλογη δράση κατὰ τῶν Γνωστικῶν καὶ ἰδιαίτερα κατὰ τοῦ Μαρκιῶνα, κατὰ τὴν περίοδο μεταξύ 170 καὶ 195. Ἀπὸ τὰ τρία ἔργα του δὲν σώζονται παρὰ μόνον ὀλίγα μικρὰ ἀποσπάσματα²⁷.

Τελευταῖος ἀπὸ τοὺς Μικρασιαῖτες Πατέρες τῶν δύο πρώτων αἰῶνων εἶναι ὁ Πολυκράτης, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ οἰκογένεια πού εἶχε ἤδη δώσει σπὴν Ἐκκλησία ἑπτὰ ἐπισκόπους. Ἀκολουθώντας τὴν παράδοση τῆς οἰκογενείας του ἔγινε ἐπίσκοπος Ἐφέσου περὶ τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰ.²⁸ Ἀπὸ τὰ ἔργα του σώζονται μόνον δύο ἀποσπάσματα τῆς ἐπιστολῆς, τὴν ὁποία ἀπέστειλε στὸν ἐπίσκοπο Ρώμης Βίκτωρα περὶ τὸ 195.

3. Ἡ θεολογικὴ παράδοση τοῦ Εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη

Ὁ Ἰωάννης ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐπιφανέστερους μαθητὲς τοῦ Ἰησοῦ. Αὐτὸ προκύπτει τόσο ἀπὸ τίς ἀναφορές πού κάνουν στὸ πρόσωπό του τὰ συνοπτικὰ εὐαγγέλια, ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ ἀπόκρυφα κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης. Στὰ τελευταῖα περιέχονται διάφοροι θρύλοι τῶν πρωτοχριστιανικῶν αἰῶνων γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπό του²⁹. Ἀπὸ τὰ παραπάνω γίνεται κατανοητὸ ὅτι τὸ κύρος τοῦ Ἰωάννη

²⁶ «Ἐν τούτῳ καὶ Ρόδων, γένος τῶν ἀπὸ Ἀσίας, μαθητευθεὶς ἐπὶ Ρώμης, ὡς αὐτὸς ἴστορεῖ Τατιανῶ, ὃν ἐκ τῶν πρόσθεν ἔγνωμεν, διάφορα συντάξας βιβλία, μετὰ τῶν λοιπῶν καὶ πρὸς τὴν Μαρκιῶνος παρατέτακται αἴρεσιν, ἦν καὶ εἰς διαφόρους γνώμας κατ' αὐτὸν διαστάσαν ἴστορεῖ, τοὺς τὴν διάστασιν ἐμπεποικιλῶτας ἀναγράφων, ἐπ' ἀκριβὲς τε τὰς παρ' ἑκάστῳ τούτων ἐπινοημένας διελέγων ψευδολογίας», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 5,13,1, PG 20, 460A-B.

²⁷ Ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας διασώζει τρία μικρὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ρόδωνα *Κατὰ Μαρκιῶνος*, βλ. Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 5,13,2-7, PG 20, 460B-461B. Ἐκτός ἀπὸ τὸ *Κατὰ Μαρκιῶνος*, ὁ Εὐσέβιος μᾶς πληροφοροεῖ ὅτι ὁ Ρόδων συνέγραψε τὸ *Προβλημάτων ἐπιλύσεις*, καθὼς καὶ ἕνα ἐρημνευτικὸ ὑπόμνημα *Εἰς τὴν Ἐξαήμερον*, βλ. Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 5,13,8, PG 20, 461B-C. Ἀντίθετα, ὁ Ἰερώνυμος συγκαταλέγει στὰ ἔργα τοῦ Ρόδωνα καὶ τὸ *Κατὰ Μοντανιστῶν*, τοῦ ὁποῖου ἡ πατρότητα ἀμφισβητεῖται, βλ. «Miltiades cujus Rhodon in opere suo, quod adversus Montanum, Priscam. Maximilliamque composuit, recordatur, scripsit contra eosdem volumen praecipuum, et adversus gentes Judaeosque libros alios», Eusebius Hieronymus, *De viris illustribus*, PL 23, 39C.

²⁸ Γιὰ τὸν Πολυκράτη Ἐφέσου, βλ. A. Di Berardino, «Policrate di Efeso», στὸ A. Di Berardino (ἐκδ.), *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, τ. II (Casale Monferrato, Marietti, 1984), 2868.

²⁹ Δημ. Ι. Κυριάτας, «Ἰωάννης, ὁ θεολόγος τῆς ἀγάπης καὶ υἱὸς τῆς βροντῆς», στὸ *Ἀπόκρυφες ἱστορίες: Μύθοι καὶ θρύλοι ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν πρώτων Χριστιανῶν* (Ἀθήνα, Ἄγρα, 2003), 69 κ.ἑξ.

κατά τὴν περίοδο τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἦταν ιδιαίτερα αὐξημένο στὴν περιοχὴ τῆς δυτικῆς Μ. Ἀσίας. Μάλιστα ὁ Ἰωάννης ἦταν δημοφιλὴς τόσο ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ὅσο καὶ μεταξύ τῶν Γνωστικῶν³⁰. Ἡ ιδιαίτερη αὐτῆ θέση τοῦ Ἰωάννη ἐπηρέασε τὶς θεολογικὲς ἀπόψεις τῶν Μικρασιατῶν Πατέρων τῶν πρώτων αἰῶνων, καὶ ιδιαίτερα τοῦ Παπῆ Ἱεραπόλεως καὶ τοῦ Πολυκράτη Ἐφέσου.

Σύμφωνα μὲ τὸν Εἰρηναῖο Λυῶνος, ὁ Παπῆς ἦταν μαθητὴς τοῦ Ἰωάννη καὶ ἐταῖρος τοῦ Πολύκαρπου³¹. Ὅμως κατὰ τὸν Εὐσέβιο Καισαρείας, ὁ Παπῆς δὲν ἦταν μαθητὴς, οὔτε τῶν Ἀποστόλων οὔτε τοῦ ἀπόστολου Ἰωάννη. Ἀντιθέτως, πληροφορήθηκε τὸ ἀποστολικὸ κήρυγμα ἀπὸ τοὺς πρεσβύτερους, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦταν ὁ Ἀριστίων καὶ ὁ Ἰωάννης³². Βέβαια, ἂν δεχθῶμε ὅτι μὲ τὸν ὄρο *πρεσβύτεροι* ὁ Παπῆς ἐννοεῖ καὶ τοὺς Ἀποστόλους, τότε πράγματι ἦταν ἄμεσος γνώστης τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας τοῦ ἀπόστολου Ἰωάννη³³. Σὲ κάθε περίπτωση, ὁ Παπῆς ἦταν γνώστης τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννη, καθὼς ἡ ἐπίσκοπική ἔδρα του ἦταν στὴν Ἱεράπολη τῆς Φρυγίας, ἡ ὁποία γειτνίαζε μὲ τὴν Ἔφεσο, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε τὸ κέντρο τῆς ἰωάννειας παράδοσης. Ἐπομένως ὁ Παπῆς, ἅμεσα ἢ ἔμμεσα, εἶχε ἐπηρεαστεῖ, σὲ μικρὸ ἢ μεγάλῳ βαθμῷ, ἀπὸ τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰωάννη.

Στὴν κατεύθυνση αὐτῆ μᾶς ὁδηγεῖ ἡ ἀποδοχὴ ἀπὸ τὸν Παπῆ Ἱεραπόλεως τῆς χιλιετοῦς ἐπίγειας βασιλείας τοῦ Χριστοῦ, διδασκαλία ἡ ὁποία περιέχεται στὴν *Ἀποκάλυψη* τοῦ Ἰωάννη³⁴. Κατὰ τὸν Κυρτάτα, ἡ ἐν λόγῳ διδασκαλία τοῦ Παπῆ βρισκόταν πολὺ κοντὰ στὶς ἀπόψεις τῶν πρώτων Χριστιανῶν, ἀλλὰ ἀπορρίφθηκε ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους³⁵. Ὁ ἴδιος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ

Βλ. ἐπίσης Ι. Δ. Καραβιδόπουλος, *Ἀπόκρυφα χριστιανικά κείμενα*, τ. Β', *Ἀπόκρυφες Πράξεις, Ἐπιστολές, Ἀποκαλύψεις*, Βιβλικὴ Βιβλιοθήκη, 29 (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 2004), σ. 25 κ.ἑξ.

³⁰ Γιά τὴν ἀποδοχὴ τῶν ἔργων τοῦ Ἰωάννη ἀπὸ τοὺς Γνωστικούς, βλ. Δημ. Ι. Κυρτάτας, «Ἰωάννης, ὁ θεολόγος τῆς ἀγάπης καὶ υἱὸς τῆς βροντῆς», στὸ *Ἀπόκρυφες ἱστορίες: Μῦθοι καὶ θρύλοι ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν πρώτων Χριστιανῶν* (Ἀθήνα, Ἄγρα, 2003), σσ. 73-74.

³¹ «Καὶ Πολύκαρπος δὲ οὐ μόνον ὑπὸ ἀποστόλων μαθητευθεὶς καὶ συναναστραφεὶς πολλοῖς τοῖς τὸν Κύριον ἑωρακόσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀποστόλων κατασταθεὶς εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν τῇ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος», Εἰρηναῖος Λυῶνος, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 3,3,4, *SCh* 211, σ. 38.

³² Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 3,39,2, *PG* 20, 296B-297C.

³³ Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), 451.

³⁴ *Ἀποκ.* 20, 1-6.

³⁵ Δημ. Ι. Κυρτάτας, *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη καὶ οἱ ἑπτὰ Ἐκκλησίες τῆς Ἀσίας*, 2η ἔκδ. (Ἀθήνα, Ἀλεξάνδρεια, 1994), σ. 162.

χιλιασμός βρήκε αντίθετους πολλούς Χριστιανούς, οί όποιοι –γιά νά υπερασπιστοῦν τό πρόσωπο τοῦ Ἰωάννη– ἀφ' ἑνός ἀπέδιδαν τήν ἐν λόγῳ διδασκαλία στόν αἵρεσιάρχη Κήρινθο καί ἀφ' ἑτέρου ὑπογράμμιζαν τήν ἀντίθεση τοῦ Ἰωάννη πρὸς τόν Κήρινθο³⁶. Σέ κάθε περίπτωση πρόκειται γιά ἕνα πρόβλημα ἐρμηνείας. Πράγματι, ἡ ἐρμηνεία τοῦ χιλιασμοῦ, ὁ ὅποιος ἀναφέρεται στήν *Ἀποκάλυψη*, προβλημάτισε τόσο τούς ἀρχαίους ὅσο καί τούς νεώτερους ἐρμηνευτές, πολλοί ἀπό τούς ὁποίους, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ὁ Παπίας, παρερμίνευσαν τά λόγια τοῦ Ἰωάννη³⁷.

Ὁ Παπίας Ἱεραπόλεως συνδέεται καί μέ τό λεγόμενο ζήτημα τῶν δύο Ἰωαννῶν, δηλαδή τοῦ ἀπόστολου Ἰωάννη καί τοῦ πρεσβύτερου Ἰωάννη³⁸. Ἡ ἐν λόγῳ θεωρία ἐγινε ἀποδεκτική ἀπό τόν Εὐσέβιο Καισαρείας, ἀλλά ἀπασχόλησε κυρίως τούς νεώτερους ἐρευνητές. Ὅμως, παρά τίς κατά καιρούς διατυπωθεῖσες ἀμφιβολίες γιά τήν ταυτότητα τοῦ συγγραφέα τοῦ τέταρτου εὐαγγελίου καί τῆς *Ἀποκάλυψης* μέ τόν ἀπόστολο Ἰωάννη, οἱ περισσότεροι ἐρευνητές δέν ἀποδέχονται τήν ἐν λόγῳ θεωρία³⁹. Αὐτό πού γνωρίζουμε μέ βεβαιότητα εἶναι ὅτι ὁ Παπίας προσπαθοῦσε νά συναντήσει γιά νά ἀκούσει, τόσο ἀπό τούς μαθητές τοῦ Κυρίου ὅσο καί ἀπό τούς αὐτίκοους μάρτυρες τῶν τελευταίων, τίς ἐμπειρίες του κοντά στόν Κύριο. Μέ αὐτό τό δεδομένο ἴσως ἡ ἀπάντηση στό ἐπίμαχο ζήτημα νά εἶναι πολύ ἀπλή, καθώς εἶναι πολύ πιθανόν οἱ ἀναφορές σέ δύο πρόσωπα μέ τό ὄνομα Ἰωάννης νά ὀφείλονται σέ ἄκριτες καταγραφές διαφορετικῶν προφορικῶν παραδόσεων ἀπό τόν Παπία.

Στήν θεολογική παράδοση τοῦ ἀπόστολου Ἰωάννη ἐντάσσεται καί τό ζήτη-

³⁶ Δημ. Ι. Κυριάτος, «Ἰωάννης, ὁ θεολόγος τῆς ἀγάπης καί υἱός τῆς βροντῆς», στό *Ἀπόκρυφες ἱστορίες: Μῦθοι καί θρύλοι ἀπό τόν κόσμο τῶν πρώτων Χριστιανῶν* (Ἀθήνα, Ἄγρια, 2003), σσ. 74-75, 78-81. Γιά τόν Κήρινθο, βλ. Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σσ. 141-142.

³⁷ Γιά τήν ἐρμηνεία τῶν ἐπίμαχων στίχων τῆς *Ἀποκάλυψης* (1, 6), βλ. Σάβ. Χρ. Ἀγουρίδης, *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη: Εἰσαγωγικά-Ἑρμηνεία-Παραρτήματα ἐπί ἐιδικῶν θεμάτων*, Ἑρμηνεία Καινῆς Διαθήκης 18 (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1994), σσ. 444-447. Στὴν παρερμηνεία τῆς διήγησης τοῦ Ἰωάννη ἀπό τόν Παπία ἀναφέρεται ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, βλ. *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, 3,39,12, PG 20, 300A.

³⁸ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, 3,39,2-7, PG 20, 297B.

³⁹ Γιά τό πρόβλημα καί γιά τήν ἀποδοχή τοῦ ἀπόστολου Ἰωάννη ὡς συγγραφέα τοῦ τέταρτου εὐαγγελίου καί τῆς *Ἀποκάλυψης*, βλ. Σωτ. Σ. Δεσπότης, *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη: Ἑρμηνευτική προσέγγιση στό βιβλίο τῆς Προφητείας*, τ. Α' (Ἀθήνα, Ἄθως, 2005), σσ. 48-50. Βλ. ἐπίσης, Ἰωάν. Παναγόπουλος, *Εἰσαγωγή στήν Καινὴ Διαθήκη* (Ἀθήνα, χ.ε., 1995), σσ. 129-132 καί Ι. Δ. Καραβιδόπουλος, *Εἰσαγωγή στήν Καινὴ Διαθήκη*, Βιβλικὴ Βιβλιοθήκη, 1 (Θεσσαλονίκη: Παν. Πουρναράς, 1983), σσ. 174-177. Βλ. ἐπίσης, Ἀπ. Γλαβίνας, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας*, τεύχ. Α' (Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ, 1986), σσ. 46-47.

μα του έορτασμού του Πάσχα στις 14 του Ιουδαϊκού μήνα Νισάν. Για τίν ακρίβεια αυτό υποστηρίζεται εϋθέως από τον Πολυκράτη Έφεσου, χωρίς αυτό νά σημαίνει ότι και οί λοιποί Μικρασιᾶτες Πατέρες δέν υποστήριζαν τό αυτό, ἄν και δέν τό ἀναφέρουν ρητά στά σωζόμενα ἔργα τους⁴⁰.

4. Ὁ ἀγώνας κατά τοῦ Γνωστικισμοῦ καί τῶν αἵρέσεων

Ὁ ἀγώνας κατά τῶν αἵρέσεων, καί εἰδικότερα κατά τοῦ Γνωστικισμοῦ, ἀπασχόλησε ἰδιαίτερα τούς Μικρασιᾶτες Πατέρες. Συγκεκριμένα, οἱ τελευταῖοι προσπάθησαν μέ τίν δράση καί τά ἔργα τους νά διαφυλάξουν τόν τρόπο ζωῆς τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων⁴¹. Χρονικά, οἱ Πατέρες ξεκίνησαν νά γράφουν κατά τῶν αἵρετικῶν, ὅταν κατανόησαν ὅτι ἡ λανθασμένη σωτηριολογία τῶν αἵρετικῶν δέν ὀδηγοῦσε στήν σωτηρία τούς πιστούς. Πράγματι, κομβικό σημεῖο στή διδασκαλία τῶν αἵρετικῶν, ἀλλά καί στήν ἀντίδραση τῶν Πατέρων, ἀποτέλεσε ἡ σωτηριολογία, ἡ ὁποία ἦταν ἀπότοκο τῆς ἐρμηνείας πού ἔδιναν ἀμφότεροι στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ.

Στό πλαίσιο αὐτό, ὁ Πολύκαρπος Σμύρνης ἀσχολήθηκε μέ τό ζήτημα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ. Συγκεκριμένα, δηλώνει ὅτι ὅποιος δέν ἀποδέχεται τίν ἐνσάρκωση τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἐπίσης τό σταυρικό μαρτύριο, τίν ἀνάσταση καί τίν κρίση, αὐτός εἶναι τοῦ διαβόλου⁴². Στήν πράξη ὁ Πολύκαρπος στρέφεται κατά τῆς αἵρεσης τῶν Δοκητῶν, οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν φαινομενικά τίν γέννηση καί τό πάθος τοῦ Κυρίου⁴³.

Ἐκτός ἀπό τούς Δοκῆτες, οἱ Γνωστικοί ἀποτέλεσαν κύριο στόχο τῶν Μικρασιατῶν Πατέρων τῶν πρώτων αἰῶνων. Πρῶτος ὁ Μιλτιάδης, μέ τό σύγγραμμά του *Κατά Βαλεντίνου*, στράφηκε κατά τοῦ ἡγέτη μᾶς σημαντικῆς οἰκίας

⁴⁰ Γιά τίς σχετικές ἀπόψεις τοῦ Πολυκράτη Έφεσου, βλ. Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, 5,24,1-7, PG 20, 493B-497A.

⁴¹ Γιά τόν Γνωστικισμό, βλ. Βασ. Α. Γκρύλλας, «Γνωστικισμός: Ἔννοια καί περιεχόμενο», στήν *Μεγάλη Ὁρθόδοξη Χριστιανική Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. 5 (Ἀθήνα, Στρατηγικές ἐκδόσεις, χ.χ.), σσ. 286-289.

⁴² «Πᾶς γάρ ὅς ἂν μί ὁμολογῇ Ἰησοῦν Χριστόν ἐν σαρκί ἐληλυθέναι, ἀντίχριστος ἐστίν. Καί ὅς ἂν μί ὁμολογῇ τό μαρτύριον τοῦ σταυροῦ, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν. Καί ὅς ἂν μεθοδεύῃ τά λόγια τοῦ Κυρίου πρὸς τᾶς ἰδίας ἐπιθυμίας καί λέγῃ μίτε ἀνάστασιν μίτε κρίσιν, οὗτος πρωτότοκος ἐστὶ τοῦ σατανᾶ», Πολύκαρπος Σμύρνης, *Πρὸς Φιλιππισίους ἐπιστολή*, 7,1, LCL 24, 292.

⁴³ Γιά τούς Δοκῆτες, βλ. Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Β΄, *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σσ. 166-167.

δας Γνωστικῶν, τούς Βαλεντιανιστές⁴⁴. Οἱ τελευταῖοι ἀκολουθοῦσαν ἓνα σύστημα μέ φιλοσοφικά, μυθολογικά, μαγικά καί τελετουργικά στοιχεῖα, στό ὅποιο ὁ Χριστός καί τό Πνεῦμα ἀποτελοῦσαν τίς δύο τελευταῖες ἀπό τίς τριάντα θεότητες (αἰῶνες), οἱ ὅποιοι βρισκόνταν μεταξύ τοῦ θεοῦ καί τῆς ὕλης.

Στή συνέχεια ὁ Ρόδων ἀντέκρουσε τήν διδασκαλία τοῦ Γνωστικοῦ Μαρκιῶνα, καθῶς καί τῶν γνωστικῶν ὁμάδων, ὅπως ἦταν αὐτή τοῦ Ἀπελλῆ, οἱ ὅποιοι προέκυψαν μετά τήν διάσπαση τῆς ἀρχικῆς ὁμάδας τοῦ Μαρκιῶνα⁴⁵. Συγκεκριμένα, ὁ Ρόδων ἀναφέρει ὅτι ἄλλοι ἀπό τούς προαναφερόμενους ὑποστηρίζουν, ἀπόλυτα καί ἀναπόδευκτα, τήν ὑπαρξη μιᾶς ἀρχῆς, ἄλλοι δύο ἀρχές, ἐνῶ ἄλλοι ἀποδέχονται τρεῖς ἀρχές⁴⁶. Ὁ Ρόδων στρέφεται ἰδιαίτερα κατά τοῦ Ἀπελλῆ, ὁ ὅποιος, ἂν καί δεχόταν μία ἀρχή, ὑποβάθμιζε τό σωτηριῶδες ἔργο τοῦ Χριστοῦ προτάσσοντας τά καλά ἔργα καί, κατ' ἐπέκταση, τήν ἀνθρώπινη πρωτοβουλία στήν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου⁴⁷. Μάλιστα, ὁ Ἀπελλῆς σέ διάλογό του μέ τόν Ρόδωνα δήλωσε ὅτι οἱ προφητεῖες τῆς Π. Διαθήκης ἀλληλοανασκευάζονται, καθῶς εἶναι ἀντιφατικές καί ψευδεῖς⁴⁸. Ὁ ἴδιος, στήν συνέχεια, ἐξέφερε λόγο γιά μία ἀρχή, τήν ὁποία ὅμως ἀποδέχονταν ἀξιωματικά καί ὄχι ἐξαιτίας τῆς ἀποκάλυψής της. Ἀπαντῶντας ὁ Ρόδων κατηγοροῦσε τόν Ἀπελλῆ ἐπειδή, ἂν καί διατείνεται ὅτι εἶναι διδάσκαλος, ὅσα διδάσκει εἶναι ἀτεκμηριώτα⁴⁹. Ἀπό τά παραπάνω γίνεται φανερό ὅτι ἡ κύρια ἔνσταση τοῦ Ρόδωνα ἔναντι τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀπελλῆ ἦταν ἡ μί ἀποδοχή τῆς θεοσπνευστίας τῆς Π. Διαθήκης καί ἡ μί χριστοκεντρική ἐρμηνεία τῶν προφητειῶν, ἀπόψεις πού ἔρχονταν σέ ἀντίθεση μέ τήν ὀρθόδοξη θεολογική γνωσιολογία, μέ τό σωτηριῶδες ἔργο τοῦ Χριστοῦ καί μέ τήν συμβολή τοῦ Θεοῦ στήν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅμως ἐκτός ἀπό τούς Γνωστικούς, οἱ Μικρασιαῖτες Πατέρες ἀντιμετώπισαν καί τήν αἵρεση τοῦ Μοντανοῦ. Ὁ τελευταῖος ἐμφανίζόταν ὡς φορέας τῆς

⁴⁴ Γιά τόν Βαλεντῖνο καί τούς μαθητές του, βλ. Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σ. 153 κ.έξ.

⁴⁵ Γιά τόν Μαρκίωνα καί τόν Ἀπελλῆ, βλ. Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σσ. 178 κ.έξ., 186-187.

⁴⁶ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, 5,13,2-4, PG 20, 460B-461A.

⁴⁷ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, 5,13,5, PG 20, 461A.

⁴⁸ «Ἔφη τās μέν προφητεῖας ἐναντās ἐλέγγειν διά τό μηδέν ὄλως ἀληθές εἰρηκέναι. Ἀσύμφωνοι γάρ ὑπάρχουσι καί ψευδεῖς καί ἐναντās ἀντικείμεναι», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, 5,13,6, PG 20, 461A-B.

⁴⁹ «Ἐγὼ δέ γελάσας κατέγων αὐτοῦ, διότι διδάσκαλος εἶναι λέγων, οὐκ ἴδει τό διδασκόμενον ὑπ' αὐτοῦ κατύνειν», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, 5,13,6, PG 20, 461B.

τρίτης προφητείας, του Παρακλήτου, και ανέπτυξε ένα προφητικό και έγκρα-
τευτικό κίνημα αλλάζοντας ουσιαστικά την χριστιανική διδασκαλία⁵⁰. Συγκε-
κκριμένα, ο Μιλτιάδης έγραψε τό έργο *Περί ου μί δεϊν προφήτην εν εκστάσει*
λαλεϊν, τό οποίο στρεφόταν κατά τής προαναφερόμενης Φρυγικής αίρέσεως.
Τήν ίδια περίπου περίοδο, ο επίσκοπος Ίεραπόλεως Απολλινάριος ανέπτυξε
και αυτός δράση κατά του Μοντανού, καθιστώντας έναν υπερμαχο τής
αλήθειας⁵¹. Στην εύδωση τής προσπάθειάς του συνέβαλε ή καλή γνώση, τόσο
τής θύραθεν όσο και τής χριστιανικής παιδείας⁵².

5. Τό ζήτημα του έορτασμού του Πάσχα

Τό χριστιανικό Πάσχα άποτελεί συνέχεια του αντίστοιχου Ιουδαϊκού, όμως
μέ τήν σαφή διαφοροποίηση του νοήματος και των τυπικών διατάξεων τής
έορτής. Αναφορικά μέ τήν έρμηνεία του νοήματος τής έορτής δέν υπήρξαν δια-
φοροποιήσεις στην πρώτη Έκκλησία, μέ εξαίρεση βέβαια τίς αίρετικές ομάδες.
Αντίθετα μέ τό νόημα του Πάσχα, τό οποίο θεωρούνταν δεδομένο από τόν Ιο
αι. μ.Χ., παρουσιάστηκαν ιδιαίτερα προβλήματα τόσο στον προσδιορισμό του
χρόνου έορτασμού του Πάσχα, όσο και στον τρόπο έορτασμού. Σέ γενικές
γραμμές ο έορτασμός του Πάσχα βασίστηκε κυρίως στην ιδιαίτερη παράδοση
κάθε τοπικής Έκκλησίας. Υπό αυτές τίς συνθήκες, γρήγορα παρουσιάστηκαν
δύο τρόποι έορτασμού. Στην Ανατολή, οι Έκκλησίες τής Μ. Ασίας άκολου-
θούσαν τους Ίουδαίους και έόρταζαν τό Πάσχα τήν ίδια ήμερομηνία μέ
αυτούς, δηλαδή τήν ήμέρα τής πανσελήνου τής έαρινής Ισημερίας. Δηλαδή,
ανεξάρτητα από τό αν ήταν Κυριακή ή όχι, στις 14 του έβραϊκού μήνα Νισάν
τελοΰσαν τήν Θ. Λειτουργία και τά ξημερώματα τής επόμενης ήμέρας τό
πασχάλιο δείπνο. Αντίθετα μέ τίς μικρασιατικές Έκκλησίες, στις υπόλοιπες
Έκκλησίες ο έορτασμός τελούσαν κάθε Κυριακή μέ βάση τόν έβδομαδιαίο

⁵⁰ Για τόν Μοντανό και τό κίνημά του, βλ. Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α΄, *Εισαγωγή*,
Β΄ και Γ΄ αίώνας, 2η έκδ. (Αθήνα, χ.ε., 1994), σσ. 254-255.

⁵¹ «Πρός μέν ον τήν λεγομένην κατά Φρύγας αίρεσην, όπλον ισχυρόν και άκαταγώνιστον επί τής
Ίεραπόλεως τόν Απολλινάριον, οδ και πρόσθεν μνήμην ο λόγος πεποίητο, άλλους τε συν αυτώ
πλείους των τνικάδε λογίων άνδρων ή τής αληθείας υπέρμαχος άνίστη δύναμις, εξ ών και ήμιν
ιστορίας πλείστη τι, υπόθεσις καταλέλειπται», Ευσέβιος Καισαρείας, *Έκκλησιαστική ιστορία*,
5,16,1, PG 20, 464B.

⁵² Θεοδώρητος Κύρου, *Αίρετικής κακομυθίας έπιτομή*, 3,2, PG 83, 404B.

λειτουργικό κύκλο, όμως δινόταν μεγαλύτερη έμφαση τήν πρώτη Κυριακή μετά τήν πανσέληνο τής εαρινής ισημερίας. Οί Έκκλησίες πού ακολουθοῦσαν τόν συγκεκριμένο τρόπο έορτασμοῦ ἀντιτίθονταν στόν ἀντίστοιχο τρόπο τῶν Χριστιανῶν τής Μ. Ἀσίας, τούς ὁποίους ὀνόμαζαν γιά τό λόγο αὐτό «Τεσσαρεσκαυδεκατίτες».

Ἄν καί ἡ διαφορά φαίνεται νά ἐπικεντρώνεται στήν ἀπάντηση πού ἔδινε ἡ κάθε πλευρά στό ἐρώτημα ἐάν θά ἔπρεπε τό Πάσχα νά έορτάζεται τήν Κυριακή, στήν πραγματικότητα τό ἐρώτημα πού καθόριζε τήν προαναφερθεῖσα ἀπάντηση ἦταν τό τί συνέβη τήν ἡμέρα ἐκείνη, δηλαδή, ἐάν ὁ Κύριος εἶχε φάει τό πασχάλιο δείπνο ἢ ἐάν ὑπέστη τόν σταυρικό θάνατο. Οἱ δύο τρόποι έορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἀποτελέσαν τήν αἰτία γιά τίς μετέπειτα ἕριδες. Ἡ ὑπαρξη τῶν δύο παραδόσεων ἀποδεικνύεται μέσα ἀπό τήν μελέτη τῶν ἀκολουθιῶν τής Μ. Παρασκευῆς, τοῦ Μ. Σαββάτου καί τής Κυριακῆς τής Ἀναστάσεως, οἱ ὁποῖες ἦταν τό ἀποτέλεσμα τής σύνδεσης τῶν δύο παραδόσεων⁵³.

Τό ὄλο ζήτημα σέ συνδυασμό μέ τήν ἀσύνητη στάση τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης Ἀνίκητου (154-166) παραλίγο νά προκαλέσει σχίσμα, τό ὁποῖο κατάφερε νά ἀποτρέψει ὁ Πολύκαρπος Σμύρνης⁵⁴. Ὁ τελευταῖος ἠγήθηκε εἰρηνευτικῆς ἀποστολῆς στήν Ρώμη, ὅπου –παρά τήν ἀναγνώριση τής διαφορᾶς– διαφυλάχθηκε ἡ ἐνότητα τής Ἐκκλησίας. Ἀσφαλῶς, τό ὑπερτοπικό κύρος τοῦ Πολυκάρπου, σέ συνδυασμό μέ τήν ἀποστολικότητα τοῦ φρονήματος καί τής πίστεως του, λειτούργησαν πυροσβεστικά καί ἀπέτρεψαν τό διαφανόμενο σχίσμα.

Μέ τό ζήτημα τοῦ έορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἀσχολήθηκε καί ὁ Ἀπολλινάριος Ἱεραπόλεως, ὁ ὁποῖος συνέγραψε τό ἔργο *Περί τοῦ Πάσχα*⁵⁵. Τό ἐν λόγῳ ἔργο ἀπευθυνόταν σέ μιά μερίδα Τεσσαρεσκαυδεκατιτῶν, οἱ ὁποῖοι έόρταζαν τό Πάσχα σέ ἀνάμνηση τής ἀναστάσεως καί ὄχι τοῦ Ιουδαϊκοῦ Πάσχα⁵⁶.

Μεγαλύτερη έμφαση στό ζήτημα τοῦ έορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἔδωσε ὁ Μελίτων Σάρδεων, ὁ ὁποῖος γιά τόν σκοπό αὐτό συνέγραψε τό *Περί Πάσχα*, σέ

⁵³ Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σσ. 666-7.

⁵⁴ Ὁ Στ. Παπαδόπουλος ἐκφέρει λόγον περί ἀσύνητης τακτικῆς τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, βλ. Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α', *Εἰσαγωγή, Β' καί Γ' αἰῶνας*, 2η ἐκδ. (Αθήνα, χ.ε., 1994), σ. 181.

⁵⁵ Γιά τό ἐν λόγῳ βιβλίον ἔχομε μιά μικρή ἀναφορά, βλ. *Πασχάλιον χρονικόν*, PG 92, 80C-81A.

⁵⁶ Παν. Κ. Χρήστου, *Ἑλληνική Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σ. 677. Ἡ γνησιότητα τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου δέν εἶναι κοινά ἀποδεκτή, βλ. Στ. Γ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία*, τ. Α', *Εἰσαγωγή, Β' καί Γ' αἰῶνας*, 2η ἐκδ. (Αθήνα, χ.ε., 1994), σ. 248.

δύο βιβλία. Για τόν Μελίτων τó Πάσχα τῆς Π. Διαθήκης ἀποτελεῖ τύπο τοῦ χριστιανικοῦ Πάσχα, τοῦ μυστηρίου τῆς ἀλήθειας καί τῆς σωτηρίας. Ταυτόχρονα, ὁ Μελίτων ἐρμηνεύει χριστοκεντρικά τὴν ἱστορία γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τó κέντρο τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα.

Κατὰ τὴν περίοδο πού ἐπίσκοπος Ρώμης ἦταν ὁ Βίκτωρ Α΄ (189-199) τó θέμα τοῦ ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα προκάλεσε ἀνοιχτή ρήξι στὴν πρώτη Ἐκκλησία. Ἡ ἔριδα ξεκίνησε τó 192 μ.Χ. ἀπὸ τὴν προσπάθεια τοῦ πρεσβύτερου Βλάσιου, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσία, νά εἰσαγάγει στὴ Ρώμη τὸν μικρασιατικὸ τρόπο ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα. Ὁ Βίκτωρας ἀντέδρασε συγκαλώντας Σύνοδο καί ζητώντας τὴν σύγκληση συνόδων μὲ θέμα τὸν ἐορτασμὸ τοῦ Πάσχα καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ κίνηση τοῦ Βίκτωρα εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν σύγκληση τουλάχιστον ἑξὶ συνόδων, οἱ ὁποῖες κατέληξαν ὅτι ὁ ἐορτασμὸς ἔπρεπε νά γίνεται τὴν Κυριακὴ καί ὄχι κάποια ἄλλη ἡμέρα τῆς ἐβδομάδας. Οἱ ἀποφάσεις τῶν συνόδων αὐτῶν κοινοποιήθηκαν στὶς ἄλλες τοπικὲς Ἐκκλησίες μὲ ἐπιστολές. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Μ. Ἀσίας συγκαλώντας καί ἐκεῖνοι σύνοδο στὴν Ἐφεσο, γιὰ τó ἴδιο θέμα, κατέληξαν ὅτι ὁ ἐορτασμὸς τοῦ Πάσχα θά ἔπρεπε νά γίνεται στὶς 14 τοῦ μήνα Νισάν, ἀκόμα καί ἐάν ἡ ἡμέρα αὐτὴ δέν ἦταν ἡ Κυριακὴ.

Ἡ ἀπόφαση τῆς Συνόδου στάληκε μὲ τὴ μορφή ἐπιστολῆς στὸν Βίκτωρα. Συγγραφέας τῆς ἦταν –μὲ τὴν σύμφωνη γνώμη τῶν συμμετεχόντων στὴν Σύνοδο– ὁ ἐπίσκοπος Ἐφέσου Πολυκράτης. Στὴν ἐν λόγω ἐπιστολὴ ὁ Πολυκράτης υπερασπίζεται τὴν παράδοση τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Μ. Ἀσίας γιὰ τὸν ἐορτασμὸ τοῦ Πάσχα, ὑποστηρίζοντας ὅτι τὴν αὐτὴ παράδοση ὑποστήριζαν ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὁ Ἀπόστολος Φίλιππος, ὁ Πολύκαρπος Σμύρνης, ὁ Θρασέας Εὐμενεῖας, ὁ Σάγαρης Λαοδικείας, ὁ Παπίριος καί ὁ Μελίτων Σάρδεων, χωρὶς νά παραβιάσουν τὸν κανόνα τῆς πίστεως⁵⁷. Ἡ ἐπιστολὴ ὀδήγησε σέ ρήξι τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Μ. Ἀσίας μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, καθὼς ὁ Πάπας Βίκτωρας ἀφόρισε τοὺς ἐπισκόπους τῆς Μ. Ἀσίας, ἀνακοίνωσε τὴν ἐνέργειά του στὶς ἄλλες τοπικὲς Ἐκκλησίες καί ζήτησε ἀπὸ αὐτές νά πράξουν τó ἴδιο. Αὐτὴ ἦταν ἡ πρώτη φορὰ πού ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης ἐνίργησε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, γεγονός πού φαίνεται ὅτι δυσaráστησε τὶς ἄλλες Ἐκκλησίες. Ἴσως αὐτὸς νά ἦταν καί ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους πού τελικὰ δέν υἰοθετήθηκε ἡ ἀστηρὴ γραμμὴ τοῦ Βίκτωρα.

Ὅριστικὴ λύση στὸ θέμα τοῦ ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα σέ κοινὴ ἡμέρα ἔδωσε ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τó 325 μ.Χ. Ἄν καί τó θέμα δέν περιλαμβάνεται

⁵⁷ Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 5,24,1-7, PG 20, 493B-497A.

μεταξύ των 20 κανόνων της Συνόδου, εντούτοις περιλαμβάνεται στίς αποφάσεις πού ελήφθησαν κατά την διάρκειά της. Συγκεκριμένα, ο έορτασμός του Πάσχα θα έπρεπε να γίνεται την Κυριακή πού ακολουθεί την εαρινή πανσέληνο, ή οποία είναι μετά την 20ή Μαρτίου. Οί παραπάνω υπολογισμοί γίνονταν μέ τό Ιουλιανό ήμερολόγιο, τό όποιο χρησιμοποιούνταν τότε σέ όλη τή Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

6. Οί άπολογίες και ή στάση των Χριστιανών έναντι των Έθνικών

Η χριστιανική άπολογητική των Μικρασιατών Πατέρων εκκινεί από τίς άπολογίες του Μιλτιάδη πρós τούς κοσμικούς άρχοντες, πρós Έλληνες, αλλά και πρós Ιουδαίους. Ός μαθητής του Άπολογητή φιλοσόφου και μάρτυρα Ιουστίνου, ο Μιλτιάδης είχε έπηρεασθεί από τον δάσκαλό του και δέν δίστασε να άπευθύνει μιá άπολογία του στους άρχοντες Μάρκο Αύρηλιο (161-180) και τον Λούκιο Ουήρο (161-169). Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και ο Μελίτων Σάρδεων, ο όποιος γύρω στό 170 απέστειλε άπολογία στους αυτοκράτορες⁵⁸. Στο έργο του ο Μελίτων ύποστηρίζει ότι μεταξύ Χριστιανισμού και Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας πρέπει να ύπάρχει άρμονία. Άλλά και ο Άπολλινάριος Ίεραπόλεως άπεύθυνε στον αυτοκράτορα τό έργο του *Άπολογία πρós Μάρκον Αύρηλιον*, τό 172⁵⁹.

Δέν γνωρίζουμε πολλά για την τύχη των εν λόγω έργων. Παρ' όλα αυτά, ο Ευσέβιος Καισαρείας παραθέτει ένα διάταγμα του Μάρκου Αύρηλίου πού απέστειλε στό «Κοινόν της Άσίας», μέ τό όποιο ο αυτοκράτορας έπαψε τίς διώξεις κατά των Χριστιανών, όταν αυτές γίνονταν έξαιτίας του όνόματος των Χριστιανών και όχι έξαιτίας των παρανόμων πράξεών τους⁶⁰. Σύμφωνα μέ τον Ευσέβιο, τό εν λόγω διάταγμα συντάχθηκε μετά την παραλαβή από τον αυτοκράτορα των άπολογητικών έργων του Ιουστίνου και των Άπολογητών της

⁵⁸ «Τούτοις ούτω χωρήσασιν επιμαρτυρών Μελίτων, της εν Σάρδεσιν εκκλησίας επίσκοπος κατ' αυτό γνωριζόμενος του χρόνου, δήλος έστιν εκ των ειρημένων αυτώ εν η πεποιήται πρós αυτοκράτορα Ουήρον υπέρ του καθ' ήμās δόγματος άπολογία». Ευσέβιος Καισαρείας, *Εκκλησιαστική ιστορία*, 4,13,8, PG 20, 336B-337A.

⁵⁹ Δημ. Γ. Τσάμης, *Εκκλησιαστική Γραμματολογία: Από την άποστολική εποχή ως την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως* (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1992), σ. 61.

⁶⁰ Ευσέβιος Καισαρείας, *Εκκλησιαστική ιστορία*, 4,13,1-7, PG 20, 333A-336B.

Μ. Ἀσίας⁶¹. Βέβαια, ἡ συνέχιση τῶν διωγμῶν μᾶς ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ἴσως τό προαναφερόμενο διάταγμα ἦταν νόθο καί οἱ προσπάθειες τῶν Μικρασιατῶν Ἀπολογητῶν δέν εἶχαν ἐντυπωσιακά ἀποτελέσματα. Σέ κάθε περίπτωση, φαίνεται ὅτι ἡ δράση τῶν ἐν λόγῳ Ἀπολογητῶν ἐκτιμήθηκε θετικά ἀπό τούς Χριστιανούς τῆς Μ. Ἀσίας, οἱ ὁποῖοι εἶδαν στά πρόσωπα τῶν προαναφερόμενων Πατέρων τούς ἀξιους ὑποστηρικτές καί ποιμένες τους, οἱ ὁποῖοι δέν δίσταζαν νά ἀπευθυνθοῦν ἀκόμα καί στόν αὐτοκράτορα γιά νά ὑπερασπιστοῦν καί νά σώσουν τούς πιστούς. Ταυτόχρονα, οἱ Μικρασιᾶτες Ἀπολογητές ἐνίσχυσαν μέ τά ἔργα τους τήν γενικότερη δράση τῶν Ἀπολογητῶν, ἐμφανίζοντας τί χριστιανική πίστη μέσα ἀπό ἕνα φιλοσοφικό πρίσμα. Μέ τόν τρόπο αὐτό, οἱ προαναφερόμενοι Ἀπολογητές κατάφεραν νά ἀποδομήσουν τίς κατηγορίες τῶν Ἐθνικῶν κατά τῶν Χριστιανῶν καί, ταυτόχρονα, νά καταστήσουν κατανοητή καί λογική τήν χριστιανική πίστη στούς κύκλους τῶν λογίων τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

7. Ἄλλα θεολογικά ζητήματα

Τό ζήτημα τῆς παράδοσης εἶναι ἕνα ἀπό ζητήματα πού ἀναδεικνύουν οἱ Μικρασιᾶτες Πατέρες τῶν πρώτων αἰώνων. Ἀπόδειξη τῆς σημασίας πού ἔδιναν στήν προφορική παράδοση ἦταν ἡ προσπάθεια τοῦ Παπία Ἱεραπόλεως νά γνωρίσει προσωπικά ὅσο γινόταν περισσότερους μαθητές τοῦ Κυρίου καί τῶν Ἀποστόλων, γιά νά πληροφορηθεῖ καί νά καταγράψει τήν διδασκαλία καί τό ἔργο τους. Μέ τόν τρόπο αὐτό καταγράφηκε σημαντικό μέρος τῆς προφορικῆς παράδοσης, συμπεριλαμβανομένων ὅμως καί ὀρισμένων ἀμφιλεγόμενων ἐντυπωσιακῶν λαϊκῶν ἢ ἀπόκρυφων διηγήσεων. Τό γεγονός αὐτό, σέ συνδυασμό μέ τίς περὶ ἐπίγειας χλιετοῦς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ ἀπόψεις, ὀδήγησε τόν Εὐσέβιο νά χαρακτηρίσει ὡς μικρόνου τόν Παπία, ἐκμυδενίζοντας τό -ἔως τόν 4ο αἰῶνα- αὐξημένο κύρος του⁶².

Ἀλλά καί στό ζήτημα τοῦ Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης ἡ συμβολή τῶν Μικρασιατῶν Πατέρων τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἦταν σημαντική. Πράγματι, ὁ Παπίας

⁶¹ «Ἐντευχθεὶς δέ καὶ ὑφ' ἐτέρων ὁ αὐτὸς βασιλεὺς ἐπὶ τῆς Ἀσίας ἀδελφῶν παντοίας ὕβρεσι πρὸς τῶν ἐπιχωρίων δίμων καταπονουμένων, τοιαύτης ἤξιωσε τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας διατάξως», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 4,12,1, PG 20, 333A.

⁶² «Σφόδρα γάρ τοι σικρός ὢν τὸν νοῦν, ὡς ἂν ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων τεκμηράμενον εἰπεῖν, φαίνεται», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 3,39,13, PG 20, 300A-B.

μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Μάρκος κατέγραψε στό Εὐαγγέλιό του ὅσα ἄκουσε ἀπό τόν ἀπόστολο Πέτρο⁶³. Ὁ ἴδιος παραθέτει τήν πληροφορία ὅτι ὁ Ματθαῖος συνέγραψε τό εὐαγγέλιό του στήν Ἀραμαϊκή, ἐνῶ ἄλλοι τό μετέφρασαν στήν Ἑλληνική⁶⁴. Μέ τόν τρόπο αὐτό ὁ Παπίας βεβαίωσε τήν κανονικότητα τῶν προαναφερόμενων εὐαγγελίων⁶⁵.

Ὁ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας ἦταν –μεταξύ ἄλλων– γνωστός ἐπειδή διατύπωσε στίς ἐπιστολές του τήν θεολογία τοῦ μαρτυρίου⁶⁶. Ἡ ἴδια θεολογική διδασκαλία ἀναπτύσσεται ἀπό τόν Πολύκαρπο Σμύρνης, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει ὡς παράδειγμα τόν Ἰγνάτιο, μαζί μέ τόν Ζώσιμο, τόν Ρούφο, τόν Παῦλο καί τοὺς ἄλλους Ἀποστόλους⁶⁷. Ὅλοι οἱ προαναφερόμενοι συνέπαθαν μέ τόν Κύριο, ἐπειδή δέν ἀγάπησαν τόν παρόντα κόσμο ἀλλά τόν μέλλοντα⁶⁸. Στήν προοπτική αὐτή, τό μαρτύριο συνδέεται μέ τόν πόθο τῆς ἕνωσης μέ τόν Χριστό καί τήν αἰώνια ζωή. Οἱ προαναφερόμενες ἀπόψεις τοῦ Πολυκάρπου ἀποτελοῦν ἀπόδειξη ὅτι ἡ θεολογική διδασκαλία τῶν Πατέρων γιά τό μαρτύριο ἦταν ἡ ἴδια, τόσο στήν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Συρίας καί τῆς Μ. Ἀσίας ὅσο καί στόν λοιπό γνωστό κόσμο. Τό γεγονός ὅτι τό ζήτημα τοῦ μαρτυρίου δέν ἀναπτύσσεται σέ ὅλα τα ἔργα τῶν Πατέρων τῶν πρώτων αἰώνων δέν τεκμηριώνει μιά διαφοροποίηση ἀπόψεων, καθὼς ἡ μὴ ἀναφορὰ στό μαρτύριο ὀφείλεται, πιθανότατα, στίς αἰτίες συγγραφῆς τῶν κειμένων, ἐξαιτίας τῶν ὁποῖων οἱ Πατέρες ἔδωσαν ἔμφαση σέ ἄλλα ζητήματα.

Ἡ τυπολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ ἰουδαϊκοῦ Πάσχα ἀνέδειξε τόν Μελίτωνά Σάρδεων ὡς τόν ἐπιφανέστερο ἐκπρόσωπο τῆς τυπολογικῆς ἐρμηνευτικῆς μεθόδου

⁶³ «Μάρκος μὲν ἐρμηνευτὴς Πέτρου γενόμενος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 3,39,15, PG 20, 300B.

⁶⁴ «Ματθαῖος μὲν οὖν ἐβραῖδι διαλέκτῳ τὰ λόγια συνετάξατο. Ἠρμίνευσεν δ' αὐτὰ ὡς ἦν ἕκαστος», Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, 3,39,16, PG 20, 300C.

⁶⁵ J. Quasten, *Patrology*, τ. I, *The beginnings of Patristic Literature* (Westminster, MAR, Christian Classics, 1986), σ. 83.

⁶⁶ Γιά τήν θεολογία τοῦ μαρτυρίου, τήν ὁποία ἀναπτύσσει ὁ Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας, βλ. Παν. Κ. Χρίστου, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, τ. Β', *Περίοδος διωγμῶν* (Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978), σσ. 428-429.

⁶⁷ «Παρακαλῶ οὖν πάντας ὑμᾶς πειθαχεῖν τῷ λόγῳ τῆς δικαιοσύνης καί ἀσκεῖν πᾶσαν ὑπομονήν, ἦν καί εἶδατε κατ' ὀφθαλμοῦς οὐ μόνον ἐν τοῖς μακαρίοις Ἰγνατίῳ καί Ζωσίμῳ καί Ρούφῳ, ἀλλά καί ἐν ἄλλοις τοῖς ἐξ ὑμῶν καί ἐν αὐτῷ Παύλῳ καί τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις», Πολύκαρπος Σμύρνης, *Πρὸς Φιλιππίστους ἐπιστολή*, 9,1, LCL 24, σ. 294.

⁶⁸ «οὔτοι πάντες οὐκ εἰς κενόν ἔδραμον, ἀλλ' ἐν πίστει καί δικαιοσύνῃ, καί ὅτι εἰς τόν ὀφειλόμενον αὐτοῖς τόπον εἰσὶ παρά τῷ Κυρίῳ, ᾧ καί συνέπαθον», Πολύκαρπος Σμύρνης, *Πρὸς Φιλιππίστους ἐπιστολή*, 9,2, LCL 24, σ. 294.

κατά τόν 2ο αιώνα. Μέ τόν τρόπο αυτό φαίνεται ότι ή Μ. Άσία έπηρέασε τίν έρμηνευτική μεθοδολογία τής, κοντινής σέ αὐτήν, Άντιόχειας. Κατ' επέκταση ή έρμηνευτική μέθοδος, ἴσως καί έπιμέρους θεολογικές απόψεις τοῦ Μελίτωνα, σέ συνδυασμό μέ εκείνες όρισμένων έκκλησιαστικῶν συγγραφέων τής Συρίας, καθίσταται έκ τῶν βασικῶν έπιρροῶν τής –μετέπειτα– Σχολῆς τής Άντιοχείας⁶⁹.

8. Έπιλεγόμενα

Γιά τούς περισσότερους από τούς έπτά Μικρασιάτες Πατέρες τῶν δύο πρώτων αἰῶνων γνωρίζουμε έλάχιστα, ενώ έχει χαθεῖ καί τό μεγαλύτερο μέρος από τά κείμενά τους. Παρ' όλα αὐτά, τόσο από τά σωζόμενα τμήματα τῶν έργων τους όσο καί από τίς αναφορές μεταγενέστερων Χριστιανῶν συγγραφέων πρὸς αὐτούς, μπορούμε νά έχουμε μιά γενική εἰκόνα γιά τίν δράση τους, καθώς καί γιά τίν θεματολογία μέ τίν όποία ασχολήθηκαν στά έργα τους.

Στήν εἰσαγωγή τής παρούσας μελέτης εἶχαμε θέσει τό ακόλουθο ερώτημα: Ποιά ἦταν τά κύρια ζητήματα τά όποία απασχόλησαν τίν θεολογική σκέψη τῶν Πατέρων τής Μ. Άσίας; Μετά από τίν πραγματέυση τοῦ θέματός μας διαπιστώσαμε ότι τέσσερα ζητήματα απασχόλησαν κυρίως τούς έν λόγῳ Πατέρες.

Τό πρώτο από αὐτά ἦταν ό άγώνας κατά τῶν αἱρέσεων τοῦ Δοκητισμοῦ, τοῦ Γνωστικισμοῦ καί τοῦ Μοντανισμοῦ. Ἰδιαίτερα στόν άγώνα κατά τοῦ Γνωστικισμοῦ, τά έργα τῶν Πατέρων τής Μ. Άσίας ἦταν από τά πρώτα τοῦ εἴδους. Τό γεγονός αὐτό κατέστησε τά έν λόγῳ κείμενα πρότυπα γιά αντίστοιχα έργα μεταγενέστερων Χριστιανῶν συγγραφέων. Μέ τόν τρόπο αυτό τά έργα τῶν Μικρασιατῶν Πατέρων αποτέλεσαν βασικό πυλώνα μιᾶς γενικότερης αντίδρασης τής Έκκλησίας κατά τῶν αἱρέσεων, ή όποία έντάθηκε κατά τόν 2ο αἰώνα. Ταυτόχρονα, ή δράση καί τά έργα τῶν έν λόγῳ Πατέρων προφύλαξαν τίς χριστιανικές κοινότητες τής Μ. Άσίας από τίν νόθευση τής αποστολικῆς παράδοσης, στήν όποία εδράζονταν ό τρόπος ζωῆς καί ή πίστη τους.

Τό δεύτερο ζήτημα πού απασχόλησε όρισμένους Μικρασιάτες Πατέρες ἦταν ό προσδιορισμός τοῦ έορτασμοῦ τοῦ Πάσχα. Οἱ Έκκλησίες τής Μ. Άσίας ακολουθοῦσαν τούς Ἰουδαίους καί έόρταζαν τό Πάσχα τίν ἴδια ἡμερομηνία μέ αὐτούς, στίς 14 τοῦ Νισάν, ανεξάρτητα από τό αν ἦταν Κυριακή ἢ όχι.

⁶⁹ Γιά τίν Σχολή τής Άντιοχείας, βλ. Δημ. Γ. Τσάμης, *Έκκλησιαστική Γραμματολογία: Από τίν αποστολική έποχή ως τίν άλωση τής Κωνσταντινουπόλεως* (Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1992), σσ. 92-93.

Ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς παράδοσης οἱ Χριστιανοί τῆς Μ. Ἀσίας ὀνομάσθηκαν καί Τεσσαρεσκαίδεκαίτες. Ὑπὸ αὐτές τῆς συνθῆκες, οἱ Πατέρες τῆς περιοχῆς ὑπερασπίσθηκαν μέ τὰ ἔργα καί τὴν δράση τοῦ τὴν τοπικὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση τῆς Μ. Ἀσίας, τονίζοντας ὅτι, παρὰ τὸν διαφορετικὸ τρόπο προσδιορισμοῦ τοῦ Πάσχα, δὲν διαφοροποιούνταν δογματικὰ ἀπὸ τῆς λοιπῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Ταυτόχρονα, κράτησαν ἐνωμένη τὴν Ἐκκλησία, καθὼς τὴν προστάτεψαν ἀπὸ ἓνα σχίσμα, τὸ ὁποῖο θὰ προέκυπτε ἐξαιτίας τῆς ἐμμονῆς τῶν ἐπισκόπων τῆς Ρώμης γιὰ τὴν καταδίκη τῶν Χριστιανῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Πράγματι, ἡ συγγραφικὴ δραστηριότητα, τὸ κῦρος καί οἱ πρωτοβουλίες τῶν ἐπισκόπων τῆς Μ. Ἀσίας ἀπέτρεψαν τὸ ἐν λόγῳ σχίσμα καί ὀδήγησαν στὴν διατήρηση τῆς τοπικῆς ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης ἕως τῆς ἀρχῆς τοῦ 4ου αἰῶνα. Τότε, τὸ 325 μ.Χ., ἡ ἔριδα γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἐπιλύθηκε στὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο τῆς Νίκαιας.

Τρίτο ζήτημα ποῦ ἀπασχόλησε ὀρισμένους ἀπὸ τοὺς ἐξεταζόμενους Πατέρες ἦταν ἡ προσπάθεια ὑπεράσπισης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔναντι τῶν Ἑθνικῶν. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ ἐκφράσθηκε μέ τὴν συγγραφὴ ἀπολογιῶν καί τὴν ἀποστολὴ τους στοὺς αὐτοκράτορες Μάρκο Αὐρήλιο καί Λούκιο Οὐῆρο. Στὴν συνείδηση τῶν Χριστιανῶν, οἱ Μικρασιάτες Πατέρες κατάφεραν νὰ μεταπείσουν τὸν Μάρκο Αὐρήλιο, ἀναστέλλοντας τοὺς διωγμοὺς στὴν Μ. Ἀσία. Παρ' ὅλα αὐτὰ, ἡ συνέχιση τῶν διωγμῶν μᾶς ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι ἡ προαναφερόμενη ἐπιτυχία τῶν Ἀπολογητῶν ἀποτελέσει μᾶλλον εὐσεβῆ πόθο τῶν διωκόμενων Χριστιανῶν, παρὰ πραγματικὸ ἱστορικὸ γεγονός. Ὅμως ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, τὸ ἠθικὸ τοῦ διωκόμενου Χριστιανισμοῦ τῆς Μ. Ἀσίας ἀναπτέρωθηκε ἀπὸ τὴν δράση τῶν Ἀπολογητῶν Μιλτιάδη καί Ἀπολλινάριου Ἱεραπόλεως. Ταυτόχρονα, οἱ διωκόμενοι Χριστιανοί βρῆκαν στὰ ἐπιχειρήματα τῶν Μικρασιατῶν Ἀπολογητῶν ἔτοιμες θέσεις, τῆς ὁποῖας θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμοποιοῦσαν σὲ μίᾳ πιθανῇ δικαστικῇ δίωξί τους, ἐξαιτίας τῆς πίστεως τους. Μὲ ἀπλά λόγια, οἱ ἐν λόγῳ Ἀπολογητῆς, ἂν καί δὲν τὸ γνώριζαν, λειτούργησαν καί ὡς λογογράφοι τῶν διωκόμενων Χριστιανῶν, κατὰ τὴν συνήθεια τῆς ἐποχῆς ποῦ ἤθελε τοὺς κατηγορούμενους νὰ προσφεύγουν σὲ νομικούς, οἱ ὅποιοι ἔγραφαν γι' αὐτοὺς ὑπερασπιστικούς λόγους.

Ἐνα ἀκόμη θεολογικὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖο ἀπασχόλησε ἓνα Μικρασιάτη, ἦταν ἡ χιλιετής ἐπίγεια βασιλεία τοῦ Χριστοῦ. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς σχετικῆς ἀναφορᾶς τοῦ Ἰωάννη στὴν *Ἀποκάλυψη*, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἐδράσθηκε στὴν ὀρθὴ ἐρμηνεία τοῦ σχετικοῦ ἀποσπάσματος τῆς Ἀποκάλυψης ἀπὸ τὸν Παπία Ἱεραπόλεως.

Στά παραπάνω θά πρέπει νά προσθέσουμε τήν ιδιαίτερη σημασία πού ἔδιναν οἱ Μικρασιαῖτες Πατέρες στήν διατήρηση τῆς προφορικῆς παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως καί τήν συμβολή τους στήν δημιουργία τοῦ Κανόνα τῆς Κ. Διαθήκης. Ἀκόμη, ἡ θεολογία τοῦ μαρτυρίου, ἡ ὁποία εἶναι παρούσα στήν ἐπιστολή τοῦ Πολύκαρπου Σμύρνης, βρίσκεται στήν ἴδια θεολογική γραμμή μέ τήν διδασκαλία τοῦ Ἰγνάτιου Ἀντιοχείας καί, πιθανότατα, ἄλλων Πατέρων. Τέλος, ἡ χρήση τῆς τυπολογικῆς ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀπό τόν Μελίτωνά Σάρδεων καθιστᾷ τόν τελευταῖο πρόδρομο τῆς Σχολῆς τῆς Ἀντιοχείας.

Στήν εἰσαγωγή εἶχαμε θέσει καί ἓνα δεύτερο ἐρώτημα. Συγκεκριμένα, εἶχαμε ἀναρωτηθεῖ ποιός ἦταν ὁ βαθμός ἐπιρροῆς τῶν Μικρασιατῶν Πατέρων στήν πρώτη Ἐκκλησία; Μέ βάση τά παραπάνω, ἡ ἀπάντηση τοῦ δεύτερου ἐρωτήματος πού θέσαμε καθίσταται εὐκόλη. Ἡ ἐπιρροή τῶν προαναφερόμενων ἦταν μεγάλη καί ὑπερτοπική. Ἀρκεῖ νά ἀναλογισθοῦμε τό ἀντιαιρετικό ἔργο τοῦ Εἰρηναίου Λυῶνος, τό ὁποῖο ἐπηρεάσθηκε ἀπό τά ἀντιγνωστικά ἔργα τῆς Μ. Ἀσίας⁷⁰. Αὐτό συνέβη ἐπειδή ὁ Εἰρηναῖος ἦταν μαθητής τοῦ Πολύκαρπου Σμύρνης καί, ἀναντιλέκτως, γνώστης τῆς συγγραφικῆς δράσης τῶν λοιπῶν Πατέρων τῆς Μ. Ἀσίας. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἡ θεολογική διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Μ. Ἀσίας ἔφτασε μέχρι τή Δύση ἐπηρεάζοντας, ἅμεσα ἢ ἕμμεσα, Χριστιανούς συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι ἔγραψαν εἴτε στά Ἑλληνικά εἴτε στά Λατινικά.

Ἐκτός ἀπό τήν Λυών, ἡ ἐπιρροή τῶν Μικρασιατῶν Πατέρων ἦταν αἰσθητή καί στήν Ρώμη. Αὐτό συνέβη ἐπειδή ὀρισμένοι ἀπό αὐτούς ἔζησαν γιά κάποιον χρονικό διάστημα στήν πρωτεύουσα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἐνῶ ἄλλοι τήν ἐπισκέφθηκαν γιά νά βοηθήσουν στήν ἐπίλυση ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων.

Ἡ μελέτη τῆς δράσης καί τῶν ἔργων τῶν Μικρασιατῶν Πατέρων τοῦ 1ου καί 2ου αἰῶνα μᾶς φανερώνει ἓναν ἀκμάζοντα Χριστιανισμό στήν περιοχή, ὁ ὁποῖος καταπιάνεται μέ τά ζητήματα πού ἀπασχολοῦν τήν πρώτη Ἐκκλησία καί δίνει ἀσφαλεῖς λύσεις σέ αὐτά. Ἡ ζωσα ἀποστολική παράδοση –σέ συνδυασμό μέ τή σταθερή πίστη καί τήν δράση ἡγετικῶν μορφῶν, ὑπερτοπικοῦ κύρους– καθιστᾷ τήν Μ. Ἀσία σημαντικό κέντρο τοῦ Χριστιανισμοῦ κατά τούς πρώτους αἰῶνες.

⁷⁰ Ὁ Εἰρηναῖος Λυῶνος φεύγοντας ἀπό τή Σμύρνη ἔζησε ἀρχικά στή Ρώμη καί ἀργότερα στήν Λυών, ἐνῶ εἶναι συντάκτης τῶν ἔργων *Ἐλεγχος καί ἀνατροπή τῆς ψευδονόμου Γνώσεως* καί *Επίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος*. Ὁ τίτλος τοῦ τελευταίου ἔργου του προδίδει τίς Μικρασιατικές θεολογικές ἐπιρροές τοῦ Εἰρηναίου, καθώς ἀπηχεῖ τή διδασκαλία τοῦ δασκάλου του, Πολύκαρπου Σμύρνης, ὁ ὁποῖος συγκαταλέγεται στούς Ἀποστολικούς Πατέρες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

Ειρηναίος Λυώνος. *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπή τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, 3 καὶ 5. *SCh* 211 καὶ 153.

Εὐσέβιος Καισαρείας. *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*. *PG* 20, 45-906.

Eusebius Hieronymus. *De viris illustribus*. *PL* 23, 631-759.

Θεοδώρητος Κύρου. *Αἰρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομή*. *PG* 83, 336-556.

Πασχάλιον χρονικόν. *PG* 92, 79-100.

Πολύκαρπος Σμύρνης. *Πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολή*. *LCL* 24, 282-300.

Δευτερεύουσα βιβλιογραφία

Ἑλληνικὴ

Ἀγγελῆς, Δημήτρης. *Στὶς πηγές τῆς βυζαντινῆς φιλοσοφίας: Ἡ ἔννοια τῆς φιλοσοφίας στοὺς Ἑλληνες Ἀπολογητές*. Ἀθήνα, Ἐκδόσεις τῶν Φίλων, 2007.

Ἀγουρίδης, Σάββας Χρ. *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη: Εἰσαγωγικά-Ἑρμηνεῖα-Παραρτήματα ἐπὶ ἐιδικῶν θεμάτων*. Ἑρμηνεῖα Καινῆς Διαθήκης 18. Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1994.

Ἀγουρίδης, Σάββας Χρ. *Οἱ ἀποστολικοὶ πατέρες περὶ προβλημάτων τινῶν τῆς ἐποχῆς των*. Ἀθήνα, χ.ε., 1959.

Γκρίλλας, Βασίλειος Α. «Γνωστικισμός: Ἐννοια καὶ περιεχόμενο». Στὴν *Μεγάλῃ Ὁρθόδοξῃ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα*. τ. 5. Ἀθήνα, Στρατηγικὲς ἐκδόσεις, χ.χ.: 285-288.

Γλαβίνας, Ἀπόστολος. *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας*, τευχ. Α'. Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ, 1986.

Δεσπότης, Σωτήριος Σ. *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη: Ἑρμηνευτικὴ προσέγγιση στό βιβλίον τῆς Προφητείας*. τ. Α'. Ἀθήνα, Ἄθως, 2005.

Καραβιδόπουλος, Ἰωάννης Δ. *Ἀπόκρυφα χριστιανικά κείμενα*. τ. Β'. *Ἀπόκρυφες Πράξεις, Ἐπιστολές, Ἀποκαλύψεις*. Βιβλικὴ Βιβλιοθήκη, 29. Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 2004.

Καραβιδόπουλος, Ἰωάννης Δ. *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*. Βιβλικὴ Βιβλιοθήκη, 1. Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1983.

Κυρτάτας, Δημήτρης Ι. *Ἀπόκρυφες ἱστορίες: Μύθοι καὶ θρύλοι ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν πρώτων Χριστιανῶν*. Ἀθήνα, Ἄγρα, 2003.

Κυρτάτας, Δημήτρης Ι. *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη καὶ οἱ ἐπτὰ Ἐκκλησίες τῆς Ἀσίας*. 2η ἔκδ. Ἀθήνα, Ἀλεξάνδρεια, 1994.

Μαράς, Ἀναστάσιος Γ. «Οἱ Ἀπολογητές τοῦ 2ου-3ου αἰῶνα καὶ ἡ ἐποχή τους». *Ἐπιστημονικὴ Ἐτετηρίς: Ἀφιέρωμα στό Μακαριστὸ Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυρὸ Χριστόδουλον*. Θεσσαλονίκη, Ἀνωτάτη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία Θεσσαλονίκης, 2011, σσ. 401-419.

Μαράς, Ἀναστάσιος Γ. «Ἡ πατερικὴ θεολογία στὸν σύγχρονον κόσμον». Κεφ. Α.16 στό *Πατερικὴ θεολογία καὶ χριστιανικὸς πολιτισμὸς: Ἑλληνες καὶ Λατῖνοι Πατέρες-Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία-Ὁρθοδοξία, περιβάλλον καὶ Ἐκπαίδευση*. 2η ἔκδ. Θεσσαλονίκη, Ἄντ. Σταμούλης, 2008: σσ. 191-195.

Μαῤῥας, Ἀναστάσιος Γ. *Τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ σέ Φιλοσόφους καί Ἀπολογητές*. Θεσσαλονίκη, Ἡρόδοτος, 2003.

Νικολαΐδης, Νίκος Ι. *Ἀποστολικοί Πατέρες: Γραμματολογική καί θεολογική προσέγγιση*. Φιλοσοφική καί θεολογική βιβλιοθήκη, 52. Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 2002.

Παναγόπουλος, Ἰωάννης. *Εἰσαγωγή στήν Καινή Διαθήκη*. Ἀθήνα, χ.ε., 1995.

Παπαδόπουλος, Στυλιανός Γ. *Πατρολογία*. τ. Α'. *Εἰσαγωγή, Β' καί Γ' αἰώνας*. 2η ἔκδ. Ἀθήνα: χ.ε., 1994.

Τσάκωνας, Βασίλειος Γ. «The usage of scriptures in the homily of Melito of Sardis on the passion». *Θεολογία* 38 (1967), σσ. 609-620.

Τσάμης, Δημήτριος Γ. *Ἐκκλησιαστική Γραμματολογία: Ἀπό τήν ἀποστολική ἐποχή ὡς τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως*. Θεσσαλονίκη, Παν. Πουρναράς, 1992.

Χρήστου, Παναγιώτης Κ. *Ἑλληνική Πατρολογία*. τ. Β'. *Περίοδος διωγμῶν*. Θεσσαλονίκη, Πατριαρχικόν Ἴδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, 1978.

Ξενογλώσση

Ayres, Lewis, καί Clifton H. Ward (ἔκδ.). *Rise of the early Christian intellectual*. Berlin, Walter de Gruyter, 2020.

Di Berardino, Angelo. «Policrate di Efeso». Στό Di Berardino, Angelo (ἔκδ.). *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*. τ. II. Casale Monferrato, Marietti, 1984: 2868.

Hartog, Paul. *Polycarp and the New Testament: the occasion, rhetoric, theme, and unity of the Epistle to the Philippians and its allusions to New Testament literature*. Tubingen, J.C.B. Mohr, 2002.

Holland, Henry Scot. *The Apostolic fathers*. London, Society for Promoting Christian Knowledge, 1913.

Nautin, Pierre. «Policarpo». Στό Di Berardino, Angelo (ἔκδ.). *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*. τ. II. Casale Monferrato, Marietti, 1984: 2867-2868.

Quasten, Johannes. *Patrology*. τ. I. *The beginnings of Patristic Literature*. Westminster, MAR, Christian Classics, 1986.

Shanks, Monte Allen. *Papias and the New Testament*. Eugene, OR, Pickwick Publications, 2013.

Spanneut, Michel. *Le stoicisme des Peres de l'eglise: de Clement de Rome a Clement d'Alexandrie*. Paris, Éditions du Seuil, 1957.

Trevijano-Etcheverria, Ramon. *Origenes del Cristianismo: El trasfondo judio del Cristianismo primitivo*. 2η ἔκδ. Salamanca, Universidad Pontificia, 1996.

Vanyo, Laszlo. «Papia di Gerapoli». Στό Di Berardino, Angelo (ἔκδ.). *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*. τ. II. Casale Monferrato, Marietti, 1984: 2667.

Zangara, Vincenza. «Rodone». Στό Di Berardino, Angelo (ἔκδ.). *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*. τ. II. Casale Monferrato, Marietti, 1984: 3007.

ΜΙΧΑΗΛ Γ. ΤΡΙΤΟΣ
ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Α.Π.Θ.

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ

Στὴν γενικότερη προσφορά τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῶν ζειδῶρων στοιχείων τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος ἐντάσσεται καὶ ἡ προσφορά τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἐπιλέκτου τμήματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς αὐτούς¹.

Τὸ Ἅγιο Ὁρος βοήθησε στὴν ἐμπέδωση τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως στὸν βαλκανικὸ χῶρο, στὴν ἀναδιοργάνωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καί, κυρίως, στὴν μετάδοση τοῦ πνεύματος τοῦ ὀρθοδόξου ἡσυχασμοῦ.

Ἰδιαίτερα στενοὶ εἶναι οἱ δεσμοὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους μὲ τὶς ρουμανικὲς χῶρες. Οἱ λόγοι εἶναι κυρίως δύο: Ὁ πρῶτος, ἡ μεγάλη ἀνάγκη τῆς διοργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας τῶν ρουμανικῶν χωρῶν καὶ κυρίως τοῦ ὀρθοδόξου μοναχισμοῦ στὶς περιοχὲς αὐτές καί, δεύτερον, ἡ οἰκονομικὴ στήριξη τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀπὸ τοὺς πλούσιους ἡγεμόνες τῶν ρουμανικῶν χωρῶν².

Τρεῖς ὑπῆρξαν οἱ βασικοὶ τομεῖς προσφορᾶς τοῦ Ἁγίου Ὁρους στὴν ρουμανικὴ Ἐκκλησία. Πρῶτον, ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς Ἐκκλησίας τῶν ρουμανικῶν χωρῶν. Δεύτερον, ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ὀρθοδόξου μοναχισμοῦ καί, τρίτον, ἡ πολιτιστικὴ ἀναβάθμιση τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ.

1. Ἡ πολιτικὴ ὀργάνωση τῶν ρουμανικῶν χωρῶν σέ δύο ἀνεξάρτητες ἡγεμονίες, πού ἔγινε τὸν ἰδ' αἰ., ἦταν φυσικὸ νὰ ἔχει ἄμεση ἐπίδραση στὴν ἴδρυση δύο Μητροπόλεων, οἱ ὁποῖες ἐγκαινιάζουν μὰ νέα περίοδο σχέσεων πρὸς τὸ Ἅγιο Ὁρος καί τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ἔτσι, κατὰ τὸν ἰδ' αἰ. ἐμφανί-

¹ Μιχ. Γ. Τρίτου, *Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στὰ Βαλκάνια σήμερα*, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 2004, σ. 13.

² Γεωργ. Τσιορᾶν, *Σχέσεις τῶν ρουμανικῶν χωρῶν μετὰ τοῦ Ἄθω καὶ δὴ τῶν Μονῶν Κουτλουμουσίου, Λαύρας, Δοχειαρίου καὶ Ἁγίου Παντελεήμονος ἢ τῶν Ρώσων*, Ἀθήνα 1938, σ. 15.

ζονται στό ἐκκλησιαστικό στερέωμα οί Μητροπόλεις Ούγγροβλαχίας καί Μολδαβίας, πού ἀποτελέσαν τήν βάση δημιουργίας ἀργότερα τῆς ρουμανικῆς Ἐκκλησίας³.

Τό 1359, ὕστερα ἀπό ἐπίμονες παρακλήσεις τοῦ Βλάχου ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Βεσσαράβα, ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κάλλιστος ὁ Α΄ (1350-1354 καί 1355-1363), τέως μοναχός τῆς Μονῆς Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὁρους, μέ πατριαρχική καί συνοδική πράξη καί παράλληλη ἔγκριση τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε΄ τοῦ Παλαιολόγου προέβη στήν ἴδρυση τῆς Μητροπόλεως Ούγγροβλαχίας. Ὁ ἴδιος Πατριάρχης ἐνέκρινε τήν μετάθεση τοῦ Ἰακίνθου Κριτοπούλου, Μητροπολίτου Βυτύνης ἢ Βυτζίνης, πού εἶχε τήν ἔδρα της στήν Κούρτεα ντε Ἀρτζες, τήν πρωτεύουσα τῆς χώρας⁴. Ἡ σημασία τῆς ιδρύσεως τῆς Μητροπόλεως Ούγγροβλαχίας ὑπῆρξε πολύ μεγάλη, γιατί τόνωσε τήν ἐνότητα τοῦ ρουμανικοῦ ἔθνους, ἀπεσόβησε τήν ρωμαιολαθολική προπαγάνδα, ἐνίσχυσε τή βυζαντινή παρουσία στήν περιοχή καί ἀπέδειξε τήν ὑπαρξη ἰσχυρῆς ἀθωνικῆς ἐπιδράσεως στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο⁵.

Τό 1370 ἱδρύεται δεύτερη Μητρόπολη «μέρους Ούγγροβλαχίας τῆς κατά Σιβηρίνον», ὅπου μέ ἀπόφαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Φιλοθέου Α΄, πρῶην μοναχοῦ τοῦ Ἁγίου Ὁρους καί ἡγουμένου τῆς Μεγίστης Λαύρας, τοποθετήθηκε Μητροπολίτης ὁ Δανιὴλ Κριτόπουλος, ἀδελφός τοῦ Ἰακίνθου καί δικαιοφύλαξ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὁ ὁποῖος ὀνομάσθηκε Ἄνθιμος⁶. Ἔτσι ἱδρύθηκε καί δεύτερη Μητρόπολη στήν ρουμανική χώρα, πού ἔφερε τή σφραγίδα τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Μετά τόν θάνατο τοῦ Ἰακίνθου ἀνῆλθε στόν θρόνο τῆς Μητροπόλεως Ούγγροβλαχίας ὁ ἱερομόναχος τῆς Μονῆς Κουτλουμουσίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους Χαρίτων⁷ (1372-1381), ὁ ὁποῖος πρό τῆς ἐκλογῆς του εἶχε μεταβεῖ πολλές φορές στή Βλαχία, γεγονός πού ἐκτιμῆθηκε ὄχι μόνον ἀπό τόν λαό, ἀλλά καί τόν ἡγε-

³ Μιχ. Γ. Τρίτου, *Οἱ Πατριάρχες τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 49.

⁴ Σπυριδῶνος-Κυπριανοῦ Τσεζάρ, *Οἱ Ἕλληνες Ἀρχιερεῖς τῶν Μητροπόλεων Ούγγροβλαχίας καί Μολδαβίας ἀπό τοῦ 18΄ ἕως τοῦ 19΄ αἰῶνος*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 49.

⁵ Β. Οἰκονομίδου, «Ἀπό τὰς Ἑλληνορουμανικάς ἐκκλησιαστικάς σχέσεις», *ΕΕΒΣ* 23 (1953), σ. 452.

⁶ Κοσμᾶ Βλάχου, *Ἡ χειρόνσηος τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθω καί αἱ ἐν αὐτῇ Μοναί καί οἱ Μοναχοί πάλαι τε καί νῦν*, ἐν Βόλῳ 1903, σ. 70.

⁷ S. Nicolaescu, «Pastorirea Mitropolitului Primat al Ungrovlahiei Hariton (1372-1381)», *AO* 11 (1932), σ. 27. Πρβλ. N. Serbănescu, «Mitropoliții Ungrovlahiei», *B.O.R* 77 (1959), τεύχ. 7-10, σσ. 733-736.

μόνα και άνωτέρους ύπαλλίλους. Ο Χαρίτων, ό όποιος διακρινόταν για τίν Αγιότητα του βίου, τίν μόρφωση και τό όργανωτικό του πνεύμα, διατηρούσε και τόν τίτλο «πρώτος του Άγιου Όρους»⁸, όπου μετέβαινε κατά διαστήματα για ζητήματα που άφορούσαν στην κοινότητα και στην Μονή Κουτλουμουσίου⁹.

Τόν Χαρίωνα διαδέχθηκε ό πρώην Σεβερίνου Άνθιμος, ό όποιος προ-ύπήρξε μοναχός του Άγιου Όρους¹⁰.

Η Μπτρόπολη Ούγγροβλαχίας, ή όποία όργανώθηκε από μοναχούς του Άγιου Όρους, που ανήλθαν στον μπτροπολιτικό θρόνο, όπως ό Υάκινθος, ό Άνθιμος και ό Χαρίτων μεγαλούργησε μέχρι τό β΄ ήμισυ του ιε΄ αι. Στην συνέχεια, έμφανίζεται μιá παρακμή σέ όλους τούς τομείς τής δραστηριότητάς της. Αυτό όφειλόταν στην συχνή έναλλαγή των ήγεμόνων στον θρόνο και στην κατάληψη τής Μπτροπόλεως από μιá ικανούς Ίεράρχες¹¹.

Στην δύσκολη εκείνη περίοδο, ένας άλλος Άγιορείτης μοναχός, ό Νήφων¹², πρώην Οίκουμενικός Πατριάρχης, έρχεται ύστερα από πρόσκληση του βοεβόδα τής Βλαχίας Ράντου του Μεγάλου (1496-1508) νά αναδιοργανώσει τίν Μπτρόπολη Ούγγροβλαχίας.

Ίδιαίτερη ύπήρξε ή μέριμνα του Νήφωνα για τίν πνευματική και ήθική προαγωγή του λαού και τής χώρας. Έντονος ήταν ό άγώνας για τίν προστασία των πιστών από τίς πλάνες των Δυτικών. Αναντίρητα μπορούμε νά πούμε ότι, χωρίς τίν παρουσία του Νήφωνα, τόσο ή Βλαχία όσο και ή Μολδαβία θά είχαں ύποστει τίν φθορά τής Τρανσυλβανίας και Γαλικίας, σχετικά με τίς προσπλιτιστικές μεθοδεύσεις τής ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας μέσω Ουνίας¹³.

Γνήσιος έκφραστής του ύπερφυλετικού πνεύματος τής Όρθοδοξίας αναδιοργάνωσε τίν ρουμανική Έκκλησία με βάση τίς εκεί ύπάρχουσες πνευματι-

⁸ C.C. Griurascu, *Istoria Românilor*, τ. Α΄, Bucuresti 1936², σ. 399. Πρβλ. Διονυσίας Παπαχρυσάνθου, *Ό Άθωνικός Μοναχισμός. Αρχές και όργάνωση*, Άθήνα 1992, σ. 374.

⁹ Τσιοράν, ό.π., σ. 26.

¹⁰ N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești*, τ. Α΄, Bucuresti 1928, σ. 48.

¹¹ Τσιοράν, ό.π., σ. 27.

¹² Για τόν Πατριάρχη Νήφωνα, βλ. V. Grecu, *Viata sfântului Nifon o redactiune grecească inedită editată și însoțita cu o introducere*, Bucuresti 1944. Tit Simedrea, «Viata și tragul sfântului Nifon, Patrarchul Țarigradului», *B.O.R.* 57 (1937), τεύχ. 5-6, σσ. 254-299 και Gr. Moisesescu, «Viata sfântului Nifon, Patriarchul Țarigradu' lui», *B.O.R.* 76 (1958), τεύχ. 9, σσ. 861-872.

¹³ Ίεράς Μονής Διονυσίου, *Ό Άγιος Νήφων Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως*, Άγιον Όρος 1990, σ. 17.

κές δυνάμεις, γι' αυτό και οι Ρουμάνοι αναγνωρίζουν τήν μεγάλη πνευματική του προσφορά¹⁴.

Μέ τόν Νήφωνα άρχισε άθροά είσοδος Έλλίνων στίς ρουμανικές χώρες¹⁵, ή όποία αύξήθηκε στά χρόνια του ήγεμόνα Νεαγκόε Μπασαράμπ, πνευματικού τέκνου του Νήφωνος¹⁶. Παράλληλα, άπό τά χρόνια του Νεαγκόε άρχίζουν οί μεγάλες δωρεές τών ήγεμόνων τών παριστριών ήγεμονιών προς τό "Άγιο Όρος¹⁷.

Οί διαφορές, οί όποίες άνέκυψαν μεταξύ του Νήφωνος και του ήγεμόνος, άνάγκασαν τόν πρώτο νά έγκαταλείπει τί Ρουμανία και νά έπιστρέψει στήν Μονή Διονυσίου του Άγίου Όρους, όπου και έκομίσθη έν Κυρίω τήν 11ην Αύγούστου 1508.

Σέ αντίθεση μέ τήν Μπτρόπολη Ούγγροβλαχίας ή Μπτρόπολη Μολδαβίας συνάντησε μεγαλύτερες δυσκολίες στήν πρώτη διοργάνωσή της, έπειδή οί έπιρροές άπό τίς ρωμαιοκαθολικές χώρες, τήν Ούγγαρία και τήν Πολωνία, ήσαν ισχυρότερες¹⁸.

Η Μπτρόπολη αυτή όργανώθηκε άπό ντόπιους μέ παπικές παρεμβάσεις, γι' αυτό και προκλήθηκε άνωμαλία, ή όποία διήρκεσε μέχρι τίς άρχές του 17^ο αϊ. Μέ έπανειλημμένες άποστολές Έλλίνων Ίεραρχών, οί όποιοι προέρχονταν συνήθως άπό άγιορείτες μοναχούς, έπιτεύχθηκε ή ανανώριση τής Μπτροπόλεως Μολδαβίας¹⁹.

Είναι χαρακτηριστικό ότι τό 1429 ό ίδιος ήγεμών Άλέξανδρος Καλός έπισημοποιεί τίς σχέσεις του μέ τό "Άγιο Όρος μέ τά πλούσια δώρα, πού έστειλε στήν Μονή Ζωγράφου²⁰. Πρέπει νά σημειωθεί ότι κατά τά τέλη του 17^ο αϊ. οί Μολδαβοί ήγεμόνες, μιμούμενοι τούς ήγεμόνες τής Ούγγροβλαχίας, πού είχαν τί Λαύρα στό Κουτλουμούσι, απέκτησαν τήν δική τους Λαύρα στήν Ίερά Μονή Ζωγράφου²¹.

Γενικά ή όργάνωση τής εκκλησιαστικής ζωής τών ρουμανικών Μπτροπόλεων

¹⁴ Μιχ. Γ. Τρίτου, *Ό άπό Θεσσαλονίκης Οικουμενικός Πατριάρχης Νήφων ό Β΄, αναδιοργανωτής τής Μπτροπόλεως Ούγγροβλαχίας*, Ιωάννινα 2003, σ. 356.

¹⁵ *Οικονομίδου*, ό.π., σ. 454.

¹⁶ *Τσιοράν*, ό.π., σ. 33.

¹⁷ Τρίτου, *Οί Πατριάρχες*, ό.π., σ. 53.

¹⁸ Παν. Κ. Χρήστου, *Τό Άγιον Όρος. Άθωνική Πολιτεία-Ιστορία, Τέχνη, Ζωή*, Άθήνα 1987, σ. 171.

¹⁹ Miklosich-Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani (1315-1402)*, τ. II, Vindobonae 1862, σ. 161.

²⁰ Mo Beza, *Urme Romănesti in Rasaritul Orthodox*, Bucuresti 1935, σ. 39.

²¹ N. Iorpa, *Istoria Bisericii Romănesti*, τ. Α΄, Bucuresti 1928, σ. 135.

Ούγγροβλαχίας και Μολδαβίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, πραγματοποιήθηκε μέσω του Άγιου Όρους, το οποίο βρισκόταν τότε στο απόγειο της πνευματικής του δυνάμεως. Γι' αυτό και ήταν ένα έργο ουσιαστικό για την ζωή της ρουμανικής Εκκλησίας. Άλλωστε ο οργανωμένος εκκλησιαστικός βίος υπήρξε βασική προϋπόθεση όχι μόνο για την ανάπτυξη του πολιτιστικού βίου, αλλά και για την διατήρηση και καλλιέργεια της ενότητας του ρουμανικού Έθνους.

2. Η διοργάνωση του ρουμανικού μοναχικού βίου έγινε ταυτόχρονα με την ίδρυση της Μητροπόλεως Ούγγροβλαχίας κατά το β' ήμισυ του ιδ' αι. από τον Αγιορείτη μοναχό Νικόδημο, στά χρόνια της ηγεμονίας Βλάϊκου Βόδα (1364-1374)²².

Ο Νικόδημος, εκ μητρός Σέρβος και εκ πατρός Έλληνα, γεννήθηκε στο Πρίλεπ της Σερβίας. Μόνασε στην Μονή Χιλανδαρίου του Άγιου Όρους²³, της οποίας χρημάτισε και ηγούμενος. Άργότερα εξελέγη και πρώτος του Άγιου Όρους²⁴. Εκεί έμβάθυνε στην διδασκαλία των Αγίων Πατέρων και γνωρίστηκε με τον Γρηγόριο Παλαμά, τον Άγιογράφο Πανσέλινο και τον αυτοκράτορα Ιωάννη ΣΤ' τον Καντακουζηνό. Το 1374-1375 ανέλαβε την αποστολή να συμβιάσει την Όρθόδοξο Εκκλησία της Σερβίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο²⁵. Ύστερα από την έπιτυχή αυτή αποστολή του έπροτάθη από τον Βασίλεα των Σέρβων Λάζαρο να εκλεγεί Πατριάρχης Πεκίου, αξίωμα το οποίο αρνήθηκε για να ασχοληθεί αποκλειστικά με την ζωή της άσκήσεως και της κατά Χριστόν τελειότητας.

Στή συνέχεια, μετέβη στην περιοχή Κράϊνα της Βουλγαρίας, όπου έκτισε δύο Μονές κατά τά αγιορειτικά πρότυπα. Εκεί γνωρίστηκε με τον Βλάϊκο Βόδα, ο οποίος τον παρεκάλεσε να οργανώσει τον μοναχισμό στην Ρουμανία, κάτι που ο Νικόδημος δέχθηκε εύχαρίστως. Μέ τη βοήθεια του ηγεμόνος έχτισε τη Μονή Βοντίτσας²⁶, στην οποία η ακολουθία έτελείτο στην έλληνική. Η

²² Χρυσ. Παπαδοπούλου, *Αί Όρθόδοξοι Εκκλησία Σερβίας και Ρουμανίας κατά τό ιστορικόν αὐτῶν παρελθόν και τίν νέαν συγκρότησιν*, ἐν Ἱεροσολύμοις 1923, σ. 65. Πρβλ. N. Vornicescu, «Curiosul Nicodim de la Tismana oitor de sfinte locasuri», *MO* 28 (1976), 11-12, σ. 924.

²³ P. Codău, «Cuviosul Nicodim cel sfinit de la Tismana», *B.O.R.* 93, 1-2, σσ. 194-195.

²⁴ N. Jorga, «Muntele Athos în legatura cuterile noastre», *Analele Academiei Române, Memoriile Sectiei Istorice* 31 (1913-1914), σ. 456.

²⁵ E. Turdeanu, «Les premiers ectivains religieux en Valachie: l' higonemene Nicodème de Tismana et le moine philothee», *RER* (1954), σ. 116.

²⁶ A. Xenopol, *Istoria Românilor*, τ. 3, București, σ. 20.

Μονή ἦταν ἀφιερωμένη στή μνήμη τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου. Ἐγκαινιάστηκε τό 1372 καί ἦταν ἐφοδιασμένη μέ ἡγεμονικό χρυσόβουλλο καί πολύτιμα δῶρα²⁷.

Ὁ Νικόδημος μέ δωρεά τοῦ Βλαδισλάβου Βόδα ἀνήγειρε καί τίν ἐκ ξύλου Μονή Τισμάνα, ἡ ὁποία εἶχε ὡς προστάτιδα τή Θεοτόκο καί ἦταν ἡ δεύτερη Μονή τῆς ρουμανικῆς χώρας²⁸. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι στήν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Τισμάνα ἀσκήτευαν ἀπό τίς ἀρχές τοῦ ἰδ' αἰ. πολλοί ἡσυχαστές. Μέ χρηματικές ἐνισχύσεις τοῦ ἡγεμόνος Ράντου (1374-1385) ὁ Νικόδημος ἔκανε τίν Μονή λιθόκτιστο στόν ἴδιο ρυθμό μέ τῆς Μονῆς Βοδίτσα²⁹. Οἱ Μονές Τισμάνα καί Βοδίτσα δέχθηκαν δωρεές καί ἀπό τόν Κράλη τῆς Σερβίας Λάζαρο καί τόν γιό του Στέφανο, ὁ ὁποῖος ἀφιέρωσε σέ αὐτές δέκα χωριά καί πολλά ἀγροκτίσματα στήν Σερβία. Μέ δική του πρωτοβουλία ἰδρύθηκαν καί τά Μοναστήρια Πρίσλοπ, Γκούρα, Μοτρούλουι καί Ἰλοβάτς³⁰.

Γενικά ὁ Νικόδημος ἀγωνίστηκε ὅσον οὐδεὶς ἄλλος γιά τίν ἀνάπτυξη τοῦ ρουμανικοῦ μοναχισμοῦ, τόν ὁποῖο θεμελίωσε στό ἁγιορείτικο τυπικό μέ ἔντονο τό στοιχεῖο τῆς ἡσυχαστικῆς ζωῆς. Διατήρησε πλούσια ἀλληλογραφία μέ ἡγουμένους καί μαθητές ἀπό τόν Ἄθωνα, ἀπό τίν Σερβία, καθῶς καί μέ τόν Πατριάρχη Εὐθύμιο τοῦ Τυρνόβου³¹.

Ὁ Νικόδημος, ὅταν ἔφθασε σέ βαθύ γῆρας, ἐμπιστεύθηκε τίν φροντίδα τῶν Μονῶν στόν μαθητή του ἱερομόναχο Ἀγάθωνα, ὁ ὁποῖος μετὰ τόν θάνατό του ἐκλέχθηκε ἡγούμενος. Ὁ ἴδιος ἐγκαταστάθηκε σέ μιὰ σπηλιά πάνω ἀπό τίν Ἱερά Μονή Τισμάνα, ἡ ὁποία σώζεται μέχρι σήμερα. Ἐκεῖ πέρασε τό ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς του μέ νηστεία, ἀγρυπνία καί προσευχή. Κατέβαινε μόνο τίν Κυριακή στό καθολικό τῆς Μονῆς γιά νά λειτουργήσει καί νά σπηρίξει τούς μοναχούς καί τόν πιστό λαό³². Ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ τίν 26η Δεκεμβρίου 1406. Τιμᾶται τίν 26η Δεκεμβρίου³³.

Ὁ Γέρον Νικόδημος θεμελίωσε τόν ρουμανικό μοναχισμό καί ἔκανε τά μοναστήρια τά ὁποῖα ἴδρυσε χώρους ἁγιασμοῦ καί καλλιέργειας τοῦ ἡσυχαστικοῦ

²⁷ Τσιοράν, ὁ.π., σ. 45. Πρβλ. Turdeanu, ὁ.π., σ. 116.

²⁸ Griurascu, ὁ.π., σ. 402.

²⁹ Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, București 1909, σ. 18.

³⁰ N. Iorga, *Istoria Bisericei Românești*, τ. Α΄ București 1930, σ. 52.

³¹ E. Turdeanu, *La littérature bulgare du XIV-ème siècle et sa diffusion dans le pays roymains*, Paris 1947, σ. 123.

³² No Morlova, *Ὁ Μοναχισμός τῆς Ρουμανίας. Ἱστορία, Γραμματεία καί πνευματικότητα*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 36.

³³ Τρίτου, *Οἱ Πατριάρχες*, ὁ.π., σ. 122.

πνεύματος καί τῆς Ὁρθοδόξου πνευματικότητας. Δικαιολογημένα ἀποκλήθηκε «φωτιστής τῶν Ρουμάνων» καί Ἀθανάσιος Ἀθωνίτης τοῦ ρουμανικοῦ μοναχισμοῦ».

Κατά τά τέλη τοῦ ἰδ' αἰ. μαθητές τοῦ Νικοδήμου μπήκαν στήν Μολδαβία καί ἴδρυσαν στά χρόνια τῆς ἡγεμονίας Πέτρου Μουσάπ (1375-1391) μέ τήν δική του οικονομική στήριξη τό 1390 τή Μονή Νεάμτς³⁴, ἡ ὁποία ἐξελίχθηκε σέ μεγάλο κέντρο ὀρθοδόξου πνευματικότητας καί γραμμάτων, καθῶς καί τήν Μονή Μαραμουρες. Οἱ δύο αὐτές Μονές ἐφάρμοζαν τό βυζαντινό τυπικό καί ἦταν τά μοναδικά πνευματικά ἰδρύματα πού ἐξαιρέθηκαν τοῦ ἀφορισμοῦ πού ἔκανε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο στούς Μολδαβούς, ἐπειδή δέν δέχθηκαν τόν ἐκλεγμένο ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ὡς Μητροπολίτη Μολδαβίας, τόν Ἱερεμία³⁵. Οἱ μοναχοί, οἱ ὁποῖοι γαλουχίθηκαν πνευματικά στίς πύξινες Μονές, ἔδρασαν σέ πολλούς καί διάφορους τομεῖς.

Παράλληλα, ὁ ἡγεμών Ἀλέξανδρος ὁ Καλός, μέ τήν προτροπή τῶν Μοναχῶν, ἴδρυσε ἀρχικά τήν Μονή Μπιστριτσα καί ἀργότερα τή Μονή Ἁγίου Νικολάου στήν Ποιάνα. Ἄλλοι μοναχοί τοῦ Νικοδήμου ἴδρυσαν μοναστικό κέντρο στό ὄρος Μπισερικάνι, ὅπου εἰσέγαγαν τόν αὐστηρό κανονισμό τῆς Μονῆς τῶν Ἀκοιμήτων³⁶.

Ὁ ἐρχομός τοῦ μεγάλου ἡγουμένου Παΐσιου Βελιτσκόβσκυ ἀπό τό Ἅγιο Ὅρος τό 1764 μέ τοὺς 64 μαθητές του στήν Ἱερά Μονή Ντραγκομίρνα συνιστᾷ τόν τρίτο μεγάλο σταθμό τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς Μολδαβίας. Στήν Ντραγκομίρνα δημιουργήθηκε ὀργανωμένο κοινόβιο μέ 250 μοναχοὺς. Ἐκεῖ ὁ Παῖσιος δημιούργησε τήν πρώτη φιλοκαλική σχολή μεταφράσεως πατερικῶν ἔργων ἀπό τήν ἀρχαία ἑλληνική στήν ρουμανική καί σλαβωνική. Μεταφράστηκαν περίπου εἴκοσι ἀσκητικά ἔργα. Πρόκειται γιά τίς πρώτες μεταφράσεις ἀπό τήν ἑλληνική στήν ἐθνική ρουμανική γλῶσσα³⁷.

Σύμφωνα μέ στοιχεῖα πού ἔδωσε ὁ Κοσμάς Βλάχος, οἱ Μονές τοῦ Ἁγίου Ὅρους εἶχαν στή Μολδαβία 13 μοναστήρια, 3 σκήπτες, 3 ναοὺς καί πολλοὺς ἄλλους οἴκους μέ ἐκτεταμένες δασώδεις καί γεωργικές ἐκτάσεις³⁸.

³⁴ Jorga, ὁ.π., σ. 58.

³⁵ Τρίτου, ὁ.π., σ. 57.

³⁶ Τσιοράν, ὁ.π., σ. 48.

³⁷ Δαμασκηνοῦ Γρηγοριάτου, Ὁδοιπορικό τῆς Ὁρθοδόξου ρουμανικῆς Ἐκκλησίας, ἐκδ. Ἄθως, ἄ.τ.χ., σ. 10.

³⁸ Κ. Βλάχου, Ἡ Χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὅρους Ἄθω καί αἱ ἐν αὐτῇ Μοναί καί Μοναχοί πάλαι τε καί νῦν, ἐν Βόλω 1903, σ. 116.

Όλα αυτά διμεύθησαν τό 1863 από τόν ήγεμόνα Άλέξανδρο Κούζα³⁹. Έπρόκειτο γιά έχθρική πράξη πρὸς εκείνους, οί όποιοι γιά πολλούς αιώνες χειραγώγησαν τό ρουμανικό έθνος καί τό βοήθησαν στήν έθνική του αφύπνιση καί ένότητα.

3. Η τρίτη πτυχή τής προσφορᾶς τοῦ Άγίου Όρους στήν Έκκλησία τής Ρουμανίας είναι ή συμβολή του στήν καλλιέργεια καί ανάπτυξη τοῦ ρουμανικοῦ πολιτισμοῦ.

Λόγω τοῦ μορφωτικοῦ επιπέδου καί τής ήθικῆς προσωπικότητός τους οί Άγιορείτες μοναχοί αξιοποιήθηκαν δεόντως από τούς ήγεμόνες τῶν ρουμανικῶν χωρῶν ὡς ιδιαίτεροι γραμματεῖς, ὡς σύμβουλοι, ὡς διευθυντές σχολείων, ὡς ιεροκίρυκες καί προϊστάμενοι φιλανθρωπικῶν ιδρυμάτων⁴⁰.

Ός πνευματικοί τῶν ήγεμόνων, πέραν τής δημιουργίας ὀρθοδόξου ήθους, μετέδωσαν σ' αὐτούς τό εκκλησιαστικό πνεῦμα καί τίς διοικητικές ἀρχές τής βυζαντινῆς διοικήσεως. Πολλοί από τούς ήγεμόνες ἀνέθεταν στους Άγιορείτες τί διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν τους, τά όποια σέ τακτά διαστήματα στέλλονταν στό Άγιο Όρος γιά ἐνασχόληση στίς βιβλιοθηκες καί τά ἀρχαία τῶν Άθωνικῶν Μονῶν, ἀλλά καί γιά μύηση στίς αὐθεντικές πηγές τής ὀρθοδόξου πνευματικότητος⁴¹.

Ένδεικτικά ἀναφέρουμε τόν μοναχό Ήσαΐα τής Μονῆς τοῦ Άγίου Παύλου, πού ὀρίστηκε ἀντιπρόσωπος τοῦ ήγεμόνος Σεργάν Καντακουζηνοῦ στήν Μόσχα, καί τόν Μητροφάνη Νύσσης τόν ἐκ Θάσου, μοναχό τής Μονῆς Διονυσίου, ὁ όποιος ἔγινε πνευματικός τοῦ πρίγκιπος Κων/νου Μπραγκοβεάνου καί Μητροπολίτης Οὔγγροβλαχίας στά χρόνια τοῦ ήγεμόνος Νικολάου Μαυροκορδάτου⁴².

³⁹ Μέ νόμο ἐγκρίθηκε ἀποζημίωση γιά τά ἀπαλλοτριωθέντα κτήματα καί δάση τῶν Μονῶν τῶν ἀφιερωμένων στους Άγίους Τόπους, τό Άγιον Όρος, τήν Μονή Σινᾶ καί τά Πατριαρχαία μέ ποσό 82.000.000 γροσίων, τά όποια ἀργότερα αὐξήθηκαν σέ 150.000.000 γροσια. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τά ἑλληνικά καθιδρύματα δέν δέχθηκαν τόν συμβιβασμό, ἀναλώθηκαν σέ διαβήματα καί γενικά οί κακοί χειρισμοί ἀπό μέρους τους συνέβαλαν στό νά μή δοθεῖ ποτέ ή ἀποζημίωση. Βλ. Κλ. Τσοῦρκα, *Η ρουμανική Ὀρθόδοξος Έκκλησία*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 219.

⁴⁰ Z. Arbure, *Basarabia in seculul xix*, București 1898, σ. 355. Πρβλ. Χριστ. Κτενᾶ, *Άπαντα τά ἐν Άγίῳ Όρει Τερά Καθιδρύματα, εἰς 726 ἐν ὄλῳ ἀνερχόμενα καί αἱ πρὸς τό δοῦλον Έθνος ὑπηρεσία αὐτῶν*, ἐν Ἀθήναις 1935, σ. 24.

⁴¹ A. Xenopol, *Istoria Romanilor*, τ. 6, București 1928, σ. 67. Πρβλ. Νικ. Γ. Μυλωνάκου, *Άγιον Όρος καί Σλαῖοι*, Ἀθῆναι 1960, σ. 160.

⁴² Ἀθαν. Έ. Καραθανάση, *Οἱ Έλληνες Λόγιοι στή Βλαχία (1670-1714). Συμβολή στή μελέτη τής*

Πολλοί Άγιορείτες συνεργάστηκαν με τούς ήγεμόνες στό έργο τής διαφώτισεως του ρουμανικού λαού και έγιναν καθηγητές στις Άκαδημίες, πού οι ήγεμόνες είχαν ιδρύσει. Ένδεικτικά αναφέρουμε τούς Καισάριο Δαπόντε, Ίωακείμ Άκαρνάνα, Νικόλαο Τζαρτζούλη, Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη και πολλούς άλλους. Η προσφορά όλων αυτών των διδασκάλων υπήρξε πολύ μεγάλη στην πολιτιστική αναβάθμιση των ρουμανικών χωρών. Πέραν του ότι διετέλεσαν διευθυντές και καθηγητές των Ήγεμονικών Άκαδημιών Ίασίου και Βουκουρεστίου, έκαναν μεταφράσεις σημαντικών ελληνικών και ξένων κειμένων, τά όποια τυπώθηκαν με δαπάνη των ήγεμόνων⁴³.

Οί ελληνικές κοινότητες του Μπρασόβ και του Σμπιτίου, όπου χρημάτισαν ως έφημέριοι ιερομόναχοι από τίς Μονές Ήεροποτάμιου, Ίβήρων και Βατοπεδίου του Άγίου Όρους, έγιναν και πνευματικά εργαστήρια, όπου μεταφράστηκαν στά ρουμανικά ελληνικά χειρόγραφα και βιβλία όρθοδόξου πνευματικής οικοδομής. Ταυτόχρονα έδειχναν τήν θέληση των μελών των κομπανιών νά κρατήσουν με κάθε τρόπο τήν έθνική ταυτότητά τους⁴⁴.

Πρέπει νά σημειωθεί ότι τά επανδρωμένα από Άγιορείτες μοναχούς ρουμανικά μοναστήρια απέβησαν τά μοναδικά κέντρα παιδείας, αφού πέραν των Μονών δέν υπήρχαν άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα πρό των μέσων τής ιζ' εκατονταετηρίδας.

Η επίδραση του Άγίου Όρους σέ θέματα πολιτισμού επέξετάθηκε και στον τομέα τής τέχνης, και ειδικότερα στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική και ζωγραφική⁴⁵. Συγκεκριμένα, ό Νικόδημος και οι μαθητές του φέρνουν στά μοναστικά κέντρα των παριστριών ήγεμονιών τήν αρχιτεκτονική και ζωγραφική του Άγίου Όρους. Τά καθολικά των Μονών κατασκευάζονται είτε ως σταυροειδείς με τρούλλο είτε ως σταυροειδείς άγιορείτικου τύπου με χορούς⁴⁶. Η αρχιτεκτονική επίδραση προχωρεί άκόμη στά στασίδια, στους ήγεμονικούς και έπισκοπικούς

έλληνικής πνευματικής κίνησης στις παραδονάβιες ήγεμονίες κατά τήν προδαναριωτική περίοδο, έκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 142-143.

⁴³ Io Moldoveanu, *Σχέσεις μεταξύ των ρουμανικών χωρών και του Άγίου Όρους (1650-1863)*, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 377.

⁴⁴ Άθαν. Έ. Καραθανάση, *Ό Έλληνισμός τής Τρανσυλβανίας. Η πνευματική, έθνική και εκκλησιαστική ζωή των δύο ελληνικών έμπορικών κομπανιών του Σμπιτίου και του Μπρασόβου*, 18ος-19ος αϊ., Θεσσαλονίκη 2003, σ. 113.

⁴⁵ Γ. Σωτηρίου, *Χριστιανική και Βυζαντινή Αρχαιολογία*, τ. Α', Άθήνα 1942, σ. 485. Πρβλ. N. Jorga-Gr. Bals, *L' art Roumain*, Paris 1922, σ. 399.

⁴⁶ O. Tafrafi, *Mélanges d' Archéologie et d' Epigraphie Byzantines*, Paris 1913, σ. 61.

θρόνους, τούς ἄμβωνες, τούς πολυελαίους⁴⁷ κ.λπ. Ἐπίσης μεγάλη εἶναι ἡ σχέση ἐξαρτήσεως καί στήν ἁγιογραφία.

Διαπρεπεῖς Ἄγιορεῖτες ἁγιογράφοι μέ τούς μαθητές τους ἐργάσθηκαν γιά πολλά χρόνια στά μοναστήρια τῆς Ρουμανίας, ὅπου δημιούργησαν ἐγχώριους μαθητές, πού ἐξέφραζαν τήν ἴδια καλλιτεχνική τεχνοτροπία⁴⁸.

Ἕνας ἄλλος τομέας πνευματικῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἁγίου Ὁρους στίς ρουμανικές χῶρες ὑπῆρξε ἡ μετάδοση καί καλλιέργεια τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι στήν ἡγεμονική Ἐκκλησία καί στό παλάτι τοῦ ἡγεμόνος οἱ ἡγεμονικοί ψάλτες ἔψελναν στόν δεξιό χορό στήν ἑλληνική καί στόν ἀριστερό στή ρουμανική⁴⁹.

Ὅπως ἦδη τονίστηκε, τά μοναστήρια τῆς Ρουμανίας κάτω ἀπό τήν φωτισμένη διοίκηση τῶν Ἄγιορειτῶν μοναχῶν ἔγιναν κέντρα πνευματικῆς προαγωγῆς τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ. Διέθεταν μεγάλες βιβλιοθήκες, πλούσιες σέ ποσότητα καί σέ ποιότητα βιβλίων, καθώς καί ἐργαστήρια ἀντιγραφῆς χειρογράφων.

Σημαντικό ὑπῆρξε καί τό κοινωνικό τους ἔργο⁵⁰. Πέραν τῆς οἰκονομικῆς στηρίξεως τῶν ἐνδεῶν, προστάτευαν καί συντηροῦσαν σέ καιρό πολέμου παιδιά, γυναῖκες, γέροντες καί ἀναπήρους. Προικοδοτοῦσαν καί πάντρευαν φτωχά κορίτσια τοῦ λαοῦ, ἀπελευθέρωναν αἰχμαλώτους⁵¹ καί βοηθοῦσαν τά ὄρφανά στήν ἐπαγγελματική τους ἀποκατάσταση. Στά μοναστήρια τῶν ρουμανικῶν χωρῶν λειτούργησαν τά πρῶτα τυπογραφεῖα⁵² γιά τήν ἐκτύπωση θρησκευτικῶν καί ἄλλων βιβλίων, καθώς ἐπίσης τά πρῶτα πτωχοκομεῖα, σχολεῖα καί

⁴⁷ Jogra, *Muntele Athos...*, ὅ.π., σ. 463.

⁴⁸ Γερ. Σμυρνοῖκη, *Τό Ἅγιον Ὄρος*, Ἀθήνα 1903, σ. 391. Πρβλ. Μ. Γεδεών, *Ὁ Ἄθως*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1885, σ. 216.

⁴⁹ B.P. Hasdeu, *Archiva Istorica*, τ. I, σ. 87. Πρβλ. Episcop Melchisedek, *Memoriu pentru cântările bisericesti în România*, *B.O.R.* (1882-1883), σ. 13.

⁵⁰ *Τσιοράν*, ὅ.π., σ. 65.

⁵¹ Χαρακτηριστικό εἶναι τό παράδειγμα τοῦ τρίτου κτίτορος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Γρηγορίου Ἰωακείμ τοῦ Ἀκαρνάνος, ὁ ὁποῖος, μετά τήν δεύτερη καταστρεπτική πυρκαϊά τῆς Μονῆς, τό 1761, μετέβη στήν Κωνσταντινούπολη γιά διενέργεια ἐράνου ὑπέρ ἀνεγέρσεως τῆς Μονῆς, καί διέθεσε χρήματα πού συγκέντρωσε γιά νά ἀπελευθερώσει Ρουμάνους χριστιανούς αἰχμαλώτους ἀπό τούς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν αἰχμαλωτιστεῖ λόγφ τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου. Μετά τήν ἀποκατάσταση εἰρήνης οἱ ἡγεμόνες τῶν παραδουνάβιων χωρῶν τόν προσκάλεσαν νά μεταβεῖ ἐκεῖ, τοῦ ἔδωσαν οἰκονομική ἐνίσχυση καί ἀφίερσαν δύο μετόχια γιά βοήθεια τῆς Μονῆς. Βλ. *Καράννη*, ὅ.π., σ. 29.

⁵² Σχετικά μέ τήν τυπογραφία στό Βουκουρέστι καί τούς φορεῖς τῆς, βλ. Καραθανάση, *Οἱ Ἕλληνες Λόγιοι...*, ὅ.π., σσ. 158-172.

νοσοκομεία⁵³. Άνεκτίμητες ύπηρξαν οι υπηρεσίες των Άγιορειτών μοναχών στον αγώνα προς έτερόδοξες προσπαγάνδες στις ρουμανικές χώρες⁵⁴.

Όλη αυτή η πνευματική κίνηση των άγιορειτών Πατέρων στή Ρουμανία είχε ως θετική συνέπεια τον έξοβελισμό κατά τά τέλη του ιστ' αϊ. και τις αρχές του ιζ' αϊ. της σλαβικής γλώσσας από την εκκλησιαστική λατρεία, με αποτέλεσμα η έλληνική γλώσσα να έπιβληθεί με γρήγορο ρυθμό στην Έκκλησία, στην παιδεία και στις έμπορικές συναλλαγές⁵⁵.

Τό έλληνικό πνεύμα, που εισήλθε διά των Άγιορειτών μοναχών στην Ρουμανία, απέτέλεσε την προϋπόθεση για να εκδηλωθεί αυτοτελώς αργότερα η ρουμανική γλώσσα⁵⁶. Όπως παρατηρεί ο άείμνηστος καθηγητής Παναγιώτης Χρήστου, η όλη διαδικασία είχε τί μορφή: έξωση της σλαβικής από την πολιτεία, την Έκκλησία και την λατρεία, αντικατάστασή της από την έλληνική στην πολιτεία και στην εκκλησιαστική διοίκηση, από την έλληνική και την ρουμανική άνάμικτα στην λατρεία και, τέλος, την πλήρη επικράτηση της ρουμανικής⁵⁷.

Γενικά, τό Άγιο Όρος, μέσω του πλήθους των μετοχίων του στις ρουμανικές χώρες πέτυχε την θρησκευτική διαφώτιση και την διάδοση της παιδείας στον ρουμανικό λαό. Κυρίως όμως τον βοήθησε να αποκτήσει συνείδηση της όρθοδόξου ταυτότητός του και της έθνικής ύποστάσεώς του⁵⁸. Έτσι διοχετεύθηκε η παράδοση του Βυζαντίου στην ζωή, την διοίκηση, την πολιτική και την Έκκλησία των Ρουμάνων⁵⁹.

Ό όρθόδοξος ρουμανικός λαός, παλαιότερα και σήμερα, αισθάνεται μεγάλο σεβασμό και εύγνωμοσύνη στό Άγιο Όρος. Έκφραση αυτής της εύγνωμοσύνης αποτελεί η άπό μέρους των ήγεμόνων των ρουμανικών χωρών πολυποίκλη βοήθεια προς τό Άγιον Όρος, συνεχίζοντας μέ αυτό τον τρόπο την παράδοση του Βυζαντίου. Έγινε, δηλαδή, μεταξύ Άγίου Όρους και ρουμανικών

⁵³ Τσιοράν, ό.π., σ. 66.

⁵⁴ Χρήστου, ό.π., σ. 257.

⁵⁵ Χεπορόλ, ό.π., σ. 53. Πρβλ. Καραθανάση, *Οί Έλληνες Λόγιοι...*, ό.π., σ. 24 και Τρίτου, *Οί Πατριάρχες...*, ό.π., σ. 47.

⁵⁶ Κ. Άμάντου, *Οί Έλληνες εις την Ρουμανίαν πρό του 1821*, Άθήνα 1944, σ. 8 Πρβλ. Τσούρκα, *Η ρουμανική Όρθόδοξος Έκκλησία*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 206.

⁵⁷ Χρήστου, ό.π., σ. 257.

⁵⁸ Γεωργ. Καράνη, «Τό Άγιον Όρος και η Όρθοδοξία στά Βαλκάνια», *Βαλκάνια και Όρθοδοξία*, έκδ. Μίνυμα, Άθήνα 1993, σ. 31.

⁵⁹ *Moldoveanu*, ό.π., σ. 380.

χωρῶν μιά ἀντίδοση ἀγαθῶν. Τό Ἅγιον Ὄρος προσέφερε πνευματικά ἀγαθά, μέ πρῶτο καί σπουδαιότερο τήν ἀφύπνιση τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητός τους⁶⁰, καί ἐκεῖνοι ὑλικά ἀγαθά, ἀναγκαῖα γιά τή συντήρηση τῶν ἱερῶν καθιδρυμάτων του.

⁶⁰ Εὐαγ. Δ. Θεοδώρου, «Τό Ἅγιον Ὄρος ὡς φορεῦς καί παράγων πολιτισμοῦ», στόν τόμο τοῦ Α.Π.Θ. «Ἀθωνική Πολιτεία» ἐπί τῆ χιλιετηρίδι τοῦ Ἁγίου Ὄρους, Θεσσαλονίκη 1963, σ. 278.

ΟΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ Γ΄ (1757) ΣΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΚΟΛΛΥΒΑΔΩΝ

1. ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΚΟΛΛΥΒΑΔΩΝ

Ένα από τα βασικά προβλήματα της εποχής του Πατριάρχη Καλλινίκου υπήρξε και τό κίνημα τών Κολλυβάδων, τό όποιο κατατάραξε τόν φιλήσυχο Άθωνα κατά τό δεύτερο μισό του ΙΗ΄ αιώνα. Άφορμή της ξριδας (1754) αποτέλεσε ή τέλεση τών μνημοσύνων τών κτηπόρων του Κυριακού της Σκήτης της Άγ. Άννας κατά τήν Κυριακή αντί του Σαββάτου. Καί τούτο επειδή οι μοναχοί της Σκήτης κατά τό Σάββατο μετέβαιναν στό «παζάρι» τών Καρυών για έκποίηση τών έργοχειρών τους¹. Η μετάθεση αυτή του χρόνου τέλεσης τών μνημοσύνων σκανδάλισε μερίδα Άγιορειτών μοναχών, οι όποιοι δέν άνέχονταν αυτή τήν καινοτομία². Οί μοναχοί διχάστηκαν σέ δύο παρατά-

¹ Χ. Τζώγα, *Η περί μνημοσύνων Έρις έν Αγίω Όρει κατά τόν ΙΗ΄ αιώνα*, Θεσσαλονίκη, 1969, σ. 66.

² Χ. Τζώγα, *ό.π.*, σσ. 65-67. Περισσότερα για τό κίνημα τών Κολλυβάδων βλ. Π. Χρίστου, *Τό Άγιον Όρος*, Αθήνα 1987, σσ. 245-253. Κ. Παπουλίδη, *Τό κίνημα τών Κολλυβάδων*, Έν Αθήναις 1971. Του ίδιου, «Nicodeme L' Hagiorite (1749-1809)», *Θεολογία*, 37 (1966), σσ. 294-314, 390-415, 576-590, 38 (1967), σσ. 95-118, 301-313. Χαρ. Σωτηρόπουλου, *Κολλυβάδες-Αντικολλυβάδες (Έξ έπιστολαί νυν τό πρώτον εκδιδόμεναι)*. Άνάτυπον εκ του τιμητικού τόμου εις τόν καθηγητήν Γεράσιμον Κονιδάκη. «Αντίφωνον πνευματικών» Αθήνα 1981. π. Γ. Μεταλληνοϋ, «Αθανάσιος Πάριος (1721-1813)», *ΕΕΘΣΑ*, 30 (1995), σ. 293-349, όπου και πλούσια βιβλιογραφία. Β. Κοντοβά, «Η περί μνημοσύνων έρις και ή διδασκαλία περί του μέλλοντος της ψυχής μετά θάνατον», *Γρηγόριος ό Παλαμάς*, 71 (1988), σσ. 538-617. Θεοδωρήτου ιερομονάχου, Άθανασασίου του Παρίου, «Δίλωσις της έν τῷ Αγίω Όρει ταραχών άληθείας», *Ιστορία και θεολογία του Κολλυβαδικου κινήματος βάσει άνεκδότων χειρογράφων*, Αθήνα 1988. Ν. Άρκά, *Αθανάσιος ό Πάριος*, Αθήνα 1960. Γ. Βερίτη, «Τό άναμορφωτικό κίνημα τών Κολλυβάδων και οι δύο Άλέξανδροι της Σκιάθου», *Ακτίνες*, 6 (1943), σσ. 99-110. Σ. Μακρή, «Κολλυβάδες», *ΘΗΕ*, τ. 7, σσ. 742-745. Θεοκλίτου Διονυσιάτου, *Άγιος Νικόδημος ό Άγιορείτης*, Αθήνα 1959. Άρχμ. Άμφιλοχίου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική Αναγέννηση του ΧVΙΙ και ΧΙΧ αϊ. και οι πνευματικοί καρποί της*, Αθήνα 1984. Γ. Εϋθυμίου, «Στεφ. Κομμπτᾶς-Κολλυβάδες, βιβλιογραφικά», *ΕΕΘΣΑ*, 26 (1984), σσ. 701-703. Γ. Σουλιώτη, *Τά Κόλλυβα*, Αθήνα 1986. Γ. Μπε-

ξεις. Στὴν πρώτη ἀνῆκαν οἱ Κολλυβάδες, ὄνομα πού τοὺς δόθηκε ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τοὺς προφανῶς γιὰ νὰ ὑποβαθμίσουν τὸ κίνημά τους, μὲ πρωταγωνιστὲς τοὺς Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη³, Ἀθανάσιο Πάριο⁴, Μακάριο Νοταρᾶ⁵ καὶ Νικόδημο τὸν Ἁγιορείτη⁶, στὴν δεύτερη πρωταγωνιστοῦσαν ὁ Θεοδώρητος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων⁷, ὁ Βησσαρίων ὁ ἐκ Ραψάνης⁸ καὶ ὁ πρῶν Χαλεπίου Γεννάδιος⁹.

Λαμβάνοντας ὑπόψη οἱ μελετητὲς τόσο τὰ βαθύτερα αἷτια τῆς ἔριδας καὶ τὴν ἐξέλιξή της ὅσο καὶ τὴν εὐρύτερη πνευματικὴ της ἐπίδραση, ἐμφανίζονται διχασμένοι στίς ἐκτιμήσεις τους, μὲ σαφέστατη ὅμως ὑπεροχή αὐτῶν πού ἀποτιμῶν θετικά τὸ ἔργο τῶν Κολλυβάδων. Οἱ ἐπικριτὲς τῶν Κολλυβάδων θεωροῦν τὴ στάση τους ὀλέθρια γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ τοὺς χαρακτηρίζουν συντηρητικούς, μισαλλόδοξους, ζηλωτὲς καὶ ἀδύναμους νὰ κατανοήσουν τίς

κατόρου, λ. «Κόλλυβα», *ΘΗΕ*, τ. 7, στ. 740-741. Γ. Μεταλλινού, «Ἡ δυναμικὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ στὴ δράση τῶν Κολλυβάδων», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, 19 (1995), σσ. 13-14.

³ Γ. Γιαννοπούλου, *Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης*, Πάτρα 1992, ὁ.π., σσ. 16-28. Ἱεροδ. Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτου, *Περὶ τῆς συγῆς Μεταλίφρεως*, ἐκδ. Τῆνος, Ἀθῆναι 1992². Εἰσαγωγὴ-κείμενο (ἀνέκδοτο) σχόλια. *Θεοδώρητου ἱερομονάχου Ἁγιορείτου*, σσ. 14-15, ὅπου καὶ παραπομπές στὴ σχετικὴ βιβλιογραφία. Β. Κοντοβᾶ, *Ἡ περὶ μνημοσύνων* ὁ.π., σσ. 555-559. *Βίος καὶ πολιτεία Ἱεροθέου τοῦ Μακαρίου Γέροντος*, Εἰσαγωγὴ, παρουσιάσις, σχόλια: ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παναγίας Χρυσοποδαριτίσσης, εἰς Νεξερὰ Πατρῶν, ἐκδ. Τῆνος, Ἀθῆναι 1994.

⁴ Χ. Τζώγα, ὁ.π., σσ. 19-42. π. Γεωργίου Μεταλλινού, «Ἀθανάσιος Πάριος (1721-1813) Ἐργογραφία-Ἰδεολογία-Βιβλιογραφικά», *ΕΕΘΣ*, 30 (1995), σ. 293-349, ὅπου καὶ πλούσια βιβλιογραφία. Β. Οἰκονομίδη, «Ἀθανάσιος Πάριος (1721-1813)», *ΕΕΚΜ*, 1 (1961), σσ. 347-422, 365-414, 2 (1962), σ. 892. Β. Κοντοβᾶ, ὁ.π., σσ. 52-55.

⁵ Χ. Τζώγα, ὁ.π., σσ. 42-46. Κ. Παπουλίδη, *Μακάριος Νοταρᾶς (1731-1805), Μητροπολίτης πρῶν Κορινθίας*, Ἀθῆναι 1971, ὅπου καὶ βιβλιογραφία Ἰ. Ἐρμωνίου, «Μακάριος Νοταρᾶς», *Ἀκτίνες* 11 (1948), σσ. 428-431, 470-473. Β. Σκουτέρη, *Μακάριος Νοταρᾶς καὶ τὸ ἀναμορφωτικὸν ἔργον του*, Ἀθῆναι 1957. Β. Κοντοβᾶ, *Ἡ περὶ μνημοσύνων ἔρις*, ὁ.π., σσ. 559-566.

⁶ Χ. Τζώγα, ὁ.π., σσ. 46-51. Κ. Παπουλίδη, «Περίπτωσης πνευματικῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἁγ. Ὁρους εἰς τὸν Βαλκανικὸν χῶρον κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα», *Μακεδονικά* 9 (1969), σσ. 278-293, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Τοῦ ἰδίου, *Nicodeme*, ὁ.π., Τοῦ ἰδίου, *Τὸ κίνημα*, ὁ.π., σσ. 35-37. Β. Κοντοβᾶ, *Ἡ περὶ...*, ὁ.π., σσ. 40-41.

⁷ Χ. Τζώγα, ὁ.π., σσ. 52-60. Β. Κοντοβᾶ, *Ἡ περὶ*, ὁ.π., σσ. 576-579. Κ. Παπουλίδη, *Τὸ Κίνημα*, ὁ.π., σσ. 40-41.

⁸ Χ. Τζώγα, ὁ.π., σσ. 60-62. Διον. Βαλαῖ, «Ἡ στάση τοῦ λόγιου μοναχοῦ Βησσαρίωνα στίς ἔριδες τῶν μοναχῶν τοῦ Ἁγ. Ὁρους κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰ.» Ἀνάπτυο, *Κληρονομία*, 27 (1995), τ. 1 καὶ 2. Θεσσαλονίκη, 1996, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Κ. Παπουλίδη, *Τὸ Κίνημα*, ὁ.π., σ. 42.

⁹ Β. Ν. Χρυσοβέργη, *Ἐπιτομὴ ἱστορία τοῦ σχίσματος τῶν Γραικοκαθολικῶν ἐν Συρία*, Πειραιεὺς 1923. Χ. Τζώγα, *Ἡ περὶ μνημοσύνων ἔρις*, ὁ.π., σσ. 62-64. Ἀθ. Κοιμνηνοῦ-Υψηλάντου, *Τὰ μετὰ τὴν Ἄλωσιν (1453-1789) ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870*, ἐκδ. Ν. Καραβία, Ἀθῆναι 1972, σσ. 364, 374-5.

ἀπαιτήσεις της¹⁰. Όμως η έρευνα τών τελευταίων ετών τείνει νά αποκαταστήσει τό γόνιμο αυτό φαινόμενο γιά τίν Παράδοση τής Όρθόδοξης Έκκλησίας μας στά σωστά εκκλησιολογικά του πλαίσια καί νά τονίσει τί σημασία πού εἶχε γιά τίν έποχή εκείνη ή έμιομή τών μοναχών «στους τύπους», οί όποιοι δέν ήταν άσχετοι από τό δόγμα καί κατ' έπέκταση τίν λειτουργική πράξη τής Έκκλησίας, αφού δόγμα καί Θεία Λατρεία πρέπει νά είναι συνδεδεμένα.

Μάλιστα έπισημαίνεται ότι ή αποκατάσταση τών Κολλυβάδων απαιτεί καί αλλαγή τοῦ σκωπτικού προσωνύμου τής Κίνησής τους μέ τί δοκιμότερη όνομασία «Φιλοκαλική Άναγέννηση», έκφραση καταλληλότερη νά εκφράσει τόν έσωτερικό πυρήνα της καί τό πραγματικό νόημά της¹¹.

Όρισμένοι κύκλοι συγχρόνων έρευνητών, μέ ύπερβολικό θαυμασμό, άποτιμούν τίν αξία τοῦ Κολλυβαδικοῦ κινήματος καί χαρακτηρίζουν τούς Κολλυβάδες ως έκφραστές τοῦ αγώνα τής Όρθοδοξίας νά κρατήσει τίν ιερή της Παράδοση άνόθευτη από συμβιβασμούς¹², ως φωτισμένους δασκάλους καί όδηγούς, πού δημιούργησαν ένα πραγματικό αναμορφωτικό κίνημα μέσα στους κόλπους τής Όρθόδοξης Έκκλησίας μας¹³. Μάλιστα σεμνύνονται ότι ακολουθοῦν τό Κολλυβαδικό κίνημα καί ότι άποτελοῦν «παραφυάδες» του¹⁴.

Ό Χρ. Γιανναράς σημειώνει ότι «οί θέσεις τών Κολλυβάδων άποκαλύπτουν μίαν άπροσδόκητη γιά τίν έποχή θεολογική εγρήγορση»¹⁵.

Πολύ θετικά προσδιορίζει τί σημασία τοῦ Κινήματος γιά τίν Έκκλησία καί ό π. Άμφιλόχιος Ράντοβιτς¹⁶.

Σύμφωνα μέ άλλους έρευνητές, ή δημιουργία τής ξριδας «ήρέθισεν τίν ύπνώπουσαν πνευματικότητα» τής έποχῆς εκείνης καί κατέστησε τόν ΙΗ´

¹⁰ Χ. Τζώγα, ό.π., σσ. 69, 139-143. Μ. Γεδεών, *Άποσπαιώματα Χρονογράφου (1800-1913)*, Έν Αθήναις 1932, σ. 115, Μάρκου Γιαόλα, *Ό Κοσμός Αίτωλός καί ή έποχή του*, Αθήνα 1972, σ. 66.

¹¹ Αρχιμ. Άμφιλόχιου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική*, ό.π., σ. 8, Β. Κοντοβά, *Η περί μνημοσύνων ξρις*, ό.π., σ. 540.

¹² Κ. Μπαστιά, *Ό Παπαδιαμάντης*, Αθήνα 1962, σ. 29.

¹³ Αρχιμ. Ηλία Μαστρογιαννόπουλου, *Αναγεννητικό Κίνημα, Παραφυάδες τών Κολλυβάδων*, Αθήνα 1986, σ. 7.

¹⁴ βλ. Αθανασίου Πάριου, *Δίλωσις*, ό.π., σ. 23, ύποσ. 24, όπου σχετικό σχόλιο τοῦ ιερομόναχου Θεοδώρητου, Χρ. Πατρινέλη, «Έσωτερική Ιστορία τοῦ Οικουμενικοῦ Πατριαρχείου», ΙΕΕ, 11 (1975), σ. 132.

¹⁵ Χρ. Γιανναρά, *Όρθοδοξία καί Δύση στή Νεώτερη Έλλάδα*, εκδ. Δόμος, σ. 178.

¹⁶ Αρχιμ. Άμφιλόχιου Ράντοβιτς, *Η Φιλοκαλική*, ό.π., σ. 33.

αἰῶνα, ἀπό θρησκευτική ἄποψη, ὀρόσημο γιά τό δοῦλο ἑλληνικό Ἔθνος¹⁷.

Ὁ Κ. Παπουλίδης, πού μέ συμπάθεια, ὅπως τονίζει, βλέπει τούς Κολλυβάδες, ἀναγνωρίζει τήν πρόθεσή τους νά ὑποστηρίξουν τήν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἔστω καί ἄν πολλές φορές ἔσφαλλαν, μί κατανοώντας τί χρέη τῆς Οἰκονομίας στήν Ἐκκλησία¹⁸.

Ὁ Χαρ. Τζώγας εἶναι πολύ ἀρνητικός στίς κρίσεις του γιά τούς Κολλυβάδες. Ὅπως ὑποστηρίζει, ἐπρόκειτο περί συντηρητικῶν μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι «συνέχουν οὐσιῶδες καί ἐπουσιῶδες εἰς τόν Χριστιανισμόν», ἔγιναν ἀφορμή σκανδάλων καί διενέξεων καί ἔδειξαν ἀπαραδειγματίστη ὁμαδική ἀπειθεία στήν Μ. Ἐκκλησία¹⁹.

Ἀλλά καί ὡς προῖόν ζηλωτισμοῦ καί ὑπερβολικῆς προσκόλλησις στούς λειτουργικούς τύπους χαρακτηρίστηκε ἡ Κολλυβαδική ἔριδα, ἡ ὁποία, ὅπως ὑποστηρίζεται, δέν ἔθηκε τήν οὐσία τῆς Ὁρθοδοξίας καί τούς ἐκκλησιαστικούς θεσμούς²⁰.

Ἔχουμε τί γνώμη ὅτι τόσο οἱ Κολλυβάδες ὅσο καί οἱ ἀντίπαλοί τους βρίσκονται στήν συνέχεια ἐνός ρεύματος, πού ὑπάρχει πάντοτε στούς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας μας καί συνίσταται στήν διαμόρφωση συντηρητικῶν καί προοδευτικῶν τάσεων μεταξύ τῶν μελῶν της.

Οἱ Κολλυβάδες, μένοντας πιστοί στήν πατερική παράδοση, προσπαθοῦν νά διασώσουν τήν Βυζαντινή Θεοκρατία προβάλλοντας ὡς πρότυπα ζωῆς τούς Ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἡ ἐμμονή τους στά «παραδεδομένα», τά ὁποῖα προσπαθοῦσαν νά ἐφαρμόσουν τόσο στήν ἀσκητική πρᾶκτική τους ὅσο καί στή λατρεία, μαρτυρεῖ τήν ἔντονη νοσταλγία τους γιά τήν ἐποχή τῶν Πατέρων. Ἐκρίναν ὅτι ἡ ἐποχή τους εἶχε ἀνάγκη τῶν ἁγίων πατέρων καί ὄχι τῶν νεότερων Εὐρωπαϊῶν φιλοσόφων. Πρότυπό τους ὁ ἅγιος, ὁ θεούμενος ἄνθρωπος.

Πολύ χαρακτηριστικά ἔχει τονισθεῖ ὅτι «οἱ Κολλυβάδες ἀντιπαρέταξαν στόν Εὐρωπαϊκό Διαφωτισμό καί τό κοσμικό πνεῦμα του, τούς Θεομένους, τούς ἁγίους, καί στή σοφία τοῦ κόσμου, τήν Θεία σοφία καί τήν Ἁγιοπνευματική ἐμπειρία»²¹.

Τό δεύτερο μισό τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνα ὑπῆρξε γιά τό Ὅρος ἐποχή πνευματικῆς

¹⁷ Β. Κοντοβά, *Ἡ περί μνημοσύνων*, ὁ.π., σ. 540.

¹⁸ Κ. Παπουλίδης, *Τό Κίνημα*, ὁ.π., σ. 29.

¹⁹ Χ. Τζώγας, *Ἡ περί μνημοσύνων ἔρις*, ὁ.π., σσ. 174-175.

²⁰ Χ. Πατρινέλης, *Θρησκευτικές ἔριδες καί ἀμφισβητήσεις*, ΙΕΕ, ΙΙ (1975), σ. 132.

²¹ Γ. Μεταλλινοῦ, *Τουρκοκρατία*, Ἀθήνα 1989², σ. 163. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ δυναμική*, ὁ.π., σ. 14.

άνθησης²² μέ σημαντική επίδραση στόν ευρύτερο χώρο τών νησιών του Αιγαίου²³ καί τίν Ρουμανία²⁴.

Πέρα από τίς παρακάτω γενικές καί σύντομες διαπιστώσεις, αρκετές κατά τί γνώμη μας νά σκιαγραφήσουν σέ γενικές γραμμές τό Κολλυβαδικό Κίνημα, παραμένει άκόμη ευρύ πεδίο μελέτης του πολύπλευρου αυτού πνευματικού φαινομένου καί βαθύτερης άποτίμησης τής σημασίας του γιά τόν χώρο τής Άνατολής. Πολλά άπό τά έργα τών Κολλυβάδων παραμένουν άνέκδοτα καί άλλα ίσως λανθάνουν, άναμένοντας φιλόπουνους μελετητές νά έντρυφήσουν στό περιεχόμενό τους.

2. ΟΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ ΣΤΟ ΚΟΛΛΥΒΑΔΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Ή πνευματική σύγχυση πού επικράτησε στό Άγιον Όρος λόγω του Κολλυβαδικού ζητήματος άνάγκασε πολλούς Άγιορείτες, πού προβληματίζονταν γιά τίν όρθότητα τών εκατέρωθεν άπόψεων, νά άναζητήσουν «αυθεντίες» τής έποχής προκειμένου νά άποφανθοῦν σχετικά μέ τό θέμα.

Ή μαγνητιζουσα προσωπικότητα του Πατριάρχη Καλλινίκου, πού τότε έφυσύχαζε στην Ζαγορά, ώθησε τούς Άγιορείτες νά απευθυνθοῦν μέ έπιστολές τους σ' αυτόν καί διατυπώνοντας τόν προβληματισμό τους, νά ζητήσουν τίν γνώμη του. Είναι πολύ χαρακτηριστικό τό προοίμιο τής πρώτης έπιστολής τών πατέρων του Άθω πρós τόν Πατριάρχη: «Άκούοντες παρά πολλών τόν μετ' επίγνωσιν ζήλον τής ύμετέρας παναγιότητος περι τών πατρικών ήμών παραδόσεων, καί τίν εις τά εκκλησιαστικά πολυμάθειάν της, εκινήθημεν διά του παρόντος κοινού ήμών γράμματος νά προσπέσωμεν εις τούς ιερούς της πόδας κατασπαζόμενοι αυτούς καί νά τίν παρακαλέσωμεν θερμώς ως κοινόν πατέρα καί πνευματικόν ιατρόν, νά μās δώση χείρα βοήθειας βοώντες, επιστάτα άπολύμεθα, βοήθησον ήμιν»²⁵.

²² Π. Χρήστου, *Τό Άγιον Όρος*, Άθήνα 1987, σ. 249.

²³ Γ. Βερίτη, «Τό άναμορφωτικό κίνημα τών Κολλυβάδων καί οί δύο Άλέξανδροι τής Σκιαάθου», *Άκτίνες* 1943, σσ. 99-110. Γ. Φραγκούλα, *Ό έν τή Μονή του Εύαγγελισμού τής Σκιαάθου περιορισμός του Θεόφιλου Καίρη*, Άθήνα 1953.

²⁴ Άντων. Αίμ. Ταχάου, *Ό Παΐσιος Βελιτσκόφσκα (1722-1794) καί ή άσκητικοφιλολογική Σχολή του*, Θεσσαλονίκη, 1964, σσ. 44-45.

²⁵ Ζ. 122, σ. 89 (όπου Ζ: Ζαγοριανά χειρόγραφα)

Ἦταν ὁμως μόνο ἡ πνευματική του αἴγλη ἡ μοναδική αἰτία γιά τήν ὁποία ἀπευθύνθηκαν σ' αὐτόν; Ὅπως συμπεραίνουμε ἀπό τίς σχετικές πληροφορίες τῶν κωδίκων, ἐκτός ἀπό τόν κύριο αὐτό λόγο, ὁ Καλλίνικος εἶχε δεσμούς μέ ἀρκετούς Ἄγιορείτες, οἱ ὅποιοι καί θά συνέβαλαν ὥστε νά δημιουργηθεῖ κλίμα ἐμπιστοσύνης καί ἀνεπιφύλαχτης ἀποδοχῆς τῶν ἀπόψεών του. Ἄς δοῦμε, λοιπόν, τόν εὐρύτερο κύκλο γνωριμιῶν τοῦ πατριάρχη στό Περιβόλι τῆς Παναγίας.

Τήν περίοδο ἐκείνη μόναζε στή Μονή Ξηροποτάμου ὁ Σκοπελίτης μοναχός Καισάριος Δαπόντες, θεωρούμενος μάλιστα δεύτερος κτίτορας τῆς Μονῆς²⁶, στενός φίλος τοῦ Θεσσαλοῦ Πατριάρχη. Ὁ πολυγραφότατος καί πολυταξιδεμένος Καισάριος ἀλληλογραφοῦσε μέ τόν Καλλίνικο καί τόν ἐνημέρωνε γιά τά τεκταινόμενα στό Ἅγιο Ὅρος. Τήν ἴδια περίοδο ἐφυσῆχαζε στήν Μονή Κουτλουμουσίου ὁ πρῶν Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ματθαῖος καί στήν Μονή Μεγίστης Λαύρας ὁ Κύριλλος ὁ Ε΄, ἀντίπαλος τοῦ Καλλίνικου, ὅπως εἶδαμε, στόν Ἀναβαπτισμό. Μέ τόν δεύτερο εἶχε ἐξομαλύνει τίς σχέσεις του ὁ Καλλίνικος καί μέ τό Ματθαῖο ἀλληλογραφοῦσαν. Αὐτά συμπεραίνουμε ἀπό ἐπιστολή τοῦ 1772 (7 Μαΐου) τοῦ Καισαρίου Δαπόντε πρὸς τόν Καλλίνικο, ὅπου, μεταξύ τῶν ἄλλων, γράφει: «Δύο ἱερά τῆς ὑμετέρας παναγιότητος γράμματα μετά πολλῆς τῆς εὐλαβείας καί περιχαρείας ἐδέχθην, τό μὲν ἀπό πέρυσι γεγραμμένον τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων, μεθ' οὗ ἦν καί ἡ πρὸς τόν Μακαριώτατον Ἀλεξανδρείας τῆς παναγιότητός της ἐπιστολή...»²⁷. Καί συνεχίζει ὁ λόγιος μοναχός: «Τούς δέ ἀδελφικούς αὐτῆς ἀσπασμούς καί προσηρίσεις, πρὸς μὲν τόν παναγιώτατον κύρ Κύριλλον δέν τούς εἶπα ὅτι εἶναι τώρα χρόνος κοντά ὁποῦ εἶναι ἐγκλειστος εἰς τήν Λαύραν, καί εἰς τήν Λαύραν ὡς μακράν καί γέροντας (sic) δέν ὑπάγω. Πρὸς δέ τόν Μακαριώτατον (Ματθαῖο) τούς εἶπα καί τήν ἐπιστολήν σας τοῦ ἔδωκα, δέν ἀπεκρίθη δέ διά τά καιρικά περιστατικά (ἐνν. Κολλυβαδικά), εὐχαριστεῖ ὁμως τῆ ἀδελφικῆ αὐτῆς ἀγάπῃ, καί ἀδελφικῶς αὐτήν κατασπάζεται»²⁸.

Στήν ἴδια ἐπιστολή ὁ Καισάριος μᾶς διασώζει καί μία ἄλλη πληροφορία. Στή Μονή Κουτλουμουσίου μόναζε τότε μαζί μέ τόν Ἀλεξανδρείας Ματθαῖο

²⁶ Πρεσβ. Κων. Καλλιανού, *Σχέσεις Σκοπέλου καί Ἁγ. Ὁρους (17ος-19ος αἰ.)*, Ἀθήνα 1996. Ἀνάτυπο ἀπο τό περιοδικό *Εφημέριος*, 45 (1996), σσ. 238-239, 270-271, 318-319, 343, 364-366.

²⁷ Γ. ὑπ' ἀριθμ. 84. Φαίνεται ἐλλείπει γραμματοκομιστῶν ἦταν δύσκολη ἡ ἀλληλογραφία. Βλ. Γ. Δελιγιάννη, Καισαρίου Δαπόντε, «Ἐπιστολαί πρὸς τόν πατρ. Καλλίνικον», *Θεολογία* 15 (1937), σσ. 155-158, 269-272.

²⁸ Γ. ὑπ' ἀριθμ. 84.

καί ὁ Προηγούμενος τῆς Μονῆς Σεραφεῖμ, Ἄνδριος καί αὐτός τὴν καταγωγή. Ὁ Σεραφεῖμ γνώριζε καλά τὸν Καλλίνικο, μάλιστα ταξίδευαν στὸ ἴδιο καράβι ἀπὸ τὴν Λῆμο στὴν Ἀλεξάνδρεια κατὰ τὸν χρόνο τῆς ἐξορίας τοῦ Πατριάρχη, γι' αὐτὸ στέλνει κι αὐτὸς τὰ σέβη του στὸν Ζαγοριανὸ γέροντα.

Στὸ Ὅρος διέτριβε τότε καί ὁ καθηρημένος πρῶν Μητροπολίτης Χαλεπίου Γεννάδιος, γνωστός ἀντίπαλος τοῦ Καλλίνικου στὸν Ἀναβαπτισμό, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Πατριάρχης εἶχε συνθέσει καί εἰδικὰ σπιλιτευτικά τετράστιχα²⁹.

Τὸν κύκλο τῶν γνώριμων στὸν Καλλίνικο Ἄγιορειτῶν διευρύνει ὁ Κύριλλος ἀπὸ τὰ Φουρνὰ τῶν Ἀγράφων, πνευματικός τοῦ Ὅρους καί δάσκαλος³⁰. Ἦταν ξάδελφος τοῦ Σέργιου Μακραιῦ καί διακρινόταν γιὰ τὴν εὐσέβεια καί τὴν ἀρετὴν του. Διαφωνοῦσε μὲ τοὺς Κολλυβάδες γιὰ τὸ θέμα τῶν μνημοσύνων, ἀλλὰ βίωνε ἔντονο προβληματισμὸ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό. Λόγω τῆς θέσης του δεχόταν πιέσεις καί ἀπὸ τίς δύο παρατάξεις. Ἴσως ὁ Κύριλλος νὰ γνώριζε τὸν Καλλίνικο ἀπὸ τὸν μονάζοντα στὶς Καρυές τοῦ Ὅρους Ζαγοριανὸ Παρθένιο Σκοῦρτο. Τὸ κελλί του Παρθένιου ἦταν τὸ «ἀρχηγεῖο» τῶν Κολλυβάδων, ὅπου σύχναζε καί ὁ Κύριλλος, ὁ ὁποῖος μάλιστα ὑπῆρξε καί ὁ αὐτουργὸς τῆς κλοπῆς τῶν πρακτικῶν ἀπὸ τίς συσκέψεις τῶν Κολλυβάδων καί διαρροῆς τοὺς στοὺς ἀντιπάλους. Ὁ Ἀθανάσιος Πάριος σὲ ἐπιστολὴ του³¹ πρὸς τὸν Κύριλλο τὸν ἐλέγχει ὡς «κοιλιόδουλο» καί «ἀδιάφορο» γιὰ τὰ γεγονότα, ἀλλὰ καί «ἐπιεικῆ», πού θέλει νὰ τὰ ἔχει καλά μὲ ὄλους, ὅμως ὅπως γράφει: «φίλος μὲν γάρ Πλάτων, φιλάτην δὲ ἡ ἀλήθεια»³².

Ἄν ἀληθεύει ἡ πληροφορία τοῦ Ζαβίρα³³ γιὰ τὴν συμμετοχὴ τοῦ Ραφαὶλ Καυσοκαλυβίτη στὴν Σύνοδο τῆς Μονῆς Κουτλουμουσίου (1774), τότε ὁ κύκλος διευρύνεται, ἀφοῦ ὁ γέροντας τότε Ραφαὶλ ὑπῆρξε δάσκαλος τοῦ νεαροῦ τότε Κωνσταντίνου (Πατρ. Καλλίνικου) στὴν Ζαγορά³⁴.

Ἄν καί δὲν ἔχουμε πληροφορίες στὴν ἐπιστολογραφία τοῦ Πατριάρχη γιὰ τὸν λόγιο Ραφανιώτη Βησσαρίωνα καί τίς σχέσεις του μὲ αὐτόν, πού ὑπῆρξε πρωταγωνιστὴς τοῦ Κολλυβαδικοῦ ζητήματος καί φανατικὸς ἀντικολλυβάς,

²⁹ Β. Σκουβαρά, «Σπιλιτευτικά. Κείμενα τοῦ ΙΗ΄ αἰ.» *Byzantinisch-Neugriech Jahrbücher*, 20 (1970), σ. 63.

³⁰ Χ. Τζώγα, ὁ.π., σσ. 39-40, 48-49, 53-55.

³¹ Ζ. 122, σ. 86.

³² Stephanus, *Thesaurus Graecae*, Graz 1954, σσ. 878-879.

³³ Γ. Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν θέατρον*, Ἀθῆνα 1972, σ. 210.

³⁴ Ἀθ. Χρυσοβέργης, *Ὁ Πατριάρχης Κων/πόλεως Καλλίνικος ὁ Γ΄ ὁ ἐκ Ζαγορᾶς, 1757*, Ζαγορά 1995, σσ. 42-43.

έχουμε τή γνώμη ότι ο Βησσαρίωνας θά εἶχε, τό λιγότερο, σαφείς πληροφορίες γιά τόν Καλλίνικο κυρίως ἀπό τόν λόγιο Ἐπίσκοπο Πλαταμῶνος Διονύσιο³⁵, μέ τόν ὁποῖο τόσο ὁ ἴδιος³⁶ ὅσο καί ὁ Πατριάρχης³⁷ ἀλληλογραφοῦσαν καί εἶχαν φιλικούς δεσμούς.

Διαπιστώνουμε ἀπό τίς παραπάνω ἐπισημάνσεις μας ὅτι ὁ Καλλίνικος διατηροῦσε ἕναν εὐρύ κύκλο φίλων καί γνωστών στό Ἅγιο Ὅρος, οἱ ὁποῖοι εἶχαν γνώση τῆς σοφίας του καί τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ του φρονήματος, γι' αὐτό καί ἀπευθύνθηκαν σ' αὐτόν γιά νά τούς διαφωτίσει. Ἐξί ἐπιστολές τῆς σχετικῆς μέ τό θέμα μας ἀλληλογραφίας μεταξύ τῶν Ἁγιορειτῶν καί τοῦ Καλλίνικου³⁸ δημοσίευσε ὁ Σωτηρόπουλος³⁹ μέ πολύ ἐλάχιστα σχόλια. Συντομότητα ἀναφορά στίς ἴδιες ἐπιστολές κάνει καί ὁ Λιναριτάκης⁴⁰, ἐπαναλαμβάνοντας τόν Σωτηρόπουλο καί ὑποστηρίζοντας λαθεμένα, παρασυρμένος προφανῶς ἀπό αὐτόν, ὅτι οἱ ἐπιστολές γράφτηκαν μεταξύ τῶν ἐτῶν 1772-1776, ἐνῶ ἀπό τό περιεχόμενό τους, πού φαίνεται νά ἀγνοεῖ, συμπεραίνουμε ὅτι γράφτηκαν ἀπό τό 1774 μέχρι τό 1776.

Ἄς δοῦμε ὅμως διεξοδικά τίς ἐπιστολές πού ἀνταλλάχθηκαν ἀξιολογώντας τό περιεχόμενό τους.

Σέ μία πρώτη τους ἐπιστολή⁴¹, οἱ Ἁγιορεῖτες πατέρες περιγράφουν τήν ἄσχημη κατάστασι πού ἐπικρατοῦσε στό Ὅρος. Ὡς νά μὴν ἔφταναν «τά ἀμέτρητα καί ἀπερίγραπτα δεινά» τῆς Τούρκικης σκλαβιάς, τώρα «τό μέγιστον τούτων ὅπου ἐτάραξε καί ἐσύγχυσεν ὅλον τό Ὅρος εἶναι ἡ διαίρεσις καί οἱ μαρασμοὶ τῶν ἐν αὐτῷ». Αἰτία τῆς διαίρεσις καί τῆς «σχετλιωτάτης» διχοτο-

³⁵ Ἀπ. Γλαβίνα, «Ὁ Ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος Διονύσιος Μιχαήλ», Ἀνάτυπο ἀπό τό περιοδικό *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, τ. 64 (1981).

³⁶ Διον. Βαλαῖ, ὅ.π., σ. 165-166.

³⁷ Ζ. 122, σ. 224-225, ὅπου ὁ Διονύσιος κατακλείει σχετικῶς ἐπιστολή του στόν Καλλίνικο γράφοντας: «εὐπειθέστατος υἱός ὁ Πλαταμῶνος Διονύσιος».

³⁸ Ζ. 122, σσ. 81-83, 85, 86, 87, 89, 90-93.

³⁹ Χαρ. Σωτηρόπουλου, «Κολλυβάδες-Ἀντικολλυβάδες (Ἐξ ἐπιστολαί νῦν τό πρῶτον ἐκδιδόμεναι)». Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τιμητικοῦ τόμου εἰς τόν καθηγητὴν Γεράσιμον Κονιδάρην. *Ἀντίδωρον πνευματικόν*, Ἀθῆναι 1981.

⁴⁰ Ἐμ. Λιναριτάκη, *Οἰκουμενικός Πατριάρχης Καλλίνικος Γ΄* (ἀδημοσίευτη διατριβή), Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 277-281.

⁴¹ Ζ. 122, σ. 89. Ἡ ἐπιστολή στάλθηκε μετά τό τρίτο Συνοδικό γράμμα (1774) καί πρὶν ἀπό τή Σύγκλησι τῆς Συνόδου τῆς Κουτλουμουσίου, γιά τήν ὁποία δέν γίνεται λόγος στήν ἐπιστολή. Σ' αὐτό συνηγορεῖ καί ἡ φράσι «ἡ φλόξ ἐπιβόσκειται καί καταφλέγει». Πράγματι τήν ἐποχή αὐτή εἶχαμε ἔξαρησι τῶν κινήσεων τῶν Κολλυβάδων, οἱ ὁποῖοι συμπεράναν ὅτι τό Συνοδικό γράμμα εὐνοοῦσε τίς θέσεις τους.

μίας, οί διδασκαλίες «ψευδοδιδασκάλων τινῶν νεωτεριστῶν, πρόφρασιν μὲν καί αἰτία λέγοντες τὰ ἐν Κυριακαῖς γινόμενα Κόλλυβα, τῇ ἀληθείᾳ δέ ἀνάστασιν νεκρῶν ὡς συμπεραίνομεν μὴ δοξάζοντες». Τά ἀποτελέσματα τῆς ἔριδας; «μῖσος ὀλέθριον», διωγμοί καί καταδρομές, ἀκόμη καί θάνατοι⁴².

Ἄν καί εἶχαμε κάποια ὕφεση μέ τὴν ἀποστολή τοῦ πρώτου Συνοδικοῦ Γράμματος (1772), σπὴν συνέχεια τὸ πρόβλημα ἀναζωπυρώθηκε. Στάλθηκε καί δεύτερο (1773) καί τρίτο (1774) Συνοδικό Γράμμα, ἀλλά «ἡ φλόξ ἐπιβόσκειται καί καταφλέγει τούς ἀχυρώδεις καί ἀπλουστέρους». Γ' αὐτὸ οἱ Ἄγιορεῖτες ἐκλιπαροῦν τὸν Καλλίνικο νά τούς ὑποδείξει «τίνες οἱ καλῶς ποιοῦντες, καί τίνες οἱ μὴ»⁴³.

Τὴν ἴδια περίοδο, ὁ δάσκαλος καί πνευματικός τοῦ Ὁρους Κύριλλος⁴⁴ ἀπευθύνει προσωπική του ἐπιστολή⁴⁵ στὸν Καλλίνικο, ὅπου μέ λεπτομέρεια περιγράφει τὰ γεγονότα. Ἀποκαλεῖ τούς Κολλυβάδες «δοκκίσισοφους» καί ἀναφέρει ὅτι ἀποκαλοῦν τὴν Ἐκκλησία «αἰρετική», καί ἐνῶ ὕστερα ἀπὸ τὰ Συνοδικὰ Γράμματα φάνηκε ὅτι ἡσύχασαν, «τώρα ἐλθόντος ἑνὸς Κορίνθου⁴⁶ ἐπ' ὄνοματι Θεοσεβείας δῆθεν κλειζομένου καί ἐνωθέντι αὐτοῖς, ἔλαβον τινὰ δύναμιν καί Ἀθανάσιος τις Πάριος τὴν πατρίδα, τὰ νῦν ἐν Θεσσαλονίκῃ⁴⁷ διατριβῶν καί ἄλλοι τινές λεγόμενοι σπουδαῖοι ἐνταῦθα ὄντες». Μάλιστα ὁ Κύριλλος γράφει αὐτὰ στὸν Πατριάρχη «ἐν εἴδει ἐξομολογήσεως καί μυστικῶς φοβούμενος τινῶν κακεντρεχῶν», οἱ ὅποιοι λέγουν ὅτι «τὴν Κυριακὴν τὰ μνημόσυνα εἰσὶ ἀναιρετικά τῆς Ἀναστάσεως», καί τὸν παρακαλεῖ νά τοῦ γράφει σχετικά μέ τὸ θέμα.

Ὁ Πατριάρχης σέ μιά πρώτη ἀπάντησή του⁴⁸, ἔχοντας ὑπόψη του καί τὰ

⁴² βλ. Ἀθ. Πάριου, *Δίλωσι*, ὅ.π., σσ. 95-99 ὅπου περιγράφονται οἱ δολοφονίες τῶν Κολλυβάδων, μοναχοῦ Θεοφάνη καί ἱερομονάχου Παΐσιου.

⁴³ Ζ. 122, ὅ.π.

⁴⁴ Ὁ Καλλίνικος στό Ζ. 101, σ. 372 ὅπου παραθέτει «Κατάλογον σοφῶν τινῶν τοῦ νῦν αἰῶνος» γράφει: «Κύριλλος ἱερομόναχος ὁ εἰς Ὁρος διδάσκαλος».

⁴⁵ Ζ. 122, σ. 87.

⁴⁶ Πρόκειται γιὰ τὸν πρῶν Κορίνθου Μακάριο Νοταρᾶ, ὁ ὁποῖος πῆγε στό Ὁρος λίγο μετὰ τὴν ρωσοτουρκικὴ εἰρήνη τοῦ 1774 καί ἀναχώρησε ἀπὸ ἐκεῖ μετὰ τὸ 40ήμερο μνημόσυνο τοῦ Ἀλεξανδρείας Ματθαίου (1775), ἀρνούμενος νά λάβει μέρος σ' αὐτὸ γιατί ἔγινε ἡμέρα Κυριακὴ. Ὁ Λιναριτάκης κάνοντας παρανάγνωσι, ἐκτός τῶν ἄλλων, καί αὐτῆς τῆς φράσης, χωρὶς σχόλια, ἀνυποψίαστος περὶ τίνος πρόκειται γράφει: «ἐλθόντος τινός Κυρίνθου (σ. 278 τῆς διατριβῆς του).

⁴⁷ Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Πάριος διέτρεψε στό Ἅγιον Ὁρος, μᾶλλον ἐπρόκειτο γιὰ κάποιο σύντομο ταξίδι του ἐκεῖ.

⁴⁸ Ζ. 122, σσ. 81-83. «Ἡ τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου πρὸς τὸν διδάσκαλον καί πνευματικόν

σχετικά Συνοδικά Γράμματα, ἀρκεῖται σέ γενικές συμβουλές πρὸς τοὺς Ἁγιορεῖτες καὶ τοὺς ὑποδεικνύει νά μένουν πιστοὶ στὴν Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καὶ νά ὑπακούουν στὶς Συνοδικές ἀποφάσεις. Ἀναφερόμενος στὴν διαγωγή τῶν Κολλυβάδων, στό μέτρο πού τὴν περιέγραψαν οἱ ἐπιστολογράφοι του, γράφει: «ἐπεὶ δέ ὡς γράφεις εἰσὶ τινές ἐν ὑμῖν φιλόνοικοι ἢ ἑτερόδοξοι καὶ νεωτεριστές καὶ παρεκλίνειν ὑμᾶς θέλουσι ἐκ τῶν πατρικῶν παραδόσεων... Τοὺς τοιοῦτους φεύγετε καὶ τὴν νομοθετηθεῖσαν τάξιν φυλάττετε τέκνα ἡμῶν ἐν Χριστῷ πολυέραστα, καὶ τοὺς ἐπιχειροῦντας διὰ ταῖς τοῦ κόσμου μωραῖς σοφίαις συλαγωγεῖν ὑμᾶς καὶ κλέπτειν καὶ ἀπατᾶν ἀποστρέψετε καὶ μισεῖτε»⁴⁹.

Καὶ ἀφοῦ συνιστᾷ ἀποφυγὴ πειραματισμῶν στὰ θέματα τῆς πίστεως, πού εἶναι «δεδοκμασμένα», καὶ στὴν διερεύνηση τῆς ἀλήθειας μὲ τὴν χρῆση συλλογισμῶν διερωτᾶται: «τί τῆς Συνόδου ἀποφάσεως βεβαιώτερον;» καὶ καταλήγει: «ὅτι παράδοσις ἐστὶν ἀρχαία καὶ ἀποστολική φεύγειν τὴν ἐκ τῶν συλλογισμῶν συμμαχίαν ἐν τοῖς περὶ Θεὸν λόγοις».

Γιὰ τὴν θεμελίωση τῶν ἀπόψεῶν του κάνει ἀρκετές ἀναφορές στὴν Ἁγία Γραφή⁵⁰ καὶ τονίζει: «ὅτι οἱ συλλογισμούς ὡς ὄπλα τῆς Ἐκκλησίας ἀράμενοι, συνέχεαν ταύτην καὶ διετάρραξαν»⁵¹, ἀναφερόμενος συγχρόνως στοὺς κατὰ καιροὺς αἵρετικούς.

Ὅσον ἀφορᾷ στὴν στάση τῶν Ἁγιορειτῶν ἀπέναντι στοὺς Κολλυβάδες διατυπώνει τὴν ἐξῆς γνώμη. Σέ περίπτωσι πού οἱ πρῶτοι προκληθοῦν ἀπὸ τοὺς δευτέρους σέ σχετικές συζητήσεις, συνιστᾷ, ἐφ' ὅσον θεωροῦν τοὺς ἑαυτοὺς τους δυνατοὺς σέ λεκτικές ἀντιπαραθέσεις νά τίς κάνουν, διαφοροτικά: «τό σιγᾶν τοιαῦδε, τοῦ λαλεῖν βέλτιον». Ἄλλωστε, τοὺς ἐπισημαίνει νά μὴν πολυπραγμονοῦν, «ποιμαίνόμενοι γοῦν ὑμεῖς, οὐ ποιμαίνετε, νομοθετούμενοι, οὐ νομοθέται, μέρος τῆς Ἐκκλησίας οὐχ ὅλον, τίς οὖν χρεῖα τοιαύτης ἀδολεσχίας; ἄφετε οὖν τὰς ἔρεις καὶ τὴν πεισιμονίην καὶ πείσθητε τοῖς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τέκνα αὐτῆς ἦτε, μὴ ταράττητε καὶ σκανδαλίζητε ἐπὶ πλέον τοὺς ἀδελφούς, ἵνα μὴ ζημωθῆτε τὴν σωτηρίαν».

Ὅλες οἱ παραπάνω ἀναφορές τοῦ Πατριάρχου ἔχουν ὡς σκοπὸ νά ὀριοθετήσουν τὸ πνευματικὸ πλαίσιο μέσα στό ὁποῖο ἔπρεπε νά κινηθοῦν οἱ μοναχοί, καὶ δέν παραλείπει μὲ πολλὴ διάκριση νά ἀναφερθεῖ καὶ στὰ ἐπιτίμια τῶν

Κύριλλον καὶ τοὺς ἐν Ἄθῳ πατέρας ἧς τό ἴσον ἐπέμψθη καὶ εἰς τὴν Σύνοδον».

⁴⁹ Ζ. 122, σ. 81.

⁵⁰ Κολοσ. 2, 8. Α΄ Κορ. 2, 4-5. Ἦσ. 5, 21. Ματθ. 18, 6. Λουκ. 17, 2. Μάρκ. 1, 42 καὶ Ἰακ. 4, 7.

⁵¹ Ζ. 122, σ. 82.

σκανδαλοποιῶν, ὑπενθυμίζοντας τὰ ἀποτελέσματα πού εἶχε ὁ ἀφορισμός ἑνός Ἀγιαννανίτου⁵².

Ἀπευθυνόμενος στούς καθηγουμένους καί ἱερεῖς τοῦ Ὁρους συνιστᾷ ἀγῶνα γιά τήν σωτηρία τῶν ψυχῶν τῶν πνευματικῶν τους τέκνων, τήν τήρησι τῶν Παραδόσεων, τήν μεταξύ τους ἀγάπη καί ὑπακοή.

Σέ μιᾶ ἄλλη ἐπιστολή του⁵³ στόν Κύριλλο καί τόν ἱερομόναχο Κοσμᾶ⁵⁴ ἐκτενέστερα καί εἰδικότερα ἀναφέρεται στούς Κολλυβάδες. Ὀνομάζει τήν κίνησή τους Καλβινική αἵρεση καί σπλιτεύει τήν διαφοροποίησή τους ἀπό τίς ἀποφάσεις τῆς Ἐκκλησίας, ἔτσι ὥστε νά «γίνονται κεφαλή ὄντες πόδες μή συνιῶντες ὅτι θανασίμως ἀμαρτάνουσιν». Θεωρεῖ δέ ἀρχαῖο ἔθος τῆς Ἐκκλησίας τήν τέλεση τῶν μνημοσύνων τίς Κυριακές⁵⁵ καί τονίζει: «περὶ δέ τῆς τοῦ μνημοσύνου πληροφορίας ὅπου παρ' ἡμῶν ζητεῖς ἀρκεῖ ἡ τῆς Ἐκκλησίας διά τῶν Συνόδων αὐτῆς, ἵνα δέ μή πέσωμεν εἰς τό τῆς παρακοῆς ἔγκλημα καί κατακριθῶμεν μετά τοῦ κρύφαντος τό τάλαντον, ἰδοῦ ὅπου πληροφοροῦμεν τινά ἄλλα καί σημεῖα ὅσα περὶ τῶν μνημοσύνων ὑπερόροιο ὄντες εἰς Σινᾶ ἐν κώδιξιν ἀρχαιοτάτοις... ἀνέγνωμεν».

Ποιές ἦταν ὅμως οἱ περιπτώσεις ἐκεῖνες διαχρονικά κατά τίς ὁποῖες ψάλλονται μνημόσυνα τήν Κυριακή, ὥστε ἱστορικά νά κατοχυρώσει ὁ Καλλίνικος τίς θέσεις του; Ὅπως ὁ ἴδιος ἰσχυρίζεται, ἀπό τὰ πρῶτα χριστιανικά χρόνια οἱ χριστιανοί στά λεγόμενα Κυριακά συναθροίζονταν γιά νά τελέσουν τήν Θεία Λειτουργία καί τὰ μνημόσυνα τῶν κοιμηθέντων: «κατά πᾶσαν πόλιν καί χώραν, ὅτι ἐν μόναίς ταῖς τοῦ ἡλίου ἡμέραις, ἦτοι ταῖς Κυριακαῖς, διά τό συνέρχεσθαι ἐν αὐταῖς τούς πιστούς καί διά τό μή γίνεσθαι ἐν ταῖς λοιπαῖς ἡμέραις τῆς ἐβδομάδος λειτουργίης, μετελάμβανον δέ οἱ χριστιανοί τρίς καί τετράκις τῆς ἐβδομάδος ἄρτον προηγιασμένον»⁵⁶. Πρὸς ἐπίρροψη δέ τῶν ὄσων ἀναφέρει παραπέμπει στίς Θεῖες Λειτουργίης, τοῦ Ἰακώβου, τοῦ Μάρκου, τοῦ Κλήμεντος Ρώμης, τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, Μ. Βασιλείου καί Χρυσοστό-

⁵² Ζ. 122, σ. 83.

⁵³ Ζ. 122, σσ. 90-93. «Ἀπάντησις τοῦ αὐτοῦ πρὸς τούς πατέρας καί τόν διδάσκαλον καί πνευματικόν Κύριλλον καί Κοσμᾶν ἱεροκήρυκα».

⁵⁴ Ἐσφαλμένα ὑποθέτει ὁ Σωτηρόπουλος ὅτι πρόκειται γιά τόν Ἅγιο Κοσμᾶ τόν Αἰτωλό (ὁ.π., σ. 480). Πρόκειται γιά τόν πνευματικό καί ἀντικολλυβά τοῦ Χελανδαρινοῦ κελλιοῦ τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ (βλ. Τζώγα, ὁ.π., σ. 10). Τόν Κοσμᾶ ὁ Ἅθ. Πάριος σέ μιᾶ ἐπιστολή του πρὸς τόν ἱερομ. Κύριλλο τόν ἀποκαλεῖ «παπιστί» (Ζ. 122, σ. 86).

⁵⁵ Ζ. 122, σ. 90.

⁵⁶ Δ. Μορφαίου. *Ἡ Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων*, Θεσσαλονίκη 1955, σσ. 13-19.

μου καί στή μαρτυρία τοῦ μάρτυρα καί φιλοσόφου Ἰουστίνου, στήν δεύτερη ὑπέρ τῶν χριστιανῶν Ἀπολογία του⁵⁷.

Ὅμως, συνεχίζει ὁ Πατριάρχης, καί οἱ «στεφανηφορία τῶν βασιλέων ἐν τῇ τῆς Πεντηκοστῆς μεγάλη ἑορτῇ ἐτελοῦντο ἐν ἧ πολλάκις καί τά μνημόσυνα ἐτελοῦντο πάντων τῶν προαπελθόντων πατέρων καί ἀδελφῶν ἡμῶν» καί αὐτό «ἵνα εἰς μνήμην ἔρχονται τοῦ θανάτου καί μί ἰσόθεα φρονήσουν διά τό ὕψος τῆς βασιλείας»⁵⁸. Μάλιστα ὁ Κωνσταντῖος, γιός τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἡμέρα Κυριακή στόν ναό τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων «ἀπέθετο τό λείψανον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καί τά μνημόσυνα βασιλικῶς ἐτέλεσε».

Ὁ Θεοδοσίος ὁ μικρός ἡμέρα Κυριακή τέλεσε τό μνημόσυνο τοῦ ἀγαπητοῦ του πατρῖκου καί ἡ βασίλισσα Θεοδώρα τήν Κυριακή τῆς Ὁρθοδοξίας «ἰκεσίας καί δεήσεις ὑπέρ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς καί βασιλέως Θεοδοσίου ἐτέλεσε καί μνημόσυνα...». Ἀλλά καί ὁ βασιλιάς Ρωμανός ἡμέρα Κυριακή τέλεσε τά μνημόσυνα τῆς νύφης του καί ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς γιά τήν Αὐγούστα Ἑλένη «μνημόσυνα ἐν τῇ κυρία τῶν ἡμερῶν βασιλικῶς ἐτέλεσε»⁵⁹. Εἰδικότερα, «αὐξηθέντος τοῦ ἔθνους ἀπό τῆς τοῦ Στουδίου μονῆς καί ποιητῶν αὐτῆς καί ἀσματογράφων»⁶⁰, στήν ὁποία κάθε χρόνο ἡμέρα Κυριακή «ὁ πρῶτος κτίτωρ ἐμνημονεύετο». Ἄλλωστε, κατὰ τήν Πεντηκοστή, πάντοτε Κυριακή, «δέψιν ποιούμεθα ὑπέρ πάντων τῶν προαναπαυσασμένων πατέρων καί ἀδελφῶν ἡμῶν».

Ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης Καλλίνικος ἡμέρα Κυριακή στήν Πόλη τέλεσε τό μνημόσυνο τῆς νύφης του «μετά πάσης τῆς ἱερᾶς τῶν ἐνδημούντων ἀρχιερέων Συνόδου»⁶¹. Ἡ ἴδια πρακτική τηρήθηκε καί ἐπί Πατριάρχου Φωτίου «θανόντος γάρ Κωνσταντίνου υἱοῦ Μιχαίλ τοῦ βασιλέως τοῦ ἐξ Εὐδοκίας, ὃν πολλά ἐθρήνησε Βασίλειος ὁ βασιλεύς... τελέσας βασιλικῶς τά μνημόσυνα ἐν Κυριακῇ».

Περαιόντας ὁ Καλλίνικος τίς σχετικές ἀναφορές του, τονίζει τήν σημασία τῆς ἐμμονῆς στίς Παραδόσεις⁶² καί διερωτᾶται: «τίς οὖν ὁ παραβαίνων ταῦτα καί τόν παρά τῆς Ἐκκλησίας ἐκτεθέντα Συνοδικόν ὄρον, καί ἀπόφασιν; ὡς γράφεις ἡμῖν; εἰ μί ὁ ἀσεβής καί μωρός... πρὸς ὃν γράψαμεν νουθετοῦντες πατρικῶς μί μεταίρειν ὅρια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες αὐτοῦ, καί ἰδοῦ ὁποῦ περι-

⁵⁷ Migne, P.G. στ. 441-472.

⁵⁸ Z. 122, σ. 92.

⁵⁹ ὁ.π., σ. 93.

⁶⁰ ὁ.π.

⁶¹ ὁ.π.

⁶² Β΄ Θεσ. 2, 15.

κλείεται τό πρός ἐκεῖνον⁶³ καί εἰ σοι φανῆ εὐλογον ἐμφάνισον αὐτό καί τοῖς μί νεωτερίζουσιν»⁶⁴.

Κατακρίνει στήν συνέχεια τήν πρακτική τῶν Κολλυβάδων μέ βαρεῖες ἐκφράσεις, ὅπως «οὐαί αὐτοῖς ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάιν ἐπορεύθησαν καί τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαάμ (μισθοῦ χάριν καί ὑπολήψεως) ἐξεχύθησαν, καί τῇ ἀντιλογία τοῦ Κορέ ἀπώλοντο καί βέλτιον ἦν αὐτοῖς εἰ μί ἐγεννήθησαν καί ἐνταῦθα μακρύτερον ἐκολάσθησαν»⁶⁵. Συγχρόνως μέ λεπτή εἰρωνεία ὑπογραμμίζει: «ἀπορούμεν πῶς ὁ εἰς τά αὐτόθι ἀδελφός ἡμῶν ἐν Χριστῷ κύρ Κύριλλος⁶⁶ οὐ νουθετεῖ, οὐκ ἐπιτιμᾷ, οὐκ ἀσχάλει, οὐκ ἀνιάται, οὐ κόπτεται τήν καρδίαν καί οὐ χρῆται τῇ πατριαρχικῇ αὐτοῦ ἀξία καί ῥάβδῳ ἀλλ' ἀνέχεται καί σιωπᾷ ὑβριζομένης τῆς ἥς πρόστι ἀγίας Ἐκκλησίας κοινῆς ἡμῶν μπρός καί αἰρετικῆς καλουμένης ὑπό τῶν ἀκεφάλων αὐτῶν ὧν συντριβείσαν αἱ κεφαλαί τῇ ῥάβδῳ τῆς Ἐκκλησίας».

Ὅσον ἀφορᾷ στήν παρουσία τοῦ μακαρίου Νοταρᾶ, ὁ Καλλίνικος ἀπαντᾷ ὅτι τόν ἀγνοεῖ: «ἀγνοοῦμεν τίς καί πόθεν, καί ποῦ, καί πῶς ἦλθεν αὐτοῦ οὗ φεῦγε τās ὁμιλίας, ὁμοῦ καί τά πνευματικά του τέκνα»⁶⁷ καί συμβουλεῖ τούς Ἄγιορεῖτες: «ἄφετε τούς νεοσόφους αὐτούς καί Θεολοσόφους καί νεωτεριστάς, ἵνα μί εἴπωμεν Λουθηροκαλβίνους... ἡμεῖς μένετε ἐν οἷς ἐδιδάχθητε καί ἐγηράσατε»⁶⁸.

Αὐτές ἦταν σέ γενικές γραμμές οἱ θέσεις τοῦ Καλλίνικου καί οἱ Θεολογικές του κατευθύνσεις στό πρόβλημα τῶν Κολλυβάδων. Ὑπῆρξε σαφῶς ἀντίθετος μέ τίς κολλυβαδικές θέσεις, στό μέτρο βέβαια τῆς ἐνημέρωσής του ἀπό τούς ἐπιστολογράφους του. Καί εἶναι φανερό, τουλάχιστον ἀπό τίς σωζόμενες ἐπιστολές του, ὅτι ἀπαντᾷ χωρίς νά διαφοροποιεῖται ἀπό τίς ἐκτιμήσεις τοῦ πνευματικοῦ Κύριλλου καί τῶν Ἄγιορειτῶν. Ἐπιπρόσθετα χρησιμοποιεῖ βαρύτερες ἐκφράσεις γιά νά χαρακτηρίσει τούς Κολλυβάδες.

Γιατί ὅμως ὁ Καλλίνικος μέ τόση σφοδρότητα σπλιτεῖ τήν συμπεριφορά τῶν Κολλυβάδων, καί μάλιστα μέ τόσο σκληρές ἐκφράσεις; Ἦταν ἄραγε τόσο βαρῦ «τό ὀλίγημά τους»;

⁶³ Ἐννοεῖ τόν Ἄθ. Πάριο. Τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Καλλίνικου σ' αὐτόν θά ἐξετάσουμε παρακάτω.

⁶⁴ Ζ. 122, σ. 92. Ἀπό λάθος σελιδαρίθμηση τοῦ χειρογράφου προηγεῖται ἡ σ. 93 τῆς σ. 92.

⁶⁵ ὁ.π.

⁶⁶ Κύριλλος Ε' ἐξόριστος στό Ὅρος.

⁶⁷ Ζ. 122, σ. 91.

⁶⁸ ὁ.π.

Ἔχουμε τή γνώμη ὅτι ἕνας πρῶτος λόγος γι' αὐτό ἦταν τό γεγονός ὅτι ἀρκέσθηκε γιά τήν ἐνημέρωσή του στίς πληροφορίες τῶν ἀντικολληβάδων, οἱ ὅποιοι μέ ἀνάλογες ἐκφράσεις περιέγραψαν τήν δράση καί τίς θέσεις τῶν ἀντιπάλων τους.

Ἴσως καί μεροληπτικά νά τόν εἶχαν ἐνημερώσει μέ ὑπερβολικές γιά τό θέμα ἐκτιμήσεις, ὅπως εἶναι φυσικό νά συμβαίνει, ὅταν κανεῖς ὁμιλεῖ γιά τούς ἀντιπάλους του. Βέβαια δέν εἶναι ἀπίθανο νά εἶχε σχετικές πληροφορίες καί ἀπό ἄλλες πηγές πέρα ἀπό τήν ἀλληλογραφία πού ἐξετάζουμε.

Καί ἡ διαπίστωση αὐτή δέν ἀποτελεῖ μόνο δική μας ἐκτίμηση. Ὁ ἴδιος ὁ Καλλίνικος, θέλοντας νά ἐνημερωθεῖ λεπτομερέστερα γιά τό θέμα καί ἔχοντας τήν αἴσθηση τῆς μονομεροῦς θεώρησης τῶν πραγμάτων, ἀναγκάζεται νά ρωτήσῃ μέ τήν παραπάνω ἐπιστολή του: «Σημείωσόν μας ἐν τίσιν ἡ βάσις αὐτῶν καί τίνων οἱ κανόνες, οὓς προβάλλουσιν»⁶⁹. Ἐκτός ὅμως ἀπό τήν τυχόν ἐλλειπῆ μονομερῆ ἐνημέρωσή του, ἕνας δεύτερος λόγος καθοριστικός τῶν ἀπόψεών του ἦταν τά προηγηθέντα συνοδικά γράμματα. Ἐφ' ὅσον ἀποφανθεῖ τό Πατριαρχεῖο, αὐτός δέν εἶχε λόγους νά διαφοροποιηθεῖ.

Μάλιστα ἡ ἀπειθεια τῶν Κολληβάδων στίς Συνοδικές ἀποφάσεις ἴσως καί νά τόν εἶχε ἐξοργίσει. Διέβλεπε ὡς ἔμπειρος ἐκκλησιαστικός ἄνδρας τίς προεκτάσεις πού θά λάβαινε τό πρόβλημα στό Ἅγιο Ὅρος καί τίς πνευματικές συνέπειές του γιά τήν Ἐκκλησία, πού τόσα προβλήματα εἶχε νά ἀντιμετωπίσει τήν ἐποχή ἐκεῖνη, γι' αὐτό καί μέ σφοδρότητα ἀπάντησε στίς ἐπιστολές τῶν Ἀγιορειτῶν.

Τό γεγονός δέ ὅτι τό ζήτημα δημιουργήθηκε ἀπό μοναχούς, τήν ἰδιόρρυθμη συμπεριφορά τῶν ὁποίων εἶχε δοκιμάσει στό Σινᾶ, ἴσως ὑποβίβαζε ἀκόμη περισσότερο τό ζήτημα, τό ὁποῖο ἔβλεπε ὡς καρπὸ ζηλωτισμοῦ καί στείρας ἐμμονῆς σέ λειτουργικούς τύπους.

Πέρα ὅμως ἀπό αὐτά, ὁ Καλλίνικος, ἔχοντας μεγάλη ἐμπειρία σέ παρόμοια θέματα ἐκκλησιαστικῶν διαρρέσεων, συνέστησε ὑπακοή στήν Σύνοδο γιά νά ἀποτρέψει χειρότερες καταστάσεις⁷⁰. Ὁ ἴδιος ὑπῆρξε θῦμα τέτοιων ταραχῶν καί ἤδη βρίσκεται ἐμπερίστατος στή Ζαγορά, χωρίς μεγάλα περιθώρια παρέμβασης σέ παρόμοια θέματα. Ἄλλωστε γιά κάθε του κίνηση ἐνημερώνει τήν Σύνοδο⁷¹.

⁶⁹ ὁ.π. Σημείωση στό τέλος τῆς ἐπιστολῆς.

⁷⁰ Α. Χρυσοβέργη, ὁ.π., σ. 177.

⁷¹ Ζ. 122, σ. 81.

Δέν εἶναι ἀσίμμαντο τό γεγονός ὅτι σέ μία ἐπιστολή του ἐφιστᾶ τήν προσοχή τοῦ παραλίπτη της νά μὴν ἐμφανίσει τά γραφόμενά του «στους νεωτεριστές» Κολλυβάδες. Ἴσως φοβόταν μήπως στραφοῦν ἐναντίον του, γεγονός πού δέν τό ἀπέφυγε τελικά, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ἀφοῦ οἱ ἐπιστολές του ἔγιναν εὐρύτερα γνωστές στό Ἅγιο Ὅρος.

Οἱ θεολογικές κατευθύνσεις τοῦ Πατριάρχου στους Ἀγιορείτες ἔγιναν δεκτές μέ ἱκανοποίηση στό Ἅγιο Ὅρος καί ἀποτελέσαν ἰσχυρό ἐπιχείρημα ἐναντίον τῶν Κολλυβάδων. Αὐτό πληροφοροῦμαστε ἀπό ἀνέκδοτη ἐπιστολή τοῦ πνευματικοῦ Κύριλλου στόν Καλλίνικο, πού βρῆκαμε στόν χαμένο κώδικα 90 τῆς Ζαγοράς⁷², ὅπου μεταξύ τῶν ἄλλων ἀναφέρονται καί τά ἑξῆς: «τὴν σεβασμιωτάτην μοι αὐτῆς πατριαρχικὴν ἐπιστολὴν μετὰ πολλῆς εὐλαβείας δεξάμενοι, μέχρι γῆς αὐτὴν ἐπροσκύνησα... διὰ δέ τά περὶ τῶν ἐν Κυριακαῖς τελουμένων μνημοσύνων εἰς ἀπόκρισιν δεσποτικοῖς μοι γραφόμενα,... ὑπερθάυμασα, καί ὑπερεπήνεσα τό πολυμαθές τῆς ὑμετέρας πανσόφου παναγιότητος, τό βαθύ τῆς διανοίας, τό μνημονικώτατον, καί προσπάντων τόν περὶ τά θεῖα, καί τὰς τῆς κοινῆς ἡμῶν ἀμομιτοῦ μητροῦς ἀρχαίας παραδόσεις ἐνθερμον ζῆλον αὐτῆς καὶ διακαῆ».

Τά γραφόμενα τοῦ Πατριάρχου, «ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον γλυκύτερα», κυριολεκτικὰ συγκλόνισαν τόν Ἀγιορείτη πνευματικό καί τοῦ ἐνίσχυσαν τὴν ἐπιθυμία νά γνωρίσει καί προσωπικά τόν Καλλίνικο πηγαίνοντας στὴν Ζαγορά. Ὅπως γράφει: «εἶθε δέ ὁ Κύριος νά μέ ἀξιῶσιν τόν ἀνάξιον, καί ἀμέσως αὐτὴν κατὰ τόν διακαῆ μου πόθον νά προσκυνήσω, καί τῶν μελιρρύτων αὐτῆς καί πανσόφων λόγων αὐτίκοος νά γίνω καί τῶν παναγιῶν αὐτῆς εὐχῶν, καί εὐλογιῶν δαμιλῶς νά ἀπολαύσω, τῶν ὡς μέγα μοι τῶ ὄντι κευμήλιον λογιζομένων, καί θησαυρόν ἀνέκλειπτον».

Ἡ ἐπιστολή αὐτὴ τοῦ Κυρίλλου στάλθηκε στίς 3 Αὐγούστου 1776 καί μετὰ τῶν ἄλλων μᾶς δίνει καί πληροφορίες τόσο γιὰ τόν Κύριλλο Ἐ' ὅσο καί γιὰ τόν Κορίνθου Μακάριο.

Ἡ Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου ἀνέθεσε στόν ἐφησυχάζοντα στό Ὅρος Πατριάρχη Κύριλλο Ἐ' τὴν γνωστοποίηση τοῦ τέταρτου Συνοδικοῦ Γράμματος (1776) ἐκεῖ: «εἰς τοῦ ὁποίου τούτου Συνοδικοῦ θεσπίσματος τὴν ἀνάγνωσιν διωρίσθη συνοδικῶς ὁ παναγιώτατος Πατριάρχης πρῶην Κωνσταντινουπόλεως κύριος κύριος Κύριλλος, ὅστις πανταχόσε μόνος ᾤδε περιελθῶν, ἐνίγηρεσεν αὐτό».

⁷² Γ. 140, ἐπιστολή ὑπ' ἀριθμ. 96.

Γιά τόν Μακάριο Νοταρᾶ γράφει: «ὁ Κορίνθου ὄν, καθὼς ὀρίζει, ἀγνοεῖ, ἔστιν ἀπὸ τὸ ἴδιον κλίμα τῆς ἐν Πελοποννήσῳ, Κορίνθου, ἀπὸ τινος κώμης Τρίκαλα λεγομένης, υἱὸς τῶν ἐκεῖσε (...)»⁷³ Γιοργαντᾶ καλουμένου, σεμνυνόμενος ἐπὶ τε γένει σοφία τε καὶ ἀσκήσει, φυγῶν ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς ἀποστασίας, καὶ πολλά περιελθὼν ἐνταῦθα τῆς ἄλλῃ⁷⁴... ἔστιν, ἐπὶ λύμῃ τῶν παχυδέρων καὶ ἀνοπίτων, πρὸς ὃν ἐπέμφθη πατριαρχικὴ ἐπιστολὴ ἀπειλητικὴ, ἵνα παύσῃ τοῦ λοιποῦ φρονεῖν, καὶ διδάσκων τὰ τοιαῦτα, ἀλλ' οὐκ οἶδα τί ποιήσει... γὰρ φυγὰς ὄχετο εἰς ἐρημίαν τινὰ ἐν τοῖς κελλίοις τῶν Ἰβήρων, καὶ δῆθεν τελεῖ ὑπὸ γέροντι τινί (...)»⁷⁵ ἀποκαλύψεις, ὡς ἐκεῖνος λέγει, ὀρῶντι...».

Ὁ Μακάριος, ὅπως ἀναφέρει στὴ συνέχεια ἡ ἐπιστολὴ, ἀπέρριψε τὰ γραφόμενα περὶ μνημοσύνων τοῦ Καλλίνικου μὲ ἐπιχειρήματα παρόμοια μὲ αὐτὰ πού χρησιμοποιήσαν καὶ οἱ ἄλλοι Κολλυβάδες, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω.

Ὁ πνευματικὸς Κύριλλος ἀπαντᾷ καὶ στὴν ἐρώτησι τοῦ Καλλίνικου, σέ ποιούς κανόνες στηρίζονται οἱ Κολλυβάδες: «κανόνες οὓς προβάλλουσιν, εἰσὶ οὐδένες, εἰμὶ ἢ ἀπόφασις τῆς Ζ' Συνόδου λέγουσα τοῖς παραβαίνουσι τὰς παραδόσεις, καί... παραδόσιν ἐν Σαββάτῳ οἰόμενοι εἶναι ψάλλεσθαι τὰ μνημόσυνα καὶ μὴ ἐν Κυριακῇ».

Καὶ καταλήγει μὲ μία φράσι ἐνδεικτικὴ τῆς ἐπίδρασις τῶν κατευθύνσεων τοῦ Καλλίνικου πρὸς τοὺς Ἀγιορεῖτες καὶ τόν δάσκαλο Κύριλλο. Γράφει ὁ τελευταῖος: «πρῶτον μὲν ἔβλεπον τινὰς αὐτῶν, νῦν δέ βούλομαι οὐδέ καθ' ὁδὸν ἐντυχεῖν αὐτοῖς».

Ὁ πολυγραφότατος Κολλυβᾶς Νικόδημος ὁ Ἀγιορεῖτης ἀναρεῖ τίς θέσεις τοῦ Καλλίνικου. «Καὶ ταῦτα δὴ τὰ τοῦ κύριου Καλλίνικου προβάλλουσιν ὡσάν κανένα δόγμῳ τοῦ Ἀχιλλέως· ἡμεῖς δέ τί ἀποκρινόμεθα πρὸς αὐτούς; ὅτι ταῦτα οὐκ εἰσὶ δόγμῳ τοῦ Ἀχιλλέως ἀλλὰ ράβδος καλαμίνη, μὴ δυναμένη βαστάσαι τοὺς ἐπιστηριζομένους αὐτῇ»⁷⁶. Μάλιστα ἰσχυρίζεται ὅτι διάβασε τοὺς 22 τόμους τῆς Γραικολατινικῆς Βυζαντίδος, ἀλλὰ δὲν διαπίστωσε πουθενά τὰ ὅσα ὁ Καλλίνικος ἰσχυρίζεται, θεωρεῖ δέ ἐσκεμμένη τὴν παραπομπὴ τοῦ Πατριάρχῃ στοὺς ἀπρόσιτους κώδικες τοῦ μακρινοῦ Σινᾶ. Καὶ συνεχίζει ὁ

⁷³ Δυσανάγνωστη λέξι.

⁷⁴ Φθορὰ τοῦ χειρογράφου.

⁷⁵ Φθορὰ τοῦ χειρογράφου.

⁷⁶ Ὁμολογία πίστεως ἡτοι Ἀπολογία δικαιοσύνη κατὰ τῶν ὅσοι ἀμαθῶς καὶ κακοβούλως ἐτόλμισαν παρεξηγεῖν καὶ διαβάλλειν παραδόσεις τινὰς τῆς Ἁγίας Ἐκκλησίας καὶ ἄλλα τινὰ τὰ περὶ πίστεως ὑγιᾶ καὶ Ὀρθόδοξα φρονήματα τοῦ αἰοδύμου διδασκάλου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορεῖτου νῦν τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσα, ἐν Βενετίᾳ 1819, σ. 42.

Ἅγιος Κολλυβάς: «Γράφει ἡ Παναγιότης του ὅτι ἐν τῇ Κυριακῇ τῶν προπατόρων ἄδεται ἔν τινι τῶν ἀσματικῶν τροπαρίων τῶν προπατόρων σήμερον πιστοὶ τελοῦντες μνημόσυνα, δέν εἶναι ὅμοια μέ τά μνημόσυνα τῶν κεκοιμημένων»⁷⁷. Ὅσον ἀφορᾷ τίς εὐχές τοῦ Μεγάλου Βασιλείου κατά τήν Κυριακή τῆς Πεντηκοστῆς, αὐτές διαβάζονται κανονικά στόν ἑσπερινό καί ὄχι τό πρωῖ τῆς Κυριακῆς, «τό ὅποιον εἶναι ἄτακτον καί ἄτοπον καί συνήθεια οὐχί παλαιά, ἀλλά νεωτερική»⁷⁸. Ἀκόμη καί ἄν μερικοὶ τέλεσαν μνημόσυνα τήν Κυριακή, «οἱ μερικοὶ ἐκεῖνοι οὐκ εἰσὶ νόμος τῆς Ἐκκλησίας»⁷⁹.

Δέν ἦταν ὅμως μόνο ἡ παραπάνω ἀναίρεση τῶν θέσεων τοῦ Ζαγοριανοῦ Πατριάρχῃ ἀπό τόν Νικόδημο καί ἡ παρεμφερῆς τοῦ Μακάριου Νοταρά. Οἱ ἀντικολλυβαδικές του θέσεις καί οἱ κατευθύνσεις πού ἔδωσε στοὺς Ἄγιορεῖτες πατέρες δημιούργησαν εὐρύτερους κραδασμούς καί ἀναρρέθηκαν καί ἀπό ἄλλους Κολλυβάδες λόγιους μοναχοὺς, ἄγνωστους μέχρι σήμερα στοὺς ἐρευνητές τοῦ θέματος.

Ἐρευνῶντας τούς κώδικες τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου Σκιαθοῦ, προστύργιου τῶν Κολλυβάδων ὕστερα ἀπό τόν ἐκτός Ἁγίου Ὅρους διωγμό τους, βρήκαμε πολυσέλιδο ἀνέκδοτο κώδικα ἐπιγραφόμενο: «Φραγγέλιον ᾧ ἀπορραπίζονται οἱ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἀναστάσεως ἀσχημονοῦντες, ἦτοι οἱ ἐν τῇ Κυριακῇ νεκρολογοῦντες»⁸⁰. Τό χειρόγραφο ἀποδίδεται στόν Ἀθανάσιο Πάριο, ὅμως ἀπό τό περιεχόμενό του συμπεραίνουμε ὅτι δέν ἀνίκει σ' αὐτόν, ἀλλά εἶναι γραμμένο «ὑπό τινος ζηλωτοῦ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως». Ὁ Ἀθανάσιος Πάριος ἔγραφε σχετικό ἔργο μέ τόν ἴδιο τίτλο πού μέχρι σήμερα εἶναι ἄγνωστο, ἄν διασώζεται κάπου⁸¹.

Τό περιεχόμενό του ἀποτελεῖ ἀναίρεση τῶν ἀντικολλυβαδικῶν θέσεων τοῦ Βησσαρίωνα ἀπό τήν Ραψάνη, καί μᾶλλον εἶναι ἀπάντηση στό χαμένο «Περί μνημοσύνων» σύγγραμμα τοῦ Ραφανιώτη ἀντικολλυβά⁸². Σ' αὐτό ὁ ἀνώνυμος συγγραφέας ἀναφέρεται στό ἱστορικό τῆς ἔριδας καί ἀναιρεῖ μεθοδικά τά ἐπι-

⁷⁷ ὁ.π., σ. 43.

⁷⁸ ὁ.π.

⁷⁹ ὁ.π., σ. 45.

⁸⁰ Σ. ὑπ' ἀριθμ. 43. βλ. πρόχειρο ἀδημοσίευτο κατάλογο τοῦ πρώην Μητροπολίτη Ἡλείας Ἀντωνίου, πού ὑπάρχει στήν Βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς καί τοῦ ἰδίου, «Κατάλογος χειρογράφων καί ἐντύπων τῆς ἐν Σκιαθῷ μονῆς Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου», *Θεολογία*, 32 (1961), σσ. 389-409, 531-544.

⁸¹ π. Γ. Μεταλληνοῦ, *Ἀθαν. Πάριος*, ὁ.π., σ. 320.

⁸² Δ. Βαλαῖ, *Ἡ σιάση*, ὁ.π., σ. 165.

χειρήματα τοῦ Βησσαρίωνα ἀποδεικνύοντας τὸν πένθιμο χαρακτῆρα τῶν κολύβων καὶ «ὄτι τὰ ἐν Κυριακαῖς γινόμενα μνημόσυνα, ἀπηγορευμένα εἰσὶ καὶ κατάκριτα» μὲ παράθεση πολλῶν πατερικῶν μαρτυριῶν καὶ ἱστορικῶν ἀποδείξεων. Τὸ σύγγραμμα εἶναι σημαντικό τόσο γιὰ τὴ λεπτομερῆ ἐξιστόρηση τῶν σχετικῶν γεγονότων ὅσο καὶ γιὰ τὴ θεολογικὴ τεκμηρίωση τῶν ἐπιχειρημάτων του. Ἡ ἔκδοσί του θεωρεῖται ἐπιβεβλημένη⁸³.

Το παραπάνω χειρόγραφο ἀναφέρεται καὶ στὸν Πατριάρχη Καλλίνικο καὶ ἀναρεῖ τὶς ἀνικολλυβαδικές του θέσεις. Γράφει σχετικά: «ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνάπλασμα ἐκεῖνο τῆς διανοίας, τὸ μυθολογικὸ τῆς Χαλμῆς, τὸ καθ' αὐτὸ καὶ αὐτόχημα συμφόρημα, τοῦ ψεύδους, ὅπου τοὺς ἐστάλην ἀπὸ τὴν Ζαγοράν, ὡς καὶ αὐτὸ ἐκεῖνο λέγω ἀκόμα δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τοῦ νὰ ἀναγνωρίσουν, ὡς καθολικὴν δῆθεν ἐπιστολὴν, εὐθύς ἀμέσως μετὰ τὴν Συνοδικὴν ἀπόφασιν, ἐν ταῖς κοιναῖς τῶν ἀββάδων συνάξεσιν»⁸⁴. Στὴ συνέχεια χαρακτηρίζει ἀπαράδεκτα «παραληρήματα» τὰ γραφόμενα τοῦ Πατριάρχη καὶ «μυθικῆς ἱστορίας», «συγχαμερῶτερον ξέρασμα» καὶ «ἀνόητον παραλογισμόν»⁸⁵ καὶ ἀναρωτιέται πῶς εἶναι δυνατόν ὕστερα ἀπὸ εἴκοσι χρόνια νὰ θυμᾶται ὁ Πατριάρχης τί εἶχε διαβάσει στὰ χειρόγραφα τοῦ Σινᾶ. Θεωρεῖ ὡς ἀπίστευτα ὅσα ἔγραφε ὁ Καλλίνικος γιὰ τὴν τέλεση μνημοσύνων τὴν Κυριακὴ ἀπὸ τοὺς Στουδίτες, καὶ τονίζει ὅτι οἱ μνήμες τῶν προπατόρων καὶ τῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς δὲν εἶναι νεκρικὰ μνημόσυνα. Καὶ προσθέτει: «Ἀλλὰ τὸ νὰ μὴ διαστέλλωσι, τοῦτ' ἔστι νὰ μὴ διακρίνουσιν οἱ ἀπαιδευτοὶ μνημόσυνον ἀπὸ μνημόσυνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ὅλα νὰ τὰ συγγέωσι καὶ ὡς ταυτόσημα καὶ ταυτοδύναμα νὰ τὰ στοχάζονται... φρήττομεν ἀκούοντές τις καὶ ὡς ἄτοπον καὶ ἀποφράδα τὴν ἀποφεύγωμεν..., ἀλλὰ τὸ νὰ φρονῆ καὶ νὰ γράφῃ ὁ σοφὸς ὡς ὁ μωρὸς, τοῦτο κατ' ἀλήθειαν εἶναι ὄχι μόνον παράδοξον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ εἶδος πίπτει τῆς ἀντιφάσεως»⁸⁶.

Ὁ Καλλίνικος δὲν ἀρκέσθηκε μόνον στὶς παρανέσεις του πρὸς τὸν πνευματικὸ Κύριλλο καὶ στοὺς Ἄγιορεῖτες, ὅπως εἶδαμε, ἀλλὰ θέλησε νὰ ἀπευθυνθεῖ καὶ στὸν πρωταγωνιστὴ τῆς ἔριδας Ἀθανάσιο Πάριο, στὸν ὁποῖο καὶ γράφει σχετικά: «ἔφθασαν εἰς τὰς ἀκοάς ἡμῶν, καὶ ἐθαυμάσαμεν πῶς, ἀνήρ πεπαι-

⁸³ Ὅπως μᾶς πληροφόρησε ὁ Σκοπελίτης λόγιος κληρικὸς π. Κωνσταντῖνος Καλλιανός, ὁ ὁποῖος καὶ μελετᾷ τὸ χειρόγραφο, ἴσως νὰ εἶναι ἔργο τοῦ μοναχοῦ Ἰωσήφ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγρᾶφων, ὁ ὁποῖος μόνον γιὰ ἓνα διάστημα στὸ Μοναστήρι τῆς Σκιαθοῦ. Βλ. Μ. Γεδεών, «Ἱστορίαι ἀπὸ σκυβάλων», *EA* 36 (1916), σ. 91.

⁸⁴ Σ. 43, σ. 150.

⁸⁵ ὁ.π., σ. 151.

⁸⁶ ὁ.π., σ. 155.

δευμένος ὢν κατὰ τὴν φήμην καὶ διδάσκαλος καὶ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου μάλιστα, νά ἐκτραπής τῆς εὐθείας ὁδοῦ καὶ νά ἐκφωνῆς καὶ νά γράφῃς ἃ οὐκ ἔξεστί σου καὶ νά καλῆς τὴν μητέρα σου τὴν ἁγίαν Ἐκκλησία,... αἰρετίζουσιν... καὶ ἄλλ' ἅτινα ἀνοίκεια τοῦ ὀνόματος καὶ ἐπαγγέλματός του, δι' ἃ ἠλγήσαμεν τὴν ψυχὴν»⁸⁷, καὶ τὸν συμβουλεύει «πατρικῶς» νά ἀκολουθεῖ «τοῖς ἴχνεσι» τῆς Ἐκκλησίας καὶ «τοῖς ὅροις» τῶν πατέρων, τοὺς κανόνας καὶ τὴν παράδοσιν. Σχετικὰ δέ μὲ τὰ μνημόσυνα γράφει: «οὐδὲν εὗρομεν κανόνα ἀποστολικόν ἢ συνοδικόν ἐν Σαββάτῳ διακελεύοντα γίνεσθαι καὶ ψάλλεσθαι ταῦτα, εἰ εὗρης σύ τινά, σημείωσον τοῦτο πρὸς ἡμᾶς· ἀγαπῶμεν γάρ καὶ γέροντες ὄντες μαθεῖν καὶ γενοῦ καὶ ἡμῖν διδάσκαλος καὶ οὐκ αἰσχυνόμεθα, ὃ γάρ τελεῖοις ἔλαθε τοῦτο παιδίον εὗραντο, εἰ δέ κανόνων προβάλλης τίνων δέ οἱ κανόνες; σιωπᾶς; τοῦτο οἶδας τίνων ἴδιον καὶ παῦσον τοῦ λοιποῦ τοῦ ἐξετάζειν τὴν Σύνοδον», καὶ καταλήγει: «καὶ μὴ πίδα ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα μηδέ ἐπαίρου ἐπὶ τῇ προκοπῇ σου, οὐδὲν γάρ οὕτω ψυχὴν ἐπαίρει καὶ ῥαδίως ἀπόλλυσι ὡς οἴησις προκοπῆς». Στό τέλος τῆς ἐπιστολῆς ὑπάρχει ἡ ἑξῆς σημείωσις: «ἀπεκρίθη ὀρθῶς, καὶ εὐσεβῶς, καὶ ἴδε τὴν ἰδιόχειρον ἀπόκρισιν αὐτοῦ»⁸⁸.

Σέ ἄλλο χειρόγραφο⁸⁹, ὅπου ὑπάρχει ἡ ἴδια ἡ παραπάνω ἐπιστολή, στό τέλος ἔχει τὴν ἑξῆς σημείωσις: «ἀπεκρίθη σαφῶς, καὶ ὀρθοδόξως ὁ Ἀθανάσιος, καὶ ἴδε τὴν ἰδιόχειρόν του ἀπόκρισιν εἰς βίβλον ἐπιστολῶν»⁹⁰, ἦν πέμψαντες εἰς Σύνοδον καὶ Πατριάρχην ἐγένετο ἡ ἀθώωσις αὐτοῦ ἦν ἴδε εἰς τὴν πονηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ βίβλον, Ἀντίπαπας⁹¹, καὶ τύποις ἐκδοθεῖσαν»⁹².

⁸⁷ Ζ. 122, σ. 85.

⁸⁸ Τὴ σημείωσις αὐτὴ παραλείπει ὁ Σωτηρόπουλος (βλ. *Κολλυβάδες...*).

⁸⁹ Ζ. 121, σ. 2.

⁹⁰ Ἐννοεῖ τὸν χαμένο κώδικα ὑπ' ἀριθμ. 90 τῆς Ζαγοράς.

⁹¹ Δ. Οἰκονομίδου, *Ἀθανάσιος ὁ Πάριος*, ὁ.π., σσ. 25-26.

⁹² Τό κείμενο τῆς ἀθώωσις βλ. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden für die geschichte der Athos Kloster*, Leipzig 1894, σσ. 241-242.

ΑΡΧΙΜ. ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΛΟΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

Ο ΑΠΟ ΛΑΡΙΣΗΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ & ΠΑΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΔΩΡΟΘΕΟΣ ΚΟΤΤΑΡΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΓΑΜΟΥ

Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες μελέτες του μακαριστού Μητροπολίτη Λαρίσης και μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Δωροθέου Κοτταρά (1888-1957) ήταν και αυτή που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του *Ο παράνομος γάμος και η ανάγκη της πνευματικής άκυρώσεως αυτού*, τό οποίο συμπεριελήφθη στην έκδοση *Νομοκανονικά Έρευναί*¹. Ο Δωρόθεος Κοτταράς, με την γνώριμη επιστημονική του μέθοδο, αφού έρευνᾶ την ιστορική πλευρά, την συνδέει με την νομική και την δογματική τεκμηριώνοντας τὰ συμπεράσματα και τις προτάσεις του, ὥστε τὸ ζήτημα αὐτὸ νὰ γίνῃ ξεκάθαρο σὲ ὅλες τις πτυχές του.

Ὁ Δωρόθεος ξεκινᾷ τὴν μελέτη αὐτὴ μὲ μία ιστορική ἀναδρομή, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ πρῶτα χριστιανικὰ χρόνια, ὅπου ὁ γάμος μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν γινόταν σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τοῦ Ρωμαίου Δικαίου. Ἦταν μία ἀπλή ἔκφραση συγκατάθεσης τῶν μελλονύμφων, χωρὶς νὰ ὑπάρχει καμία διάταξη περὶ ἱερολογίας, ὡς στοιχείου ἀπαραίτητου γιὰ τὴν ἐγκυρότητα τοῦ γάμου. Αὐτὸ ἐξακολούθησε νὰ ὑφίσταται μέχρι καὶ τὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ὁποῖος, παραδόξως, μέσα στὴν νομοθεσία του δὲν συμπεριέλαβε τὸ θέμα τῆς ἱερολογίας ὡς συστατικὸ στοιχείου τοῦ γάμου. Ἡ κατάσταση αὐτὴ διορθώθηκε ὅταν τὸ 893 μ.Χ. ὁ Αὐτοκράτορας Λέων ὁ Σοφὸς ἐξέδωσε «Νεαρά», ἡ ὁποία ὄχι μόνο καθιέρωσε, ἀλλὰ καὶ ἀπαίτησε οἱ γάμοι νὰ ἐπικυρώνονται μὲ τὴν ἱερὰ εὐλογία. Ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὁ γάμος στὸ ἑλληνικὸ δίκαιο εἶναι θρησκευτικὸς².

¹ Δωροθέου Μητροπολίτου Λαρίσης, *Νομοκανονικά Έρευναί*, ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθῆνα, 1951-52.

² *Νομοκανονικά Έρευναί*, ὅ.π., σ. 110.

Ἡ διάταξη αὐτὴ ἴσχυε μέχρι τὴν ἐποχὴ πού ὁ Δωρόθεος συνέγραψε αὐτὴν τὴν μελέτη. Βέβαια, τὴν σημερινὴ ἐποχὴ τὰ πράγματα ἔχουν ἀλλάξει με τὴν καθιέρωση τοῦ πολιτικοῦ γάμου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο συνέβη περίπου τρεῖς δεκαετίες ἀπὸ τότε (1982) πού ἐκεῖνος μελετοῦσε αὐτὸ τὸ θέμα. Ὁ Δωρόθεος φαίνεται ὅτι ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ διέβλεπε τίς μελλοντικὲς ἐξελίξεις καὶ πάσχιζε μὲ τὴν βοήθεια τῆς εὐρυμάθειάς του νὰ περισώσει τὴν κατάσταση τεκμηριώνοντας δογματικὰ ἀλλὰ καὶ νομικὰ τὴν θέση τῆς Ἐκκλησίας ὅτι ὁ γάμος, γιὰ νὰ εἶναι ἔγκυρος, θὰ πρέπει νὰ γίνῃ σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας.

Διπλῶνι κατηγορηματικὰ ὅτι ἡ ἱερολογία συνιστᾷ τὸν γάμο, διότι ἀποτελεῖ τὸ ἀπαραίτητο στοιχεῖο γιὰ νὰ θεωρηθῇ αὐτὸς ἔγκυρος. Ἄν δὲν ὑπάρξει ἱερολογία, ὁ γάμος θεωρεῖται ἀνυπόστατος καὶ δὲν χρειάζεται δικαστικὴ ἀπόφαση γιὰ νὰ πιστοποιηθῇ κάτι τὸ ἀνύπαρκτο. Μάλιστα, αὐτὴν τὴν θέση τὴν στηρίζει στὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀπαιτήσεις αὐτὲς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν δογματικὴ τῆς διδασκαλία γύρω ἀπὸ τὰ μυστήρια καὶ εἶναι ἀπολύτως φυσικὲς, λόγω τοῦ ὅτι ὁ γάμος συγκαταλέγεται στὰ ἑπτὰ μυστήρια. Οὐσιαστικὰ, τὰ μυστήρια εἶναι ἐκκλησιαστικὲς τελετές, οἱ ὁποῖες ἔχουν συσταθῆ ἀπὸ τὸν Κύριο. Μέσα ἀπὸ αὐτὲς μεταδίδεται μὲ ἀόρατο τρόπο στοὺς πιστοὺς ἡ Θεία Χάρις μὲσω αἰσθητῶν καὶ ὁρατῶν σημείων.

Ἐπομένως, ὁ γάμος εἶναι θεοσύστατη τελετὴ κατὰ τὴν ὁποία μὲσω αἰσθητῶν σημείων μεταδίδεται ἡ Θεία Χάρις ἀοράτως σὲ ἐκείνους πού νυμφεύονται καὶ τοὺς ἐνώνει ἀγιάζοντας τὸν σύνδεσμό τους, ὥστε αὐτὸς νὰ γίνῃ χριστιανικὸ θεμέλιο τῆς κοινωνίας καὶ βάσις τῆς χριστιανικῆς ζωῆς. Γι' αὐτό, λόγω τοῦ μυστηριακοῦ του χαρακτῆρα ὁ γάμος εἶναι ἀδιάλυτος καὶ ἀπεικονίζει τὴν πνευματικὴ ἔνωση τοῦ Χριστοῦ, ὡς Νυμφίου, μὲ τὴν Ἐκκλησία, ὡς Νύμφη.

Ἐνας τέτοιος δεσμός, ὁ ὁποῖος διδάσκεται καὶ πιστεύεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, εἶναι θεῖος δεσμός καὶ ὄχι μία τελετὴ ἀπλή, κάτι τὸ τυπικὸ ἢ τὸ συμβολικὸ πού στερεῖται περιεχομένου. Εἶναι ἓνας δεσμός που ἔχει ἀγιασθῆ ἀπὸ τὴν Ζωοποιὸ Χάρι τοῦ Θεοῦ. Ἐπομένως, ὁ γάμος ὡς μυστήριο περιλαμβάνει τίς αἰώνιες καὶ ἀναλλοίωτες θρησκευτικὲς ἀλήθειες καὶ τὰ δόγματα, τὰ ὁποῖα ὁ πιστὸς ὑποχρεοῦται νὰ πιστεύει, ὅπως διδάσκει ἡ Ἐκκλησία, καὶ ἔτσι καμμία τροποποίηση ἢ ἀλλοίωση δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ, ἐφ' ὅσον πρόκειται γιὰ μία ἐνέργεια ὑπερφυῆ καὶ γιὰ μία τελετὴ ἐκκλησιαστικὴ, τὴν ὁποία τελεῖ ἡ Θεία Χάρις καὶ οἱ ὑπηρετοῦντες τὸ μυστήριο εἶναι ἀπλᾶ καὶ μόνον ὄργανα, μὲσω τῶν ὁποίων Αὐτὴ ἐνεργεῖ³.

³ Νομοκανονικαὶ Ἔρρενοι, σσ. 111-112.

Ἐξηγῶντας λεπτομερέστερα τὸ μυστήριον τοῦ γάμου ὁ Δωρόθεος συνεχίζει ἀναφέροντας ὅτι ἡ ἱερολογία στὸν γάμο ἔχει τὴν τάξιν τοῦ ἀναγκαστικοῦ δικαίου. Εἶναι τὸ ἀπαραίτητο, ἐκεῖνο ποῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λείπει, γιατί ὁ γάμος χωρὶς αὐτὴν δὲν ὑφίσταται οὔτε ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀπὸ πολιτικῆς πλευρᾶς, σύμφωνα μὲ τὴν νομοθεσίαν. Ἐπομένως δὲν ἀποτελεῖ ἡ ἱερολογία ἕνα ἀπλὸ τυπικὸ ἔνδυμα, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ παραλειφθῆι χωρὶς νὰ ἐπέλθῃ οὐσιαστικὴ βλάβη. Αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαίαν καὶ μόνην προϋπόθεσιν καὶ ἀπὸ τὴν κανονικὴν τέλεσίν της ἐξαρτᾶται ἡ ὑπόστασις, ἡ οὐσία καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ γάμου.

Ὁ Δωρόθεος, στὴν συνέχεια, ἐξηγεῖ ὅτι ἀναφερόμενοι στὴν ἱερολογία ἐννοοῦμε ὅτι αὐτὴ τελεῖται ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξην Ἐκκλησίαν καὶ σύμφωνα μὲ τὸ τυπικὸν της. Ἡ δὲ ὑπόστασις τοῦ γάμου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν τέλεσιν τῆς ὀρθόδοξου ἱερολογίας καὶ ἀπὸ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν κανονικὴν ἐξουσίαν ὀργάνου, δηλαδὴ τὸν Ὁρθόδοξον Ἱερέαν. Ἀπὸ αὐτὸ προκύπτει ὅτι κανονικῶς ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία θεωρεῖ ὅτι ὁ γάμος ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει τελεσθῆι σύμφωνα μὲ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα καὶ τὸ τυπικὸν της δὲν ὑφίσταται.

Ἀπόρροια ὄλων τῶν παραπάνω εἶναι ἡ μὴ ἀναγνώρισις ὡς ἔγκυρων τῶν μυστηρίων ἐκείνων ποῦ τελοῦνται ἐκτὸς τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας. Αὐτὰ καθίστανται ἄκυρα γι' αὐτὴν καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ κατὰ τὸ τυπικὸν της. Στὴν περίπτωσιν δὲ ποῦ ὑπάρχει ἀνάγκη ἀκύρωσις τοῦ Ὁρθόδοξου γάμου λόγῳ πολλῶν σοβαρῶν αἰτίων, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἔχει αὐτὸ τὸ δικαίωμα, διότι εἶναι ταμειοῦχος τῆς Θεῆς Χάριτος. Σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσιν, σύμφωνα μὲ τοὺς περισσοτέρους θεολόγους τῆς Ἐκκλησίας μας, αἶρεται ἡ Θεῆς Χάρις ἢ γίνεται ἐπίσχεσίν της. Ὁ Δωρόθεος τεκμηριώνει τὰ παραπάνω λέγοντας ὅτι τὴν ἀκυρότητα τῶν μυστηρίων τὴν βρίσκουμε στοὺς Ἱεροὺς Κανόνες, ἀναφέροντάς τους λεπτομερῶς, ὅπως ἐπικυρώθησαν ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Συνόδον⁴.

Στὴν συνέχεια, ἡ μελέτη στέκεται στὴς περιπτώσεις κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει σοβαροὺς λόγους, μπορεῖ νὰ προχωρήσῃ σὲ ἀκυρώσεις. Σ' αὐτὸ τὸ ἀναφαίρετον δικαίωμα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπεσέλθῃ καμία ἀρχὴ ἢ δικαστήριον, ἀλλὰ οὔτε καὶ κανένας ἰδιώτης. Ὑπάρχουν κάποιες φορὲς ἐσωτερικοὶ λόγοι, οἱ ὁποῖοι ἐμποδίζουν τὴν πραγματοποίησιν ἑνὸς γάμου. Εἶναι τὰ λεγόμενα κωλύματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνατρεπτικὰ καὶ διακρίνονται σὲ «ἀπόλυτα» καὶ «σχετικά». Ὁ πολιτικὸς νόμος ὀρίζει μὲ ρητὸ τρόπο αὐτὰ τὰ κωλύματα, ποῦ ἡ ὑπαρξὴ τους ἐμποδίζει τὸν γάμον. Εἶναι τόσο αὐστηρὴ ἡ

⁴ Νομοκανονικαί ἔρειναι, ὁ.π., σσ. 112-114.

ἀπαγόρευση ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας ὡς πρὸς αὐτὰ τὰ κωλύματα, ὥστε κάποιες περιπτώσεις ἔχουν καθορισθεῖ ὡς ἀξιόποινες πράξεις, οἱ ὁποῖες τιμωροῦνται βάσει εἰδικῶν διατάξεων τοῦ ποινικοῦ νόμου. Ἔτσι, τὸ ἄρθρο 281 τιμωρεῖ τὸ ἐγκλημα τῆς αἰμομιξίας, τὸ ἄρθρο 285 τὸ ἐγκλημα τῆς διγαμίας καὶ τὸ ἄρθρο 286 τὴν μοιχεία⁵.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἔχει θεσμοθετήσει αὐτὰ τὰ κωλύματα τοῦ γάμου καὶ τὸν ἀπαγορεύει στίς περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες παρουσιάζονται συνθήκες ποῦ εἶναι ἀντίθετες ἀπὸ ὅ,τι ἔχει διατάξει, καί μέ κανέναν τρόπο δεν εὐνοεῖ τὴν πραγματοποίησιν γάμων, οἱ ὁποῖοι δὲν τηροῦν τίς προδιαγραφὰς τῆς.

Ὅπως ὀρίζει καὶ ὁ πολιτικὸς νόμος, ἔτσι καὶ ἡ Ἐκκλησία ἔχει νομοθετήσει τὸ κώλυμα ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἑτεροθρησκία. Αὐτὸ τὸ ἔχει διατάξει ὄχι μόνον ἀπὸ τὸν ΟΒ΄ Κανόνα τῆς ἐν Τρούλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἐξῆς ἄλλους κώδικες ὅπως: τοῦ ΙΔ΄ τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς, τοῦ ΛΑ΄ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου, τοῦ ΚΘ΄ τῆς ἐν Καρθαγένη Συνόδου καὶ τοῦ Θ΄ Κανόνος τοῦ Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἔχει μερμηνήσει καὶ γιὰ τὸ κώλυμα ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὸν ὑπάρχοντα γάμο, μέσῳ πολλῶν ἀπὸ τοὺς κανόνες, ὅπως τοῦ ΜΗ΄ Ἀποστολικοῦ, ΠΖ΄ τῆς ἐν Τρούλῳ Οἰκουμενικῆς, τοῦ ΡΙΓ΄ τῆς ἐν Καρθαγένη Συνόδου καὶ τῶν Θ΄, ΚΑ΄, ΟΖ΄ καὶ Π΄ κανόνων τοῦ Μεγάλου Βασιλείου.

Τὸ κώλυμα τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ τίς περιπτώσεις ἱερωσύνης καὶ ὁμολογίας παρθενίας ἔχει διαταχθεῖ ἀπὸ πολλοὺς κανόνες, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὁ Δωρόθεος μνημονεύει τοὺς ἐξῆς: ΚΣΤ΄ Ἀποστολικόν, ΙΕ΄ τῆς Οἰκουμενικῆς, ΣΤ΄ τῆς ἐν Τρούλῳ Οἰκουμενικῆς, ΙΘ΄ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ καὶ ΙΘ΄ ἐν Καρθαγένη. Γιὰ τὸ κώλυμα τῆς ἐξ αἵματος καὶ τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγενείας ὑπάρχουν τὰ διατάγματα τοῦ ΝΔ΄ κανόνα τῆς Ἐν Τρούλῳ Οἰκουμενικῆς, τὰ ΕΖ΄, ΕΗ΄, ΟΕ΄, ΟΗ΄, ΟΘ΄ καὶ ΠΖ΄ τῶν κανόνων τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Για τὸ κώλυμα ἐξ αἰτίας τῆς πνευματικῆς συγγενείας ὑπάρχουν τὰ διατάγματα τοῦ ΝΓ΄ κανόνα τῆς ἐν Τρούλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Για τὸ κώλυμα τῆς μοιχείας ὑπάρχουν τὰ διατάγματα τῶν ΜΗ΄ καὶ ΞΑ΄ Ἀποστολικῶν, ΠΖ΄ τῆς ἐν Τρούλῳ Οἰκουμενικῆς, Κ΄ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ, ΛΕ΄, ΛΖ΄ καὶ ΟΖ΄ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ΙΕ΄ Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας καὶ Δ΄ Γρηγορίου Νύσσης⁶.

Σύμφωνα μέ τὰ παραπάνω τεκμήρια, ὁ Δωρόθεος ἐδραιώνει τὴν ἀπαγό-

⁵ *Νομοκανονικαὶ ἔρευναι*, ὁ.π., σ. 114.

⁶ *Νομοκανονικαὶ ἔρευναι*, ὁ.π., σσ. 114-115.

ρευση τοῦ γάμου ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τονίζοντας ὅτι, ἂν τυχὸν τελεσθεῖ ἓνας γάμος πού καταπατᾷ αὐτοὺς τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, θεωρεῖται ἄκυρος. Ἔτσι, καὶ ὁ Ἀστικὸς Κώδικας, πού εἶχε τότε καταρτισθεῖ, θεωροῦσε ἄκυρο τὸν γάμο πού εἶχε τελεσθεῖ κατὰ παράβαση τῶν ἄρθρων 1350-1364. Στὰ ἄρθρα αὐτὰ συμπεριλαμβάνονταν οἱ γάμοι που τυχὸν τελούνταν ἐνῶ ὑπῆρχε κάποιο «ἀνατρεπτικὸ» γι' αὐτοὺς κώλυμα. Κατὰ τὴν ἔννοια τοῦ δικαίου, γάμος ἄκυρος εἶναι: «Ἐνωσις προσώπων δι' ἱερολογίας, ἐμφιλοχωροῦντος κωλύματος ἀνατρεπτικοῦ»⁷.

Ἀλλά, ἐπισημαίνει ὁ Δωρόθεος, καὶ ἡ Ἐκκλησία συμπεριφέρεται αὐστηρότερα ἀπὸ τὴν Πολιτεία, καὶ ὄχι μόνον δὲν ἀναγνωρίζει, ἀλλὰ καὶ καταδικάζει τοὺς γάμους πού παραβαίνουν τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες καὶ τίς διατάξεις τους. Θεωρεῖ δὲ ὅτι αὐτοὶ οἱ γάμοι δὲν ἔχουν κῦρος καὶ δύναμη καὶ δὲν παράγουν τὰ ἀποτελέσματα ἑνὸς κανονικῶς συναφθέντος γάμου. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Πολιτείας ἡ ἀκύρωση ἑνὸς τέτοιου γάμου γίνεται μέσῳ δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἡ ὁποία εἶναι ἀμετάκλητη καὶ ἔτσι δὲν ὑφίσταται ἀστικὸς γάμος καὶ δὲν παράγεται ἀπὸ αὐτὸν κανένα ἔννομο ἀποτέλεσμα⁸.

Ἀναφερόμενος σὲ περισσότερες λεπτομέρειες ἐπὶ τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ θέματος ὁ Δωρόθεος ἐπισημαίνει ὅτι ὁ γάμος δὲν εἶναι μόνον ἓνα πολιτικὸν συνάλλαγμα, ἀλλὰ καὶ ἓνα μυστήριον, τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ καὶ τίς δύο αὐτοτελεῖς ὑποστάσεις του καὶ τίς σώζει μέσῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱερολογίας. Συνεπῶς, ἡ ἀκύρωση ἑνὸς τέτοιου γάμου ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς πλευρᾶς θὰ πρέπει νά κηρυχθεῖ ἀπὸ τὸ ἀρμόδιον ὄργανον, πού εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχὴ καὶ μόνον αὐτή. Εἶναι ἀνάγκη ἓνας γάμος, πού παραβαίνει ὅσα ἐκτέθηκαν παραπάνω, νά κηρυχθεῖ ἄκυρος καὶ πνευματικά, διότι ὑφίσταται ὡς μυστήριον καὶ μετὰ τὴν δικαστικὴ ἀκύρωση καὶ συνεχίζει νά ὑφίσταται, ἐὰν δὲν ἐπακολουθήσει καὶ ἡ πνευματικὴ ἀκύρωσί του ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.

Ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει «τά τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ», ὅπως ἀναγνωρίζει στὴν Πολιτεία τὰ δικαιώματά της στὸν γάμο, ὡς σχέσιν ἀστικοῦ δικαίου. Ἔτσι, μὲ τὸ ἄρθρον ΙΣΤ', τοῦ πρώτου μετὰ τὴν κίρυξιν τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νόμου πού ψηφίσθηκε τὸ 1852, ὅπως καὶ ἀπὸ ἄλλους νόμους οἱ ὁποῖοι τὸ ἐπανέλαβαν, ἔχουν καθορισθεῖ ἀπὸ τίς δύο πλευρὰς οἱ περὶ γάμου ἀρμοδιότητες⁹.

⁷ Νομοκανονικαὶ ἔρευναί, ὅ.π., σ. 115.

⁸ Νομοκανονικαὶ ἔρευναί, ὅ.π., σ. 115.

⁹ Νομοκανονικαὶ ἔρευναί, ὅ.π., σ. 116.

Ανιχνεύοντας βαθύτερα τούς νόμους ὁ Δωρόθεος ἀναφέρει ὅτι ὁ νόμος ΣΑ΄, στό δεύτερο τοῦ ἰδίου νόμου ἐδάφιο, παρέχει στήν Ἐκκλησία τὸ δικαίωμα νά ἀπαιτήσει ἀπὸ τὴν πολιτικὴ Ἀρχή, στήν περίπτωση ποὺ ἔχει τελεσθεῖ κάποιος παράνομος γάμος, νά ἐνεργήσουν αὐτεπαγγέλτως τὰ δικαστήρια ποὺ ὀρίζονται ἀπὸ τούς πολιτικούς νόμους καὶ μετὰ τὴν κήρυξη ἑνὸς γάμου ὡς παρανόμου μέσω τῆς ἀμετάκλητης δικαστικῆς ἀποφάσεως, νά κηρύξει καὶ αὐτὴ τὸν γάμο πνευματικῶς ἄκυρο. Στό τρίτο δὲ ἐδάφιο τοῦ ἰδίου νόμου περιλαμβάνονται καὶ κυρώσεις κατὰ τοῦ Ἐπισκόπου, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐκδώσει τὴν ἄδεια γιὰ τὴν πραγματοποίησή του, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ἱερωμένου ποὺ εὐλόγησε ἕναν τέτοιο γάμο.

Ὁ νομοθέτης ποὺ καθόρισε ὅλα τὰ περὶ τοῦ ἀκύρου γάμου συμπεριέλαβε καὶ τὴν ἀνάγκη κήρυξης τοῦ πνευματικῶς ἀκύρου ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχή. Ὅρίζει δὲ μέ τὸ ἐπόμενο ΙΖ΄ ἄρθρο περὶ διαζυγίου ἀναφέροντας τίς προδικαστικὲς διατυπώσεις καὶ καταλήγοντας ὅτι μετὰ τὴν ἔκδοση τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως περὶ διαλύσεως τοῦ γάμου καὶ καθιστῶντας τὴν ἀμετάβλητη, ὁ εἰσαγγελέας στέλνει ἀντίγραφο τῆς στήν ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχὴ γιὰ νά κηρύξει καὶ αὐτὴ διαλυμένο πνευματικῶς τὸν γάμο.

Ἐπομένως, ὅταν πρόκειται γιὰ παράνομο γάμο ἢ ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχὴ τὸν κηρύσσει ἄκυρο καὶ ὅταν πρόκειται περὶ διαζυγίου τὸν κηρύσσει πνευματικῶς διαλυμένο. Στὴν πρώτη δὲ περίπτωση ἀκολουθεῖται ἡ προσταγὴ τῶν Ἱερῶν Κανόνων. Ὅμως, ἐνῶ ἐδῶ πρόκειται περὶ δύο διακεκομμένων περιπτώσεων, δηλαδή τοῦ παράνομου καὶ τοῦ ἔγκυρου καὶ νόμιμου γάμου, ποὺ πρόκειται νά διαλυθεῖ, πολὺ σωστὰ εἶχε ρυθίσει ὁ νόμος τῆς Πολιτείας, ποὺ ἴσχυε μέχρι τὸ 1923, ἀπὸ τότε καὶ μέ τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 33977 ἀπόφαση τοῦ κεφαλαίου Ο΄, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένο εἰδικὰ στό θέμα τῆς ἀκύρωσης τοῦ γάμου. Ἐπίσης, καὶ στίς μετέπειτα νομικὲς προσθέσεις, ὀρίζεται ὅτι δέν χρειάζεται ἡ κήρυξη πνευματικῆς ἀκυρώσεως τοῦ παράνομου γάμου ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἐπιβάλλονται κυρώσεις ἐναντίον τῶν παραβατῶν τῶν κανονικῶν διατάξεων. Ὁ Δωρόθεος ἐπισημαίνει ὅτι αὐτὸ δέν εἶναι ὀρθό, ἀλλὰ ἐπιπροσθέτως εἶναι καὶ βλάσφημο¹⁰.

Στὴν συνέχεια στηρίζεται τὰ ἐπιχειρήματά του περὶ τῆς μὴ ὀρθότητος αὐτῆς τῆς ἀποφάσεως προσφεύγοντας στήν ἱστορικότητα αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ ἱστορικὰ ἐπιχειρήματα ποὺ χρησιμοποιοῦ εἶναι τὰ κάτωθι:

1. Ἀνεκάθεν ἡ πράξις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ὅπως ἔχει διατυπωθεῖ στὸν νόμο

¹⁰ *Νομοκανονικαί ἔρευναί*, ὁ.π., σσ. 116-117.

ΣΑ΄, στην σύνταξη του οποίου συνετέλεσε και η Έκκλησία, ή όποία παρείχε τις απόψεις της, όπως και τα παραγγέλματα και τα διδάγματα των Ιερών Κανόνων, στά όποια περιλαμβάνεται ό παράνομος γάμος, τον όποιο κηρύσσει άκυρο. Στην Έκκλησία υπήρχε, χωρίς την παραμικρή παρέκκλιση, ή συνείδηση ότι υπάρχει ανάγκη κηρύξεως άκυρου πνευματικά ένδς τέτοιου γάμου.

2. Η Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή, πού όρίσθηκε τό 1914, γιά την αναθεώρηση και την σύνταξη της έκκλησιαστικής νομοθεσίας, στό νομοσχέδιο τό όποιο έκπόνησε ύστερα από ένδελεγή μελέτη και συζήτηση ως πρός τό καταστατικό σχέδιο νόμου της Όρθοδόξου Έκκλησίας της Έλλάδος, έπαναλαμβάνει σε ισάριθμα εδάφια τό άρθρο ΙΣΤ΄ του ΣΑ΄ νόμου μέ συμπληρώσεις περι τό άρμοδίου Αρχιερέως γιά τον κατοικοϋντα σύζυγο στην άλλοδαπή.

3. Η συγκληθείσα στην Άθήνα τό 1922 Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας της Έκκλησίας της Έλλάδος έπελήφθη μεταξύ άλλων και του Καταστατικού Χάρτου της Έκκλησίας, όπου περιελίφθησαν οι διατάξεις περι γάμου. Κατά την συνεδρίαση της 8/21 Απριλίου 1923, όπως φαίνεται από τα πρακτικά, μετά από συζήτηση ή Ιεραρχία διετύπωσε στό ίδιο άρθρο του σχεδίου του Καταστατικού νόμου πού καταρτίστηκε από αυτή, τό «περι άκυρων γάμων» και ότι όμοιο πρός τό άρθρο ΙΣΤ΄ του ΣΑ΄ νόμου μέ την προσθήκη κυρώσεων κατά εκείνου ό όποιος εξέδωσε την άδεια πρός τέλεση του ουσιαστικώς άκυρου ή άκυρώσιμου γάμου, κατά του εύλογήσαντος τέτοιου γάμο, όπως και κατά εκείνου πού μέ κάθε τρόπο συνετέλεσε στην τέλεσή του. Στην συνέχεια δε όρισε τα περι λύσεως του έγκυρου γάμου¹¹.

Ό Δωρόθεος θεωρεί παράδοξο τό γεγονός ότι εκδόθηκε ή απόφαση του 1923 περιλαμβάνοντας μόνο τό εδάφιο του άρθρου ΙΣΤ΄ του νόμου ΣΑ΄ και όχι τα υπόλοιπα εδάφια στά όποια γίνεται λόγος γιά τον άκυρο γάμο και γιά την κήρυξη της άκυρότητάς του. Προσθέτει δε μέ καλή προαίρεση ότι πρόκειται περι λάθους εκ παραδρομής τό να μην συμπεριληφθούν όλα τα εδάφια πού άφορούσαν τό συγκεκριμένο θέμα. Στην αντίθετη περίπτωση θα έπρεπε ή Έκκλησία να πιστέψει ότι ή Πολιτεία, παρά τις υπάρχουσες κανονικές διατάξεις και τό καθεστώς πού υπήρχε άνέκαθεν, θεωρεί ότι είναι άρκετή γιά την άκύρωση του γάμου μόνο ή δικαστική απόφαση. Αυτό, όμως, δεν είναι δυνατόν ούτε ως υπόθεση, διότι ακόμα και μετά την δικαστική απόφαση τό μυστήριο τό όποιο έχει τελεσθεί δεν παύει να ύφίσταται.

Παρατηρεί, επίσης, ότι υπάρχει προσπάθεια εκ μέρους όρισμένων κύκλων,

¹¹ Νομοκανονικά έρηναι, ό.π., σσ. 117-118.

δυστυχῶς καὶ κάποιων λίγων νομικῶν, γιὰ τὸν παραμερισμὸ τοῦ βάρους καὶ τοῦ δεσμοῦ πού προσδίδουν τὰ μυστήρια. Αὐτὰ εἶναι, ὅμως, ὑποκειμενικὲς ἐπιθυμίες κάποιων οἱ ὅποιοι θεωροῦν τὸν γάμο ἐμπόδιο γιὰ μία νεωτεριστικὴ κοινωνία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ Πολιτεία παρουσιάζεται νά ἀντιφάσκει γιατί ἔχει τὴν ἀξίωση νά ἀκυρωθεῖ πνευματικὰ ἕνας γάμος ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχὴ μετὰ τὴν ἀμετάκλητη ἀπόφαση τοῦ δικαστηρίου. Για τὸν δὲ ἄκυρο γάμο σιωπᾶ, ἀφοῦ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσι προέκειται γιὰ ἕναν γάμο πού ἔχει τελεσθεῖ με ἱερολογία, ὅπως καὶ ὁ ἔγκυρος γάμος, καὶ ἔχοντας ὅλα τὰ στοιχεῖα πού τὸν καθιστοῦν τέτοιο¹².

Στὴν συνέχεια, διατυπώνεται ἡ ἄποψη ὅτι, ἂν τύχει νά ἐπικρατήσει μία τέτοια ἀντίληψη, τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι νά προσκρούσει στό δόγμα τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Θρησκείας γύρω ἀπὸ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου, γιατί κατὰ τὴν δογματικὴ διδασκαλία ἡ τελείωσι τοῦ μυστηρίου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν Θεία Χάρι, πού ἐπιφοιτεῖ παρέχοντας τὰ πνευματικὰ χαρίσματα. Τὰ μυστήρια, τονίζει ὁ Δωρόθεος, ἀπατεῖται νά περιλαμβάνουν τοὺς κάτωθι οὐσιώδεις ὅρους:

1. Θεία σύστασι
2. Αἰσθητὰ σημεῖα
3. Μεταδιδομένη χάρι
4. Κανονικὸ λειτουργιὸ
5. Κανονικὴ τέλεσι μυστηρίου

Τὴν δύναμι τῆς Θείας Χάριτος τὴν ἔχουν οἱ τελετῆς οἱ ὅποιες ἔχουν συσταθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ τελειώνονται ἀπὸ Αὐτόν, διηλαδὴ ἀπὸ τὰ μυστήρια, τῶν ὁποίων οἱ λειτουργοὶ εἶναι ἀπλὰ ὄργανα, μέσφ τῶν ὁποίων παρέχεται ἡ Θεία Χάρις. Ἐπομένως, τὸ μυστήριον τοῦ γάμου εἶναι μία τελετὴ μέσφ τῆς ὁποίας μεταδίδεται ἡ Θεία Χάρις καὶ ἡ τελείωσι αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου προϋποθέτει τοὺς παραπάνω ὅρους¹³.

Κατόπιν ὅλων τῶν προαναφερθέντων εἶναι εὐνόητο ὅτι ὁ γάμος πού ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι σ' αὐτὸν ὑπάρχει ἀνατρεπτικὸ κώλυμα καὶ ἀκυρώθηκε ἀπὸ τὸ δικαστήριον ὡς σχέσι ἀστικού δικαίου, παραμένει ὡς μυστήριον ἁθικτος, ἀκέραιος καὶ ἐνεργός. Ἡ δικαστικὴ ἀπόφασι πού ἀκυρώνει τὸν γάμο ὡς πολιτικὸ συνάλλαγμα, ἀναφέρεται μόνο στὴν σχέσι ἀστικού δικαίου καὶ ὡς πολιτικὴ διάταξι, ἀλλὰ μὲ κανέναν τρόπο δὲν μπορεῖ νά ἀναφέρεται καὶ στὸν δεσμὸ

¹² *Νομοκανονικαὶ ἔρεινα*, ὁ.π., σσ. 118-119.

¹³ *Νομοκανονικαὶ ἔρεινα*, ὁ.π., σσ. 119-120.

που έχει συναφθεί μέσω της κανονικής ιερολογίας και της άγιαστικής Θείας Χάριτος, ή όποια έχει παρασχεθεί από αυτήν. Έπομένως, ή παραδοχή του έναντίου αντίκειται προς τὸ δόγμα και περιπίπτει σὲ βλασφημία. Ἀποτέλεσμα δὲ μᾶς τέτοιας παραδοχῆς εἶναι ὁ κλονισμὸς τῆς πίστεως τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ, ἡ ἀνατροπὴ ἐκείνων τὰ όποια πιστεύουμε σὲ σχέση με τὰ ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐνεργούμενα και τελούμενα και ὁ σχηματισμὸς μᾶς διαφορητικῆς και ἀντίθετης πεποιθήσεως στὸν λαό, ὅτι, δηλαδή, ἐκείνα τὰ όποια ἡ Ἐκκλησία διδάσκει και πιστεύει εἶναι ἀπλῶς ἐφευρήματα και ἐπινοήσεις¹⁴.

Στο τέλος αὐτῆς τῆς κρίσιμης μελέτης ὁ Δωρόθεος συνοψίζει τὰ ἑξῆς:

1. Για τὴν ἀκύρωση τοῦ παράνομου γάμου ἀπαιτεῖται ἐκ τῶν προτέρων ἡ ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως και γιὰ τὴν λύση του ἀπαιτεῖται, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν δικαστικὴ ἀπόφαση, και ἀπόφαση τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἀπὸ μόνη της ἡ δικαστικὴ ἀπόφαση δὲν λύνει οὔτε ἀκυρώνει τὸ μυστήριον.

2. Ἐκεῖνοι οἱ όποιοι δὲν γνωρίζουν τὴν Θεολογία θὰ μποροῦσαν νά ἰσχυρισθῶν ὅτι ἡ λύση τοῦ γάμου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν τρόπο με τὸν όποιο θεωρεῖ ἡ κάθε Ἐκκλησία τὸν γάμο, ἰδιαιτέρως ἡ Δυτικὴ. Ὅμως, πρέπει νά γνωρίζουν ὅτι τόσο ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὅσο και ἡ Δυτικὴ θεωροῦν τὸν γάμο μυστήριον διατεταγμένο ἀπὸ τὸν Θεὸ και τελειούμενο ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα μέσω τῆς παρουσίας τοῦ κανονικοῦ λειτουργοῦ. Μάλιστα, στό σημείο αὐτὸ δὲν ὑπάρχει καμία διαφορὰ μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν.

3. Ἡ μὴ ἀναγραφὴ στὸν ἰσχύοντα μέχρι τὴν ἐκπόνηση αὐτῆς τῆς μελέτης νόμο περὶ κηρύξεως και πνευματικῶς ἀκύρου τοῦ παράνομου γάμου, δὲν ἔχει τὴν δυνατότητα νά ἀνατρέψει τὴν ἀδιάσειστη και ἀναμφισβήτητη ἀρχὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ όποια εἶναι ἀναγνωρισμένη ἀπὸ τὴν δογματικὴ διδασκαλία της, ἀλλὰ και ἀπὸ τὸ δίκαιο. Ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο νομοθέτηση δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἐξουσία τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι δοτὴ σὲ τέτοιας ἀρμοδιότητος ζητήματα, οὔτε περιορίζεται ἀπὸ κανόνες δικαίου, διότι εἶναι ἐξουσία θεία, προερχομένη ἀπὸ τὸν Θεό. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ταμειοῦχος και ἀποκλειστικὸς διαχειριστὴς τῆς θείας ἐξουσίας και γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἐνεργεῖ ἀνεξαρτήτως όποιας ἄλλης Ἀρχῆς.

4. Ἐπειδὴ λόγῳ τοῦ ὑπάρχοντος συστήματος μεταξύ τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας και Πολιτείας χρειάζεται ὁ νομικὸς μανδύας γι' αὐτὲς τίς περιπτώσεις, ὁ Δωρόθεος συνιστᾶ νά συμπληρωθεῖ ὁ νόμος περὶ γάμου, ὅπως ἴσχυε πρὶν ἀπὸ τὴν προσθήκη τοῦ 1923.

¹⁴ Νομοκανονικὰ ἔρειναι, ὅ.π., σσ. 120-121.

5. Στήν πράξη αὐτὴ ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἔκδοσι ἀποφάσεως ἀπὸ μέρους τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς περὶ ἀκυρώσεως τοῦ παράνομου γάμου ὡς μυστηρίου, διότι ὁ ἕνας τέτοιος γάμος, ἂν καὶ ἄκυρος δικαστικῶς, ὑφίσταται ὡς μυστήριο καὶ, κατὰ συνέπεια, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἔκδοσι ἀδείας γάμου, σὲ περίπτωσι πού πρόκειται νὰ συναφθεῖ ἕνας ἄλλος γάμος¹⁵.

Τὸ ζήτημα τοῦ γάμου ἀπασχόλησε σὲ μεγάλη ἔκτασι τὸν Δωρόθεο, γι' αὐτὸν τὸν λόγο στήν ἴδια ἔκδοσι ὑπάρχουν ἄλλες δύο παρεμφερεῖς μελέτες: *Ἐπὶ τῶν κωλυμάτων τοῦ γάμου καὶ Τίς ὁ ἀρμόδιος πρὸς λύσιν τοῦ γάμου Ἀρχιερεὺς*; Στήν πρώτη μελέτη ὁ Δωρόθεος ἀναφέρεται λεπτομερῶς στὰ εἶδη τῶν κωλυμάτων τοῦ γάμου καὶ στήν ἀκύρωσί του λόγῳ αὐτῶν, διαμαρτυρόμενος γιὰ τὴν ἀναρμόδια, τόσο ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν Ἱερῶν κανόνων ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν νομικὴ ἀποψη, ἀπόφασι τῆς Πολιτείας ὡς πρὸς τὰ κωλύματα τοῦ γάμου¹⁶.

Ἡ τρίτη περὶ τοῦ γάμου μελέτη πού συμπεριλαμβάνεται σ' αὐτὴν τὴν ἔκδοσι εἶναι ἕνα ἔγγραφο τῆς 25ης Ἰουνίου τοῦ 1939, μέσῳ τοῦ ὁποίου ὁ Δωρόθεος ἀπάντησε στό ἐρώτημα γιὰ τὸ ποῖος Ἀρχιερεὺς εἶναι ἀρμόδιος γιὰ τὴν λύσι τοῦ γάμου, πού εἶχε τεθεῖ ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο. Ὁ Δωρόθεος, μὲ τὴν γνώριμη μέθοδό του καὶ μὲ πλήρη ἱστορικὴ, δογματικὴ καὶ νομικὴ τεκμηρίωσι καταλήγει στήν διατύπωσι ὅτι, ὅταν ὁ νόμος ὀρίζει τὴν ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχή, ἐννοεῖ τὸν Ἱεράρχη τοῦ τόπου κατοικίας ἐκείνου πού αἰτεῖται τὴν λύσι τοῦ γάμου. Ὁ συγκεκριμένος Ἱεράρχης εἶναι ὁ ἀρμόδιος νὰ λύσι πνευματικῶς τὸν γάμο¹⁷.

Οἱ θέσεις τοῦ Δωροθέου Κοτταρᾶ σήμερα μπορεῖ νὰ φαίνονται νομικά καὶ πολιτισμικά ξεπερασμένες, διασώζουν ὅμως τὸν μυστηριακὸ χαρακτῆρα τοῦ γάμου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐπαναβιωθεῖ στήν ἐκκλησιαστικὴ μας πραγματικότητα.

¹⁵ *Νομοκανονικαὶ ἔρευναι*, ὅ.π., σσ. 123-124.

¹⁶ *Νομοκανονικαὶ ἔρευναι*, ὅ.π., σσ. 125-130.

¹⁷ *Νομοκανονικαὶ ἔρευναι*, ὅ.π., σσ. 131-137.

π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ
ΜΑΣΤΕΡ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ - ΠΟΙΗΤΗΣ
ΓΕΝΙΚΟΣ ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ Ι. Μ. ΖΑΚΥΝΘΟΥ

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΝΥΠΑΡΞΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΚΑΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ

ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΟΣ

1. Ἡ σχέση Χριστιανῶν καί Μουσουλμάνων μέσα ἀπό: α) Τό κείμενο τοῦ Ἰωάννη Δαμασκηνοῦ, *Περί Αἱρέσεων*¹, στό τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ ὁποῖου πραγματεύεται τό Ἰσλάμ (κεφ. 100), τήν *Θρησκεία τῶν Ἰσλαμιτῶν*, β) τήν ἀφήγηση τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα² γιά τήν ἐπίσκεψή του στήν Κωνσταντινούπολη, γ) τό διήγημα τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη, *Ὁ Ξεπεσμένος Δερβίσης*³ καί δ) τό διήγημα τοῦ Φώτη Κόντογλου, *Ὁ καπετάν-Στέλιος κι ὁ Βασίφ-εφέντης*⁴.
2. Ἡ στάση τοῦ κάθε κειμένου ἀπέναντι στήν ἄλλη πίστι. Συνοπτικά ἐπισημαίνονται θεολογικές «ἀρχές», πεποιθήσεις πού φανερώνει τό καθένα, σημεῖα σύγκλισης ἢ ἀπόκλισης, ἐπιχειρήματα πού προβάλλει.
3. Ἡ στάση τοῦ κάθε κειμένου σέ συσχετισμό μέ τίς διάφορες θεολογικές ὀρθόδοξες τάσεις, οἱ ὁποῖες ἔχουν ὑπάρξει ἔναντι τοῦ Ἰσλάμ μέσα στήν ἱστορία, μέσα ἀπό τό μελέτημα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Τιράνων καί πάσης Ἀλβανίας Ἀναστασίου Γιαννουλάτου, *«Ὁ διάλογος μέ τό Ἰσλάμ ἀπό ὀρθόδοξη ἄποψη»*. Ἐν καί κατά πόσο τό πνεῦμα ἢ ἡ ἐπιχειρηματολογία καθενός ἀπό τά ὡς ἄνω τέσσερα κείμενα βρίσκεται σέ ἀντιστοιχία (ἢ σέ ἐγγύτητα) πρὸς τό πνεῦμα καί τήν ἐπιχειρηματολογία διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, οἱ ὁποῖοι κατά καιρούς ἀσχολήθηκαν μέ τό Ἰσλάμ.

¹ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, *PG* 94, 765A.

² Ἱμπν Μπαττούτα, *Ταξίδια στήν Ἀσία καί τήν Ἀφρική 1325-1354*, εἰσαγωγή-μετάφραση-σημειώσεις: Σίσσυ Σιαφάκα, ἐκδ. Στοχαστής 2005, σσ. 136-144.

³ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη, *Ὁ ξεπεσμένος Δερβίσης*, ἐκδ. Μυθονία, Θεσσαλονίκη 2004.

⁴ Φώτη Κόντογλου, *Τό Αἶβαλί ἢ πατρίδα μου*, Ἐκδοτικός Οἶκος «Ἀστήρ» (7η ἔκδοσι), Ἀθῆναι 1995, σσ. 118-124 [τό διήγημα: «Ὁ καπετάν-Στέλιος κι ὁ Βασίφ-εφέντης»].

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ σύγχρονη παραδοξότητα ἢ καί ραγδαιότητα τῆς συνάντησης τῶν λαῶν καί τῶν πολιτισμῶν τους, ἡ διαδικτύωση τῶν προσώπων καί τῶν ἀπρόσωπων καταστάσεών τους, ἀλλά καί ἡ διάθεση (ἢ –ἐνίοτε– ἀπόταξη, ἀνάλογα ἀπό ποιά πλευρά βλέπει κανεῖς τά πράγματα) ὄσμωσης μεταξύ τῶν ἑτεροτήτων, ἀναδεικνύουν τό πρόβλημα τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν διαφορῶν θρησκευιῶν, ἐν προκειμένῳ μάλιστα μεταξύ τοῦ Χριστιανισμοῦ καί τοῦ Ἰσλάμ.

Ἦδη στόν αἰῶνα μας –κληρονόμια τοῦτο καί τῶν προγενέστερων αἰῶνων, μάλιστα δέ τῆς πάλαι ποτέ ὀθωμανικῆς ἐπικυριαρχίας ἐπί τῆς Ρωμοσύνης– οἱ Χριστιανοί συγγνωτίζοντα μέ τούς Ἄλλους τοῦ Ἰσλάμ, καί τοῦτο ἐπιφέρει πολλά καί διάφορα προβλήματα στήν καθημερινότητα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, τά ὅποια –οὔτως ἢ ἄλλως– τίθενται κατά καιροῦς ἐντός τοῦ πλαισίου τοῦ διαλόγου μέ τό Ἰσλάμ, ὁ ὁποῖος διεξάγεται ὑπό τήν πρωτοκαθεδρία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀπό πλευρᾶς Ὁρθοδόξων.

Στήν ἀνά χειρᾶς ἐργασία μας, θά γίνει προσπάθεια ἀνάδειξης σημείων καί στοιχείων τῆς συνάντησης τῶν δύο αὐτῶν πίστεων στήν διαχρονία τῶν σχέσεων Χριστιανῶν καί Μουσουλμάνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Κείμενο ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκينوῦ

Τό κείμενο τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκينوῦ, τό ὅποιο πρῶτο μεταχειρίζομαστε γιά τήν ψαύση τῶν σχέσεων Χριστιανῶν καί Ἰσλάμ, ἐντάσσεται στό πλαίσιο τῆς στάσης τῶν Βυζαντινῶν ἀπέναντι στούς Μουσουλμάνους. Κατ’ αὐτή τήν πρώτη φάση τῆς συνύπαρξης καί τοῦ διαλόγου, ὁ ὁποῖος ἐκ τῶν πραγμάτων ἄρχισε νά ἀναπτύσσεται, οἱ Χριστιανοί ἀντιμετωπίζουν μέ σκωπτικό ἢ καί ὑποτιμητικό τρόπο τήν νεοφανῆ διδασκαλία. Ὁ Δαμασκινός μάλιστα, ἀναφερόμενος σέ αὐτήν, γράφει χαρακτηριστικά: *«Τινά δέ συντάγματα ἐν τῇ παρ’ αὐτοῦ βίβλῳ χαράξας γέλωτος ἄξια το σέβας αὐτοῖς οὔτω παραδίδωσι»*. Τήν χαρακτηρίζει, ἐξάλλου, *«λαοπλανῆ θρησκείαν τῶν Ἰσμαηλιτῶν»* καί *«πρόδρομον τοῦ Ἀντιχρίστου»*.

Γενικῶς, ὁ ἐκκλησιαστικός πατέρας, στό κείμενό του, συνοψίζει πῶς προῆλθε τό Ἰσλάμ, τά κεντρικά σημεία τῆς διδασκαλίας του, στοχεύοντας μάλιστα στίς ἀποκλίσεις ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστό, ὁ ὁποῖος κατ’ αὐτήν εἶναι κτιστός Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ὄχι ἄκτιστος, ὅπως πιστεύουν οἱ Χριστιανοί. Στό κείμενο τοῦτο δέν γίνεται προσπάθεια ἀναίρεσης τῶν νέων αὐτῶν πιστευμάτων ἢ ἀντιπαράθεσης μέ τήν ἄλλη θρησκεία, ἐπειδή ἀπευθύνεται σέ χριστιανικό κοινό, τό

όποιο έχει ήδη έμπεδώσει, δίχως περαιτέρω άμφισβητήσεις, τήν πεποίθησή του.

Άπλως ό Δαμασκινός λέγει εύθαρσώς ότι τό Ίσλάμ έτοιμάζει τόν δρόμο του Άντιχρίστου. Τούτη ή έκτίμηση δέν άποτελεί μιά κάποια ύποτιμητική έκφραση εναντίον του Άλλου, αλλά μιά ξεκάθαρη θεολογική θεώρηση. Η έκφραση αυτή παραπέμπει εύθές στήν παραδεδομένη παραδοχή τής Παλαιάς Διαθήκης περί τής «δαμονίας» όλων των έθνικων θεων⁵. Χρειάζεται πάντως έδώ νά επισημανθεί ότι ή αύστηρή αυτή εκτίμηση άφορά σέ αυτά καθ'αυτά τά έξωχριστιανικά πιστεύματα καί μόνον· όχι στους ανθρώπους, οί όποιοι τά πρεσβεύουν.

Κατά τήν έποχή του χριστιανικού Βυζαντίου, πλῆθος ἦταν οί θεολογικές πραγματείες, οί όποιες παρήχθησαν ένόψει της ισλαμικής όρμης για έξάπλωση, άν καί κατ' άρχήν θεωρήθηκε άνάξια προσοχής καί γελοία υπόθεση, όπως διαπιστώθηκε ήδη μέσα άπό τό έν λόγω κείμενο του Δαμασκινου⁶.

Σέ μιά δεύτερη φάση τής συνύπαρξης, δηλαδή άπό τά μέσα του 9ου έως τά μέσα του 14ου αιώνα, ή Κωνσταντινούπολη άποτελέσε τό κέντρο τής θεολογικής αντιμετώπισης του Ίσλάμ. Δεδομένου ότι, σύν τῷ χρόνῳ, άναδεικνυόταν ως άπειλή για τήν αυτοκρατορία, ή αντιμετώπιση υπῆρξε σκληρότερη, σέ θεολογικό επίπεδο. Ξεχωρίζουν τά κείμενα του Σαμωνά Γάζης, του Εϋθυμίου Ζιγαβνου, του Νικίτα Χωνιάτη, του Βαρθολομαίου του Έδεσπνου καί λοιπών⁷.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Κείμενο Ίμπν Μπαττούτα

Ο Ίμπν Μπαττούτα, Μαροκινός περιηγητής του ΙΔ΄ αιώνα⁸, στό βιβλίο του

⁵ Ψαλμ. 95, 5.

⁶ Βλ. σχετικά, Αρχιεπισκόπου Τιράνων καί πάσης Άλβανίας Άναστασίου Γιαννουλάτου, *Παγκοσμότητα καί Όρθοδοξία*, έκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2000, σ. 140 έξ.

⁷ Βλ. ό.π., σ. 142. Προβλ. Β. Άδραχτά, «Οί επιστημονολογικές προκειμένες τής συνάντησης Όρθοδοξίας καί Ίσλάμ», στό: Βασιλείου Άδραχτά - Άγγέλου Βαλλιανάτου - Σωτηρίου Δεσπότη, *Η Όρθοδοξία στον 20ό αιώνα*, έκδ. Έλληνικό Άνωκτό Πανεπιστήμιο, τ. 3 (*Ο Διάλογος τής Όρθοδοξίας με Δύση καί Ανατολή*), σσ. 164-166.

⁸ Για τόν Ίμπν Μπαττούτα (1304-1377), βλ. συνοπτική άποτίμηση, στό Έλένης Κονδύλη-Μπασούκου, *Εισαγωγή στή Λογοτεχνία των Άράβων*, 5η έκδ. Έλληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σ. 323-326. «Ο Άμπού Άμπνταλλάχ Μωχάμεντ Ίμπν Ίμπραχίμ, γνωστός με τό οικογενειακό του όνομα Ίμπν Μπαττούτα, ξεκίνησε σέ ηλικία εικοσιενός ετών άπό τήν γενέθλια πόλη του, τήν Ταγγέρη για τό προσκύνημα στή Μέκκα. Τό ταξίδι του όμως δέν σταμάτησε εκεί. Για τά έπόμενα είκοσι πέντε χρόνια επισκέφθηκε τήν Αίγυπτο, τήν Συρία, τό Ιράκ, τήν Μικρά Άσία, τήν Κωνσταντινούπολη, τίς περιοχές του Μεγάλου Χάν των Μογγόλων, τήν Ίνδία. Ο σουλτάνος του Δελχί τόν έστειλε σάν πρεσβευτή του στήν Κίνα. Τό 1349 διέφυγε τόν θάνατο άπό τήν πανούκλα στή Συρία, καί έφθασε μέχρι τήν Ανδαλουσία, καί κατόπιν επισκέφθηκε τήν Χώρα των Μαύρων, στον Νίγηρα

«*Ταξίδια στην Ασία και την Αφρική 1325-1354*», και μάλιστα στο υπό εξέταση απόσπασμα, διασώζει πολύ χρήσιμες πληροφορίες για την συνύπαρξη Χριστιανών και Μουσουλμάνων στην Κωνσταντινούπολη, κατά την ευαίσθητη αυτήν εποχή. Παρότι πρόκειται για έναν αλλόπιστο, ως ξένος είναι φιλοξενούμενος του αυτοκράτορα, απολαμβάνοντας μάλιστα πολλής τιμής και ιδιαίτερης προστασίας. Στο κείμενο δέν γίνονται θεολογικές αναφορές, εκτός από την αναφορά στον Ίησού και τον χαρακτηρισμό του ως «*ψευτο-Ίησού*», σέ σχέση με τον Σταυρό του, δεδομένου ότι, κατά τους Μουσουλμάνους, ο Ίησούς ανελήφθη στους ουρανούς και κάποιος άλλος πήρε την θέση του επί του ξύλου του Σταυρού.

Η τιμή στον αλλόπιστο φιλοξενούμενο εξαιρείται πολύ περισσότερο, όταν ο πατέρας του αυτοκράτορα (πρώην αυτοκράτορας και νύν μοναχός) πληροφορείται ότι ο επισκέπτης βρίσκεται στην Πόλη, προερχόμενος από τους Αγίους Τόπους. Λέγει, πλημμυρισμένος από θαυμασμό: «*(...)σφίγγω τό χέρι πού μπήκε στην Ιερουσαλήμ και τό πόδι πού περπάτησε μέσα στο Ναό του Βράχου και τή μεγάλη εκκλησία του Ιεροῦ Βράχου και τῆς Βηθλεέμ*». Ο ίδιος ο Μπαττούτα καταπλήσεται για την τιμή που του επιφυλάσσεται, επειδή –άν και άλλης πίστης– έχει διαβεί την Ιερουσαλήμ. Έδω βεβαίως χρειάζεται πάντως να σημειωθεί ότι η άνωτέρω άβροφροσύνη και ο σεβασμός, ούδόλως δηλοϊ προσχώρηση στην πίστη του Άλλου. Ένω τιμάται ο Σαρακηνός περιηγητής, επειδή έχει επισκεφθεί τά χριστιανικά προσκυνήματα, έντός όλίγου δέν του παραχωρείται τό δικαίωμα νά εισέλθει στην εκκλησία, αφού δέν θά ἦταν διατεθειμένος νά προσκυνήσει τόν Σταυρό, ὅπως συνηθίζοταν⁹.

Γενικῶς, από την διήγηση του Μπαττούτα, φαίνεται καθαρά ή ίκανοποίησή του από την γνωριμία με την καθημερινή ζωή και τά ιερά καθιδρύματα τῶν Χριστιανῶν τῆς Κωνσταντινούπολης.

Κατά τόν κρίσιμο αἰῶνα από τά μέσα του 14ου αἰῶνα ἕως τήν Άλωση τῆς

ποταμιό, πού ρημιζόταν για τόν άμύηπτο πλοῦτο της. Εἶναι ὁ μοναδικός περιηγητής του Μεσαίωνα πού επισκέφθηκε τίς χώρες ὄλων των μουσουλμάνων άρχηγῶν του τότε γνωστοῦ κόσμου, ἕνα ταξίδι 75.000 περίπου μιλίων. Ο Ίμπν Μπαττούτα διηγήθηκε τήν θαυμαστή ἱστορία τῶν ταξιδιῶν του στόν γραμματέα του σουλτάνου τῆς Φέζ, πού και διασώθηκε ὡς τίς μέρες μας. Ο άναγνώστης τῆς σειράς τῶν "Ανακαλύψεων" ἔχει τήν εὐκαιρία νά ἔρθει σέ ἐπαφή ὄχι μόνο μέ ἕνα πρωτοπόρο ταξιδευτή του μεσαιωνικοῦ κόσμου, αλλά και μέ ἕναν ἑξαιρετο άφηγητή πού ἔχει πάρει από καιρό τί θέση του στην άραβική και παγκόσμια φιλολογία». [Απόσπασμα από τήν εισαγωγή τῆς μεταφράστριας Σίσσυς Σιαφάκα, στό βιβλίο του *Ταξίδια στην Ασία και την Αφρική 1325-1354*, εκδ. Στοχαστίς 2005].

⁹ Πρβλ. Θανάση Ν. Παπαθανασίου, «Χριστιανισμός και Ίσλάμ. Όψεις τῆς πρώτης συνάντησής τους», Περιοδικό *Έξοδος στην Κοινωνία και τή Ζωή*, τ. 8 (12) [1992] 30.

Πόλης (τρίτη φάση τῶν ἰσλαμοχριστιανικῶν σχέσεων, κατά τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀναστάσιο Γιαννουλάτο), οἱ ἀντιπαραθέσεις ἔχουν μειωθεῖ αἰσθητά, μάλιστα δέ, σέ ἐπίπεδο καθημερινότητας, ἔχουν διαμορφωθεῖ σχετικῶς καλές σχέσεις μεταξύ τῶν ἀνθρώπων τῶν δύο θρησκευμάτων, ὅπως διαπιστώνεται στό ἐν λόγω περιγηνητικό κείμενο. Σέ θεολογικό ἐπίπεδο, σπουδαῖοι θεολόγοι (ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καί Ἰωσήφ Βρυνένιος) καί αὐτοκράτορες (Ἰωάννης Στ΄ Καντακουζηνός, Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος) ἔχουν ἀναπτύξει τόν διάλογο, τόν ὁποῖον μάλιστα ἐπιζητοῦν, διότι θεωροῦν ὅτι, μέσῳ αὐτοῦ, θά προσεγγίσουν περισσότερο τούς πιστούς τοῦ Ἰσλάμ καί θά κατορθώσουν ἐνδεχομένως νά τούς μεταπεισούν, ὀδηγώντας τους στήν ἀλήθεια τῆς χριστιανικῆς πεποιθήσεως.

Μιά πρώτη ἀνάγνωση τοῦ Ἰσλάμ ἀπό πλευρᾶς βυζαντινῶν θεολόγων αὐτῆς τῆς ἐποχῆς βλέπει τόν Μωάμεθ ὡς Ἀντίχριστο, θεώρηση πού ἐγκαταλείπεται ἀργότερα. Τότε ἡ διαλεκτική ἀφορᾷ σέ σύγκριση ἀφενός μὲν τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ καί τοῦ Μωάμεθ, ὕστερα δέ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τοῦ Κορανίου, ἀναδεικνύοντας τήν ὀπισθοδρομικότητα τῆς μουσουλμανικῆς ἐκδοχῆς τῶν πραγμάτων, ὅπως π.χ. τήν περί οἰκογενειακοῦ δικαίου ἡ «*ἱεροῦ πολέμου*» διδασκαλία¹⁰. Σύν τῷ χρόνῳ ὅμως ὁ χριστιανο-ἰσλαμικός διάλογος ἀποκτᾷ σοβαρότητα, ὅπως τόν συναντᾶμε στά κείμενα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ὁ ὁποῖος, ἐμμένοντας στίς δικές του πεποιθήσεις, ἐπιθυμεῖ νά πείσει τούς συνομιλητές του, ἐκκινώντας ἀπό τά ὅσα κοινά στοιχεῖα μεταξύ τῶν δύο πίστεων¹¹. Ἐκεῖνο πού πρυτανεῦει στήν διαλεκτική μέθοδο τοῦ Παλαμᾶ εἶναι ἡ διαλλακτικότητα, ἡ μετριοπάθεια καί ἡ συλλογιστική ἐπιχειρηματολογία¹², παρὰ τό γεγονός ὅτι ὁ ἴδιος βιώνει τήν καθημερινότητά του σέ ἄσχημες συνθηκες ὡς αἰχμάλωτος τῶν Τούρκων. Τοῦτο ὅμως ὑποκρύπτει καί κάτι ἐξόχως σημαντικό: Ἡ διαθρησκευτικότητα ἀναπτύσσεται ὑπό ἄνιστους ὅρους, οἱ δέ Ὀρθόδοξοι βρίσκονται σέ ἄκρως μειονεκτική θέση. Ἡ ἐπικυριαρχία τοῦ Ἰσλάμ εἶναι καλπάζουσα, τό δέ Βυζάντιο φυλλορροεῖ καί γρήγορα μαραίνεται¹³.

¹⁰ Βλ. Σχετικά στό Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου, ὁ.π., σσ. 143-145.

¹¹ Βλ. ὁ.π., σ. 146.

¹² Βλ. Β. Ἀδραχτᾶ, ὁ.π., σ. 167.

¹³ Βλ. ὁ.π., σ. 168.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄ Κείμενο Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη

Μετά τήν Ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπό τά μέσα τοῦ 15ου αἰώνα μέχρι τά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα, εἶναι –σύμφωνα μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀναστάσιο Γιαννουλάτο– ἡ περίοδος κατά τήν ὁποίαν σταμάτησε ὁ διάλογος Ὁρθοδοξίας καί Ἰσλάμ καί τήν θέση του πῆρε γιά μέν τούς Ὁρθοδόξους ἡ σιωπή καί ἡ ἀντίσταση, γιά δέ τούς Μουσουλμάνους ὁ μονόλογος τοῦ ἐπικυρίαρχου¹⁴. Βεβαίως, σέ ὅλες αὐτές τίς περιπτώσεις ὁ διάλογος δέν ἔπαυε· συνεχίζόταν μέ μίαν ἀξιοπρόσεκτη ἰδιουτυπία: Ἐπειδή ἀκριβῶς ὁ πραγματικός διάλογος προϋποθέτει ἀλληλοσεβασμό, ἐλευθερία καί ἰσοτιμία¹⁵, πρυτανεῦει ἐδῶ ἡ «συνομιλία» διά τοῦ μαρτυρίου, τοῦ μονολόγου ἢ τῆς σιωπῆς τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς ἐν ἀναμονῇ τῆς Μεγάλης Κυριακῆς τῆς Ἀνάστασης. Ἐπί τέσσερις ὁλόκληρους αἰῶνες δοκιμάσθηκε ἡ ὑπομονή, ἄνθισε τό αἷμα πλήθους Ρωμῶν κι ἐμφανίσθηκαν εἴτε οἱ Νεομάρτυρες, εἴτε οἱ «Κρυπτοχριστιανοί», ὡς συνέπεια τῆς φρονταμενταλιστικῆς, ἐξισλαμιστικῆς καί ἄκρως φανατικῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐπικυρίαρχων Ὁθωμανῶν¹⁶.

Βρισκόμαστε ἤδη στά 1896, ἔχει τότε ὀλοκληρωθεῖ ἡ μακρά ἐποχή τῆς Ὁθωμανικῆς Κυριαρχίας στήν Ἑλλάδα καί ὁ Παπαδιαμάντης γράφει γιά τήν περίπτωση ἑνός «Ξεπεσμένου δερβίση», τοῦ ὁποίου τό ὄνομα δέν ἀναφέρεται καί στό διήγημα. Γιά τήν κοινωνία τῆς Ἀθήνας, ὅπου βρέθηκε νά κυκλοφορεῖ αὐτός ὁ ἀλλόθρησκος θρησκευτικός λειτουργός, δέν ἔχει σημασία ποιός εἶναι καί σέ τί πιστεύει, ἀλλά ἀντιμετωπίζεται ὡς ἕνας ἐμπερίστατος συνάνθρωπος, ὁ ὁποῖος χρίζει στοργῆς καί βοήθειας, μέσα σ’ ἕνα περιβάλλον χριστιανικό.

Στό διήγημα δέν ἔχουμε θρησκευτικές ἀναφορές. Πρόκειται γιά ἕνα λογοτέχνημα, ἀπό τήν γνωστή καί πολυαγαπημένη γραφίδα τοῦ Μεγαλέξανδρου τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων, ὅπου ἀποτυπώνονται ἀκτινογραφούμενες οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις, δίχως τούς ὁποίους θρησκευτικούς παραγκωνισμούς ἢ καί ἐνδεχόμενους παροξυσμούς μιᾶς εὐσεβοφάνειας. Ἐκεῖνο τό ὅποιο θριαμβεῦει ἐδῶ εἶναι ἡ Ἀγάπη, ὅπως ἄλλωστε ὑπαγορεύεται ἀπό τήν χριστιανική πίστη, μιᾶ πίστη ἡ ὁποία ἀγκαλιάζει τόν κάθε Ἄλλον, τόν Διαφορετικό, τόν Ξένο, τόν Ἐμπερίστατο μέ κάθε ἔννοια. Ὁ Ρωμῖός κρύβει τόν πέννητα καί πλά-

¹⁴ Βλ. σχετικά, *Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου*, ὁ.π., σ. 152.

¹⁵ Βλ. ὁ.π., σ. 164.

¹⁶ Βλ. ὁ.π., σ. 153 ἐξ.

νητα Δερβίση στό βάθος μιᾶς σήραγγας, καθώς ἄλλοτε ὁ Ἰωσήφ ὁ ἀπό Ἄρι-
μαθαίας ἕναν ἄλλον Ξένο καί Πλάνητα¹⁷.

Οὐδόλως ἀγγίζεται ἢ ἐξετάζεται τό θέμα τῆς πίστεως αὐτοῦ τοῦ Ἄλλου,
ὅπως συνέβη στὴν πρώτη περίπτωση τῆς ἐργασίας μας (κεῖμενο ἀγίου Ἰωάν-
νου τοῦ Δαμασκνοῦ), μίτε θίγονται ζητήματα περὶ τοῦ ποιός καί πῶς μπορεῖ
νά σωθεῖ, ὅπως θά διαγνώσουμε στό διήγημα τοῦ Κόντογλου πού ἔπεται, ἀλλά
ἀσχολεῖται μέ τὴν θέση πού τοῦ ἀρμόζει ὡς ἀνθρώπου ἀνάμεσα σέ συνανθρώ-
πους του, δίχως νά προαπαιτεῖται κάποια ἀρμόδια ἐτικέτα ἢ ἡ ὁποιαδήποτε
ὁμολογία πίστεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄ Κείμενο Φῶτη Κόντογλου

Τό διήγημα «*Ὁ Καπετάν-Στέλιος καί ὁ Βασίφ-Εφέντης*» ἔχει γραφεῖ στίς
ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα καί ὁ συγγραφέας του, ὁ πολὺς λογοτέχνης καί ἀγογράφος
Φῶτης Κόντογλου, ἔχει ἤδη ἀφομοιώσει ὅλη τὴν ἱστορική διαδρομὴ τῶν σχέσεων
τῶν δύο θρησκειῶν. Αὐτές οἱ σχέσεις ἀναφαίνονται στό προκειμένο λογοτέχνημα
ἰδιαίτερα φιλικές ἕως θερμές. Μεταξὺ τῶν δύο φίλων, τοὺς ὁποίους διαφοροποιεῖ
μόνον ἡ πίστη, ἐπικρατεῖ σεβασμὸς τῶν προσωποποιήτων καί τίποτε δέν εἶναι
δυνατὸν νά διαπαράξει τὴν φιλία τους, τὴν ἐδραιωμένη σέ στέρρα θεμέλια.

Μέσα στό κείμενο διαπιστώνουμε βεβαίως ἕναν βασικὸ προβληματισμὸ γιὰ
τό θέμα τῆς ἄλλης πίστεως τοῦ Βασίφ-Εφέντη, κάτι πού δέν διαγνώσθηκε στό
προηγούμενο παπαδιαμαντικὸ κείμενο, ὅμως ἐντέλει –δεδομένου μάλιστα τοῦ
αἰφνίδιου θανάτου του– τίθεται ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ Καπετάν-Στέλιου τό ζήτημα
τοῦ ποιός ἔχει παρηρσία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καί ποιός βρίσκει σωτηρία. Ἐκεῖνος,
ὁ ὁποῖος ἔχει μεταλάβει τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος, ὁ Τοῦρκος, ὁ Ρωμιός,
ἢ ἐκεῖνος πού ἔχει καλὴ ψυχὴ, ὅπως ὁ καλοκάγαθος Μουσουλμᾶνος φίλος, ὁ
ὁποῖος διέθετε ψυχὴ καλύτερη καί ἀπὸ τῶν Χριστιανῶν; Τό ἔργο τῆς σωτηρίας
τῆς ἀνθρωπότητας ἐκ μέρους τοῦ Χριστοῦ σέ ποιούς ἐντέλει ἀφορᾷ; Μόνον
στοὺς Χριστιανούς ἢ σέ ἀπαξάπαντες τοὺς ἀνθρώπους; Ἡ χριστουγεννιάτικη
καί συνάμα λυπητερὴ προσευχὴ τοῦ Καπετάν-Στέλιου εἶναι κρυστάλλινα ἀγα-
πητικὴ καί ξεκάθαρα θεολογική¹⁸, καταλήγει μάλιστα νά ἀποτελεῖ καί ἐπιμνη-

¹⁷ Βλ. Σχετικά: Στέλιου Παπαθανασίου, «Ὁ Ξεπεσμένος δερβίσης καί ὁ θρίαμβος τῆς ἑτερότητας», Ἡλεκτρονικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου: <http://www.pi-schools.gr/lessons/religious/syn.prosgiseis/thr.proseg/40.pdf> (ἀνάκτηση: 8.7.2022).

¹⁸ «Ἡμαρτὸν σοι, Κύριε, γιὰ ἕναν ἀλλόθρησκο νά τό πάρω τόσο βαριά, σά νά ἔτανε αἷμα μου, σά

μόσυνη δέσνη πρὸς τὸν Κύριο Χριστό, ὑπὲρ ἀναπαύσεως καὶ συγχωρήσεως τοῦ ἀλλόθρησκου φίλου του!

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄ Πρὸς ἕναν «διάλογο ζωῆς»

Στὴν σύγχρονη φάση τῶν σχέσεων Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων, σέ ἐπίπεδο θεολογικῆς διαθρησκειακότητος, ἐξέχουσα φυσιογνωμία ἀπὸ πλευρᾶς Ὁρθοδόξων εἶναι ὁ σημερινὸς Ἀρχιεπίσκοπος Τιράνων καὶ πάσης Ἀλβανίας Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος, διαπρεπὴς θρησκευτολόγος καὶ ἀναγνωρισμένος ἱεραπόστολος, ὁ ὁποῖος διακρίνεται γιὰ τὴν ἀνοικτότητα στὴν σκέψη καὶ τὴν στάση του ἐπὶ κομβικῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ἡ σύγχρονη ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, πολὺ περισσότερο ὅσον ἀφορᾷ στὶς χριστιανο-ισλαμικὲς σχέσεις.

Κατ' ἀρχὴν ὑποστηρίζει τὴν ἐπιθυμία καὶ ἀναγκαιότητα τῆς σύγχρονης ἐποχῆς γιὰ διάλογο, δεδομένου ὅτι ἡ μακραίωνη συμβίωση τοῦ ὀρθόδοξου καὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου δημιούργησε ἤδη ἀπὸ μόνῃ τῆς ἕναν «διάλογο ζωῆς»¹⁹. Ὡς ἐκ τούτου, ὁ ἴδιος στὰ κείμενά του κατορθώνει νὰ ἐπικαλεσθεῖ ἀπὸ τίς δύο θρησκείες κοινὲς στιγμὲς καὶ μνῆμες, οἱ ὁποῖες θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελέσουν σταθερὰ σημεῖα ἐκκίνησης γιὰ τὴν συνάντηση καὶ τὴν ἀναδιαπραγματεύσῃ τους. Ὁ Ἀβραάμ καὶ ὁ Ἰησοῦς εἶναι τὰ δύο πρόσωπα, διὰ τῶν ὁποίων μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ τὸ προσδοκώμενο²⁰. Αὐτὴ ἡ διαπιστωμένη καὶ ἐν πολλοῖς θαυμαστὴ ἀνοικτότητα τοῦ Γιαννουλάτου σέ καμιά περίπτωσι δὲν σημαίνει παραθεώρηση τῶν ἐκατέρωθεν διαφορῶν ἢ διαστάσεων. Ἀντίθετα, τίς μεταχειρίζεται ὡς στοιχεῖα ἀλληλοκατανόησης τῶν διαφορετικότητων καὶ ἰδιατεροτήτων τοῦ Ἄλλου²¹.

Βεβαίως, χρειάζεται νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀναστάσιος δροῦσε ἀνέκαθεν καὶ δρᾷ διαρκῶς στὸ πλαίσιο τοῦ Διαλόγου, ὁ ὁποῖος καλλιεργεῖται ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, κατὰ τὸν 20ὸ αἰῶνα, μέχρι καὶ τίς ἡμέρες μας. Ὁ πρωτοκορυφαῖος τῶν Ὁρθοδόξων, ὁ σημερινὸς Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης

νά ἴτανε ἀδερφός μου! Μὰ ἄραγε ὁ Χριστὸς ἦρθε σέ τοῦτον τὸν κόσμο μόνο γιὰ μᾶς τοὺς βαπτισμένους, καὶ δὲν ἦρθε γιὰ οὐλὸν τὸν κόσμο, γιὰ κάθε ἄνθρωπο πού ἔχει καλὴ ψυχὴ, τί Τοῦρκος, τί Ρωμὸς; Ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, ἀνάπαυσε καὶ συγχώρησε καὶ τὸν Βασίλ-ἐφέντη, πού εἶχε ψυχὴ πῶ καλὴ ἀπὸ μᾶς τοὺς χριστιανούς!» [Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ ἀκροτελεύτια παράγραφος τοῦ ἐν λόγῳ διηγήματος τοῦ Φ. Κόντογλου].

¹⁹ Βλ. *Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου*, ὁ.π., σ. 163.

²⁰ Βλ. *Β. Ἀδραχτᾶ*, ὁ.π., σ. 169.

²¹ Βλ. ὁ.π., σ. 170.

χης Βαρθολομαῖος Α΄, δέν παραλείπει σέ κάθε περίπτωση καί κυρίως στά διεθνή fora, ὅπου παρίσταται ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, νά τονίζει τήν ἀναγκαιότητα τοῦ διαλόγου μέ ὄλες τίς θρησκείες καί κυρίως μέ τό Ἰσλάμ²², ὑπό τά νεώτερα καί δυσσίωνα πλέον δεδομένα τῆς διεθνοῦς ἀκαταστασίας καί τῶν τρομοκρατικῶν φαινομένων (μέ «σμεῖο μηδέν» τήν 1η Σεπτεμβρίου 2001), τά ὅποια χρῆζουν ιδιαίτατης προσοχῆς στήν προσέγγιση καί τήν ἀντιμετώπισή τους²³.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ὅπως διαπιστώνεται ἐπαρκῶς ἀπό τά τέσσερα κείμενα, τά ὅποια ἀνωτέρω μεταχειρισθήκαμε ὡς πηγές, ἡ συνάντηση καί συνύπαρξη τῶν δύο θρησκειῶν, μέσα στούς αἰῶνες, δέν ἦταν πάντα ἐναντιότητα καί πολεμική. Ὑπῆρξαν μεγάλα διαστήματα ὑποφερτῆς –κάποτε φιλικῆς– συμβίωσης²⁴, διότι πρῶτάνευσε ἡ ἀναγκαιότητα τῆς συνύπαρξης καί τοῦ διαλόγου.

Ἄξιζει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι στόν καθημερινό βίο τῶν Ὁρθοδόξων μέ τό λεγόμενο «λαϊκό Ἰσλάμ» παρατηρήθηκε μιὰ διαθρησκευακότητα, ἡ ὅποια κάποτε

²² Γιά παράδειγμα: «Ὁ Πατριάρχης Βαρθολομαῖος μέ τήν Πρωτοβουλία Βλατάδων, ἡ ὅποια ἀναλήφθηκε μέ τήν ἐγκρισί του τό Μάιο τοῦ 2006 στήν ὁμώνυμη Ἱερά Μονή Θεσσαλονίκης, συνέβαλε ἀποφασιστικά στή συμφιλίωση καί τήν εἰρήνη μεταξύ τῶν λαῶν τῶν Βαλκανίων, ὅπως στήν περίπτωση τῆς Βοσνίας. Μαζί μέ τόν Πατριάρχη Παῦλο τῆς Σερβικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας προώθησαν τή συνεργασία μεταξύ τῶν καθολικῶν, μουσουλμανικῶν καί ὀρθόδοξων κοινοτήτων τῆς πρώην Γιουγκοσλαβίας. Συγχρηματοδότησε ἐπίσης τό Συνέδριο γιά τήν Εἰρήνη καί τήν Συμφιλίωση στήν Κωνσταντινούπολη τό 1994, τό ὁποῖο ἔφερε κοντά Χριστιανούς, Μουσουλμάνους καί Ἑβραίους. Λίγο ἀργότερα, στό διαθρησκευακό συνέδριο στή Βέρνη τῆς Ἑλβετίας, συντάσσεται ἡ Διακήρυξη τοῦ Βοσπόρου, ἡ ὅποια ἐπανελάβε τό ἐξῆς: "Τό ἔγκλημα πού γίνεται στό ὄνομα τῆς θρησκείας εἶναι ἔγκλημα κατά τῆς θρησκείας". Στά χρόνια πού ἀκολούθησαν συνέχισε νά ὑποστηρίζει ἐμπρακτά τίς πρωτοβουλίες αὐτές, ταξιδεύοντας στό Μπαχρέν τό Σεπτέμβριο τοῦ 2000 μέ στόχο νά προωθήσει περαιτέρω τό διάλογο». [https://www.apostolicpilgrimage.org/el/background-information/-/asset_publisher/5YKdJbXZNqGU/content/quick-facts-about-the-ecumenical-patriarchate (ἀνάκτηση: 5.2.2021)].

²³ «Μετά τήν τραγωδία τῆς 11ης Σεπτεμβρίου, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος ταξίδεψε ἄκοπα μιλώντας γιά τό φᾶσμα τῆς διεθνοῦς τρομοκρατίας καί ἐνθαρρύνοντας τήν διαθρησκευακή ἐπικοινωνία καί δράση. Στά τέλη τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 2001, προοίδησε μαζί μέ τόν Ρομάνο Πρόντι, Πρόεδρο τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς, μιᾶς μεγάλης διαθρησκευακῆς συνάντησης μέ θέμα «Ἡ Εἰρήνη τοῦ Θεοῦ στόν Κόσμο» στίς Βρυξέλλες, στήν ὅποια συναντήθηκαν οἱ σημαντικότεροι θρησκευτικοί ἡγέτες τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ Ἰσλάμ καί τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Οἱ σύνεδροι υπέγραψαν τή Διακήρυξη τῶν Βρυξελλῶν, ἡ ὅποια, μεταξύ ἄλλων, ἀνέφερε: "εἶναι εὐθὺνη τῶν θρησκευτικῶν ἡγετῶν νά ἀποτρέπουν αὐτές τίς ἐκδηλώσεις θρησκευτικοῦ ζήλου πού δέν συνάδουν μέ τή θρησκευτική πίστη". Καταδίκασε ἐπίσης τή βία, τήν τρομοκρατία καί τήν κακομεταχείριση τῶν ἀνθρώπων ἐπειδή καμία θρησκεία δέν τίς δικαιολογεῖ καί εἶναι ἀντίθετες στό πνεῦμα τῆς εἰρήνης καί τῆς δικαιοσύνης». [Ἰστόπος, ὅ.π.].

²⁴ Βλ. σχετικά, Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου, ὅ.π., σ. 139.

όδηγείτο έως και τόν συγκρητισμό. Κάποιοι Όρθόδοξοι ασπάστηκαν τό Ίσλάμ, διότι γοητεύτηκαν π.χ. από τούς νομοδιδασκάλους του Ίσλάμ, ενώ κάποιοι Μουσουλμάνοι έγιναν Χριστιανοί, διότι μαγνητίστηκαν από τά τελούμενα στους ναούς και τήν μυστηριακή ζωή του Χριστιανισμού²⁵.

Παρουσιάζοντας όλα τά άνωτέρω, δέν πρέπει πάντως νά ώραιοποιηθεί ή κατάσταση. Σέ όλες σχεδόν τίς περιπτώσεις τής άποτυπούμενης συμβίωσης, άν εξαιρέσουμε τήν περίοδο των Σταυροφοριών (όπότε οί σχέσεις γνώρισαν έντονο παροξυσμό, μέ εϋθύνη τής χριστιανικής Δύσης), οί Χριστιανοί και δή οί Όρθόδοξοι ήταν στήν δυσχερέστατη θέση του κατακτημένου, μέ όλες τίς άκραιοές έως και φρικτές συνέπειες, τίς όποιες ύπνοει ό όρος. Κάποιες, άλλωστε, κοινωνίες Όρθοδόξων συνεχίζουν και σήμερα νά ζοϋν σε μουσουλμανικά περιβάλλοντα, όπως π.χ. οί έναπομεινάτες Ρωμοί τής Κωνσταντινούπολης, οί όποιοι περιστοιχίζουν τήν «ελεύθερη πολιορκημένη» Μεγάλη του Χριστού Έκκλησία και τό άείφωτο Φανάρι.

Στήν άπορομαντικοποίηση των χριστιανο-ισλαμικών σχέσεων, τήν όποία θεωρούμε επιβεβλημένη²⁶, χρειάζεται νά προστεθεί ότι ό διενεργούμενος διάλογος λειτουργείται από χριστιανικής πλευρής κυρίως, ενώ τό Ίσλάμ έν πολλοίς κωφεύει άπρόθυμο, επιχειρώντας συχνά-πυκνά νεώτερες εξάρσεις φονταμενταλισμού, μέ ό,τι αυτό συνεπάγεται. Ό Αρχιεπίσκοπος Άναστάσιος θέτει τά πράγματα στίς πραγματικές διαστάσεις τους: «[...] άντί νά μιλούμε για διάλογο του Χριστιανισμού, ή έστω των χριστιανών, μέ τό Ίσλάμ, είναι όρθότερο νά μιλούμε για διάλογο μερικών χριστιανών μέ λίγους μουσουλμάνους»²⁷.

Κλείνοντας τήν ανά χειρας εργασία, έμφατικά ισχυριζόμαστε ότι οί Χριστιανοί είμαστε διαχρονικά καταδικασμένοι σε συνοδοιπορία μέ τούς Μουσουλμάνους και τό μόνο ασφαλές όχημα στό όποιο μπορούμε νά επιβιβασθούμε είναι ό διάλογος, χωρίς τόν όποιο τίποτε καλό και ώφέλιμο δέν μπορεί νά άποκτηθεί. Η άποφυγή παροξυσμών είναι τό ζητούμενο, μέ θεμέλιο τόν σεβασμό τής έτερότητας και τής διαφορετικότητας του άπέναντί μας. Μάλιστα δέ, στόν αιώνα των πολυειδών περιπλοκών σε όλα τά επίπεδα των κοινωνιών, μέ τά νέα τεχνοκρατικά δεδομένα και τήν ήδη βιούμενη πολυπολιτισμικότητα,

²⁵ Βλ. ό.π., σ. 134 έξ.

²⁶ Πρβλ. όσα αξιοπρόσεκτα αναφέρονται στό Άστερίου Άργυρίου, «Προβλήματα συνάντησης τής Όρθοδοξίας και του Ίσλάμ μέ τόν σύγχρονο κόσμο», *Σύναξη* 104 (Οκτώβριος-Νοέμβριος 2007) σσ. 72-81.

²⁷ Αρχιεπισκόπου Άναστασίου, ό.π., σ. 157 έξ.

υπάρχει απλόχωρος τόπος για γόνιμη επικοινωνία και καλλίκαρπη συνεργασία²⁸.

Υπάρχουν πάντως και όρισμένοι κύκλοι στο χριστιανικό περιβάλλον, οι οποίοι διαφωνούν με τους διαλόγους, φοβούμενοι ότι κατ' αὐτούς ἡ ὀρθόδοξη πίστη ἐκπίπτει ἢ μειώνεται, ἐνῶ ὑπάρχει ὁ κίνδυνος ἀπὸ ἕναν ἀναπτυσσόμενο ἐνδοτισμό στὴν προσπάθεια τῶν ἡμετέρων συμμετόχων γιὰ συνάντηση τῆς πίστεως τῶν Ἄλλων.

Ἀξιωματικόν εἶναι ἡ θέσι τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀναστασίου²⁹, τὴν ὁποία θεωροῦμε ὅτι χρειάζεται διαρκῶς –ὡς χριστιανικὴ πλευρά– νὰ μὴν λησμονοῦμε: Δὲν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ ἀπορρίπτουμε τὸν ἀλλόδοξο ἢ ἀλλόπιστο, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ Ἅγιο Πνεῦμα «ὅπου θέλει πνεῖ»³⁰, ὄντας «ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ τὰ πάντα πληρῶν»³¹, ἡ δὲ σωτηρία ἑνὸς ἐκάστου ἀπὸ τοὺς οἰκοῦντες τὴν οἰκουμένην εἶναι δυνατόν νὰ λειτουργεῖται μὲ τρόπους τοὺς ὁποίους δὲν δύναται νὰ συλλάβει ἢ νὰ διανοηθεῖ ἡ ἀνθρώπινη πεπερασμένη λογικὴ μας. Μὲ ἄλλους λόγους, ἐννοεῖται ἐδῶ ὅτι χνάρια τῆς ἐπενέργειας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι δυνατόν νὰ ψαύσουμε παντοῦ τριγύρω μας, ἐφόσον διαπιστώσουμε ὅτι ἔχουν εὐδοκίμῃσι οἱ καρποὶ αὐτοῦ τοῦ ζωοποιτικῆς Πνεύματος, ὅπως μάλιστα ἔχουν καταγραφῆ ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο τῶν Ἐθνῶν στὴν πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολὴ του³². Ἄς μὴν ἀποκλείσουμε λοιπὸν –ἔτσι ἀβασάνιστα– κανένα τρόπο καὶ τρόπο, διότι –ἂν μὴ τί ἄλλο– θὰ ἔχουμε ἀδικίσει τὸν κυριάρχῃ τῶν πάντων Θεὸ τῆς Ἀγάπης, ὁ ὁποῖος δὲν ἔπαυε ποτέ νὰ εἶναι «ὁ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν»³³.

Τὰ τέσσερα κείμενα, τὰ ὁποῖα χρησίμεψαν στὸ παρὸν μικρὸ μελέτημα ὡς σχεδίες πλοήγησις στὴ διαχρονία τῶν χριστιανικο-ἰσλαμικῶν σχέσεων, θεωροῦμε ὅτι ἦταν ἱκανὰ νὰ διδάξουν ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους ὅτι ἡ συνύπαρξι μὲ τὴν πίστιν τοῦ Ἄλλου προαπατεῖ πολλὴν ἀγάπη καὶ εἰλικρινῆ ταπεινώσι, ὅχι ἀφ' ὑψηλοῦ ἀφορισμούς ἢ φρόνημα ἐπιτημένο, πρακτικὴς ποῦ a priori δυναμιτίζουν τὰ πάντα. Τὸ τρίτο, τὸ ὁποῖο –σὺν τοῖς ἄλλοις– χρειάζεται νὰ ὑπάρχει εἶναι ἡ ἐπαρκὴς γνώσι τῶν πιστευμάτων τοῦ Ἄλλου (ἐν πολλοῖς καὶ ἡ ἐμπέδωσι τῶν δικῶν μας), οὕτως ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ συζητᾶμε σὲ στέρεο ἔδαφος καὶ μὲ ἴσους ὄρους.

²⁸ Βλ. ὁ.π., σ. 159.

²⁹ Βλ. ὁ.π., σ. 167 ἔξ.

³⁰ 1ω 3, 8.

³¹ Ἀπὸ τὸ Δοξαστικὸ τῆς Ἐορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς.

³² Γαλ. 5, 22.

³³ Εφ 4, 6.

Μακάρι ἔτσι νά γίνεται, ἐπειδή τό ἀπαιτοῦν οἱ καιροί, καί σέ κάθε περίπτωση θά ἀποβαίνει στήν κοινή ὠφέλεια τῶν ἑκατέρωθεν συνομιλητῶν³⁴!

³⁴ Ἐξόχως ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ὅσα ἐμπεριέχονται στόν τόμο *Συνύπαρξη Χριστιανῶν καί Μουσουλμάνων στή Μέση Ἀνατολή*, Πρακτικά Διεθνoῦς Συνεδρίου «Ἐνότητα στήν πολυμορφία καί βασικές ἀρχές ἐλευθερίας γιά τοὺς Χριστιανούς καί Μουσουλμάνους στήν Μέση Ἀνατολή: Συνέδριο κοινοβουλευτικοῦ διαλόγου» Βηρυτός, 3-4 Ἀπριλίου 2018, ἐκδ. Διακοινοβουλευτικῆς Συνάντησης Ὁρθοδοξίας 2021.

π. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΝ. ΓΚΙΑΦΗΣ
ΘΕΟΛΟΓΟΣ - ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ «ΕΓΚΛΕΙΣΜΟΥ» ΚΑΙ Η ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ

Εισαγωγή

Α διαμφισβήτητα ἐδῶ καί καιρό ἡ παγκόσμια κοινότητα βιώνει μιά «ἀτέρμονη» πανδημία. Ἕνας ἀφανής ἐχθρός, ὁ «κορωνοϊός» (SARS-CoV-2), ἔχει ἐπιτεθεῖ σέ ἑκατομμύρια ἀνθρώπους, μέ ἀποτέλεσμα ἄλλους νά τοὺς ἔχει μολύνει κι ἄλλους νά τοὺς ἔχει ὀδηγήσει στόν θάνατο. Ἄν καί ἡ παγκόσμια ἱστορία στό διάβα τῶν αἰῶνων καταγράφει πολλές περιπτώσεις φαινομένων πανδημίας (π.χ. ἐλονοσία, ἰσπανική γρίπη, νόσος τοῦ Χάνσεν, φυματίωση κ.ἄ.), ἐντούτοις γιά τίς νεώτερες γενιές δέν παύει νά εἶναι πρωτόγνωρη ἡ σημερινή κατάσταση. Ἡ ἐξάπλωση ἑνός μικροσκοπικοῦ ἰοῦ σέ ὅλη τήν παγκόσμια σφαίρα ἔχει προκαλέσει τόν φόβο καί τόν τρόμο σέ κάθε ἡλικιακή κατηγορία ἀνθρώπων. Καί αὐτό γίνεται φανερό, ὅταν ἡ κοινωνική ἀπομόνωση καί ὁ «κατ' οἶκον ἐγκλεισμός» βρίσκονται στό ἀποκορύφωμά τους.

Φυσικά ἀνάμεσα στίς χῶρες πού βιώνουν αὐτό τό πρόβλημα, συγκαταλέγεται καί ἡ δική μας. Γι' αὐτό καί τό ἀρμόδιο ἑλληνικό ὑπουργεῖο, τό ὑπουργεῖο Προστασίας τοῦ Πολίτη, προκειμένου νά προασπίσει τήν ὑγεία τῶν πολιτῶν ἀπ' αὐτή τήν ἀόρατη ἰογενῆ ἀπειλή, προχώρησε στίς λήψη ὀρισμένων μέτρων. Αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά κριθεῖ ἀναγκαῖος ὁ κατ' οἶκον περιορισμός τῶν ἀνθρώπων, ὥστε ἡ μεταδοτικότητα τοῦ ἰοῦ νά περιορισθεῖ καί οἱ πιθανότητες ἀφανισμοῦ μεγάλου μέρους τοῦ πληθυσμοῦ νά ἐκμηδενιστοῦν. Εἶναι ἀλήθεια πῶς στήν ἀρχή τοῦ πανδημικοῦ φαινομένου, ἡ «καραντίνα» ἀπέδωσε καρπούς, ἀφοῦ σέ σχέση μέ ἄλλες εὐρωπαϊκές χῶρες ἡ Ἑλλάδα εἶχε

τούς λιγότερους θανάτους¹ και τούς λιγότερους διασωληνωμένους στις ΜΕΘ (*Μονάδες Έντατικής Θεραπείας*).

Ειδικότερα, μόλις επιβεβαιώθηκαν τά πρώτα τρία κρούσματα στην χώρα μας, ξεκίνησαν να επιβάλλονται σταδιακά διάφορα μέτρα αναστολής εκδηλώσεων, αρχικά σέ τοπικό επίπεδο (Ηλεία, Ζάκυνθο και Άχαΐα) και έπειτα σέ όλη τήν χώρα. Η αύξηση τών κρουσμάτων και τών θανάτων σέ πανελλαδικό επίπεδο, τόν Μάρτιο του 2020, οδήγησε τήν Πολιτεία στην άμεση επιβολή του κλεισίματος όλων τών εκπαιδευτικών δομών, τών καταστημάτων, τών χώρων έστίασης, άκόμη και τών διάφορων χώρων λατρείας². Στους δέ πολίτες επιβλήθηκε τόσο ό περιορισμός τών μετακινήσεων τους, όσο και για άρκετό χρονικό διάστημα ό κατ' οίκον έγκλεισμός τους. Άρα ένας άόρατος «ιός» δημιούργησε μιά τεράστια κοινωνική άναταραχή.

Μέ άφορμή τόν έγκλεισμό πού βίωσε τό σύνολο τών πολιτών, μäs δημιουργήθηκε ό προβληματισμός τών συνεπειών του στην ψυχική υγεία τους. Σέ αυτόν επίσης έρχεται νά προστεθεί και ή γνώμη του καθηγητή τής ψυχιατρικής του Πανεπιστημίου τής Lyon, Nikolas Franck, όταν μετά άπό έρευνά του τόνισε ότι: «πρέπει νά σκεφτούμε τά μετά τόν κορωνοϊό, γιατί ό έγκλεισμός μπορεί νά άποβεί επικίνδυνος στην ψυχική υγεία του άτόμου, ώθώντας τον άκόμη και στην έξάρτησή του άπό διάφορες ούσίες»³. Δέν είναι τυχαίο ότι σέ έρευνά του κατέδειξε πώς τήν περίοδο τής «καραντίνας» τής άνοιξης του 2020, σέ ποσοστό άνω τών δύο τρίτων τών έρωτηθέντων έμφανίστηκε μιά μορφή ύπερκατανάλωσης άλκοολούχων ποτών, τσιγάρων και άγχολυτικών φαρμάκων. Σκοπός λοιπόν τής παρούσης έργασίας είναι νά παρουσιάσει άρχικά τό φαινόμενο του έγκλεισμού στις μορφές πού βιώνεται, και έπειτα στις συνέπειές του στην ψυχική υγεία του άνθρώπου.

Βέβαια θά άποτελοῦσε παράλειψη νά μίν γίνει και μιά «ποικμαντική νύξη»

¹ Σύμφωνα μέ παγκόσμια στοιχεία πού δημοσιεύει ό ραδιοτηλεοπτικός σταθμός ΣΚΑΙ διαδικτυακά, ή Ελλάδα βρισκόταν σέ καλύτερη θέση ως προς τούς θανάτους άπό COVID-19 σέ σχέση μέ άλλες χώρες. Η Ελλάδα κατείχε τήν 65η θέση, όταν οι ΗΠΑ και ή Ινδία βρίσκονταν στις πρώτες θέσεις. Η πιστή και άυστηρή τήρηση τών «κυβερνητικών» μέτρων έφερε αυτή τήν αύσια έκβαση. Βέβαια τό μικρό αυτό ποσοστό τής χώρας μας σέ παγκόσμια κλίμακα δέν ισοδυναμούσε και μέ τήν όριστική έξουδετέρωση του θανατηφόρου ιού. Για περισσότερα «παγκόσμια» στοιχεία περι τής πανδημίας βλ. <https://www.skai.gr/news/greece/oi-thanatoi-apo-koronoio-pagkosmios-kai-eyropi-i-katataksi-elladas>.

² https://el.wikipedia.org/wiki/Πανδημία_COVID-19_στην_Ελλάδα.

³ <https://www.capital.gr/health/3444094/proti-creuna-gia-tis-epiptoseis-tou-egkleismou-stin-psuxiki-ugeia>.

ὡς πρὸς τὸ ὑπὸ διαπραγματεύσει θέμα. Ἡ Ἐκκλησία, ὡς Θεανθρώπινος ὀργανισμός, δὲν μπορεῖ νὰ ἀδιαφορεῖ ἀπέναντι σὲ αὐτὴ τὴν ξεχωριστὴ δοκιμασία τῶν μελῶν της. Ἀντιθέτως, ὀφείλει μὲ τὴν δική της «διακονία» νὰ συμπαραστήκεται στὰ ἐγκλειστα μέλη της καὶ γενικότερα νὰ ἀποβλέπει στὴν μεριμνά της γι' αὐτά. Καί μόνο τὸ παράδειγμα τῶν «*εὐδρομούντων ἀλειπτῶν*», οἱ ὁποῖοι ἔπρεχαν στὶς φυλακὲς γιὰ νὰ περιποιηθοῦν ποικιλοτρόπως τοὺς μάρτυρες τῶν πρωτοχριστιανικῶν χρόνων, ἀρκεῖ γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴν εὐθύνη τῶν σημερινῶν ἐκκλησιαστικῶν ταγῶν καὶ τὴν ὑποχρέωση τῶν σημερινῶν χριστιανῶν ἔναντι τῶν ἐγκλειστων συνανθρώπων τους.

Ὁ ἐγκλεισμός λοιπὸν δὲν εἶναι ἓνα τωρινὸ κοινωνικὸ φαινόμενο, ἀλλὰ ἓνα φαινόμενο μὲ διαχρονικὸ ἀντίκτυπο. Μπορεῖ νὰ καθίσταται ἐπίκαιρο καὶ ἀναπόφευκτο μέσα σὲ μιὰ πανδημικὴ περίοδο, ὅμως δὲν παύει νὰ μὴν ἀποτελεῖ καί μιὰ «ἀπειλή» γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχικὴ ἰσορροπία.

Τὸ φαινόμενο τοῦ «ἐγκλεισμοῦ» καὶ οἱ συνέπειές του. Οἱ μορφές τοῦ «ἐγκλεισμοῦ»

Ὁ περιορισμός κάποιου σὲ ἓναν ἄνωρο⁴ ὀνομάζεται «ἐγκλεισμός». Μὲ τὸν ὄρο αὐτὸ νοεῖται ἡ ἐνέργεια μὲ τὴν ὁποία ὑποχρεώνεται κάποιος νὰ παραμείνει γιὰ κάποιον χρόνο σὲ κλειστὸ ἄνωρο⁵. Καί ὁ ἄνωρος τοῦ ἐγκλεισμοῦ τῶν ἀνθρώπων ἀνάλογα μὲ τίς περιπτώσεις ποικίλλει κάθε φορά. Ἄλλος ἐπειδὴ παρουσιάζει μιὰ ψυχικὴ νόσο, ἀποφασίζεται ἀπὸ τὸν θεράποντα ἰατρό του νὰ ἐγκλεισθεῖ γιὰ τὴν πρὸ ἀποτελεσματικὴ θεραπεία του σὲ κάποια ψυχιατρικὴ κλινικὴ. Ἄλλος ἐξαιτίας τῆς παραβατικῆς του συμπεριφορᾶς κρίνεται ἀπὸ τὸ δικαστήριον νὰ ἐγκλεισθεῖ γιὰ κάποιον χρονικὸ διάστημα σὲ ἓνα «σωφρονιστικὸ κατάστημα». Ἄλλος λόγῳ ἔλλειψης συγγενικῶν προσώπων καὶ εὐρισκόμενος σὲ μιὰ δύσκολη φάση τῆς ζωῆς του (συνήθως νηπιακὴ ἢ «τρίτη ἡλικία»), μπορεῖ ἀπὸ μιὰ ἐπιτροπὴ πρόνοιας νὰ ἀποφασισθεῖ ὁ ἐγκλεισμός του σὲ ἓνα ἴδρυμα (π.χ. ὀρφανοτροφεῖο, γηροκομεῖο κ.ἄ.). Ἡ ἀκόμη καὶ κάποιος πού ἀποφασίζει νὰ «ἀναχωρήσει» ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτὸ καὶ νὰ ἀφιερωθεῖ στὸν Θεό,

⁴ Βλ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ Γ., *Λεξικὸ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσας*, ἐκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Ἀθήνα 2002, σ. 544.

⁵ <https://el.wiktionary.org/wiki/ἐγκλεισμός>.

κλείνεται σέ ένα μοναστήρι⁶. Έπομένως συντρέχουν διάφοροι λόγοι που επιβάλλουν ή οδηγούν κάποιους ανθρώπους στον προσωπικό τους «έγκλεισμό».

Ό «γυναικείο» έγκλεισμός - μιά μελανή ιστορικοκοινωνική σελίδα

Κάνοντας μιά ιστορική αναδρομή, τό φαινόμενο του «έγκλεισμού» ανάγεται ήδη στην αρχαιότητα, όταν ή γυναίκα παρουσιάζεται νά είναι διαρκώς «έγκλειστη» στην οικία της. Τό «σπίτι» υπήρξε τό δικό της «βασίλειο». Από τήν μιά πλευρά έξαιτίας τής αγάπης της και τών πολλών γυναικείων άρετών της (γλυκύτητα, λεπτότητα και ευαισθησία), πλούτιζε τήν καθημερινότητα του συζύγου και τών παιδιών της. Από τήν άλλη γινόταν θυσία για όλους, αφού διαρκές μέλημά της ήταν ή φροντίδα μικρών και μεγάλων. Βεβαίως τό «κλείσιμο» στό σπίτι της τήν προφύλασσε από τά «αδιάκριτα ανδρικά μάτια», αλλά και από τήν δημόσια έκθεσή της, τί στιγμή που ή έλλειψη τής μόρφωσης και γνώσης του «έξω κόσμου» τήν καθιστούσε πίο εξαρτημένη και χειραγωγίσιμη. Η δέ αρχαία οικία προέβλεπε ιδιαίτερο διαμέρισμα για τήν κατοικία αποκλειστικά τών γυναικών, τό όποιο ονομαζόταν «γυναικωνίτης». Σέ επαφή με τήν κοινωνία οι γυναίκες έρχονταν μόνο στίς μεγάλες θρησκευτικές γιορτές (π.χ. Παναθήναια) και ποτέ άλλοτε.

Έξάλλου πολλές όμοιότητες ως προς «τήν αντίληψη για τήν γυναίκα» μπορεί κάποιος νά βρει μεταξύ τής αρχαίας έλληνικής και τής ισλαμικής κοινωνίας. Η γυναίκα ήδη από τά αρχαία χρόνια με βάση τήν Άραβική παράδοση

⁶ Και εδώ νά θυμηθούμε τίς «έγκλειστρες» από τά χρόνια τών αναχωρητών μοναχών. Οι «έγκλειστρες», όπως και στην εκκλησιαστική ιστορία διασώζεται, ήταν σπιλιές στίς όποιες επέλεγαν νά διέλθουν τόν υπόλοιπο βίο τους οι έρημίτες μοναχοί. Επί παραδείγματι στην Κύπρο, 10 χιλιόμετρα βόρεια τής Πάφου, διασώζεται ή «έγκλειστρα» του Άγιου Νεοφύτου. Αυτή ήταν μιά μικρή φυσική σπηλιά στην ανατολική πλευρά ενός λόφου, στην όποία έζησε και άσκήτησε ο άγιος Νεόφυτος. Αργότερα αυτή τήν φυσική σπηλιά ο άγιος τήν μετέτρεψε σέ άσκητήριο με δύο χώρους. Ο πρώτος χώρος περιελάμβανε μιά μικρή εκκλησία αφιερωμένη στον Τίμο Σταυρό, ενώ ο δεύτερος χώρος ήταν τό κελί του, στό όποιο είχε λαξεύσει και τόν τάφο του. Τό κελί του δέ επικοινωνούσε με τό Έρό βήμα τής μικρής εκκλησίας του. Άν και απομονωμένος από τόν «έξω» κόσμο, εκεί ο άγιος Νεόφυτος είχε τήν δυνατότητα για περισσότερη προσευχή και ήσυχία. Βλ. περισσότερες πληροφορίες και στον ιστότοπο: <http://www.mcw.gov.cy/mcw>. Βέβαια και στην περιοχή τής Αιτωλίας τής Δυτικής Έλλάδος, υπάρχει μέχρι και σήμερα ή «έγκλειστρα» τής Βαράσοβα. Χαρακτηριστικά διασώζεται ή «έγκλειστρα» του Άγιου Νικολάου, έρημικό άσκητήριο εντός του βουνού Βαράσοβα, στό όποιο κατά τήν βυζαντινή περίοδο άσκήθηκαν πολλοί μοναχοί. Δέν είναι τυχαίο που ή περιοχή ονομάζεται ως τό «Άγιον Όρος» τής Αιτωλίας, αφού εκεί για δέκα ολόκληρους αιώνας υπήρχε μοναστηριακό συγκρότημα φρουριακού χαρακτήρα, στό όποιο ήκμαζαν πολλοί μοναχοί. Δες και https://www.agrinionews.gr/τό_άγιο_όρος_της_Αιτωλίας.

ἦταν περιορισμένη στό σπίτι, ἔχοντας ὡς ἀποκλειστικό ἔργο τήν ἀνατροφή τῆς οἰκογένειας καί γενικά τήν διαχείριση «τοῦ οἰκιακοῦ βίου», κάτι πού κληροδοτεῖται καί στό Ἰσλάμ. Τό ὅτι τόν πρῶτο λόγο ἔχει ὁ ἄνδρας, ὑπογραμμίζεται ἰδιαίτερος στό Κοράνι: «Οἱ ἄνδρες εἶναι οἱ προστάτες καί οἱ κύριοι τῶν γυναικῶν, διότι οἱ ἄνδρες εἶναι ἀνώτεροι τῶν γυναικῶν λόγω τῆς ιδιότητος μέ τήν ὁποία ὁ Θεός ὕψωσε τοὺς μέν ἐπί τῶν δέ, καί διότι οἱ ἄνδρες προικίζουν τίς γυναῖκες ἀπό τίς περιουσίες τους» (σούρα 4, 34). Ἐπίσης, ἕνα ἄλλο στοιχεῖο ὁμοιότητας μέ τήν ἀρχαία Ἑλλάδα ἦταν ὁ γυναικωνίτης τῆς μουσουλμάνας («πουρντάχ»). Κάποτε ἀποτελοῦσε κανόνα ζωῆς ὁ περιορισμός τῆς γυναίκας σέ κάποιον ἰδιαίτερο χῶρο. Καί αὐτός ὁ χῶρος ἴσχυε ὄχι μόνο γιά τίς ἀνύπαντρες, ἀλλά καί γιά τίς παντρεμένες μουσουλμάνες. Ὁ μόνος ἄνδρας πού ἐπιτρεπόταν νά εἰσέλθει στόν γυναικωνίτη, ἦταν ὁ σύζυγος. Ἡ εἴσοδος ξένου ἄνδρα ἀπαγορευόταν. Τόσο αὐστηρός ἐγκλεισμός ἐπικρατοῦσε γιά τίς γυναῖκες, ὥστε κάθε φορά πού ὁ σύζυγος ἔφερνε στό σπίτι φίλους, ἡ γυναῖκα ἔσπευδε νά κλειστεῖ στό «πουρντάχ»⁷. Ἦταν ἀδιανόητο αὐτές νά ἐξέλθουν ἀπό τόν γυναικωνίτη γιά νά περιποιηθοῦν τοὺς καλεσμένους, παρά μονάχα τό ὑπηρετικό προσωπικό. Μάλιστα τό φαινόμενο τοῦ μουσουλμανικοῦ «γυναικωνίτη» παρατηρεῖται μέχρι καί σήμερα, σέ κατοίκους τῆς ὑπαίθρου κάποιων μουσουλμανικῶν χωρῶν.

Στὴν περίοδο τοῦ Βυζαντίου στὴν «οἰκία» ἐγκλειστες παραμένουν οἱ κοινωνικά ἀνίσχυρες γυναῖκες. Καί σέ αὐτή τήν κατηγορία ἀνήκουν οἱ ὀρφανές, οἱ χῆρες, οἱ ξένες, οἱ «μεγάλης ἡλικίας», οἱ τυφλές, οἱ λεπτές καί ὄσες πάσχουν ἀπό κάποιο σοβαρὸ ψυχικὸ νόσημα. Τόν Μεσαίωνα ἡ γυναῖκα παραμένει «ἐγκλειστη» στό σπίτι, ἀφοῦ ἀμφισβητοῦνταν ἡ διανοητικὴ τῆς ὑπόσταση, ἐπειδὴ ὑστεροῦσε σέ μυϊκὴ καί σωματικὴ δύναμη ἀπὸ τόν ἄνδρα⁸. Κρατιέται στό περιθώριο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καί ὑπάρχει μόνο γιά νά προσφέρει τίς «ὑπηρεσίες» τῆς στὴν οἰκία. Μέ τὴν Γαλλικὴ Ἐπανάσταση (1789) καί τὴν ἐμφάνιση τῆς Marie Gouze (1755-1793), τῆς πρῶτης Γαλλίδας φεμινίστριας στὸν κόσμῳ, ἡ γυναῖκα ἀρχίζει νά λαμβάνει ἰσότητη θέση μέ τόν ἄνδρα. Ἡ μεγαλύτερη βέβαια ὠθησις στὴν ἀπελευθέρωση τῆς γυναίκας ἀπὸ τό σπίτι δόθηκε κατὰ τὴν Βιομηχανικὴ Ἐπανάσταση, ὅπου οἱ μεγάλες τεχνολογικές, κοινωνικές

⁷ Γιά περισσότερες πληροφορίες βλ. στό ἄρθρο «Τὸ Ἰσλάμ ὡς Θρησκεία», τοῦ καθ. Γρηγορίου Ζιάκα, τό ὅποιο δημοσιεύεται http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/europe/ziakas_islam.html.

⁸ βλ. ΧΑΤΖΗΘΩΜΑ Φ. καί ΑΛΕΦΑΝΤΟΥ Π., *Λεξικὸ ἀνεπτυγμένων ἐννοιῶν*, τόμος 3ος, ἐκδ. «ΦΙΛΙΠΠΙΟΣ», Θεσσαλονίκη 1995³, σ. 416.

καί οικονομικές αλλαγές έπηρεάσαν καί τήν γυναικεία ζωή. Πλέον ή γυναίκα απολαμβάνει ἴσα δικαιώματα (π.χ. ψήφου, έργασίας κ.ά.) μέ τόν άνδρα καί ό «κατ' οἶκον» έγκλεισμός της άνήκει άνεπιστρεπτι στό παρελθόν.

Οί «ψυχικά νοσοῦντες» καί ό νόμμα έπιβεβλημένος έγκλεισμός τους

Έκτός τής γυναίκας, ιστορικά ώς «έγκλειστοι» παρουσιάζονται οί ψυχικά νοσοῦντες. Ό έγκλεισμός τοῦ ψυχικά άσθενή για πρώτη φορά μαρτυρεΐται στους «Νόμους» τοῦ Πλάτωνα. Έκει γίνεται λόγος για ένα νόμο πού προέβλεπε τήν ποινή τής φυλάκισης μέχρι καί πέντε έτων για κάποιον πού θά διαπιστωνόταν ψυχικά άρρωστος. Στήν πραγματικότητα οί «ψυχασθενείς» στήν άρχαία Άθήνα παρέμεναν κλεισμένοι στά σπίτια τους προκειμένου νά μίν έλθουν σέ έπικοινωνία μέ τά άλλα μέλη τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Τήν έπίβλεψη τους καί κατ' έπέκταση τήν μέριμνά τους αναλάμβαναν οί οικείοι τους, οί όποιοι σέ περίπτωση άμέλειας αὐτῶν τιμωροῦνταν μέ φυλάκιση. Στόν Μεσαίωνα, εάν κάποιος έπασχε από σχιζοφρένεια ή άλλου είδους ψυχική νόσο, θεωροῦνταν «άμαρτωλός» καί «μεμιασμένος» ώς προς τήν κοινωνική όλότητα. Άμέσως περιθωριοποιοῦνταν ώς άπειλή για τούς ύπολοίπους, ό δέ «κοινωνικός έξευτελισμός» του ήταν αναπόφευκτος.

Τό 1656 στήν πρωτεύουσα τής Γαλλίας, στό Παρίσι, ιδρύεται τό «Γενικό Νοσοκομείο»⁹, τό όποιο στους στόχους του συμπεριλαμβάνει καί τήν έπιτήρηση ατόμων μέ ψυχική νόσο, αποβλέποντας παράλληλα καί στήν κοινωνική επανένταξη τους. Ξεκινοῦν από τότε νά δημιουργοῦνται δομές υγείας, οί όποιες εκτός από ιατρικά ιδρύματα, λειτουργοῦν καί ώς «οἶκοι έγκλεισμοῦ» «παραφρόνων» καί «φρενοβλαβῶν». Ό Λουδοβίκος ό 13ος μέ διάταγμα του αποφασίζει τήν ίδρυση κι άλλων νοσοκομείων σέ κάθε γαλλική πόλη. Τά νοσοκομεία αὐτά αποτέλεσαν τό πρότυπο για τήν ίδρυση καί λειτουργία κι άλλων νοσηλευτικῶν ιδρυμάτων στόν ευρωπαϊκό χῶρο, τά όποια στόχευαν στήν απαλλαγή τής κοινωνίας από άρρώστους, άνέρργους καί έπαίτες¹⁰. Φαινομενικά σκοπός τῶν ιδρυμάτων αὐτῶν ήταν ό περιορισμός τής άνεργίας καί τής έπαιτείας, γι' αὐτό καί τούς έγκλειστους τροφίμους τούς έβαζαν νά εργάζονται, συνεισφέροντας μέ αὐτό τόν τρόπο στήν κοινωνική ευημερία. Δέν

⁹ βλ. <https://autonompsycho.espivblogs.net-2015/05>.

¹⁰ Μισέλ Φουκό, *Η ιστορία τής τρέλας*, μεταφ. Φρ. Άμπατζοπούλου, έκδ. Ήριδανός, Άθήνα 2004, σ. 46.

πάλευαν μόνο για τήν λύση τοῦ προβλήματός τους, ἀλλά καί για τήν ἔνταξή τους στήν κοινωνική πραγματικότητα.

Μεταφερόμενοι στό σημερινό γίνεσθαι μέ βάση τό ἄρθρο 1687 τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα στήν χῶρα μας προβλέπεται ἡ *ἀκούσια νοσηλεία* κάποιου σέ «ψυχιατρικό ἴδρυμα». Γιά τήν μεταφορά ὅμως κάποιου ἀτόμου χωρίς τήν θέλησή του σέ μιὰ μονάδα ψυχικῆς υἰγείας πρέπει νά συντρέχουν ὀρισμένες προϋποθέσεις: 1) νά πάσχει ἀπό ψυχική διαταραχή, 2) νά μὴν εἶναι ἱκανό τό ἄτομο νά κρίνει γιά τό συμφέρον τῆς υἰγείας του καί 3) ἡ ἔλλειψη νοσηλείας νά ἔχει ὡς συνέπεια εἴτε νά ἐπιδεινωθεῖ ἡ κατάσταση τῆς υἰγείας του εἴτε ἡ νοσηλεία τοῦ ἀσθενῆ πού πάσχει ἀπό ψυχική διαταραχή νά εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά ἀποτραποῦν πράξεις βίας κατά τοῦ ἴδιου ἢ τρίτου. Μάλιστα ἡ «*ἀκούσια νοσηλεία*» λαμβάνει χῶρα μετά ἀπό εἰσαγγελική παραγγελία. Ὁ εἰσαγγελέας κινεῖ τήν διαδικασία, κατόπιν αἴτησης συγγενοῦς ἢ συζύγου τοῦ ψυχικά ἀσθενοῦς, ἢ ἀκόμη σέ κάποιες περιπτώσεις καί αὐτεπάγγελτα. Ἐπίσης, ὅταν ἡ αἴτηση γίνεται ἀποδεκτή, τό εἰσαγγελικό ὄργανο ἐκδίδει παραγγελία, πού ἀπευθύνεται στους ἀνακριτικούς ὑπαλλήλους του. Αὐτοί ὀφείλουν νά ἐρευνήσουν ἐάν στήν κάθε περίπτωση συντρέχουν οἱ παραπάνω προϋποθέσεις καί μόλις διαπιστωθοῦν, ὁ εἰσαγγελέας διατάζει τήν μεταφορά τοῦ ἀσθενοῦς γιά ἐγκλεισμό σέ κάποιο «*ψυχιατρικό νοσοκομεῖο*». Παράλληλα κάνει καί αἴτηση στό Εἰρηνοδικεῖο (ἀρ. 17 παρ. 2 Ν. 4055/2)¹¹, τό ὅποιο τελικῶς θά ἀποφασίσει γιά τόν ἐγκλεισμό τοῦ ἀσθενοῦς στό νοσοκομεῖο.

Οἱ λεπροί καί οἱ «ξεχωριστοί» τόποι ἐγκαταβίωσής τους

Περιδιαβαίνοντας κάποιος ὅμως τήν ἱστορία, θά συναντήσει ὡς ξεχωριστή περίπτωση ἀνθρώπων ἀποκομμένων ἀπό τό κοινωνικό σύνολο καί «ἐγκλειστων», αὐτή τῶν λεπρῶν. Ἡ λέπρα ἦταν μιὰ φοβερή λοιμώδης ἀσθένεια ἡ ὁποία ὄχι μόνο ταλαιπωροῦσε τούς πάσχοντες, ἀλλά μεταδιδόταν καί πολύ εὐκόλα. Τά χαρακτηριστικά τῆς γνωρίσματα ἦταν ἡ παραμόρφωση τῶν ἀτόμων ἀλλοιώνοντας ὅλο τους τό δέσμα, καθώς καί ἡ νευρική παραλυσία τους. Μπορεῖ νά μὴν ἦταν θανατηφόρος ἀρρώστια, ὅμως οἱ συνέπειές της στό

¹¹ Γιά περισσότερες πληροφορίες γιά τήν «ἀκούσια νοσηλεία» ἐνός ψυχασθενῆ βλ. <https://www.law-spot.gr/nomika-blogs/antonios.kepesidis/akoyisia-nosileia-hasma-metaxy-nomoy-kai-praxis> καί ἐπίσης στήν ιστοσελίδα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀστυνομίας: http://www.hellenicpolice.gr/images/stories/periodiko/281_2.pdf.

άνθρωπινο σῶμα, ὀδηγοῦσαν τὸ ἄτομο στὸν ἀργὸ θάνατο. Μάλιστα ἀναφορὰ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς λέπρας γίνεται ἤδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης¹², ὡς μεταδοτικῆς ἀσθένειας καὶ ὅτι οἱ «λεπροὶ» ἀπομονώνονταν ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους συνανθρώπους τους. Ἐξάλλου πολὺ μεταγενέστερα, τὸ 1873, ὁ Νορβηγὸς ἰατρός Γκέρχαρντ Ἀρμάουερ Χάνσεν ἀνακάλυψε τὸ μικροβακτήριο τῆς λέπρας καὶ συνέστησε ὡς καλύτερο τρόπο μείωσης τῆς μεταδοτικότητάς του, τὴν κατασκευὴ ξεχωριστῶν χώρων περιίθαλψης καὶ ἐγκαταβίωσης τῶν λεπρῶν. Ἔτσι ἔχουμε τὴν ἐμφάνιση τῶν λεπροκομείων, ὡς ἀποκλειστικὰ τόπων ἀπομόνωσης ἀτόμων πού ἔπασχαν ἀπὸ τὴν νόσο τοῦ Χάνσεν (π.χ. τὸ λεπροκομεῖο στὴ Σάμο τὸ 1896 καὶ τὸ νησί τῆς Σπιναλόγκα στὴν Κρήτη τὸ 1903)¹³. Ἡ νόσος σήμερα εἶναι ἰάσιμη μέσω κατάλληλης φαρμακευτικῆς ἀγωγῆς καὶ πλέον λεπροκομεῖα δὲν ὑπάρχουν.

Οἱ φυλακισμένοι, μιά ἄλλη μορφή «ἐγκλειστων»

Ὡς «ἐγκλεισμός» ἐκλαμβάνεται καὶ ἡ φυλάκιση κάποιου πού παρουσιάζει μιά παραβατικὴ συμπεριφορὰ. Ἡ δημιουργία τῆς «φυλακῆς» ὡς μέσο σωφρονισμοῦ ἑνὸς ἐγκληματία ἢ παραβάτη τοῦ νόμου ἐντοπίζεται τὸν 19ο αἰῶνα. Ἀπὸ τότε γεννιέται ἡ ἐλπίδα τῶν ποινικολόγων τῆς ἐποχῆς γιὰ τὴν καταστολὴ τοῦ ἐγκλήματος καὶ ὅποιασδήποτε ἔκνομης πράξης. Ἡ φυλακὴ στοχεύει στὸν σωφρονισμό τοῦ φυλακισθέντος καὶ στὴν ὁμαλὴ κοινωνικὴ ἐπαναπροσαρμογὴ του. Ἄν καὶ στὴν ἀρχαιότητα –καὶ δὴ στὸν Μεσαίωνα– ὡς μέσα τιμωρίας τῶν ἐγκληματιῶν χρησιμοποιοῦνταν τὰ βασανιστήρια, ὁ ἐξοστρακισμὸς ἀπὸ τὴν τοπικὴ κοινότητα, ἀκόμη καὶ ἡ θανατικὴ ποινὴ¹⁴, ἀπὸ τὸν 19ο αἰῶνα τὰ πράγ-

¹² Χαρακτηριστικὰ εἶναι καὶ ἡ εὐαγγελικὴ περικοπή τῶν «10 λεπρῶν», ὅπως διασώζεται ἀπὸ τὸν εὐαγγελιστὴ Λουκᾶ (17, 12-19).

¹³ Βλ. καὶ <https://www.isamos.gr/lepra-egklismos-ena-tekmirio-apo-samo-tou-mesopoleμου...>

¹⁴ Ὁ Foucault, σὸ ἔργο του «Ἡ Γένεση τῆς φυλακῆς», περιγράφει μὲ κάθε ἀνατριχιαστικὴ λεπτομέρεια τὴν ποινὴ πού ἀποδόθηκε στὸν πατροκτόνο Damiens, ὅταν στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπιβλήθηκε ὁ σωματικὸς πόνος ἐνώπιον κοινοῦ καὶ κατόπιν ἡ καύση του ἀπὸ τὸν δῆμο. Πρόκειται γιὰ μιά πράξη, ὅπως δόγμα σχολιάζει ὁ συγγραφέας, ὄχι μόνο πού ξεπερνοῦσε τὸν παραδειγματισμὸ, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὴν σκληρότητα τοῦ ἐγκλήματός του. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὸν 18ο αἰῶνα, ὕστερα καὶ ἀπὸ τὴν ἐντονη λαϊκὴ ἀντίδραση, ἡ θανατικὴ ποινὴ ἐφαρμόζεται σὲ πολὺ βαρὴ ἐγκλήματα. Ἀργότερα παρατηρεῖται ἡ τιμωρία μᾶς παραβατικῆς συμπεριφορᾶς νὰ εἶναι ἡ στέρηση τῆς ἐλευθερίας τοῦ παραβάτη («ἐγκλεισμός σὲ φυλακὴ»). Ἀντίστοιχα λοιπὸν προσαρμόζεται καὶ τὸ σύστημα τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Περισσότερα βλ. Michael Foucault, *Ἐπιτήρηση καὶ Τιμωρία- Ἡ γένεση τῆς φυλακῆς*, ἐκδ. Πιλέθρον, Ἀθήνα 2011, σ. 85.

ματα διαφοροποιούνται. Σκοπός τής «φυλάκισης» δέν εἶναι ἡ ἐξολόθρευση τοῦ φυλακισθέντος, ἀλλά ἡ συνειδητοποίηση τής λανθασμένης ἐνέργειάς του καί ἡ ἀλλαγὴ τής συμπεριφορᾶς του. Πλέον ἡ τιμωρία τοῦ ἐγκληματία ἀποσκοπεῖ σπὴν ἀποφυγὴ τῶν ἐγκληματικῶν δράσεῶν του στό μέλλον.

Ἀξίζει ἱστορικά νά ἀναφερθεῖ ὅτι σύμφωνα μέ τόν Foucault ὁ «ἐγκλεισμός» ἀνάμεσα σέ τέσσερα τεῖχη (φυλακί) σπὴν ἀρχὴ τοῦ 19ου αἰῶνα ἐφαρμόζεται γιά συγκεκριμένα ἀδικήματα¹⁵, ὅπως γιά αὐτά πού στεροῦν τὴν ἐλευθερία τοῦ «ἄλλου» (π.χ. ἀπαγωγὴ) καί ἐκεῖνα πού ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν κατάχρηση τής ἐλευθερίας (π.χ. ἀταξία καί βιαιοπραγίες). Συγκεκριμένα, στὸν ποινικὸ κώδικα τοῦ 1810 ἡ «φυλάκιση» καθιερώνεται ὡς ἡ πρῶτου βαθμοῦ τιμωρία. Ἀκόμη κι ἂν σέ κάποιον ἐπιβάλλεται ἡ θανατικὴ ποινὴ, πρῶτα φυλακίζεται καί κατόπιν ὑπόκειται στὸν «ἐπιβαλλόμενο» θάνατο. Οἱ ἐτυμολογίες τῶν δικαστηρίων ἔκτοτε τίς περισσότερες φορὲς ἀναφέρονται σέ χρόνια φυλάκισης. Ἔτσι ἡ φυλακὴ γίνεται ἀπ' ὅλους ἀποδεκτὴ ὡς ἡ πιὸ κατάλληλη μορφή σωφρονισμοῦ τοῦ ἐγκληματία καί ἐντάσσεται σέ ὅλα τα ἄρθρα τοῦ ποινικοῦ κώδικα.

Παρ' ὅλη τὴν καθολικὴ του ἀποδοχὴ ὁ ποινικὸς ἐγκλεισμός δέχθηκε καί ἐπικριτικὰ σχόλια, διότι σύμφωνα μέ τόν Foucault «ἀδυνατεῖ νά ἀπαντήσῃ στὸν ἰδιαίτερο χαρακτῆρα τῶν ἐγκλημάτων. Ἐπειδὴ δέν ἐπιηρεάζει τὸ κοινό. Ἐπειδὴ εἶναι ἀχρεῖαστος ἢ μᾶλλον βλαπτικὸς γιά τὴν κοινωνία: εἶναι δαπανηρὸς, κρατᾷ τοὺς καταδίκους σπὴν ἀπραξία, πολλαπλασιάζει τὰ ἐλαττώματά τους. Ἐπειδὴ ἡ ἐκτέλεση μιᾶς τέτοιας ποινῆς δέν μπορεῖ νά ἐλεγχθεῖ εὐκόλα καί ὑπάρχει κίνδυνος νά ἐκτεθοῦν οἱ κρατούμενοι σπὴν ἀνθαιρεσία τῶν φρουρῶν τους. Ἐπειδὴ τὸ ἐπάγγελμα πού συνίσταται στό νά στερεῖς ἀπὸ ἕναν ἄνθρωπο τὴν ἐλευθερία του καί νά τὸν ἐπιτηρεῖς σπὴν φυλακί, συνιστᾷ ἄσκηση ἐξουσίας»¹⁶.

Ἀνεκὰθεν οἱ φυλακές ἀποτελέσαν μιά μορφή ἐγκλεισμοῦ καί δημιουργήθηκαν μέ ἀποκλειστικὸ στόχο τὸν σωφρονισμὸ τῶν κρατουμένων. Δέν εἶναι τυχαῖο πού ὀνομάζονται καί «σωφρονιστικὰ ἰδρύματα». Ὡστόσο ὁ «σωφρονιστικὸς στόχος», ὅπως φανερώνεται καί ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ δεδομένα, δέν ἐπιτυγχάνεται πάντα. Καί αὐτὸ συμβαίνει, γράφει ὁ καθηγητὴς Joel Dvoskin, γιά δύο κυρίως λόγους¹⁷:

¹⁵ βλ. ὁ.π., σ. 62.

¹⁶ βλ. ὁ.π., σ. 66.

¹⁷ Joel Dvoskin, *Using social science to reduce violent offending*, American Psychology- Law society series, 2011.

I. Οί φυλακές είναι ο κατεξοχίν χώρος όπου λειτουργεί η μίμηση του προτύπου, ως μηχανισμός κοινωνικής μάθησης. Οί πίο αδύναμοι κρατούμενοι επηρεάζονται εύκολα από τούς πίο «ίσχυρους» συγκρατούμενούς τους, αντιγράφοντας συμπεριφορές και πράξεις. Όταν λοιπόν λείπουν τά «θετικά» πρότυπα απ' τή φυλακή, ποιοί θά δράσουν ως καλοί καθοδηγητές, πώς θά έπιτευχθεί ή κοινωνική και ήθική συμμόρφωση τών κρατουμένων;

II. Καί ο δεύτερος λόγος σχετίζεται μέ τά «σωφρονιστικά» μέσα. Στην φυλακή λειτουργεί τό σύστημα ποινής και άνταμοιβής, σέ μιά άνεπιθύμητη και έπιθυμητή πράξη αντίστοιχα. Στίς σημερινές φυλακές όμως έχουμε φτάσει στό σημείο οί άνταμοιβές νά είναι σχεδόν άνύπαρκτες και οί ποινές, τίς περισσότερες φορές πολύ πίο σκληρές από ό,τι προβλέπει ο νόμος. Έτσι δέν λειτουργεί σωστά το σύστημα άνταμοιβής-τιμωρίας, μέ άποτέλεσμα ο κρατούμενος νά μίν άποζητινά τίν άνταμοιβή μέσω τών καλών του πράξεων.

Έπομένως, μπορεί ή δικαιοσύνη σήμερα νά άποφασίζει τόν «έγκλεισμό» κάποιου σέ ένα κελί γιά μιά άξιόπονη πράξη του, όμως τόσο οί συνήθικες κράτησης όσο και οί ποινές δέν τόν βοιθούν νά ξεπεράσει τίν προηγούμενη κατάσταση του. Πολλές φορές, δέν προσφέρονται στόν κρατούμενο τά έρεθίσματα εκείνα πού θά τόν οδηγήσουν στόν επαναπροσδιορισμό τών πράξεών του. Άπουσιάζουν όλα αυτά τά άποτελεσματικά μέτρα μέ τά όποία θά έπιτευχθεί ή ήθική άνασυγκρότησή του και ο σύνδεσμός του μέ άνθρωπιστικές και θρησκευτικές αξίες.

Ή ίδρυματοποίηση του άτόμου – ένας άλλο είδος έγκλεισμού

Ός μορφή έγκλεισμού έν τέλει θά μπορούσε νά θεωρηθεί και ο κάθε είδους «ίδρυματισμός». Μπορεί ως ίδρυματικές προσωπικότητες νά χαρακτηρίζονται οί ψυχικά άσθενείς και οί φυλακισμένοι, όμως δέν παύει νά υπάρχουν κι άλλες προσωπικότητες (π.χ. οί τρόφιμοι ενός οίκου ευγηρίας, τά παιδιά ενός όρφανοτροφείου, οί άσθενείς ενός κέντρου άποκατάστασης κ.ά.). Αρχικά ο όρος «ίδρυματισμός» συνδέθηκε μέ τίν εικόνα πού παρουσίασαν παιδιά, κυρίως του παλαιού «άνατολικού μπλόκ», τά όποία ήταν έγκλειστα σέ ιδρύματα. Αυτά δέ τά παιδιά βρίσκονταν σέ κατώτερο νοητικό, συναισθηματικό και κοινωνικό επίπεδο. Δικαιολογημένα λοιπόν ή ψυχιατρική έπιστήμη άποφάινεται ότι «ίδρυματοποίηση» είναι ή δημιουργία συμπτωμάτων παθολογικής συμπεριφοράς (σύνδρομο ίδρυματισμού/ίδρυματοποίησης) πού οδηγεί σέ ψυχικό και σωματικό μαρασμό, σέ μόνιμη συναισθηματική άναπηρία και

συχνά σέ ακρωτηριασμένη προσωπικότητα και προέρχεται από τήν αποστέριση τῆς σταθερῆς παρουσίας τῶν γονέων – και γενικά των ἀτόμων τοῦ οἰκείου περιβάλλοντος»¹⁸. Δέν εἶναι μόνο ἡ διαδικασία ἐνσωμάτωσης κάποιου στό ἴδρυμα, ἀλλά και οἱ ὑφιστάμενες συνέπειες ἀπό αὐτή τήν «ιδρυματική» ἔνταξη.

Ἡ ιδρυματοποίηση ὁδηγεῖ τό ἄτομο στήν ἄμεση προσαρμοστικότητα του σέ μιά καινούργια πραγματικότητα. Ἀνεξαρτήτως ἡλικίας (εἴτε στήν βρεφική, εἴτε στήν γεροντική ἡλικία βρίσκεται), ὁ ἄνθρωπος ἐπιβάλλεται νά ἀκολουθήσει τούς κανόνες και τίς ἀξίες πού διέπουν τό «νέο» του περιβάλλον. Οἱ ἀτομικές του ἐλευθερίες περιορίζονται στό ἀκέραιο και κινεῖται μόνο στά «ιδρυματικά» πλαίσια. Γιά παράδειγμα, ὅ,τι θεωροῦσε κάποιος ἐνήλικας ὡς ἀπόλαυση και ἀνάγκη πρῖν τήν εἴσοδό του στό ἴδρυμα, πλέον εἶναι δύσκολο ἕως ἀκατόρθωτο. Γιά τήν καλύτερη ἐπιβίωσή του κρίνεται ἀναγκαῖα ἡ ἀπαρέγκλιτη τήρηση τῶν κανόνων τοῦ ἰδρύματος. Διότι σέ περίπτωση παράβασης τοῦ κανονιστικοῦ πλαισίου, μπορεῖ ἀκόμη νά ὁδηγηθεῖ και στήν ἀπομόνωσή του ἀπό τήν κοινωνική ομάδα. Ἐπομένως ὅσο πῶ εὔκολα «ιδρυματοποιεῖται» τό ἄτομο, τόσο λιγότερα προβλήματα ἔχει νά ἀντιμετωπίσει μέσα στόν ιδρυματικό χῶρο.

Ἀναμφισβήτητα και ὁ «ιδρυματισμός» ἔρχεται νά προστεθεῖ στίς μορφές ἐγκλεισμοῦ, ἀφοῦ περιχαρᾶκάνει τόν ἄνθρωπο μέσα σέ ἕναν κλειστό χῶρο, περιορίζοντάς του ἀκόμη και τήν βούλησή του. Ὁ ἄνθρωπος ἀφομοιώνεται ἀπό ἕνα συγκεκριμένο περιβάλλον, χωρίς βέβαια νά εἶναι τίς περισσότερες φορές τό ἰδανικό γι' αὐτόν. Ἀναγκάζεται νά ἐγκαταλείψει ἀκόμη και τόν κοινωνικό του ρόλο, υἱοθετώντας πλέον ἕναν καινούργιο, προσαρμοσμένο στίς «ιδρυματικές» συνθήκες και καταστάσεις. Ἡ ἐπιβίωσή του βασίζεται κατ' ἀποκλειστικότητα σέ ἕνα κανονιστικό μηχανιστικό πλαίσιο, και ὄχι στήν ἐλεύθερη ἐπιλογή. Διαπιστώνεται και μέσα ἀπό κοινωνικές ἔρευνες μιά τυποποίηση ὡς πρὸς τήν συμπεριφορά του και γενικότερα ὡς πρὸς τήν ὅλη δραστηριότητά του. Ἄρα ὁ «ιδρυματικός» ἄνθρωπος μπορεῖ νά προστατεύεται ἐντός τῶν χαρακτηρισμάτων, ὅμως ἀπειλεῖται τό ὑψιστο ἀγαθό της ζωῆς του, ἡ ἐλευθερία του.

Οἱ συνέπειες τοῦ «ἐγκλεισμοῦ»

Ὅπως ἕνα φυσικό φαινόμενο (π.χ. χιονόπτωση) προκαλεῖ κάποιες ἐπιπτώ-

¹⁸ <https://yourearticles.com/koinwniologia/to-syndromo-tis-idrymatopoiisis-ti-einai-kai-pws-epireazei-ton-sygxrono-anthrwo>.

σεις στό φυσικό περιβάλλον, αντίστοιχα και τό φαινόμενο τοῦ «ἐγκλεισμοῦ» ἔχει συνέπειες γιά τόν κάθε ἄνθρωπο. Δέν μένει ἀνεπηρέαστο τό ἄτομο ἀπό τό περιβάλλον στό ὅποιο κλείνεται. Καί αὐτό φανερώνεται μέσα ἀπό τήν ραγδαία ἀλλαγὴ τῆς συμπεριφορᾶς του καί τῆς δράσης του. Ὁ ψυχολόγος Barton (1961), ἀναφερόμενος στή «*ιδρυματικά ἄτομα*», μιλάει γιά τήν «*ιδρυματική νεύρωση*» πού παθαίνουν¹⁹. Εἰδικότερα ὡς «*ιδρυματική νεύρωση*» ὀρίζει μιὰ ἀσθένεια, κατά τήν ὁποία ὁ ἀσθενής ἔχει τά ἀκόλουθα χαρακτηριστικά στοιχεῖα:

i. Ἀπάθεια.

ii. Ἐλλειψη πρωτοβουλίας.

iii. Ἐλλειψη ἐνδιαφέροντος γιά τά πάντα ἐκτός ἀπό τά τετριμμένα, ὑποταγή στήν ἐξουσία καί κάποιες φορές ἐκδίλωση αἰσθημάτων περιφρόνησης σέ σκληρές καί ἄδικες ἐντολές.

iv. Ἐλλειψη ἐνδιαφέροντος γιά τό μέλλον καί πρακτικῶν σχεδίων γι' αὐτό. Χειροτέρευση τῶν προσωπικῶν συνθηγιῶν ὑγιεινῆς καί αἰσθητικῆς.

v. Ἐλλειψη ἀτομικότητας καί ἀποδοχή ὅτι τά πράγματα ἔτσι θά κυλοῦν χωρίς ἀλλαγές, ὅτι ὅλα εἶναι ἀναπόφευκτα καί ἀόριστα.

Τά «ιδρυματικά» ἄτομα, ἐκτός τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν, ἐμφανίζουν καί ἕνα διανοητικό κενό (*mental vacuity*)²⁰. Ἐγκλωβισμένα στόν χώρο ἀρχίζουν νά χάνουν τήν μνήμη τους, νά λησμονοῦν παρελθοντικά γεγονότα, νά ἀδυνατοῦν νά συγκεντρωθοῦν καί νά περιπλέκονται σέ ἀτέλειωτες σκέψεις. Εὐκόλα ἀναπτύσσουν ψευδαισθήσεις καί μέ τό παραμικρό κυριαρχεῖ στή ζωή τους ἡ αὐτοαπογοίτευσή τους. Γι' αὐτό καί στήν περίπτωσι τῶν φυλακισμένων παρατηρεῖται ὅτι ἐξαρτῶνται πλέον ἀπό τήν ὄλη δομή τῆς φυλακῆς καί ἀπαρνοῦνται πλήρως τήν ἐλευθερία τους καί τήν αὐτονομία τους. Γίνονται δέσμοι τῶν κανόνων τοῦ σωφρονιστικοῦ ἰδρύματος.

Ἀπό ἔρευνες ἔχει καταδειχθεῖ πῶς ἡ φυλάκιση δέν δημιουργεῖ μόνο ψυχικά προβλήματα στόν φυλακισμένο ὅσο βρίσκεται «ἐγκλειστος», ἀλλά τόν ἐπιηρεάζει καί μετά τήν ἀποφυλάκισή του. Ἕνας πρῶην κρατούμενος εἶναι δυνατόν νά παρουσιάσει ἕνα μετατραυματικό στρές²¹. Ἀκόμη μπορεῖ νά ἐμφανίσει τά

¹⁹ βλ. περισσότερες πληροφορίες στό <https://yourearticles.com/koinwniologia/to-syndromo-tis-idrymatopoioisis-ti-einai-kai-pws-epireazei-ton-syghrono-anthrwpo>.

²⁰ βλ. καί <https://efkozani.gr/idrymatismos-oi-psychologikes-synepe>.

²¹ Haney, G. (2002). The Psychological Impact of Incarceration: Implications for Post-Prison Adjustment. Στό <https://www.urban.org/sites/default/files/publication/60676/410624-The-Psychological-Impact-of-incarceration>.

έξῃς στοιχεῖα: α) ἐσωτερικό χάος β) ἐσωτερική ἀποδιοργάνωση, γ) κοινωνική ἀπόσυρση δ) μειωμένη αὐτοεκτίμηση ε) διαρκῆ φόβο καταδίωξης καί στ) συνεχῆ ἀγωνία γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του, τὴ στιγμὴ πού βίωσε στὴν φυλακὴ ἀκόμη καὶ τὸν κίνδυνο τῆς ζωῆς του.

Τὰ προαναφερθέντα χαρακτηριστικὰ τῶν κρατουμένων εἶναι κοινὰ καὶ μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ πού παρουσιάζουν τὰ παιδιὰ τὰ ὁποῖα μεγαλώνουν μέσα σέ ἓνα ἴδρυμα. Συγκεκριμένα ὁ Goldfarb ὑποστηρίζει ὅτι αὐτὰ τὰ παιδιὰ ἐμφανίζονται ὡς ὑπερκινητικά, μὲ χαμηλὴ σχολικὴ ἐπίδοση, μὲ ἔλλειψη δημοτικότητας μεταξύ των συμμαθητῶν τους, μὲ δυσκολία συγκέντρωσης κατὰ τὴν ὥρα τῆς διδασκαλίας, μὲ ἔντονη ἀνησυχία καὶ λαχτάρα γιὰ στοργή²². Ὁ Bowlby, μελετώντας συμπεριφορὲς «ἰδρυματικῶν παιδιῶν», κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ παιδιὰ ἐπηρεάζονται ἄσχημα ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τῆς στενῆς σχέσης τους μὲ τὴν «μητέρα» καὶ κυρίως κατὰ τὴν διάρκεια τῶν δύο πρώτων χρόνων τῆς ζωῆς τους²³. Σήμερα ἔχει καταστῆ γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἐπιστῆμν τῆς ψυχολογίας πὼς τὰ παιδιὰ πού ἔχουν ἢ εἶχαν τὴν ἐμπειρία τῆς ἰδρυματικῆς ἀνατροφῆς, ἐμφανίζονται μὲ προβλήματα γνωστικῆς ἀνάπτυξης καὶ συμπεριφορᾶς.

Ὅμως, ὅπως καὶ στὴν προηγούμενη παράγραφο διατυπώθηκε, ὁ ἐγκλεισμός δέν περιορίζεται μόνο στὸν «ἰδρυματικό». Τὸν τελευταῖο καιρὸ ἡ χώρα μας βίωσε τὸν «κατ' οἶκον» ἐγκλεισμό. Ἐξαιτίας μᾶς πανδημίας, ἀνάμεσα στὰ κυβερνητικὰ μέτρα συμπεριλήφθηκε καὶ ὁ περιορισμὸς τῶν ἀνθρώπων στὰ σπίτια τους μὲ σκοπὸ τὴν ἀποφυγὴ τῆς διασπορᾶς ἑνὸς θανατηφόρου ἰοῦ. Ἄφενός μπορεῖ ὡς μέτρο προφύλαξης νὰ συνέβαλε ὥστε νὰ μὴν νοσήσει πολὺ μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ καὶ νὰ μὴν ὑπάρχουν εἰκόνες σάν τὴ γειτονικὴ χώρα, τὴν Ἰταλία, ὅπου τὴν ἀνοιξη τοῦ 2020 πέθαιναν σέ καθημερινὴ βάση 350 ἄτομα. Ἀφετέρου ὁ «κατ' οἶκον» ἐγκλεισμός ἐπηρέασε ψυχικὰ τίς ἀνθρώπινες ζωές. Ἄρα, μαζί μὲ τὸ «βιοτικό κέρδος», ἓνας κοινωνικός παρατηρητὴς ὀφείλει νὰ προσμετρήσει καὶ τίς συνέπειες τοῦ ἐγκλεισμοῦ στὴν ψυχικὴ ὑγεία τῶν ἀνθρώπων.

Ἀναντίρρητα ἡ εἰσβολὴ τοῦ «κορωνοϊοῦ» στὴν καθημερινὴ ζωὴ ἀλλάζει τοὺς ἀνθρώπους. Τούς ἀναγκάζει νὰ προσαρμοστοῦν σέ μιά νέα πραγματικότητα. Ὅπως καὶ ἡ καθηγήτρια ψυχιατρικῆς του ΕΚΠΑ Μαρίνα Οἰκονόμου γράφει γι' αὐτὴ τὴν νέα κατάσταση: «Οἱ γονεῖς στὸ σπίτι μπορεῖ νὰ γίνουν πιό

²² βλ. Goldfarb, W. (1945). *Effects of psychological deprivation in infancy and subsequent stimulation*. American Journal of Psychiatry, 102, 18-33.

²³ βλ. Bowlby J., *Child Care and the Growth of Love*. Pelican Books, 1965, σ. 33.

ευερέθιστοι, σκληροί, παραβιαστικοί, πιεστικοί και τιμωρητικοί απέναντι στο παιδί τους, μπορεί να αδιαφορήσουν για τις συναισθηματικές, γνωστικές, σωματικές ανάγκες του παιδιού, να συμμετέχουν λιγότερο στην φροντίδα του παιδιού τους, να στεροούνται υπόμονης να εισακούσουν τα προβλήματα που απορρέουν από τον "κατ' οίκον έγκλεισμό". Αλλά και τα παιδιά ως ευαίσθητοι αποδέκτες δύναται να απορροφήσουν τους αρνητικούς συναισθηματικούς κραδασμούς των γονέων»²⁴. Έπομένως, οι διαπιστώσεις αυτές μας δείχνουν ότι ο «κατ' οίκον έγκλεισμός» δεν συνδράμει στην ένδυνάμωση του οικογενειακού θεσμού, αλλά, αντίθετα, στην αποδυνάμωσή του και συγχρόνως υποδαυλίζει την «ιερή» σχέση γονέων και παιδιών. Αντί, σ' αυτή την ύγειονομική κρίση το οικογενειακό οικοδόμημα να στερεώνεται, κινδυνεύει να καταποντιστεί.

Ο «κατ' οίκον έγκλεισμός» έχει αρνητικό αντίκτυπο και στο άτομο. Και έδω ίσως όφειλούμε να αναφέρουμε όρισμένες ατομικές ψυχολογικές συνέπειες:

I. Ο μεγάλης διάρκειας έγκλεισμός στην οίκια επιφέρει στο άτομο κόπωση και, κατά συνέπεια, παραίτηση από καθημερινές δραστηριότητες και μείωση της ατομικής ενεργητικότητας.

II. Το άτομο βρίσκεται σέ ένα άγχος και σέ μιά άβεβαιότητα για τό «αύριο», αφού κανείς δεν γνωρίζει τό πόσο θά διαρκέσει ή πανδημία, ή όποία φαντάζει ένα άτέλειωτο ταξίδι.

III. Κυριαρχείται συνεχώς από τό φοβικό σύνδρομο. Φοβάται διότι έχει επενδύσει ενέργεια σέ πολλά και τώρα δεν μπορεί να συνεχίσει να εργάζεται στους συγκεκριμένους στόχους.

IV. Ένα άλλο ψυχολογικό σύμπτωμα του «κλεισίματος» στο σπίτι είναι ή κατάθλιψη²⁵. Τό άτομο, μί έχοντας την δυνατότητα να βρει διάφορες διεξόδους μέσα από τό σπίτι, μπορεί ή έντονη έσωτερική του να του προκαλέσει κατάθλιψη. Η άπαισιοδοξία και ή άπελπισία του για την μί επιστροφή στην καθημερινή κανονικότητα, μπορεί να γίνει αίτια κατάθλιψης.

V. Τέλος, σέ πολλούς έγκλειστους αισθητός είναι και ό θυμός. Μιά κατά-

²⁴ Βλ. και <https://apsych.med.uoa.gr/synepeies>.

²⁵ Η κατάθλιψη είναι μιά κοινή ψυχική διαταραχή που χαρακτηρίζεται από την θλίψη, την απώλεια του ενδιαφέροντος ή της ευχαρίστησης από την ζωή, τά συναισθήματα ένοχής ή χαμηλής αυτοεκτίμησης, τον διαταραγμένο ύπνο, την εύκοπωση και την κακή συγκέντρωση. Προκύπτει δέ από μιά σύνθετη άλληλεπίδραση κοινωνικών, ψυχολογικών και βιολογικών παραγόντων. Όταν ό άνθρωπος δέχεται μιά έντονη ψυχολογική πίεση εξαιτίας κάποιων συνθηκών (όπως π.χ. της πανδημίας), τότε μπορεί να εκδηλώσει. Για περισσότερες πληροφορίες για την κατάθλιψη βλ. Kramlinger Keith, *Η Κατάθλιψη - Βγείτε από την παγίδα*, μπφ Έλιάσα Χριστίνα, έκδ. Μοντέρνοι Καιροί, Αθήνα 2010.

στασι χωρίς τέλος, εύκολα οδηγεί κάποιον στό να θυμώσει και να μεταθέσει τήν ευθύνη του έγκλεισμού στους άλλους. Αντί να νιώθουν ευγνωμοσύνη για τόν αγώνα όλων αυτών των ειδικών λοιμωξιολόγων και των διαφόρων κυβερνητικών παραγόντων που αγωνίζονται για τήν περιφρούρηση τής υγείας τους, εκείνοι τούς κατηγορούν για τά μέτρα που έλαβαν.

Βέβαια ό «κατ' οίκον έγκλεισμός» δέν επηρεάζει μόνο τόν άνθρωπο ψυχικά, αλλά και σωματικά. Ειδικότερα ένας έγκλειστος, σύμφωνα με τό CDC (*Κέντρο Έλέγχου και Πρόληψης Νοσημάτων ΗΠΑ*)²⁶, μπορεί να εμφανίσει:

- Μεταβολές στην όρεξη, στην ενέργεια, στις επιθυμίες και στά ενδιαφέροντα.

- Δυσκολία συγκέντρωσης και λήψης αποφάσεων.

- Δυσκολία στον ύπνο και εφιάλτες.

- Φυσικές αντιδράσεις, όπως πονοκεφάλους, σωματικούς πόνους, στομαχικές διαταραχές και εξανθήματα.

- Επιδείνωση χρόνιων προβλημάτων υγείας.

- Αύξημένη κατανάλωση αλκοόλ και ουσιών, αλλά και αύξηση του καπνίσματος.

Δικαιολογημένα λοιπόν έχει ειπωθεί πως ό «κατ' οίκον έγκλεισμός» λειτουργεί σαν τήν έλλειψη του άερα στον άνθρωπο, αφού πλήττει ψυχοσωματικά τήν κάθε ανθρώπινη ύπαρξη.

Ή ποιμαντική αντιμετώπιση του «έγκλεισμού»

Σέ κάθε Θεία Λειτουργία ό λειτουργός του Ύψιστου αναγνωρίζει στον Κύριο ήμων Ίησού Χριστό τήν θεραπευτική ιδιότητά Του. «Σύ γάρ εί' ό ιατρός των ψυχών και των σωμάτων ήμων»²⁷, άκούμε να λέει. Και πράγματι όλη ή επίγεια πορεία του Θεανθρώπου άποδεικνύει περίτρανα ότι ό Χριστός ήρθε στον κόσμο όχι μόνο να κηρύξει τό ευαγγέλιο τής Βασιλείας του Θεού, αλλά και να θεραπεύσει τούς έχοντας ανάγκη. Αυτή δέ τήν παρακαταθήκη τής ίασης των άσθενών συνεχίζουν άργότερα και οι μαθητές Του. Έξάλλου ό ίδιος ό Χριστός τούς παράγγειλε ότι μόλις άναχωρήσει εκ του κόσμου αυτού, αυτοί όφείλουν «να θεραπεύουν τούς άσθενείς, να καθαρίζουν τούς λεπρούς, να

²⁶ <https://www.anabiosis.gr/blog/lockdown-kai-psypsiki-yeia>.

²⁷ Από τήν Θεία Λειτουργία του άγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου.

ἀνασταίνουν τούς νεκρούς καί νά ἐλευθερώσουν τούς δαμονισμένους ἀπ' τά δαιμόνια»²⁸. Ἐπομένως καί ἡ Μία, Ἁγία, Καθολική καί Ἀποστολική Ἐκκλησία δέν μένει ἀπαθής μπροστά στόν πόνο καί στήν θλίψη τῶν μελῶν της, ἀλλά συνεχίζει τήν ἀποστολική παράδοση τῆς ἀνακούφισής τους καί τῆς ἀπάλυνσης τῶν προβλημάτων τους.

Βασική ἀρχή στό ἔργο τοῦ Χριστοῦ ἦταν ἡ προσωποκεντρική θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεάνθρωπος Κύριος μπορεῖ νά καταγράφεται μέσω τῶν εὐαγγελικῶν διηγήσεων διδάσκοντας τά πλήθη, δέν παύει ὅμως νά ἀσχολεῖται καί μέ τόν κάθε ἄνθρωπο ξεχωριστά. Εἶναι ἀξιοσημείωτο πῶς ἐκτός τῶν μαζικῶν θεραπειῶν Του, ἀπό τούς ἱερούς εὐαγγελιστές γίνεται ἀναφορά καί σέ 31 περιπτώσεις συγκεκριμένων θαυμαστῶν σημείων σέ αὐτούς²⁹. Καί μάλιστα δέν τόν ἀναζητοῦσαν, αὐτός ἔφαγγε τούς ἀσθενεῖς καί τούς διάφορους ἐμπερίστατους στόν τόπο τους. Γι' αὐτό καί βασικό ἀξίωμα τῆς ποιμαντικῆς διακονίας εἶναι ἡ ἑξατομικευμένη προσέγγιση τοῦ πιστοῦ.

Γράφοντας ὁ ἅγιος Νεκτάριος ἐπίσκοπος Πενταπόλεως γιά τό πῶς ὀφείλει νά ποιμαίνει ὁ ἐπίσκοπος, ἀναφέρει καί τήν «ξεχωριστή διαποίμανση τοῦ ἀτόμου». «Ὁ ἐπίσκοπος ὀφείλει νά ποιμαίνει τό ἑαυτοῦ ποίμνιο πάντοτε καί πανταχοῦ: α) ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ β) κατ' ἰδίαν καί γ) διά τοῦ πρεσβυτερίου κατ' οἶκον, κατ' οἰκογένεια καί κατ' ἄτομο»³⁰. Καί αὐτή τήν ἑξατομικευμένη ποιμαντική βλέπουμε μέ πολλή ἀποτελεσματικότητα νά τήν ἐφαρμόζει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἀφοῦ ἀναφέρει πρὸς τούς πρεσβυτέρους τῆς Ἐφέσου «ἐπί τριετίαν νύκτα καί ἡμέραν οὐκ ἐπαυσάμην μετά δακρύων νοσητῶν ἕνα ἕκαστον»³¹. Δέν πρόκειται λοιπόν γιά μιὰ νέα μέθοδο ἐπικοινωνίας ποιμένα καί ποιμανόμενου, ἀλλά γιά μιὰ ἀρχή δοκιμασμένη στόν χρόνο καί ἀποτελεσματική στίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων. Δικαίως λοιπόν θεωρεῖται ὡς μιὰ ἀπό τίς θεμελιακές προϋποθέσεις τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου.

Στήν περίπτωση τῶν «ἐγκλειστων» ἀδελφῶν, ἐνῶ φαινομενικά δύναται νά ὑποστηριχθεῖ μιὰ ἀδυναμία στή σχέση ποιμένα καί ποιμανόμενου, ἐντούτοις ὁ «ἀγωνιῶν ἱερέας» πολλά μπορεῖ νά κατορθώσει. Ὁ ποιμένας σέ πρώτη

²⁸ *Ματθ.* 10, 8.

²⁹ βλ. ΧΡΟΝΗ ΧΡ. (Πρωτοπρ.), *Ἀσθένεια καί Θλίψη (Πρακτικές Ποιμαντικές Κατευθύνσεις)*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2019, σ. 33.

³⁰ βλ. ΚΕΦΑΛΑ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ, *Ποιμαντική*, ἐκδ. Νεκτάριος Παπαδόπουλος, Ἀθήνα, σ. 191.

³¹ *Πράξ.* 20, 31.

φράση, έχει χρέος να είναι διαθέσιμος³². Η διαθεσιμότητα σχετίζεται με την προσωπική του διάθεση. Όφειλει ο ποιμένας ο ίδιος να επιθυμεί να βοηθήσει τον «έγκλειστο». Η «έγκλειστη» κατάσταση που βιώνει ο πιστός, πρέπει να μίν αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα ύλοποίησης των ποιμαντικών του στόχων. Άπεναντίας από μόνος του ο ιερέας οφείλει να ενδιαφερθεί για τον αναγκασμένο αδελφό, από ένα τηλεφώνημα μέχρι μια ποιμαντική επίσκεψη στον κλειστό χώρο του, με τὰ όποια μπορεί να του εκφράσει την αγωνία του για την δυσμενή του κατάσταση. Δέν παραβλέπει τίς δυσκολίες που περνά, αλλά προσπαθεί πνευματικά να τον βοηθήσει να τίς υπερβεί. Βέβαια δέν αρκεί μόνο η επιθυμία του ιερέως για την σωτηρία του πιστού, χρειάζεται καί η συνεργασία του «έγκλειστου» ποιμανόμενου.

Ένα άλλο βασικό στοιχείο-γνωρίσμα που πρέπει να διαθέτει ο ποιμένας, είναι τό *πνεύμα συνεργασίας*. Ο κάθε ποιμένας δέν είναι παντογνώστης καί, κατά συνέπεια, δέν μπορεί να εκφέρει άποψη για κάθε θέμα. Υπάρχουν ζητήματα που άπαιτούν τή συνεργασία του καί με κάποιους ειδικούς φορείς, για να προσφερθεί η πιο δυνατή βοήθεια στους έμπεριστάτους αδελφούς. Έξάλλου, γνώσεις εξειδικευμένες δέν διαθέτει για συγκεκριμένες ασθένειες καί παθήσεις. Έπομένως, η συνεργασία του με εξειδικευμένους έπιστήμονες (ψυχιάτρους, ψυχολόγους, ανθρωπολόγους κ.ά.) κρίνεται άπαραίτητη προκειμένου όλοι μαζί να συντελέσουν είτε στην ταχύτερη θεραπεία του άρρώστου είτε άκόμη καί στην ψυχολογική άπεγκλώβιση του «έγκλειστου».

Βέβαια ο ποιμένας οφείλει να μίν λησιμονεί καί στην *προσευχή* του τούς έγκλειστους συνανθρώπους. Έχει ιερατικό χρέος νυχθημερόν να μνημονεύει αυτούς, ώστε ο Παντοδύναμος Κύριος να τούς ένδυναμώνει στην προκειμένη δυσκολία τους. Η έπικοινωνία με τον Θεό είναι πρωταρχικό μέλημα κάθε ποιμένα, τή στιγμή που η Έκκλησία του έμπιστεύθηκε επί τούς ώμους του πλειονότητα ψυχών. Τό να έπαρυστνει για την σωτηρία αυτών, δέν είναι δευτερεύουσα, αλλά πρωτεύουσα ποιμαντική του ύποχρέωση. Καί ένας τρόπος έκφρασης τής προσωπικής έγνοιας του γι' αυτούς είναι η *αδιάλειπτη προσευχητική του δέση ύπέρ όλων αυτών*.

Θά άποτελούσε παράλειψη να μίν αναφερθεί καί η σπουδαιότητα τής *ιδιαιτέρας σημασίας* που πρέπει να δείχνει ο ιερέας προς τον κάθε έγκλειστο.

³² Βλ. ΧΡΟΝΗ ΧΡ. (Πρωτοπρ.), *Ασθένεια καί Θλίψη (Πρακτικές Ποιμαντικές Κατευθύνσεις)*, έκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2019, σ. 85.

Ὁ ποιμένας ὀφείλει κάθε φορά νά εἶναι ἐνεργός ἀκροατής³³ αὐτοῦ τοῦ ἐμπερίστατου. Δέν πρέπει νά στέκεται δίπλα του μέ ἐλεγκτική καί κηρυγματική διάθεση, ἀλλά μέ ἡρεμία, μέ διάκριση καί ἔτοιμος νά ἀφουγκραστῆί τά προβλήματα του, τίς ταλαιπωρίες του, ἀκόμη καί τά παραπτώματά του. Καί ἐάν βέβαια κρίνει, μπορεῖ νά τοῦ χορηγήσει τό κατάλληλο πνευματικό φάρμακο πρὸς ἐπούλωση τῶν ψυχικῶν τραυμάτων του.

Προπάντων ὅλων ὁ κάθε ποιμένας ἔχει χρέος νά φανερώσει τὴν *ἀγάπη* του γιὰ τὸν κάθε ἔγκλειστο ἀδελφό. Μὴν παραθεωρεῖται πὼς συνυφασμένο μέ τὴν ἱερατική διακονία εἶναι τό χάρισμα τῆς φιλανθρωπίας, δηλ. ἡ *ἀγάπη* καί ἡ *φροντίδα* τοῦ ἱερέα πρὸς τοὺς πτωχοὺς, τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς πονεμένους, τοὺς κατατρεγμένους καί γενικότερα τοὺς ἀναξιοπαθοῦντες. Κι ἐδῶ ἴσως νά φέρουμε στή μνήμη μας τό παράδειγμα τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ὁ ὁποῖος ἄσκησε τὴν φιλανθρωπία στό ἔπακρο. Χαρακτηριστικά στήν Ἀντιόχεια περιέθαλπε 3.000 πτωχοὺς καθημερινά, στήν Κωνσταντινούπολη γύρω στοὺς 7.000 καί σ' ὅλη αὐτή τὴν ὀργάνωση τῆς κοινωνικῆς προνοίας εἶχε βοηθοὺς καί συνεργάτες τοὺς ἱερεῖς καί τίς διακόνισσες. Εἶχε ὀργανώσει φιλοξενία ξένων καί ἀστέγων, περιέθαλπε ἀρρώστους σέ νοσοκομεῖα, ἐπισκεπτόταν τίς φυλακές κάθε Τετάρτη καί Παρασκευή καί ἀπελευθέρωνε συχνά πολλοὺς φυλακισμένους αἰχμαλώτους³⁴. Ἡ ἀγάπη λοιπὸν τοῦ ποιμένα δέν πρέπει νά ἐκφράζεται μόνο μέ λόγια, ἀλλά καί μέ ἔργα πρὸς κάθε ἀναγκασμένο ἀδελφό.

Ἀναντίρρητα ἡ «ἀτομική θεραπευτική» ἐκάστου ἔγκλειστου ἢ κάποιου «ἰδρυματικοῦ» ἀτόμου ἀπὸ μέρους τοῦ ποιμένα συγκαταλέγεται στὰ μέσα διαποίμανσης. Ὅμως αὐτός ὁ θεραπευτικὸς τρόπος πρέπει νά ἐπεκτείνεται καί σέ ἐνοριακὸ ἐπίπεδο. Ὅπως ἀναφέρθηκε καί παραπάνω, ὁ ἐγκλεισμός δέν περιορίζεται μόνο στὸν «κατ' οἶκον περιορισμό», ἀλλὰ συμπεριλαμβάνει κι ἄλλες κατηγορίες ἔγκλειστων. Κι ἐδῶ τίθεται τό ἐρώτημα: ὑπεύθυνος γιὰ τὴν πνευματική στήριξή τους εἶναι μόνο ὁ ἱερέας ἢ καί οἱ ἐνορίτες; Τό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ἐμπερικλείει κληρικούς καί λαϊκοὺς, ἔχοντας ὅλοι μερίδιο εὐθύνης γιὰ τὴν διάδοση τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου. Καί στήν περίπτωση τῶν «ἐγκλειστων» ἀδελφῶν λοιπὸν, ὀφείλουν ὅλοι νά εὐαισθητοποιηθοῦν γιὰ τὴν ἐνδυναμωσί τους σέ αὐτή τὴν κρίσιμη φάση τῆς ζωῆς τους. Μέ τὴν ὀργάνωση ἐνοριακῶν ὁμάδων δράσης καί τὴν πραγματοποίηση «πνευματικῶν» ἐπισκέψεων

³³ Βλ. ΧΡΟΝΗ ΧΡ. (Πρωτοπρ.), *Ἀσθένεια καί Θλίψη (Πρακτικές Ποιμαντικές Κατευθύνσεις)*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2019, σ. 88.

³⁴ http://www.apostolikidiakonia.gr/gr_main/catechism/theologia_zoi/themata.asp?contents=ecclesia_history/Xrysostomos/contents_Paterika_Meletimata.asp & main.

στους χώρους των «ἐγκλειστων», μπορούν νά πετύχουν τήν ἐνίσχυσή τους. Ἀλλά καί μέ τήν διενέργεια διάφορων «προσευχητικῶν ἐπιστρατεύσεων» ὑπέρ των ἀναξιοπαθούντων (παρακλήσεις, εὐχέλαια κ.ἄ.) δύνανται νά ἐκδιλώσουν τό ἐνδιαφέρον τους καί γιά τήν πνευματική σωτηρία τους. Ἡ ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τόν Κύριο δέν ἐκφράζεται παρά μόνο μέσα ἀπό τήν ἔμπρακτι ἀγάπη του γιά τόν ἀναγκασμένο ἀδελφό του.

Ὅμως στήν περίπτωσι των «ἐγκλειστων» σέ μιὰ περίοδο πανδημίας γεννιέται ὁ προβληματισμός πῶς θά ἐπιτευχθεῖ ἡ ποιμαντική διακονία, ὅταν ὁ πιστός ὑφίσταται τόν κατ' οἶκο περιορισμό του; Ὑπάρχουν τρόποι διασύνδεσις μεταξύ τους, τήν στιγμὴ πού σήμερα ἰσχυρό μέσο ἐπικοινωνίας των ἀνθρώπων εἶναι τό Διαδίκτυο (Internet). Ὁ κάθε ποιμένας μπορεῖ μέσω αὐτοῦ νά ἐπιτελέσει ἕνα σημαντικό ἐνοριακό ἔργο, ἀπό τήν ἀναμετάδοσι διάφορων λατρευτικῶν εὐκαιριῶν τῆς ἐνορίας μέχρι τήν διοργάνωσι διαδικτυακῶν κατηχητικῶν συνάξεων. Στήν πανδημική περίοδο πού βιώνει ἡ χώρα μας, εἶναι πολὺ ἐνθαρρυντικό καί ἄκρως ἐλπιδοφόρο ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ δέν σταμάτησε νά μεταλαμπαδεύεται στά χριστιανικά σπίτια, ἀφοῦ ὁργανώθηκαν πολλές ἐνοριακές διαδικτυακές συναντήσεις μελέτης τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἐπομένως, ἂν καί εὐρισκόμενος μακριά ὁ ποιμαινόμενος ἀπό τόν ναό, ἔχει τήν δυνατότητα νά ἐπικοινωνήσει μέ τόν ἱερέα, νά ἐμπνηχωθεῖ στήν προκειμένη δοκιμασία καί νά ξεπεράσει ὅλα τα ἐμπόδια πού ἀνακύπτουν.

Ἀπό τήν ἄλλη, ὁ ρόλος των ἐκκλησιαστικῶν ταγῶν δέν πρέπει νά ἐντείνεται μόνο κατὰ τήν πανδημική περίοδο, ἀλλά καί κατὰ τήν μετα-πανδημική περίοδο. Καλοῦνται νά ἀντιμετωπίσουν τίς συνέπειες μιᾶς πανδημίας. Ἡ ἀποξένωσι των ἀνθρώπων καί ἡ κοινωνική ἀπομόνωσή τους ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα καί τήν ἀποχή τους ἀπό τίς ἐνοριακές ὑποχρεώσεις τους. Ἡ καλλιέργεια τοῦ φόβου τῆς μόλυνσις ἀνάμεσα στό ἐκκλησίασμα ὁδηγεῖ στήν μὴ μετοχή τους στήν ἐκκλησιαστική ζωή. Γι' αὐτό καλύτερος ἐμπνευστής τῆς ἐλπίδας καί τῆς κανονικότητις μέσα στό ἐκκλησιαστικό σῶμα εἶναι ὁ ποιμένας. Αὐτός ὀφείλει νά βοηθήσει τόν κάθε πιστό νά ἐγκαταλείψει κάθε φοβικό σύνδρομο καί νά τοῦ ἀναθερμάνει τήν ἐμπιστοσύνη του στόν Κύριο. Χρησιμοποιώντας τά «πνευματικά μέσα» (ποιμαντική ἐπίσκεψι, τηλεφωνική ἐπικοινωνία κ.λπ.) ὁ ἱερέας μπορεῖ νά ἐπαναφέρει τόν πιστό στήν Ἐκκλησία καί νά τοῦ διαλύσει κάθε ἀντικοινωνικό ἐμπόδιο. Ὅφειλει νά τόν βοηθήσει ὥστε νά ἀναπλασθεῖ ἡ κατακερματισμένη πίστι καί ἀγάπη του πρὸς τόν «Φιλάνθρωπο Θεό».

Ὁ κάθε ἱερέας λοιπόν ἔχει ὑψίστη εὐθύνη καί πρὸς τήν κατηγορία των «ἐγκλειστων» ἀνθρώπων. Εἶναι ὑποχρεωμένος ὡς ποιμὴν νά προστατεύει ἀπό

κάθε κακότητα και αυτά τά «λογικά πρόβατά του». Ήξάλλου, ό ίδιος ό Άρχι-ποιμπν Χριστός παραγγέλλει πώς ό κάθε χριστιανός, και πολύ περισσότερο ό κάθε ποιμένας, έχει χρέος νά πρωτοστατεί σέ έργα αγάπης πρός τόν όποιον-δίποτε έμπερίστατο άνθρωπο. Δέν μπορεί νά μένει άμέτοχος μπροστά στην δοκιμασία του «έγκλεισμοϋ», αλλά μέ τόν άγιοπνευματικό του λόγο και τίν πνευματική παρουσία του νά στηρίζει όσους έχουν ύποστει αυτή τί δοκιμασία.

Συμπερασματικά, ό έγκλεισμός, όπως είπώθηκε, παρουσιάζεται μέ πολλές μορφές μέσα στην ανθρώπινη ζωή. Ής έγκλειστος θεωρείται ό ψυχικά άσθενής ή ό φυλακισμένος, αλλά έγκλειστος είναι και ό «κατ' οίκον» περιορισμένος. Φυσικό και έπόμενο είναι ως φαινόμενο νά επηρεάζει τίν ψυχοσωματική υγεία του ανθρώπου. Μπορεί νά προφυλάσσει τίν κοινωνία από έναν έγκληματία ή έναν ψυχασθενή, αλλά δέν παύει νά έχει άρνητικό αντίκτυπο για τίν ζωή του έγκλειστου ανθρώπου. Άφενός περιορίζεται ως πρός τίν άτομική έλευθερία του και τίν όλη δραστηριότητά του μέσα στό κοινωνικό σύνολο, άφετέρου υπόκειται σέ έναν έγκλωβισμό μέ άρνητικές συνέπειες στην ψυχική υγεία του. Διαταράσσεται ή ψυχολογική του ίσορροπία και περιχαρακώνεται μέσα στην άπελπισία. Έπομένως ή «έγκλειστη» φάση βοηθά τόν άνθρωπο νά προστατευθεί από όποιαδήποτε άπειλή, τόν οδηγεί όμως και σέ μιá ψυχοφθόρα κατάσταση.

Μπορεί νά άνακινείται και πάλι σήμερα τό θέμα του «περιορισμοϋ», μέ σκοπό τίν διαφύλαξη της υγείας των πολιτών από έναν θανατηφόρο ίό, όμως οί ψυχολογικές συνέπειες των έγκλειστων του παρελθόντος άναβιώνουν και στό σήμερα. Ό έγκλειστος έχει νά άντιμετωπίσει τόν άποκλεισμό από τίν κοινωνική όλότητα, τίν άποδυναμώση του κοινωνικού του ρόλου και κυρίως τίν κρίση της ταυτότητάς του εντός της κοινωνικής πραγματικότητας. Ήρχεται άντιμέτωπος μέ τίν άνεργία, τίν έλλειψη των διαπροσωπικών σχέσεων και τίν άβεβαιότητα του αύριο. Και εκτός αυτών ή μη ενεργητικότητά του είναι άποτελεσμα της κόπωσής του από τόν μεγάλης διάρκειας περιορισμό. Ό έγκλειστος λοιπόν ζει σέ έναν νοσηρό περιβάλλον πού τόν άποξενώνει, μέχρι και τόν άποκτιπώνει.

Κι εδώ έχει χρέος ό κάθε ποιμένας μέ τόν λόγο και τίν παρουσία του νά δράσει εύεργετικά για τόν δοκιμαζόμενο άνθρωπο. Όφείλει ό ιερέας νά υπερεβεί τά όποιαδήποτε τείχη της άκοινωνσίας μεταξύ αυτού και του έγκλειστου, προχωρώντας στην αγαπητική κοινωνία τους. Διότι ό ίδιος ό Χριστός τίν σχέση Του μέ τόν άνθρωπο τίν βασίζει στην αγάπη. Χωρίς αυτή ό ιερέας δέν μπορεί νά έπιτελέσει έργο και ότιδήποτε γίνεται πάρεργο. Ήχοντας καταφέρει τίν έπικοινωνία του μέ τόν έμπερίστατο άνθρωπο, έχει τίν δυνατότητα στην συνέχεια νά πετύχει πολλά μέ σκοπό τίν σωτηρία του. Ήξάλλου σέ κάθε Θεία Λει-

τουργία εύχεται: «Υπέρ πλεόντων, όδοιπορούντων, νοσούντων, καμνόντων, αίχμαλώτων και τής σωτηρίας αυτών, του Κυρίου δεηθώμεν».

Η Έκκλησία διαμέσου των ποιμένων δέν ξεχνά τό ποιμνιό της. Συμπεριφέρεται ώς φιλόστοργη μητέρα άπέναντι στά πονεμένα παιδιά της γιατί πρότυπό της έχει τίν Κυρία Θεοτόκο, ή όποία συμπαραστάθηκε στον Μονογενή Υίο της μέχρι τόν σταυρικό θάνατό Του. Μέ αυτό τόν τρόπο όχι μόνο κερδίζει ό «έγκλειστος», αλλά και ή Έκκλησία βγαίνει κερδισμένη μπροστά σέ όλους αυτούς πού κατά καιρούς τίν κατηγορούν ώς άμέτοχη στά ούσιαστικά προβλήματα των τέκνων της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

BOWLBY J., *Child Care and the Growth of Love*, Pelican Books, 1965.

DOVSKIN J., *Using social science to reduce violent offending*, American Psychology-Law society series, 2011.

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ Γ., *Λεξικό τής Νέας Έλληνικής Γλώσσας*, έκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Άθήνα 2002.

ΚΕΦΑΛΑ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ, *Ποιμαντική*, έκδ. Νεκτάριος Παπαδόπουλος, Άθήνα.

KRAMLINGER KEITH, *Η Κατάθλιψη - Βγείτε από τίν παγίδα*, μτφ. Έλιάσα Χριστίνα, έκδ. Μοντέρνοι Καιροί, Άθήνα 2010.

FOUCAULT MICHAEL, *Έπιτήρηση και Τιμωρία - Η γένεση τής φυλακής*, έκδ. Πλέθρον, Άθήνα 2011.

GOLDFARB W., «Effects of psychological deprivation in infancy and subsequent stimulation». *American Journal of Psychiatry*, 102, 1945.

ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ ΑΠ., *Εύσύννοπη Κοινωνιολογία*, έκδ. Γρηγόρη, Άθήνα 2008.

ΤΑΤΣΗ Ν., *Κλασικές έρευνες των κοινωνικών έπιστημών* (Πρώτος κύκλος άνθολόγησης), έκδ. Όδυσσεάς, Άθήνα 1999³.

ΦΟΥΚΩ ΜΙΣΕΛ, *Η ιστορία τής τρέλας*, μτφρ Φρ. Άμπατζοπούλου, έκδ. Ήριδανός, Άθήνα 2004.

ΧΑΤΖΗΘΩΜΑ Φ. και ΑΛΕΦΑΝΤΟΥ Π., *Λεξικό άνεπτυγμένων έννοιων*, τόμος 3ος, έκδ. «Φύλιππος», Θεσσαλονίκη 19955.

ΧΡΟΝΗ ΧΡ. (Πρωτοπρ.), *Άσθένεια και Θλίψη* (Πρακτικές Ποιμαντικές Κατευθύνσεις), έκδ. Γρηγόρη, Άθήνα 2019.

Του ίδιου, *Κοινωνικά και βιοηθικά προβλήματα τής τρίτης ηλικίας* (Θεολογική και Ποιμαντική Θεώρηση), έκδ. Γρηγόρη, Άθήνα 2017.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

https://www.agrinionews.gr/τό_άγιο_όρος_της_Αιτωλίας.
<https://www.anabiosis.gr/blog/lockdown-kai-psypsiki-ygeia>.
<https://autonompsycho.espivblogs.net> > 2015/05.
http://www.apostolikidiakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?contents=ecclesia_history/Xrysostomos/contents_Paterika_Meletimata.asp & main.
<https://apsych.med.uoa.gr/synepeies>.
<https://www.capital.gr/health/3444094/proti-ereuna-gia-tis-epiptoseis-tou-egkleismou-stin-psuxiki-ugeia>.
http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/europe/ziakas_islam.html.
<https://efkozani.gr/ldrymatismos-oi-psychologikes-synepe>.
http://www.hellenicpolice.gr/images/stories/periodiko/281_2.pdf.
<https://yourearticles.com/koinwniologia/to-syndromo-tis-idrymatopoiisis-ti-einai-kai-pws-epireazei-ton-sygyrono-anthrwp>.
https://www.lawspot.gr/nomika-blogs/antonios_kepesidis/akoysia-nosileia-hasma-metaxy-nomoy-kai-praxis.
<https://www.urban.org/sites/default/files/publication/60676/410624-The-Psychological-Impact-of-incarceration>.
<https://www.skai.gr/news/greece/oi-thanatoi-apo-koronoio-pagkosmios-kai-eyropi-i-katataksi-elladas>.
<https://el.wiktionary.org/wiki/ἐγκλεισμός>.
https://el.wikipedia.org/wiki/Πανδημία_COVID-19_στην_Ελλάδα.

ΜΕΡΟΣ Ε΄

Λαρίσης καί Λαρισαίων ζωή καί μνήμες

* * *

ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΡΑΝΤΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ Ε.Μ. Κ.Κ. ΛΑΡΙΣΑΣ - ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ

ΦΙΛΟΛΑΟΣ ΤΛΟΥΠΑΣ: Ο ΓΝΩΣΤΟΣ-ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΣΥΜΠΟΛΙΤΗΣ ΜΑΣ

Τό όνομα «Γλούπας» δέν εἶναι ἄγνωστο στήν Λάρισα. Οἱ περισσότεροι Λαρισαῖοι τῆς προηγούμενης γενιᾶς γνώρισαν τόν διακεκριμένο φωτογράφο Τάκη Τλούπα καί ἄρκετοί νεώτεροι ἔχουν ἀκούσει γι' αὐτόν ἢ ἔχουν γνωρίσει μέρος τοῦ σημαντικοῦ ἔργου πού ἄφησε ὡς παρακαταθήκη στήν πόλη του. Γιά τόν λόγο αὐτό, ὁ Δῆμος Λαρισαίων τόν τίμησε ιδιαίτερα στά ἐκατό χρόνια ἀπό τή γέννησή του, κηρύσσοντας τό 2020 «ἔτος Τάκη Τλούπα».

Πόσοι Λαρισαῖοι ὅμως γνωρίζουν ὅτι ὑπάρχει κι ἓνας δεύτερος Τλούπας, ὁ Φιλόλαος, ἀδερφός τοῦ Τάκη, διακεκριμένος γλύπτης, γνωστός καί καταξιωμένος στή Γαλλία καί γενικότερα στό ἐξωτερικό, σχεδόν ἄγνωστος ὅμως στήν ἴδια του τήν πόλη;

Ὁ Φιλόλαος γεννήθηκε στήν Λάρισα τό 1923, σέ μιᾶ οἰκογένεια ἀνθρώπων πού δημιουργοῦσαν μέ τά χέρια τους ὄμορφα ἀντικείμενα (παππούς χαλκουργός, πατέρας ξυλουργός, μπτέρα μοδίστρα). Βοηθώντας μαζί μέ τόν ἀδερφό του τόν Τάκη τόν πατέρα τους ἔμαθαν νά σκαλίζουν τό ξύλο καί νά χειρίζονται τόν τόρνο. Ἀπό μικρός ἔδειξε τήν κλίση του στήν ζωγραφική καί στήν γλυπτική. Μόλις δεκαεννέα ἐτῶν, φιλοτέχνησε τή γλυπτή προτομή τοῦ συνταγματάρχη Λιάπκιν, μυθιστορηματικοῦ προσώπου τοῦ ὁμώνυμου βιβλίου τοῦ Μ. Καραγάτση, προκεμένου νά τή δωρίσει στόν συγγραφέα καί φίλο του. Μάλιστα, ἐπειδή ἦταν δύσκολο στά μετακατοχικά χρόνια νά βρεῖ πηλό πῆρε λάσπη ἀπό τόν Πηνειό γιά νά φτιάξει τήν προτομή τοῦ Λιάπκιν τήν ὁποία ἔφησε σέ περιφερειακό ἀρτοποιεῖο (!). (Ἡ προτομή βρίσκεται στήν Λάρισα, σέ ἰδιωτική συλλογή).

Τό 1944 ἔφυγε ἀπό τήν Λάρισα γιά τήν Ἀθήνα, προκεμένου νά φοιτήσει στήν Ἀνωτάτη Σχολή Καλῶν Τεχνῶν. Τή διετία 1947-1949 ἀναγκάστηκε νά διακόψει τίς σπουδές του γιά νά ὑπηρετήσει τήν στρατιωτική του θητεία. Τοποθετήθηκε στήν Λάρισα. Καθώς οἱ ἱεραρχικά ἀνώτεροί του διάκεινται εὐνοϊκά

ἀπέναντί του, τοῦ ἐμπιστεύονται τὴν κατασκευή τοῦ γλυπτοῦ διακόσμου τοῦ νεόδμητου ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως τῆς πόλης μας. Ἐκεῖ γνώρισε καὶ συνεργάστηκε μετὰ τὸν ζωγράφο Ἀγίνορα Ἀστεριάδη (μαθητὴ τοῦ Φώτη Κόντογλου) καὶ τὸν ἀγιογράφο Δοῦκα.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῶν σπουδῶν του φιλοτεχνεῖ ἐπίσης ἀρκετὰ γλυπτὰ πορτραῖτα φίλων του, πού ἐξακολουθοῦν νὰ βρίσκονται στὰ χέρια τῶν ἀπογόνων τους, στὴν Λάρισα.

Ἐκτός τῶν γλυπτῶν πού ὑπάρχουν σὲ ἰδιωτικές συλλογές, τὴν πόλη κοσμοῦν δημόσια γλυπτὰ τοῦ Φιλόλαου σὲ ὀρισμένα σημεῖα τῆς πόλης μας.

Τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ βρίσκεται στὴν μικρὴ πλατεία στὸ κέντρο τῆς Λάρισας, ἀνάμεσα στὶς ὁδούς Ροῦσβελτ, Μανδηλαρᾶ καὶ Ἡλιοδώρου, μετὰ τὰ μεγάλα πλατάνια της

καὶ τίς πολυσύχναστες καφετέριες καὶ ταβέρνες, πού τῆς δίνουν ἰδιαίτερη ζωντάνια. Οἱ περισσότεροι τὴν ἀποκαλοῦν «Τρίγωνη πλατεία», γιατί δὲν γνωρίζουν ὅτι τὸ ἐπίσημο ὄνομά της εἶναι «Πλατεία Γεωργάκη Ὀλύμπιου». Στὸ κέντρο της βρίσκεται ἡ προτομὴ τοῦ ἥρωα. Ἀπὸ ὅσους τὴν ἔχουν προσέξει, ἐλάχιστοι εἶναι αὐτοὶ πού ἀναρωτήθηκαν γιὰ τὸ ποιὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς της.

Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ Φιλόλαου καὶ τὸ πρῶτο σὲ δημόσιο χῶρο. Τοῦ ἀνατέθηκε ἀπὸ τὸν ΜΕΣ «Ἀριστεύς» τὸ 1947. «Ὁ «Ἀριστεύς», θέλοντας νὰ ικανοποιήσει ὅλους, μοίρασε τὴν δουλειὰ σὲ σένα γιὰ τὴν προτομὴ καὶ στὸν Σκουτάρη γιὰ τὰ μάρμαρα, βάρθρα κ.λπ.», γράφει στὸν Φιλόλαο, πού βρισκόταν τότε στὴν Ἀθήνα ὡς σπουδαστὴς τῆς ΑΣΚΤ (Ἀνωτάτη Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν), ὁ Λαρισινὸς φίλος του Χ.Σ. (14/2/1947).

Εἶναι ἓνα ἔργο ἐντελῶς ἀκαδημαϊκό. Ὁ Φιλόλαος, ἀκολουθώντας τὴν ἀντίληψη πού ἐπικρατοῦσε τότε στὴν ΑΣΚΤ, ἀποτυπώνει μετὰ πιστότητα τὴν φορεσιά τοῦ ἀρματολοῦ πού φέρει ὁ ἥρωας: πουκάμισο ἀνοιχτό, γιλέκο σταυρωτό, κλειστό ὡς ἐπάνω, ὅπως φοροῦσαν οἱ ὀρεσβῖοι, δεῦτερο γιλέκο, ἀνοιχτό μπροστά, μετὰ μιὰ σειρὰ πλεχτὰ κουμπιὰ στὴν ἀριστερὴ ὡς πρὸς τὸν θεατὴ πλευρὰ

Εἰκ. 1. Οἱ πρωταγωνιστὲς θεμελιωτὲς τοῦ Ἱ. Ν. Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος στὴν 1η Στρατιά. Μετὰ τὸ σακάκι στὸ χέρι ὁ Ἀγίνορας Ἀστεριάδης, δίπλα του ὁ στρατιώτης Φιλόλαος καὶ ὁ πὸ δίπλα ὁ ἀγιογράφος Δοῦκας.

Εικ. 2. Τό πορτραίτο του Λιάσπιν, τό πρώτο σωσμένο σήμερα γλυπτό του Φιλόλαου. Βρίσκεται σέ ιδιωτική συλλογή Λαρισαίας καί θά δοθεί πρὸς ἐπιδιόρθωση.

του καί ἀπό πάνω ἡ φέρμελι, τό μανικωτό ζακέτο. Στό δεξί μανίκα μόλις πού διακρίνεται σκαλισμένη ἡ ὑπογραφή τοῦ καλλιτέχνη: Φιλόλαος.

Παρά τή μετωπικότητά της ἡ προτομή παρουσιάζει μιὰ ἐλαφρά στροφή τοῦ κεφαλιοῦ πρὸς τὰ δεξιά, πράγμα πού τῆς προσδίδει μιὰ ὑπόνοια ζωντανίας. Τό κεφάλι, καί ἰδιαίτερα τό πρόσωπο, ἀποδίδεται ἀπολύτως ρεαλιστικά: λεπτομέρειες τῶν μαλλιών, ρυτίδες, ἀτομικά χαρακτηριστικά (μύτη, φρύδια, μουστάκι). Ἡ ἔκφραση ἀποπνέει ἡρεμία μὰ καί ἀποφασιστικότητα.

Ἡ προτομή εἶναι τοποθετημένη σέ μαρμάρηνη, τετράπλευρη στήλη, πάνω σέ βάθρο μέ δύο ἄνισες βαθμίδες. Στὴν μπροστινὴ της πλευρὰ εἶναι χαραγμένο μέ μαῦρα, ἐλαφρῶς ἀρχαιοπρεπῆ γράμματα τό ὄνομα τοῦ ἥρωα.

Μερικά χρόνια ἀργότερα (1954), ἐγκατεστημένος ἤδη στό Παρίσι, ὁ Φιλόλαος καταπιάνεται καί πάλι μέ τή μορφή τοῦ Γεωργάκη Ὀλύμπιου, μελετώντας τὴν διεξοδικότερα καί μέ μιὰ νέα ὀπτική. Ἀποτέλεσμά της ἡ μακέτα γιὰ ἕναν ἀνδριάντα, πού ξαναδουλεύτηκε μεταξύ 1957-1960, ὕστερα ἀπὸ παραγγελία τοῦ Συλλόγου Λιβαδιωτῶν. Ἡ παραγγελία τελικά δέν ὀλοκληρώθηκε καί ἡ μακέτα, ὕψους 2,80 μ. βρίσκεται μέχρι σήμερα στό ἀτελιέ τοῦ γλύπτη στὴν Γαλλία. Ἡ εξέλιξη τῆς δουλειᾶς τοῦ καλλιτέχνη εἶναι ἐδῶ φανερή. Πρῶτα πρῶτα τό ὑλικό. Τό μάρμαρο, κατεξοχὴν παραδοσιακό ὑλικό, τό διαδέχονται τώρα οἱ πειραματισμοί σέ μέταλλο: τό συγκεκριμένο ἔργο εἶναι κατασκευασμένο ἀπὸ σφυρήλατο σίδηρο μέ ἐμφανεῖς τῆς ἐνώσεως τῶν ἐπιμέρους κομματιῶν του. Ἡ διαφορὰ δέν εἶναι μόνο στό ὑλικό, ἀλλὰ καί στό στίσιμο καί τὴν ὅλη ἀπόδοση τῆς μορφῆς.

Ὁ ἥρωας εἰκονίζεται ὄρθιος. Πατάει γερά στὰ δυὸ του πόδια, πού ἀνεβαίνουν παράλληλα, μέ τό δεξί ἐλαφρὰ προτεταμένο. Στό δεξί του χέρι κρατᾷ κυρτό ξίφος (γιαταγάνι). Ἡ ἐλαφρὰ κίνηση χερῶν καί ποδιῶν σπάζει ἀνεπαίσθητα τόν

αύστηρά μετωπικό, τετράγωνο, στατικό χαρακτήρα του έργου.

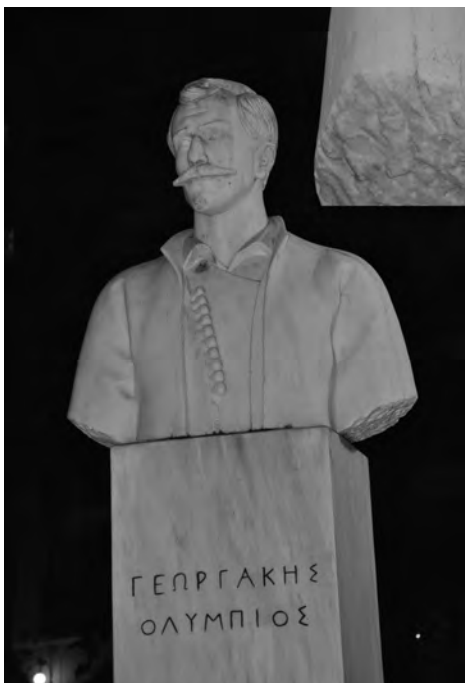
Σέ γράμμα του στον Λαρισινό φίλο του Χ.Σ. (20/11/54), με τόν οποίο μοιράζεται τίς σκέψεις του και διατηρεί τήν επαφή με τήν γενεαλογία του, ό καλλιτέχνης γράφει για τό έργο: «Γενικά έχει χαρακτήρα πρωτόγονο και έντελώς άπλό, τετραγωνικό και παλληκαρίσιο. Νομίζω πώς έτσι θά ήταν αυτοί οι παλληκαράδες». Η άπλοποίηση τής μορφής σέ σχέση με τήν πρωτομή είναι έμφανής. Η άφαίρεση διαδέχεται τόν ρεαλισμό, καθώς έγκαταλείπεται κάθε προσπάθεια άπόδοσης άτομικών χαρακτηριστικών και διατηρούνται μόνον τά βασικά προσδιοριστικά στοιχεία τής ιδιότητας του ήρωα (μουστάκι, φουστάνελα, τσαρούχια) πού παραπέμπουν γενικά στους άρματολούς αγωνιστές του '21.

Τό όριζόντιο, καμπυλόσχημο γιαταγάνι σπάζει τήν καθετότητα και τίς ευθείες γραμμές τής μορφής έμπλουτίζοντας εικαστικά τό έργο. Χαρακτηριστικό τής σχηματοποίησης είναι τό πλάσιμο του χεριού πού κρατάει τό γιαταγάνι: τετραγωνισμένο και στιβαρό άποδίδει εύγλωττα τήν δύναμη και τήν άποφασιστικότητα του ήρωα, τό πνεύμα «αύτων των παλληκαράδων» όπως τό συνέλαβε ή δημιουργική φαντασία του γλύπτη.

Ένα άλλο δημόσιο γλυπτό του Φιλόλαου βρίσκεται στό παλαιό κοιμητήριο τής Λάρισας. Αν κανείς τό έπισκεφτεί προχωρώντας στον κεντρικό δρόμο άπό τήν είσοδο προς τόν ιερό ναό, θά προσέξει ίσως στά άριστερά του ένα έπι-

Εικ. 3. Μιά άκόμη φωτογραφία-ντοκουμένο: Ο Φιλόλαος παρίσταται ό ίδιος στήν τοποθέτηση του γλυπτού Έθνικής Αντίστασης στό πάρκο Άλκαζάρ. Τό γεγονός ότι είναι ήμίγυμνος και ξυπόλητος μαρτυρεί ότι μάλλον πρόκειται για τό καλοκαίρι του 1991, 30 χρόνια πριν. Ο "λόφος" στον όποιο στήθηκε τό μνημείο είναι ύπό διαμόρφωση, άφου δέν έχουν τοποθετηθεί άκόμη οι πέτρινες πλάκες (φαίνονται τό μπετόν και οι σιδεριές).

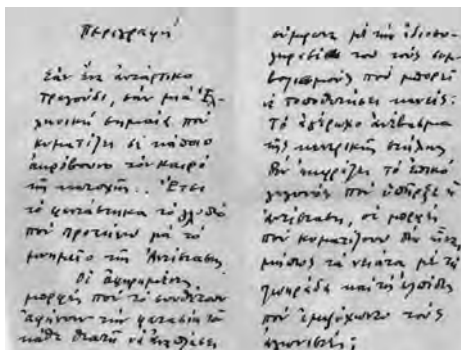
Εικ. 4. Τό πορτραίτο του Γεωργιάκη Όλυμπιου, στό κέντρο τής όμώνυμης πλατείας στή Λάρισα. Στό δεξί μανίκι μόλις πού διακρίνεται σκαλισμένη ή ύπογραφή του καλλιτέχνη: ΦΙΛΟΛΑΟΣ (φωτ. Π. Δομούσης).

βλητικό έπιτύμβιο μνημείο: τήν μαρμαρίνη προτομή ενός έντυπωσιακού, ήλικωμένου άστού, μέ σακάκι, γιλέκο καί γραβάτα, πού έδράζεται σέ ένεπίγραφη μαρμαρίνη στήλη διακοσμημένη μέ ανάγλυφα στάχυα. Τό εικονιζόμενο πρόσωπο είναι ο Στέφανος Κουκουτάρας (1876-1955), έπιχειρηματίας, ιδιοκτήτης ύφαντουργείου. Τό έργο αυτό τό παρήγειλε ο ίδιος ο Κουκουτάρας από τόν Φιλόλαο, όσο άκόμα ήταν έν ζωή. Έργο ρεαλιστικό, όπως καί όλα τα έως τότε έργα του καλλιτέχνη, εικονίζει έναν σωματώδη, παχύ άντρα, ντυμένο μέ κοστούμι, όπως συνήθιζαν οι άστοί τής έποχής, μέ τά δύο του χέρια άκουμπισμένα στήν προτεταμένη του κοιλιά. Στό άριστερό του χέρι διακρίνεται καθαρά το διπλωμένο κομπολόι του, σάν μόλις πριν λίγο νά σταμάτησε νά τό παίξει. Η έκφραση του προσώπου του είναι σοβαρή, σκυθρωπή, τονισμένη από τήν γραμμή των χειλιών του, πού σχηματίζουν καμπύλη προς τά

κάτω καί από τό σμίξιμο των φρυδιών του πάνω από τήν σαρκώδη μύτη του. Η φαλάκρα καί ή πλαδαρότητα του προσώπου προδίδουν τήν προχωρημένη ήλικία του. Τά μάτια του άτενίζουν κάπου μακριά, όπως άρμόζει προφανώς σέ κάποιον πού έχει ήδη έγκαταλείψει τά έγκόσμια, πράγμα όμως πού έρχεται σέ αντίθεση μέ τήν ύλική ύπόσταση του εύτραφούς σώματος ενός καλοζωισμένου, εύκατάστατου άνθρώπου.

Τό έργο έκτέθηκε στήν Άθήνα τόν Άπρίλιο του 1950, στήν όμαδική έκθεση του Ζαπτείου «Ζωγράφοι καί γλύπτες». Ο Φιλόλαος βρισκόταν τότε στο τελευταίο έτος τής Σχολής. «Δέν ξέρω τί νά σās πρωτογράψω άπ' τά γεγονότα τής έκθεσης», γράφει ο καλλιτέχνης στον φίλο του Χ.Σ. στις 16-4-50. «Ο Καραγά-

τσης ήρθε χτές σάν κριτικός της «Βραδυνης». Τοῦ ἄρесе ἡ δουλειά μου καί ιδιαίτερα ὁ Κουκουτάρας πού εἶναι καί συγγενής του καί τόν ξέρει καλά. Μοῦ ζήτησε φωτογραφίες, μάλιστα καί ὀλόκληρης τῆς προτομῆς τίν φωτογραφία. Τόν λέω ὅτι αὐτή δέν ἀντιπροσωπεύει τίν ἐκθεση καί λέει τό πῶς θά τί βάλει καί πῶς θά τό παρουσιάσει εἶναι δικός του λογαριασμός. Ἄνυπομονῶ νά ἰδῶ τί θά γίνει».

Εἰκ. 5. Τό χειρόγραφο τοῦ Φιλόλαου στό ὁποῖο περιγράφει πῶς θά ἤθελε νά εἶναι τό γλυπτό πρὸς τιμὴν τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης.

Τό φθινόπωρο τῆς ἴδιας χρονιάς, ἔχοντας πάρει τό δίπλωμά του ἀπό τίν ΑΣΚΤ, ὁ Φιλόλαος φεύγει γιά σπουδές στό Παρίσι, ὅπου τελικά θά ἐγκατασταθεῖ μόνιμα.

Ἐκεῖ, ἀκολουθῶντας τίς σύγχρονες εἰκαστικές τάσεις, ἀπομακρύνεται σταδιακά ἀπό τόν κλασικισμό καί τόν ρεαλισμό καί ὀδηγεῖται σταθερά πρὸς τίν ἀφαίρεση καί τόν μοντερνισμό.

Πειραματίζεται μέ διάφορα ὑλικά, ὅπως πέτρα, ξύλο, μολύβι, σίδηρο, μέ τελική προτίμηση τόν ἀνοξειδωτο χάλυβα.

Ἀπό τό 1971 ἀρχίζει νά δημιουργεῖ ἔργα ἀπό πλυμένο σκυρόδεμα (beton lane), μέ ταινίες ἀπό ἀνοξειδωτο χάλυβα, μιά τελειῶς καινούργια τεχνική, καθαρὰ δική του.

Σταθμὸ στίν καριέρα του ἀποτελεῖ ἡ γνωριμία του μέ τόν ἀρχιτέκτονα Ἄντρέ Γκομῆς (Andre Gomis), σέ συνεργασία μέ τόν ὁποῖο (1961) ἀρχίζει ἡ δημιουργία μιᾶς μακρᾶς σειρᾶς μνημειακῶν γλυπτῶν ἐνταγμένων στίν ἀρχιτεκτονική κτιριακῶν ἐγκαταστάσεων, μέ σημαντικότερο ὅλων τούς ὑδατόπυργους τῆς πόλης Βαλάνς (Valence) (1963-1971).

Συνολικά συνεργάστηκε μέ περισσότερους ἀπό σαράντα ἀρχιτέκτονες καί δημιούργησε ἔργα πού βρίσκονται διάσπαρτα σέ πάγκα, πλατείες, σχολεῖα καί δημόσιους χώρους στό Παρίσι καί σ' ὀλόκληρη τίν Γαλλία καί ὀρισμένα στίν Ἑλλάδα (Βόλος, Λάρισα, Θεσσαλονίκη, Ἀθήνα).

Τά καλοκαίρια ὁ Φιλόλαος γυρίζει πάντα στίν Ἑλλάδα. Ἀρχικά στόν Πλα-

Εικ. 6. Τό γλυπτό τοῦ Φιλόλαου στό παλιό κοιμητήριο τῆς Λάρισας. Παραγγελία ἐν ζωῇ ἀπό τόν ἐπιχειρηματία Στέφανο Κουκουτάρα.

μορφωμένοι δεξιά κι ἀριστερά χώροι καί τό πάρκο ἀνοίγεται ἐλεύθερα ὡς τόν δρόμο ἀριστερά καί τό ἀνάχωμα δεξιά.

«Φτερό» τό λένε πολλοί αὐτό τό μνημεῖο, γιατί τούς θυμίζει φτερό ἀεροπλάνου, πού καταρρίφθηκε, λέει, στόν πόλεμο. Ὅχι, ὅμως! Τό μνημεῖο τῆς Ἐθνικῆς Ἀντίστασης τοῦ Φιλόλαου στό Ἄλκαζάρ δέν εἶναι οὔτε σπαθί οὔτε φτερό οὔτε κάτι ἄλλο συγκεκριμένο. Ἡ μᾶλλον θά μπορούσε νά εἶναι καί σπαθί καί φτερό καί ὄ,τι ἄλλο μπορεῖ νά γεννήσει ἡ φαντασία τοῦ κάθε θεατῆ ἀτενίζοντάς το. Γιατί εἶναι μιᾶ ἀφηρημένη, καθαρά συμβολική μορφή. Ἔτσι τίν θέλησε ὁ δημιουργός της.

Τό ἐξηγεῖ ὁ ἴδιος σέ κείμενο πού πιθανότατα ἔστειλε τότε στήν Δημοτική Ἀρχή, προκειμένου νά ἐξηγήσει τίς προθέσεις του:

«Μιά στίλη, σάν ἓνα κομμάτι βράχου τῶν ἑλληνικῶν βουνῶν, ἐκφρασμένο στό ἀναλλοίωτο μέταλλο πού εἶναι ὁ ἀνοξειδωτος χάλυβας.

Μιά στίλη, τῆς ὁποίας τό κύριο χαρακτηριστικό θά εἶναι ὁ ἀγέρωχος χαρακτίρας καί ἡ ὑποβολή τοῦ μεγαλείου.

Ἔτσι τό φανταστικά τό μνημεῖο αὐτό γιά τή Λάρισα.

Ἡ ἀπογύμνωσις κάθε ἀνεκδοτικοῦ στοιχείου πάνω στή στίλη εἶναι θεληματική καί ἀποβλέπει στή δημιουργία καί ὑποβολή ἐκστασης στήν ἐνατένισή της καί συγχρόνως δημιουργία ἀτμόσφαιρας εἰρήνης μέ τίν ἀπλότητα τοῦ συνόλου.

Ἡ ἀνάτασι γενικά τῆς μορφῆς, εἶναι ἡ ἀνάτασι τοῦ ἰδανικοῦ τῆς λευτεριάς.

Ἡ ρωγμῆ, στοιχεῖο πλαστικό πού πλουταίνει τίν μεγάλη ἀπλότητα τῆς

ταμῶνα, στό σπίτι πού ἔκτισε ὁ ἴδιος τό 1958, κι ἀργότερα στό σπίτι του στόν Ἅγιο Δημήτριο τοῦ Πηλίου. Ποτέ δέν ξεχνάει τίν γενέθλια πόλη, γι' αὐτό καί συμμετέχει πρόθυμα σέ διαγωνισμό πού προκηρύσσει ὁ Δήμος Λαρίσης γιά τίν ἀνέγερσι μνημείου Ἐθνικῆς Ἀντίστασης στό πάρκο τοῦ Ἄλκαζάρ, στόν ὁποῖο καί κερδίζει τό πρῶτο βραβεῖο (1991).

Πρόκειται γιά τό ἀτσάλινο μνημεῖο πού συναντᾶ κανεῖς περπατώντας στόν κεντρικό δρόμο τοῦ πάρκου, στό σημεῖο πού τελειώνουν οἱ δια-

στήλης, χωρίς νά τήν διασπάξει εἶναι σάν μιὰ πληγή. Ἡ πληγή πού δέχτηκε ἡ ἀντίσταση, στήν περίοδο τοῦ ἀγῶνα της καί μετά.

Ἡ ἑλικοειδής μορφή μετατρέπει μιὰ ἀπλή μορφή, σέ μορφή πολυσύνθετη, τέτοια ἦταν ἡ ἀντίσταση».

Ἐλεύθερη λοιπόν θέλει ν' ἀφήσει τή φαντασία τοῦ κάθε θεατῆ ὁ καλλιτέχνης, «νά ἀναπλάσει σύμφωνα μέ τήν ἰδιοσυγκρασία του τοὺς συμβολισμούς πού μπορεῖ νά τοποθετήσῃ κανεῖς».

Ὁ Φιλόλαος ἔχει παρουσιάσει τήν δουλειά του σέ ἐκθέσεις ὁμαδικές καί ἀτομικές στήν Γαλλία, στήν Ἑλλάδα καί ἄλλοῦ στόν κόσμο καί ἔχει συμμετάσχει σέ πολλοὺς τοπικούς καί διεθνεῖς διαγωνισμούς.

Τό 1984 ἡ Ἀκαδημία Ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Παρισιοῦ τοῦ ἀπένευμε τό μετάλλιο τῶν πλαστικῶν τεχνῶν γιά τό σύνολο τοῦ ἔργου του.

Ἐπίσης, τό 2000 τοῦ ἀπονειμήθηκε ἀπό τό γαλλικό κράτος ὁ τίτλος τοῦ ἀξιωματοῦχου τοῦ Τάγματος Γραμμάτων καί Τεχνῶν.

Γενικά ὑπῆρξε μιὰ διεθνῶς ἀναγνωρισμένη καλλιτεχνική προσωπικότητα, μέ πλούσιο καί πολύμορφο ἔργο στό χῶρο τῆς γλυπτικῆς.

Πέθανε στό Παρίσι τό 2010.

Ἐναν χρόνο πρὶν τόν θάνατό του (16.1.2009) τό Τμήμα Κεντρικῆς & Δυτικῆς Θεσσαλίας τοῦ ΤΕΕ τίμησε τόν μεγάλο Λαρισαῖο καλλιτέχνη στήν ἐπίσημη πρωτοχρονιάτικη ἐκδήλωσή του πού εἶχε ὡς εἰδικό θέμα αὐτό στό ὁποῖο ἀφιερώθηκε ὁ Φιλόλαος σέ ὅλη του τήν ζωή: «Διαμόρφωση Ἐλεύθερων δημόσιων χώρων – ἀρχιτεκτονική καί εἰκαστική συνέργεια». Ἦταν ἡ πρώτη καί ἡ τελευταία φορά πού τόν τίμησε ἡ πόλη του. Τήν χρονιά πού ἔρχεται κλείνουν ἑκατό χρόνια ἀπό τή γέννησή του κι ὁ Δῆμος Λαρισαίων, γιά νά τόν τιμήσει ἔχει κηρύξει τό 2023 «ἔτος Φιλόλαου». Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι, μέ ἀφορμή τό «ἔτος Φιλόλαου» καί τίς σχετικές ἐκδηλώσεις πού θά διοργανωθοῦν, ἡ πόλη μας καί οἱ σημερινοί της κάτοικοι θά γνωρίσουν καλύτερα αὐτόν τόν σημαντικό καί καταξιωμένο καλλιτέχνη, τόν Φιλόλαο (Γλοῦπα), τόν γνωστό - ἄγνωστο συμπολίτη μας.

ΚΙΝΗΣΗ ΠΟΛΙΤΩΝ «ΛΑΡΙΣΑΙΟΙ ΦΙΛΟΙ ΦΙΛΟΛΑΟΥ»

ΠΡΩΤ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΚΑΤΖΩΝΑΣ
ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ ΑΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ

**ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ
(1931-2008)
ΚΤΙΤΩΡ ΚΑΙ ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ
ΖΩΟΛΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ**

Οί τόν Άμνόν του Θεού κηρύξαντες...
(Μαρτυρικόν ἐκ τῆς Νεκρωσίμου Ἀκολουθίας εἰς Ἱερεῖς)

Σύμφωνα με τὸν ἅγιο Συμεὼν τὸ Νέο Θεολόγο, στὸν περίφημο ὀρισμὸ του περὶ Ἱερέως, ὅπου προσδιορίζει τὴν οὐσία καὶ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἱερατικοῦ ἀξιώματος:

«*Ἱερεὺς ἐστὶν ὁ δυνάμει Πνεύματος Ἁγίου μεταποιθεὶς καὶ ἀλλαγείς καὶ εἰς Χριστὸν τὸν δι' ἡμᾶς παθόντα καὶ ἐν δόξῃ ἀναστάντα Θεότιπος μεταμορφωθείς* (Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου, *Κατήχησις*, 28η ἔκδοσις *Sources Chretiennes 113*, σ. 150)».

Σκοπὸς τοῦ Ἱερέως στὴν ἐνάσκησι τοῦ ἔργου του εἶναι:

- 1) Ἡ στήριξη καὶ προβολὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν προτύπων.
- 2) Ἡ ἐνίσχυσι τῆς Ἐκκλησιολογικῆς ἀντιλήψεως στὸν λαὸ.
- 3) Ἡ μεταφορὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἥθους στὴν καθημερινὴ ζωὴ καὶ στὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μετὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ μεταξύ τους.
- 4) Τὸ ἀνοιγμα πρὸς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἀδιακρίτως.
- 5) Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῆς ἐπικοινωνίας γιὰ νὰ εἶναι ἡ Ἐκκλησία κοντὰ στὸν ἄνθρωπο.

Κυρίως όμως τὸ καλὸ παράδειγμα τοῦ Ἱερέως εἶναι τὸ μεγαλύτερο κήρυγμα, τὸ ἀποδοτικότερο ποιμαντικὸ ἔργο καὶ τὸ πρῶτο καὶ οὐσιῶδες προσόν.

Ἐναν πολυσέβαστο Ἱερέα τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου ποῦ πληροῦσε ὅλα τὰ ἀνωτέρω θὰ παρουσιάσουμε στὸ παρὸν ἄρθρο. Πρόκειται γιὰ τὸν Μακαριστὸ Πρωτοπρεσβύτερο π. Νικόλαο Μαυρογιάννη, τὸν διατελέσαντα γιὰ πολλὰ ἔτη ἐφημέριο τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης.

Ὁ Μακαριστὸς π. Νικόλαος Μαυρογιάννης τοῦ Δημητρίου καὶ τῆς Ἀγορῆς γεννήθηκε τὸ ἔτος 1931 στὸ χωριὸ Ξυνονέρι Καρδίτσας. Σπούδασε τὰ Ἱερὰ Γράμματα καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐνουμφεύθη τὴν καλὴ καὶ συνετὴ πρεσβυτέρα του Ἀγγελικὴ Παπαδογούλα τοῦ Κων/νου, μὲ τὴν ὁποίαν ἀπέκτησαν τρεῖς θυγατέρες, σημαίνοντα καὶ εὐπόληπτα μέλη τῆς Λαρισαϊκῆς κοινωρίας.

Τὸ ἔτος 1958, ἀνήμερα τῆς Δεσποτικῆς Ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου προσέρχεται στὶς τάξεις τοῦ Ἱεροῦ κλήρου, χειροτονηθεὶς Διάκονος καὶ πέντε ἡμέρες ἀργότερα πρεσβύτερος τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου ὑπὸ τοῦ Μακαριστοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος κυροῦ Δημητρίου τοῦ Θεοδόσι, τοῦ ἀπὸ Γυθείου καὶ Οἰτύλου, διορισθεὶς εἰς τὴν ἐφημεριακὴν θέσιν τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίων Ἀποστόλων Καλλιπεύκης, ὅπου ἐποίμανε τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, στὴν ὄρεινὴ αὐτὴ Ἑνορία τῆς Ἱερᾶς μας Μητροπόλεως ἐπὶ τρία ἔτη.

Στὴν συνέχεια, ὁ Μακαριστὸς Μητροπολίτης Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος κυρὸς Ἰάκωβος Σχιζας τὸν μεταθέτει στὴν ἐφημεριακὴν θέσιν τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Δένδρων, ὅπου, σὲ μιὰ Ἑνορία ἐξήκοντα οἰκογενειῶν, ἀνίγειρε, μὲ τὴν συνδρομὴ τῶν ἐνοριτῶν του τὸν μεγαλόπρεπο Ἱερὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου.

Τὸ ἔτος 1974 ὁ Μακαριστὸς Μητροπολίτης Λαρίσης, Πλαταμῶνος καὶ Τυρ-

Στιγμιότυπο ἀπὸ τὴν Λιτάνευση Ἱερᾶς εἰκόνας Ἁγίου Ἀχιλλίου.

Στιγμιότυπο ἀπὸ Ἀρχιερατικὴ Λειτουργία Ἱεουργοῦντος τοῦ Μακαριστοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης κυροῦ Σεραφεῖμ.

νάβου κυρὸς Σεραφεῖμ Ὁρφανὸς τὸν διορίζει στὸν Ἱερὸ Ναὸ Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων Λαρίσης, ὅπου γιὰ πολλὰ χρόνια ὑπηρετεῖ εὐδόρως τὸν περιούσιο λαὸ τῆς Ἑνορίας αὐτῆς.

Ὁ ἴδιος Μητροπολίτης τὸ 1975, ἐκτιμῶντας τὸν Ἱερατικὸν ζῆλον, τὴν προθυμίαν του καὶ τὰ πολλὰ του χαρίσματα, τὸν χειροθετεῖ Πνευματικὸν Πατέρα καὶ τοῦ ἀπονέμει τὸ μεγάλον ὀφρῖκιον τοῦ Σταυροφόρου Οἰκονόμου καὶ Πρωτοπρεσβυτέρου.

Σὲ ἥλικία 57 ἐτῶν, ὥριμος πλέον καὶ συνετὸς καὶ ὕστερα ἀπὸ μίαν λαμπρὴν Ἱερατικὴν πορείαν καὶ διακονίαν καλεῖται ἀπὸ τὸν Μακαριστὸν Μητροπολίτην κυρὸν Σεραφεῖμ νὰ ἀναλάβει τὴν Προεδρίαν τοῦ μεγαλόνυμου Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Ἀμπελοκίπων μὲ σκοπὸ τὴν ἀνέγερσιν, τὸν καλλωπισμὸ, τὸν ἐξωραϊσμὸ καὶ τὸν κατάλληλο εὐπρεπισμὸ τοῦ Θεομητορικοῦ τούτου Ἑνοριακοῦ Ναοῦ.

Τὰ χρόνια αὐτὰ ἀκολουθεῖ πνευματικὸς συναγερμὸς στὴν Ἑνορία τῶν Ἀμπελοκίπων. Ἔργασία, χαρὰ, διακονία καὶ προσφορὰ σὲ ὅλους τοὺς τομεις τοῦ ἐνοριακοῦ ἔργου. Ἡ Παναγία μας εὐλογεῖ τὸ ἔργο αὐτὸ μὲ τὰ δυὸ τῆς πανάχραντα χέρια καὶ ὁ εὐλογημένος λαὸς τοῦ Θεοῦ ἐνισχύει μὲ κάθε τρόπο τὸ γιγαντιαῖο αὐτὸ ἱερὸ ἔργο τῆς ἀνοικοδομίσεως τοῦ ναοῦ, ὕστερα ἀπὸ τὶς πολλὰς προσκλήσεις, παρακλήσεις καὶ παρακινήσεις τοῦ π. Νικολάου, ὁ ὁποῖος ἐργάζεται νύχτα καὶ ἡμέρα γιὰ νὰ φέρει εἰς πέρας τὴν Μεγάλῃ Ἀποστολῇ του. Δὲν θὰ ἦταν ὑπερβολὴ ὅτι ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ τοῦ ἔργου ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἐντιμότητος καὶ ἐργατικότητος τοῦ π. Νικολάου. Ἦταν τὸ πῶς κατὰλληλο πρόσωπο γιὰ αὐτὴ τὴ θέσιν καὶ γιὰ αὐτὸ τὸ σπουδαῖο ἔργο. Εἶναι ὁ Κτίτωρ τοῦ Νέου Ἱεροῦ αὐτοῦ Ναοῦ.

Ἐρχόμενος στὴν Λάρισα ὁ Μακαριστὸς Μητροπολίτης Λαρίσης καὶ Τυρ-

Ἐορτή Ἁγίου Ἀχιλλίου, 1976

Δοξολογία ἐπὶ Μακαριστοῦ Μητροπολίτου Λαρίσης κυροῦ Σεραφεῖμ εἰς Α.Τ.Α.

*Στιγμιότυπο από Λιτανεία Ἁγ. Αχιλλίου
κατὰ τὴν ἀρτοκλασία στὴν κεντρικὴ πλατεία.*

*Ὁ Νέος Ἱερός Ναός
Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης.*

νάβου κυρὸς Ἰγνάτιος συναντᾷ τὸν ζηλωτὴ κληρικὸ καὶ τὸν δραστήριο σεβά-
σμιο καὶ ἀεικίνητο Ἱερέα π. Νικόλαο καὶ ἐπαινεῖ ιδιαίτερα τὸ ἔργο του.

Παρὰ τὸν φόρτο τῆς ἐργασίας του, τοῦ ἀναθέτει πολλὰ καθήκοντα, ὅπως
τὴν ἀνάδειξη καὶ τὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων κληρικῶν (στοὺς περισσοτέρους
χορήγησε καὶ τὴν πνευματικὴ συμμαρτυρία), τὴν ἄσκηση τῆς πνευματικῆς
πατρότητος καὶ σὲ ἄλλες ἐνορίες, τὴν συμμετοχὴ του στὴν διοίκηση τοῦ Κεν-
τρικοῦ Φιλοπτώχου Ταμείου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως καὶ στὸ συμβουλευτικὸ
Ὅργανο τῶν Γερόντων Πρεσβυτέρων τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως. Διετέλεσε ἀκό-
μη μέλος τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ Ἐπισκοπικοῦ Δικαστηρίου
τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεώς μας, καθὼς καὶ Ἀνακριτὴς σὲ δύσκολες ὑποθέσεις
ἐκκλησιαστικῶν παραπτώματων Ἱερέων.

Παράλληλα, τὸ 1997 ὁ π. Νικόλαος συνοδεύει τὸν Μακαριστὸ Μητροπο-
λίτη μας κυρὸ Ἰγνάτιο στὸ πρῶτο ταξίδι του στὴν Μητέρα Ἐκκλησία τῆς Κων-
σταντινουπόλεως καὶ μετέχει στὴν τιμητικὴ συνοδεία τοῦ Μητροπολίτου ποὺ
πηγαίνει ἐπίσημα στὸ Φανάρι, προκειμένου νὰ ὑποβάλει τὰ σέβη του στὴν
Α.Θ.Π. τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην κ.κ. Βαρθολομαῖον. Κι ἔτσι, ὁ π. Νικό-
λαος λαμβάνει καὶ τὴν Πατριαρχικὴν τιμὴν καὶ εὐλογίαν.

Ἐν συνεχείᾳ, πιασμένοι χέρι μὲ χέρι ὁ Μακαριστὸς Ἱεράρχης τῆς τῶν Λαρι-
σαίων Ἐκκλησίας καὶ ὁ π. Νικόλαος ἀνέρχονται ἐκ τοῦ Ὑπογείου Ναοῦ, τὸν
ὁποῖον μαζὶ ἐγκαινίασαν στὶς 2 Μαΐου τοῦ 1997, εἰς τὸν περικαλλῆ νεόδμητον
καὶ εὐμεγῆ πλὴν Ἱερόν Ναὸν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ποὺ ἀποτελεῖ ἐξαιρε-
τικὸν καὶ μοναδικὸν καύχημα τῆς πόλεως καὶ τῆς Μητροπόλεώς μας ἀπάσης.

Ἐγκαίνια «Ἐπιουσίου».

*Μὲ τὸν Παναγιώτατον Οἰκουμενικὸν
Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖον
20-2-1997.*

*Θυρανοίξια Ἱεροῦ Ναοῦ Ζωοδόχου Πηγῆς,
1-8-2001.*

Λιτάνευση Ζωοδόχου Πηγῆς.

Τελούν τὴν 1ην Αὐγούστου τοῦ ἔτους 2001 τὰ θυρανοίξια τοῦ Μεγάλου Ἱεροῦ Ναοῦ καί, ἐν συνεχείᾳ, στὶς 20 Ἀπριλίου τοῦ 2002, ἀνήμερα τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, ὁ Μακαριστὸς Μητροπολίτης μας κυρὸς Ἰγνάτιος, μὲ τὴ συμμετοχὴ τοῦ τότε Θεοφιλεστάτου Ἐπισκόπου Θεουπόλεως καὶ νῦν Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βρυούλων κ. Παντελεήμονος, τελεῖ ἐπίσημως τὰ ἐγκαίνια τοῦ μεγαλοπρεποῦς Ἱεροῦ Ναοῦ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἐπαινώντας ἰδιαίτερα τὸν ζῆλο, τὴ δράση καὶ τὴν πνευματικὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν γένει προκοπὴν τοῦ π. Νικολάου.

Μὲ τὴν Χάρη τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ ὑπηρέτησε πενήντα ἔτη λαμπρᾶς Ἱερατικῆς Διακονίας, πενήντα ἔτη Ἁγίας Ἱερωσύνης ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸν Μεγάλον μας Ἀρχιερέα Ἰησοῦ Χριστὸ. Ἐτη Ἱερατικῆς προσφοράς μὲ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό, τὴν Παναγία καὶ τοὺς Ἁγίους μας, μὲ σεβασμὸ πρὸς τὰ κελεύσματα τῆς Ἀγιωτάτης Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μὲ σεβασμὸ καὶ ὑπακοὴν πρὸς τὸν ἐκάστοτε Ἐπίσκοπο, μὲ γνήσιο διπλαθὲ ἐκκλησιαστικὸ ἦθος, μὲ ἀγάπη

πρὸς τοὺς συμπρεσβυτέρους του (ὁ γράφων ἔχει προσωπικὴ ἐμπειρία τῆς ἀγαπώσης καρδίας του) καί, μαζί μὲ ὅλα αὐτὰ, ὑπῆρξε ἄριστος καὶ ὑποδειγματικὸς οἰκογενειάρχης.

Ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ στὶς 20 Νοεμβρίου 2008, σὲ ἡλικία 77 ἐτῶν.

Ὁ π. Νικόλαος, διακονῶντας κράτισε τὴν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, τὴν μαρτυρία καὶ τὸ ἦθος τῆς, τὴν Ἀποστολικὴ παρακαταθήκη μὴ συσχηματιζόμενος «τῷ αἰῶνι τούτῳ», καταγγέλλοντας καὶ μαρτυρῶντας τὴν ἀλήθεια τοῦ δὲν εἶναι κάποια ἰδεολογία, ἀλλὰ ἓνα πρόσωπο: ὁ Χριστὸς, ὁ ἐνανθρωπήσας Θεὸς. Αὐτὸς εἶναι «ἡ ὁδὸς, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ Ζωή» (Ἰωάν. 14, 6).

Αἰώνια του ἡ μνήμη! Τὴν εὐχὴ του νὰ ἔχουμε!

Εὐχαριστίες ἐκφράζω, τόσο πρὸς τὸν Παν/τον Ἀρχιμανδρίτην καὶ προϊστάμενον τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης π. Ἄνθιμον Ράτζ, λίαν ἀγαπητὸν ἀδελφὸν καὶ συλλειτουργὸν διὰ τὴν παροχὴν σχετικῶν πληροφοριῶν, ὅσο καὶ πρὸς τὴν εὐγενεστάτην θυγατέρα τοῦ π. Νικολάου, κ. Παναγιώτα Μαυρογιάννη, καὶ τὸν ἀγαπητὸν σύζυγον αὐτῆς κ. Παῦλον γιὰ τὴν εὐγενικὴν παραχώρησιν τοῦ φωτογραφικοῦ ἀρχείου.

Πλακέτα σε ἱερέα για τα 50 χρόνια ιερατικής διακονίας

Ὁ σεβασμιότατος Μητροπολίτης Λαρίσης καὶ Τυρνόβου κ. Ἰγνάτιος ἀπένευμε τιμητικὴ δῶκη στὸν π. Νικόλαο Μαυρογιάννη γιὰ τὴν συμπλήρωσιν 50 ἐτῶν ἁγιαστικῆς ἱερατικῆς διακονίας.
Ἡ ἀπονομὴ τῆς πλακέτας ἐγένετο στὸν ἱερό ναὸ τοῦ Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης, τὴν ἡμέρα τοῦ προηγούμενου.

ΚΕΣΣΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (1934-2016)

Στόν ὄρο «Μουσική δημιουργία» πολλοί θά ἔπειδι ὁ κάθε ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται διαφορετικά τόν ὄρο μουσική, ὅπως καί τόν ὄρο δημιουργία. Χωρίς νά θέλουμε νά μιλήσουμε μέ αὐστηρά ἐπιστημονικούς ὄρους, μποροῦμε νά ὀρίσουμε ὅτι μουσική δημιουργία εἶναι ἡ σύνθεση ἑνός μουσικοῦ κομματιοῦ. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖ τό ὅποιοδήποτε ἄκουσμα, θά πρέπει νά εἶναι μουσικά καταρτισμένος καί ὅλη αὐτή ἡ μουσική σύνθεση θά πρέπει νά ὑποτάσσεται σέ κανόνες καί προϋποθέσεις πού ὀρίζονται ἀπό τήν ὀρθή καί δημιουργική τοποθέτηση τῶν μουσικῶν χαρακτήρων.

Ἄραγε ἰσχύει αὐτή ἡ ἀρχή σέ ὅλα τά εἶδη μουσικῆς; Στήν βυζαντινή μουσική, τῆς ὁποίας τά κείμενα εἶναι ἰδιαίτερα καί τό περιεχόμενό τους λατρευτικό, ἔχει τήν δυνατότητα ὁ μουσικός δημιουργός νά ἀναδείξει τήν προσωπικότητά του; Ὑπάρχει ἄραγε παρθενογένεση στήν μουσική δημιουργία, κατά τήν ἐκτέλεση τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς;

Ἡ βυζαντινή μουσική θεωρεῖται ἕνα ἀπό τά πιό ἀρχαία εἶδη μουσικῆς. Κατά τήν παράδοσή της ἀπό γενιά σέ γενιά, ὑπέστη τροποποιήσεις καί μεταλλάξεις, ἐνῶ καί ὁ μουσικός πλοῦτος της εἶναι τόσο ἀπέραντος, πού θεωρεῖται σχεδόν ἀδύνατο νά ὑποστηρίξει κάποιος ὅτι δημιούργησε κάτι πρωτότυπο. Ἔτσι ὁ κάθε δημιουργός τοποθετεῖ στό ἄκουσμα τίς δικές του μουσικές ἐκφράσεις καί τίς προτιμήσεις του, θά λέγαμε ὅτι κυριολεκτικῶς καταθέτει τήν ψυχή του, προσπαθώντας νά ἐκφράσει τά συναισθήματά του. Ἔτσι, μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι δημιουργεῖ μία δική του μουσική παλέτα «ἐπιζωγραφίζοντας» ἢ διασκευάζοντας τίς ἤδη ὑπάρχουσες μουσικές συνθέσεις.

Θεωρῶ, ὅμως ὅτι μέσα ἀπό τὴν μουσικὴ δημιουργία, μπορούμε, μελετῶντας τὴν προσεκτικά, νὰ γνωρίσουμε – ὡς ἓνα βαθμὸ– καὶ τὸν δημιουργό της. Παρατηρῶντας τὸν τρόπο τῆς δημιουργίας, τὸν τρόπο ἔκφρασης τῶν μουσικῶν κειμένων, ὅπως καὶ τὶς μουσικὲς προτάσεις καὶ κατέχοντας κάποια σχετικὴ ἐμπειρία, μπορούμε νὰ διεισδύσουμε στὸν τρόπο σκέψης τοῦ δημιουργοῦ καὶ νὰ δημιουργήσουμε τὸ μουσικὸ προφίλ του.

Ἐνδεχομένως, σέ κάποια ἀπὸ αὐτά, πού ἀναφέρονται παραπάνω, θὰ ὑπάρχουν διαφορετικὲς ἀπόψεις καὶ ιδέες καὶ πολλοὶ –ἴσως– θὰ ἐκφράσουν τὶς ἀντιρρήσεις τους. Αὐτό, ἄλλωστε, εἶναι καὶ σύννηδες καὶ σέ μεγάλο βαθμὸ θεμιτό, ἐπειδὴ ἡ ἐξέλιξη σέ κάθε ἐπιστήμη σπηρίζεται στὴν θέση καὶ τὴν ἀντίθεση, δημιουργῶντας τὴ σύνθεση.

Ἐνα πρόβλημα πού ἀντιμετώπισα αὐτές τὶς ἡμέρες, ἦταν ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ γράφω κάποιες πληροφορίες γιὰ ἓναν ἄνθρωπο, τὸν ὁποῖο δὲν ἔτυχε νὰ γνωρίσω. Τό εὐκόλο μέρος τῆς ἀποστολῆς μου ἦταν νὰ συλλέξω πληροφορίες γιὰ τὸ βιογραφικὸ του, τὸ ὁποῖο θὰ παρατεθεῖ ἀμέσως μετὰ. Ὅμως, τὸ δύσκολο καὶ ἀπαιτητικὸ μέρος τῆς ἐργασίας μου ἦταν νὰ γνωρίσω μουσικά αὐτόν τὸν ἱεροψάλτη, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καὶ μουσικὸς δημιουργός. Ἀφιερῶνοντας, λοιπόν, ἀρκετὲς ὥρες γιὰ νὰ μελετήσω παλιές ἠχογραφήσεις του καὶ μουσικὲς διασκευές του, δημιούργησα τὸ μουσικὸ προφίλ τοῦ ἀείμνηστου μουσικοδιδασκαλοῦ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, Ἰωάννη Κεσσάκη.

Γεννήθηκε στό Πολύσιτο τῆς Ξάνθης, τὸ 1934, ἀπὸ εὐσεβεῖς γονεῖς, τὸν Γεώργιο καὶ τὴν Χρυσάνθη (ἂν καὶ τὸ βαπτιστικὸ της ὄνομα ἦταν Ξανθίππη, ἀλλὰ ὁ κοινοτάχης τὴν κατέγραψε στά μπρῶα με λάθος ὄνομα). Ὁ πατέρας του ἦλθε πρόσφυγας ἀπὸ τὴν Μικρὰ Ἀσία καὶ τὸ ἐπίθετό του ἦταν Κεσσόγλου, ὅμως τὸν ἐνέγραψαν ὡς Κεσσάκη.

Ἀπὸ πολὺ μικρός, μόλις ὀκτῶ ἐτῶν, διακρίθηκε γιὰ τὴν πολὺ ὠραία φωνή του, ἡ ὁποία ἐντυπωσίαζε τοὺς πιστοὺς τῆς γενέτειράς του. Ξεκίνησε τὰ μαθήματα με τὸν πρακτικὸ ψάλτη τοῦ χωριοῦ του, τὸν Ἐμμανουὴλ Στεφανῆ, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔμαθε τὴν πρακτικὴ διάταξη καὶ τοὺς ὀκτῶ ἤχους. Ὅμως καὶ ὁ πατέρας του ἦταν καλλίφωνος καὶ τραγουδοῦσε σέ πανηγύρια τῆς περιοχῆς. Ὁ δάσκαλός του στό Δημοτικὸ Σχολεῖο διέγνωσε τὸ ταλέντο του καὶ τοῦ ἀνέθετε νὰ ψάλλει καὶ νὰ ἀπαγγέλλει ποιήματα με κάθε εὐκαιρία καί, ἰδιαίτερως, κατὰ τὶς σχολικὲς ἐορτές.

Τὸ 1947, σέ ἡλικία μόλις δεκατριῶν ἐτῶν, ἀνέλαβε ὁ ἴδιος τὴν θέση τοῦ

Ίεροψάλτη στήν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ του. Συγχρόνως μαθήτευε στόν Ίεροψάλτη τοῦ γειτονικοῦ χωριοῦ Ἀθανάσιο Ταυλαρίδη, ὅπου πῆρε μαθήματα ἀπό τό «Ἀναστασιματάριον» καί ἔτσι συνέχισε νά ψάλλει ἐπί πέντε χρόνια στό χωριό του.

Τό 1954 στρατεύτηκε καί βρέθηκε στήν Δράμα, ὅπου ἀναζήτησε κάποιον, ὁ ὁποῖος θά μπορούσε νά τοῦ διδάξει συστηματικά τήν Ψαλτική Τέχνη. Αὐτό πού ἀναζητοῦσε τό βρῆκε στό πρόσωπο τοῦ Κωνσταντινοπολίτη Ίεροψάλτη Μιχαήλ Κυριαζόπουλου, ὁ ὁποῖος τόν μύησε στήν ἀπόδοση τῶν κεμένων τῆς Θείας Λειτουργίας, ὅπως τά Χερουβικά, ἐπί δύο χρόνια.

Τό ἴδιο διάστημα ἔψαλε, περιστασιακά, σέ διάφορες ἐκκλησίες τῆς Δράμας. Κατόπιν πῆρε μετάθεση στίς Σέρρες καί ἐκεῖ βρῆκε τόν Ἀθανάσιο Μπάραμπα, μαθητή τοῦ Ἀθανασίου Καραμάνη, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπό τήν Νικήσιανη καί ἦταν Πρωτοψάλτης στό Ἱερό Ναό τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Μαθήτευσε ἐπί δύο χρόνια στό ἀναλόγιο τοῦ συγκεκριμένου ἱεροψάλτη καί ἔτσι μπόρεσε νά «τακτοποιήσει» τίς ἤδη ὑπάρχουσες γνώσεις του, νά ἀποκτήσει νέες καί νά ἀφομοιώσει τό ὕφος καί τόν ψαλτικό τρόπο τοῦ Καραμάνη.

Ὅταν ὀλοκληρώθηκε ὁ κύκλος τῆς μαθητείας του, ὁ Ἀθανάσιος Μπάραμπα τόν παρέδωσε στόν Ἀθανάσιο Καραμάνη, στήν Θεσσαλονίκη. Ὁ Καραμάνης τόν μύησε, ἐπί ἓνα χρόνο, στόν τρόπο σωστῆς συμπεριφορᾶς στό ἀναλόγιο, τοῦ ἔδωσε μαθήματα σωστῆς ἀρθρωσῆς καί σέ γενικές γραμμές τοῦ ἔμαθε νά χειρίζεται καί νά «ρετουσάρει» τήν φωνή του, μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε νά ἀποκτήσει τήν δυνατότητα νά ψάλλει μόνο μέ τόν αὐθεντικό Βυζαντινό τρόπο.

Τό 1959 διορίστηκε στόν Ἱερό Ναό Ἁγίου Γεωργίου στό Πανόραμα Θεσσαλονίκης καί ἔμεινε ἐκεῖ ἐπί ἓνα χρόνο, μέ μηνιαῖο μισθό 1.000 δραχμές. Τόν ἐπόμενο χρόνο ἀνέλαβε Πρωτοψάλτης στόν Ἱερό Ναό Ἁγίου Δημητρίου

Σερρών, όπου αντικατέστησε τον Κυριαζή Δασκαλούδη, με μισθό 2.000 δραχμές τον μήνα, ποσό ιδιαίτερος ύψηλό για τα δεδομένα της εποχής. Στίς Σέρρες έμεινε για δύο χρόνια και τό 1961 βρέθηκε στό Σιδηροκάστρο, όπου παρέμεινε για επτά χρόνια, μέχρι τό 1967. Για λίγο πέρασε και από τά Γιαννιτσά και τίν Βέροια.

Τό 1962 νυμφεύθηκε τίν σύζυγό του Παγόνα και απέκτησαν τίν κόρη τους Ξανθίππη, ή όποία τούς χάρισε δύο έγγονούς, τόν Ίωάννη και τόν Γεώργιο.

Μετά από προτροπή του Καραμάνη ήλθε στη Λάρισα τό 1967 και διορίστηκε Πρωτοβάλλης στον Ίερό Ναό των Αγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, τόν όποιο διακόνησε με άφοσίωση επί σαράντα χρόνια περίπου. Δίδαξε για πολλά χρόνια τίν Βυζαντινή Μουσική σε πληθώρα έπιτυχημένων μαθητών, μεταξύ των όποιων πολλοί έλαβαν τό πτυχίο του Ίεροβάλλτη, και έψαλαν σε αναλόγια πολλων ναων, μεγάλων πόλεων, σε όλη τίν Ελλάδα, στην Θεσσαλονίκη, τίς Σέρρες, τίν Αθήνα, τίν Λάρισα και άλλου.

Παράλληλα, στην Λάρισα συνέχισε και ολοκλήρωσε τίς σπουδές του στό γυμνάσιο Μπόκαρη, και έπειτα σπούδασε λογιστική, μία έπιστιμη τίν όποία άκολούθησε επαγγελματικά και με αυτόν τόν τρόπο βιοπορίστηκε.

Έδωσε πολλές, έπιτυχημένες συναυλίες με τούς μαθητές του, αλλά και με τόν Σύλλογο Ίεροβαλτων, στον όποιο διετέλεσε μαέστρος, σε πολλές εκδηλώσεις.

Γιά νά γνωρίσουμε καλύτερα τόν πατέρα και οικογενειάρχη Ίωάννη Κεσσάκη συνομιλήσαμε με τίν κόρη του Ξανθίππη. Από τίν πρώτη στιγμή ό ένθουσιασμός και ό θαυμασμός της προς τόν πατέρα, ίεροβάλλτη και δάσκαλο ήταν

ἐμφανής. Εἶχε σπὶν ἀγκαλιά της ἓνα μεγάλο σύνολο ἀπὸ φωτογραφίες, κασέτες καὶ χειρόγραφες παρτιτούρες, τίς ὁποῖες διαφυλάττει ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ πατέρα της. Μᾶς περιέγραψε στιγμὲς καὶ ἐμπειρίες χαραγμμένες βαθιά στὴν μνήμη της.

Ὡς πατέρας ὁ Ἰωάννης Κεσσάκης ἦταν ἓνας τρυφερός ἄνθρωπος καὶ σωστός οἰκογενειάρχης, ὁ ὁποῖος προσπαθοῦσε πάντοτε νὰ μὴ λείπει τίποτα στὴν οἰκογένειά του. Μεγάλωσε τὴν μικρὴ Ξανθίππη μὲ χριστιανικά ἦθη καὶ σωστὲς ἀρχές, ἐνῶ γινόταν κάποιες φορές αὐστηρός, ὅταν καὶ ὅπου χρειαζόταν. Ἀναζητοῦσε τὴν οἰκογενειακὴ γαλήνη καὶ τὴν ἡρεμία στὴν ζωὴ του καὶ ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ ἦταν γιὰ αὐτόν ὁ καλύτερος τρόπος ἐκτόνωσης τοῦ ἄγχους καὶ τῶν πιέσεων τῆς καθημερινότητας.

Ὁ ἐλεύθερός του χρόνος περιλάμβανε μόνο μουσικὴ. Νέοι, ἀλλὰ καὶ ἐμπειροὶ ἱεροψάλτες, σὲ καθημερινὴ βᾶση, ἀκόμα καὶ τὰ καλοκαίρια, πήγαιναν στὸ σπίτι του, γιὰ νὰ τοὺς διδάξει –ἀφιλοκερδῶς τίς περισσότερες φορές– τὴν ψαλτικὴ τέχνη. Ἡ μικρὴ Ξανθίππη, ὡς παιδί, καθόταν καὶ παρατηροῦσε τὸν πατέρα της, ἀφοῦ τῆς ἔκανε τεράστια ἐντύπωση τὸ πάθος καὶ ἡ ἐνέργειά του, καθὼς δίδασκε τὸ κάθε του μάθημα. Μέχρι ἀργὰ τὸ βράδυ ἔψαλλε ἀσταμάτητα ἢ ἔγραφε μουσικὰ κείμενα. Στὸ ὑπόγειο τοῦ σπιτιοῦ εἶχε δημιουργήσει ἓνα μικρὸ στούντιο καὶ ἐκεῖ ἠχογραφοῦσε ψαλμούς καὶ ψαλτοτραγούδα.

Κατὰ τὴν περίοδο συναυλιῶν καὶ ἐκδηλώσεων ἡ κατάσταση στὸ σπίτι ἦταν ἐντελῶς περιεργή. Ἐπικρατοῦσε ἔντονη κινητικότητα καὶ πολὺ ἄγχος, ὑπῆρχαν μουσικὲς παρτιτούρες σκορπισμένες παντοῦ, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Κεσσάκης περνοῦσε ἀτελείωτες ὥρες γράφοντας καὶ διορθώνοντας μουσικὰ κείμενα. Ἡ κόρη του παρατηροῦσε ὅλα αὐτὰ τὰ δρώμενα, ζώντας καὶ ἡ ἴδια τὴν μαγεία τῆς προετοιμασίας, ἀλλὰ καὶ βιώνοντας τὴν χαρὰ τῆς ἐπιτυχίας σὲ κάθε ἐκδήλωσι, μετὰ ἀπὸ κάθε ἐμφάνισι.

Θυμᾶται χαρακτηριστικά ἓνα ταξίδι σπὴν Κωνσταντινούπολη, στίς 28 Φεβρουαρίου 1989. Ὁ τότε Μητροπολίτης Λαρίσης καὶ Τυρνάβου κυρὸς Σεραφεῖμ Ὁρφανός, μὲ συνοδεία πλῆθους ἱερέων, συναντήθηκε μὲ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, κυρὸ Δημήτριο. Ὁ Ἰωάννης Κεσσάκης, μαζί μὲ τὴν οἰκογένειά του, συμμετείχε σέ αὐτὴν τὴν προσκυνηματικὴ ἐκδρομὴ καὶ μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ κυροῦ Σεραφεῖμ ἔψαλε καὶ ἀπήγγειλε ἓναν Ἀπόστολο μπροστὰ στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη. Ὁ κυρὸς Δημήτριος ἐνθουσιάστηκε καὶ μίλησε μὲ ἰδιαίτερα κολακευτικὰ λόγια γιὰ τὸν Λαρισαῖο Πρωτοψάλτη. Δεσμεύτηκε ὅτι θὰ ἀπονεύμει τὴν τιμητικὴ διάκριση τοῦ ὄφφικίου στὸν Ἰωάννη Κεσσάκη, ἀλλὰ –ἀτυχῶς– διάφορες καταστάσεις ἀπέτρεψαν τὴν ἐκπλήρωση τῆς πατριαρχικῆς ὑπόσχεσης.

Ἐπιχειρῶντας νὰ σκιαγραφήσουμε τὸ μουσικὸ προφίλ, ἀλλὰ καὶ τὸ δημιουργικὸ μουσικὸ ἀποτύπωμα τοῦ Ἰωάννη Κεσσάκη, προσφύγαμε σέ ἠχογραφήσεις, τίς ὁποῖες μᾶς κληροδότησε ὡς παρακαταθήκη, ἀλλὰ καὶ σέ διάφορες διασκευές πού ἔγραψε ὁ ἴδιος. Εὐκόλα διακρίνει κάποιος τὸν ὄγκο τῆς φωνῆς του, ἀλλὰ καὶ τὴν καθαρὴ καὶ καλλιεργημένη μουσικὴ του ἔκφραση. Τὸ ψαλτικό του ὕφος ὑπῆρξε καθαρὰ πατριαρχικὸ, θυμίζοντας ἱεροψάλτες παλαιότερων γενεῶν, οἱ ὁποῖοι κόσμησαν τὰ ἀναλόγια τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Σέ πολλὰ σημεῖα θυμίζει ἔντονα τὸν σπουδαιότερο –ἴσως– διδάσκαλο, τὸν Ἀθανάσιο Καραμάνη, ἐκτελῶντας μὲ ἰδιαίτερη λεπτότητα καὶ ἀκρίβεια τόσο τίς μουσικὲς γραμμὲς ὅσο καὶ τὰ μουσικὰ ποικίλματα. Κατὰ τὴν ἐκτέλεση τῶν μουσικῶν κεμμένων, παραμένει ἀρκετὰ προσπλωμένος στίς μουσικὲς γραμμὲς, τοποθετῶντας ὅμως καὶ τὴν δική του, προσωπικὴ, μουσικὴ ταυτότητα.

Αὐτὸ διακρίνεται ἔντονα καὶ στίς μουσικὲς του διασκευές, οἱ ὁποῖες χαρακτηρίζονται ἀπὸ μεγάλη εὐαισθησία ὡς πρὸς τὴν πρωτότυπη μορφή, ταυτόχρονα, ὅμως, ἐπιχειροῦσε νὰ εἰσαγάγει καὶ κάτι καινούριο, δημιουργῶντας γέφυρες ἀνάμεσα σπὴν κλασσικὴ μουσικὴ ἔκφραση καὶ τίς νεότερες ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ἐκτέλεση καὶ τὴν προσαρμογὴ τῶν μουσικῶν κεμμένων. Ἡ μεγάλη ἀφοσίωσή του καὶ ἡ ἀκραφνὴς προσίλωσή του σπὴν δημιουργία καὶ τὴν διασκευὴ γνωστῶν ὕμνων, ἀποδεικνύει τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴν Βυζαντινὴ μουσικὴ. Μαρτυρίες ἀναφέρουν ὅτι, παρὰ τὴν ἐπιβάρυνση τῆς ὑγείας του, μέχρι καὶ τίς τελευταῖες ἡμέρες τῆς ζωῆς του, βρισκόταν στό προσωπικὸ του στούντιο, ἠχογραφῶντας ἀσταμάτητα ὕμνους, ἀλλὰ καὶ παραδοσιακὰ τραγούδια. Ἡ συνεχόμενη καὶ ἀδιάκοπη διακονία τοῦ ἀναλογίου, δείχνει τὴν βαθιὰ πίστη του, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀφοσίωσή του τόσο σπὴν μουσικὴ ὅσο καὶ σπὴν χριστιανικὴ παράδοση, ἀξίες πού καλλιέργησε συστηματικὰ μὲ τὴν πάροδο τῶν χρόνων. Κρί-

νοντας τόν μαέστρο Ιωάννη Κεσσάκη, βάσει τῶν ἐντυπωσιακῶν ἐμφανίσεων, στίς συναυλίες πού συμμετεῖχε, ἐξαιρούμε τήν σημαντική μουσική του κατάρτιση, ἀλλά καί τό ἀδιάκοπο ἐνδιαφέρον καί μεράκι του γιά τήν μεταλαμπάδευση τῶν μουσικῶν του γνώσεων σέ συναδέλφους καί σέ νεότερους σπουδαστές τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἐξάλλου, οἱ ἴδιοι οἱ μαθητές του καί συνεργάτες, ὅπως ὁ ἐπιστήθιος φίλος του καί χρόνια Λαμπαδαρίου του Θεοδόσης Ἀποστολίδης, καταδεικνύουν τοῦ λόγου τό ἀληθές.

Δυστυχῶς, μόλις σπὶν ἡλικία τῶν 60 ἐτῶν, ἡ υἰεία του κλονίστηκε καί διαγνώστηκε μέ πρόβλημα στά νεφρά. Μετά τήν πάροδο μερικῶν χρονῶν, ἡ ἐπιδείνωση τῆς κατάστασής του τόν ἀνάγκασε σέ συνεχεῖς αἰμοκαθάρσεις. Αὐτή ἦταν καί ἡ αἰτία πού ἐγκατέλειψε τό ἱερό ἀναλόγιο, πού τόσο ἀγάπησε καί ὑπηρέτησε μέ συνέπεια.

Ὁ Μητροπολίτης Λαρίσης καί Τυρνάβου κυρός Ἰγνάτιος τόν ἐπιβράβευσε καί τόν τίμησε γιά τήν πολυετή καί μεγάλη προσφορά του σπὶν Ἱεροσαλική, μέ τήν ὑψηλή τιμητική διάκριση τῆς Μητροπόλεως τόν Μάρτιο τοῦ 2004.

Στίς 15 Φεβρουαρίου 2016, ξύπνησε ἰδιαίτερα εὐδιάθετος καί χαρούμενος, σάν νά μὴν εἶχε κανένα πρόβλημα υἰείας. Ἀποχαιρέτησε τήν οἰκογένειά του καί μετά ἀπό λίγη ὥρα ἐξεδήμησε εἰς Κύριον.

Κάνοντας μία ἀναδρομή σπὶν μουσική του καριέρα, τήν ἐπαγγελματική του σταδιοδρομία ἀλλά καί τήν οἰκογενειακή του ζωή, καταλίγουμε ὅτι ὁ Ιωάννης Κεσσάκης ὑπῆρξε ἕνας ἄνθρωπος, καλλιεργημένος, μουσικά καταρτισμένος καί εὐσεβής, ὁ ὁποῖος εἶχε ἔντονο τό αἴσθημα τῆς εὐθύνης τόσο ἀπέναντι σπὶν οἰκογένειά του ὅσο καί ἀπέναντι σπὶν μεγάλη του ἀγάπη, ἡ ὁποία ὑπῆρξε ἡ βυζαντινή μουσική. Μᾶς ἀφήνει ὡς παρακαταθήκη μία πληθῶρα κασετῶν, μουσικῶν κειμένων καί βιβλίων μέ δικές του διασκευές, ὅπως καί πολλούς μαθητές του, οἱ ὁποῖοι ὑπηρετοῦν, ἀκόμα καί σήμερα ἀναλογικά σέ ὀλόκληρη τήν Ἑλλάδα. Ἄς εἶναι ἐλαφρὺ το χῶμα πού τόν σκεπάζει καί ἔχουμε τήν βεβαιότητα καί τήν πίστη ὅτι, μαζί μέ ὄλους τοὺς ἐκλεκτοὺς συναδέλφους, οἱ ὁποῖοι ἐκοιμήθησαν ἐν Κυρίῳ, συνεχίζουν νά ὑμνοῦν καί νά δοξάζουν τόν Τριαδικό Θεό στά ἀναλόγια τοῦ οὐρανοῦ.

Αἰωνία ἡ μνήμη αὐτοῦ.

ΜΕΡΟΣ ΣΤ΄

Έορτολόγιο

* * *

ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΜΗΝΥΜΑ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ

Λάρισα, Χριστούγεννα 2022

Πρός

Τόν Ἱερό Κληῖρο καί τόν Εὐσεβῆ Λαό
τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

Ἀγαπητοί μου,

Καί πάλι Χριστούγεννα, μέσα σέ ἕναν κόσμο ἀντιθέσεων, προκλίσεων καί ἀνομίας, πού ἐπιμένει νά γιορτάζει μέν τήν γιορτή μέ σχήματα ἐξωτερικά, νά τήν ἀγνοεῖ δέ οὐσιαστικά, πορευόμενος σέ κατεύθυνση ἀντίθετη ἀπό αὐτήν πού ὁ νεογέννητος Λυτρωτής μᾶς ὑποδεικνύει. Κι ἐμεῖς ἐπικοινωνοῦμε μαζί σας, τούς ἀδελφούς μας, ὄχι γιά νά διδάξουμε καί νά ὑποδείξουμε, ἀλλά γιά νά συμμερισθοῦμε, νά συμβιώσουμε καί νά συγκοινωνήσουμε τήν κοινή χαρά, τήν κοινή Πίστη, τόν κοινό θησαυρό πού παραθέτει μπροστά μας συνέχεια, ἰδίως ὅμως μέ τήν σημερινή Ἑορτή, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μας.

Σήμερα, τά λόγια εἶναι φτωχά καθώς ἀποκαλύπτονται στά μάτια μας τό Θεῖο Βρέφος καί ἡ Παναγία Μητέρα Του. Σήμερα, μόνον ἡ ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ γλυκύτατου Ἰησοῦ καί τῆς Κυρίας Θεοτόκου κατορθώνουν νά δώσουν τό μέτρο τῆς πανηγύρεως. Σήμερα, οἱ ψυχές χαίρονται καθώς κοινωνοῦν μυστικά καί μυστηριακά τόν Σαρκωθέντα Λόγο. Σήμερα, ἡ ἀγαλλίαση ἀπό τήν Θεία Ἐπιφάνεια μᾶς κάνει νά σκιρτᾶμε μέ συναισθήματα μοναδικά καί ἀνώτερα. Σήμερα, βιώνουμε τήν ταπεινώση τοῦ ταπεινούμενου Θεοῦ κι ὅσοι συμμερίζονται αὐτήν τήν ταπεινώση ταπεινούμενοι οἱ ἴδιοι, βλέπουν καθαρότερα τήν δόξα καί τό φῶς πού διαυγάζει τόν κόσμο ἀπό τό σπύλιαι τῆς Βηθλεέμ.

Κυρίαρχο στοιχείο τῆς σημερινῆς Ἑορτῆς ἡ ταπείνωση τοῦ Σαρκωθέντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πού στήν Ἁγία Γραφή καί τήν Ἱερά μας Παράδοση περιγράφεται ὡς πτωχεία, οἰκονομία, φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, ἄπειρη συγκατάβαση καί κένωσις, δηλαδή ἄδειασμα. Ἀπό τί ἄδειασε ὁ Χριστός; Χωρίς νά χωριστεῖ ἀπό τήν Θεότητα, χωρίς νά ἀποχωριστεῖ τόν Θεό-Πατέρα, μένοντας ἀδιάστατος, ἀδειάζει ἀπό τήν δόξα τῆς Θεότητας γιά νά ἀναλάβει τήν πτωχεία τῆς ἀνθρωπότητας. Γίνεται ὁ Ἰησοῦς, ὁ Θεός τῶν ταπεινῶν. Καί τοῦτο διότι οἱ ὑπερήφανοι δέν μποροῦν νά ἔχουν σχέση μαζί Του, δέν Τόν κατανοοῦν, δέν Τόν ἀποδέχονται, οὔτε κἄν Τόν ἀνέχονται. Τό δυστύχημα γιά ὅλους εἶναι ὅτι ὁ σύγχρονος κόσμος καλλιεργεῖ τόν ἐγωισμό καί τήν ὑπερηφάνεια στόν ἄνθρωπο τοῦ σήμερα. Ἡ μετανεωτερικότητα, ἀμφισβητώντας σταθερές ἀξίες, ἔμαθε τόν ἄνθρωπο ὄχι μόνον νά ἀμφιβάλλει γιά ὅλα, ἀλλά καί νά ἀρνεῖται καί νά ἀποστρέφεται τά πάντα, ἰδίως ὅταν δέν τόν συμφέρουν. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει μάθει νά παραδέχεται μόνον τόν ἑαυτό του, ἢ καλύτερα τό νομιζόμενο συμφέρον του, ὡς τόν μόνον ὁδηγό στή ζωή του, μέ ἀποτέλεσμα νά ἔχει αὐτοθεοποιηθεῖ. Δέν ἀνέχεται νά τόν ἀμφισβητοῦν, διεκδικεῖ μόνον νά ἀμφισβητεῖ. Δέν ἀνέχεται νά τόν ἀπορρίπτουν, διεκδικεῖ μόνον νά ἀπορρίπτει. Δέν ἀνέχεται νά ἀκούει, πολλῶ μᾶλλον νά ὑπακούει, διεκδικεῖ μόνον νά μιλά καί νά ἀποφασίζει. Ὁ Χριστός ὅμως δέν μπορεῖ νά γεννηθεῖ στίς καρδιές πού κατακλύζονται ἀπό ἐγωισμό, σκληρότητα, ματαιοδοξία, ἀπληστία ἢ ὑπερηφάνεια. Στόν ὑπερήφανο πολιτισμό μας συνεχίζει νά μῖν ὑπάρχει κατάλυμα γιά τόν ἐρχόμενο ταπεινὸ Ἰησοῦ.

Ἐνα ἀμόκ πλεονεξίας καί ἀδικίας ἔχει καταλάβει τίς ἀποχριστιανοποιημένες δυτικές καπιταλιστικές κοινωνίες. Καί μιά ἐπιδημία βίας καί μίσους μαστίζει ὅλες τίς ὑπόλοιπες. Τί θά γίνει; Ποιό εἶναι τό μέλλον τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ πολιτισμοῦ του; Ποίος μπορεῖ νά μᾶς σώσει; Ἡ ὑποποίος ταπείνωση πού ὁδηγεῖ στήν ἀγάπη καί τήν θυσιαστική διάθεση καί προσφορά. Ποίος τήν διδάσκει αὐτήν τήν ταπείνωση πού μᾶς κάνει νά μῖν θεωροῦμε κέντρο τοῦ κόσμου τόν ἑαυτό μας, ἀλλά νά ὑπολογίζουμε καί ὅλους τοὺς ἄλλους; Ὁ ταπεινούμενος Χριστός, ἰδίως ὅπως ἐμφανίζεται στό ὕψος τοῦ Σταυροῦ, ἀλλά καί ὅπως φανερῶνεται κατὰ τήν Ἑορτή τῶν Χριστουγέννων.

Ταπείνωση δέν σημαίνει ταπεινοσχημία, ἐξωτερικὴ συμπεριφορὰ μισοκακόμοιρη, πού ὅμως ὁδηγεῖ σέ σκληρότερο κρυφὸ ἐγωισμό. Ταπείνωση σημαίνει ξεκάθαρο ἀγαπητικὸ φρόνημα, «καρδιά συντετριμμένη καί τεταπεινωμένη», ἱκανότητα νά κρύβεις τόν ἑαυτό σου γιά νά μῖν γίνεται ἐπίκεντρο ἀλλά ἀθέατο. Εἶναι ὁ μοναδικὸς δρόμος πού ὁδηγεῖ στόν Ἅγιο Θεό, καθὼς τόν ἄνοιξε

ὁ ἴδιος ἐρχόμενος στήν γῆ ταπεινούμενος. Εἶναι τό βῆμα πρὸς τὰ πίσω πού κάνει ὁ ἀθλητής γιὰ νά φύγει μέ μεγαλύτερη ὀρμή πρὸς τὰ ἔμπρός. Εἶναι ἡ ἰσχυρή πίεση πρὸς τὰ κάτω πού δέχεται τό ἐλατήριο γιὰ νά ἐκτοξευτεῖ στήν συνέχεια πρὸς τὰ ἑπάνω. Εἶναι ὁ κόπος πού πρέπει νά καταβληθεῖ γιὰ νά κερδηθοῦν τὰ πάντα, γιατί ἡ ταπείνωσις εἶναι ἡ προϋπόθεσις καί ἡ ἐκκίνησις ὅλων τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ἡ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ καί τό μήνυμα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας αὐτό διδάσκουν ὡς καταστάλλαγμα σοφίας, ὅτι ἡ ἀρχὴ εἶναι ἡ ταπείνωσις. Αὐτὴ θὰ μᾶς κάνει νά αισθανθοῦμε οἰκεῖοι μέ τόν Θεό καί τὰ πλάσματά Του, τούς ἀνθρώπους. Αὐτὴ μᾶς ὀδηγεῖ στήν ἀγάπην, μᾶς χαρίζει τὴν εἰρήνην καί μᾶς δωρίζει τὴν βαθεῖα καί ἀναφαίρετη οὐράνια χαρὰ. Αὐτὴ ὀριοθετεῖ τὴν συμπεριφορὰ μᾶς καί διευκολύνει στό νά ἀποφεύγονται μίση, ἀντιπαλότητες, ἐχθροπάθεια.

«Λέγει Κύριος· ἐπὶ τίνα ἐπιβλέπω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον» (Ἠσ. 66, 2). Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη μᾶς παρουσιάζει τόν Θεό νά ἀναρωτιέται: Ποιόν θὰ κοιτάω καί θὰ προσέχω, ὅπως ὁ πατέρας τό παιδί; Γιὰ νά δώσει τὴν ἀπάντησις ὁ ἴδιος ὁ Θεός: ποιόν ἄλλον; Τόν ταπεινὸ πού ἔχει εἰρήνη στήν ψυχί. Ἄν θέλουμε νά εἶμαστε στὰ μάτια τοῦ Θεοῦ, ἂν ἐπιθυμοῦμε τὴν πατρικὴ Του ἀγκαλιά, ἅς ταπεινωθῶμε ὅλοι μᾶς, ἀδελφοί! Ἄς πάρουμε τό μάθημά μᾶς ἀπὸ τό Βρέφος τῆς Βηθλεὲμ καί τὴν Παναγία Μητέρα Του κι ἅς ἀντιγράψουμε τό θεϊκὸ παράδειγμα στήν ψυχί, τὴν καρδιά καί τόν νοῦ μᾶς. Ἄς κάνουμε ἀγῶνα ζωῆς καί ὑπόθεσις βιωματικὴ τὴν ὑποποιό ταπείνωσις. Γιὰ νά ἀποκτήσει νόημα ἡ ζωὴ μᾶς. Γιὰ ν' ἀνοίξουν τὰ μάτια μᾶς καί νά καταλάβουμε τὰ γνήσια καί οὐσιαστικά τῆς ζωῆς αὐτῆς. Γιὰ νά ζήσουμε μιά ζωὴ κατὰ Χριστόν, μέ νόημα καί ἀξία.

Δεῦτε ἴδωμεν πιστοὶ ποῦ ἐγεννήθη ὁ Χριστός. Καί κυρίως ἅς παρατηρήσουμε τό πῶς, γιὰ νά βγάλουμε καταλυτικὰ συμπεράσματα, ἰσχυρὰ διδάγματα, ὑποθήκες ζωῆς.

Καλά κι εὐλογημένα Χριστούγεννα!

Μέ πατρικὲς εὐχὲς
Ὁ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
† Ὁ Λαρίσης καί Τυρνάβου Ἱερώνυμος

ΜΗΝΥΜΑ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑΣ

Λάρισα, Πρωτοχρονιά 2023

Πρός
Τόν Ἱερό Κλήρο καί τόν Εὐσεβῆ Λαό
τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

Ἀγαπητοί μου,

Καινούργιος χρόνος πάλι ἀνατέλλει. Καί καθώς ἀνατέλλει, οἱ εὐχές πού ἀνταλλάσσονται, τό οἰκογενειακό τραπέζι, τά κάλαντα, τά δῶρα, συνθέτουν μιάν ἀτμόσφαιρα χαρᾶς καί προσδοκίας. Κι ἡ Ἐκκλησία εὐλογεῖ αὐτήν τὴν ἀτμόσφαιρα καί κάνει ὅ,τι μπορεῖ γιὰ νά τὴν ἐπαιξήσει. Γιατί συμβαίνει αὐτό; Δέν θά ἦταν πῶς λογικό νά ἐορτάζουμε τό τέλος τοῦ προηγούμενου ἔτους, ἀφοῦ ἔχουμε τὴν σιγουριά τῆς γνώσης, τὴν βεβαιότητα τῶν ὧσων συνέβησαν καί τὴν δυνατότητα νά τὰ ἀποτιμήσουμε; Ἐξάλλου, αὐτό δέν κάνουν ὅλα τὰ Μέσα Μαζικῆς Ἐνημέρωσης τὴν τελευταία ἡμέρα τοῦ παρελθόντος ἔτους; Μιά ἀποτίμησι, μιὰ ὑπόμνησι καί μιὰ ἐπεξεργασία τῶν ὧσων συνέβησαν. Δέν εἶναι ὅμως αὐτὴ ἡ ἐορταστικὴ ἡμέρα. Ἡ ἐορταστικὴ ἡμέρα εἶναι ἡ Πρωτοχρονιά! Ἡ ἀρχὴ τοῦ χρόνου πού ἔρχεται, γιὰ τὸν ὅποιον δέν γνωρίζουμε κάτι! Δέν ἔχουμε καμία γνώσι, καμία βεβαιότητα, καμία ἀποτίμησι τῶν ὧσων θά μᾶς συμβοῦν. Κι ὅμως, γιορτάζουμε!

Καί πῶς πνευματικά ἂν ἀποπειραθοῦμε νά σκεφτοῦμε, πάλι γεμίζουμε ἀπορίες. Εὐχαριστοῦμε τὸν Θεό γιὰ τὸν χρόνο πού πέρασε καί μᾶς δόθηκε. Τὸν ζήσαμε, τὸν ἀξιοποιήσαμε ἢ ὄχι, τὸν χαρήκαμε ἢ ὄχι. Πάντως μᾶς δόθηκε καί μὲ τό τέλος του ἡ δωρεὰ ὀλοκληρώθηκε, ἄρα ἔχουμε λόγους νά εὐχαριστοῦμε γιὰ τὸν χρόνο πού πέρασε καί τὸν ζήσαμε. Γιατί γιορτάζουμε τὸν νέο χρόνο, καί μάλιστα τελοῦμε καί δοξολογία; Δέν προλάβουμε νά ἀπολαύσουμε κάτι ἀπὸ αὐτόν. Δέν προλάβουμε νά ζήσουμε κάτι. Δέν ὠφεληθήκαμε ἀκόμη κάτι. Ἰσα-ἴσα, ἐπιτρέψτε μας νά ποῦμε κάτι παράταιρο στό γιορτινὸ κλίμα τῆς ἡμέρας, τόσο ὅμως, ἀληθινό. Ἡ ἀνατολὴ ἐνός νέου ἔτους σημασιοδοτεῖ τὴν

προσέγγισή μας στό βιολογικό μας τέλος. Εἶναι ἓνα βῆμα πρὸς τὴν ὥρα τοῦ θανάτου μας. Καί γιὰ νὰ τό συνειδητοποιήσουμε καλύτερα αὐτό, ἄς κοιτάξουμε γύρω μας τὰ στασίδια τοῦ Ναοῦ. Ποιοὶ κάθονταν πέρασι τέτοια ἡμέρα καὶ ποιοὶ κάθονται φέτος; Πόσοι δὲν μᾶς ἔφυγαν μέσα στὸν χρόνο πού πέρασε; Κατανοοῦμε ὅτι κάποιος θὰ φύγουν καὶ φέτος, καὶ μάλιστα χωρὶς σειρὰ ἡλικίας, μᾶς πού ὁ θάνατος δείχνει τό φοικτό του πρόσωπο ἀπραιρεδοποίητα καὶ ἀδιάκριτα. Γιατί γιορτάζουμε λοιπόν, ἀφοῦ συνειδητοποιοῦμε πὼς ὁ χρόνος συνδέεται μὲ τὴν φθορὰ καὶ τὸν θάνατο;

Γιατί ὁ φιλόδηρωπος Θεὸς μᾶς ἔκανε τὴν χάρι καὶ σαρκώθηκε. Μπῆκε μέσα στὸν χρόνο, μπῆκε μέσα στὴν φθορὰ μας, μπῆκε μέσα στὴν θνητότητά μας, γιὰ νὰ δώσει τὴν δυνατότητα σέ ἐμᾶς πού εἴμαστε δέσμοι τοῦ χρόνου, νὰ ζήσουμε αἰῶνια μαζί Του σέ μιὰ ἄχρονη κατάσταση! Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἕμολογία της μᾶς καλοῦν νὰ «συνδιαωνίσουμε», δηλαδή νὰ ζήσουμε μαζί μὲ τὸν Χριστό στὴν αἰωνιότητά Του, πέρα καὶ πάνω ἀπὸ τίς δεσμεύσεις καὶ τὴν φθαρότητα τοῦ παρόντος κόσμου πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν θάνατο σέ ὄλες του τίς ἐκράνσεις. Ὁ Θεὸς δὲν μᾶς ἔπλασε γιὰ νὰ πεθαίνουμε. Ὁ θάνατος δὲν εἶναι ἡ φυσικὴ μας κατάσταση. Γι' αὐτό καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ χαρεῖ ποτέ μέσα στὴν θνητότητά του. Ἐάν δὲν ὑπῆρχε ὁ Χριστὸς νὰ καταργεῖ τὴν θνητότητά μας μὲ τὴν ἀθανασία Του, ἡ ζωὴ θὰ ἦταν μιὰ πορεία πρὸς τὸν θάνατο καὶ ὁ χρόνος της μαρτύριο ἀγωνίας. Ἐμεῖς ὁμως χαίρομαστε γιὰ τὴν δωρεὰ τοῦ Χριστοῦ, τὴν ζωὴ καὶ τὴν ἀφθαρσία, τὴν Ἀνάσταση καὶ τὴν Θέωση, τὴν κατάργηση τοῦ χρόνου καὶ τοῦ θανάτου, τὴν ἀνάδειξη τῆς ἀτελεῦτητης αἰωνιότητης! Ὁ κάθε χρόνος εἶναι ἓνα βῆμα πρὸς τὴν ὀριστική φανέρωση τῆς Θείας Δόξης, πρὸς τὴν κατάργηση τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, πρὸς τὴν ἀνατολή τῆς Θείας Βασιλείας στὴν ὁποία θὰ συνδιαωνίσουμε μὲ τὸν Πατέρα, Φίλο καὶ Ἀδελφὸ Χριστό! Ἀρκεῖ νὰ ἔχουμε ἀποτινάξει ἀπὸ ἐπάνω μας τὸν κακὸ μας ἑαυτό, τὰ πάθη καὶ τίς πτώσεις μας, γιατί γι' αὐτό τελικὰ μᾶς δίνεται ὁ χρόνος τῆς ζωῆς μας. Ἐερίζονοντας τὰ ὅποια πνευματικὰ ζιζάνια νὰ καλλιεργήσουμε τίς ἀρετές καὶ μάλιστα τὴν φιλοδηρωπία, τὴν δικαιοσύνη καὶ τὴν ἀλήθεια, χωρὶς τίς ὁποῖες ἡ κάθε κοινωνία πάσχει, παρακαμάζει καὶ τελικὰ σαπίζει.

Καλή καὶ εὐλογημένη χρονιά!

Μέ πατρικές εὐχές
 Ὁ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
 † Ὁ Λαρίσης καὶ Τυρνάβου Ἱερώνυμος

ΑΡΧΙΜ. ΤΙΜΟΘΕΟΣ Γ. ΑΓΓΕΛΗΣ
ΚΛΗΡΙΚΟΣ Ι. ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΜΕΣΣΟΓΑΙΑΣ ΚΑΙ ΛΑΥΡΕΩΤΙΚΗΣ

«ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΤΑ ΟΡΜΗΜΑΤΑ ΕΥΦΡΑΙΝΟΥΣΙ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ...» ΘΕΟΜΗΤΟΡΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Ὁ ψαλμικός στίχος

Ὁ Βασιλιάς Δαβίδ, παρά τό ὅτι δέν ἔδρασε ὡς προφήτης, ἐντούτοις χαρακτηρίζεται ὡς «προφητάναξ». Αἰτία εἶναι τό περιεχόμενο τοῦ βιβλίου τῶν *Ψαλμῶν*, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι τοῦ ἀποδίδονται. Στό ποιητικό αὐτό βιβλίο ὑπάρχουν πλεῖστοι στίχοι πού περιγράφουν γεγονότα τοῦ σχεδίου τῆς Θείας Οἰκονομίας, πού ἐπρόκειτο νά λάβουν χῶρα, ὅταν θά ἐρχόταν τό πλήρωμα τοῦ χρόνου.

Στόν 45ο Ψαλμό, στόν 5ο στίχο διαβάζουμε: «*τοῦ ποταμοῦ τά ὀρμήματα εὐφραίνουσι τήν πόλιν τοῦ Θεοῦ· ἠγάσσε τό σκίνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψιστος*». Καί σέ ἀπλούστερη μορφή: Τοῦ ποταμοῦ τά ὀρμητικά κύματα κάνουν νά ἀγάλλεται ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ· ἀγάσσε ὁ Ὑψιστος τό κατάλυμά του.

Ὁ 45ος Ψαλμός ἐπιγράφεται «...*ὑπέρ τῶν κρυφίων*». Σύμφωνα μέ τόν Ἅγιο Νικόδημο τόν Ἁγιορείτη, στόν 5ο στίχο λέγονται τά κρυφά καί μυστικά νοήματα, στά ὁποία ἀναφέρεται ἡ ἐπιγραφή. Διότι ποταμός εἶναι ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, πού μέ τά γλυκύτατα νοητά ρεύματα τῆς διδασκαλίας τοῦ ποτίζει καί εὐφραίνει τίς ψυχές τῶν πιστῶν καί τίς κάνει νά καρποφοροῦν ἀρετές. Ὁ Κύριος, ὡς Ἄσαρκος Λόγος, διά στόματος τοῦ Προφήτου Ἡσαΐου ἤδη εἶχε αὐτοχαρακτηριστεῖ ὡς ποταμός. «*Ἴδου ἐγὼ ἐκκλίνω εἰς αὐτούς ὡς ποταμός εἰρήνης καί ὡς χειμάρρους ἐπικλύζων δόξαν ἐθνῶν*» (Ἠσ. 66, 12).

Κατά τόν Μέγα Βασίλειο, ποταμός εἶναι τό Ἅγιο Πνεῦμα καί ὀρμήματα τά διάφορα χαρίσματα μέ τά ὁποία ποτίζεται καί εὐφραίνεται ἡ Ἐκκλησία. Πόλις Θεοῦ εἶναι ὅλη ἡ κτίσις, δηλαδή ὅλη ἡ δημιουργία, ἡ ὁποία εὐφραίνεται ἀπό τήν ἐπιρροή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐνῶ σύμφωνα μέ τόν Ἱερό Χρυσόστομο, ἡ

ΐδια ή Ἐκκλησία εἶναι ή πόλις καί τό σκίνωμα τοῦ Θεοῦ, ή όποία δέχεται τίν πλουσιοπάροχη χορηγία τῶν ἄνωθεν δωρεῶν.

Θεομπτορικό πρῶμα ἐρμηνείας

Ἵ Ἅγιος Ἰωάννης ό Δαμασκινός ὅμως δίνει μιά νέα διάστασι-ἐρμηνεία στόν ψαλμικό αὐτό στίχο! *«Γνωρίζω καί ἄλλη πόλι τοῦ Θεοῦ, τίν Παναγία Παρθένο, στίη όποία χάρισαν εὐφροσύνη τά ὀρμήματα τοῦ ποταμοῦ, ή παρουσία δηλαδή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ή όποία ἐξάγνισε τίν μίτρα της»*. Καί θά συνεχίσει: *«Ἵ Ὑψιστος τίν κατέστησε σκίνωμά του καί τίν καθαγίασε, ὅταν κατοίκησε μέσα της καί τίν κατέδειξε ἀσάλευτη, καθώς παρέμειναν ἀπαρβιάστες οί σφραγίδες τῆς παρθενίας της»*. Ὑπόβαθρο τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς ἴσως ὑπῆρξε ή ἀναφορά τοῦ Μεγάλου Βασιλείου περί τοῦ ἀναφερομένου σκηνώματος, πού προεικόνισε τίν θεοφόρο σάρκα τοῦ Χριστοῦ, ή όποία ἀγιάσθηκε μέσω τῆς συνάρειας μέ τόν Θεό.

Οί μεγαλύτερες ἀγωνίες στίς πόλεις κατά τίν ἀρχαιότητα ἦταν: πρῶτον, ή διά τῶν τειχῶν ἀσφάλεια καί, δεύτερον, ή ἐξασφάλισι τοῦ νεροῦ, ἀπαραίτητου στοιχείου γιά τίν ἐπιβίωσι τῶν κατοίκων. Ἵρα, ή ὑπαρξη ἑνός γεινιαζόντος ποταμοῦ ἀποτελοῦσε πραγματική εὐλογία γιά τίν πόλι. Γιά τόν λόγο αὐτό ό Ψαλμωδός λέει ὅτι οί καταβάσεις τοῦ ποταμοῦ χαροποιοῦν τίν πόλι. Ὅμως ό στίχος αὐτός ἦταν προφητικός καί ἔτσι ή ἀρχαία πόλι ἐμελλε νά γίνει καί αὐτή τύπος τῆς Θεοτόκου. Ὡς πόλι τοῦ Θεοῦ τίν εὐφραίνουη, τίν χαροποιοῦν τά κύματα τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Τρία κύματα χάριτος κατέκλυσαν τίν Παναγία. Τό πρῶτο κύμα τῶν θείων χαρισμάτων τίν πότισε πρό τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὡς προειλεγμένη ἀνάμεσα σέ ὅλη τίν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Τό δεύτερο κύμα τίν πλημμύρησε κατά τόν Εὐαγγελισμό της. Καί τό τρίτο, κατά τίν Πεντηκοστή, ὅπως ἀκριβῶς καί τούς Ἁγίους Ἀποστόλους. Αὐτά τά τρία ὀρμήματα ἀπό *«ποταμόν ὕδατος ζωῆς λαμπρόν ὡς κρύσταλλον»* (Ἀποκ. 22, 1) ἀνέδειξαν τίν Θεοτόκο πόλι καί κατοικητήριο τοῦ Θεοῦ.

Ἵ Κύριος δέν ὑπῆρχε περίπτωσι νά μίν ἔχει ἄρρηκτη σχέση μέ τίν Παναγία Μητέρα του. Ἵ Δίκαιος Δαβίδ θά ψάλει καί πάλι προφητικά: *«ἀγαπᾶ Κύριος τās πύλας Σιών ὑπέρ πάντα τα σκηνώματα Ἰακώβ. Δεδοξασμένα ἐλάληθη περί σου, ή πόλις τοῦ Θεοῦ»* (Ψαλμ. 86, 2-3). Ἀπό αὐτό ἀφορμώμενος ό ἱερός ὕμνογράφος τοῦ Κανόνα τοῦ Ἁκαθίστου Ὑμνου ψάλλει: *«... χαῖρε πόλις τοῦ Παμβασιλέως, δεδοξασμένα καί ἀξιάκουστα περί ἧς λελάληνται σαφῶς...»* (τροπάριο ε΄ ὠδῆς).

Συνεπακόλουθα, ἡ Παναγία γίνεται ἡ ἴδια ποταμός καί οἱ εὐλογίες πού ἐκπηγάζουν ἀπό τό πρόσωπό της ἀποτελοῦν τά ὀρμήματά του πού εὐφραίνουν τήν Ἐκκλησία. Ἔτσι, κατά τήν ἐορτή τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, μέ ἀφορμή τά θαυμάσια πού ἐπιτέλεσε καί ἐπιτελεῖ ἡ Παναγία, ψάλλουμε: *«Ὁ ναός σου, Θεοτόκε, ἀνεδείχθη παράδεισος, ὡς ποταμούς ἀειζώους, ἀναβλύζων ἰάματα ᾧ προσερχόμενοι πιστῶς, ὡς Ζωοδόχου ἐκ Πηγῆς, ῥῶσιν ἀντλοῦμεν, καί ζωὴν τὴν αἰώνιον»*. Ἀντίστοιχα καί στὴν ἐορτή τῶν θαυμασίων τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας τῆς Γοργοὑπηκόου: *«Τῶν δωρεῶν Σου οἱ κρουνοί, Θεοτόκε πελαγίζοντες, τῆς Ἐκκλησίας τὰς αὐλάκας μεθύσκουσι· σὺ γάρ ὡς ποταμός τοῦ Θεοῦ, οὐ μόνον τὴν τῶν πρωτοτόκων εὐφραίνεις πόλιν, ἀλλὰ καί τὴν περιγίγειν λῆξιν, πολλαχῶς εὐεργετεῖς»*.

Ὁ Εὐαγγελικός λόγος εἶναι καί ἐκεῖνος ἕνας νοπτός ποταμός πού εὐφραίνει τό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἱερὴ διδασκαλία εὐφραίνονται οἱ ψυχές πού ἀγωνίζονται στὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως, γι' αὐτὸ καί στὴν μνήμη τοῦ Ὁσίου Θεοδοσίου τοῦ Κοινοβιάρχου (11 Ἰανουαρίου) ὁμολογοῦμε ὅτι: *«ὡς πόλιν ζῶντος Θεοῦ, εὐφραναν τὴν ἱεράν σου ψυχὴν, τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα, τοῦ ὕδατος τῆς ἀφέσεως, τοῦ διελθόντος τὸν Ἰορδάνην, καί πάσι τοῖς πέρασι, τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον πηγάσαντος, Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν»*.

Ὅμως, ὀρμήματα καθίστανται καί οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι πού εὐφραίνουν τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, τὴν Ἐκκλησία, ὅλη δηλαδή τὴν κοινότητα τῶν χριστιανῶν. Γιὰ παράδειγμα, στὴν ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Ὀνησίμου (15 Φεβρουαρίου), τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, περιγράφεται αὐτὸς ὁ ρόλος τῶν Ἀποστόλων ὡς ποταμοῦ καί τῶν μαθητῶν τους ὡς ἔμψυχης πόλης. *«Ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα, τοῦ τῆς χάριτος κήρυκος, ὡς Θεοῦ φανέντα σὲ πόλιν ἔμψυχον, διαφερόντως εὐφραίνουσι, τὰ ἄρρητα ῥήματα, ἐπὶ γῆς τοῦ τῆς τρυφῆς, Παραδείσου πλουτήσαντος...»*.

Ἐνώπιον τῆς Θεοτόκου

Σέ κάθε θεομπτορική ἐόρτια ἀφορμὴ φέρνουμε στὸν νοῦ μας σάν σέ ζωγραφικό πίνακα τὸν ποταμό, τὰ ὀρμήματά του, τὴν πόλιν, τό σκίνωμα, τίς εἰκόνες δηλαδή τοῦ προσώπου τῆς Παναγίας. Τό ἐρώτημα εἶναι, ποιά εἶναι ἡ στάση μᾶς ἐνώπιον αὐτῶν τῶν προεικονίσεων; Δέν ἀρκεῖ μόνο ἡ συγκίνηση ἢ ἀκόμα καί αὐτὸς ὁ θαυμασμός. Πρέπει ἡ ψυχὴ μας νά κινηθεῖ πρὸς καλλιέργεια τῶν ἀρετῶν καί πρὸς ἀποφυγὴ τῆς ἁμαρτίας. Μακάρι νά ὑπάρξει ὁ μικρὸς καί ἄσημος ἀγώνας μας, ἡ μετάνοιά μας. Καί τότε σίγουρα θά εὐφρανθεῖ γιὰ τὴν σωτηρία μας ἡ Οὐράνια Πόλι, ἡ Ἄνω Ἱερουσαλήμ. Ὁ ἀδιάφευστος λόγος τοῦ

Κυρίου μᾶς βεβαιώνει ὅτι «οὕτω χαρὰ ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι!».

Βοηθήματα

Ἄγιου Ἰωάννου Δαμασκνοῦ, *Ἡ Θεοτόκος*, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Γ΄ ἔκδ., Ἀθῆναι 1995.

Εὐθυμίου Ζιγαβνοῦ – Ἄγιου Νικοδήμου Ἀγιορείτου, *Ἑρμηνεία εἰς τοὺς ΠΝΑ΄ Ψαλμοὺς τοῦ Προφητᾶνακτος Δαβίδ*, Ἀπόδοσις στί νεοελληνικῆ ὑπὸ Βενεδίκτου Ἱερομονάχου Ἀγιορείτου, τ. Α΄, ἔκδ. Συνοδεία Σπυριδωνος Ἱερομονάχου, Ἱερά Καλύβη «Ἅγιος Σπυριδων Α΄», Νέα Σκίτη ἹΑγιον Ὅρος 2017.

Εὐθυμίου Στύλιου, Μητροπολίτου Ἀχελώου, *Ἡ Πρώτη – Θεομνηστικὸ ἡμερολόγιο*, ἔκδ. «Γρηγόρη», Γ΄ ἔκδ., Ἀθῆναι 2003.

ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ
ΙΕΡΟΚΗΡΥΞ Ι. Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΜΕΛΟΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ ΘΕΟΛΟΓΩΝ «Ο ΣΩΤΗΡ»

Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ Ἑστίαση στήν περίπτωση τοῦ Μεγάλου Βασιλείου

Ἐνα ἀπό τά πιό λαμπρά πνεύματα τῆς ἀνθρωπότητας, ὁ Μέγας Ἱεράρχης καί φωσφόρος Βασίλειος, σύμφωνα μέ τό ἐμπνευσμένο Ἀπολυτίκιό του «ἐδογματίσε θεοπρεπῶς, ἐτρένωσε τήν φύσιν τῶν ὄντων καί κατεκόσμησε τά ἦθη τῶν ἀνθρώπων» μέ τήν δύναμη τοῦ γλυκύφθογγου λόγου του, πού ἀντήχησε σέ ὅλη τήν οἰκουμένη, καθώς ἦταν δαψιλῶς ἐμβαπτισμένος στήν ἀνθρώπινη ἀλλά καί στήν θεία σοφία. Στήν παρούσα σύντομη μελέτη θά ἐξετάσουμε πῶς ὁ ἱερός Πατήρ συνέλεξε τήν ἐπιστημονική γνώση τῆς ἐποχῆς του, πῶς τήν ἀποτίμησε μετά τήν πλήρη ἀφιέρωσή του στόν Θεό καί πῶς ἐντέλει τήν ἀξιοποίησε μέσα στόν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου διέλαμψε ὡς ἀσκητικός Ποιμίν καί Διδάσκαλος.

Α) Ὁ Μ. Βασίλειος κατακτᾷ τήν ἀνθρώπινη σοφία καί τελικά κατακτᾷται ἀπό τήν θεία Σοφία

Ὁ Βασίλειος ἔλαβε τήν πρώτη του στοιχειώδη μόρφωση στό σπίτι του, μαζί μέ τήν ἀδελφή του Μακρίνα, καί συμπλήρωσε τήν ἐγκύκλιο μόρφωσή του στά ἐκπαιδευτήρια τῆς Νεοκαισάρειας. Συνέχισε τίς σπουδές του στήν Καισάρεια καί στήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου προσέλαβε ὅ,τι καλύτερο ὑπῆρχε¹.

Ἐπειτα, διψῶντας γιά βαθύτερη γνώση, ἔφθασε «εἰς Ἀθήνας τάς χρυσᾶς», στήν πόλη πού ἀποτελοῦσε «λόγων ἔδαφος», δηλαδή κατοικία τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος γράφει γιά τόν ἐπιστήθιο φίλο του ὅτι στάλθηκε ἐκεῖ ἀπό τόν Θεό καί τήν ἀπληστία τῆς γνώσεως².

¹ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, *Εἰς τόν Μέγαν Βασίλειον Ἐπιτάφιος*, ιδ'.

² *Αὐτόθι*.

Στὴν Ἀθήνα ὁ Βασίλειος διέμεινε πέντε περίπου χρόνια· χάρι στὴν ἀνεξάντλητη φιλομάθεια καὶ φιλοπονία του σπούδασε γραμματική, ρητορική, φιλοσοφία, ἀλλὰ καὶ ἀριθμητική, γεωμετρία, ἀστρονομία καὶ ἰατρική, καλύπτοντας σχεδόν ὅλο τὸ φάσμα τοῦ ἐπιστητοῦ τῆς τότε θύραθεν σοφίας³.

Ὅταν ἐπέστρεψε στὴν πατρίδα του Καισάρεια, γιὰ ἓνα μικρὸ διάστημα ἀγόρευε ὡς δικηγόρος μὲ τὴν ἀπαράμιλλη ρητορική του δεινότητα. Ὅμως, παρὰ τὴν κατὰ κόσμον ἐπιτυχία του, ἀθυμία κατέλαβε τὴν ψυχὴ του, πού ἀσφυκτιοῦσε μέσα στό κλίμα τῶν χειροκοροτημάτων ἀλλὰ καὶ τῶν ἀντεγκλίσεων τῶν δικαστηρίων⁴.

Στὴν κρίσιμη ἐκείνη καμπὴ τῆς ζωῆς του οἱ αὐστηρές ἀδελφικές παρατηρήσεις τῆς Μακρίνας, τῆς ἀσκήτριας μεγαλύτερης ἀδελφῆς του, ξύπνησαν μέσα του τίς ὑποθῆκες πού εἶχε λάβει ἀπὸ τὴν ἀγία του οἰκογένεια, ἀλλὰ καὶ τίς ἀμοιβαίες ὑποσχέσεις πού εἶχαν δώσει στὴν Ἀθήνα ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος γιὰ βίο ἀσκητικό. Ἔτσι ὀρθώθηκε μέσα στὴ νεανική καρδιά του ἓνα δίλημμα πιεστικό: «Τί θά ἔκανε τώρα; Θά γινόταν διάκονος τῆς ἀληθείας ἢ τῆς ρητορείας; Ἦσαν ἀκόμη καὶ τὰ δύο πολὺ μεγάλα μέσα του, ἔστω καὶ ἂν ἐκλινε πρὸς τὸ πρῶτο»⁵.

Ὁ δάσκαλός του Λιβάνιος, ὁ πιὸ μεγάλος ρήτορας τῆς ἐποχῆς, εἶχε ἀντιληφθεῖ ὅτι ὁ μαθητὴς του Βασίλειος δὲν θά γινόταν δικηγόρος ἢ καθηγητὴς τῆς ρητορικῆς. «Τὸν κέρδισε ἡ φιλοσοφία, εἶπε. Ὅχι ὁμως ἡ παλιά, μὰ ἡ καινούργια, ἡ ἄσκηση»⁶.

Πράγματι· δὲν ἄργησε νὰ πάρει τὴν ἀπόφαση ἀταλάντευτα πλέον νὰ θεραπεύσει τὴν «μόνην ἀληθῆ τε καὶ ξύμφορον φιλοσοφίαν», νὰ ἐφαρμόσει στὴν ζωὴ του τὴν ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου. Στράφηκε τότε ὀλοκληρωτικά στὴν μελέτη τῶν θείων Γραφῶν καὶ περιηγήθηκε στὰ πανεπιστήμια τῆς ἐρήμου, στὰ ἀσκηταριά καὶ τὰ κοινόβια τῆς Ἀνατολῆς, γιὰ νὰ σπουδάσει θεωρητικά καὶ πρακτικά τὸ βίωμα τῆς χριστιανικῆς τελειότητος. Μὲ πνευματικὸ καθοδηγὸ τὸν καλοκάγαθο Ἐπίσκοπο Καισαρείας Διάνιο βαπτίσθηκε καὶ διέθεσε στοὺς φτωχοὺς τὴν περιουσία του⁷. Σύντομα, ἀφοῦ ἀσπάσθηκε τὸν ἀσκητικὸ βίο, εἰσῆλθε στὴν ἱεροσύνη καὶ κατόπιν ἀναδείχθηκε Ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας.

³ Παπαδοπούλου Στυλιανοῦ, *Ἡ ζωὴ ἐνός Μεγάλου (Βασίλειος Καισαρείας)*, Ἔκδοσι Θ΄, Ἀποστολικὴ Διακονία, σ. 60.

⁴ Γαλανοῦ Ἰ. Μιχαήλ, *Οἱ Βίοι τῶν Ἁγίων τοῦ Μηνολογίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας*, Ἔκδοσις Γ΄, τεύχος Α΄, σ. 12.

⁵ Παπαδοπούλου Στυλιανοῦ, ἔνθ' ἀνωτέρω, σ. 75.

⁶ Παπαδοπούλου Στυλιανοῦ, ἔνθ' ἀνωτέρω, σ. 76.

⁷ Παπαδοπούλου Στυλιανοῦ, ἔνθ' ἀνωτέρω, σσ. 93-118.

Β) Ὁ Μ. Βασίλειος ἀποτιμᾷ ἐκ νέου τὴν ἀνθρώπινη σοφία μετὰ τὴν πλήρη ἀφιέρωσή του στὸν Θεό

Πῶς ἀξιολογεῖ ὁ Μέγας Βασίλειος σπὶ νέα του πλέον ἐν Χριστῷ ζωὴ καὶ πορεία τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση πού μὲ ξεχωριστὴ λαχτᾶρα καὶ ἐπιμέλεια συνέλεξε;

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι σέ ὀρισμένα κείμενά του ὁ ἱερός Πατήρ παρουσιάζεται μετανωμένος γιὰ τὸν πολὺ χρόνον καὶ κόπο πού ἀφιέρωσε σπὶν σπουδῇ τῆς θύραθεν σοφίας, γιὰ τὴν ὁποία ἐκφράζεται ἀπαξιωτικά: «Ἐγὼ πολὺν χρόνον προσαναλώσας τῇ ματαιότητι, καὶ πᾶσαν σχεδὸν τὴν ἔμμαντοῦ νεότητι ἐναφάνισας τῇ ματαιοπονίᾳ ἣν εἶχον προσδιατρίβων τῇ ἀναλίψει τῶν μαθημάτων τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ μωρανθείσης σοφίας...»⁸.

Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Μέγας Βασίλειος ὡς ἄλλος Παῦλος θεώρησε «σκύβαλα» τὰ κατὰ κόσμον φανταχτερά προσόντα του «ἵνα Χριστὸν κερδίσει», εἶναι ἀναμενόμενο νὰ ἐκφράζεται ἔτσι γιὰ τὴν ἀνθρώπινη γνώση, ὅταν μάλιστα τὴν συγκρίνει μὲ «τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Ἰησοῦ»⁹. Ὅταν ὁμως συμβουλεῖ ἄλλους, δέν παρουσιάζεται τόσο ἀπόλυτος· βλέπει θετικὰ τὴν ἐπιλεκτικὴ ὑπὸ προϋποθέσεις σπουδῇ τῆς ἀρχαιοελληνικῆς γραμματείας ὡς προπαιδεύση γιὰ τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴ, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν περιφημὴ πραγματεία του «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων»¹⁰. Γι' αὐτὸ καὶ στενοχωρήθηκε ὅταν ὁ Ἰουλιανός τὸ 362 ἀπαγόρευσε στοὺς χριστιανούς δασκάλους νὰ διδάσκουν στίς ρητορικὲς σχολές¹¹.

Παραθέτει μάλιστα καὶ τὸν γνωστὸ μῦθο γιὰ τὸν Ἡρακλῆ, πού ἀπέφυγε

⁸ Ἀπόδοσι σέ ἀπλούστερη γλωσσικὴ μορφή: «Ἐγὼ ἐδαπάνησα πολὺν χρόνον εἰς τὴν ματαιότητα καὶ ἠφάνισα ὅλην σχεδὸν τὴν νεότητά μου εἰς τὴν ματαιοπονίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεδύθην ἀσχολούμενος μὲ τὴν πρόσληψιν τῶν διδαγμάτων τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μωρανθείσης σοφίας...». Μεγάλου Βασιλείου, «Ἐπιστολὴ ΣΚΓ' Πρὸς Εὐστάθιον Σεβαστινόν, 2», *ΕΠΕ, Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου ἅπαντα τὰ ἔργα, 2, Ἐπιστολαὶ Β'*, Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 70-71.

⁹ Φιλίπ. γ' 8.

¹⁰ «Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ καὶ συμβουλεύσων ἦκω, τὸ μὴ δεῖν εἰς ἅπασι τοῖς ἀνδράσι τούτοις, ὡσπερ πλοίου τὰ πηδάλια τῆς διανοίας ὑμῶν παραδόντας, ἥπερ ἂν ἄγῳσι, ταύτη συνέπεσθαι, ἀλλ' ὅσον ἐστὶ χρήσιμον αὐτῶν δεχομένους, εἰδέναι τί χρῆν καὶ παρῆδειν...». Ἀπόδοσι σέ ἀπλούστερη γλωσσικὴ μορφή: «Ἦλθα λοιπὸν νὰ σᾶς συμβουλεύσω τοῦτο ἐδῶ· ὅτι δέν πρέπει διὰ μᾶς νὰ παραδώσετε, ὡσάν τοῦ πλοίου, τὰ πηδάλια τῆς διανοίας σας εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀνδρας (τοὺς λογίους ἀρχαίους συγγραφεῖς) καὶ νὰ τοὺς ἀκολουθεῖτε ὅπου καὶ ἂν σᾶς ὀδηγήσουν, ἀλλὰ νὰ δέχεσθε ἀπὸ αὐτοὺς ὅ,τι εἶναι χρήσιμον καὶ νὰ γνωρίζετε τί πρέπει νὰ παραβλέπετε...». Μεγάλου Βασιλείου, «Ὁμιλία πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων», 2, *ΕΠΕ, Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου ἅπαντα τὰ ἔργα, 7, Ὁμιλίαι καὶ λόγοι*, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 318-319.

¹¹ Παπαδοπούλου Στυλιανῶ, ἐνθ' ἄνωτέρω, σ. 214.

τόν δελεαστικό δρόμο τῆς Κακίας καί διάλεξε τόν δύσκολο δρόμο τῆς Ἀρετῆς, προκειμένου νά φθάσει στήν θέωση¹². Ὁ Ἡρακλῆς παραβάλλεται πρὸς τόν ἀγωνιστή τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς καί τελειότητος. Αὐτές οἱ ἀντιστοιχίες ἀποτελοῦν ἀφορμὴ γιά τὴν μετάβαση ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία στὴν χριστιανικὴ¹³.

Ἰδιαίτερα εὐστοχῆ εἶναι ἡ θέση του ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα δέν ἀναρρεῖ τὴν πίστη, οὔτε ἀπομειώνει τόν θαυμασμό μας γιά τὴν σοφία τοῦ Δημιουργοῦ¹⁴: «Τούτων δ' ἂν σοι δοκῆ τι πιθανὸν εἶναι τῶν εἰρημένων (ἀπὸ αὐτὰ δηλαδὴ πού λένε “τινὲς τῶν φυσικῶν”), ἐπὶ τὴν οὕτω ταῦτα διαταξαμένην τοῦ Θεοῦ σοφίαν μετάθες τὸ θαῦμα. Οὐ γὰρ ἐλαττοῦται ἡ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἐκπληξίς, ἐπειδὴν ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται τι τῶν παραδόξων ἐξευρεθῆ· εἰ δὲ μὴ ἀλλὰ τό γε ἀπλοῦν τῆς πίστεως ἰσχυρότερον ἔστω τῶν λογικῶν ἀποδείξεων»¹⁵. Μιά τέτοια ὀπτική δέν ἀφήνει περιθώρια γιά τὴν σχολαστικὴ ἀντίληψη περὶ «Θεοῦ τῶν κενῶν», ἡ ὁποία ὑποβιβάζει τὴν πίστη σὲ πρόσκαιρο συμπλήρωμα τῶν ἑλλειμμάτων τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως¹⁶.

Ὡς πνευματικὸς Πατὴρ πλέον ὁ Μέγας Βασίλειος, ὅπως ὅλοι οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, εἶχε ὡς κύριο σκοπὸ του ὄχι νά φιλοσοφῆσει ἀριστοτελικῶς, ἀλλὰ νά θεολογήσει ἀλιευτικῶς. Γιά τὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ ποικιλοτρόπου σκοποῦ θεώρησε χρήσιμη τὴν κλασικὴ παιδεία καί τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση πού κατεῖχε, ὡς εἰσαγωγὴ καί ὡς ἔνδυμα τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκεκαλυμμένης ἀληθείας.

¹² Πρόκειται γιά τόν μῦθο τοῦ Προδίκου, πού διασώζεται ἀπὸ τόν Ξενοφῶντα, *Ἀπομνημονεύματα* 2, 1, 21-34. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Μέγα Βασίλειο στὴν πραγματεία «Πρὸς τοὺς νέους...», *PG* 31, 573AC.

¹³ Χρίστου Βασιλείου, *Ὁ χαρακτήρας καί οἱ διαστάσεις τῆς ἀρετῆς στά κείμενα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 7.

¹⁴ Καρακώστα Μανώλη, *Ὁ Χριστιανισμὸς ἀπέναντι στὴν Ἐπιστήμη*, 8/2/2021. <https://www.pemptousia.gr/2021/02/pateres-tis-ekklisias-ke-epistimi-2/>

¹⁵ Μ. Βασιλείου, «Εἰς τὴν Ἐξαήμερον», *PG* 29,25A.

Ἀπόδοση σὲ ἀπλούστερη γλωσσικὴ μορφή: «Εἴαν δὲ νομίξης ὅτι κάποιος ἐξ αὐτῶν, πού λέγουν οἱ φυσικοί, εἶναι πιθανόν, μετάθесе τόν θαυμασμόν σου πρὸς τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία τοιοῦτοτρόπος τὰ ἐκανόνισε. Διότι δέν ἐλαττοῦται ἡ ἐκπληξίς διὰ τὰ μέγιστα, ὅταν ἀνακαλυφθῆ ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται τι ἐκ τῶν παραδόξων. Εἰδεμί ἡ ἀπλότης τῆς πίστεως ἄς εἶναι ἰσχυρότερα τῶν λογικῶν ἀποδείξεων». Ἀρχιμ. Χριστοφόρου Παπουτσοπούλου, *Ἡ Ἐξαήμερος Δημιουργία κατὰ τὸν Μέγα Βασίλειον*, ἔκδ. 5^η, Ὁ Σωτήρ, Ἀθήνα 1998, σ. 29.

¹⁶ *Πίστη καί Ἐπιστήμη - Θεὸς καί ἐπιστημολογικὸς ἀθεϊσμός. Ὁ Μ. Βασίλειος γιά τὸ «πῶς» καί τὸ «ποῦς» τῆς Δημιουργίας, καί ἡ σημασία τους γιά τοὺς Ὀρθοδόξους*, 26/12/2010, Paryrus 52.

**Γ) Ὁ Μ. Βασίλειος θέτει τὴν ἐπιστημονικὴ κατάρτιση
στὴν ὑπηρεσία τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας**

Τί ἀπέγινε λοιπὸν ἡ πλοῦσια ἐπιστημονικὴ κατάρτιση τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὅταν αὐτὸς ἀκολούθησε τὸ στάδιο τοῦ Μοναχισμοῦ καὶ ἀναλώθηκε στὸ ποιμαντικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας; Πῶς ἀξιοποιήθηκε καὶ καρποφόρησε στὴν πράξη;

Σέ ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Μεγάλου Ἱεράρχου εἶναι φανερὴ ἡ ἄρτια φιλολογικὴ του κατάρτιση, ἀλλὰ καὶ ἡ μαθηματικὴ δομὴ τῆς σκέψεώς του, πού τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ ἐκφράζεται μέ σαφήνεια καὶ νὰ ἀναπτύσσει τοὺς συλλογισμοὺς του μέ μεθοδικότητα. Αὐτὸ ἐκτιμᾶται ἰδιαίτερα στὴν καθαρὰ θεολογικὴ προσφορά του, καθὼς οἱ διατυπώσεις του διακρίνονται γιὰ τὴν δογματικὴ τους ἀκρίβεια. Ἄξιζε νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι στὸν ἀγῶνα του γιὰ τὴν διάσωση καὶ περιφρούρηση τοῦ δόγματος γιὰ τὸ «ὁμοούσιον» τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, πού καθιέρωσε ἡ Ἀ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, βοηθήθηκε, πέρα ἀπὸ τὸν ἀδιαμφισβήτητο καὶ πρωταρχικῆς σημασίας φωτισμὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἀπὸ τὴν στέρεη φιλοσοφικὴ του παιδεία, χάρι στὴν ὁποία κατανοοῦσε καλύτερα τοὺς ὅρους «οὐσία» (ἢ «φύση») καὶ «ὑπόσταση», ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ρητορικὴ τέχνη του. Ἔτσι κατόρθωσε νὰ διαλεχθεῖ ἐπιτυχῶς μέ ἀρκετοὺς καλοδιάθετους ἀλλὰ παρασυρμένους ἀρειανόφρονες, μὴ διστάζοντας νὰ προτείνει καὶ νέα, ἰσοδύναμη πρὸς τὸ «ὁμοούσιον» ὀρολογία, προκειμένου νὰ διευκολύνει τὴν μετάβασί τους στὴν Ὁρθοδοξία¹⁷.

Ἐπιπλέον ὁ σοφὸς Ἱεράρχης ὡς καλὸς φυσιολόγος ἀλλὰ καὶ παιδαγωγὸς ἀντλεῖ παραδείγματα ἀπὸ τὴν φύση γιὰ νὰ παρακινήσει τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὴν ἀρετή: Τὸ χελιδόνι μᾶς μαθαίνει τὴν ὑπομονὴ στὶς συμφορὲς καὶ τὴν ἐλπίδα, τὸ τριγόνι τὴν σεμνότητα τῆς χηρείας, ἡ φήνη (θαλάσσιος ἀετός) τὴν ἀγάπη πρὸς τὰ ὄρφανά, ἡ κουρούνα τὴν ἀγάπη καὶ τὴν φιλοξενία, ὁ γύπας τὴν παρθενία, ὁ πελαργὸς τὴν εὐγνωμοσύνη πρὸς τοὺς γονεῖς, διότι «οὐδεὶς οὕτως ἐλλείπων κατὰ τὴν φρόνησιν, ὡς μὴ αἰσχύνῃς ἄξιον κρίνειν τῶν ἀλογωτάτων ὀρνίθων ὕστερίζειν κατ' ἀρετὴν»¹⁸.

Ἄξιζε νὰ σταθοῦμε περισσότερο στὶς 9 Ὁμιλίες τοῦ Μεγάλου Βασιλείου «Εἰς τὴν Ἑξαήμερον» γιὰ νὰ θαυμάσουμε πῶς ὁ Μέγας θεοφώτιστος ἐπι-

¹⁷ Παπαδοπούλου Στυλιανῶ, ἐνθ' ἀνωτέρω, σσ. 169-172.

¹⁸ Χρίσκου Βασιλείου, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 80.

στήμων συνδυάζει άρμονικά τήν έπιστήμη μέ τήν πίστη· κάποτε προσεγγίζει καί τά πορίσματα σύγχρονων έπιστημονικῶν θεωριῶν, ὅπως θά φανεί στή συνέχεια. Έρμηνεύοντας τό Βιβλικό κείμενο τῆς Γενέσεως έκθέτει τίς αντίληψεις σχετικά μέ τήν φύση, τόν άνθρωπο καί τόν κόσμο, άποειδωλοποιεῖ τό σύμπαν καί ὁδηγεῖ τόν άκροατή-άναγνώστη σέ άναγνώριση τοῦ Θεοῦ Δημιουργοῦ¹⁹.

Μελετῶντας τά διαρκῶς μεταβαλλόμενα ὄντα, «μόνον εὔρεν άκίνητον τόν υπερουσίως ὄντα δημιουργόν τοῦ παντός», ὅπως λέγει ὁ συντάκτης τῆς Ἀκολουθίας του· καί συμπληρώνει ὅτι «τήν έν τοῖς οὔσιν εὐταξία, έποίησατο έπιγνώσεως θειοτέρας ύπόθεσιν», δηλαδή τήν εὐταξία πού παρατηροῦσε στήν λειτουργία τοῦ κόσμου, τήν χρησιμοποιοῦσε γιά νά φθάσει σέ καλύτερη επίγνωση τοῦ Θεοῦ²⁰.

Λέγει χαρακτηριστικά ὁ σοφός Ἱεράρχης ὅτι μποροῦμε νά άποδεχθοῦμε τήν γῆ ὡς «άφ' έαυτῆς έδραζομένην» κατά τούς φυσικούς νόμους, χωρίς νά διακυβεύεται ἡ ὁμολογία ὅτι ὅλη ἡ Δημιουργία βρίσκεται «έν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ»²¹.

Γιά τόν ἥλιο δέχεται ὅτι μπορεῖ νά εἶναι «έκ φύσεως» θερμός καί ἔχει τό φῶς «έγκεκραμένον έαυτῷ», ανάμεικτο δηλαδή μέ τήν μάζα του, ὅπως περιππου γνωρίζουμε σίμερα («Εἰς τήν Ἑξαήμερον», Γ΄ 35, ΣΤ΄ 17). Παραδέχεται ὅτι τά οὐράνια σώματα κινοῦνται συνεχῶς σέ κυκλικές τροχιές. Ὁ Θεός ἔδωσε άρχή καί στά σώματα καί στίς κινήσεις τους, καί κάποτε θά τούς δώσει καί τό τέλος («Εἰς τήν Ἑξαήμερον», Α΄ 11)²².

Έντυπωσιακή εἶναι ἡ άποψη τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ὅτι ὁ χρόνος καί ὁ χῶρος δημιουργήθηκαν ταυτόχρονα καί άκαριαία μέ τήν θέληση τοῦ Θεοῦ. Έρμηνεύοντας τί φράση «Έν άρχῇ έποίησεν ὁ Θεός τόν οὐρανόν καί τήν γῆν» παρατηρεῖ ὅτι «συμφυῆς τῷ κόσμῳ καί τοῖς έν αὐτῷ ζώοις τε καί φυτοῖς ἡ τοῦ χρόνου διέξοδος»²³.

Ἀξίζει νά αναφερθοῦμε καί στήν νομική κατάρτιση τοῦ ἱεροῦ Πατρός. Ἡ σχετική έμπειρία του άξιοποιήθηκε στά άσκητικά συγγράμματά του «Ὅροι

¹⁹ Τότση Γεωργίου - Εὐαγγέλου, *Κριτική Μελέτη στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μεγάλου Βασιλείου*, Καλαμάτα, Ἰούλιος 2011, σ. 4.

²⁰ Μπτροπολίτου Πάφου Γεωργίου, *Ὁ Μέγας Βασίλειος άπέναντι στήν έπιστήμη, στήν πρόοδο καί στήν τεχνολογία*, Ὁμιλία στό Γυμνάσιο Ἀθηνέου, 29/1/2015. https://www.imparphou.org/news_article/359.aspx

²¹ Μ. Βασιλείου, «Εἰς τήν Ἑξαήμερον», *PG* 29,80B, *PG* 29,24B.

²² Μπτροπολίτου Πάφου Γεωργίου, ἔνθ' άνωτέρω.

²³ Μπτροπολίτου Πάφου Γεωργίου, ἔνθ' άνωτέρω.

κατὰ πλάτος», «Ὅροι κατ' ἐπιτομίν», «Ὅροι Ἠθικοί», ἀλλά καί στους 92 πολύ σημαντικούς Κανόνες πού συνέγραψε καί ἀργότερα ἐπικυρώθηκαν ἀπό τόν Β' Κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Πέρα ἀπό τήν ἐξέχουσα θέσι τῶν ἀνωτέρω πονημάτων του στήν μοναχική πολιτεία, τό Κανονικό δίκαιο τῆς Ἐκκλησίας καί τήν πνευματική καθοδήγηση τῶν πιστῶν, χωρίς ὑπερβολή μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ὁ Ἅγιος ὑπῆρξε ἕνας «σύγχρονος» ποινικολόγος καί ἀστικολόγος, μέ τούς Κανόνες του μέχρι σήμερα νά ἔχουν ἐφαρμογή στό ποινικό καί ἀστικό μας δίκαιο²⁴.

Γενικῶς ὁ Μέγας Βασίλειος «δέν ἔπαψε ποτέ νά χρησιμοποιεῖ τήν θύραθεν παιδεία στά κείμενά του, ἄλλοτε γιά νά ἐξηγεῖ τί σκέπη του καί ἄλλοτε γιά νά διανθίζει ἀπλῶς τό κείμενό του· νά ξεκουράζει ἔστω, νά τό ὁμορφαίνει»²⁵.

* * *

Συνεπῶς ἡ πλούσια θύραθεν παιδεία πού ἀπέκτησε στή νεότητά του ὁ Μέγας Βασίλειος, παρότι ἐτέθη σέ δεύτερη μοῖρα μετά τήν ὀλοκληρωτική ἀφιέρωσή του στήν ἄνωθεν Σοφία, ὄχι μόνο δέν ἀπέβη ἄχρηστη, ἀλλά κατά θείαν Πρόνοιαν καλλιέργησε τό πνεῦμα του, προσέδωσε κῦρος στήν προσωπικότητά του καί ἀξιοποιήθηκε γόνιμα στήν μετέπειτα προσφορά του μέσα στήν Ἐκκλησία.

Τελικά ὅ,τι «θυσιάζει» κανεῖς ταπεινά γιά τήν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, ποτέ δέν χάνεται. Ἀντιθέτως, ἀποκαθαίρεται καί ζωογονεῖται μέσα στήν θεία Χάρι καί ἀποδίδει «καρπὸν ἑκατονταπλασίονα»²⁶, ὑπερνικᾷ τήν φθορά τοῦ παρόντος αἰῶνος καί ἀκτινοβολεῖ στήν αἰωνιότητα!

²⁴ Σιδηρᾷ Ἐλ. Ἰωάννη, *Ὁ Μέγας Βασίλειος ὡς νομικός ἐπιστήμων καί Κανονολόγος τῆς Ἐκκλησίας*, 29/1/2014. <https://enromiosini.gr/arthrografia/o-megas-basileios-ωσ-νομικος-επιστημων/>

²⁵ Παπαδοπούλου Στυλιανοῦ, ἐνθ' ἀνωτέρω, σ. 136.

²⁶ Λουκ. 8, 8.

Ο ΑΓΙΟΣ ΙΑΚΩΒΟΣ Ο ΝΕΟΣ ΑΣΚΗΤΗΣ

Ὡς σημερινός ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ὁσίου Δαυίδ, εὐδοκία Θεοῦ, αἰσθάνομαι ἰδιαίτερη τιμὴ πού καλοῦμαι ἀπὸ τόν Σεβ. Μητροπολίτη Λαρίσης καὶ Τυρνάβου κ. Ἱερώνυμο, νά «μιλήσω» στό ποιμνίό του μέσα ἀπὸ τό περιοδικό «Ἀχιλλίου Πόλις» τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως γιὰ τόν σύγχρονο αὐτόν Ἅγιον τῆς Ἐκκλησίας μας, τόν Ἅγιο Ἰάκωβο, τόν Πατέρα καὶ Καθηγούμενό μας.

Μαζί μέ τά σέβη μου θερμές εἶναι καί οἱ εὐχαριστίες μου πρὸς τό σεπτό πρόσωπο τοῦ Σεβασμιωτάτου.

Ἡ Ἁγία μας Ἐκκλησία, διαπιστώνοντας καὶ ἀναγνωρίζοντας ὅτι στὴν συνείδηση τοῦ πιστοῦ λαοῦ ὁ Γέροντας Ἰάκωβος εἶχε καταταγεῖ στή χορεία τῶν Ἁγίων, τόν ἐνέγραψε στίς 27 Νοεμβρίου τοῦ σωτηρίου ἔτους 2017 στό Ἀγιολόγιο τῆς καὶ ὄρισε νά τιμᾶται ἡ μνήμη του στίς 22 Νοεμβρίου, μίᾳ ἡμέρᾳ μετὰ τὴν ὀσιακὴ κοίμησή του. Τό γεγονός αὐτό τονώνει τὴν πίστη τῶν χριστιανῶν, γιατί ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Ἐκκλησία συνεχίζει νά γεννᾷ Ἁγίους.

Ὁ Ὁσιος Ἰάκωβος ἔζησε ὀσὼς σαράντα περίπου χρόνια στὴν Μονὴ τοῦ Ὁσίου Δαυίδ, ἀφοῦ προηγουμένως ἔζησε «εὐαγγελικῶς» στὸν κόσμον τριάντα δύο χρόνια. Ὑπηρετήσε τόν Κύριο τηρῶντας ἀπὸ τὴν νεότητα ἕως τό γῆρας τὴν ἴδια προθυμία τῆς ἀσκήσεως. Μιμήθηκε τόν ὀσιο Δαυίδ καὶ βάδισε στὰ ἴχνη του. Οἱ ἀσκητικοὶ του ἀγῶνες ἦταν ἐφάμιλλοι τῶν παλαιῶν ὀσιῶν πού ἀναφέρονται στὰ Γεροντικά, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐναντίον του ἐπιθέσεις, πνευματικὲς καὶ αἰσθητές, τοῦ σατανᾶ, οἱ ποικίλοι πειρασμοί, δοκιμασίες καὶ κακοπάθειές του ἦταν ἀνάλογες μέ αὐτές πού ἀντιμετώπισαν πολλοὶ θεοφόροι Πατέρες.

Κάθε φορὰ πού καλοῦμαι νά μιλήσω γι' αὐτὴ τὴν ἅγια μορφή τῆς Ἐκκλησίας μας, πού ὑπῆρξε Γέροντάς μας καὶ ἡγούμενος τῆς ἱστορικῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Ἁγ. Δαυίδ, αἰσθάνομαι ἀδύναμος καὶ κυριεύομαι ἀπὸ δέος, γιατί ὅ,τι καὶ νά πῶ θά εἶναι ἐλαχιστότατο καὶ δυσανάλογο πρὸς τὴν ἀγιότητά του. «Γίγαντα τῆς Ὁρθοδοξίας» τόν ἀποκάλεσαν οἱ Ἅγιοι τῆς ἐποχῆς μας, Ἅγιος Πορφύριος, Ἅγιος Παῖσιος, Ἅγιος Σωφρόνιος τοῦ Ἑσσεξ καὶ ἄλλοι σεβαστοὶ Ἀγιορεῖτες

Πατέρες. Τά μεγάλα χαρίσματά του, μέ τά όποία ἦταν προικισμένος ἀπό τόν Θεό, προορατικό, διορατικό, θαυματουργικό, προσπαθοῦσε νά τά κρύβει ἐπιμελῶς, γιά νά μίν δοξάζεται. Ἀπό τίν πολλή του ἀγάπη ὁμως ἐπέτρεψε νά δοῦμε καί νά ἀκούσουμε κάποια ἐλάχιστα πράγματα πρὸς πνευματική μας ὠφέλεια.

Ὁ Ὅσιος Ἰάκωβος γεννιήθηκε στίς 5 Νοεμβρίου τοῦ 1920 στό Λιβίσι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπό τούς εὐσεβέστατους γονεῖς, τίν Θεοδώρα καί τόν Σταῦρο, οἰκογένεια μέ σπουδαία ἐκκλησιαστική παράδοση (ἑπτά γενιές ἱερωμένων). Μετά τίν Μικρασιατική Καταστροφή, δύο χρονῶν παιδάκι ἀκολούθησε μέ τίν οἰκογένειά του τόν σκληρό δρόμο τῆς προσφυγιάς, καί ἀφοῦ κατάφεραν καί ἐπέζησαν κάτω ἀπό πολύ δύσκολες συνθήκες, ἐγκαταστάθηκαν στό χωριό Φαράκλα τῆς Εὐβοίας.

Δέχτηκε παιδιόθεν τίν κλήση ἀπό τόν Θεό. Συνέχιζε τίν παράδοση, πού παρέλαβε ἀπό τούς προγόνους του, ὡς πρὸς τίν εὐσέβεια καί τίς ἀρετές. Στό «κτίσιμο» τῆς πνευματικῆς του προσωπικότητας συνέβαλε τά μέγιστα ἡ οἰκογένειά του, καί ἰδιαίτερος ἡ γιαιά του Δέσποινα καί ἡ θεοσεβής μητέρα του Θεοδώρα.

Ἡ ἀγάπη του γιά τίν Ἐκκλησία ἦταν ἔκδηλη. Κάθε ἀπόγευμα μέ τίν γιαιά καί τίν μητέρα του ἀνάβανε τά καντηλάκια στά ἐξωκκλήσια. Ἐξῆ χρονῶν εἶχε μάθει ἀπέξω τίν Θεία Λειτουργία χωρίς νά γνωρίζει γράμματα. Ἔμαθε ἀπό τίν μητέρα του νά προσεύχεται καί νά κάνει πολλές μετάνοιες. Ἐγινε σιγά-σιγά ἕνας μικρός ἀσκητής.

Στό σχολεῖο διακρίθηκε γιά τίς ἐπιδόσεις του. Αὐτή τίν περίοδο τοῦ ἐμφανίσθηκε ἡ Ἁγία Παρασκευή καί τοῦ φανέρωσε τό λαμπρό ἐκκλησιαστικό του μέλλον.

Συχνά, ἀπό ἑννέα ἐτῶν περίπου, τοῦ ζητοῦσαν καί διάβαζε εὐχές, προσευχόταν καί θεράπευε συγχωριανούς του. Τελειώνοντας τό δημοτικό, δέν συνέχισε στό Γυμνάσιο, λόγω οἰκονομικῶν δυσκολιῶν, ἀλλά ἀκολούθησε τόν πατέρα του στή δουλειά του, τίν κτιστική.

Ἐτσι ὅλη μέρα στό χωριό του, τίν Φαράκλα, ἐργαζόταν στά χωράφια, στίς οἰκοδομές, σέ ἐξυπηρετήσεις τῶν συγχωριανῶν του καί στήν περιποίηση τῶν ἐξωκκλησιῶν. Τίς Κυριακές καί τίς ἑορτές στόν ναό διακονοῦσε τόν ἱερέα στό ἱερό καί στό ψάλσιμο, μέ τίν ὠραία, ἱεροπρεπῆ καί μέ ἐπίσημο τόνο φωνή του. Τό βράδυ μέ τό λυχνάρι ἢ τό φῶς τοῦ φεγγαριοῦ διάβαζε τό ψαλτήρι, παρακλήσεις τῆς Παναγίας καί πολλῶν Ἁγίων, προσεύχονταν ὄρες ὀλόκληρες γοναπιστός –σνήθεια τίν ὅποια εἶχε μέχρι τίν κοίμησή του– καί ἔκανε πολλές μετάνοιες. Συχνά ἀγρυπνοῦσε μόνος του στό ἐξωκκλήσι τῆς Ἁγίας Παρα-

σκευής ή έψαλλε σέ άγρυπνίες πού γίνονταν στό γύρω χωριά, καθώς και στήν Ίερά Μονή Αγίου Νικολάου στό Γαλατάκι. Καί ή νηστεία του, νηστεία προχωρημένου άσκητι.

Ό τότε Μητροπολίτης Χαλκίδος Γρηγόριος, έχοντας άκούσει για τόν μικρό Ίάκωβο άπό τόν Ίερέα του χωριού και άπό άλλους, έντυπωσιασμένος άπό τό πάλσιμό του τόν χειροθέτησε Άναγνώστη. Άπό δεκαοκτώ έτών και μετά ή ζωή του ήταν καθαρά άσκητική. Ήτρωγε λίγο, κοιμόταν έλάχιστα, προσευχόταν συνεχώς και δούλευε σκληρά. Τόν Ίούλιο του 1942 κοιμήθηκε ή μητέρα του, προλέγοντάς του ότι θά γίνει Ίερέας.

Τό 1947 ό Ίάκωβος πήγε στρατιώτης. Μέ τήν πίστη του στόν Θεό, τίς προσευχές και τίς δεήσεις του, τήν βοήθεια του Αγίου Χαραλάμπη –είχε πάντα μαζί του τό θαυματουργό εικονισματάκι του Αγίου, οικογενειακό του κεμίλιο, μέ τόν σεβασμό και τήν πειθαρχία πρós τούς άνωτέρους του, τήν εργατικότητα και τήν σεμνότητά του, ξεπέρασε και τίς ποικίλες δυσκολίες και δοκιμασίες, πού άντιμετώπισε κατά τήν διάρκεια τής στρατιωτικής του θητείας. Ήτυχε εύτυχώς τής ιδιαίτερης εκτίμησης του διοικητή του, ό όποιος κατάλαβε τό λαμπρό μέλλον του νεαρού προσφυγόπουλου.

Μετά τήν άπόλυσή του άπό τόν στρατό σέ ήλικία 29 χρονών χάνει και τόν πατέρα του. Άφου έκπλήρωσε τήν επιθυμία τής μητέρας του νά παντρεύει τήν αδελφή του, τόν Νοέμβριο του 1952 προσέρχεται στό Μοναστήρι του Όσίου Δαυίδ, στις Ροβιές, για νά έκπληρώσει και τήν δική του επιθυμία, νά γίνει Μοναχός. Ό ιερός του πόθος ήταν, όπως μās έλεγε, νά πάει στους Άγίους Τόπους και νά ζήσει στήν Ήρημο, σ' ένα σπήλαιο ως Άσκητής. Μετά όμως άπό τήν όλοζώντανη ένώπιόν του εμφάνιση του Όσίου Δαυίδ, ό όποιος τόν υποδέχθηκε στήν Ίερά Μονή, όταν πήγε, πριν ξεκινήσει για τούς Άγίους Τόπους, νά ζητήσει τί βοήθεια και τί μεσιτεία Του, ύποσχέθηκε στόν Άγιο, ότι θά παραμείνει στή Μονή Του, όπως και έγινε.

Σέ ήλικία 32 έτών γίνεται δόκιμος Μοναχός, χειροτονείται Διάκονος και Ίερέας. Ξεκινώντας τήν μοναχική του ζωή άφιερώθηκε στήν διακονία του Θεού και των ανθρώπων. Ήπηρετήσε τόν Κύριο τηρώντας άπό τήν νεότητα έως τό γήρας τήν ίδια προθυμία τής άσκίσεως. Ήβαλε αρχή άπαράβατη τήν ύπακοή και δέν έκανε τίποτα χωρίς εύλογία του Γέροντά του μακαριστού π. Νικοδήμιου, Ήγουμένου τής Μονής, άν και αυτό συχνά άπαιτούσε πολύωρη πεζοπορία, άφου ό π. Νικόδημος έμενε στήν Λίμνη Εύβοιας, ως εφημέριος τής εκεί ένορίας και Άρχιερατικός Επίτροπος τής περιφέρειας. Μάλιστα κάποτε, ένω ό π. Ίάκωβος ένήργησε μετά άπό γραπτή έντολή του Ήγουμένου του,

ἐκεῖνος εἶτε ἐπειδή τό ξέχασε, εἶτε ἐπειδή ἤθελε νά τόν δοκιμάσει, τόν ἤλεγξε γιά ἀνυπακοή. Τότε ὁ π. Ἰάκωβος ἔτρεξε καί ἔκαψε τό ἰδιόχειρο σημεῖωμα τοῦ Ἱγουμενοῦ, πού ἀποδείκνυε τό δίκαιό του, καί ὅπως ἔλεγε, αὐτό τό ἔκανε γιά νά μί στενοχωρήσει τόν Γέροντά του, ὁ ὁποῖος, βλέποντάς τον νά καίει τήν ἀπόδειξη τῆς ἀθωότητός του, τόν χτύπησε ἱκανοποιημένος στήν πλάτη λέγοντάς του: «Χαίροις, ἀσκητά Ἰάκωβε».

Ὁ χῶρος τῆς Μονῆς ὑπῆρξε ἡ παλαιίστρα του. Ἀπό τά ἀγωνίσματά του γνωρίζουμε μόνο, ὅσα ὁ ἴδιος ἐπέτρεψε νά γίνουν γνωστά. Τά ὑπόλοιπα τά γνωρίζει μόνον ὁ Θεός. Τό Γραφικό «ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ βιάζεται καί βιασταί ἀρπάξουσιν αὐτήν» βρῆκε πλήρη ἐφαρμογή στόν Ὅσιο Ἰάκωβο, ἀφοῦ ἡ βία πού ἀσκοῦσε στόν ἑαυτό του, στό καθετί, ἦταν τό κύριο χαρακτηριστικό του. Μερικές φορές ἔφθασε μέχρι καί πλήρους ἀστίας γιά ἀρκετές ἡμέρες, ἄλλοτε νήστευε ἀκόμη καί τό νερό. «Ἐγώ», ἔλεγε, «ἀπό μικρό παιδί ἤμουν καλόγερος. Οὔτε ἔφαγα στήν ζωή μου ποτέ ζυμαρικά ἢ γλυκά πού ἔκανε καί ἡ μητέρα μου σάν Μικρασιάτισσα, οὔτε λιπαρές τροφές».

Ἐπιεικής μέ τούς ἄλλους, ἀλλά πολύ αὐστηρός ἦταν μέ τόν ἑαυτό του. Περίοδος Μεγάλης Σαρακοστής, Τετάρτη ἑσπέρας, τοῦ Μεγάλου Κανόνος, δίνει ἐντολή στόν μακαριστό π. Κύριλλο νά βάλει λίγο λαδάκι στό φαγητό τῶν φοιτητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, πού εἶχαν ἐπισκεφθεῖ τό Μοναστήρι. «Ἔρθαν ἀπό μακριά, ἐκοπίασαν, εἶναι κουρασμένα τά παιδιά» εἶπε. Ἀλλά, ὅταν σέ περίοδο αὐστηρῆς νηστείας οἱ πατέρες πῆραν τήν πρωτοβουλία νά τοῦ βάλουν λίγες σταγόνες λάδι στό φαγητό του, ἐπειδή ἦταν πολύ ἄρρωστος καί ἐξασθενημένος καί ἔπαιρνε πάρα πολλά φάρμακα, οὔτε τό φαγητό ἔφαγε, ἀλλά καί πρὸς τούς πατέρες εἶπε μέ αὐστηρό ὕφος: «Μή μοῦ χαλαῖτε τήν ἄσκησή μου».

Στόχος τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου ἦταν νά τηρεῖ τίς ἐντολές, τό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί ὡς Μοναχός, ὅλες τίς μοναχικές ὑποσχέσεις ἀπαρέγκλιτα. Ὅλη μέρα στόν ἀγῶνα, στόν κόπο, στήν ἐργασία, στήν προσευχή, στήν θυσία. Ἄλλωστε μᾶς τό ἔλεγε ὅτι ἀγάπη πρὸς τόν Θεό καί τόν ἀνθρώπο σημαίνει θυσία. Εἰδικά τά πρῶτα χρόνια πού ἦταν πολύ δύσκολα, ἀφοῦ ἐκοπίαζε ὅλη τήν ἡμέρα γιά τήν συντήρησι τῆς Μονῆς, γιά τήν τέλεση τῶν Ἀκολουθιῶν, τά βράδια ἀνέβαινε στό ἀσκητήριο τοῦ Ὁσίου, κρυφά ἀπό τούς ἄλλους Πατέρες, θέλοντας νά μιμηθεῖ καί σέ αὐτό τόν Ἅγιο Δαυίδ. Μετά τήν ταλαιπωρία του σέ μιά σκοτεινή νύχτα, «Θεέ μου, φώτισέ μου τόν δρόμο νά φτάσω στό ἀσκητήριο», εἶπε. «Καί ὁ καλός Θεός ἄκουσε τό αἴτημά μου». Συνήθιζε νά λέει: «Ἀπό τά πολλά ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ μοῦ ἔδωσε κι ἐμένα ἓνα. Αὐτό πῆγαινε μπροστά καί μοῦ ὄφειλε τόν δρόμο. Ἔτσι ἔφτανα στό ἀσκητήριο. Ἐκεῖ μέ μετάνοιες, ὅπως ἔλεγε,

μέ ευχές και δεήσεις παρακαλούσε, όπως ο Όσιος Δαβίδ, για την σωτηρία όλου του κόσμου αλλά και της δικής του της ψυχής. Του μετέφερε τά αιτήματα όλων των ανθρώπων, που ήταν κοντά του, που του έστελναν γράμματα, που του τηλεφωνούσαν. Και πάλι στην επιστροφή ο άστέρας του έφεγγε μέχρι την πόρτα της Μονής, χωρίς να τον πάρει είδηση κανείς.

Άλλη φορά πριν μπει στο άσκητήριο, ζήτησε από τον Όσιο Δαβίδ: «Αγιέ μου Δαβίδ, αν θές, να έρθεις κι εσύ να προσευχηθείς μαζί μου, αλλά, να έρθεις μέ γνωστό πρόσωπο, για να μή φοβηθώ!» Και μπαίνοντας νιώθει δίπλα του τον Γέροντά του π. Νικόδημο, τον Ηγούμενο της Μονής. Γονατίσανε, διαβάσανε Παρακλήσεις, όλο το Ψαλτήρι κι έκαναν μετάνοιες.

Άλλη φορά καθώς προσευχόταν στο άσκητήριο εμφανίστηκε πλήθος σκορπιών. Κατανοώντας την παγίδα του διαβόλου τούς διέταξε: «Μέχρι εδώ, εκεί θά σταθείτε». Και μέ μιά πέτρα χάραξε έναν κύκλο γύρω του. Συνέχισε την προσευχή του και κανένας σκορπιός δέν πέρασε όλη την νύχτα τον κύκλο!

Όταν χάραζε, έτρεχε, κατέβαινε στην Μονή, χωρίς να τον πάρει είδηση κανείς, χτυπούσε τό σήμαντρο και οί Πατέρες λέγανε: «Νά, ξύπνησε ο πατήρ Ίάκωβος» και στην συνέχεια τελούσε τίς καθημερινές Άκολουθίες και τά διακονήματα στή Μονή.

Έτσι συνέχισε ή ζωή του άσκητή Ιακώβου και έφτασε σέ ύψηλά πνευματικά επίπεδα. Τίς καθημερινές εργασία στό Μοναστήρι, τέλεση όλων των Άκολουθιών και της Θείας Λειτουργίας, προσευχή στό άσκητήριο του Όσίου Δαβίδ. Τίς Κυριακές τέλεση της Θείας Λειτουργίας στά γύρω χωριουδάκια, εκ περιτροπής, σύμφωνα μέ την έντολή του Μητροπολίτη.

Βοήθησε πλήθος συνανθρώπων μας, που ταλαιπωρούνταν από την μάστιγα των πονηρών πνευμάτων. Πολλές φορές είδε τον μισόκαλο διάβολο, αλλά και αισθητές επιθέσεις δέχτηκε, αφού οί δαίμονες τον έδειραν βάνουσα. Σέ κάθε επίθεση του έχθρου άντέτασε ιώβειο ύπομονή, ταπεινώση, ακλόνητη πίστη και έβγαине νικητής. «Ρέ Ιάκωβε, ρέ κοκκαλιάρη δέν μπορώ να σέ ρίξω, γιατί είσαι ταπεινός», όμολογούσε άνίσχυρος ο πονηρός, διά στόματος ανθρώπων κυριευμένων ύπ' αυτού.

Έβλεπε και συνομιλούσε συχνά μέ Άγίους, κυρίως τούς Όσίους Δαβίδ και Ίωάννη Ρώσο. Βίωνε την πίστη του μέ πολύ ταπεινό φρόνημα χωρίς να αισθάνεται ότι έχει κάποια παρηγοσία. Η ταπεινώσή του γινόταν φανερή στην καθημερινή ζωή του Μοναστηριού. Πολλά θαύματα έπιτελούσε μέ την παρηγοσία που είχε ένώπιον του Θεού, αλλά ένεκα της ταπεινοφροσύνης του τά απέδιδε όλα στον Όσιο Δαβίδ. «Αυτός είναι ο Ηγούμενος της Μονής», έλεγε. «Αυτός

προνοεί για όλα». Πήγαινε στήν εικόνα του και τόν παρακαλούσε να τόν φωτίσει, να τοῦ ὑποδείξει τί να κάνει σέ κάθε περίστασι. Συνομιλοῦσε μαζί του ὡς να ἐπρόκειτο περὶ ἑνὸς ζωντανοῦ ἀνθρώπου, ὡς να ἦταν ὁ πατέρας του, ὁ ἀδελφός του. «Εἶναι ζωντανὸς Ἅγιος ὁ Ὅσιος Δαυὶδ», ἔλεγε, ἐπαναλαμβάνοντας πάντα καὶ τό «ζῆ Κύριος ὁ Θεός».

Ἦταν εὐπροσήγορος, εὐγενής, γλυκός, μέ πολλή λεπτότητα, ἀπλός, ἀπειριττος στήν ἐμφάνισί του, στοὺς τρόπους του, στίς συζητήσεις του καὶ ταυτόχρονα ἀρχοντικός. Ἐκφραση αὐτῆς τῆς ταπεινώσεώς του, τῆς εὐγένειας καὶ τῆς λεπτότητός του, ἦταν καὶ αὐτό τό «Μέ συγχωρεῖτε» πού ἔλεγε πάντοτε. Ἦγούμενος ὦν, ἀσπασζόταν τό χέρι ὄχι μόνο των Ἀρχιερέων, πρὸς τοὺς ὁποίους εἶχε βαθύτατο σεβασμό, ἀλλά καὶ τῶν Ἱερέων καὶ τῶν Διακόνων καὶ τῶν Μοναχῶν. Στίς Θείες Λειτουργίες, παρ' ὅλο πού κατὰ τὴν τάξη ὁ Ἦγούμενος τοῦ Μοναστηριοῦ προΐσταται, ἐκεῖνος ἔβαζε πρῶτους τοὺς φιλοξενουμένους Πατέρες, ἀκόμη καὶ ἐγγάμους Ἱερεῖς.

Γι' αὐτή του κυρίως τὴν ταπείνωσι, τὴν πίστη καὶ γενικά τὴν ἀρετή του, ὁ διάβολος ἔφριττε καὶ προσπαθοῦσε να τόν ρίξει στήν κενοδοξία. Κάποια φορὰ μία γυναίκα, ὑπὸ τὴν ἐπίρρεια πνεύματος ἀκαθάρτου, φώναζε ἐνώπιον Ἀρχιερέως: «Ἰάκωβε, εἶσαι ἅγιος» καὶ ὁ Ἅγιος Ἰάκωβος εἶπε: «Ἐγὼ δὲν εἶμαι τίποτα. Εἶμαι γῆ καὶ σποδός. Σκυλί ψόφιο εἶμαι, πού μολύνει τὸν ἀέρα». Αὐτό ἔλεγε καὶ αὐτό πίστευε γιὰ τὸν ἑαυτό του.

Ἦλεγε ἐπίσης: «Εἰδικὰ τὴν ὥρα τοῦ χειρουργικοῦ, να ξέρατε τί γίνεται μέσα στό Ἱερό Βῆμα!». Κάποια φορὰ δὲν μποροῦσε να κάνει τὴν Μεγάλη Εἴσοδο ἀπὸ τό πλῆθος τῶν Ἀγγέλων. Ὅποτε ἀναγκάστηκε καὶ εἶπε: «Ἅγιοι Ἄγγελοι, σᾶς παρακαλῶ, κάντε λίγο στήν ἄκρη γιὰ να μπορέσω να περάσω, να κάνω τὴν Μεγάλη Εἴσοδο». Ἀρκετές φορές πιστοὶ τὸν ἔβλεπαν να ὑπερίπταται.

Γνώριζε τὸν κάθε ἀνθρώπο, ἀκριβῶς πῶς ἦταν. Στὴν ἀρχὴ τόνιζε μόνο τὰ καλὰ στοιχεῖα του. Καὶ ἀφοῦ τὸν προσεῖλκε με τὴν ἀγάπη, σιγά-σιγά τὸν βοήθοῦσε να βγάλει ἀπὸ μέσα του τὰ πάθη.

Ἦταν χαριτωμένος. Μᾶς νοθετοῦσε μέ ἥπιο τρόπο δείχνοντάς μας ἀγάπη καὶ συμπαράστασι. Δὲν συνήθιζε να λέει ἐπαινετικά λόγια στοὺς Μοναχοὺς του, ὡς ἄριστος ἐν Χριστῷ παιδαγωγός. Ἀπουσιάζοντος ὁμως τοῦ π. Κυρίλλου, μία ἡμέρα πρὶν κοιμηθεῖ ὁ Ἅγιος, ἐκεῖ πού ἤμασταν συνηγμένοι στό κελλάκι του, μᾶς ἀποκάλυψε: «Πατέρες, ὁ πατήρ Κύριλλος ἔχει μεγάλη παρηγοσία στήν Παναγία μας».

Ὁ Ἅγιος διέθετε πλούσιο τό διορατικό καὶ προορατικό χάρισμα. Αὐτὴ ἡ ἀγία μορφή μέ εἴλκυσε καὶ ἐγκαταβίωσα στή Μονὴ τοῦ Ἁγίου Δαυὶδ, ἡ ὁποία

μου ἦταν ἄγνωστη. Συναντήθηκα μέ τόν ἅγιο Γέροντα γιά πρώτη φορά στό παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Χαράλαμπους: «Αὐτό τό παιδί, τί θά τό κάνουμε; Μοναχό θά τό κάνουμε;» εἶπε πρῖν προλάβω νά τοῦ πῶ ὅτιδῆποτε. Μοῦ μίλησε ἀμέσως γιά τίς σκέψεις μου, τούς πόθους μου, τίς ἐπιθυμίες μου, τό ἐπάγγελμαί μου, χωρίς ἐγώ νά τοῦ ἀναφέρω τίποτα. Τό Περιβόλι τῆς Παναγίας μας μοῦ εἶπε, ἔχει πολλά Μοναστήρια, ἀλλά καί τό δικό μας Μοναστήρι εἶναι ἀνοιχτό γιά τόν Γιώργο. Μοῦ ἔδωσε ἔτσι ἀπάντησι σέ σχετικές σκέψεις καί προβληματισμούς μου, καθότι ἐκεῖνον τόν καιρό, παρότι εἶχα θέσι Νομικοῦ Συμβούλου σέ μεγάλη Τράπεζα στήν Ἀθήνα καί οἱ ἰδιωτικές ὑποθέσεις πού χειριζόμουν ἦταν ἀρκετές, μέ ἀπασχολοῦσε ἔντονα ὁ λογισμός τῆς τυχόν ἀφιέρωσίς μου στόν Θεό, ὡς Μοναχοῦ, καί μάλιστα στό Ἅγιον Ὅρος. Μετά παρέλευσι ἔνδεκα μηνῶν περίπου προσήλθα στή Μονή γιά ὀριστική ἐγκαταβίωσι κοντά σ' αὐτόν τόν ἅγιο Γέροντα καί τούς ἁγίους πατέρες. Εἶμαι ὁ τελευταῖος μοναχός πού χειροθέτησε. Στήν ρασοφορία μου μοῦ ἔδωσε τό ὄνομα Γαβριήλ, γιά νά μοῦ παίρνει ὁ Ἀρχάγγελος Γαβριήλ, ὅπως εἶπε, τίς λύπες πού φέρνει αὐτή ἡ ζωή, ὡς Ἀρχάγγελος χαρούμενων εἰδήσεων, πού εἶναι.

Μέ τίν ἐγκαταβίωσί μου στό Μοναστήρι αὐτά τά χαρίσματα τά βίωνα πολύ συχνά. Δέν προλάβανες νά σκεφτεῖς κάτι καί ἐκεῖνος τό πληροφορεῖτο μέ τό χάρισμα πού εἶχε ἀπό τόν Θεό. Ἦξερε τί ἔκανα, τί σκεφτόμουν, τί θά κάνω καί τί θά σκεφτώ! Ἀκόμη καί τά αἰτήματα τῆς προσευχῆς μου τά ἤξερε! Αὐτά μοῦ τά φανέρωνε στίς συζητήσεις πού εἶχαμε μέ πολύ διακριτικό τρόπο καί ἀγάπη. Ἀγνώστους, τούς ἀποκαλοῦσε μέ τ' ὄνομά τους ἢ τούς ἔλεγε τίς δυσκολίες πού ἀντιμετώπιζαν. Διάβαζε ἀκόμα καί τούς μύχιους λογισμούς καί ἔτυχε σέ πολλούς νά πει: «Αὐτό πού σκέπτεσαι νά τό κάνεις». Ὁ Ἅγιος Πορφύριος εἶχε πει: «Ὁ π. Ἰάκωβος εἶχε μέγα διορατικό καί προορατικό χάρισμα, ἀλλά τό ἔκρυβε ἐπιμελῶς, γιά νά μή δοξάζεται». Πράγματι προεῖπε καί σέ πολλούς κληρικούς τίν προαγωγή τους στήν ἐκκλησιαστική ἱεραρχία, ὅπως στόν νῦν Οἰκουμενικό Πατριάρχη, κ.κ. Βαρθολομαῖο, στόν Μητροπολίτη Καστορίας κυρό Σεραφεῖμ, στόν νῦν Ὀλυμπίας καί Τριφυλίας, τόν πατέρα Χρυσόστομο, στόν Σεβαστό μας Ποιμενάρχη σημερινό Ἅγιο Χαλκίδος κ. Χρυσόστομο, στόν μακαριστό Μητροπολίτη Σισανίου καί Σιατίστης κυρό Παῦλο καί σέ ἄλλους σημερινούς Ἀρχιερεῖς, καί πολλούς ἱερεῖς μας, πού τότε ἦσαν λαϊκοί, στούς μακαριστούς Μητροπολίτες Κοζάνης κυρό Ἀμβρόσιο, Μάνης κυρό Χρυσόστομο. Καί στόν μακαριστό Ἐπίσκοπο Κεφαλληνίας κυρό Γεράσιμο προεῖπε τό 1980, ἐνῶ ἦταν ἀκόμη λαϊκός: «Θά γίνεις Ἀρχιερέας Γεράσιμέ μου, καί θά ῥθεις νά λειτουργήσεις στό Μοναστήρι μας. Ἐγώ ὁμως τότε θά ἔχω

φύγει, δέν θά εἶμαι ἐδῶ». Καί πράγματι ἡ προφητεία του ἐξεπληρώθη πλήρως μετά 35 χρόνια, ὁπότε καί Ἀρχιερέας ἔγινε ὁ Γεράσιμος καί ἤρθε καί λειτούργησε στό Μοναστήρι μας, καί μάλιστα σάν νά ἦταν βιαστικός, τήν πρώτη ἑβδομάδα μετά τήν χειροτονία του καί μετά ἀπό λίγες μέρες ἐκοιμήθη.

Ἡ παρησία τῆς προσευχῆς του ἦταν μεγάλη. Γιά τό θέμα τῆς προσευχῆς δέν μᾶς συμβούλευε μέ τά λόγια, ἀλλά μέ τήν πράξη. Ὅταν μπαίναμε στό κελλί του σχεδόν πάντα τόν βλέπαμε γονατιστό μέ τό πετραχίλι νά διαβάζει εὐχές καί παρακλήσεις ἢ μέ τό κομποσχοίνι νά λέει τήν Εὐχή. «Νά, κάθομα, παιδί μου, ἐδῶ καί ξεκουράζομαι» ἔλεγε. Ποτέ δέν ἔλεγε ὅτι προσεύχεται. Μόλις βγαίναμε συνέχιζε τήν προσευχή του. Ὅλα τα ἔκανε «ἐν κρυπτῶ» καί πάντα ἔλεγε: «τίποτα δέν κάνω».

Ὁ Θεός τοῦ ἔδωσε καί τό ἱαματικό χάρισμα. Ὅταν τόν κάλεσαν στήν Ἀθήνα νά σταυρώσει τόν τότε Σεβ. Μητροπολίτη Νικαίας Γεώργιο, ὁ ὁποῖος μετά ἀπό ἐπέμβαση γιά αἱμάτωμα στό κεφάλι ἦταν σέ κῶμα, πῆγε μέ λείψανο τοῦ Ὁσίου Δαυίδ, ἀφοῦ προηγουμένως πέρασε ἀπό τόν Ἱ. Ναό τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ρώσου στό Προκόπι, ὅπου ἀγκάλιασε τήν λάρνακα τοῦ Ὁσίου καί τόν παρεκάλεσε νά ἔλθει μαζί μέ τόν Ὁσιο Δαυίδ νά βοηθήσουν τόν Δεσπότη. Περίπου μισή ὥρα, ἔμεινε στό δωμάτιο τοῦ ἀσθενοῦς Ἀρχιερέως ὁ Ἅγιος Γέροντας. Ἡ ἐκπληξη ὄλων δέν μπορεῖ νά περιγραφεῖ, ὅταν εἶδαν τόν Δεσπότη νά εἶναι καθήμενος στό κρεβάτι του καί νά συνομιλεῖ μέ τούς παρισταμένους.

Ἡ εὐλογημένη οἰκειότητά του μέ τόν Ὁσιο Δαυίδ, μοναδική: «Γέρο, ἤρθαν οἱ χωριανοί σου γιά τήν ἀνομβρία. Σέ παρακαλῶ, τώρα πού θά πᾶμε, νά μπουμπουνίσεις. Πρόσεξε μή μέ ντροσιάσεις. Θά ρεζιλευτεῖς κι ἐσύ κι ἐγώ!». Βγήκανε στή στεριά καί ὅταν φθάσανε στίς Λιβανᾶτες, τήν πατριδα τοῦ Ἁγίου Δαυίδ, πράγματι ἄρχισε ἀμέσως νά μπουμπουνίζει. Συχνά ἔλεγε: «Ἐγώ τά λέω στό αὐτί τοῦ Ἁγίου κι αὐτός ἀνοίγει γραμμί μέ τόν Χριστό μας!».

Ἐξομολογήθηκαν ἐνώπιόν του καί τόν συμβουλευτήκαν χιλιάδες ἀνθρώποι ἀπλοῖ καί ἐπίσημοι, ὀλιγογράμματοι καί μορφωμένοι, λαϊκοί καί κληρικοί, Ἐπίσκοποι καί Πατριάρχης. Συνέτασχε μέ τούς ἐξομολογούμενους ἀδελφούς, ὅπως οἱ ἴδιοι το ἀποκάλυπταν, ἀλλά καί ὁ ἴδιος ἔλεγε: «Συμπάσχω μέ τόν ἀνθρώπο πού ἐξομολογεῖται. Πονάω μαζί του. Πονάω καί κλαίω γιά τόν ἐξομολογούμενο. Παρακάλεσα τόν Ἅγιο Δαυίδ, μετά τήν ἐξομολόγηση νά ξεχνάω ὅσα δέν χρειάζονται καί νά θυμάμαι αὐτά πού πρέπει γιά νά προσεύχομαι. Γιατί κάνω προσευχή γιά τούς ἐξομολογούμενους. Καί ἀνησυχῶ καί τούς περιμένω νά ξανάρθουν». Καί ὅλοι φεύγανε ἀπό τό πετραχίλι του ἀναπαιμένοι, παρηγορημένοι, μέ νέο κουράγιο γιά πνευματικό ἀγῶνα.

Ὁ καθένας εὗρισκε κοντά του τήν βοήθεια πού χρειαζόταν. Οἱ πονεμένοι τήν παρηγοριά καί τήν ἀνακούφιση, οἱ ταλαιπωρούμενοι ὑπό πνευμάτων ἀκα-

θάρτων τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὰ δαιμόνια καὶ τὴ θεραπεία τους, οἱ ἀσθενεῖς τὴν ἴαση καὶ τὴν ὑγεία, οἱ καταπονούμενοι τὴν ἐνδυνάμωση καὶ τὴν λύση τῶν προβλημάτων τους.

Οἱ φτωχοὶ μὲ τὴ συνεχῆ καὶ ἀγόγγυστη ἐλεημοσύνη του λυτρώνονταν ἀπὸ τὴν θλίψη τῆς φτώχειας καὶ ἀπελευθερώνονταν ἀπὸ τὰ βάρη τῶν χρεῶν τους. Τὸ ταγαράκι πάντα στὴν θέση του, γεμᾶτο, γιατί ὁ Θεὸς τὸ γέμιζε: «Ἔρχονται, οἱ φτωχοὶ μου καὶ τοὺς δίνω. Καὶ κείνο δὲν ἀδειάζει. Γυρίζω καὶ τὸ βρίσκω ξεχειλισμένο. Πέντε δίνω, πενήντα ἔρχονται...». Καὶ περάσανε ἑκατομμύρια ἀπὸ τὰ χέρια του, ὅπως τοῦ εἶχε προεῖπει ἡ Ἁγία Παρασκευή, πού τοῦ ἐφανίστηκε, ὅταν ἦταν μικρὸς καὶ διακονοῦσε στὸ ἐκκλησάκι τῆς, ἀλλὰ δὲν κράτησε τίποτε, μὰ τίποτε γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ὅλα τὰ πρόσφερε στοὺς ἀναγκασμένους ἀνθρώπους. Ὅταν κάποτε, Μοναχὸς ὢν, εἶχα λογισμό ἂν οἱ συγκεκριμένοι ἀνθρώποι πού ζήτησαν ἐλεημοσύνη εἶχαν πράγματι ἀνάγκη, ὁ Γέροντας περνώντας δίπλα μου καὶ διαβάζοντας τὴν σκέψη μου, μοῦ εἶπε: «Παιδί μου, ἐμεῖς δὲν ἐξετάζουμε ποιὸ εἶναι οἱ ἀνθρώποι πού μᾶς ζητοῦν, ἀλλὰ κάνουμε αὐτὸ πού ὁ Θεὸς μᾶς λέγει: “Τῷ αἰτοῦντί σοι δίδου”. Ἀφοῦ μᾶς ζήτησαν, θὰ τοὺς δώσουμε». Ὁ ἴδιος ζοῦσε λιτά. Εἶχε ἓνα ράσο πού φοροῦσε τὶς καθημερινές καὶ ἓνα γιὰ τὶς Κυριακές. Ἀλλὰ πάντοτε ἦταν πεντακάθαρος, ἔλαμπε.

Τὶς ἀρετές του τὶς περιφρουροῦσε μὲ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ταπεινώση. «Ἐγὼ οὔτε Ἥγουμενεῖα ζήλεψα, οὔτε δόξα, οὔτε κτήρια, οὔτε τιμές. Ζήλεψα τὸν παράδεισο! Ὁ Ἅγιος Δαυὶδ, πού ζοῦσε στὰ σπήλαια καὶ στὶς ἐρήμους καὶ δὲν εἶχε αὐτά, τί ἔκανε; Μὲ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ταπεινώση κέρδισε τὸν παράδεισο. Ἐγὼ θέλω τουλάχιστον μιὰ γωνία στὸν παράδεισο, σὲ μιὰ ἀκρίτσα...».

Ἀπὸ τὴν λιτοδίατη, θυσιαστικὴ καὶ ἀσκητικὴ ζωὴ ἡ ὑγεία του ἄρχισε νὰ κλονίζεται. Παρεχώρησε ὁ Θεός, «γιὰ νὰ ταπεινωθεῖ», ὅπως ἔλεγε, ἀπὸ τὰ 55 χρόνια του καὶ μετὰ νὰ ὑποφέρει ἐκτὸς τῶν ἄλλων δοκιμασιῶν καὶ ἀπὸ πολλές καὶ ἐπώδυνες ἀσθένειες καὶ ὑποβλήθηκε σὲ πολλές ἐγχειρήσεις. Πάμπολλες φορές οἱ Ἅγιοι, Ὁσῖος Δαυὶδ, Ὁσῖος Ἰωάννης ὁ Ρῶσος, Ἅγιοι Ἀνάργυροι, Ἁγία Παρασκευή, Ἅγιος Χαράλαμπος, μετὰ ἀπὸ παρακλίσεις του τὸν βοήθησαν στὶς ἀσθένειές του χαρίζοντας του τὴν ἴαση καὶ τὴν ὑγεία. Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ καθηγητῆ καρδιολογίας Δ. Κρεμαστινοῦ, ὁ ὁποῖος τοῦ τοποθέτησε τὸν βηματοδότη, «ἡ Θεία Δύναμη τὸν κρατοῦσε».

Ὅσο μεγάλωναν οἱ δοκιμασίες, οἱ ἀσθένειες καὶ τὰ βάσανά του, τόσο περισσότερο ὁ Θεὸς τοῦ αὔξανε τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, ὅπως τῆς διοράσεως, προοράσεως, τῆς διακρίσεως καὶ τῆς παραμυθίας, καὶ τόσο περισσότερες ἦταν οἱ θεοπτικές πού εἶχε καὶ οἱ θεοσημεῖες πού ἐπιτελοῦσε μὲ τὴν προσευχὴ του, ἀλλὰ καὶ τόσο μεγαλύτερη γινόταν ἡ ἀκτινοβολία του.

Ἀξιώθηκε νά λάβει μεγάλο μέρος τοῦ μισθοῦ τῶν καμάτων του ἥδη ἀπό τήν ἐπίγεια ζωή του. Κατά τήν διάρκεια τῆς Θείας Λατρείας ὡς Ἱερέας ζοῦσε πολλά πνευματικά γεγονότα. «Συλλειτουργοῦσε», ὅπως ὁ ἴδιος ἔλεγε, μέ Χερουβεὶμ καί Σεραφεὶμ καί μέ Ἁγίους, ὅπως τόν Ἅγιο Διονύσιο τόν ἐν Ὀλύμπῳ καί ἄλλους, πού τοὺς «φιλοξενοῦσε» στό Μοναστήρι καί συλλειτουργοῦσαν. Ἄλλοτε, εἶδε Ἀγγέλους Κυρίου νά παραλαμβάνουν τίς μερίδες τῶν μνημονευομένων καί νά πηγαίνουν νά τίς ἐναποθέτουν σάν προσευχές στόν θρόνο τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ. Ἄλλοτε εἶδε «πνευματικῶ τῷ τρόπῳ», ὅπως ὁ ἴδιος ἔλεγε, κεκοιμημένους νά τοῦ ἐμφανίζονται μέ τήν χούφτα ἀνοιχτή καί νά τοῦ ζητοῦν νά βγάλει μερίδα, ὑπέρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν τους, κι ὅταν τό ἔκανε τοὺς ἔβλεπε νά πηγαίνουν στόν τόπο τους ἀναπαυμένοι. Κάποτε ἀποκάλυψε: «Ἄχ, πάτερ μου, νά βλέπατε τί γίνεται τήν ὥρα τοῦ Χερουβικοῦ, θά φεύγατε ὅλοι... Ἀοράτως ἀνεβοκατεβαίνουν Ἄγγελοι καί πολλές φορές αἰσθάνομαι τίς φτεροῦγες τους νά χτυποῦν στούς ὦμους μου!».

Ἄλλοτε συνομίλησε αἰσθητά καί ζωντανά μέ τήν Παναγία μας μέσα ἀπό τήν ἀγιογραφία στήν Κόγχη τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, τήν Πλατυτέρα τῶν Οὐρανῶν, ἀπ' ὅπου ἐξεπέμπετο φῶς ὑπέρ τόν ἥλιον, ὅπως τοῦτο ἀποκάλυψε ὁ αὐτόπτης μάρτυρας καί νῦν μακαριστός ὑποτακτικός του, π. Κύριλλος.

Τό μεγαλύτερο ὅμως καί πιό θαυμαστό πού τοῦ πρόσφερε ὁ Θεός τό ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ Ἅγιος σέ ἓνα σημείωμά του: «Στίς 22 Νοεμβρίου ἡμέρα Σάββατο πρωί στήν Ἁγία Προσκομιδή τήν ὥρα, πού θά κάλυπτα τά Ἅγια Δῶρα, εἶδα ἓνα κομμάτι αἷμα στεγνό, τό ἄγγιξα καί στό δάχτυλό μου ἐπάνω ἔμεινε τό αἷμα. Φώναξα ἓναν ἀδελφό καί τοῦ εἶπα τί εἶδα, ἀλλά ἐκεῖνος εἶπε πῶς ἐμεῖς πάτερ δέν βλέπουμε. Κύριε ἐλέησον εἶπα τρεῖς φορές!».

Ὁ Ἅγιος Ἰάκωβος μαζί μέ τοὺς δύο συμμοναστές του, τόν μετέπειτα διάδοχό του μακαριστό Γέροντα Κύριλλο καί τόν μακαριστό Μοναχό π. Σεραφεῖμ, ἀνθρώπους ἀρετῆς καί ἀγιότητος, κράτησαν γιά τριάντα ὀλόκληρα χρόνια τήν Μονή πάντοτε ἀνοιχτή γιά ὅλους. Ἦταν μιά ἀνοιχτή ἀγκαλιά γεμάτη ἀγάπη, ἦταν ἓνα εὐδίο λιμάνι. Ὁ καθένας, πού ἐρχόταν γιά πρώτη φορά, αἰσθανόταν οἰκεῖος. Αὐτή τήν ἀρετή τῆς φιλοξενίας καί τῆς ἀγάπης κληροδότησε καί στούς νέους Μοναχοῦς, πού τόν ἀξίωσε ὁ Θεός νά δεῖ στήν συνοδεία του πρό τῆς κοιμήσεώς του. Οἱ τρεῖς ἔγιναν ὀκτώ.

Ἀπό τό 1990 ὅμως οἱ κρίσεις στήν υἰεῖα τοῦ ἁγίου Γέροντα αὐξήθηκαν. Τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1991 νοσηλεύθηκε στό Γενικό Κρατικό. Τό τέλος πλησίαζε καί ὁ Ἅγιος τό εἶχε διαισθανθεῖ. Τό ἀπόγευμα τῆς 21ης Νοεμβρίου 1991, τήν ὥρα πού ἐξομολογοῦσε καί περιμένοντας τοὺς Πατέρες τῆς Μονῆς νά ἐπιστρέψουν

ἀπό τὰ Φύλλα Χαλκίδος, ὅπου εἶχαν μεταβεί γιά τήν χειροτονία σέ Διάκονο τοῦ Μοναχοῦ π. Παρίωνα, πῆρε τόν δρόμο γιά τήν μακαρία ζωή. Τήν ἐπομένη χιλιάδες κόσμου, κληρικοί ὄλων τῶν βαθμίδων καί λαϊκοί, κατέκλυσαν τό Μοναστήρι ἀπ' ὄλα τά μέρη τῆς Ἑλλάδας καί ὄχι μόνο. Πλήθη πιστῶν ἔσπευσαν στήν Μονή, γιά νά βάλουν τήν μετάνοιά τους στόν Γέροντα καί νά ζητήσουν τήν εὐχή του. Ἀφοῦ στό Καθολικό τῆς Μονῆς εἶχε ψαλεῖ προηγουμένως ἡ εἰς Ἱερομόναχον μακρά νεκρώσιμη ἀκολουθία, ἡ σύντομη, κοινή νεκρώσιμη ἀκολουθία μέ τήν συμμετοχή τεσσάρων Μητροπολιτῶν ἐψάλη στόν αὐτεῖο χῶρο τῆς Μονῆς, προκειμένου οἱ χιλιάδες κόσμου νά δοῦν ἔστω καί ἀπό ἀπόστασι, τό ἱερό λείψανο τοῦ Ἁγίου Γέροντος. Μέ μία φωνή τό πλῆθος τῶν παρευρισκομένων κραύγασε: «Ἅγιος, Ἅγιος, εἶσαι Ἅγιος!».

Λίγο πρὶν κοιμηθεῖ εἶχε περιγράψει τά γεγονότα πού θά λάβαιναν χώρα τήν ἡμέρα τῆς κηδείας του, ὅπως ἀκριβῶς συνέβησαν. Μάλιστα μᾶς ἔλεγε χαριτολογῶντας, «ἐκεῖ πού θά εἶμαι στό φέρετρο, θά κάνω πῶς σπκῶνομαι γιά νά εὐλογίσω τόν κόσμο καί ὅσοι μέ δοῦν θά φοβηθοῦν καί ὅπου φύγει-φύγει». Καί πράγματι, ὅπως ὁμολόγησαν ἀρκετοί χριστιανοί, μεταξύ αὐτῶν καί ὁ κ. Μπούσιας ὁ Χαραλάμπης, ὁ καθηγητής τῆς Χημείας καί ὑμνογράφος, τήν ὥρα πού περιφέραμε τό ἅγιο σκίνωμά του γύρω ἀπό τό καθολικό τῆς Μονῆς, τό φέρετρο ἔλαμπε σάν τόν ἥλιο, καί ὁ Ἅγιος ἀνασηκώθηκε, εὐλόγησε τόν κόσμο καί ξανακάθισε.

Τό σκίνωμά του χωρίς ἀκαμψία καί μέ θερμοκρασία φυσιολογική θαυματουργήσε ἀπό τήν ἡμέρα τῆς κοιμίσσεώς του. Ὁ μακαριστός π. Ἰωάννης Βερνέζος, προϊστάμενος τοῦ Ἱεροῦ προσκυνημάτων τοῦ Ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Ρώσου, προσκυνῶντας τό Ἱερό Σκίνωμα ἀκούμπησε καί τό χέρι του, στό ὅποιο εἶχε ἓνα ὀγκίδιο, τό ὅποιο ἀπό ἐκείνης τῆς ὥρας ὑποχώρησε καί ἐξαφανίστηκε.

Ἡ παρουσία του εἶναι πολύ ζωντανή στήν Ἁγία Μονή. Πιστοί εἶδαν τόν Γέροντα μετά τήν κοίμησή του νά βγαίνει ἀπό τόν τάφο του, νά μπαίνει ἀπό τήν πλαινή πόρτα στόν Ναό, νά λαμβάνει μέρος στήν Εἴσοδο μέ τούς πατέρες τοῦ Μοναστηριοῦ, πού συλλειτουργοῦσαν καί στήν συνέχεια νά τούς λέει: «Εγώ ἔτσι κάνω. Βγαίνω ἀπό τόν τάφο μου, παίρνω μέρος στήν Θεία Λειτουργία, μετά πηγαίνω καί βλέπω καί τόν φίλο μου τόν Θεῖο Ἰωάννη τόν Ρώσο καί ξαναέρχομαι στόν τάφο μου».

Ἐμφανίστηκε ἐπίσης, πολύ πρὶν τήν ἀγιοκατάταξή του, σέ ἀρκετούς εὐσεβεῖς χριστιανούς, μεταξύ των ὁποίων καί στόν κ. Ἐμ. Ἐμμανουηλίδη τόν Ἀρεοπαγίτη, καί τούς εἶπε: «Ὅταν ἤμουν στή γῆ, ἔβαζα καί ἐγώ ἄλλους μεσίτες γιά νά παρακαλοῦν γιά τὰ αἰτήματά σας. Τώρα ὅ, τι θέλετε πηγαίνω ἐγώ ἀπευθείας στόν Χριστό».

Πολλές μαρτυρίες, σχεδόν καθημερινά, επιβεβαιώνουν τήν θαυματουργική παρουσία του σπῆ ζωῆ τῶν ἀνθρώπων, π.χ. ὁ Δημήτρης Δραγατσίκας ἀπό τήν Κοζάνη, πού ζεῖ σπῆν Ἀμερική, μᾶς πληροφοροῦσε ὅτι σέ κάποιον ταξίδι του πρὸς Ἀμερική, τό 2002, μέ ππίση τῆς Ὀλυμπιακῆς, ἐνῶ τό ἀεροπλάνο πετοῦσε πάνω ἀπό τόν Ἀτλαντικό, ἔπεσε σέ καταγίδα καί ἕνας κεραινός ράγισε τό παρπρίζ τοῦ πιλοτηρίου. Τό ἀεροπλάνο ἄρχισε νά χάνει ὕψος μέ κίνδυνο νά πέσει καί νά συντριβεῖ. Πάνω στόν πανικό πού ἐπικρατοῦσε, ὁ Δημήτρης παρακάλεσε θερμά τόν Ἅγιο Δαυῖδ καί τόν Ἅγιο Ἰάκωβο, τῶν ὁποίων τά εἰκονάκια κρατοῦσε σφικτά στά χέρια του, νά βοηθήσουν. Καί, ὦ τοῦ θαύματος, βλέπει ἀπό τό δικό του φιλιστρίνι ὀλοζώντανο τόν Ἅγιο Ἰάκωβο νά πετάει ἀνάμεσα στά σύννεφα καί νά συγκρατεῖ μέ τήν ἀνοικτή του παλάμη τό ἀεροσκάφος, τό ὁποῖο πρᾶγματι σταμάτησε νά πέφτει. Ἐπέστρεψε σπῆν Ἑλλάδα καί προσγειώθηκε στό ἀεροδρόμιο ἀναχωρήσεώς του, ὅπου οἱ τεχνικοί τους εἶπαν ὅτι Ἅγιο εἶχαν πού δέν σκοτώθηκαν 250 ἐπιβάτες. Ὁ Δημήτρης ἤξερε ποιός Ἅγιος ἦταν.

Πλήθος πιστῶν αισθάνονται εὐωδία στόν τάφο του, μᾶς καταθέτουν μαρτυρίες γιά θεραπείες, ἰάσεις καί ἐπιλύσεις τῶν προβλημάτων τους. Μεγάλο ἀριθμό τέτοιων σημείων συμπεριλάβαμε στό νέο βιβλίό τῆς Μονῆς «Ἐνας σύγχρονος Ἅγιος ὁ Ὅσιος Ἰάκωβος Τσαλίκης».

Ὁ Ἅγιος Ἰάκωβος ἔλεγε γιά τόν Ὅσιο Δαυῖδ, τόν ὁποῖο διακόνησε 40 χρόνια στό Μοναστήρι Του, ὅτι εἶναι μεγάλος Ἅγιος. Τό ἴδιο ὁμολογοῦν τώρα οἱ πάντες καί γιά τόν Ἅγιο Ἰάκωβο. Εἶναι «ἕνας ἀπό τούς μεγαλύτερους Ἁγίους τοῦ αἵωνα μας», εἶπε καί ὁ Ἅγιος Πορφύριος. Πράγματι, ἡ παρουσία τοῦ Ἁγίου εἶναι πολύ ζωντανή. Ὁ τάφος του «ζωηφόρος». Προσκυνοῦν οἱ πιστοί, παρακαλοῦν τόν Ἅγιο καί λαμβάνουν, «χάριτι Θεοῦ», τήν ἴαση καί τήν ὑγεία, ἀλλά καί τήν ἐπίλυση καί διευθέτηση τῶν διαφορῶν δυσκολιῶν καί προβλημάτων τους.

Μέ τήν ἀγιοκατάταξή του ἐπαληθεύτηκαν οἱ προφητικοί λόγοι περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀγιότητος τοῦ Γέροντος Ἰακώβου, πού εἰπώθηκαν ἀπό τούς Ἐπισκόπους του. Ὁ μακαριστός Ἐπίσκοπος Γρηγόριος τήν ἡμέρα πού τόν χειροτόνησε Ἱερέα, τοῦ εἶπε: «Ἐσύ παιδί μου θά ἀγιάσεις. Νά συνεχίσεις μέ τήν δύναμη τοῦ Θεοῦ καί θά σέ ἀνακηρύξει Ἅγιο ἡ Ἐκκλησία». Ὁ μακαριστός Ἐπίσκοπος Νικόλαος ἔλεγε: «Ὁ πατήρ Ἰάκωβος εἶναι ἅγιος» καί ὁ μακαριστός Ἐπίσκοπος Χρυσόστομος ὁ Α΄ συχνά ἔλεγε: «Ὁ πατήρ Ἰάκωβος θά μᾶς βάλει σέ μπελάδες, καλούς μπελάδες», ἐννοῶντας τίς ἐνέργειες γιά τήν ἀγιοκατάταξή του.

Αὐτοῦ τοῦ μεγάλου συγχρόνου Ἁγίου μας ἐπικαλούμεθα τίς δυνατές πρὸς τόν Θεό πρεσβεῖες του καί μεσιτεῖες του γιά τόν καθένα μας χωριστά, τίς οἰκογενεῖς μας, τά χωριά μας, τίς πόλεις μας, τήν Ἑλλάδα μας ὀλόκληρη καί τόν κόσμο ὅλο.

ΜΕΡΟΣ Ζ΄

Τοῦ καιροῦ μας

* * *

ΟΠΟΥ Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ, ΕΚΕΙ ΚΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ΜΑΪΟΥ 2022 - ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2022

Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Λαρίσης καί Τυρνάβου κ. Ἱερώνυμος:

- **1η Μαΐου πρωί:** Λειτουργήσῃ στον πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἀγίου Θωμᾶ Λαρίσης.
- **2 Μαΐου πρωί:** Λειτουργήσῃ στον Ἱ. Ν. Ἀγίου Ἀθανασίου Κουλουρίου.
- **5, 6 & 7 Μαΐου:** Ἐπισκέφθηκε τὴν Ἱερά Μονὴ Ξενοφώντος Ἀγίου Ὁρους.
- **8 Μαΐου πρωί:** Λειτουργήσῃ στον Ἱ. Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης Καρδίτσῃς, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Τιμοθέου.
- **8 Μαΐου ἀπόγευμα:** Συγχοροστάτησε μὲ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στον πανηγυρικό Ἑσπερινό στον Ἱ. Ν. Ἀγίου Νικολάου τοῦ ἐν Βουναίοις, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Τιμοθέου.
- **9 Μαΐου πρωί:** Συλλειτουργήσῃ μὲ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στον πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἀγίου Νικολάου τοῦ ἐν Βουναίοις, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Τιμοθέου.
- **10 Μαΐου πρωί:** Συνεκάλεσε Ἱερατικὴ Σύναξη στον Ἱ. Ν. Ἀγίου Θωμᾶ Λαρίσης.
- **12 Μαΐου ἀπόγευμα:** Παρέστη στὴν ἐκδήλωση πού διοργάνωσε ὁ Δικηγορικός Σύλλογος Λαρίσης στὰ γραφεῖα τοῦ συλλόγου.
- **13 Μαΐου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στον προεόρτιο Ἑσπερινό γιὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ πολιούχου στὴν Ἀρχαία Βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλίου.
- **14 Μαΐου ἀπόγευμα:** Συγχοροστάτησε μὲ τοὺς προσκεκλημένους Ἀρχιερεῖς στον πανηγυρικό Ἑσπερινό στον Ἱ. Μ. Ν. Ἀγίου Ἀχιλλίου γιὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ πολιούχου Ἀγίου Ἀχιλλίου καί, ἀκολούθως, προσέστη τῆς Λιτανείας τῶν Λειψάνων τοῦ Ἀγίου στὴν Κεντρικὴ Πλατεία Λαρίσης.
- **15 Μαΐου πρωί:** Συλλειτουργήσῃ μὲ τοὺς προσκεκλημένους Ἀρχιερεῖς στον Ἱ. Μ. Ν. Ἀγίου Ἀχιλλίου γιὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ πολιούχου Ἀγίου Ἀχιλλίου.
- **15 Μαΐου ἀπόγευμα:** Συγχοροστάτησε στον μεθόρτιο πανηγυρικό Ἑσπερινό στον Ἱ. Μ. Ν. Ἀγίου Ἀχιλλίου γιὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ πολιούχου Ἀγίου Ἀχιλλίου.

- **17 Μαΐου πρωί:** Δέχθηκε τήν επίσκεψη τοῦ Μητροπολίτου Γρεβενῶν κ. Λαβίδ.
- **18 Μαΐου πρωί:** Χοροστάτησε στήν Θεία Λειτουργία γιά τήν ἐορτή τῆς Μεσοπεντηκοστῆς στόν πανηγυρίζοντα Ἰ. Ν. τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας Λαρίσης.
- **20 Μαΐου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό Ἑσπερινό στόν Ἰ. Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης Συκουρίου.
- **21 Μαΐου πρωί:** Λειτουργήσε στόν Ἰ. Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης Λαρίσης.
- **21 Μαΐου ἀπόγευμα:** Συγχοροστάτησε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν πανηγυρίζοντα Ἰ. Ν. Ἁγίου Βησσαρίωνος Τρικάλων, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Χρυσοστόμου.
- **22 Μαΐου πρωί:** Συλλειτουργήσε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν πανηγυρίζοντα Ἰ. Ν. Ἁγίου Βησσαρίωνος Τρικάλων, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Χρυσοστόμου.
- **26 Μαΐου ἀπόγευμα:** Παρέστη στήν ἐκδήλωση πού διοργάνωσε τό Α.Π.Θ. πρὸς τιμὴν τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου.
- **29 Μαΐου πρωί:** Παρέστη συμπροσευχόμενος καί τέλεσε τό Μνημόσυνο προσφιλοῦς προσώπου του στόν Ἰ. Ν. Ἀναλήψεως τοῦ Σωτήρος Βριλησίων.
- **29 Μαΐου ἀπόγευμα:** Παρέστη στήν ἐκδήλωση πού διοργάνωσε τό Βυζαντινὸ καί Δημοτικὸ Ἐργαστήρι ὑπὸ τήν διεύθυνση τοῦ κ. Θεοδόση Διαμιάντη στόν Ἰ. Ν. Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ Λαρίσης.
- **30 Μαΐου ἀπόγευμα:** Παρέστη στήν ἐκδήλωση πού διοργάνωσε τό Τεχνικὸ Ἐπιμελητήριο Λαρίσης.
- **31 Μαΐου πρωί:** Συνεκάλεσε τό Συμβούλιο τῆς Γεροντίας τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.
- **31 Μαΐου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση γιά τοὺς διαγωνιζομένους μαθητὲς στόν Ἰ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
- **1 Ἰουνίου πρωί:** Ἔλαβε μέρος στήν ἐξόδιο ἀκολουθία τοῦ μακαριστοῦ Πρωτ. Ἀδαμαντίου Αὐγουστίδη στόν Καθεδρικό Ναὸ Ἀθηνῶν.
- **1 Ἰουνίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό ἔσπερινό στόν Ἰ. Ν. Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ Λαρίσης.
- **1 Ἰουνίου βράδυ:** Παρέστη στήν ἐκδήλωση πρὸς τιμὴν τοῦ κ. Νικολάου Παπαθεοδώρου μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἐκδόσεως τοῦ νέου τόμου «Ἰχνηλατώντας τήν παλαιὰ Λάρισα», στό Δημοτικὸ Ὡδεῖο Λαρίσης.
- **2 Ἰουνίου πρωί:** Λειτουργήσε στόν ἐορτάζοντα Ἰ. Ν. Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ Λαρίσης.

- **4 Ιουνίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στὸν πανηγυρικό Ἑσπερινό στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεδεών Τυρνάβου γιὰ τὴν ἑορτή τοῦ Ἁγίου νεομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τυρναβίτου.
- **5 Ιουνίου πρωί:** Λειτουργήσῃ στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεδεών Τυρνάβου γιὰ τὴν ἑορτή τοῦ Ἁγίου νεομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τυρναβίτου.
- **6 Ιουνίου πρωί:** Τέλεσε τὴν ἐξόδιο ἀκολουθία τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιμ. Ἰωακείμ Γιάννου, συνταξιούχου κληρικοῦ τῆς Μητροπόλεως μας, στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Μηνᾶ Σαλαμίνος.
- **7 Ιουνίου πρωί:** Συνεκάλεσε Ἱερατικὴ Σύναξη στὴν Ἱερά Μονὴ Προφήτου Ἡλιοῦ Τυρνάβου.
- **9 Ιουνίου απόγευμα:** Προήδρευσε τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου.
- **12 Ιουνίου πρωί:** Λειτουργήσῃ γιὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς στὸν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
- **12 Ιουνίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στὸν πανηγυρικό Ἑσπερινό στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίας Τριάδος Λαρίσης.
- **13 Ιουνίου πρωί:** Λειτουργήσῃ στὸν ἑορτάζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίας Τριάδος Λαρίσης.
- **14 Ιουνίου απόγευμα:** Συγχοροστάτησε μὲ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στὸν πανηγυρικό ἑσπερινό τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἱερωνύμου στὸν Ἱ. Ν. Ἁγίου Γεδεών Τυρνάβου.
- **15 Ιουνίου πρωί:** Συλλειτουργήσῃ μὲ ἄλλους Ἀρχιερεῖς γιὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Ἱερωνύμου στὸν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης.
- **15 Ιουνίου απόγευμα:** Δέχθηκε εὐχές στό Ἐπισκοπεῖο ἀπὸ Ἀρχιερεῖς, Κληρικούς καὶ πιστούς τῆς Μητροπόλεως του γιὰ τὴν ὀνομαστικὴ του ἑορτή.
- **19 Ιουνίου πρωί:** Χοροστάτησε στὴ Θεία Λειτουργία στὸν πανηγυρίζοντα Ἱ. Ν. Ἁγίων Πάντων Χαρισείου Ἰδρύματος.
- **20 Ιουνίου πρωί:** Συνεκάλεσε Σύναξη τῶν νέων Ἀρχιερατικῶν Ἐπιτροπῶν τῆς Μητροπόλεως.
- **20 Ιουνίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στὸν πανηγυρικό ἑσπερινό στὴν Ἱερά Μονὴ Παναγίας Φανερωμένης Ξυριάδος Φθιώτιδος, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Συμεών.
- **24 Ιουνίου πρωί:** Παρέστη στὴν ἐπίδοση ξιφῶν στὴν 1η Στρατιά Λαρίσης.
- **25 Ιουνίου απόγευμα:** Συγχοροστάτησε μὲ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στὸν πανηγυρικό Ἑσπερινό στὸν Ἱ. Ν. Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου Γρεβενῶν γιὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Δαβίδ.
- **27 Ιουνίου πρωί:** Τέλεσε τὸν ἀγιασμό γιὰ τὴν ἔναρξη τοῦ προγράμματος τοῦ Δήμου Λαρισαίων «Κατασκίνωση στὴν Πόλη».

- **28 Ίουνίου απόγευμα:** Συγχοροστάτησε με άλλους Άρχιερείς στον πανηγυρικό Έσπερινό στον Ί. Ν. Αγίου Νικολάου Κοζάνης για τήν έορτή του οικείου Μητροπολίτου κ. Παύλου.
- **29 Ίουνίου πρωί:** Λειτουργήσε στον πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Αγίων Άποστόλων Πέτρου καί Παύλου Λαρίσης.
- **29 Ίουνίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στον πανηγυρικό έσπερινό στον Ί. Ν. Αγίων Δώδεκα Άποστόλων Καλλιπεύκης.
- **1 Ίουλίου πρωί:** Χοροστάτησε στην Θεία Λειτουργία στον πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Αγίων Αναργύρων όμωνύμου χωριού.
- **11 Ίουλίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στον πανηγυρικό έσπερινό στον Ί. Ν. Αγίου Παΐσιου στο Στρατόπεδο Άμπελώνος.
- **13 Ίουλίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στον πανηγυρικό έσπερινό στην Ίερά Μονή Αγίου Νικοδήμου του Άγιορείτου στον Πυργετό Λαρίσης.
- **16 Ίουλίου απόγευμα:** Συγχοροστάτησε με άλλους Άρχιερείς στον πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Αγίας Μαρίνης Νέων Πόρων Πιερίας, προσκεκλημένος του οικείου Μητροπολίτου κ. Γεωργίου.
- **17 Ίουλίου πρωί:** Λειτουργήσε στον Ί. Μ. Ν. Αγίου Άχιλλίου Λαρίσης.
- **17 Ίουλίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στον πανηγυρικό μεθέορτο έσπερινό στο Ίερό Παρεκκλήσιο Αγίας Μαρίνης Λαρίσης.
- **19 Ίουλίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στον πανηγυρικό έσπερινό στην Ίερά Μονή Προφήτου Ήλιού Τυρνάβου.
- **20 Ίουλίου πρωί:** Λειτουργήσε στον πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Προφήτου Ήλιού Λαρίσης.
- **24 Ίουλίου πρωί:** Συλλειτουργήσε με άλλους Άρχιερείς στον πανηγυρικό έσπερινό στον Ί. Ν. Κοιμήσεως τής Θεοτόκου Πετρουπόλεως για τήν έορτή του οικείου Μητροπολίτου κ. Αθηνάγρου.
- **25 Ίουλίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στον πανηγυρικό έσπερινό στον Ί. Ν. Αγίας Παρασκευής Γόννων.
- **26 Ίουλίου πρωί:** Λειτουργήσε στον πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Αγίας Παρασκευής Άμπελακίων.
- **26 Ίουλίου μεσημέρι:** Χοροστάτησε στην Παράκληση προς τιμήν τής Αγίας Παρασκευής στο Προσκύνημα τής Αγίας Παρασκευής Τεμπών.
- **26 Ίουλίου απόγευμα:** Χοροστάτησε στον πανηγυρικό έσπερινό στην Ίερά Μονή Αγίου Παντελεΐμονος Αγιάς, προσκεκλημένος του οικείου Μητροπολίτου κ. Ίγνατίου.
- **27 Ίουλίου πρωί:** Συλλειτουργήσε με άλλους Άρχιερείς στον παλαιό Μητρο-

πολιτικό Ί. Ν. Άποστόλων Πέτρου καί Παύλου Βεροίας, γιά τίν έορτή τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Παντελεήμονος.

- **27 Ἰουλίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό μεθέορτο έσπερινό στό Ἱερό Παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος Λαρίσης.

- **28 Ἰουλίου ἀπόγευμα:** Τέλεσε τόν άγιασμό στήν ποδοσφαιρική ομάδα τῆς ΑΕΛ.

- **31 Ἰουλίου πρωί:** Συλλειτούργησε μέ άλλους Ἄρχιερεῖς στόν Καθεδρικό Ναό Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου Λαμίας, ὅπου τελέστηκε τό τριετές μνημόσυνο τοῦ μακαριστοῦ Μητροπολίτου Φθιώτιδος κυροῦ Νικολάου, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Συμεών.

- **2 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Ἄμπελωνος.

- **3 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στό Καστρί Λουτροῦ.

- **4 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου Ἄγναντρῆς.

- **5 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό έσπερινό στήν Ἱερά Μονή Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ραϊμάνης.

- **6 Αὐγούστου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Στεφανοβικείου.

- **7 Αὐγούστου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν Ί. Ν. Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἐλένης Λαρίσης.

- **7 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου Ὁμολίου.

- **9 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Ραϊμάνης.

- **10 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Γενεσίου τῆς Θεοτόκου Σπιλιᾶς.

- **11 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Γενεσίου τῆς Θεοτόκου Αἰγάνης.

- **12 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στήν Παράκληση πρὸς τιμὴν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου στόν Ί. Ν. Ἁγίου Ἀθανασίου Μεγάλου Μοναστηρίου.

- **14 Αὐγούστου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν Ί. Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης.

- **14 Αὐγούστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό έσπερινό στήν Ἱερά Μονή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Στομίου.

- **15 Αὐγούστου πρωί:** Λειτουργῆσε στόν Ί. Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς Ἀρμενίου.

- **22 Αύγουστου πρωί:** Ἐπισκέφθηκε τόν Μητροπολίτη Ἡλείας κ. Γερμανό.
- **22 Αύγουστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό ἑσπερινό στήν Ἱερά Μονή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Μπούρας Γορτυνίας, προσκεκλημένος τοῦ Τοποτηρητοῦ τῆς Μητροπόλεως Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως, Μητροπολίτου Μονεμβασίας καί Σπάρτης κ. Εὐσταθίου.
- **23 Αύγουστου πρωί:** Λειτουργήσε στήν πανηγυρίζουσα Ἱερά Μονή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Μπούρας Γορτυνίας, προσκεκλημένος τοῦ Τοποτηρητοῦ τῆς Μητροπόλεως Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως, Μητροπολίτου Μονεμβασίας καί Σπάρτης κ. Εὐσταθίου.
- **28 Αύγουστου πρωί:** Συλλειτουργήσε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν Ἱ. Ν. Ἁγίας Βαρβάρας Παλουκίων Σαλαμίνας, ὅπου καί τελέστηκε τό 40νθήμερο μνημόσυνο τῆς μητρὸς τοῦ Ἀρχιμ. Ἀχιλλίου Τσοῦτσουρα.
- **30 Αύγουστου πρωί:** Ἔλαβε μέρος στήν ἐξόδιο ἀκολουθία τοῦ μακαριστοῦ Καθηγητοῦ Καρδιολογίας Ἰωάννου Νανᾶ, στόν Καθεδρικό Ναό Ἀθηνῶν.
- **31 Αύγουστου πρωί:** Τέλεσε τήν ταφή τοῦ μακαριστοῦ Καθηγητοῦ Καρδιολογίας Ἰωάννου Νανᾶ, στό κοιμητήριο τοῦ χωριοῦ Ἀγναντερῆς.
- **31 Αύγουστου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό ἑσπερινό στόν Ἱ. Ν. Ἁγίου Ἀντωνίου Ἀγιάς, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Ἰγνατίου.
- **1 Σεπτεμβρίου πρωί:** Τέλεσε τόν ἀγιασμό στά γραφεῖα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως γιά τήν ἔναρξη τῆς νέας Ἐκκλησιαστικῆς χρονιάς.
- **1 Σεπτεμβρίου μεσημέρι:** Τέλεσε τήν ἐξόδιο ἀκολουθία τῆς μακαριστῆς Δοκίμου τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ Εὐθαλίας Κορδαμπάλου, στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Αχιλλίου.
- **2 Σεπτεμβρίου ἀπόγευμα:** Συγχοροστάτησε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν πανηγυρικό ἑσπερινό στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Νικολάου Ἀλεξανδρουπόλεως, γιά τήν ἑορτή τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Ἀνθίμου.
- **3 Σεπτεμβρίου πρωί:** Συλλειτουργήσε μέ ἄλλους Ἀρχιερεῖς στόν Ἱ. Μ. Ν. Ἁγίου Νικολάου Ἀλεξανδρουπόλεως, γιά τήν ἑορτή τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Ἀνθίμου.
- **4 Σεπτεμβρίου πρωί:** Λειτουργήσε στόν Ἱ. Ν. Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ Λαρίσης καί τέλεσε τήν ἐπίσημη Δοξολογία γιά τά Ἐλευθέρια τῆς πόλεως.
- **5, 6 & 7 Σεπτεμβρίου:** Συμμετεῖχε στίς ἐργασίες τῆς ΔΙΣ ὡς μέλος αὐτῆς.
- **7 Σεπτεμβρίου ἀπόγευμα:** Χοροστάτησε στόν πανηγυρικό ἑσπερινό στήν Ἱερά Μονή Γενεσίου τῆς Θεοτόκου Ἀντινίσσης Λαμίας, προσκεκλημένος τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου κ. Συμεών.

- **8 Σεπτεμβρίου πρωί:** Λειτουργησε στον έορτάζοντα Μητροπολιτικό Ναό Παναγίας Φανερωμένης Τυρνάβου.
- **11 Σεπτεμβρίου πρωί:** Συλλειτουργησε με άλλους Αρχιερείς στον Ί. Μ. Ν. Αγίου Αχιλλίου Λαρίσης και τέλεσε τό έπίσιο μνημόσυνο τών μακαριστών Βασιλείου, Εύδοξίας και Χαραλάμπους Στεργιούλη.
- **12 Σεπτεμβρίου πρωί:** Τέλεσε τόν άγιασμό γιά τήν έναρξη τοῦ νέου σχολικού έτους σέ σχολικές μονάδες τῆς Μητροπόλεως.
- **13, 14 & 15 Σεπτεμβρίου:** Πραγματοποίησε προσκυνηματική έκδρομή στίς νήσους Άνδρο και Τήνο, ώς έπικεφαλῆς όμίλου πιστών και λειτουργησε άνήμερα τῆς έορτῆς τῆς Παγκοσμίου Ύψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στό Πανελλίνιο Ίδρυμα Εὐαγγελιστρίας Τήνου, ένῶ άνήμερα τῆς έορτῆς τοῦ Αγίου Βησσαρίωνος χοροστάτησε στήν Θεία Λειτουργία στόν ώς άνω Ίερό Ναό τῆς Μεγαλόχαρης.
- **16 Σεπτεμβρίου πρωί:** Τέλεσε τόν άγιασμό στό Δικαστικό Μέγαρο Λαρίσης γιά τήν έναρξη τῆς νέας δικαστικῆς χρονιάς.
- **18 Σεπτεμβρίου πρωί:** Λειτουργησε στόν Ί. Ν. Αγίου Γεωργίου Μεγαλομάρτυρος Λαρίσης και τέλεσε τήν εἰς Διάκονον χειροτονία τοῦ κ. Άθανασίου Κόκκοτα.
- **21 Σεπτεμβρίου πρωί:** Τέλεσε τόν άγιασμό στή γραφεία τῆς Α/θμιας Έκπαίδευσης Λαρίσης γιά τήν έναρξη τῆς νέας σχολικῆς χρονιάς.
- **22 Σεπτεμβρίου απόγευμα:** Προήδρευσε τοῦ Μητροπολιτικοῦ Συμβουλίου.
- **23 Σεπτεμβρίου πρωί:** Συνέκάλεσε Σύναξη τών Αρχιερατικῶν Έπιτροπών, Πνευματικῶν Έποπτῶν και Γραμματέων τών Αρχιερατικῶν Περιφερειῶν τῆς Μητροπόλεως.
- **25 Σεπτεμβρίου πρωί:** Λειτουργησε στόν Ί. Ν. Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Λαρίσης.
- **25 Σεπτεμβρίου μεσημέρι:** Τέλεσε τόν άγιασμό τών ανακαινισμένων χώρων τῆς Φοιτητικῆς Έστίας Θηλέων Λαρίσης.
- **28 Σεπτεμβρίου μεσημέρι:** Έπισκέφθηκε τόν έορτάζοντα Μητροπολίτη Έλασσῶνος κ. Χαρίτωνα.
- **1 Ὀκτωβρίου απόγευμα:** Συγχοροστάτησε με άλλους Αρχιερείς στόν πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Παναγίας Βουρλιωτίσης Νέας Ίωνίας, προσκεκλημένος τοῦ οικείου Μητροπολίτου κ. Γαβριήλ.
- **2 Ὀκτωβρίου πρωί:** Συλλειτουργησε με άλλους Αρχιερείς στόν πανηγυρίζοντα Ί. Ν. Παναγίας Βουρλιωτίσης Νέας Ίωνίας, προσκεκλημένος τοῦ οικείου Μητροπολίτου κ. Γαβριήλ.

- **3 Ὀκτωβρίου πρωί:** Παρέστη στὸν ἀγιασμό τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων ὡς μέλος τῆς ΔΙΣ.
- **4, 5, 6 & 7 Ὀκτωβρίου:** Συμμετεῖχε σὲς ἐργασίες τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
- **8 Ὀκτωβρίου πρωί:** Παρέστη συμπροσευχόμενος στὴν χειροτονία τοῦ νέου Μητροπολίτου Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως κ. Νικηφόρου στὸν Καθεδρικό Ναό Ἀθηνῶν.
- **9 Ὀκτωβρίου πρωί:** Λειτουργῆσε στὴν χειροτονία τοῦ νέου Μητροπολίτου Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας κ. Δαμασκηνοῦ στὸν Καθεδρικό Ναό Ἀθηνῶν.
- **10, 11 & 12 Ὀκτωβρίου:** Συμμετεῖχε σὲς ἐργασίες τῆς ΔΙΣ ὡς μέλος αὐτῆς.
- **15 Ὀκτωβρίου πρωί:** Παρέστη συμπροσευχόμενος στὴν χειροτονία τοῦ νέου Μητροπολίτου Δράμας κ. Δωροθέου στὸν Καθεδρικό Ναό Ἀθηνῶν.
- **16-27 Ὀκτωβρίου:** Μετέβη ὁμοῦ μετὰ τοῦ Πρωτοσυγγέλλου του Ἀρχιμ. Ἰγνατίου Μουρτζανοῦ στὴν Αὐστραλία, ὡς ἐπίσημος ὁμιλητὴς τῆς Παναυστραλιανῆς Συνάξεως τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας, ἐνῶ λειτούργησε καὶ σὲ διάφορους ναοὺς αὐτῆς, προσκεκλημένος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κ. Μακαρίου.
- **28 Ὀκτωβρίου πρωί:** Χοροστάτησε στὴν ἐπίσημη Δοξολογία στὸν Ἰ. Μ. Ν. Ἁγίου Ἀχιλλίου Λαρίσης καὶ ἀκολούθως τέλεσε τὴν ἐπιμνημόσυνη δέηση στὸ Ἡρώο τῆς πόλεως.
- **28 Ὀκτωβρίου μεσημέρι:** Παρακολούθησε τὴν στρατιωτικὴ καὶ μαθητικὴ παρέλαση στὴν Κεντρικὴ πλατεία τῆς πόλεως.
- **30 Ὀκτωβρίου πρωί:** Λειτούργησε στὸν Ἰ. Ν. Παναγίας Ζωοδόχου Πηγῆς Λαρίσης, ὅπου τέλεσε τὸ μνημόσυνο τοῦ δολοφονηθέντος ἐν Βορείῳ Ἠπείρῳ Κωνσταντίνου Κατσίφα καὶ χειροθέτησε σὲ Ἀναγνώστη τὸν κ. Ἰωάννη Τσιόφα.
- **31 Ὀκτωβρίου πρωί:** Τέλεσε τὸν Ἀγιασμό στὸ ΙΕΚ ΟΜΗΡΟΣ.
- **31 Ὀκτωβρίου ἀπόγευμα:** Τέλεσε τὸν Ἀγιασμό στὸ Μητροπολιτικὸ Κολλέγιο Λαρίσης.

Η ΒΟΥΛΙΜΙΑ ΤΗΣ ΔΕΣΠΟΙΝΙΑΣ Π.

Η Π. έβρασε τρία κιλά κάστανα. Όπως ήταν καυτά, τά βάλε σ' ένα βαθύ μεγάλο μπόλ και κάθισε στόν καναπέ απέναντι από τήν τηλεόραση. Χωρίς νά χάσει χρόνο, άρχισε νά τά καθαρίζει. Τά καυτά κάστανα, κάβουνα πυρωμένα στά χέρια της. Όμως τίποτα δέν τήν σταματούσε. Ήταν τόσο έντονη ή επιθυμία της νά νιώσει τήν γλύκα τους στόν ουρανίσκο της!

«Μελωμένα», τής είχε πει ό μανάβης.

Κι όντως. Τό μέλι τους θαρρείς τής γλύκαινε πρώτα το στόμα, ύστερα τόν οίσοφαγό, γιά νά τής γλυκάνει μετά μαζί μέ τό στομάχι και τήν ψυχή. Πολύ γρήγορα τό μπόλ γέμισε φλοϋδες. Μέ άγωνία έφαγνε μέσα τους νά βρει κανένα ξεχασμένο. Κρύα ήταν πιό γλυκά. Βρήκε ένα. Τό απόλαυσε. Μά ήταν τό τελευταίο.

Γεμάτη άπογοήτευση πήγε στήν κουζίνα. Άνοιξε τό ψυγείο. Δυό ποτήρια χυμός βερίκοκο ήταν ό,τι πρέπει. Γύρισε στήν τηλεόραση. Στήν όθόνη φιγουράριζε ένα άχνιστό πιάτο μέ μακαρόνια.

«Νά τί θά φάω», σκέφτηκε και ξαναπήγε στήν κουζίνα νά βάλει τήν κατσαρόλα μέ νερό και άλάτι νά βράσει. Σέ μιά δεύτερη κατσαρόλα έτοιμάσε τήν κόκκινη σάλτσα μέ λίγη ζάχαρη, άλάτι, πιπέρι, ρίγανη και μπόλικο λάδι. Σέ μισή ώρα τό πολύ θά έτρωγε. Θά ξανάνιωθε τί χαρά πού τής πρόσφερε τό φαγητό. Θά γέμιζε τί ζωή της κατά πώς ήξερε αυτή. Κατά πώς μπορούσε. Έτριψε και παρμεζάνα. Ήθελε ό,τι έτρωγε νά ναι σωστό, γευστικό, άπολαυστικό.

Βλέποντας τίς ειδήσεις, έτρωγε τί μακαρονάδα. Φριχτά όσα έδειχνε ή τηλεόραση. Γέροι έγκαταλειμμένοι, ένα μωρό πεθαμένο στό κάδο τών σκουπιδιών, μιά μικρή μαθήτρια βιασμένη από τόν καθηγητή της, ένας έξηντάχρονος μαχαίρωσε τί γυναίκα του γιατί τού ζητούσε διαζύγιο, ένας άστυφύλακας μπλεγμένος μέ ναρκωτικά, χαμπλές συντάξεις, χαμπλός ό δείκτης στό χρηματιστήριο, κάποιος αυτοκτόνησε γι' αυτό! Κάθε είδηση και μιά μαχαίριά, κάθε μπουκιά μακαρονάδας και βάλσαμο.

Τέλειωσαν τά νέα, τέλειωσε και ή μακαρονάδα. Ό έξω κόσμος ζούγκλα, μά αυτή ήταν ευχαριστημένη. Μέ τό φαί τίποτα δέν τήν άγγιζε. Ζούσε στόν δικό της προστατευμένο κόσμο. Στόν κόσμο της τόν γεμάτο απόλαυση.

Τό προφιτερόλ στό ψυγείο θά τής άλλαζε τήν άλμυρή γεύση, πού τής άφη-

σε ή σάλτσα. Τό πήρε στά χέρια της. Φλέρταρε μέ τήν κατάλευκη σαντιγί πού σχημάτιζε γιrolάντες πάνω στή λιωμένη μαύρη σοκολάτα. Τῆς ἄρесе πολύ νά παίζει αὐτό τό παιχνίδι. Ὅχι ὁμως γιά πολλή ὥρα. Γιά λίγο, ὅσο γιά νά τῆς ἐρεθίσει τίς αἰσθήσεις, ὥστε νά γίνει μεγαλύτερη ή ἀπόλαυση. Δέν ἤθελε νά τυραννιέται. Τό εἶχε μελετήσει τό θέμα. Πολύ γρήγορα ή παχύρρευστη σοκολάτα τήν ἔκανε νά νιώσει ζωντανή. Τῆς ἔδωσε ἐνέργεια.

Τίποτα στήν μέχρι τώρα ζωή της δέν τήν εἶχε κάνει νά αισθανθεῖ ἔτσι. Οὔτε καί ὁ ἔρωτας πού κάποτε εἶχε. Γιατί αὐτός τήν πλήγωσε. Οὔτε ή ἀγάπη τῶν γονιῶν της. Ποιά ἀγάπη; Λεφτά, ναι, τῆς ἔδωσαν, μά ἀγάπη καθόλου. Ἐνῶ τό φαγητό! Ποτέ δέν τήν ἀπογοίτευσε. Ποτέ. Τά κιλά, πού τῆς χάριζε λές καί τήν προστάτευαν ἀπό τόν ἔξω κόσμο. Λές καί τήν ἔκαναν ἄτρωτη. Τό λίπος, πού τῆς περιέβαλε τήν ψυχή, δέν τῆς τήν ἄφηνε νά πληγωθεῖ. Εἶχε ταλαιπωρηθεῖ μέχρι νά βρεῖ τή λύση τῶν προβλημάτων της. Πολλοί θέλησαν νά τή βοηθήσουν. Τῆς βρῆκαν μάλιστα καί μά εἰδική κλινική, κάπου εἶχε πετάξει τήν κάρτα μέ τό τηλεφώνό της. Αὐτή δέν χρειαζόταν κλινική.

Μόνη της ἀνακάλυψε στά 25 της τό γιατρικό. Καί δέκα χρόνια τώρα ἤξερε πώς κανείς δέν μποροῦσε νά τήν πειράξει. Δέκα χρόνια ψώνιζε, μαγείρευε, ἔτρωγε καί πάχαινε. Οὔτε ἤξερε πόσα κιλά εἶχε γίνει. Ἴσως καί διακόσια. Δέν τήν ἔνοιαζε. Δέν μποροῦσε εὐκόλα νά κινηθεῖ. Κι αὐτό ὁμως δέν τήν ἐνοχλοῦσε. Καλύτερα μάλιστα. Δέν ἔβγαυε καθόλου ἔξω. Μ' ἓνα τηλεφώνημα τῆς ἔφερναν τά ψώνια ὁ μανάβης, ὁ μπακάλης, ὁ κρεοπώλης. Ἄ! Ναι ὁ κρεοπώλης χθές τῆς εἶχε φέρει ἓνα ὑπέροχο κομμάτι ἀρνί πού τό ἔψησε στόν φούρνο, καί τί ὠραία εἶχε περισσέψει καί κρύο ἦταν μούρλια! Ὅ,τι ἔπρεπε μετά τό γλυκό. Τό πήρε μπροστά της. Μέ τά χέρια ἄρχισε νά κόβει κομμάτια κρέας καί νά τό τρώει, μέχρι πού τέλειωσε. Μέ τήν πιατέλα στήν ἀγκαλιά της, μέ τά χέρια λαδωμένα καί μέ ἓνα χαμόγελο εὐτυχίας, τήν πήρε ὁ ὕπνος. Καί γιά πρώτη φορά στή ζωή της εἶδε ὄνειρο. Οἱ νύχτες της ἀπό μικρό παιδί ἦταν μαῦρες.

«Μόνον οἱ τρελοῖ δέν βλέπουν ὄνειρα», εἶχε πει ἓνας ψυχίατρος πού τήν πῆγε κάποτε ή μάνα της. Καί σήμερα, γιά πρώτη φορά, εἶδε ἓνα ὑπέροχο ἐγχρωμο ὄνειρο. Ἦταν ὁμορφη, χαρούμενη, ἀνάμεσα σέ νέους ἄνδρες καί γυναῖκες καί μιλοῦσε καί γελοῦσε καί φλέρταρε καί τήν φλέρταραν, καί ζοῦσε μέσα στόν κόσμο μέ τούς ἦχους του, τίς μυρωδιές του, τί ζωντάνια του, τί κίνησή του καί ἦταν ἐρωτευμένη μέ τί ζωή καί δέν φοβόταν τίποτα καί κανέναν. Ἦταν δυνατή, μποροῦσε νά ἀντιμετωπίσει τά πάντα. Κι ἦταν ἀπίστευτη πρόκληση αὐτό.

Ἀπόλαυσε τό ὄνειρο, καί ὅταν ξύπνησε, ἄφησε τήν πιατέλα στήν κουζίνα, πλῆθηκε καί γεμάτη ἀγωνία ἄρχισε νά ψάχνει τήν κάρτα μέ τόν ἀριθμό τηλεφώνου τῆς κλινικῆς. Τήν βρῆκε ἀνάμεσα σέ μά στοιβα χαρτιά καί ἀποφασιστικά σχημάτισε στό καντράν τοῦ τηλεφώνου τόν ἀριθμό.

ΒΑΡΒΑΡΑ Γ. ΒΑΣΙΛΑΚΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΕΙΑΣ - ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΓΟΝΕΩΝ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΛΑΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΤΥΡΝΑΒΟΥ

ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ: ΚΡΑΤΑ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΣΟΥ ΣΤΟ ΦΩΣ ΚΑΙ ΔΕΝ ΘΑ ΒΛΕΠΕΙΣ ΣΚΙΕΣ

“Ένας μόνιμα αναμμένος κινητήρας

Έχετε παρατηρήσει ποτέ, πόσο χρόνο αφιερώνουμε στο να σκεφτόμαστε αρνητικές ή επώδυνες καταστάσεις, να μηρυκάζουμε και να επαναλαμβάνουμε ό,τι δεν πάει καλά στή ζωή μας;

Έχετε άραγε αναλογιστεί ποτέ, την εξαντλητική λίστα των αρνητικών σκέψεων που τρέχει στο μυαλό μας σέ καθημερινή βάση;

Αν όχι, δοκιμάστε αυτό: βάλτε ένα λαστιχάκι γύρω από τον καρπό σας. Καθόλη την διάρκεια της ημέρας σας, όταν παρατηρήσετε τό λαστιχο, σταματήστε για μιá στιγμή και εξετάστε τίς σκέψεις που μόλις κάνατε. Ήταν θετικές, ουδέτερες ή αρνητικές; Καθώς εξετάζετε τίς σκέψεις σας, δώστε επίσης προσοχή στο πώς αισθάνεστε. Είστε ήρεμοι; Ταραγμένοι; Ανήσυχοι; Ένοχλημένοι; Αισιόδοξοι; Διεκδικητικοί; Άπογοτευμένοι; Μέ ενέργεια; Αφιερώστε λίγο από τον χρόνο σας, για να σημειώσετε τίς σκέψεις και τά συναισθήματά σας. Για μιá ολόκληρη εβδομάδα, κρατήστε ένα ημερολόγιο και να είστε σίγουροι πώς τά αποτελέσματα θά σας δείξουν κάτι που μέχρι τώρα δεν είχατε συνειδητοποιήσει ποτέ! Αν πάλι είστε από εκείνους, που μέ κάποιον τρόπο, έχετε διαπιστώσει εμπρακτα ότι τό μεγαλύτερο μέρος της καθημερινής σας ζωής κατακλύζεται από αρνητικές και δυσάρεστες σκέψεις, θά ήταν χρήσιμο να γνωρίζετε αρχικά ότι δεν είσαστε οί μόνοι...

Η αλήθεια είναι ότι τό μυαλό μας βουίζει συνεχώς, πετάγεται από τίν μιá σκέψη στην άλλη και πάλι πίσω. Πόσες από αυτές τίς ανατρεπτικές σκέψεις κάνουμε άραγε σέ μιá μέρα; Σύμφωνα μέ τό National Science Foundation

(Εθνικό Ίδρυμα Έπιστημών), ό μέσος άνθρωπος κάνει περίπου 12.000 μέ 60.000 σκέψεις τίν ημέρα. Τό 80% από αυτές ήταν άρνητικές καί τό 95% ήταν οί ίδιες επαναλαμβανόμενες σκέψεις όπως τίν προηγούμενη μέρα. Αυτές οί άρνητικές σκέψεις προκαλοϋν άγχος όταν έκδηλώνονται μέ πράξεις καί θά έπηρεάσουν τίς σχέσεις μας άργότερα εκείνη τίν ημέρα, γεγονός πού μās υπενθυμίζει ότι ή φροντίδα τής ψυχικής υγείας είναι πάντα άπαραίτητη κάθε μέρα του χρόνου.

Έρευνα από τό Πανεπιστήμιο Queen στόν Καναδά διαπίστωσε ότι οί άνθρωποι έχουν περίπου 6,5 σκέψεις τό λεπτό ή περίπου 6.000 άλυσίδες διαδοχικών σκέψεων τίν ημέρα, υποθέτοντας ότι κοιμούνται 8 ώρες (καί μειώνουν τίς σκέψεις κατά τίν διάρκεια του ύπνου). Οί έρευνητές χρησιμοποίησαν δεδομένα από μαγνητικές τομογραφίες έγκεφάλου 184 έθελοντών καί μπόρεσαν νά σημειώσουν πότε ό έγκέφαλος μετατοπίστηκε από τίν μιά σκέψη στην άλλη. Πιο συγκεκριμένα, οί έρευνητές έστίασαν στο πότε τά υποκείμενα έπικεντρώνονταν σε μιά μεμονωμένη ιδέα μέ μιά άλυσίδα σκέψεων, κάτι πού περιέγραφαν ως «σκουλίκι τής σκέψης» καί, στην συνέχεια, πότε τό υποκείμενο μετακινήθηκε στο έπόμενο «σκουλίκι τής σκέψης». 6,5 σκέψεις τό λεπτό είναι μιά σκέψη κάθε έννεά δευτερόλεπτα: Είναι, αλήθεια, πολλές σκέψεις! Λογικό, νά νιώθουμε, λοιπόν, ότι τό μυαλό μας τρέχει πάντα, σαν μιά πεταλούδα πού πετā από τό ένα λουλούδι στο άλλο, χωρίς νά στέκεται ποτέ άκίνητο, δέν νομίζετε;

Ό έγκέφαλος μας καθορίζει κάθε πτυχή τής ζωής μας, καί χωρίς αυτόν δέν υπάρχει έαυτός καί συνειδητοποίηση του κόσμου. Ό έγκέφαλος είναι ένα «σύμπαν» τριών κιλών περίπου, πού έπεξεργάζεται 60.000-70.000 σκέψεις κάθε μέρα, χρησιμοποιώντας 100 δισεκατομμύρια νευρώνες, οί όποιοι συνδέονται σε περισσότερα από 500 τρισεκατομμύρια σημεία μέσφ συνάψεων πού ταξιδεύουν 300 μίλια/ώρα.

Τά σήματα πού ταξιδεύουν μέσφ αυτών των διασυνδεδεμένων νευρώνων αποτελοϋν τίν βάση των άναμνήσεων, των σκέψεων καί των συναισθημάτων. Σε όλη τίν ζωή μας οί έμπειρίες μας δημιουργοϋν μοτίβα δραστηριότητας, πού έξηγοϋν πώς ό έγκέφαλος μας κωδικοποιεί τίς σκέψεις, τίς άναμνήσεις, τίς δεξιότητες καί τίν αίσθηση του έαυτού μας.

Ίσως νά μίν πιστεύετε ότι κάνετε αυτόν τον τεράστιο αριθμό σκέψεων, αλλά εάν έχετε έμπειρία π.χ. μέ τίν προσευχή, θά έχετε άπόδειξη του μεγάλου αριθμού σκέψεων πού περνούν από τό μυαλό σας εκείνη τίν στιγμή. Είναι ακριβώς σαν νά είστε ό πιο κεντρικός σιδηροδρομικός ή τερματικός σταθμός άεροδρομίου, όπου ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων πηγαиноέρεχεται. Παίρνετε

επίσης απόδειξη τῆς ἀτελείωτης ροῆς σκέψεων, ὅταν προσπαθεῖτε νά μελετήσετε, νά βρεῖτε μία λύση ἢ νά κάνετε ἕνα σχέδιο, ὅπου ξαφνικά συνειδητοποιεῖτε τίς πολλές καί ἄσχετες σκέψεις πού διεκδικοῦν τὴν προσοχή σας.

Αὐτὴ ἡ ροὴ σκέψεων συνεχίζεται ὅταν ντύνεστε, τρώτε, περπατᾶτε, ἐργάζεστε, ὀδηγεῖτε, μιλάτε, κολυμπᾶτε ἢ βλέπετε μία ταινία. Συνεχίζεται, ὅταν εἴστε μόνος καί ὅταν εἴστε μέ παρέα. Συνεχίζει μέχρι νά κοιμηθεῖτε. Εἶναι σάν ἕνας συνεχῆς ψυχικός θόρυβος, πού συνεχίζεται καί συνεχίζεται... καί μερικὲς φορές αὐτὴ ἡ ἀτελείωτη ροὴ σκέψεων εἶναι ιδιαίτερα κουραστική καί ἐξαντλητική, εἰδικά ὅταν εἴστε ἀνίσχυοι ἢ ἀγχωμένοι. Ἀπλῶς σκεφτεῖτε πόση ἐνέργεια καί χρόνο θά μπορούσατε νά ἐξοικονομήσετε, ἂν εἶχατε τὴν δυνατότητα νά μειώσετε τὸν ἀριθμὸ τῶν σκέψεών σας. Ἀπλᾶ σκεφτεῖτε πόσο καλύτερη συγκέντρωση θά μπορούσατε νά ἔχετε, ἂν οἱ σκέψεις δέν σᾶς ἐνοχλοῦσαν. Σκεφτεῖτε μόνο, πόση ἐσωτερικὴ γαλήνη, ἠρεμία καί εὐτυχία θά εἶχατε ἀπολαύσει, ἂν ὑπῆρχε τρόπος νά σταματήσετε ἢ νά μειώσετε ὅλες αὐτές τίς σκέψεις, πού δέν προσθέτουν τίποτα στὴν ζωὴ σας.

Ἐπιτρέψτε μου νά σᾶς θέσω ἀκόμη μία ἐρώτηση-προβληματισμό, πού ἴσως νά βοηθήσει: κρατᾶτε τὸν κινητῆρα τοῦ αὐτοκινήτου σας σέ λειτουργία ἀφοῦ φτάσετε στὸν προορισμὸ σας;

Νομίζω ὅτι ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι σίγουρα σβῆνετε τὸν κινητῆρα.

Γιατί, λοιπόν, νά μὴν τὸ κάνετε αὐτὸ καί μέ τὸ μυαλό σας;

Θά μπορούσατε νά πεῖτε ὅτι αὐτὴ εἶναι μιὰ αὐτόματη διαδικασία, ἡ ὁποία δέν μπορεῖ νά σταματήσει. Καί ὅμως, δέν ἰσχύει! Ναί μὲν εἶναι μιὰ αὐτόματη διαδικασία, ἀλλὰ αὐτὸ πού πιθανῶς δέν γνωρίζετε, εἶναι ὅτι μπορεῖ νά ἀναδιαμορφωθεῖ, ἢ τουλάχιστον νά μειωθεῖ ἢ νά ἐπιβραδυνθεῖ. Καί γιὰ νά τὸ πετύχουμε, εἶναι χρήσιμο νά κατανοήσουμε πῶς λειτουργεῖ, ποιές εἶναι οἱ αἰτίες καί οἱ συνέπειες αὐτοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ «θορύβου».

Γιατί ἐπαναλαμβάνουμε τίς ἴδιες ἀρνητικὲς σκέψεις;

Μποροῦμε, μέσφ πολλῶν προσεγγίσεων, νά παρατηρήσουμε ὅτι μιὰ ἀπὸ τίς τάσεις τοῦ μυαλοῦ εἶναι νά ἐστιάζει στὰ ἀρνητικά καί νά «παίζει τὰ ἴδια τραγούδια» ἐπανειλημμένα. Σύμφωνα μέ ἔρευνα τῆς Νευροεπιστήμης, οἱ ἐπαναλαμβανόμενες σκέψεις μας δημιουργοῦν μοτίβα σκέψης, πού διαμορφώνουν τίς συνήθειές μας. Ἐάν ἐπαναλαμβάνουμε τίς ἴδιες ρουτίνες γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, γίνονται μέρος τῆς προσωπικότητάς μας. Ἔτσι, οἱ ἐπαναλαμβανόμενες

σκέψεις μας μπορούν να σχηματίσουν μιά προσωπικότητα, πού μπορεί να έχει «φορτιστεί» άρνητικά ή θετικά.

Οί σκέψεις μας έχουν τεράστια δύναμη πάνω μας, και αυτό είναι βέβαιο! Δημιουργούν τά συναισθήματά μας, τά όποια μέ τί σειρά τους δημιουργούν τό νόημα και τίν παραγωγικότητα τής ημέρας μας. Οί σκέψεις μας έχουν τίν δύναμη να δημιουργήσουν μεγάλο μέρος τής ζωής μας. Και έμεις έχουμε τίν δύναμη να δημιουργήσουμε τίς σκέψεις μας. Γνωρίζοντας πόσο ισχυρές είναι οί σκέψεις, τό μόνο πού χρειαζόμαστε είναι να ανακτήσουμε τόν έλεγχο τους και να εκπαιδεύσουμε ξανά τόν έγκέφαλό μας, ώστε να σκέφτεται διαφορετικά.

Ή συνειδητοποίηση είναι τό πρώτο βήμα πρός τίν αλλαγή. Γι' αυτό ή άσκηση μέ λάστιχο είναι τόσο σημαντική, γιατί μās ξυπνά από τό άρνητικό μοτίβο πού έχουμε δημιουργήσει για τόν έαυτό μας.

Σύμφωνα μέ τί Γνωσιακή Συμπεριφορική Θεραπεία (CBT), πού ως προσέγγιση βασίζεται στις άμοιβαίες σχέσεις μεταξύ σκέψεων, συναισθημάτων και συμπεριφορών, οί άμεσες έρμηνείες κάποιου για τά γεγονότα αναφέρονται ως «αυτόματες σκέψεις» επειδή συμβαίνουν αυθόρμητα. Αυτές οί αυτόματες σκέψεις διαμορφώνουν τό πώς αισθάνεται ένα άτομο για ένα γεγονός, ένα πρόσωπο ή τόν κόσμο και, στην συνέχεια, διαμορφώνει τίς έπακόλουθες ενέργειες ή συμπεριφορές, πού κάνει ως άπάντηση στά συναισθήματά του. Αυτές οί ενέργειες τυπικά επιβεβαιώνουν τίς σκέψεις πού έκανε τό άτομο και μέ τίς όποιες τροφοδοτεί τίν συνέχιση αυτών των προτύπων.

Οί άρνητικές σκέψεις είναι γνώσεις για τόν έαυτό, τούς άλλους ή τόν κόσμο γενικότερα, πού χαρακτηρίζονται από άρνητικές αντιλήψεις, προσδοκίες και άποδόσεις και συνδέονται μέ δυσάρεστα συναισθήματα και δυσμενή άποτελέσματα συμπεριφορής, φυσιολογικής κατάστασης και υγείας.

Οί άρνητικές σκέψεις είναι γνωστικά συστατικά άρνητικών ψυχοκοινωνικών μεταβλητών, όπως τά καταθλιπτικά συμπτώματα, τό άγχος, ή μοναξιά και ή έχθρότητα. Οί καταθλιπτικές γνώσεις, για παράδειγμα, περιλαμβάνουν σκέψεις άπελπισίας, άδυναμίας και μειωμένης αυτοεκτίμησης. Τό άγχος είναι μιά άρνητική συναισθηματική κατάσταση ή χαρακτηριστικό, πού συνοδεύεται και διακωνίζεται από άνησυχία και μηρυκασμό. Ή μοναξιά είναι μιά άρνητική κατάσταση ή χαρακτηριστικό, πού διέπεται από αντιλήψεις κοινωνικής άπειλής, άρνητικές προσδοκίες στις κοινωνικές άλληλεπιδράσεις κ.ά.

Οί άνθρωπινες σκέψεις, τά συναισθήματα και οί ενέργειες ή οί συμπεριφορές συνδέονται στενά και μπορούν να επηρεάσουν έμμεσα τό ένα τό άλλο. Ο άνθρωπινος νοϋς είναι ισχυρός και μπορεί να δημιουργήσει σκέψεις, άκόμη

καί πέρα από τά συνήθη μέσα σκέψης. Οι άνθρωποι τείνουν νά αναπτύσσουν συνήθειες σκέψης, πού –όπως προαναφέρθηκε– μπορούν τελικά νά διαμορφώσουν τήν ζωή τους. Γενικά, τό μυαλό εἶναι ικανό νά παράγει δύο βασικούς τύπους σκέψεων: θετικές καί ἀρνητικές. Αυτές οἱ σκέψεις στέλνουν σήματα στά ἀνθρώπινα συναισθήματα χειραγωγώντας τό πῶς πρέπει νά αἰσθάνεται. Οἱ θετικές σκέψεις δημιουργοῦν εὐχάριστα συναισθήματα, ἐνῶ τά δύσκολα συναισθήματα εἶναι προϊόντα ἀρνητικῶν σκέψεων.

Όλες αὐτές οἱ σκέψεις στό μυαλό πού κατευθύνουν τά συναισθήματα ἐνός ἀτόμου, ἐκδηλώνονται καί στήν πράξη. Ἡ ζωντάνια καί ἡ εὐθυμία πού ἐπιδεικνύονται στήν σωματική προοπτική ἐνός ἀτόμου, ἀντανακλοῦν ἕνα θετικό συναίσθημα πού ὀφείλεται σέ μιά θετική ἢ χαρούμενη σκέψη. Ἡ ἔλλειψη ἐνθουσιασμοῦ στίς χειρονομίες καί στίς ἐκφράσεις τοῦ προσώπου σημαίνει ὅτι τό ἄτομο βιώνει ἕνα δύσκολο συναίσθημα πού προκαλεῖται ἀπό μιά σκέψη πού προφανῶς δέν εἶναι θετική. Ἡ ἀρνητική σκέψη μπορεί νά ἔχει μεγάλη επίδραση στή ζωή ἐνός ἀτόμου. Οἱ ἐπιτυχίες σέ προσπάθειες καί οἱ φιλοδοξίες εἶναι προϊόντα τῆς θετικῆς νοοτροπίας ἐνός ἀτόμου, ἐνῶ οἱ ἀποτυχίες προκαλοῦνται ἀπό κυρίαρχες ἀπαισιόδοξες σκέψεις.

Μέ βάση ἕναν ἄλλο τεχνικό ὄρισμό, ἡ ἀρνητική σκέψη εἶναι μιά νοητική στάση πρόβλεψης τῶν χειρότερων δυνατῶν ἀποτελεσμάτων σέ καταστάσεις, γεγονότα καί περιστάσεις. Εἶναι ἡ ικανότητα τοῦ μυαλοῦ νά παράγει σκέψεις πού δέν θεωροῦνται εὐνοϊκές γι' αὐτό πού θέλει τό ἄτομο. Κάθε φορά πού προκύπτει μιά πρόκληση, ἕνα ἄτομο μέ ἀρνητική σκέψη, προλαμβάνει μιά ἀρνητική ἔκβαση προτοῦ κἄν ἐμφανιστεῖ ἢ γίνῃ πράξη. Ἡ ἀπαισιοδοξία εἶναι συνώνυμο τῆς ἀρνητικῆς σκέψης. Ἡ πράξη τῆς ἀπαισιοδοξίας εἶναι ἐπίσης μιά κατάσταση τοῦ νοῦ πού ἐπιτρέπει στό ἄτομο νά βλέπει τί ζωή μέ ἀρνητικό τρόπο.

Οἱ ἀρνητικές σκέψεις περιγράφονται ὡς παρεμβατικές, ἐνοχλητικές καί μὴ φιλόξενες. Αὐτά μπορεί νά ἔχουν τήν μορφή ἀκούσιων σκέψεων, κακῶν εἰκόνων ἢ ἀπαράδεκτων ἰδεῶν, πού μπορεί νά προκαλέσουν τό ἄτομο, νά ἀναστατωθεῖ καί νά στενοχωρηθεῖ.

Στήν κανονική, καθημερινή ζωή, μπορεί νά μὴν ἔχετε πάντα ἐπίγνωση αὐτῆς τῆς ἀτελείωτης σκέψης. Τό μεγαλύτερο μέρος αὐτῆς τῆς σκέψης εἶναι μιά αὐτόματη διαδικασία, μιά νοητική συνήθεια. Μόνο ὅταν χρειάζεται νά ἐστιάσετε σέ κάποιο συγκεκριμένο πράγμα, ἀντιλαμβάνεστε τίς πολλές σκέψεις πού ἀποσποῦν τήν προσοχή σας.

Άρνητικότητα και γνωστικές διαστρεβλώσεις

Όταν έχετε μιά σκέψη, λοιπόν, υπάρχει ή ίδια ή σκέψη και μετά υπάρχει ή κρίση αυτής της σκέψης. Δεν είναι όμως ή σκέψη που σās καταβάλλει και σās κάνει νά νιώθετε άσχημα μέ τον έναντό σας, αλλά είναι ή κρίση σας για τίν σκέψη. Όποιες σκέψεις και συναισθήματα έχετε, είναι άπολύτως φυσιολογικό και φυσικό νά έχετε. Αυτή ή κρίση λειτουργεί έναντίον σας και παρεμποδίζει τίν λειτουργικότητα, τίν ήρεμία, τίν χαρά, τούς στόχους και τίς βαθύτερες επιθυμίες της καρδιάς σας.

Άς δοϋμε παρακάτω πώς διατυπώνονται συνήθως μέσα στό μυαλό, χρησιμοποιώντας κάποια παραδείγματα :

Είμαι ανήμπορος/η, δεν έχω κανέναν έλεγχο.

Μάλλον θά άρρωσθήσω, τό βλέπω νά γίνεται και θά είμαι χάλια.

Δέν μου συμβαίνει ποτέ τίποτα καλό.

Δέν μέ αγαπάει πραγματικά, κανένας δεν μέ αγάπησε ποτέ.

Φοβάμαι ότι δεν μπορώ νά τό κάνω αυτό.

Δέν θά χάσω ποτέ όλο αυτό τό βάρος.

Δέν αξίζω, δεν είμαι αρκετά καλός/ή.

Νιώθω άπαίσιια, δεν έχω ένεργεια.

Γιατί δεν μπορώ νά είμαι χαρούμενος/η; Δεν είμαι ποτέ χαρούμενος/η.

Δέν άντέχω αυτό τό άτομο. Είμαι τόσο θυμωμένος/η.

Γερνάω τόσο πολύ, δεν μπορώ πιά νά κάνω τίποτα.

Δέν θά βρω ποτέ τίν αγάπη.

Δέν θά τόν/τίν συγχωρήσω ποτέ.

Δέν θά βγάλω ποτέ αρκετά χρήματα.

Είμαι συγκλονισμένος/η. Η ζωή μου είναι χάλια.

Άν και τά παραδείγματα ήταν έλάχιστα, ένα είναι σίγουρο: ή άρνητικότητα μπορεί νά έκδηλωθει μέ πολλούς-πολλούς τρόπους. Άς αναφέρουμε ένδεικτικά κάποιους από τούς τύπους άρνητικότητας και τά γνωσιακά/γνωστικά λάθη ή διαστρεβλώσεις που υίοθετούμε μέσα από τόν άρνητικό τρόπο σκέψης:

• **Πλάνη άλλαγής:** Η σκέψη ότι, αν αλλάξουν οι άνθρωποι ή οι συνθήκες, τότε μπορεί νά είναι κάποιος ευτυχισμένος/η.

• **Κυνισμός:** Μιά γενική δυσπιστία για τούς ανθρώπους και τά κίνητρά τους.

• **Έχθρότητα:** Μή φιλικότητα προς τούς άλλους, άπροθυμία για ανάπτυξη σχέσεων.

- **Κατηγορίες:** Κατηγορώντας άλλους για προσωπικές ασθένειες και αίσθημα «θύματος» τῶν ἀνεξέλεγκτων γεγονότων τῆς ζωῆς.
 - **Ἐτικετοποίηση:** Ἐτικέτες στὸν ἑαυτό ἢ στοὺς ἄλλους μὲ ἀπόλυτο τρόπο καὶ καταστροφικὰ ἀποτελέσματα.
 - **Πλάνη ἀνταμοιβῆς τοῦ «Οὐρανοῦ»:** Τύπος ἀρνητικότητας πού προϋποθέτει ὅτι θὰ ὑπάρχει πάντα μιά ἀνταμοιβή γιὰ σκληρὴ δουλειὰ καὶ θυσίες. Ὅταν δὲν ἔρχεται ἡ ἀνταμοιβή, ὑπάρχει πικρία καὶ ματαιώση.
 - **Αὐθαίρετα συμπεράσματα:** Τὰ πάντα ἐρμηνεύονται μὲ ἀναπόδευκτα ἀρνητικὰ συμπεράσματα, πού ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὴν πρόβλεψη τοῦ μέλλοντος ἢ τὸ διάβημα τῆς σκέψης.
 - **Συναισθηματικὴ λογική:** Ἀξιολόγησις τῆς πραγματικότητας ἢ μίας κατάστασις, σύμφωνα μόνον μὲ τὰ ἀρνητικὰ συναισθήματα.
 - **Καταστροφολογία:** Ἡ πεποίθησις ὅτι ἡ καταστροφὴ εἶναι ἀναπόφευκτη.
 - **Διπολικὴ σκέψη:** Μιά κατάσταση ἀντιμετωπίζεται σάν νὰ ἔχει δύο πόλους, π.χ. ὅλα ἢ τίποτα, ἄσπρο ἢ μαῦρο.
 - **Ὑπεργενίκευσις:** Ἐνα ἀρνητικὸ συμβάν ἐρμηνεύεται σάν μιά ἀτέρμητη ἀλυσίδα πολλῶν ἀκόλουθων ἀρνητικῶν γεγονότων.
 - **Παραγνώρισις θετικῶν:** Ἀγνόησις τῶν θετικῶν σημείων, κρίνοντάς τα ὡς ἀσίμωτα.
 - **Πρέπει:** Συχνὴ χρῆσις σὲ προσωπικὲς ἀξιολογήσεις τοῦ «πρέπει» ἢ «δὲν πρέπει», πού μόνον ἀπογοίτευσι καὶ ἐνοχί ἐπιφέρουν.
 - **Προσωποποίηση:** Ὁ ἑαυτός εἶναι (ἀνυπόστατα) ὁ μοναδικὸς ἐνοχος μᾶς ἀρνητικῆς κατάστασις.
 - **Νοητικὸ φίλτρο:** Ἀπομόνωσις καὶ ἐπικέντρωσις μᾶς μεμονωμένης ἀρνητικῆς ἐμπειρίας, ἀπὸ τὸ σύνολο μᾶς κατάστασις.
 - **Μεγαλοποίηση/ Ἐλαχιστοποίηση:** Μεγαλοποίησις τῆς ἀρνητικότητας καὶ ἐλαχιστοποίησις τῆς θετικότητας.
- Σὰς φαίνεται κάτι οἰκεῖο; Αὐτὸ πού σίγουρα χρῆσιμεύει νὰ συγκρατήσουμε, εἶναι ἡ παρατήρησις καὶ ἡ ἐγκαίριη ἀναγνώρισις τέτοιου εἴδους διαστρεβλώσεων, ἔτσι ὥστε μὲ τὴν ἐξοικείωσι καὶ τὴν σωστή διαχείρισιν νὰ ἐλαχιστοποιοῦμε τὸν κίνδυνον υἱοθέτησις ἀρνητικῶν μοτίβων.

Αἰτίες καὶ διερεύνησις τῶν ἀρνητικῶν σκέψεων

Ἔχετε ἀναλογιστεῖ ποτέ, γιὰτί ἐπιμένουμε νὰ ἐστιάζουμε σὲ ἀρνητικὰ πράγματα; Σύμφωνα μὲ πρόσφατες ἐρευνες, ὑπάρχουν τρεῖς κύριες αἰτίες ἀρνητικῶν σκέψεων:

• **Φόβος για τό μέλλον.** Οί άνθρωποι συχνά φοβούνται τό άγνωστο και δέν εἶναι σίγουροι για τό τί μπορεί νά φέρει τό μέλλον. Αυτό συχνά οδηγεί σέ «καταστροφολογία», πού σημαίνει πάντα πρόβλεψη άποτυχίας και καταστροφής. Από όποια πλευρά και νά τό δοῦμε, τό νά άνησυχούμε για τό μέλλον εἶναι χάσιμο χρόνου και ενέργειας. Τό κλειδί για νά αφήσουμε αυτές τίς άρνητικές σκέψεις εἶναι νά άποδεχτούμε ότι ὑπάρχει ένα όριο στό τί μπορούμε νά αλλάξουμε στό μέλλον και νά προσπαθήσουμε νά εστιάσουμε στό παρόν.

• **Άγχος για τό παρόν.** Τό άγχος για τό παρόν εἶναι κατανοητό. Πολλοί από ἐμᾶς άνησυχούμε για τό τί πιστεύουν οί άνθρωποι για ἐμᾶς, ἄν εἴμαστε καλοί στήν δουλειά και πῶς θά εἶναι ἡ κίνηση στόν δρόμο για τό σπίτι. Οί άρνητικοί στοχαστές συχνά ἐπινοοῦν τό χειρότερο σενάριο: ότι κανείς στό γραφείο δέν μᾶς ἀρέσει, τό άφεντικό μας δέν μᾶς λέει ποτέ ότι ἔχουμε κάνει τρομερή δουλειά και ἡ κίνηση θά μᾶς κάνει νά ἀργήσουμε νά πάρουμε τά παιδιά. Και πάλι, αυτό προκύπτει από τόν φόβο τῆς ἀπώλειας τοῦ ἐλέγχου. Ἡ ὀργάνωση και ἡ ρουτίνα μποροῦν νά μᾶς βοηθήσουν νά διώξουμε τίς άρνητικές σκέψεις, αλλά ἴσως χρειαστεῖ νά δοκιμάσουμε και πρακτικές τεχνικές θεραπείας.

• **Ντροπή για τό παρελθόν.** Ἔχετε ξενυχτήσει ποτέ, άνησυχώντας για κάτι πού κάνατε τήν περασμένη ἐβδομάδα ἢ ακόμα και πέρυσι; Ὅλοι κάνουν και λένε πράγματα για τά όποια ντρέπονται, αλλά οί άρνητικοί στοχαστές τείνουν νά ἐπικεντρώνονται σέ λάθη και άποτυχίες τοῦ παρελθόντος περισσότερο από ἄλλους. Φυσικά, ἕνας πιό ἐποικοδομητικός τρόπος προσέγγισης τῶν λαθῶν εἶναι νά άποδεχτούμε ότι τό γεγονός συνέβη και νά σκεφτούμε πῶς θά μπορούσαμε νά τό άποτρέψουμε από τό νά συμβεῖ ξανά στό μέλλον.

Μέσα από πολλές μελέτες, ἔχουν βρεθεῖ ὡς σημαντικοί παράγοντες τοῦ άρνητικοῦ μοτίβου σκέψης τό ἐπικριτικό περιβάλλον, ἡ άπουσία ἐπιβράβευσης και ἐνίσχυσης, τά αὐστηρά και μί ὑγιῆ περιβάλλοντα ἀνατροφής, ἡ τελειομανία, ἡ ἀπολυτότητα, ἡ κακή διαχείριση τοῦ λάθους, ἡ τάση ἐλέγχου, ἡ άρνητική κάλυψη τῶν ειδήσεων, καθώς και ἡ δυσκολία νά ζεῖ ένα άτομο στό «ἐδῶ και τώρα» κ.ά. Ὑπάρχει, ἄραγε, κάποια μορφή τάσης ἢ προκατάληψης στήν άρνητικότητα;

Ἡ προκατάληψη άρνητικότητας, ἀναφέρεται στήν τάση μας νά «παρακολουθοῦμε, νά μαθαίνουμε και νά χρησιμοποιοῦμε τίς άρνητικές πληροφορίες πολύ περισσότερο από τίς θετικές πληροφορίες». Μπορούμε νά τό σκεφτούμε, ὡς μιά ἀσυμμετρία στόν τρόπο μέ τόν όποιο ἐπεξεργαζόμαστε άρνητικά και θετικά συμβάντα για νά κατανοήσουμε τόν κόσμο μας, ὅπου «τά άρνητικά γεγονότα προκαλοῦν πιό γρήγορες και πιό ἐμφανείς ἀπαντήσεις

από τὰ μὴ ἀρνητικά γεγονότα». Μεταξύ ἄλλων, μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει γιατί συχνά θυμόμαστε καὶ σκεφτόμαστε τίς προσβολές περισσότερο ἀπὸ τὰ κομπλιμέντα, ἀνταποκρινόμαστε περισσότερο –συναισθηματικά καὶ σωματικά– σέ ἀποτρεπτικά ἐρεθίσματα, μένουμε σέ δυσάρεστα ἢ τραυματικά γεγονότα περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι σέ εὐχάριστα, ἐστιάζουμε τὴν προσοχή μας πιο γρήγορα σέ ἀρνητικές παρά θετικές πληροφορίες.

Ἀκόμη καὶ ὅταν βιώνουμε πολλά καλὰ γεγονότα σέ μιὰ μέρα, ἡ προκατάληψη τῆς ἀρνητικότητας μπορεῖ νὰ μᾶς κάνει νὰ ἐπικεντρωθοῦμε στό μόνο κακό πού συνέβη. Μπορεῖ νὰ μᾶς ὀδηγήσει νὰ μηρυκάζουμε γιά μικρά πράγματα, νὰ ἀνησυχοῦμε μίπως ἔχουμε κάνει κακή ἐντύπωση καὶ νὰ παραμένουμε σέ ἀρνητικά σχόλια.

Ἀπὸ ποῦ προέρχεται αὐτή ἡ προκατάληψη; Μποροῦμε νὰ μάθουμε νὰ ἐντοπίζουμε παραδείγματα ἀρνητικότητας στὴν πραγματική ζωὴ; Καὶ πῶς μποροῦμε νὰ ἀποφύγουμε νὰ πέσουμε στὴν παγίδα νὰ παρασυρθοῦμε ἀπὸ ἀρνητικά γεγονότα; Ἡ μεροληψία ἀρνητικότητας θεωρεῖται ὅτι εἶναι μιὰ προσαρμολογική ἐξελικτική συνάρτηση. Χιλιάδες χρόνια πρὶν, οἱ πρόγονοί μας ἐκτέθηκαν σέ ἄμεσες περιβαλλοντικές ἀπειλές, γιά τίς ὁποῖες δὲν χρειάζεται πλέον νὰ ἀνησυχοῦμε –ἀρπακτικά, γιά παράδειγμα–, καὶ τό νὰ εἴμαστε πιο προσεκτικοί σέ αὐτὰ τὰ ἀρνητικά ἐρεθίσματα ἔπαιξε χρήσιμο ρόλο στὴν ἐπιβίωση.

Ἡ ἐστίασή μας στὰ ἀρνητικά πράγματα ἔχει τίς ρίζες της καὶ στὸν τρόπο λειτουργίας τῆς προσοχῆς μας. Ὁ Arieh Mack καὶ ὁ Irvin Rock εἶναι ψυχολόγοι πού πρωτοστάτησαν στὴν ἔννοια τῆς «τύφλωσης ἀπροσεξίας». Πρὶν ἀπὸ τὴν ἔρευνά τους ἦταν φυσικό νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὰ αἰσθητήρια ὄργανά μας (μάτια, αὐτιά, κ.λπ.) «κατανάλωναν» ὅλες τίς πληροφορίες πού εἶχαν στή διάθεσή τους ἀνά πᾶσα στιγμή.

Αὐτὰ τὰ ὄργανα διοχέτευαν τίς πληροφορίες στὸν ἐγκέφαλό μας καὶ ὁ ἐγκέφαλός μας ἔπαιρνε ἀποφάσεις βάσει αὐτῶν. Το πλαίσιο μπορεῖ νὰ εἶναι θετικό ἢ ἀρνητικό, ἀλλὰ ὑποθέσαμε ὅτι ὁ ἐγκέφαλος εἶχε τουλάχιστον τὰ δεδομένα πού χρειάζοταν γιά νὰ λάβει μιὰ τεκμηριωμένη ἀπόφαση. Αὐτό, ὅμως, δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀληθινό!

Ὅπως ἀποδεικνύεται, οἱ Mack καὶ Rock ἀποκάλυψαν ὅτι ὑπάρχει μιὰ θεμελιώδης διαφορὰ μεταξὺ ἀντίληψης καὶ ἐπίγνωσης. Στὴν ἔρευνά τους, οἱ ἐπιστήμονες ζήτησαν ἀπὸ τοὺς συμμετέχοντες νὰ ἀναγνωρίσουν κανονικά ἀναγνωρίσιμα πράγματα, ὅπως πρόσωπα καὶ ὀνόματα. Ὁ Mack καὶ ὁ Rock διαπίστωσαν ὅτι, ἐάν ἔκαναν αὐτὰ τὰ πράγματα λιγότερο ἀναγνωρίσιμα, οἱ συμμετέχοντες στή μελέτη ἦταν λιγότερο πιθανό νὰ τὰ συνειδητοποιήσουν. Ἐνα

ἀνακατεμένο πρόσωπο ή ένα ἀνορθόγραφο ὄνομα ήταν πίο δύσκολο νά τό δεῖ κανείς.

Τό 2010 κυκλοφόρησε ένα βίντεο (selective attention test from Daniel Simons and Christopher Chabris), πού ἀπέδειξε ἔντονα αὐτή τήν προκατάληψη τῆς προσοχῆς. Αὐτό τό βίντεο ζητᾶ ἀπό τούς θεατές νά μετρήσουν πόσες φορές οἱ ἄνθρωποι πού φοροῦν λευκό πουκάμισο περνοῦν μιά μπάλα.

Τό ἔργο ήταν σκινοθετημένο. Ένας γορίλας περνάει στήν μέση τοῦ βίντεο ἀκριβῶς ὅταν ὁ θεατής βυθίζεται, στήν ἐλαφρῶς δύσκολη ἐργασία τῆς μέτρησης. Ὡστόσο, οἱ περισσότεροί ἄνθρωποι δέν τό παρατηροῦν ποτέ. Ὄταν ρωτήθηκαν τί εἶδαν, οἱ περισσότεροι θεατές ἀνακοινῶνουν μέ περηφάνια τόν ἀριθμό στόν ὁποῖο κατέληξαν, χωρίς φυσικά νά γνωρίζουν μέχρι νά ξαναπαρακολουθήσουν τό βίντεο, ὅτι ἔχασαν κάτι πού θά ἔπρεπε νά ήταν παράλογα προφανές.

Ἡ ἔρευνα τῶν Mack and Rock δείχνει ὅτι, ἐνῶ ὁ ἐγκέφαλός μας μπορεῖ νά ἐπεξεργάζεται ὅλα ὅσα βλέπουν τά μάτια μας, τό μυαλό μπορεῖ νά μὴν τό συνειδητοποιήσει ποτέ. Ἡ ἐστίαση καί ἡ προσοχή μας εἶναι τά κλειδιά γιά τήν ἐπεξεργασία πληροφοριῶν πού φιλτράρει αὐτό πού συμβαίνει στό συνειδητό μυαλό.

Μιά ἀρνητική προκατάληψη, λοιπόν, εἶναι πραγματικά μιά ἀρνητική προκατάληψη προσοχῆς. Ὄταν ἐστιάζουμε σέ ἀρνητικά πράγματα, στήν πραγματικότητα ἀναδιαμορφώνουμε τήν ἀντίληψή μας ὥστε νά βλέπουμε ἀρνητικά πράγματα. Μπορεῖ νά εἴμαστε τόσο συγκεντρωμένοι στό νά μετράμε ὅλα τά ἀρνητικά γεγονότα στή ζωή μας, πού μᾶς λείπει ἐντελῶς ὁ θετικός γορίλας πού βρίσκεται στό κάδρο.

Ἄν κάποιος, λοιπόν, μᾶς πει νά σκεφτοῦμε ἀπλῶς τήν θετική πλευρά, ζητᾶ ένα πίο δύσκολο ἔργο ἀπό ὅ,τι ἀντιλαμβάνεται. Ἡ ἐπίδραση τῆς ἀρνητικότητας, μᾶς κάνει νά μὴν ἀντιλαμβανόμαστε καθόλου τίς θετικές πτυχές ἑνός δεδομένου γεγονότος. Τό νά εἶσαι ἀρνητικά προκατειλημμένος σημαίνει νά «καταναλώνεις» ἀρνητικές πληροφορίες σχεδόν ἀποκλείοντας τίς θετικές πληροφορίες.

Σύμφωνα μέ τήν Νευροεπιστήμη, ὁ ἐγκέφαλός μας εἶναι ἀρνητικά προκατειλημμένος, κάτι πού προσελκύει τήν ἀρνητικότητα ἀπό προεπιλογή. Ἡ προκατάληψη εἶναι τόσο αὐτόματη, πού δέν ἀπαιτεῖ καμία προσπάθεια. Ὡς ἄνθρωποι, τείνουμε νά ἐπιρραζόμαστε πολύ περισσότερο ἀπό ἀνεπιθύμητα γεγονότα παρά ἀπό θετικά. Ὡς ἀνθρώπινα ὄντα πού ζοῦμε στόν χῶρο ἄνεσης, μᾶς ἀρέσει νά νιώθουμε ἄνεση γιά ὅλα τά πράγματα, ἐπειδή χρειάζεται λιγότε-

ρη δουλειά για τόν εγκέφαλο για να κάνει τίς ίδιες σκέψεις επανειλημμένα, από ό,τι για να αναζητήσει νέες ιδέες. Όλη τήν ημέρα, εργαζόμαστε ή σκεφτόμαστε χωρίς συνειδητά να καταβάλλουμε προσπάθεια στή σκέψη μας, ή οποία θέτει τό μυαλό μας σέ λειτουργία αυτόματου πιλότου μέ τό ίδιο μοτίβο σκέψης.

Αυτό τό μοτίβο οδηγεί τόν τρόπο σκέψης μας πρός τήν λύση πού μπορεί νά εἶναι προκατειλημμένη μέ τά αρνητικά μοτίβα. Συνεχίζουμε νά επαναλαμβάνουμε, καί τότε αυτό τό μοτίβο γίνεται ή προσωπικότητα. Τό σῶμα μας ανταποκρίνεται σέ όποιεςδήποτε σκέψεις ἐκκρίνοντας ὁρμόνες πού ἐπηρεάζουν τό νευρικό μας σύστημα. Για παράδειγμα, ἄν πιστεύουμε ὅτι κάποιος μᾶς ἀπειλεῖ ἢ μᾶς κάνει νά νιώθουμε ἄβολα, τό σῶμα μας θά ἐκκρίνει κορτιζόλη για νά μᾶς προετομάσει για πάλη ἢ φυγή. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἄν νιώθουμε χαλαροί, εὐγνώμονες καί ἱκανοποιημένοι, τό σῶμα μας θά ἀπελευθερώσει ὠκυτοκίνη καί σεροτονίνη, ὡς σύστημα ἀνταμοιβῆς, βοηθώντας μας νά νιώθουμε πολύ καλά.

Εὐλογα, λοιπόν, γεννᾶται ή ἐρώτηση: «καί γιατί ἐνῶ θέλουμε τήν εὐτυχία, τελικά φαίνεται ὅτι κυνηγάμε τά βάσανά μας;». Γιατί τό κάνουμε αυτό, ὅταν μόνο δυσάρεστες συνέπειες ἔχει; Ποιά εἶναι ή ρίζα τοῦ ἐθισμού τοῦ μυαλοῦ μας στά βάσανα; Γιατί κολλάμε ψυχαναγκαστικά στόν πόνο μας καί πῶς μπορούμε νά μετατοπίσουμε αὐτή τήν ἄσοφη καί ἄχρηστη συνήθειά μας;

Ἐπιστρέφουμε στά βάσανά μας, γιατί οὐσιαστικά προσπαθοῦμε νά κάνουμε τήν ἀρνητική ἐμπειρία νά βγεῖ μέ διαφορετικό τρόπο. Οἱ διανοητικές ἐπαναλήψεις μας εἶναι ἀπόπειρες νά «ξαναγράψουμε» αὐτό πού δέν θέλουμε σέ μιά νέα πραγματικότητα. Ἄν μπορούμε ἀπλῶς νά κατανοήσουμε τόν πόνο μας πιο καθαρά, νά ἀφιερῶσουμε περισσότερο χρόνο μαζί του, θά μπορούμε νά τόν καταλάβουμε – μέ ἄλλα λόγια, νά τόν κάνουμε νά φύγει. Ἐάν μπορούμε νά γνωρίζουμε τήν αἰτία, ποιός φταίει καί τί πρέπει νά γίνει για αὐτό, θά εἴμαστε ἐντάξει. Κρατᾶμε τόν πόνο μας, παραδόξως, σέ μιά προσπάθεια νά καταλάβουμε πῶς νά τόν ἀφήσουμε νά φύγει.

Μέ τόν πόνο ἢ ὅποιοδήποτε εἶδος ἀρνητικῆς ἐμπειρίας, ἔρχεται μιά σειρά ἀπό ἄβολα συναισθήματα. Ὡς ἀπάντηση στά συναισθήματα πού δέν θέλουμε νά νιώσουμε, τό μυαλό μας παίρνει τόν ἔλεγχο καί μᾶς οδηγεί σέ μιά πιο οἰκεία κατεύθυνση. Ξανά καί ξανά τό μυαλό ἀναδομεῖ καί επαναπλαισιώνει τό περιεχόμενο τοῦ πόνου μας, σέ μιά προσπάθεια νά ἀποφύγουμε νά τόν αἰσθανθοῦμε ἄμεσα. Τό μυαλό πάντα θά ἐπιλέγει νά σκέφτεται τόν πόνο ἀπό τό νά τόν βιώνει ἄμεσα.

Ἔτσι, ἐπίσης, κολλάμε ἀντίθετα στό «βάσανο» ὡς τρόπο φροντίδας τοῦ

έαυτοῦ μας. Τό νά σκεφτόμαστε συνεχῶς τί πονάει, μᾶς βοηθᾶ νά νιώθουμε ὅτι ὁ πόνος μας ἔχει σημασία, ὅτι δέν συνέβη χωρὶς λόγο καί ὅτι δέν θά ξεχαστεῖ. Οἱ μηρυκασμοὶ μας ἀποδίδουν τὴν σημασία καί τὴν ἀξία τοῦ πόνου μας, τὴν ὁποία δέν λαμβάνουμε πάντα ἀπὸ αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους τό θέλουμε. Γιά νά μὴ νιώθουμε σάν νά τόν ἐγκαταλείπουμε, ἀποφασίζουμε νά τόν κρατᾶμε ἐνεργό, ἀντὶ νά τόν ἀκούσουμε ἢ τόν φροντίσουμε πραγματικά.

Ὁ πόνος εἶναι ἐπίσης βαθιὰ συνυφασμένος μὲ τὴν αἴσθησι τῆς ταυτότητάς μας. Ὑπενθυμίζουμε στὸν ἑαυτό μας τὸν πόνο μας, ὡς ἕναν τρόπο νά κρατήσουμε ζωντανή τὴν προσωπικὴ μας ἀφήγησι, «τὴν ἱστορία μας γιὰ μᾶς», «τό τί μᾶς συνέβη στὴν ζωὴ μας». Εἴμαστε βαθιὰ συνδεδεμένοι μὲ τίς ἱστορίες τοῦ πόνου μας. Θά τολμούσαμε νά φημιολογήσουμε «ὅτι ἀγαπᾶμε τὸν πόνο μας». Ὡς ἀποτέλεσμα, εἴμαστε ἀπρόθυμοι νά τόν ἀφήσουμε νά φύγει, νά σταματήσουμε νά τόν ἐπαναφέρουμε στὴν παροῦσα στιγμὴ, ἀκόμα κι ὅταν δέν εἶναι πλέον χρήσιμος ἢ ἐνεργός. Κάτι τέτοιο θά σήμαινε ὅτι χάναμε τὴν ἐπαφὴ μὲ τό ποιοὶ πιστεύουμε, ὅτι εἴμαστε βασικά αὐτό πού μᾶς κάνει. Ἄν δέν θυμίζαμε συνέχεια τὴν ἱστορία μας, μπορεῖ νά ξεχάσουμε ποιοὶ εἴμαστε στό μυαλό μας καί μετὰ τί; Ποιοὶ θά ἦμασταν καί πῶς θά ἔμοιαζε ἡ ζωὴ ἂν δέν σχετιζόμασταν μὲ μιὰ ἤδη διαμορφωμένη ἰδέα γιὰ τό ποιοὶ εἴμαστε;

Σέ ὑπαρξιακὸ ἐπίπεδο, ἡ ἐπιστροφή στὰ βᾶσανά μας μᾶς ἐπιτρέπει νά αἰσθανθοῦμε μιὰ πρωταρχικὴ αἴσθησι τοῦ Ἐγώ, νά νιώσουμε ὅτι ὑπάρχουμε. Βιώνουμε τὸν ἑαυτό μας ὡς ξεχωριστό ἑαυτόν ὅταν σκεφτόμαστε ἕνα πρόβλημα. Μὲ ἕνα πρόβλημα στὸν στοχασμὸ του, τό μυαλό μπορεῖ νά αἰσθάνεται ζωντανό καί νά λειτουργεῖ, καί ἐπειδὴ φανταζόμαστε ὅτι εἴμαστε συνώνυμοι μὲ τό μυαλό, ἡ αἴσθησι τοῦ ἑαυτοῦ μας εἶναι ἐπίσης ζωντανή καί δυνατὴ σέ αὐτὴ τὴν διαδικασίᾳ. Εἶναι στὴν πραγματικότητά μὲσφ τῆς διαδικασίας τῆς σκέψης πού δημιουργοῦμε, μιὰ αἴσθησι τοῦ ἑαυτοῦ μας πού κυριολεκτικὰ πιστεύουμε ὅτι ὑπάρχει.

Τό νά ἐγκαταλείψουμε τὸν μηρυκασμὸ γιὰ τὰ προβλήματα φαίνεται ἀπειλητικὸ σέ ἀρχικὸ ἐπίπεδο, καί αὐτό εἶναι βέβαιο. Πῶς θά ξέραμε ὅτι ἦμασταν ἐδῶ, ἂν δέν συνεχίζαμε νά ἐμπλέκουμε τό μυαλό σέ προβλήματα, τὴν ἴδια τὴν δραστηριότητα πού ἐπιτρέπει στό μυαλό νά αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του; Πῶς θά ξέραμε ποιοὶ εἴμαστε, ἂν ὄχι μῆσα ἀπὸ τό μυαλό μὲ τό ὁποῖο γνωρίζουμε ὅτι εἴμαστε; Χωρὶς μιὰ ἀπξέντα γιὰ τό τί πρέπει νά διορθωθεῖ, κυριολεκτικὰ χάνουμε τὸν χωρισμὸ μας ἀπὸ τὴν ζωὴ.

Ὁ ἐθισμὸς μας στὸν πόνο ὀφείλεται σέ κάποιο ἐπίπεδο ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νά νιώσουμε καλύτερα. Ἀλλὰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτό, τό ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι

μᾶς κάνει νά νιώθουμε χειρότερα καί μᾶς κάνει νά υποφέρουμε περισσότερο ἀπό ὅσο πραγματικά χρειαζόμαστε. Τό σῶμα μας, ἄραγε, ἔχει ἐπιπτώσεις, ἀπό ὅλον αὐτό τόν βομβαρδισμό τῶν ἀρνητικῶν σκέψεων;

Ἄρνητικές σκέψεις καί οἱ ἐπιπτώσεις στήν υγεία

Ὁ Dr Joseph Murphy, πρωτοπόρος στόν τομέα τῆς προσωπικῆς ἀνάπτυξης, ἕνας ἄνθρωπος πού ἔχει ἐμπνεύσει πολλούς σύγχρονους συγγραφείς, ὅπως ὁ Tony Robbins, ἡ Louise Hay, ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «Ὅπως σπέρνετε στό ὑποσυνειδητό σας, ἔτσι θά θερίζετε στό σῶμα καί τό περιβάλλον σας».

Σκέφτεστε ὅτι μιά ἀσθένεια εἶναι ἡ αἰτία γιά τό κουρασμένο σῶμα ἢ τούς παρατεταμένους πόνους σας, ἀλλά ἔχετε σκεφτεῖ ποτέ ὅτι ἡ ἀρνητική σκέψη μπορεῖ νά εἶναι ἡ αἰτία;

Σᾶς ἔχει περάσει ἀπό τό μυαλό ὅτι οἱ σκέψεις πού κάνουμε καί προσπαθοῦμε νά ἐλέγξουμε... τά πάντα, σκέψεις πού κάνουμε ἐμεῖς γιά τούς ἄλλους, σκέψεις πού θεωροῦμε πώς κάνουν οἱ ἄλλοι γιά ἐμᾶς, σκέψεις γκριζες, ἀτέρμο-νες, ἀρνητικές, μέ ὑπερανάλυση, εἶναι ὁ λόγος πού ἀρρωσταίνει τό σῶμα μας;

Ἡ ἀπαισιοδοξία ἐπιηρεάζει, περισσότερο ἀπό ὅ,τι πιθανῶς νά γνωρίζατε, τήν υγεία. Στήν πραγματικότητα, οἱ ἐπιστήμονες ἀνακάλυψαν ὅτι τά ἄτομα μέ ὑψηλά ἐπίπεδα ἀρνητικότητας εἶναι πιο πιθανό νά υποφέρουν ἀπό ἐκφυλιστικές ἀσθένειες τοῦ ἐγκεφάλου, καρδιαγγειακά, πεπτικά προβλήματα καί νά ἀναρρώσουν ἀπό ἀσθένειες πολύ πιο ἀργά ἀπό ἐκείνους μέ θετική νοοτροπία.

Οἱ ἀρνητικές συμπεριφορές, τά συναισθήματα ἀνικανότητας καί ἀπελπισίας μποροῦν νά δημιουργήσουν χρόνιο στρές, τό ὁποῖο διαταράσσει τήν ὀρμονική ἰσορροπία τοῦ σώματος, ἐξαντλεῖ τίς χημικές οὐσίες τοῦ ἐγκεφάλου πού ἀπαιτοῦνται γιά τήν εὐτυχία καί βλάπτει τό ἀνοσοποιητικό σύστημα. Τό χρόνιο στρές μπορεῖ πραγματικά νά μειώσει τήν διάρκεια ζωῆς μας, ἐφόσον ἡ ἐπιστήμη ἔχει πλέον ἐντοπίσει ὅτι τό στρές μικραίνει τά τελομερή μας, τά «τελικά καλύμματα» τῶν κλώνων τοῦ DNA μας, γεγονός πού μᾶς κάνει νά γερῶμε πιο γρήγορα. Ἡ κακή διαχείριση ἢ καταστολή τοῦ θυμοῦ (ἐχθρότητα) σχετίζεται ἐπίσης μέ μιά σειρά ἀπό παθήσεις υγείας, ὅπως ὑπέρταση (ὑψηλή ἀρτηριακή πίεση), καρδιαγγειακές παθήσεις, πεπτικές διαταραχές, αὐτοάνοσα νοσήματα καί λοιμώξεις.

Οἱ ἀρνητικές σκέψεις καί τά συναισθήματα εἶναι μιά φυσική ἀπάντησι

στὴν καταστροφὴ καὶ τὸν πόνο τῆς καρδιάς. Ἀλλὰ οἱ ἐκτεταμένες κρίσεις ἀρνητικότητας μπορεῖ νὰ ὀδηγήσουν σέ σοβαρά προβλήματα ὑγείας. Ἡ ἀρνητικότητα στέλνει τὸ σῶμα μας σέ στρές ἢ σέ κατάσταση «πάλης ἢ φυγῆς». Τὸ σῶμα μας εἶναι σχεδιασμένο νὰ ἀντιμετωπίζει στρεσογόνες καταστάσεις ἀπελευθερώνοντας κορτιζόλη στὴν κυκλοφορία τοῦ αἵματος, κάνοντάς μας νὰ εἴμαστε σέ ἐγρήγορη καὶ περισσότερο συγκεντρωμένοι. Ἄν καὶ τὸ φυσιολογικὸ ἄγχος εἶναι καλὸ γιὰ ἐμᾶς, τὸ ὑπερβολικὸ μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπιζήμιον γιὰ τὴν ὑγεία μας. Παράδειγμα, οἱ παρατεταμένες περιόδου ἀρνητικότητας ἐπιβραδύνουν τὴν πέψη καὶ μειώνουν τὴν ἰκανότητα τοῦ ἀνοσοποιητικοῦ συστήματος νὰ καταπολεμᾷ τὴν φλεγμονή. Αὐτὸς εἶναι ἐπίσης ὁ λόγος πού οἱ ἀρνητικοὶ ἄνθρωποι εἶναι πιὸ πιθανὸ νὰ ἀρρωστήσουν περισσότερο ἀπὸ τοὺς αἰσιόδοξους.

Μερικὲς ἀπὸ τίς κοινὲς ἐπιπτώσεις τῆς ἀρνητικότητας περιλαμβάνουν: πονοκέφαλο, πόνο στό στήθος, κούραση, στομαχικὲς διαταραχὲς, προβλήματα ὕπνου, ἀνησυχία, κατάθλιψη, κοινωνικὴ ἀπόσυρση, δραστηκὲς ἀλλαγὲς στὸν μεταβολισμό (δηλαδή ὑπερφαγία, ἀφαγία ἢ ὑποφαγία). Ἡ παρατεταμένη ἀρνητικότητα, ἐπειδὴ βλάπτει οὐσιαστικὰ τὴν ψυχικὴ ὑγεία, καθιστᾷ τὰ ἄτομα εὐάλωτα στό νὰ στραφοῦν λανθασμένα στό κάπνισμα, τὴν κατάχρηση ἀλκοόλ ἢ οὐσιῶν, ὡς τρόπο ἀντιμετώπισης.

Αὐτὸς ὁ ἐπαναλαμβανόμενος ἀρνητικὸς στοχασμὸς μπορεῖ νὰ βλάψει τίς νευρικὲς δομὲς πού ρυθμίζουν τὰ συναισθήματα καὶ τὴν μνήμη. Ἀκόμα καὶ ὅταν τὸ ἄγχος καὶ ἡ ἀνησυχία μας εἶναι ἐντελῶς ὑποθετικὰ καὶ δέν στηρίζονται σέ καμία πραγματικὴ κατάσταση, ἡ ἀμυγδαλή καὶ ὁ θάλαμος (πού βοηθᾷ στὴν ἐπικοινωνία αἰσθητηριακῶν καὶ κινητικῶν σημάτων), δέν μποροῦν νὰ διαφοροποιήσουν αὐτὸ τὸ ὑποθετικὸ ἄγχος ἀπὸ τὸ πραγματικὸ.

Ἡ κορτιζόλη, μιά ὁρμόνη τοῦ στρές, ἐπιηρεάζει ἀρνητικὰ τὸν ἱππόκαμπο, τὸ τμήμα τοῦ ἐγκεφάλου πού βοηθᾷ στὸν σχηματισμὸ νέων ἀναμνήσεων. Οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι βιώνουν μιά αὔξηση κορτιζόλης τὸ πρωί, ἀλλὰ μπορεῖ ἐπίσης νὰ κορυφωθεῖ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἡμέρας ὡς ἀπόκριση στό στρές. Ὅσο περισσότερη κορτιζόλη ἀπελευθερώνεται ὡς ἀντίδραση σέ ἀρνητικὲς ἐμπειρίες καὶ σκέψεις, τόσο πιὸ δύσκολο μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου νὰ σχηματιστοῦν νέες θετικὲς ἀναμνήσεις.

Στὴ Νευροεπιστήμη, ἡ ἔκφραση «οἱ νευρῶνες πού ἐνεργοποιοῦνται μαζί, συνδέονται μαζί», περιγράφει τὴν ἐξαρτώμενη νευροπλαστικὴ ἐμπειρία, οὐσιαστικὰ τὴν ἔννοια ὅπου τὸ μυαλό μας διαμορφώνεται ἀπὸ τίς σκέψεις καὶ τίς ἐμπειρίες μας. Οἱ συνάψεις στὸν ἐγκέφαλό μας πού ἐνεργοποιοῦνται συχνά, γίνονται πιὸ εὐαίσθητες. Οἱ ἐμπειρίες καὶ οἱ σκέψεις μας μπορεῖ νὰ ὀδηγήσουν

στὴν ἀνάπτυξη νέων συνάψεων καὶ νὰ ἀλλάξουν ἀκόμη καὶ τὰ γονιδιαία μας, ἀλλάζοντας τὴν ἴδια τὴν δομὴ τοῦ ἐγκεφάλου μας. Οὐσιαστικά αὐτὸ πού ὑποστηρίζουν οἱ ψυχολόγοι εἶναι ὅτι ὁ ἐγκέφαλος παίρνει τὸ σχῆμα του ἀπὸ αὐτὸ πού τὸ μυαλό μας σκέφτεται.

Ὁφέλη τῆς θετικῆς σκέψης

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, μελέτες ἔχουν δεῖξει πὼς ὑπάρχουν πολλὰ ὀφέλη γιὰ τὴν ὑγεία ὅταν κάνουμε θετικὲς σκέψεις. Ὅσο ἐξερευνήσουμε πὼς μᾶς ἐπηρεάζουν μὲ περισσότερὲς λεπτομέρειες.

1. Αὐξηση τῆς διάρκειας τῆς ζωῆς. Τὸ νὰ ζοῦμε μιά μακρὰ καὶ εἰρηνικὴ ζωὴ εἶναι κάτι ἀπὸ τὸ ὅποιο μποροῦμε ὅλοι νὰ ἐπωφεληθοῦμε.

Ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω στὸ Power of Positivity, μιά θετικὴ προοπτικὴ γιὰ τὴν ζωὴ μας μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσει τὴ διάθεσή μας, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο ἀντιδροῦμε σὲ ἄλλους ἀνθρώπους καὶ καταστάσεις.

2. Ὑπερφόρτιση τῆς ἐνέργειας. Τὰ ἀρνητικὰ συναισθήματα, χωρὶς κἂν νὰ τὸ ἀντιληφθοῦμε, ἐπηρεάζουν σημαντικά καὶ μειώνουν τὰ ἐπίπεδα ἐνέργειάς μας. Οἱ θετικοὶ ἄνθρωποι αἰσθάνονται λιγότερο καταπιεσμένοι ἀπὸ ἀρνητικὲς σκέψεις πού βαραίνουν τὸ μυαλό τους. Γιατί, τὸ νὰ νιώθουμε θετικά, αὐξάνει τὰ ἐπίπεδα ἐνέργειάς μας; Μιά θετικὴ προοπτικὴ διοχετεύει τίς σκέψεις μας σὲ μιά «νοοτροπία μπορῶ νὰ τὸ κάνω» καὶ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ ἐπιτύχουμε τοὺς στόχους μας.

3. Αὐξηση τῆς αὐτοπεποίθησης. Τὸ πὼς αἰσθανόμαστε ἐσωτερικά μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσει, σὲ μεγάλο βαθμὸ, τὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο προβάλλουμε τὸν ἑαυτὸ μας στοὺς ἄλλους. Θυμηθεῖτε, οἱ σκέψεις μας καθορίζουν τὸ πὼς νιώθουμε γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας, ἐπηρεάζουν τὰ συναισθήματά μας, πού ἐπηρεάζουν τὴ συμπεριφορὰ μας καὶ τὸν τρόπο πού ἐνεργοῦμε. Οἱ θετικοὶ ἄνθρωποι συχνὰ ξεχωρίζουν λόγῳ τῆς ἰσχυρῆς αὐτοπεποίθησης. Ἡ ἐπιλογὴ νὰ εἴστε πῶς αἰσιόδοξοι θὰ σᾶς βοηθήσει νὰ βελτιώσετε τὰ ἐπίπεδα αὐτοπεποίθησής σας.

4. Βελτίωση τῆς ποιότητος τοῦ ὕπνου. Οἱ ὥρες καὶ ἡ ποιότητα τοῦ ὕπνου συχνὰ διαταράσσονται, ὅταν ἡ ἀρνητικὴ γίνετα ἡ κυρίαρχη σκέψη. Τὸ νὰ γίνετε πῶς εὐγνώμονες μπορεῖ νὰ σᾶς βοηθήσει νὰ μειώσετε τὸ ἄγχος τῆς ἐπαγγελματικῆς ζωῆς καὶ νὰ βελτιώσετε τὴν ποιότητα τοῦ ὕπνου σας. Γιὰ παράδειγμα, κάθε πρωὶ ξυπνήστε καὶ ἀποκτῆστε τὴν συνήθεια νὰ μιλάτε μὲ τὸν ἑαυτὸ σας, ὑπενθυμίστε στὸν ἑαυτὸ σας 3 πράγματα γιὰ τὰ ὅποια εἴστε

πραγματικά ευγνώμονες για να βοηθήσετε τόν ἐγκέφαλό σας να ἐπανασυνδεθεί ὥστε να σκέφτεται πιό θετικά.

5. Μείωση τῶν ἐπιπέδων κατάθλιψης. Γιατί ἕνα θετικό ἄτομο βιώνει λιγότερη κατάθλιψη; Εἴμαστε συνδεδεμένοι να ὑπερασπιστοῦμε τήν ἀπειλή καί τήν ἀπώλεια στή ζωή καί συχνά δίνουμε προτεραιότητα στό κακό ἔναντι τοῦ καλοῦ. Ἄν καί αὐτός εἶναι ἕνας μηχανισμός ἐπιβίωσης για κάποιον πού χρειάζεται να παραμείνει ζωντανός καί να ἔχει ἐπίγνωση σέ ἕνα ἐπικίνδυνο περιβάλλον, ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι για τούς περισσότερους ἀπό ἐμᾶς αὐτή ἡ «προκατάληψη ἀρνητικότητας» εἶναι ἀντιπαραγωγική. Τό να ἐστιάζετε σέ αὐτό πού μπορείτε να κάνετε, ἀντί να ἀνησυχεῖτε για τό τί ἔχει συμβεῖ ἢ ἄν συμβεῖ τό χειρότερο σενάριο, μπορεί να ἀλλάξει δραματικά τήν ζωή σας πρὸς τό καλύτερο. Ἡ κατάθλιψη μπορεί να δημιουργηθεῖ λόγω τοῦ νοῦ πού διαρκῶς ἀναρωτιέται ἀρνητικά, τήν ὑπερβολική σκέψη, καί τό να ἀφήνετε τό μυαλό σας να παρασυρθεῖ μπορεί να εἶναι τοξικό. Δημιουργήστε μιά συνήθεια να ἐστιάζετε στήν λύση καί ὄχι στό πρόβλημα καί θά βελτιώσετε τήν ζωή σας ἀπό σήμερα.

6. Καλλιέργεια τῆς ἀνθεκτικότητας. Τά θετικά συναισθήματα συχνά ὀδηγοῦν σέ συναισθηματική ἀνθεκτικότητα. Ὁ σκοπός τῶν θετικῶν συναισθημάτων εἶναι να βοηθήσουν τό σῶμα να ἀνακάμψει ἀπό τίς ἀρνητικές ἐπιπτώσεις τῶν ἐπιμόνων ἀρνητικῶν συναισθημάτων καί τῶν ἀντιξοοτήτων. Ἡ οἰκοδόμηση θετικότητας μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου μπορεί να μᾶς βοηθήσει να γίνουμε πιό ἀνθεκτικοί καί να ἀνακάμψουμε ἀπό τίς δύσκολες καταστάσεις.

7. Διευκόλυνση στήν λήψη ἀποφάσεων. Ἐστιάζοντας ἢ ὑπερτονίζοντας τά πιθανά ἀρνητικά μᾶς ἀπόφασης, ἡ ἔρευνα δείχνει ὅτι ἔχουμε μεγαλύτερη τάση να ἀποφεύγουμε τόν κίνδυνο. Σέ ἕνα ταχέως μεταβαλλόμενο, ἀσταθές καί συχνά διαφορούμενο ἀνταγωνιστικό περιβάλλον, αὐτό μπορεί να ἐπιρεάσει σημαντικά τό ἀνταγωνιστικό πλεονέκτημα. Ἡ θετική σκέψη προσφέρει διαύγεια, ἀκρίβεια, ρεαλισμό καί σωστή χρονική τοποθέτηση, αὐξάνει τίς πιθανότητες μᾶς σωστής στοχοθεσίας καί λειτουργεῖ παραγωγικά στήν λήψη ἀποφάσεων, ἀλλά καί στήν ἐξεύρεση ἐποικοδομητικῶν λύσεων.

8. Μείωση τῶν πιθανοτήτων καρδιακῶν παθήσεων. Ἡ ἐμπειρογνώμονας Lisa R. Yanek, MPH τοῦ Johns Hopkins καί ἡ ομάδα της, μετά ἀπό ἔρευνες διαπίστωσε ὅτι τά ἄτομα μέ οἰκογενειακό ἱστορικό καρδιακῶν παθήσεων πού υἰοθέτησαν θετική προοπτική, εἶχαν κατά ἕνα τρίτο λιγότερες πιθανότητες να ὑποστοῦν καρδιακή προσβολή ἢ ἄλλο καρδιαγγειακό ἐπεισόδιο μέσα σέ 5 ἕως 25 χρόνια, σέ σχέση μέ ἐκείνους μέ πιό ἀρνητική προοπτική. Ἄτομα,

επίσης, μέ οικογενειακό ιστορικό πού είχαν τούς περισσότερους παράγοντες κινδύνου γιά στεφανιαία νόσο καί θετικά άτομα από τόν γενικό πληθυσμό είχαν 13% λιγότερες πιθανότητες από τούς αρνητικούς όμολόγους τους, νά ύποστούν καρδιακή προσβολή ή άλλο στεφανιαίο έπεισόδιο.

Πρόσθετες μελέτες έχουν βρει ότι μία θετική στάση βελτιώνει τά αποτελέσματα καί τήν ικανοποίηση από τήν ζωή σέ ένα φάσμα συνθηκών, συμπεριλαμβανομένων τών τραυματικών έγκεφαλικών βλαβών, του έγκεφαλικού, τών όγκων του έγκεφάλου καί ένδυναμώνουν τήν ανοσολογική απόκριση. Μιά μελέτη του Πανεπιστημίου του Κάνσας διαπίστωσε ότι τό χαμόγελο –άκόμη καί τό ψεύτικο χαμόγελο– μειώνει τόν καρδιακό ρυθμό καί τήν αρτηριακή πίεση κατά τήν διάρκεια στρεσογόνων καταστάσεων.

9. Μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στην εργασία. Πολλές μελέτες έχουν αποδείξει ότι ή θετική στάση στην εργασία αυξάνει τό ποσοστό παραγωγικότητας, καθώς τέτοιοι άνθρωποι ένισχύονται θετικά καί δέν φοβούνται τίς αποτυχίες. Δίνει ώθηση στην αυτοπεποίθησή τους καί τίς πιθανότητες έπιτυχίας.

10. Ταχύτερη διαδικασία έπούλωσης. Η στάση του άσθενους στην θεραπευτική του διαδικασία είναι πάντα ένα από τά δυνατά σημεία πού έντοπίζουν οι θεραπευτές τους. Η ανάρρωση από ένα σωματικό ή ψυχικό τραύμα ή κακοποίηση είναι ταχύτερη, εάν ό άσθενής διατηρεί θετική στάση καθόλη τήν διάρκεια τής θεραπευτικής διαδικασίας.

11. Βελτίωση τών σχέσεων. Η ένέργεια πού κουβαλάμε μαζί μας είναι μεταδοτική, είτε θετική είτε αρνητική. Μιά αρνητική στάση όχι μόνο μās έμποδίζει νά απολαύσουμε τή ζωή μας στό έπακρο, αλλά έχει επίσης σημαντικό αντίκτυπο στους ανθρώπους γύρω μας. Οι άνθρωποι πού είναι πιο θετικοί δέν βιάζονται νά κρίνουν σκληρά τους άλλους, δέν ξεκινούν ανταλλαγές θυμού ή αντιδρούν έπιθετικά στά ξεσπάσματα άλλων ανθρώπων. Έτσι, ή καλλιέργεια μιας θετικής σκέψης καί στάσης είναι ένα από τά καλύτερα δώρα πού θά μπορούσαμε νά προσφέρουμε στην οικογένεια, τούς φίλους, τήν εργασία καί τήν κοινωνία μας. Μέσα από τήν θετική σκέψη, τήν αυτογνωσία καί τήν ούσιαστική επικοινωνία, μπορούμε νά αρχίσουμε νά αναζητούμε τό θετικό στίς άλληλεπιδράσεις μας καί στους ανθρώπους γύρω μας.

12. Διαχείριση του άγχους. Η καλλιέργεια μιας θετικής σκέψης όπλίζει τούς ανθρώπους μέ καλύτερη ικανότητα νά αντιμετωπίσουν τό άγχος. Μιά θετική στάση αυξάνει επίσης τήν ικανοποίηση από τήν ζωή. Βοηθά στην ανανέωση του μυαλού μας καί στην ανακούφιση από τό άγχος μας. Η θετική σκέψη μπορεί νά μειώσει τό παρόν άγχος καί νά βοηθήσει κάποιον νά αισθάνεται

καλύτερα για μελλοντικές καταστάσεις. Μελέτες τόσο σέ ζώα όσο και σέ ανθρώπους δείχνουν ότι τό άγχος προάγει τήν φλεγμονή. Τό έντονο στρές υπερενεργοποιεί τό ανοσοποιητικό σύστημα, οδηγώντας σέ μία ισχυρή φλεγμονώδη απόκριση. Οί έρευνητές καταλήγουν στό ότι οί πιό θετικοί άνθρωποι προστατεύονται καλύτερα από τήν φλεγμονώδη βλάβη πού όφείλεται στό στρές.

13. Άντιμετώπιση τοῦ φόβου. «Οί φόβοι δέν εἶναι τίποτα περισσότερο από μία κατάσταση τοῦ νοῦ», εἶχε πει ὁ Ἀμερικανός συγγραφέας αὐτοβοήθειας Napoleon Hill, γνωρίζοντας πώς φόβοι, ὅπως ἀπόρριψης, μή εκπλήρωσης τῶν ὀνείρων καί ἀποτυχίας, εἶναι ψυχικές στάσεις ἀρνητικότητας καί μᾶς κρατοῦν μακριά ἀπό τήν χαρά καί τήν ἱκανοποίηση. Ἡ θετική σκέψη, ὅμως ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι βοηθάει στό νά τούς προκαλέσουμε, νά ἀναπτύξουμε ἕναν ισχυρό μηχανισμό ρεαλιστικοῦ ἐλέγχου καί νά τούς ξεπεράσουμε, πετυχαίνοντας τό καλύτερο γιά ἐμᾶς.

Ἐπιχειρώντας μία συνοπτική ἀναφορά στίς ἐπιπτώσεις καί τά ὀφέλη, εἶναι σίγουρο πώς ἐσεῖς τώρα θά ἔχετε νά προσθέσετε καί ἄλλα τόσα. Παρ' ὅλα αὐτά, εἶναι ἀπόλυτα ἀναμενόμενο νά ἀναρωτιέται κανείς «κατανοπτά καί λογικά ὅλα, ἀλλά τί μπορεῖ νά γίνει, λοιπόν, γιά νά σπάσει αὐτός ὁ ἐθισμός στόν πόνο;». Τί μπορεῖ νά σταματήσει τό αὐτο-σαμποτάξ τῆς ἐσωτερικῆς ἡρεμίας, τῆς γαλήνης, τῆς εὐεξίας;

Πώς νά σπάσουμε, ἐπιτέλους, αὐτό τό μοτίβο

Ἀρχικά, τό κλειδί, αὐτό δηλαδή πού ἔχει νόημα, εἶναι νά συνειδητοποιήσουμε, νά ἔχουμε ἐπίγνωση, ὅτι ὑπάρχει ἀρνητικό μοτίβο, ὅτι ὄντως κάνουμε ἀρνητικές σκέψεις, οἱ ὁποῖες ἐπηρεάζουν τά συναισθήματα, τήν συμπεριφορά μας, τίς σωματοποιοῦμε καί ἔχουν ἐπιπτώσεις στήν ὑγεία, στήν ἐπίδοση, στήν λειτουργικότητά μας.

Ἀναντίρρητα, μία τέτοια ἀλλαγί στόν τρόπο σκέψης χρειάζεται χρόνο, ὑπομονή, ἐπιμονή καί τήν ἐξατομκευμένη παροχή βοήθειας ὅπου αὐτή κρίνεται ἀναγκαία, ἀπό εἰδικό ψυχικῆς ὑγείας, ὁ ὁποῖος θά μᾶς βοηθήσει μέ τίς κατάλληλες προσεγγίσεις καί τεχνικές. Ἡ ἀρχή μπορεῖ νά φέρεῖ ἕνα ἄβολο συναίσθημα στήν ἐπιφάνεια, ἀλλά εἶναι βέβαιο πώς θά ξεπεραστεῖ εὐκόλα, ὅταν ὑπάρχει ἐνσυνείδητη ἀπόφαση καί θέληση γιά ἀλλαγί. Ἔχετε ὡς βασικό κανόνα ὅτι δέν προσπαθεῖτε νά ξεριζώσετε, νά διώξετε, νά ἐξαφανίσετε τίς ἀρνητικές σκέψεις (γεγονός πού θά φέρεῖ τά ἀντίθετα ἀποτελέσματα), ἀλλά

νά παρατηρήσετε τίς σκέψεις και τίς συνδέσεις τους μέ έναν ήρεμο και μί επίκριτικό τρόπο. Έτσι, θά μάθετε νά διακρίνετε τίς πραγματικές από τίς αντιληπτές απειλές. Αυτό απαιτεί σταθερή κατανόηση και ικανότητα νά παρατηρήσετε τίν διαφορά μεταξύ τών πραγματικών απειλών από τίς 5 αισθήσεις σας έναντι τών αντιληπτών απειλών (τίς απειλές πού δημιουργούνται από τό μυαλό σας μέσω τών διαδικασιών τής γνωστικής σύντηξης). Αυτό είναι ένα έργο διάκρισης: «Συμβαίνει αυτό στήν πραγματικότητα ή συμβαίνει στό μυαλό μου;».

Από εδώ, θά πρέπει στή συνέχεια νά μάθετε νά έξασκείτε τίν «άπαγκίστρωση» ή τίν άποσύνδεση από τίς σκέψεις του μυαλού σας. Αυτό σημαίνει νά μάθετε νά «κοιτάτε τίς σκέψεις σας» (δηλ. νά βλέπετε τίς σκέψεις ως απλές σκέψεις), αντί νά βλέπετε τόν κόσμο μέσα από τίς σκέψεις σας.

Έάν θέλετε νά αναπτύξετε ψυχική ήρεμία και νά απαλλαγείτε από άρνητικές σκέψεις, δύσκολα συναισθήματα ή περιττό άγχος, τό βασικό πού πρέπει νά αναρωτηθείτε, είναι: «Θέλετε πραγματικά νά σάς πιέξει ή κάθε σκέψη του μυαλού σας;».

Άς δοκιμάσουμε κάτι άπλό, πού φανερώνει πώς ή σκέψη δέν είναι κάτι πού πρέπει νά άποδεχτείτε εκ πρώτης όψεως: Στο μυαλό σας, επαναλάβετε τίν άκόλουθη φράση: «Δέν μπορώ νά σταθώ όρθιος/α... Δεν μπορώ νά σταθώ όρθιος/α... Δέν μπορώ νά σικωθώ...!». Συνεχίστε νά επαναλαμβάνετε αυτήν τίν φράση και ΣΗΚΩΘΕΙΤΕ ! Και... τί προσέξατε;

Έάν ήδη στεκόσασταν, κάντε το μέ τό «Δέν μπορώ νά καθίσω!» Και ΚΑΘΗΣΤΕ! Λοιπόν,... τί προσέξατε;

Πιθανώς συνειδητοποιήσατε κάτι πού ήδη ξέρατε σέ κάποιο επίπεδο – δηλαδή, μπορείτε νά κάνετε κάτι παρ' όλο πού τό μυαλό σας λέει ότι δέν μπορείτε. Έάν όχι, επαναλάβετε αυτήν τίν άσκηση μέχρι νά τό συνειδητοποιήσετε.

Άς ελπίσουμε ότι, άν και αυτό είναι ένα άπλό παράδειγμα, μπορείτε νά αναγνωρίσετε και νά συμφωνήσετε ότι είναι πιθανό νά έχουμε σκέψεις πού δέν χρειάζεται άπαραίτητα νά μās ελέγχουν. Αυτό είναι πολύ σημαντικό νά τό καταλάβουμε γιατί έχουμε περίπου 60.000 σκέψεις τίν ήμέρα! Τελικά, θέλετε πραγματικά νά πιέξετε από τό μυαλό σας και νά πιστεύετε όλα όσα σάς λέει, μία ή χιλιάδες άρνητικές σκέψεις; Άν όχι, δείτε μερικές προτάσεις πού ίσως σάς φανούν χρήσιμες:

- **Αναπτύξτε τίν επίγνωση.** Τό κλειδί για νά κόψετε οποιαδήποτε συνήθεια είναι ή επίγνωση. Αρχίστε νά παρατηρείτε εκείνες τίς στιγμές πού έπιλέγετε ενεργά νά επανεξετάσετε τόν πόνο σας, για νά κατευθύνετε κυριολεκτικά τίν προσοχή σας πίσω σε αυτό πού θά μπορούσε νά σάς ενοχλήσει.

Συνειδητοποιήστε τήν τάση σας νά εισάγετε «στιγμές γαλήνης μέ μπουκιές πόνου». Παρατηρήστε ότι τό κάνετε αυτό στόν έαυτό σας.

• **Άναγνωρίστε ότι σās έχουν κατακλύσει.** Όταν παρατηρήσετε ότι βρίσκεστε μέσα τήν «τρύπα του κουελιού» στην ιστορία τής ταλαιπωρίας σας, μείνετε εκεί, αφιερώστε μιά στιγμή και άναγνωρίστε ότι είστε εκεί, ότι οί άρνητικές σκέψεις είναι παντού και σās πονάνε. Πείτε το δυνατά: «Ούάου! Πραγματικά τό κάνω αυτό στόν έαυτό μου αυτήν τήν στιγμή» ή ό,τι λέξεις χωράνε. Σταματήστε γιά μιά στιγμή και μέ καλοσύνη, νά είστε μέ τόν έαυτό σας άκριβώς εκεί πού βρίσκεστε, νά άναγνωρίσετε τήν άλήθεια ότι αισθάνεστε άνίσχυροι ή κολλημένοι μέσα στην ιστορία του πόνου σας.

• **Ρωτήστε.** Ρωτήστε τό μυαλό σας χωρίς καμία έπικριτική διάθεση, τί έλπίζει νά πετύχει γιά νά έστιάσει τήν προσοχή σας πίσω στά βάσανά σας. Είναι γιά νά καταλάβετε τό πρόβλημά σας, νά τό κάνετε νά έμφανιστεί διαφορετικά, νά άκουστεί ό πόνος σας; Χρειάζεται νά θυμάστε τόν πόνο γιά νά προστατευθείτε από τό νά συμβεί ξανά; Είναι τρομακτικό νά νιώθετε άπλά καλά; Τό νά θυμάστε τό πρόβλημά σας, σās προσφέρει κάποια ασφάλεια;

• **Άναζητήστε τίς προθέσεις του μυαλού σας.** Σās οδηγεί στην ήρεμία; Σās κάνει νά νιώθετε καλύτερα; Τελικά, θά άνακαλύψετε ότι ή προσπάθεια νά ειρνεύσετε μέ τό μυαλό είναι σαν νά προσπαθείτε νά άνοίξετε μιά κλειδαριά μέ μιά μπανάνα, είναι άπλά τό λάθος εργαλείο. Τήν έπόμενη φορά πού θά έπιστρέψετε στην σκηνή του πόνου σας, μπορείτε νά ύπενθυμίσετε στόν έαυτό σας ότι ή περισσότερη σκέψη δέν λειτουργεί στην πραγματικότητα, και θά τό ξέρετε αυτό από τήν δική σας έμπειρία, τί δική σας έρευνα. Η άποτυχία είναι ένας μεγάλος δάσκαλος έδω.

• **Μάθετε νά άναγνωρίζετε τί είναι άληθινό.** Δείτε και τά καλά και τά κακά στόν κόσμο. Όσο περισσότερο γίνεστε ρεαλιστές, τόσο περισσότερο θά μπορείτε νά έστιάσετε τήν ενεργεία σας στά θετικά. Όχι φτάνοντας φυσικά στό άλλο άκρο τής υπεραισιοδοξίας, γιατί χρειάζεστε τήν προστασία από κινδύνους σέ συνδυασμό μέ τήν ρεαλιστικότητα, τίς δυνατότητές σας, τήν αξιολόγηση συνθηκών και χωρίς στήριξη σέ ούτοπικές προσδοκίες.

• **Ίεραρχήστε και δώστε προτεραιότητα στις πιό σημαντικές άρνητικές σκέψεις.** Καταγράψτε τί σās ταλαιπωρεί, μέ συνοπτικό και σαφή τρόπο. Η υπερανάπτυξη και ή άοριστία δυσκολεύουν τήν διαχείριση και καθορίστε ένα σύντομο και συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο, όπου κάθε μέρα θά άπασχολείτε μέ τήν διαχείριση των άρνητικών σκέψεων. «Συμφωνήστε μέ τόν έαυτό σας» ότι δέν θά τόν βοηθήσει νά σκεφτεί άρνητικά τόν υπόλοιπο πολύτιμο χρόνο σας.

• **Μετατοπίστε τήν ἐστίασή σας ἀπό τό νά σκέφτεστε τό πρόβλημα, στό νά τό αἰσθάνεστε πραγματικά.** Αἰσθανθῆτε ποῦ καί πῶς στό σῶμα σας, μέ ποιές αἰσθήσεις βιώνετε αὐτήν τήν ἱστορία πόνου. Μπορεῖτε νά βάλετε τό χέρι σας στήν καρδιά σας, καθώς τό κάνετε αὐτό καί νά προσφέρετε στόν ἑαυτό σας μερικά γλυκά λόγια, ἴσως ἀκόμη καί μιᾶ προσευχή θεραπείας γι' αὐτό τόν πόνο. Ἀπαγκιστρωθῆτε ἀπό τήν ἱστορία τοῦ κεφαλιοῦ σας καί μπεῖτε σέ μιᾶ σωματική ἐμπειρία.

Κάνετε στόν ἑαυτό σας 3+1 ἀπλές ἐρωτήσεις.

- Ὑπάρχουν ἀποδείξεις γι' αὐτήν τή σκέψη μου;

- Ὑπάρχει κάποιος ἄλλος τρόπος ποῦ θά μπορούσα νά ἐρμηνεύσω αὐτό ποῦ μοῦ συμβαίνει;

- Τί θά ἔλεγα σέ ἕνα δικό μου ἀγαπημένο πρόσωπο ἂν τοῦ συνέβαινε κάτι ἀντίστοιχο μέ αὐτό ποῦ περνᾶω;

Κάντε στόν ἑαυτό σας τήν βασική ἐρώτηση: Μέ βοηθάει αὐτή ἡ σκέψη;

Ἀναστοχασθῆτε μέ τίς ἀπαντήσεις σας.

• **Πεῖτε «ὄχι» ἢ «σταμάτα», δυνατά.** Μποροῦμε νά μάθουμε νά λέμε «ὄχι» στίς κλίσεις τοῦ μυαλοῦ μας, ὅπως λέμε «ὄχι» σέ ἕνα παιδί ποῦ κάνει κάτι ποῦ θά τό βλάψει. Μερικές φορές, ἕνα σοφότερο καί πιό ἐξελιγμένο μέρος μας πρέπει νά παρέμβει καί νά σταματήσει τήν ἐπιβλαβῆ συμπεριφορά τήν ὁποία ἔχει τό μυαλό. Πεῖτε «ὄχι» ἢ «σταμάτα» δυνατά, ὥστε νά μπορεῖτε νά τό ἀκούσετε καί νά τό βιώσετε ἀπευθείας μέσῳ τῶν αἰσθήσεων σας, παρᾶ σάν ἀπλῶς μιᾶ ἄλλη σκέψη μέσα στό ἀρνητικά ἐθισμένο μυαλό.

• **Ἀναρωτηθῆτε, τί κινδυνεύει ἂν ἀφήσετε τόν πόνο σας;** Ἐρευνῆστε τί αἰσθάνεστε ἐπικίνδυνο, ὅταν ζεῖτε χωρίς νά ὑπενθυμίζετε στόν ἑαυτό σας τί σᾶς συνέβη καί τί εἶναι ἀκόμα λάθος. Κάντε τήν ἐνεργή ἐπιλογή νά μὴν γεμίσετε τό «τώρα» σας μέ τό παρελθόν. Νά εἶστε τολμηροί: Δημιουργῆστε μιᾶ νέα ταυτότητα ποῦ δέν συνδυάζεται ἀπό τήν προσωπική σας ἀφήγηση, ἀλλά εἶναι πάντα φρέσκια καί συνεχῶς μεταβαλλόμενη.

• **Ἀναδιαμορφώστε τήν γλῶσσα πίσω ἀπό τούς στόχους σας.** Χρησιμοποιῆστε θετικές ἐκφράσεις, φράσεις ποῦ ἐνδυναμώνουν τήν προσπάθειά σας καί ἀναπλασιῶστε λέξεις ὅπως «δέν, ὄχι, ἀδύνατον, ποτέ, καθόλου κ.λπ.» μέ μιᾶ καινούργια γλῶσσα, μετρήσιμη, ἔξυπνη, ἔλκυστική, κινητοποιητική, ρεαλιστική ποῦ θά σᾶς δώσει τήν εὐκαιρία νά μεταφράσετε, νά ἐρμηνεύσετε καί νά δημιουργήσετε νευροπλαστικότητα στίς νέες προοπτικές σας. Στό σημεῖο αὐτό θά ἐπαναφέρουμε τίς σκέψεις ποῦ καταγράψαμε στήν ἀρχή, ἀναδιατυπώνοντάς τες· δεῖτε το, ἀξίζει πραγματικά!

Εἶμαι ἀνίμπορος/η, δέν ἔχω κανέναν ἔλεγχο.

Νέα σκέψη: **Εἶμαι ἰσχυρός/ῆ καί ἔχω τήν ἱκανότητα νά διαμορφώσω τήν ζωή μου ὅπως ἀκριβῶς θέλω νά εἶναι.**

Μᾶλλον θά ἀρρωστήσω, τό βλέπω νά γίνεται καί θά εἶμαι χάλια.

Νέα σκέψη: **Ἡ καλή ὑγεία εἶναι τό ἐκ γενετῆς δικαίωμά μου καί ἔχω ἀνοσία ἀπό πολλές ἀσθένειες. Προσέχω τήν ὑγεία μου καί καθημερινά, φροντίζω καλά τό σῶμα μου.**

Δέν μοῦ συμβαίνει ποτέ τίποτα καλό.

Νέα σκέψη: **Κάθε μέρα περιτριγυρίζομαι ἀπό μιᾶ πληθώρα εὐκαιριῶν. Τα καλά πράγματα συνεχίζουσ νά μοῦ συμβαίνουσ.**

Δέν μέ ἀγαπάει πραγματικά, κανένας δέν μέ ἀγάπησε ποτέ.

Νέα σκέψη: **Ἀπελευθερώνω μιᾶ ἀπελπισμένη ἀνάγκη γιά ἀγάπη καί καλωσορίζω τήν χαρούμενη ἐμπειρία τῆς ἀγάπης.**

Φοβᾶμαι ὅτι δέν μπορῶ νά τό κάνω αὐτό.

Νέα σκέψη: **Καταφέρνω ὅ,τι ἔχω σκοπό νά κάνω. Παραμένω εὐκόλα συγκεντρωμένος/η στούς στόχους μου καί ἀπελευθερώνω κάθε φόβο ἀποτυχίας.**

Δέν θά χάσω ποτέ ὄλο αὐτό τό βάρος.

Νέα σκέψη: **Ἔχω κίνητρο νά χάσω κάθε γραμμάριο σωματικοῦ βάρους πού ἐπιθυμῶ. Θά τό κάνω μέ προσπάθεια καί ὑπομονή γιά τό ἀποτέλεσμα πού θέλω.**

Δέν ἀξίζω, δέν εἶμαι ἀρκετά καλός/ῆ.

Νέα σκέψη: **Εἶμαι ἄξιος/α καί δικαιούμαι ἐπιτυχία, εὐτυχία καί εὐημερία. Ἔχω ἐμπιστοσύνη στίς ἱκανότητές μου νά κάνω ὅτιδήποτε.**

Νιώθω ἀπαίσια, δέν ἔχω ἐνέργεια.

Νέα σκέψη: **Ἄφησα κάθε ἀντίσταση στήν τέλεια ὑγεία πού φυσικά δέν ὑπάρχει. Νιώθω πλέον ὄλο καί πιό ἐνεργητικός/ῆ καί ἀπαλλαγμένος/η ἀπό ὄλο αὐτό τό βάρος.**

Γιατί δέν μπορῶ νά εἶμαι χαρούμενος/η; Δέν εἶμαι ποτέ χαρούμενος/η.

Νέα σκέψη: **Εἶμαι εὐγνώμων γι' αὐτή τήν ὑπέροχη ζωή. Εἶμαι εὐγνώμων γιά ὄλους ὅσοι ἄγγιξαν τήν ζωή μου καί τήν ἔκαναν νά ἀξίζει. Τό νά εἶμαι χαρούμενος εἶναι εὐκόλο γιά μένα. Ἡ εὐτυχία εἶναι ἡ δεύτερη φύση μου.**

Δέν ἀντέχω αὐτό τό ἄτομο. Εἶμαι τόσο θυμωμένος/η.

Νέα σκέψη: **Σέβομαι καί ἀγαπῶ τόν ἑαυτό μου ἀρκετά, ὥστε νά ἀφήσω τόν θυμό καί νά ζήσω μέ εἰρήνη. Εἶμαι σέ θέση νά διαχέω τόν θυμό μου καί νά τόν διοχετεύω μέ πιό παραγωγικό τρόπο.**

Γερνάω τόσο πολύ, δέν μπορώ πιά νά κάνω τίποτα.

Νέα σκέψη: **Είμαι γεμάτος/η ενέργεια. Κάθε μέρα πού διαχειρίζομαι, νιώθω γερός/ή καί πιά ζωντανός/ή. Ζώ μιά εύλογημένη, δραστήρια, παραγωγική καί συναρπαστική ζωή.**

Δέν θά βρω ποτέ τήν αγάπη.

Νέα σκέψη: **Άνοιγω τήν καρδιά μου στόν έαυτό μου καί πιστεύω ότι ή αληθινή αγάπη θά ακολουθήσει. Είμαι άξιος/α όπως όλοι νά λάβω αγάπη.**

Δέν θά τόν/τήν συγχωρήσω ποτέ.

Νέα σκέψη: **Είμαι έτοιμος/η νά γιατρευτώ. Είμαι πρόθυμος/η νά συγχωρήσω. Όλα καλά. Συγχωρώ τούς πάντες στό παρελθόν μου γιά όλα τά άντιληπτά λάθη. Τούς άπελευθερώνω μέ αγάπη.**

Δέν θά βγάλω ποτέ άρκετά χρήματα.

Νέα σκέψη: **Είμαι ικανός/ή καί άξιος/α νά βγάλω περισσότερα από άρκετά χρήματα, γιά νά συντηρήσω τόν έαυτό μου καί νά ζήσω μιά υπέροχη ζωή. Είμαι εύλογημένος/η μέ άφθονία αὐτήν τήν στιγμή καί εὐγνώμων γιά τήν ικανότητά μου νά βγάλω χρήματα.**

Είμαι άπογορευμένος/η. Η ζωή μου είναι χάλια.

Νέα σκέψη: **Είμαι πιά ικανός/ή από τόν καθένα νά άποφασίσω τί είναι πιά σημαντικό νά κάνω. Νιώθω σίγουρος/η γιά τίς ικανότητές μου καί έχω άρκετή ενέργεια γιά νά αναλάβω δράση καί νά κάνω πράγματα γιά νά δημιουργήσω μιά ισορροπημένη, ήρεμη ζωή.**

Άς ενισχύσουμε τήν νευροπλαστικότητα μας, λοιπόν, γιατί είναι πολύ έπιβοηθητικό, σωστά; Πώς; Γιά νά δοῦμε μαζί, μερικές πολύ χρήσιμες ιδέες.

• **Ζήστε τό «έδω καί τώρα», τήν στιγμή.** Έστιάστε στό έργο πού έχετε τώρα καί άποφύγετε νά σκέφτεστε λάθη τοῦ παρελθόντος ή μελλοντικούς φόβους. Εάν μιά άρνητική σκέψη μπαίνει στό μυαλό σας, άπαντήστε μέ τουλάχιστον τρεις θετικές έπιβεβαιώσεις, άμέσως. Οί θετικοί στοχαστές μποροῦν νά διαχειριστοῦν καλύτερα τό μυαλό τους καί γνωρίζουν τά εύεργετικά άποτελέσματα τῶν μεθόδων τους.

• **Περάστε χρόνο μέ άνθρώπους πού δέν σάς έπηρεάζουν άρνητικά.** Η άρνητικότητα είναι μεταδοτική. Μήν πιάνετε τό άπαισιόδοχο ζωύφιο από κάποιον άλλο! Άντίθετα, άφιερῶστε χρόνο μιλώντας μέ αὐτούς πού νοιάζονται γιά έσάς καί σάς άφήνουν νά νιώθετε θετικοί, κινητοποιημένοι καί ικανοποιημένοι. Οί άνθρωποι είναι κοινωνικά πλάσματα καί ή ανάπτυξη ενός υγιούς δικτύου οικογένειας καί φίλων μπορεῖ νά σάς βοηθήσει νά πετύχετε εύκολότερα μιά λειτουργική καθημερινότητα.

• **Μετατρέψτε τήν αρνητικότητά σας σε πράξη.** Η εμπειρία αρνητικών συναισθημάτων και σκέψεων είναι αναπόφευκτη, αλλά οι θετικοί στοχαστές ξέρουν πώς να μετατρέψουν αυτές τις αρνητικές δηλώσεις σε πράξη. Για παράδειγμα, μιά γυναίκα μπορεί να κοιτάξει στον καθρέφτη και να δει ότι έχει πάρει λίγο βάρος κατά τήν περίοδο των γιορτών. Αντί να ασχολείται με τήν εμφάνισή της, τήν χρησιμοποιεί ως κίνητρο για να ζήσει έναν πιο υγιεινό τρόπο ζωής.

• **Αποσπᾶστε τήν προσοχή σας.** Μιά μελέτη πού δημοσιεύθηκε στο επίσημο περιοδικό Cognitive Therapy and Research τό 2014, διαπίστωσε ότι κάνοντας ένα βήμα πίσω για να παρατηρήσουμε τις σκέψεις και τά συναισθήματα ως προσωρινά και αντικειμενικά γεγονότα στο μυαλό μας, μπορεί να βοηθήσει στην μείωση των επιδράσεων του αρνητικού άναστοχασμού σε άτομα με κατάθλιψη.

• **Απολαύστε τις θετικές στιγμές.** Όταν σταματάτε και αφιερώνετε λίγο χρόνο για να πείτε μιά θετική εμπειρία, τήν απολαμβάνετε και δημιουργείτε άναμνήσεις για τό μέλλον. Η δημιουργία αποθέματος θετικών νοητικών εικόνων και συναισθημάτων μπορεί να σᾶς βοηθήσει να αντιμετώπισετε τήν άνισορροπία στην όποία σᾶς προδιαθέτει ή προκατάληψη τῆς αρνητικότητας. Τήν επόμενη φορά πού θά ζήσετε ή θά δημιουργήσετε μιά θετική στιγμή, αφιερώστε λίγο περισσότερο χρόνο από ό,τι συνήθως για να τήν απολαύσετε. Άσχοληθείτε πλήρως με τις καλές αισθήσεις, τις χαρούμενες σκέψεις και τά ευχάριστα συναισθήματα πού νιώθετε και σημειώστε τί σᾶς ἄρεσε. Όταν επιστρέψετε σπίτι, γιατί να μην αναλογιστείτε αυτό πού μόλις συνέβη και να μετατρέψετε τή δεξιοτεχνία τῆς απόλαυσης σε συνήθεια;

• **Αποδεχτείτε μιά λιγότερο ευχάριστη πλευρά του ἑαυτού σας.** Δώστε τήν ευκαιρία στον ἑαυτό σας να εκφράζεται και στα δύσκολα αλλά με άποδοχή, χωρίς επίκριση και με ὄρια και δοκιμάστε καινούργιες δραστηριότητες, θέστε μικρούς, ευχάριστους στόχους μένοντας άνοιχτοί σε οτιδήποτε προωθεί τήν άνάπτυξη του ἑαυτού σας, ακόμα και αν τά πράγματα δέν είναι εύκολα και ευχάριστα. Αντί να πείτε «δέν είμαι ικανός», πείτε «δέν τά κατάφερα ακόμη».

• **Πάρτε τόν χώρο και τόν χρόνο σας για μιά καλή και βαθιά άναπνοή.** Άκόμη πιο έλπιδοφόρα στοιχεία προέρχονται από μιά μελέτη του 2011 από τους Kiken και Shook, οι όποιοι διαπίστωσαν αύξηση των θετικών κρίσεων και ύψηλότερα επίπεδα αισιοδοξίας, όταν οι συμμετέχοντες άσκούσαν ένσυνείδητη άναπνοή.

• **Ακολουθήστε έναν υγιεινό τρόπο ζωής.** Επιδιώξτε να ασκηθείτε για περίπου 30 λεπτά τρεις περισσότερες ημέρες της εβδομάδας. Μπορείτε επίσης να το χωρίσετε σε κομμάτια χρόνου 5 ή 10 λεπτών κατά την διάρκεια της ημέρας. Η άσκηση μπορεί να επηρεάσει θετικά την διάθεση, να σας αποσπάσει από την αρνητικότητα και να μειώσει το άγχος. Ακολουθήστε μια υγιεινή διατροφή, για να τροφοδοτήσετε το μυαλό και το σώμα σας. Κοιμηθείτε αρκετά, κάνετε τακτικά τον γενικό ιατρικό σας έλεγχο, χρησιμοποιήστε λιγότερες «οθόνες» για την διασκέδαση, την χαλάρωση και την επικοινωνία σας, κοινωνικοποιηθείτε σε ομάδες. Κρατήστε ζωντανή την επαφή με τους οικείους, την φύση, τα ζώα, το διάβασμα, τα ταξίδια, τον χορό, την μουσική ή με ό,τι προσφέρει ευεξία και ισορροπία στο σώμα, στο πνεύμα, στον νου και στην ψυχή σας.

• **Νά είστε ανοιχτοί στο χιούμορ.** Δώστε στον εαυτό σας την άδεια να χαμογελάσει ή να γελάσει, ειδικά σε δύσκολες στιγμές. Αναζητήστε το χιούμορ στα καθημερινά γεγονότα. Όταν μπορείς να γελάς με την ζωή, νιώθεις λιγότερο άγχος.

• **Εκπαιδεύστε τα παιδιά.** Έχοντας οι ίδιοι βιώσει τον φαύλο κύκλο των αρνητικών σκέψεων και γνωρίζοντας ότι με την σωστή διαχείριση μπορούμε να βγούμε από την αρνητικότητα και την δυσφορία, είναι καθήκον μας να εκπαιδεύσουμε τα παιδιά μας με υγιή πρότυπα, σε έναν ουσιαστικό και παραγωγικό τρόπο σκέψης, διδάσκοντάς τα όχι τί να σκέφτονται, αλλά πώς να σκέφτονται.

• **Δώστε συγχώρεση στον εαυτό σας και στους άλλους.** Η έρευνα δείχνει ότι η συγχώρεση μας βοηθά να βιώσουμε καλύτερη ψυχική, συναισθηματική και σωματική υγεία, όπως αποδείχθηκε από το Stanford Forgiveness Project, το οποίο εκπαίδευσε 260 ενήλικες στην συγχώρεση σε ένα μάθημα 6 εβδομάδων. Το 70% ανέφερε μείωση των συναισθημάτων του πληγωμένου. Το 13% παρουσίασε μειωμένο θυμό. Το 27% παρουσίασε λιγότερα σωματικά συμπτώματα (για παράδειγμα, πόνο, γαστρεντερικές διαταραχές, ζάλη κ.λ.π.). Η πρακτική της συγχώρεσης έχει επίσης συνδεθεί με την καλύτερη λειτουργία του ανοσοποιητικού και την μεγαλύτερη διάρκεια ζωής. Άλλες μελέτες έχουν δείξει ότι η συγχώρεση έχει κάτι περισσότερο από μια απλή μεταφορική επίδραση στην καρδιά: μπορεί πραγματικά να μειώσει την αρτηριακή μας πίεση και να βελτιώσει επίσης την καρδιαγγειακή υγεία.

• **Ανακαλύψτε και νιώστε την ευγνωμοσύνη.** Σε μελέτη για τα όφελη της ευγνωμοσύνης διαπιστώθηκε η σχέση μεταξύ χαράς και ευγνωμοσύνης. Η αναγνώριση των καλών πτυχών της ζωής και η έκφραση ευχαριστιών έχουν

ισχυρό αντίκτυπο στην συναισθηματική ευημερία. Οί άνθρωποι που κλήθηκαν να μετρήσουν τις ευλογίες τους ένωσαν πίο ευτυχισμένοι, ασκούνταν περισσότερο, είχαν λιγότερα σωματικά συμπτώματα και κοιμόντουσαν καλύτερα από εκείνους που δημιούργησαν λίστες με ένοχλήσεις. Στην μελέτη-όρόσημο, βρέθηκε πώς δέν είναι ή χαρά που μάς κάνει να είμαστε ευγνώμονες, αλλά ή ευγνωμοσύνη που μάς κάνει χαρούμενους.

• **Βιώστε τήν πνευματικότητα.** Η πνευματικότητα είναι μία προσωπική πορεία, ένα ιδιαίτερα μί μετρήσιμο και συγκρίσιμο βίωμα, και ή πνευματική εξέλιξη είναι μοναδική για τόν καθένα. Μέσα από πολλές έρευνες αποδείχθηκαν τά πολύπλευρα όφέλη τής πνευματικότητας, τόσο στην σωματική, όσο και στην ψυχική υγεία. Οί άνθρωποι, μέσα από τήν πίστη και τήν προσευχή αντιμετώπισαν καλύτερα τό στρές, τά δύσκολα συναισθήματα, ενίσχυσαν τά θετικά, συμφιλώθηκαν μέ τήν ιδέα του θανάτου και τόν φόβο που τό συνοδεύει, αύξησαν τήν ένσυναίσθησή τους, τά επίπεδα τής ευεξίας, καλυτέρευσαν τήν υγεία τους, απέκτησαν ουσιαστικότερη έπαφή μέ τούς συνανθρώπους τους, βοηθήθηκαν στην αναζήτηση σχέσης μέ τόν έαυτό τους, νοήματος και σκοποϋ στή ζωή τους, ενίσχυσαν τήν ανάγκη τους για έναν καλύτερο κόσμο και ανέπτυξαν μιά πίο έλπιδοφόρα όπτική για τήν ζωή.

• **Ζητήστε βοήθεια.** Όλοι έχουμε σκέψεις που είναι ιδιαίτερα όδυνηρές, άρνητικές, ισχυρές και που άπλά δέν θά φύγουν μέσα σέ μία μέρα. Εάν παρατηρήσετε τέτοιες σκέψεις να έρχονται και δυσκολεύεστε να τις διαχειριστείτε, θά σās βοηθήσει να έχετε τήν υποστήριξη και τήν καθοδήγηση ενός ειδικού ψυχικής υγείας. Αλλάξτε τις σκέψεις σας, αλλάξτε τή ζωή σας.

Φρουρώντας τήν σκέψη, φρουρούμε τήν καρδιά

Θυμάστε πώς ξεκινήσαμε αυτήν τήν προσπάθεια καταγραφής και ανάδειξης του πολυπαραγοντικού ζητήματος των άρνητικων σκέψεων, που αφήνει ξεκάθαρο πώς ή άρνητική σκέψη και ή συνεχής άρνητικότητα μπορούν να καταστρέψουν τήν ψυχοσωματική μας υγεία; Μέ τό λαστιχάκι ως μιά άπλούστατη δοκιμή παρατήρησης και αξιολόγησης των περιπίου 60.000 σκέψεων που κάνουμε τήν ήμέρα. Και ένα είναι βέβαιο: υπάρχουν πάρα πολλές επιστημονικές θεωρίες, έρευνες, μελέτες, προσεγγίσεις και τεχνικές που καταδεικνύουν ότι είμαστε εξελικτικά προγραμματισμένοι μέ μία άρνητική προκατά-

ληρη, ότι τό μυαλό μας έστιάζει μέ φυσικό τρόπο στό κακό και άπορρίπτει τό καλό, αλλά και ότι μέ τίν επίγνωση και τίν κατάλληλη διαχείριση ή θετική σκέψη μπορεί νά βελτιώσει τίν ψυχική μας ευεξία, νά ελαχιστοποιήσει τίν άρνητικότητα, τό άγχος και νά μάς οδηγήσει άκόμη σέ καλύτερη ύγεια.

Έκτός από τίν επιστήμη λοιπόν, οί Όρθόδοξοι Πατέρες έδωσαν, επίσης, μεγάλη έμφαση στην φύλαξη τών λογισμών, αλλά και στην φύλαξη τής καρδιάς. Γνώριζαν πολύ καλά πώς οί άποθαρρυντικές σκέψεις δέν είναι άπαραίτητα παράλογες, ότι συχνά άναμειγνύονται μέ αλήθειες ή μισές αλήθειες, μερικές φορές έρχονται σκέψεις από τούς άλλους, μερικές φορές από τόν έαυτό μας. Αλλά αυτό πού πιστεύουν οί άλλοι, είναι τελικά χωρίς νόημα. Σημασία έχει μόνο ή «γνώμη» τού Θεού.

Συνιστούν συχνά μία συνεχή επαγρύπνηση έναντι τού έαυτού μας, ή όποία επιτυγχάνεται μέ τόν ύγιη έσωτερικό μονόλογο, αλλά και νά στεκόμαστε διαρκώς ένώπιον τού Θεού στά βάθη τής καρδιάς μας μέ εμπιστοσύνη και ειλικρίνεια. Έδω, κάθε σκέψη φέρεται ένώπιον τού Χριστού για νά κριθεί. Οί ανάξιες σκέψεις διώχνονται από τό μυαλό. Πιο άπλά, πρέπει νά προσέχουμε τόν έσωτερικό μας άρνητικό μονόλογο. Άν δώσουμε θέση σέ άρνητικές ή ήττοπαθείς σκέψεις, θά γίνουν μία προφητεία πού έμεις οί ίδιοι θά εκπληρώσουμε.

Αναφέρουν χαρακτηριστικά τίν προσευχή, ικανή νά ραγίσει τό όχυρό τής άρνητικής ή ήττοπαθούς σκέψης, αλλά και ως τό μεγαλύτερο φρουρό-βοήθημα για τίν διατήρηση τών θετικών σκέψεων. Γιατί, όταν προσκαλοϋμε τόν Θεό σέ όποιαδήποτε κατάσταση, θά έρθει – και ή παρουσία Του είναι πάντα δύναμη, ενεργεια και φως. Μπορεί νά μίν άποκαλύπτεται άμέσως, αλλά δέν λείπει ποτέ από εκείνη τίν στιγμή, όπως σοφά λέει ένα παλιό ρητό, «ό Κύριος μπορεί νά μίν έρθει όταν Τόν θέλουμε, αλλά είναι πάντα σωστός στην ώρα Του». Όμως έμεις έχουμε τίν έλευθερία και τίν επιλογή νά τόν προσκαλέσουμε. Ένα κομποσκοίνι στό χέρι, ένα άπλό «Κύριε έλέησον» ή «Κύριε Ήσου Χριστέ, Υιέ τού Θεού, έλέησον με τόν άμαρτωλόν» στην γλσσα ή στό μυαλό, είναι αρκετά ισχυρό για νά τό κάνει αυτό.

Ό Χριστιανισμός δέν είναι ούτε φιλοσοφία, ούτε μία άπλή θρησκεία, μέ τίν έννοια πού χαρακτηρίζουν τίς «φυσικές» θρησκείες, αλλά είναι κυρίως θεραπεία όλων τών πτυχών τής ανθρώπινης ύπαρξης. Είναι θεραπεία τού ανθρώπου από τά πάθη του για νά φθάσει στην συνέχεια σέ κοινωνία και ένότητα μέ τόν Θεό, γιατί ή αγάπη για τόν Θεό οδηγεί σέ καθαρή σκέψη, και τό αντίστροφο.

Άς κρατήσουμε τελικά τόν λόγο τού Αγίου Ίωάννη τής Κλίμακας: «*Η αγά-*

πν εἶναι οὐσιαστικά ἡ ἐκδίωξη κάθε εἴδους ἀντίθετης σκέψης, γιατί ἡ ἀγάπη δέν σκέφτεται κακό» (Α΄ Κορ. 13, 5).

ΠΗΓΕΣ

- Anthony R. Dr (2004) *Beyond positive thinking*. New York: Morgan James Publishing.
- Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F., & Emery, G. (1979). *Cognitive therapy of depression*. New York: Guilford Press
- Beck, A.T., Emery, G. and Greenberg, R.L. (1985) *Anxiety disorders and phobias: a cognitive perspective*. Basic Books, New York.
- Breaking Negative Thinking Patterns A Schema Therapy Self-Help and Support Book* Gitta Jacob, Hannie van Genderen and Laura Seebauer. 2011 Beltz, *Psychologie in der Verlagsgruppe* – 2015 UK John Wiley & Sons, Ltd.
- Caitlin, M. (2020) *The path to positivity*. Emeryville California: Rockridge Press.
- Campaign to end loneliness*. (2020). «The Psychology of Loneliness. Why it matters and what we can do», UK. Ministry for Civil Society.
- Chen, Z., & Lurie, N. H. (2013). «Temporal contiguity and negativity bias in the impact of online word of mouth». *Journal of Marketing Research*, 50(4), 463-476.
- Clark, D. A., (2020). *The Negative Thoughts Workbook: CBT Skills to Overcome the Repetitive Worry, Shame, and Rumination That Drive Anxiety and Depression*. Oakland, California New Harbinger Publications.
- Cully, J.A., & Teten, A.L. 2008. *A Therapist's Guide to Brief Cognitive Behavioral Therapy*. Department of Veterans Affairs South Central MIRECC, Houston.
- Ehlers, A. and Clark, D.M. (2000) *A cognitive model of post-traumatic stress disorder. Behaviour Research and Therapy*.
- Ehring, T., & Watkins, E. R. (2008). «Repetitive negative thinking as a transdiagnostic process». *International Journal of Cognitive Therapy*.
- Gellman Marc D. And Turner J. Rick. 2013 *Encyclopedia of Behavioral Medicine*. New York Springer Science.
- Harvey, A. G., Watkins, E. R., Mansell, W., & Shafran, R. (2004). *Cognitive behavioural processes across disorders*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Hope, D.A., Burns, J.A., Hayes, S.A., Herbert, J.D., Warner, M.D. (2010). «Automatic Thoughts and Cognitive Restructuring in Cognitive Behavioral Group Therapy for Social Anxiety Disorder». *Cognitive Therapy and Research*, 34(1), 1-12.
- Kubzansky, L. D., Sparrow, D., Vokonas, P., & Kawachi, I. (2001). «Is the glass half empty or half full? A prospective study of optimism and coronary heart disease in the normative aging study». *Psychosomatic Medicine*, 63, 910-916.
- Larsen, R. (2009). «The contributions of positive and negative affect on emotional well-being». *Psyhologiske Teme*, 18(2), 247-266.
- Liben, L. S. (2001). «Thinking through maps». In M. Gattis (Ed.), *Spatial schemas and abstract thought* (pp. 45-77). Cambridge, MA: The MIT Press. doi:10.7551/mitpress/6392.003.0005.

Lovibond, P. F., & Lovibond, S. H. (1995). «The structure of negative emotional states: Comparison of the Depression Anxiety Stress Scales (DASS) with the Beck Depression and Anxiety Inventories». *Behaviour Research and Therapy*.

Newman, M. G., & Llera, S. J. (2011). «A novel theory of experiential avoidance in generalized anxiety disorder: A review and synthesis of research supporting a contrast avoidance model of worry». *Clinical Psychology Review*.

Major, B., Spencer, S. J., Schmader, T., Wolfe, C., & Crocker, J. (1998). «Coping with negative stereotypes about intellectual performance: The role of psychological disengagement». *Personality and Social Psychology Bulletin*.

Murray, S. L., Holmes, J. G., MacDonald, G., & Ellsworth, P. (1998). «Through the looking glass darkly? When self-doubts turn into relationship insecurities». *Journal of Personality and Social Psychology*.

Robert J. Sternberg & Joachim Funke (Eds.) (2019). *The Psychology of Human Thought: An Introduction*. Heidelberg University, Heidelberg.

Roberts, J. *Negative Thoughts*. [edition missing]. PublishDrive. Available at: <https://www.perlego.com/book/974796/negative-thoughts-pdf>.

Royal College of Psychiatry (1997) «Behavioural and cognitive treatments: guidance for good practice». *Council Report CR68*. Royal College of Psychiatry, London.

Rozin, P., & Royzman, E. B. (2001). «Negativity bias, negativity dominance, and contagion». *Personality and Social Psychology Review*, 5(4), 296-320.

Scott Steve "S.J." and Davenport Barrie (2016) *Declutter your mind. How to Stop Worrying, Relieve Anxiety, and Eliminate Negative Thinking*. Oldtown Publishing LLC.

Soflau, R., David, D.O. (2017). «A Meta-Analytical Approach of the Relationships Between the Irrationality of Beliefs and the Functionality of Automatic Thoughts». *Cognitive Therapy and Research*, 41(2), 178-192.

Snyder, C. R. and Lopez, S. J. (2002) *Handbook of positive psychology*. New York, Oxford University Press, Inc.

Stevens, T. G. PhD. *You Can Choose To Be Happy: "Rise Above" Anxiety, Anger, and Depression*. California: Wheeler-Sutton Publishing Co.

Stinson, D. A., Logel, C., Zanna, M. P., Holmes, J. G., Cameron, J. J., Wood, J. V., et al. (2008). «The cost of lower self-esteem: Testing a self-and social-bonds model of health». *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 412-428.

Tesser, A., Martin, L. L., & Cornell, D. P. (1996). «On the substitutability of self-protective mechanisms». In J. A. Bargh (Ed.), *The psychology of action: Linking cognition and motivation to behavior*. New York: Guilford Press.

Vaish, A., Grossmann, T., & Woodward, A. (2008). «Not all emotions are created equal: the negativity bias in social-emotional development». *Psychological Bulletin*, 134(3), 383-403.

Watkins, E. R. (2008). «Constructive and unconstructive repetitive thought». *Psychological Bulletin*.

Wilson, T. D. (2002). *Strangers to ourselves: Discovering the adaptive unconscious*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Zuwerink, J. R., & Devine, P. G. (1996). «Attitude importance and resistance to persuasion: It's not just the thought that counts». *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 931-944.

http://www.holycrosshermitagepa.org/files/2008_01_GuardingThoughts.pdf

ΠΡΩΤΟΠΡ. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
Δρ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ-ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΜΑΣ

Ἡ συμπλήρωση 100 χρόνων ἀπό τήν Μικρασιατική καταστροφή μᾶς δίνει τήν εὐκαιρία νά ἐξαγάγουμε μερικά συμπεράσματα, τά ὅποια μποροῦν νά ἀποτελέσουν ἀφορμές προβληματισμοῦ κυρίως γιά τήν νεώτερη γενιά. Κι αὐτό διότι ἡ μεγάλη περιπέτεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἰωνίας, τοῦ Πόντου καί τῆς Καππαδοκίας δέν εἶναι κάτι πού πρέπει νά μείνει μόνο στήν ἀναζήτηση τῶν αἰτίων πού ὀδήγησαν στήν ἥττα καί τόν ξεριζωμό. Στήν πραγματικότητα εἶναι μία μοναδική εὐκαιρία νά ξανασπουδάσουμε τήν ταυτότητά μας στό σήμερα, ὄχι μέ τήν μορφή ἀπλῶς διδαγμάτων ἠθικοῦ ἢ δεοντολογικοῦ χαρακτῆρα, τά ὅποια οὐσιαστικά παραμένουν σέ ἐπίπεδο εὐχῶν, νοσταλγίας, κάποτε καί ἐθνικισμοῦ. Οὔτε εἶναι ἀρκετή ἡ διατύπωση κριτικῆς ὑπέρ ἢ κατά ἱστορικῶν προσώπων πού πρωταγωνίστησαν στά γεγονότα τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἡ Ἱστορία καί προφανῶς ἔχει διδακτικό χαρακτῆρα καί περιεχόμενο, καθώς εἶναι ἀπόπειρα ἀναζήτησης τῆς ἀλήθειας γιά πρόσωπα καί γεγονότα. Ὅμως δέν φτάνει αὐτή ἡ προσέγγιση, ὅταν τά πράγματα δέν μιλοῦν στήν καρδιά, ἰδίως τῶν νεώτερων, οἱ ὅποιοι καλοῦνται νά δώσουν ἀπαντήσεις στήν ἐξέλιξη τῆς ζωῆς τους, τόσο σέ προσωπικό ὅσο καί σέ συλλογικό ἐπίπεδο. Κι αὐτό εἶναι τό μείζον, καθώς ἤδη φτάσαμε στό τέλος τοῦ ἔτους τοῦ ἀφιερωμένου στήν Μικρασιατική καταστροφή καί κανεῖς αναρωτιέται τελικά τί θά μείνει.

Θά προσπαθήσουμε, καταγράφοντας κάποιες σκέψεις, νά δοῦμε ταυτοτικά στοιχεία, τά ὅποια μποροῦν νά μᾶς δώσουν ἀφορμές γιά γόνιμο διάλογο μέ τόν ἑαυτό μας καί μέ τά παιδιά μας.

Ἀξίζει τήν διερεύνησή μας τό ποιά ἦταν ἡ ταυτότητα τῶν Ἑλλήνων στήν Μικρασία. Πῶς τοποθετήθηκαν ἔναντι τῆς ἱστορίας καί τῆς παράδοσης τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πῶς τοποθετήθηκαν ἔναντι τοῦ δυτικοῦ κόσμου, ἀλλά καί πῶς

άντεξαν μέχρι τό 1922 νά συνυπάρχουν μέ τούς Τούρκους καί νά προκόψουν. Εἶναι ἄλλωστε ἀρκετή ἡ ἀναφορά στά μεγάλα ἔργα τῶν λογοτεχνῶν μας πού καταγράφουν τήν ἐπιβίωση, ὅπως καί τό τραῦμα τῆς καταστροφῆς, γιά νά ἀντλήσουμε στοιχεῖα πολύτιμα γιά τό σήμερα, μέ ἀναλογίες κατά τό δυνατόν ρεαλιστικές.

Ἐπιλέξαμε ἕνα ὄχι τόσο γνωστό τά τελευταῖα χρόνια λογοτεχνικό ἔργο, τό μυθιστόρημα τοῦ Κοσμᾶ Πολίτη «Στοῦ Χατζηφράγκου» (1962)¹. Μία λαϊκή συνοικία τῆς Σμύρνης, ὅπου ἔζησε ὁ συγγραφέας ἀπό τά δύο ὡς τά τριάντα τέσσερά του χρόνια, ἀποκαλύπτει ὄψεις τῆς ταυτότητας τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σέ συνδυασμό μέ τίς ἱστορικές μαρτυρίες, φανερώνεται κάτι σπουδαῖο: πῶς ὁ Ἑλληνισμός πάλεψε γιά νά προοδεύσει μέ κριτήριο τήν παιδεία, τό ἐμπόριο, τό ἀνοιγμα στόν κόσμο, ὄντας ὁ ἴδιος ἀνοιχτός σπιν εὐρωπαϊκή διάσταση τῆς ζωῆς, ἰδιαίτερα στά παράλια τῆς Ἰωνίας, χωρίς νά φοβηθεῖ τήν ἀστικοποίηση, ἀλλά καί χωρίς νά νικηθεῖ ἀπό ἕνα αἴσθημα ὅτι σέ μία τουρκική ἐξουσία καί πλειοψηφία, θά ἔπρεπε νά ἀφομοιωθεῖ. Ὁ Ἑλληνισμός τῆς Μικρασίας εἶχε ἐπίγνωση τῆς διαφορετικότητάς του σέ σχέση μέ τούς Τούρκους, ἀλλά καί τούς Εὐρωπαίους. Βάση αὐτῆς τῆς ἐπίγνωσης ἦταν καί παρέμενε ἡ ὀρθόδοξη πίστη καί παράδοση. Αὐτή τόν συγκροτοῦσε σέ κοινότητες, σέ συνοικίες, σέ ἑλληνικά χωριά. Ὁ Μητροπολίτης καί οἱ ἱερεῖς σπιν πραγματικότητα ἀποτελοῦσαν τά πρόσωπα ἀναφορᾶς, τά ὁποῖα λειτουργοῦσαν ὡς συνεχή ὑπόμνηση τῆς διαφορετικότητας. Μέ κέντρο τίς γιορτές τῶν Ἁγίων ὁ Ἑλληνισμός ἔσπινε τίς οικογενειακές γιορτές, τά γλέντια, τά προξενιά, τούς γάμους, τίς βαπτίσεις, τά μοιρολόγια, τίς μνήμες τῶν κεκοιμημένων, ὅ,τι δηλαδή κρατοῦσε καί τήν ἑλληνικότητα. Παρόλα αὐτά ὁ Ἑλληνισμός δέν ἦταν κλειστός στά ρεύματα τῆς Δύσης. Τό ἐμπόριο ἐξακολουθοῦσε νά τόν φέρνει σπιν Εὐρώπη καί, ταυτόχρονα, σπιν Ρωσία. Στόν νοῦ τοῦ Μικρασιάτη δέν πήγαινε ὁ ἐκκοσμηκευμένος τρόπος ζωῆς, ἡ ἄρνηση δηλαδή τῆς πίστεως καί τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ πρόταξη τοῦ ἀτομικοῦ. Θά λέγαμε ὅτι διασώζονταν μία ἰσορροπία. Ἀπό τήν μία ἡ ἐπαφή μέ τήν Δύση, τό παρακολούθημά της, ἀπό τήν ἄλλη ἡ ἐπίγνωση τοῦ «τά πάντα δοκιμάζετε, τό καλόν κατέχετε», μέ κριτήριο τήν ἑλληνική παράδοση.

Περιγράφει χαρακτηριστικά ὁ Κοσμᾶς Πολίτης, ἀναφερόμενος στόν παπα-Νικόλα, ἕναν λόγιο κληρικό τῆς συνοικίας τοῦ Χατζηφράγκου:

«Ἔιχε μανία μέ τήν μουσική. Φοιτητής, εἶτανε περιζήτητος γιά τό μαντολίνο του καί γιά τί γλυκιά φωνή του, τενόρος μπαριτονάλε. Ἀκόμα τώρα, σοῦ ἄγγι-

¹ Κοσμᾶς Πολίτης, *Στοῦ Χατζηφράγκου*, ἐπιμέλεια Peter Mackridge, ΕΡΜΗΣ, Ἀθήνα 1990.

ξε τὴν καρδιά σάν ἔσεργνε στὴν ἐκκλησιά τὸ χερουβικό καί τὸ “Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς”. Σ’ αὐτὴ τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴ μουσικὴ χρωστοῦσε καί τὴν ἀμαρτωλὴ φιλία του μέ τὸ σιόρ Ζαχαρία Σιμωνᾶ. Κι αὐτό πού εἶχε φανταστῆι σάν τόν καλέσανε σήμερα στὴν Μητρόπολη, εἶταν πὼς θά τοῦ κάνανε παρατηρήσεις γιὰ τίς σχέσεις του μ’ ἕναν Ὁβραῖο»². Ὁ ἱερέας συζητοῦσε μέ τούς Ρωμαϊκοκαθολικούς κληρικούς τῆς Σιμόνης, συζητοῦσε μέ ἕναν Ἑβραῖο πού εἶχε μετακομίσει μέ τὴν οἰκογένειά του ἀπὸ τὴν Κέρκυρα στὴν Σιμόνη, λειτουργοῦσε ὡς ἐνοποιετικὸ στοιχεῖο στὴν συνοικία του. Καί ἀναρωτιόταν, δείχνοντας τὴν ἀνθρωπιά καί τὴν ἀγάπη πού πῆγαζε ἀπὸ τὴν αὐθεντικὴ ἑλληνορθόδοξη παράδοση, ἀλλὰ καί τόν προβληματισμό τοῦ ἀνθρώπου πού δέν δέχεται ἕνα τυφλὸ «πίστευε καί μὴ ἐρεῦνα», καθὼς παλεῦει μέσα του νά βρεῖ ἀπαντήσεις γιὰ τὴν ζωὴ: «τὸ πελαγίσιο ἀεράκι θροῖζε ἀπὸ κλαροῖ σέ κλῶνο. Καί ξαφνικά, μία τριλία χάδεψε τὸν νυχτερινὸ ἀέρα. Τῆς ἀποκρίθηκε μὴν ἄλλη τριλία, ὑστεραμιὰν ἄλλη, καί σέ λίγο γέμισε ἀγάπη ὁ τόπος. Ἀγάπη γιὰ τὸν ἀνθρώπο, ἀγάπη γιὰ τὸ δοῦλο. Δέν μπορεῖ παρά νά χαίρεται ὁ Θεὸς βλέποντας πὼς ὁ δοῦλος ζητάει νά βρεῖ ἐδῶ κάτω τὴ λύτρωση ἀπὸ τὸν κύριό του. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἀρχίζει ἀπ’ τὴν ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου, σκέφτηκε ὁ παπα-Νικόλας. Καί σκέφτηκε ἀκόμη: Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους; Ναί. Ἀγαπᾶτε τούς ἐχθροὺς ὑμῶν; Ναί, τελοσπάντων. Μά ὄχι τούς ἐχθροὺς τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι τούς ἐχθροὺς τῆς ἀνθρωπιάς...Συγκεντρωμένος στὴν ἀγάπη του γιὰ ὅ,τι ζεῖ καί ἀγαπάει καί ἀγωνίζεται καί χαίρεται καί ὑποφέρει, ξημερώθηκε μέσα στὴν Ἀποκάλυψη τῶν ἀπδονιῶν»³.

Ἔτσι ὁμως ἦταν οἱ χριστιανοὶ τῆς Μικρασίας. Ἀπὸ τὴν μία σκεφτόντουσαν παραδόσεις καί ἀντιλήψεις πού τούς κρατοῦσαν στὰ «ἴδια» καί ἀπὸ τὴν ἄλλη νικοῦσε ἡ ἀρχοντιά τῆς ἀγάπης πού σέ κάνει νά ἀνοίγεις τὴν καρδιά σου: «Στὴ μεγάλη σκόλη τῆς Σκηνοπηγιάς, ἡ σιόρα Φιόρα, ἡ γυναῖκα τοῦ σιόρ Ζαχαρία τοῦ Ὁβραίου, μοίραζε στὴ γειτονιά γλυκά καί φρούτα, κ’ οἱ χριστιανὲς νοικοκυρές τῆς στέλνανε τὸ Πάσχα τσουρέκια καὶ κόκκινα αὐγά... Ἡ στάση τῶν παιδιῶν τοῦ μαχαλά, εἶχε, βέβαια, σημασία. Σταματοῦσανε τίς κουβέντες τους ὅποτε ἀνταμιώνανε κάποιον ἀπὸ τούς Σιμωνᾶ, σά νά μαζεῦονταν στὸν ἑαυτὸ τους. Λές καί πλανιότανε κάποιον μυστήριον, πού ὅπως κάθε τί τὸ ἄγνωστο, τὰ φόβιζε μαζί καί τὰ τραβοῦσε...Μά τὰ παλικαράκια τοῦ μαχαλά καλοβλέπανε τὴν Πέγλα, τὴν κόρη τοῦ σιόρ Ζαχαρία»⁴.

² βλ. *Πολίτης*, ὅ.π., σ. 40.

³ βλ. *Πολίτης*, ὅ.π., σσ. 36-37.

⁴ βλ. *Πολίτης*, ὅ.π., σσ. 43-44.

Καί ἡ συνύπαρξι μὲ τούς Τούρκους εἶχε ἀνάλογη βάση: τίς καλές σχέσεις καί τίς ἰσορροπίες, ὅπου χρειαζόταν. Γιά παράδειγμα, στήν λιτάνευσι τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅταν γινόταν δέησι «ὁ τελετάρχης –ἔτσι ἄς τόν ποῦμε– ἀνέβαινε σ' ἓνα πεζούλι, σήκωνε τό καπέλο του ψηλά καί φώναζε:

- Ζήτω ἡ Αὐτοῦ Αὐτοκρατορική Μεγαλειότης ὁ Σουλτάνος ἡμῶν Ἀβδοῦλ Χαμίτ ὁ δευτέρος!

- Ζήτωω!

- Ζήτω ἡ Αὐτοῦ Βασιλική Μεγαλειότης ὁ Βασιλεύς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος ὁ πρῶτος!

Ἦ, τότε πιά εἶτανε πού γκρέμιζε ὁ οὐρανός ἀπ' τίς ζητωκραυγές. Ἔβλεπες νά πεταρίζουν τά γαλάζια του κομμάτια. Θά τά ἴπιανες, νά πίδαγες λίγο ψηλά, μέ σπκωμένα χέρια»⁵.

Καί ἡ σκέψη καί ἡ διδαχή τοῦ ἱερέα, πού ἀποτυπώνει τήν ζωὴ τῆς κοινότηας καί τήν πίστη της, θά ἀποκαλυφθεῖ συγκλονιστικά στήν σκηνή τῆς ἐξομολόγησις ἑνός παλικάριου πού γίνεται φονιάς καί ἔρχεται νά ἐξομολογηθεῖ:

«Δέ βρισκόσουνά σέ ἄμυνα. Παραφέρθηκες. Στή θέσι σου, μπορεῖ νά ἴκανα κι ἐγώ τό ἴδιο, ἂν... (κόμπιασε μιά στιγμὴ ὁ παπάς) ἂν μοῦ ἴκανε... ἂν μοῦ ἴλεγε αὐτά τά λόγια ὁ ἄλλος. Μά ἡ ζωὴ, κι ἑνοῦ μέρημγκα ἡ ζωὴ ἄκόμα, εἶναι τό πιό ἱερό πράμα στόν κόσμο. Ὅλα τά φτιάνει ὁ ἄνθρωπος, μόνο ζωὴ δέν μπορεσε νά φτιάξει. Γιά νά σέ βαραίνει τόσο ἡ ψυχὴ σου, θά πεί πῶς εἶσαι καλός ἄνθρωπος. Μά πρέπει νά τιμωρηθεῖς γιά τήν πράξι σου, ἄλλιως, ἴσα ἴσα γιατί εἶσαι καλός ἄνθρωπος καί μέ συνείδησι ποτέ σου δέ θά ἴσυχάσεις. Ἦν δέν εἶτανε νά πέσεις σέ χέρια ἐκδικητικά, θά σέ συμβούλευα νά πᾶς ἀμέσως νά παραδοθεῖς. Ἐγώ, κι ἔτσι ἄκόμα θά παραδινόμουνά. Κάνε ὅπως ξέρεις». Καί στήν ἀπόφασι τοῦ φονιά νά μὴν ἀκολουθήσει τήν συμβουλὴ τοῦ ἱερέα, ὁ ὁποῖος νιώθει ὅτι δέ μπορεῖ νά βοηθήσει τόν ἄνθρωπο νά βρεῖ διεξοδο, παρότι τοῦ προσφέρει καί ὡς λύσι τό ἄσυλο τῆς ἐκκλησίας γιά νά μὴν πάει φυλακή, ὁ παπα-Νικόλας κατανοεῖ τά μέτρα του:

«Τό παλικάρι σπκώθηκε ἀπὸ γονατιστός πού εἶταν. Πρῶτη φορὰ σήκωσε τά μάτια του καί κοίταξε τό γέροντά. Τά μάτια τοῦ παπα εἶχαν μιά πονεμένη γλύκα.

- Θά παιδευτῶ στήν ἄλλη ζωὴ;

- Θά παιδευτεῖς σέ τούτη τῆ ζωὴ.

- Στό ἔλεος τοῦ Θεοῦ, μουρμούρισε ὁ φονιάς.

⁵ βλ. *Πολίτης*, ὁ.π., σ. 62.

Βγήκε από τήν κάμαρη τρικλίζοντας, πῆγε στήν ἐξώπορτα, τήν ἀνοιξε, καί χάθηκε μέσ στή βροχή.

- Λοιπόν; ρώτησε ὕστερα ἡ παπαδιά τόν παπα-Νικόλα.
- Δέν εἶμαι εὐχαριστημένος ἀπό τόν ἑαυτό μου, ἀποκρίθηκε.

Χρόνια ὕστερότερα, μαθεύτηκε πώς ὁ Πέτρος Ζαγκουλέας σκοτώθηκε στόν πόλεμο τοῦ '12»⁶.

“Ὅλα αὐτά σέ μά πόλη στήν ὁποία τραγουδοῦσαν ρωμέικα καί εὐρωπαϊκά, χόρευαν καρσιλαμά καί χασάπικο καί, τήν ἴδια στιγμή, πόλκα, «εὐρωπαϊκό χορό...ἀγκαλιαστό»⁷, εἶχαν ὀργανωμένες θεατρικές ὁμάδες⁸ καί δέν ξεχώριζαν σέ κάτι ἀπό τήν ἀστική Εὐρώπη. Δέν ἔπαυαν ὁμως νά πιστεύουν στά θαύματα, στά εἰκονίσματα, ὅπως ἐκεῖνο τῆς «Πικραμένης Παναγιᾶς πού δέν ἄφηνε τούς ἀνθρώπους νά παύουν νά ἐλπίζουν – καί ἴσως αὐτό νά ἔτανε τό μεγαλύτερο θαῦμα τῆς. Κ' ἡ Παναγία φαινότανε ὀλοένα πιό πικραμένη, καί δάκρυζε κάθε Μεγάλη Παρασκευή, ἕνα πηχτό κεχρμπαρανέιο δάκρυ, ὥσπου κάπκε κι αὐτή μαζί μέ ὀλάκερη τήν πολιτεία»⁹.

Καί νά παλεύουν νά κρατήσουν ἀτόφια τήν ὀρθόδοξη ταυτότητά τους, ζῶντας τήν προπαγάνδα τῶν προτεσταντῶν, οἱ ὁποῖοι δέν ἔπαυαν νά λειτουργοῦν ὅπως στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας οἱ μισσιονάριοι¹⁰. Καί εἶχαν πλήρη ἐπίγνωση τῶν ὀρίων ἀνάμεσα στήν συνύπαρξη καί τόν διάλογο καί τήν ἀπάρνηση τῆς πατροπαράδοτης πίστεως. «“Μασόνικια” ἐκκλησιά, εἶταν ἡ προτεσταντική ἐγγλέζικη ἐκκλησιά, στήν Πούντα, κοντά στήν πλατεία τοῦ Σταθμοῦ. “Ὅπως ὄλοι οἱ καθολικοί εἶταν οἱ “φράγκοι”, ἔτσι κι ὄλοι οἱ προτεστάντες εἶταν “οἱ μασόνοι”. “Μασόνικο” εἶταν καί τό κολέγιο πού διατηροῦσαν οἱ Ἀμερικάνοι μισσιονάριοι κοντά στό Τσάι, στά Ταμπάχανα, κείθε ἀπό τήν Ἀρμενιά. Σκορπάγανε πολλά λεφτά γιά τόν σκοπό τους. Ἀπό τό μαχαλά τοῦ Χατζηφράγκου, εἶχανε καταφέρει ν' ἀλλάξοπιστήσουν ἕνα σκιτζή. Ὁ γιός του φοιτοῦσε τζάμπα στό κολέγιο, ἔπειτα οἱ μισσιονάριοι θά τόν στέλνανε στήν Ἀμερική γιά νά σπουδάσει, λέγανε, τέλεια τί μασονία. Εἶτανε βαφτισμένος Γιάν-

⁶ βλ. *Πολίτης*, ὀ.π., σσ. 78-79.

⁷ βλ. *Πολίτης*, ὀ.π., σ. 96.

⁸ βλ. *Πολίτης*, ὀ.π., σ. 111.

⁹ βλ. *Πολίτης*, ὀ.π., σ. 100.

¹⁰ βλ. γιά τήν δράση τους π. Γεωργίου Μεταλλνοῦ, *Παράδοση καί Ἀλλοτρίωση*, ἐκδ. ΔΟΜΟΣ, Ἀθήνα 1986, σσ. 259 κ.έ., ὅπως ἐπίσης καί ἐκτεταμένη διαπραγμάτευση στοῦ ἰδίου *Τό Ζήτημα τῆς Μεταφράσεως τῆς Ἀγ. Γραφῆς εἰς τήν Νεοελληνικήν κατά τόν 19' αἶωνα*, Ἀθήνα 1977, σσ. 58 κ. ἔ. καί 71 κ. ἔ., ὅπου καί ἐνδιαφέρον ἀρχαιακό ὕλικό.

νης, μά τώρα οί δικοί του, καθώς κι ένα παιδί από άλλο μαχαλά, πού έρχότανε καί τόν έπαιρνε καμιά φορά, τόν φωνάζανε Τζών. Είχανε κάτι τό γλειμμμένο, τό ρουφνημένο αυτά τά δυό παιδιά. Περπατάγανε αλύγιστα, λές κ' είχανε καταπιεί μπαστούνι, τά μάτια τους δέν παιζανε δεξιά ζερβά, σά νά ντρεπόντουσαν καί σύγκαιρα νά κάνανε τόν αδιάφορο. Τ' άλλα παιδιά τοῦ μαχαλά, σταματούσανε τά παιχνίδια τους στό πέρασμά τους, τά βλέπανε σάν κάτι αφύσικο αυτά τά δυό παιδιά, πού δέ λέγανε "μωρέ", δέ βλαστημάγανε, δέ στέλνανε στό διάολο κι ακόμα παραπέρα»¹¹.

Στό πλαίσιο αυτό δέν έπανε τό όραμα τῆς Μεγάλης Ίδέας νά συνεχέι μεγάλους καί μικρούς, μέ αποτέλεσμα νά αναρωτιοῦνται:

«-Βρέ Σταυράκη, πώς θά `ναι σά θά `μαστε ελεύτεροι;

- Δέν ξέρω. Νά, θά `μαστε ελεύτεροι.

- Ξέρεις πώς θά `ναι; Άντί Τοῦρκοι ζαπτιέδες, θά `χομε Έλληνοι ζαπτιέδες. Αυτή τίν ιδέα έχω. Βρέ μεγαλειό!

- Κι ύστερα θά πάρομε τίν Πόλη καί τίν Άγια Σοφιά.

- Αυτό, μπορεί ν' άργήσει ακόμα. Γιατί, τό βασιλιά πού θά πάρει τίν Πόλη, πρέπει νά τόν λένε Κωνσταντίνο: Κωνσταντίνος έχασε, Κωνσταντίνος θά λάβει. Σά θά γίνει βασιλιάς ό Κωνσταντίνος ό διάδοχος θά πάρομε τίν Πόλη.

- Ποῦ το ξέρεις;

- Μοῦ τό `πε ό πατέρας μου, άποκρίθηκε ό Άρίστος. Τό γράφουνε τά παλιά βιβλία. Λέει πώς θά μᾶς φέρουνε καί πολλά λεφτά. Εἶναι πλούσια ή Έλλάδα.

- Μωρέ, τά λεφτά κοιτάξεις τώρα; Ψωμί κι ελιά, Έλληνα βασιλιά!

- Όχι, μανούλα μου!

- Βρέ! Πρόσεξε; Κάνει ρίμα: ψωμί κι ελιά, κι Έλληνα βασιλιά.

- Ζήτω ή Έλλάς!

- Μέθυσε, μωρέ Άρίστο;

- Ναί, από δόξα καί μεγαλειό»¹².

Οί Μικρασιᾶτες δέν είχαν σκοπό νά ανακατευθοῦν στόν μεγάλο Διχασμό. Δέν προχωρούσαν μέ βάση τίς πολιτικές διαμάχες καί συγκρούσεις, δέν έννοούσαν νά πορευθοῦν ως όπαδοί τοῦ βασιλιᾶ Κωνσταντίνου ή τοῦ πρωθυπουργοῦ Βενιζέλου. Τό όνειρό τους ήταν νά γίνουν Έλλάδα, νά διαφεντεύουν οί Έλληνες τίν Μικρασία καί νά ξαναγίνει ἴσως ή Κωνσταντινούπολη ή πρω-

¹¹ βλ. *Πολίτης*, ό.π., σ. 123.

¹² βλ. *Πολίτης*, ό.π., σσ. 132-133.

τεύουσα της Ελλάδας. Καί πίστευαν ότι αφού ο διάδοχος ήταν Κωνσταντίνος, θά ήταν αυτός που ως νέος Παλαιολόγος θά έπαιρνε την Πόλη, εκπληρώνοντας τά όνειρα του Έλληνισμού. Γι' αυτό και υποδέχτηκαν τόν ελληνικό στρατό μέ την ευτυχία της ελευθερίας, όχι την επιθυμία της εκδίκησης έναντίον των Τούρκων για τά 500 σχεδόν χρόνια σκλαβιάς. Δέν ήταν ένας έθνικισμός ανωτερότητας τό κριτήριό της ταυτότητας τους, αλλά τό αίσθημα του συν-ανήκειν στην πατρίδα. Ό διχασμός όμως στά έλλαδικά πράγματα ήταν ή αιτία της διάψευσης των ονείρων, της καταστροφής και του ξεριζωμού.

«Είχανε, πού λές, κατέβει προσφυγιά στην πολιτεία για νά γλιτώσουν τί ζωή τους. Βλέπεις, πιστεύανε πώς ό ελληνικός στρατός, θά κράταγε την πολιτεία, όπως βεβαιώνανε μπαμπέσικα, μέρες πρωύτερα, από την Άρμιοστεια. Κι απέ, σου λεί, θάλασα είτανε, λιμάνι, σίγουρα ή ελληνικά κυβέρνηση θά χει στείλει βαπόρια νά παραλάβουν τόν κοσμάκι. Ναί, είχανε στείλει δυό τρία βαπόρια, πού παραλάβανε μονάχα τίς δικόι τους, από την Άρμιοστεια κι από την Έθνική Τράπεζα. Είχε ανοίξει κατάσταση ή Έθνική Τράπεζα στην πολιτεία μας, και τώρα ήπρεπε νά σώσει τά λεφτά, την κάσα της. Μπρός στά λεφτά τ' είναι ή ζωή του ανθρώπου; Μή φύγετε, Μας λέγανε, θά ξανάρθομε, ζήτω ή Ελλάδα!»¹³.

Σήμερα κυκλοφορούνται έξαιρετικά βιβλία¹⁴, τά όποια, άλλοτε από την μία πλευρά, άλλοτε από την άλλη, άλλοτε μέ ψυχραιμία, προσπαθούν νά έρμηνεύσουν τά γεγονότα, τά κίνητρα των προσώπων, νά μās βοηθήσουν νά κατανοήσουμε πού τό δίκιο, πού τό άδικο, πού ή αλήθεια, πού τό ψέμα. Όμως, αν δοϋμε μέ βάση την γνώμη των ανθρώπων πού ξεριζώθηκαν από τόν τόπο τους, αφού πρώτα χιλιάδες έξ αυτών βρήκαν μαρτυρικό τέλος, θά κατανοήσουμε ότι υπάρχει και εκείνη ή διάσταση του Έλληνισμού πού μās δίνει, μέ την σειρά της, ταυτότητα πού δέν θά την θέλαμε: είναι ή διχόνοια πού πηγάζει από τόν έγωκεντρισμό και την εξουσιομανία, ή όποια προτάσσει τόν ατομοκεντρισμό εις βάρος της συλλογικότητας, την προτεραιότητα του συμφέροντος των λίγων και την άδιαφορία για τούς πολλούς. Οί δυό παρατάξεις

¹³ βλ. *Πολίτης*, ό.π., σσ. 145-146.

¹⁴ Σημειώνουμε τά κατά τί γνώμη μας πολύ ενδιαφέροντα: Γιώργος Μαυρογορδάτος, *1915: Ό έθνικός διχασμός*, εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2015, Αθηνά Κακούρη, *Τά δυό Βήτα*, εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, Αθήνα 2016, Άγγελος Συρίγος και Εύάνθης Χατζηβασιλείου, *Μικρασιατική Καταστροφή 50 έρωτήματα και άπαντίσεις*, εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2022 και Θανάσης Διαμαντόπουλος, *Ό έθνικός Διχασμός και ή κορυφώσή του Η ΔΙΚΗ ΤΩΝ "ΕΞΤ" έξιλασμός ή δικαστικός φόνος*;, εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ, Αθήνα 2022.

στήν πραγματικότητα έπαιξαν μέ τά συναισθήματα τών ανθρώπων πού θεωρητικά ήθελαν νά προστατεύσουν. Έκαναν τήν έκστρατεία όχι μέ τόν νού τους στους Μικρασιᾶτες Έλληνες, ἀλλά κοιτώντας κυρίως καί συνεχῶς πρὸς τήν αντίπαλη παράταξη. Γι' αὐτό καί δέν δίστασαν νά ἐγκαταλείνουν τοὺς ἀνθρώπους ἀπροστάτευτους στήν τουρκική κακουργία, ὅπως ἐπίσης καί νά συναιέσουν ἀμαχητί στήν ἀνταλλαγή τών πληθυσμῶν, διότι θεώρησαν ὅτι ἔτσι θά ξεκαθαρίζονταν ὀριστικά οἱ λογαριασμοί μέ τήν ἄλλη πλευρά τοῦ Αἰγαίου. Έμεινε μόνη δίπλα στόν Μικρασιάτη Έλληνα ἡ Ἐκκλησία, γιά νά συμπορευθεῖ στό μαρτύριό του.

«Μαθεύτηκε πὼς πετσοκόψανε τό δεσπότη στό Κονάκι. Πῆγε ν' ἀπολογηθεῖ στόν πασᾶ, κι ἐκεῖνος τόν παράδωσε στόν τουρκικό λαό νά τόν δικάσει. Ὅσο κι ἂν φέρθηκε ἀσυλλόγιστα ὁ Χρυσόστομος, μοῦ λέει ὁ μπαρμπέρης, τά χρόνια τῆς κατοχῆς –ἂν καί, νά πεῖς, ἂν φερνότανε μέ νοῦ καί γνώση, θά τόν βγάζανε προδότη– ὅσο κι ἂν φέρθηκε ἄμυαλα, ὥστόσο δέν παράτησε τό ποιμνιό του, δέν ἤφυγε μαζί μέ τίς ἄλλοι, πού τό σκάσανε κρυφά, ἐνῶ βεβαιώνανε πὼς θά κρατάγανε τήν πολιτεία καί πὼς δέν εἶχαμε κανένα κίνδυνο. Τό σκάσανε κρυφά. Εἶναι οἱ μεγάλοι φταιχτες κι αὐτοί, κι ἐκεῖνοι πού τοὺς στείλανε. Μά, νά πεῖς, ξένοι ἤρθανε στόν τόπο, σάν ξένοι φερθήκανε, ξένοι φύγανε, ὄχτροί...Νά, μοῦ λέει ἀκόμα, τό ξέρω ἀπό πελάτη μου, γιατί ἀπαγορέψανε νά τό γράφουνε οἱ ἐφημερίδες: τότε πού κηρύξανε ἀπεργία οἱ ὑπάλληλοι μιᾶς Τράπεζας, καί στείλανε μίαν ἐπιτροπή στήν Ἀρμοστεία νά ἐκθέσουν τό δίκιο τους, τόν πρῶτο πού ἔκανε νά μιλήσει τόν μπάτσισε ὁ Στεργιάδης κ' ἠδιώξε τήν ἐπιτροπή. Πρὶν ἀπὸ τόν πόλεμο καί τή μεγάλη ἀμάχη, ὁ Τοῦρκος μᾶς σεβότανε. Αὐτοί, δέν τόν πονέσανε τόν τόπο. Δέν πονέσανε τίς ἀνθρώποι τοῦ τόπου. Καί, νά σου πῶ, κατά τή γνώμη μου, ὅσο τό συλλογιέμαι, μοῦ λέει ὁ μπαρμπέρης, πατρίδα δέν εἶναι μιά ἰδέα στόν ἀέρα, δέν εἶναι οἱ περασμένες δόξες κ' οἱ τάφοι καί τά ρημαγμένα μάρμαρα. Πατρίδα εἶναι τό χῶμα, ὁ τόπος, τά χωράφια κ' οἱ θάλασσες καί τά βουνά. Πατρίδα εἶναι οἱ σημερινοὶ ἀνθρώποι, κι ἀγάπη τῆς πατρίδας εἶναι νά θές τήν εὐτυχία τους. Τό λέω γιατί εἶμαι καλὸς Έλληνας... Αὐτά καί ἄλλα μοῦ ἔλεγε ὁ μπαρμπέρης, κι ἐγὼ κούναγα τό κεφάλι μου, μὴ ξέροντας τί ν' ἀποκριθῶ. Μ' ἔνα μπαρμπέρη δέν τά βγάζεις εὐκόλα πέρα στό λακριντί. Ἀνάθεμα τήν ὥρα, εἶπε στό τέλος ὁ μπαρμπέρης»¹⁵.

Ὅμως ἄς μὴν ἐξιδανικεύουμε τά πάντα. Τά στερεότυπα μποροῦν νά λει-

¹⁵ βλ. *Πολίτης*, ὁ.π., σ. 147-148.

τουργήσουν ως προσάναμμα για να μπει φωτιά πού να τροφοδοτεί συνεχώς τόν διχασμό. Και τά στερεότυπα πηγάζουν από έναν κρυμμένο κάποτε, πραγματικό όμως φόβο για τόν άλλο, τόν διαφορετικό στην καταγωγή, τίς ιδέες, τήν κοινωνική τάξη, τήν εργασία, στόν όποιο είμαστε έτοιμοι να φορτώσουμε κάθε άνομία, αλλά και καλύψουμε τά δικά μας σφάλματα χρησιμοποιώντας τον ως προκάλυμμα.

«- Αμπάρωσε! Αμπάρωσε τήν πόρτα! Σφάζουμε τίς Όβραίοι! Βάζουμε στην Όβραιακή φωτιά! Πογκρόμ! Πογκρόμ!»¹⁶.

«-Γιατί κλαίς;, τόν ρώτησε. Δέν άπαντάς;...Λυπάσαι τούς Όβραίους;...Γιά τοῦτο κλαίς;...Οί Όβραίοι δέν έχουνε ανάγκη από συμπόνια, ούτε από αίσθημα. Ζητάνε τό δίκιο τους... Έγώ, άμαθη, δέν ξέρω ποιό είναι τό δίκιο τους. Μπορεί να ναι μιά πατρίδα... μπορεί να ναι τό εμπόριο... να ζούνε ήσυχoi... Μά δέν έχουν ανάγκη από τή συμπόνια σου.

- Δέν μπορείτε να καταλάβετε... δέν μπορείτε να καταλάβετε...»¹⁷.

Όλη αυτή ή περιπέτεια, πού περιγράφει ό λογοτέχνης, πηγάζει από τό γεγονός ότι ό πνιγμός ενός παιδιού στην θάλασσα, τό σῶμα του όποιου δέν βρέθηκε, θεωρήθηκε από κάποιους έργο τῶν Έβραίων τῆς Σμύρνης και έφερε στό προσκίnio τόν φόβο έναντιόν ενός λαού πού επρόκειτο να τόν πληρώσει άκριβά στόν Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο. Ό συγγραφέας περιγράφει τόν άγωνα του Μητροπολίτη και του δημογέροντα τῆς Σμύρνης να καταλαγιάσουν αυτόν τόν φόβο και να αφήσουν χρόνο για τήν αλήθεια. Τά fake news όμως είναι ισχυρά, όταν άποσκοπούν στό να τροφοδοτήσουν πάθη και να επιβάλουν άνωτερότητες. Είναι κάτι πού θα συναντήσουμε στην Διχασμό. Τόν Ιούλιο του 1916, πριν ακόμα ό βασιλιάς Κωνσταντίνος όδηγηθεί στην έξορία από τόν θρόνο του, τά πάθη τά έξῆψε ή πλαστή είδηση ότι δέκα χιλιάδες Γερμανοί οὐλάνοι, δηλαδή λογχοφόροι ίππεις βρίσκονταν στην Λάρισα, έτοιμοι να επιτεθούν στους Άγγλογάλλους, καλεσμένοι από τόν Έλληνα βασιλιά¹⁸. Έτσι από κει και πέρα, ό εμφύλιος με τήν συμμετοχή τῶν Ξένων Δυνάμεων, επρόκειτο να άποτελέσει τήν βάση για τόν τελικό ένταφιασμό τῆς Μεγάλης Ίδέας. Γ' αυτό και ή ταυτότητά μας δέν μπορεί να γίνει άθθεντική, χωρίς αλήθεια και άγάπη.

Η Μεγάλη Ίδέα στην πραγματικότητα τελείωσε με τήν ήττα, τήν κατα-

¹⁶ βλ. *Πολίτης*, ό.π., σ. 225.

¹⁷ βλ. *Πολίτης*, ό.π., σ. 229.

¹⁸ βλ. Αθηνά Κακούρη, *Οὐλάνοι στὴ Λάρισα*, εκδόσεις ΚΑΠΟΝ, Αθήνα 2018, σ. 243 κ. έ.

στροφί, τήν προσφυγιά, τήν μονιμότητα τῆς ἀνταλλαγῆς¹⁹. Δέν μποροῦμε νά ἀρνηθοῦμε τόν ρόλο τῶν Μεγάλων Δυνάμεων στό ἀποτέλεσμα αὐτό²⁰. Στὴν ἀρνηση τῶν Βρετανῶν νά στηρίξουν ἔμπρακτα τόν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων στὴν Μικρασία, παρότι ἐμεῖς ἐξυπηρετούσαμε τὰ δικά τους συμφέροντα, ἄλλοι νά ἀπασχολοῦν τοὺς Τούρκους καὶ ἐκεῖνοι νά κρατοῦνε τίς θέσεις τους στὴν Μέση Ἀνατολί καὶ ὡς πρὸς τόν ἔλεγχο τῶν Δαρδανελίων, χωρὶς νά αισθάνονται τὴν πίεση κυρίως τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας, ἡ ὁποία ἔχτιζε ἕναν καινούργιο τότε κόσμο, τόν κομμουνιστικό. Στὴν ἐγκατάλειψή μας ἀπὸ τοὺς Γάλλους, οἱ ὁποῖοι ὑπέγραψαν σύμφωνα συνεργασίας μὲ τόν Κεμάλ, ἀφήνοντάς του πολύτιμο πολεμικό ὑλικό καὶ δείχνοντας ὅτι δέν θά παρέμβουν στὸν ἑλληνοτουρκικό πόλεμο. Στὴν ἀδιαφορία καὶ τῶν Ἰταλῶν, οἱ ὁποῖοι ἤθελαν τὴν δική μας περιοχὴ γιὰ δική τους καὶ δέν ἀποδέχτηκαν τὴν ἑλληνικὴ παρουσία στὴν Ἰωνία. Τὴν συνεργασία τῶν Ρώσων μὲ τοὺς Τούρκους, κάτι πού ἀπετέλεσε γιὰ μίαν ἀκόμη φορά τὴν ἀπόδειξη ὅτι ἡ κοινὴ ὀρθόδοξη πίστη μας δέν προηγείται, ἀλλὰ τὰ συμφέροντα τοῦ ἰσχυρότερου. Τὴν παντελῆ ἀδιαφορία τῶν Συμμάχων στὴν σφαγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἀρμενικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σμύρνης ἀπὸ τὸν τουρκικό στρατό καὶ ὄχλο.

Γιὰ νά καρπίσει ἡ ταυτότητά μας πάντως χρειάζεται νά παλέψουμε μὲ τὰ πάθη μας, τὸ κυριότερο ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι τὸ αἶσθημα ὅτι μόνο ἐμεῖς ἔχουμε δίκιο. Εἶναι ἄλλο ὁ πατριωτισμός, ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα, ἡ ἐπίγνωσι τῆς ταυτότητας καὶ τῆς διαφοροτικότητάς μας καὶ ἄλλο ἡ ἀρνηση τῆς συνάντησις μὲ τὸν ἄλλο ἢ ἡ πολεμοκαπιλία. Ἄν σήμερα κάποιοι ὀραματίζονται ἐπιστροφή στὶς ἀλυσμόντες πατρίδες, ὀρμώμενοι ἀπὸ ἕναν ἀφελῆ ἐθνικισμό, τότε γιὰ μίαν ἀκόμη φορά λησμονοῦμε ὅτι δέν εἶναι τὰ ἐδάφη πού μᾶς λείπουν, ἀλλὰ τὸ ἦθος τῆς ταυτότητάς μας.

Ἡ νεώτερη γενιά ἀξίζει νά σπουδάσει τόσο τὴν ἱστορία, ὅσο καὶ τὴν παράδοση τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ τραγούδι, τὸν χορό, τὴν μαγειρικὴ, τὴν λογοτεχνία. Κυρίως ὅμως ἀξίζει νά δεῖ τὰ στοιχεῖα τῆς ταυτότητάς μας, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν βάση γιὰ νά διατηρήσουμε τὸν πατριωτισμό μας, τὴν εὐκαιρία τῆς συνύπαρξις σὲ μίαν παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, χωρὶς νά χάσουμε τὴν ἰδιοπροσωπία μας. Ἡ Ἱστορία μᾶς μαθαίνει τὰ δυνατὰ καὶ τὰ ἀδύναμα σημεῖα τοῦ λαοῦ μας. Μᾶς διδάσκει ὅμως τὴν μεγάλη ἀνάγκη νά μάθουμε νά πορευόμαστε στὸ ΕΜΕΙΣ. Αὐτό θά εἶναι καὶ ἡ ἐλπίδα γιὰ τὸ μέλλον.

¹⁹ βλ. τὸ ἐξαιρετικό βιβλίον τοῦ Σωτήρη Ριζᾶ, *Τὸ τέλος τῆς Μεγάλης Ἰδέας- ὁ Βενιζέλος, ὁ ἀντιβενιζελισμός καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία*, ἐκδόσεις ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, Ἀθήνα 2015.

²⁰ βλ. Ριζᾶς, ὁ.π., σ. 337 κ.έ.

